

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Den sjællandske Bondestands Sparekasse

Den sjællandske
Bondestands Sparekasse

Den sjællandske Bondestands Sparekasse 1856-1958

VED
FRIDLEV SKRUBBELTRANG

X

UDSENDT AF
SPAREKASSENS TILSYNSRÅD
1959

Tilrettelægning foretaget af A/S Sparevirke
Tegninger udført af Viggo Bang
Bindets illustration udført af Hagedorn-Olsen
Tryk : A/S Næstved Tidende

FORORD

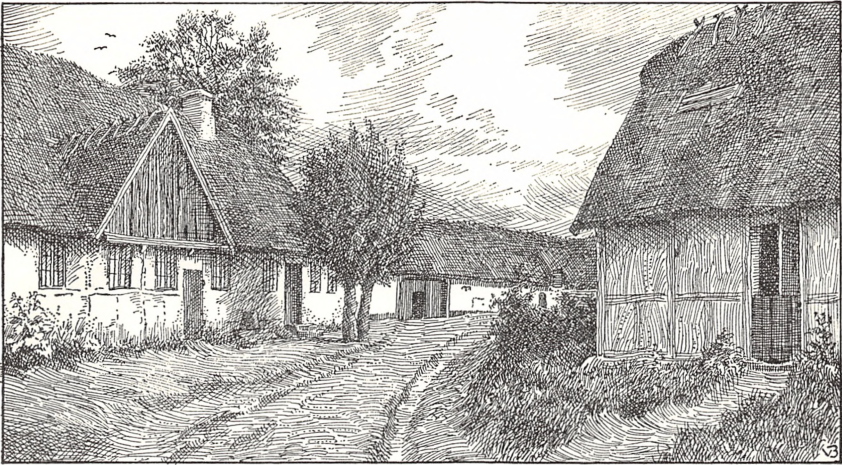
I anledning af 100-året for stiftelsen af Den sjællandske Bondestands Sparekasse havde tilsynsrådet planlagt udgivelsen af et jubilæumsskrift i 1956.

Når bogen fremkommer senere end ventet, skyldes det hovedsageligt, at den først udpegede forfatter måtte opgive på grund af sygdom. Rådet henvendte sig derefter til lektor i landbohistorie, dr. phil. Fridlev Skrubbeltrang, og denne påtog sig fra 1957 opgaven i den foreliggende form. Man fandt det naturligt at genoptrykke den skildring af udviklingen frem til 1880'erne, som landbrugslærer Otto Christensen, en søn af Sparekassens stifter, i sin tid skrev til jubilæumsskriftet i 1931.

Den sjællandske Bondestands Sparekasse adskiller sig i mange henseender fra andre sparekasser, den har fra stiftelsen til dagen i dag haft sit særpræg. Sparekassens nære tilknytning til og skæbnefællesskab med sjællandsk landbrug, dens i visse perioder bevægede tilværelse og dens udvikling i nyere tid er et stof, som navnlig må kunne interessere de mange, der gennem årene har haft forbindelse med Bondestandens Sparekasse.

Vi takker dr. Skrubbeltrang for det omfattende og grundige arbejde, han har lagt i denne opgaves løsning. Ligeledes en tak til alle, der på forskellig vis har bidraget til bogens fremkomst, ganske særligt til kontorchef B. Petersen, hovedkontoret, for værdifuld bistand, også ved tilrettelæggelse af billedstoffet.

EINAR NIELSEN
formand

Den gamle sjællandske landsby

INDLEDNING

De folkelige bevægelser er et særegent led i det 19. århundredes landboudvikling. Enkelte af dem kendes endnu i vore dage, det gælder f. eks. højskolebevægelsen, andre er nu historie, selv om de på forskellig måde er videreført gennem en ny tids politiske, sociale eller kulturelle strømninger og organisationer. På Sjælland blev 1840rnes bondebevægelse indledningen til alt, hvad der kan samles under betegnelsen *folkeligt selvstyre* for bondestanden. Hvad Skamlingsbankestævnerne betød for det vågnende nationale liv, det betød den sjællandske bondebevægelses store folkemøder på Ulkestrup mark ved Kongsdal for det politiske røre på landets hovedø. Men af endnu større betydning var vel de mange *små* folkemøder omkring bystævner eller i lavloftede sjællandske bondestuer, hvor der blev talt *til* mænd og ofte tillige *af* mænd, der kendte hinanden og havde tillid til hinanden.

I vore dage er det måske svært at forstå, at en folkelig vækkelse kunne have forbindelse med brandforsikring og sparekasser. Men for hundrede år siden var det sådan. Det var noget nyt og opmuntrende, samtidig med at det var meget betydningsfuldt, at bønder og deres valgte mænd kunne mødes for at træffe bestemmelser om deres egne

forhold. Især var det en vigtig sag for mange sjællandske fæstebønder, at de fik mulighed for at købe deres gårde, og vejen til at blive ejer af en tidligere fæstegård gik ofte om ad den nystiftede *Bondestandens Sparekasse*. Her var det ikke stedets herremænd eller provinsbyens handelsfolk, der bestemte lånevilkårene, her valgte bønderne selv deres tilidsmænd og kyndige ledere. Ved møder i brandkasser eller sparekasser var der desuden i folkestyrets første tider rig lejlighed til at tale om andet end rent økonomiske anliggender. Man talte også om fæsteforhold og kommunalpolitik, og man kunne for den sags skyld godt på sådanne møder lægge slagplan for et kommende folketingsvalg i kreds.

Om *Jørgen Christensen*, stifteren af Den sjællandske Bondestands Sparekasse, ved man, at han målbevidst arbejdede for selvstyrets fremme. Allerede som ganske ung var han med til politiske møder, som 22-årig virkede han for oprettelsen af en sjællandsk folkehøjskole (Hindholt), og snart efter blev han formand for amtets landkommunalforening. Hans eksempel viste, hvor meget en begavet, alsidigt virksom ung bonde kunne udrette; kun 32-årig døde han i 1863.

I Jørgen Christensens tid var det i reglen nødvendigt for bønderne at søge deres førere og rådgivere udenfor deres egen stand. Men mange af de ledende mænd indenfor Bondevennerne (det senere Venstre) stammede fra landet og havde stadig en naturlig tilknytning til bøndernes verden. Det gjaldt også *Carl Christian Alberti*, formanden for Bondestandens Sparekasse gennem 33½ år. Han var i 50 år københavnsk sagfører, fra 1853 overretsprokurator, men i 41 år var han tilige Sorø-kredsens folketingsmand.

Med rette nævnes Jørgen Christensen og C. Alberti, „Gamle Alberti“, først blandt Sparekassens mænd i det ældste slægtled, og med rette nævnes de sammen. Der var noget tidstypisk i det nære samarbejde mellem den energiske unge gårdmand og den kyndige jurist og venstrepolitiker. Den mere materielt betonedede, men også meget væsentlige side af den folkelige rejsning byggede i høj grad på et fællesskab af denne natur. Bondevennernes gamle, afholdte fører Balthazar Christensen, vel den mest samlende skikkelse indenfor bondebevægelsen, var også overretsprokurator og sjællandsk rigsdagsmand i mange år. Andre folkelige førere indenfor den politiske og kulturelle bevægelse i forrige århundrede var mænd som den bondefødte jyske skolelærer Christen

Berg, der i 1860erne blev „Kongen på Bogø“, den idealistiske højskoleforstander Frede Bojsen, Rødkilde på Møen, og den nordsjællandske skolelærersøn Viggo Hørup, juristen og redaktøren, der i nogle år var knyttet til Bondestandens Sparekasse som revisor.

I bondestandens gennembrudstid blev næsten alle de opgaver, bønderne rørte ved, til „politik“, det vil sige midler til det brede folks fremgang og dygtiggørelse. Politik var ikke blot vejen til et nyt, mere folkeligt og forstående styre i sogn og land — den blev en løftestang, når der skulle rejses bondehøjskoler og skabes et rigere og friere menighedsliv (sognebåndsløsning og valgmenighedslov), stiftes nyttige forsikringsselskaber og oprettes sparekasser til værn for den begyndende bondevelstand, der bl. a. kunne blive en hjælp til fæsteafløsning. Politik tjente også til at skabe respekt om mænd og meninger. Hvad de sjællandske bønders repræsentanter byggede op med fremtiden for øje, havde sin faste grundvold i et *tillids*forhold.

En af datidens folkelige forfattere, højskolemanden Anton Nielsen, talte engang i folkestyrets første tid med en sjællandsk bonde, der kom lige fra et landstingsvalg i Roskilde og priste bondevenneførelsen A. F. Tscherning i meget varme ord. Anton Nielsen havde en anden opfattelse og spurgte drillende, om bondevennerne ikke var så betaget af deres fører, at de også ville gå hen på Roskilde torv og stå på hovedet ved højlys dag, hvis Tscherning forlangte *det* af dem? Manden svarede uden betænkning, at det ville de sikkert have gjort, hvis det efter Tschernings mening var nyttigt, og selv om de ikke ville have forstået, hvad det skulle tjene til. „Enten skal man tro rigtigt på et menneske eller slet ikke“.

Der er noget i denne almuesmands indstilling, som går meget længere tilbage end de folkelige bevægelser, og som på den anden side er fulgt med langt frem i tiden og måske gør en begivenhed som Albertikatastrofen mere forståelig, end den ellers vil være nu 50 år efter. I det offentlige liv har man — måske især blandt landboer — kunnet spore en slags politisk leveregel, der kunne udtrykkes i ordene: „Gå aldrig i flok med dem, der smæder jeres egne valgte mænd!“ Det var og blev ubegribeligt for tusinder af sjællandske bønder, at nogen mand, der havde været med til at føre bondestanden frem fra ringeagt til anseelse, fra afhængighed til magt og indflydelse, kunne svigte tilliden på groveste måde, uden at det satte sit tydelige stempel på hans ansigt og al

hans gerning. Vel var P. A. Alberti personlig en kolos på lurfødder, men han stod på den grundmurede sokkel af tillid, som hans fader gennem et langt livs indsats havde rejst.

Gamle Alberti — eller „Albertien“, som bønderne kaldte ham — var en mand uden svig. Han var tillidvækkende også derved, at han ikke ødslede med veltalende ord og ikke leflede for nogen, men skar igennem med sin sande og i reglen ufravigelige mening. Egenrådig og magtkær kunne han være, men også for ham var det altsammen „politik“: et spørgsmål om samfundsnytte eller i hvert fald om bøndernes velfærd. I sin tale på en generalforsamling i Bondestandens Sparekasse gik han så vidt i sine politisk betonedede vurderinger, at Hørup fandt det ukorrekt, og fremtrædende mænd beklagede det. Men det rokkede ikke tilliden til C. Alberti, tværtimod. Det viste kun, at heller ikke *han* skilte de to ting fra hinanden, som efter de fleste bønders opfattelse hørte sammen: den politiske kamp for folkestyret og arbejdet for at sikre bondens ejendom og erhverv, som det varetoges gennem Sparekassen. Det var „politik“ og bondesag begge dele. Betegnende nok får C. Albertis lidt tørre fremstilling af Bondestandens Sparekasses historie i de første 25 år større varme og samtidig skarpere polemisk brod i det afsnit, hvor han går i rette med angriberne m. h. t. spørgsmål, som endnu var aktuelle, da han i 1881 skrev sin lille bog.

Kort før 1880 blev sparekasse-sagen livligt diskuteret. Den daværende indenrigsminister stillede i februar 1879 forslag til en sparekasselov, og i det folketingsudvalg, der behandlede forslaget, sad bl. a. C. Alberti og V. Hørup. Den sidste blev ordfører for dette udvalg, som på vigtige punkter kom til at præge lovens indhold. Da *sparekasseloven af 1880* og de forhandlinger, der gik forud, kaster lys over landbosparekassernes forhold ved denne tid, vil det være naturligt med en kortere omtale på dette sted. Landbrugslærer *Otto Christensen*, hvis skildring af Bondestandens Sparekasse i den første periode er genoptrykt i det følgende, har holdt sig til Sparekassens indre forhold og omtaler ikke loven.

I 1870erne, da så mange sociale og økonomiske spørgsmål kom under debat, måtte også sparekassernes virksomhed fremkalde en del kritik. Den gik især ud på, at adskillige sparekasser havde forladt deres oprindelige formål og drev bankforretning, uden at deres administration var indrettet derpå. Bestyrelserne var i mange tilfælde selvsupplerende,

uansvarlige og uden kontrol; der manglede ofte vedtægter og nogenlunde detaljerede regnskaber, ligesom reservefonden syntes utilstrækkelig. På et sparekassemøde i Århus i januar 1878 vedtog man at arbejde for indførelse af en maksimalrente for indlån og en minimalrente for udlån, således at konkurrencen mellem sparekasserne kunne ophøre. Det var spørgsmål, som endnu 40 år senere spillede en ikke ringe rolle ved drøftelsen af sparekasseforhold. Århusmødet vedtog også beslutninger, der tog sigte på at skaffe større likviditet og navnlig større sikkerhed ved bestemte regler for anbringelse af sparemidler og om henlæggelser til reservefonden. Også om regnskabsform samt revisions- og administrationsforhold blev der truffet bestemmelser.

Det viste sig dengang som senere uhyre vanskeligt at finde forholdsregler, der kunne passe for samtlige sparekasser. Man stod netop ved begyndelsen af en landbrugskrise, hvor visse ulemper ved sparekassernes udlånsvirksomhed var iøjnefaldende. Professor *V. Falbe-Hansen* (der mange år senere skulle få indflydelse på vedtagelsen af loven om Den sjællandske Bondestands Sparekasse) gav i et skrift kritikken ret i, at de vanskelige pengeforhold sidst i 70'erne i væsentlig grad skyldtes sparekasserne, fordi de satte landets flydende (likvide) kapital i faste prioriteter og derved bidrog til et unaturlig stærkt opsving i de gode år. I de dårlige tider bragte man derimod ejendomsbesidderne i forlegenhed ved at opsigte penge, som de havde anset for faste. Sparekasserne burde have en større beholdning af let realisable værdier, fastslog han.

Den 18. juni 1878 nedsatte regeringen en sparekassekommission på 7 medlemmer (deriblandt Falbe-Hansen), og allerede i september forelå dens betænkning. Af den fremgik det, at forholdene ved de godt 400 sparekasser var meget forskellige. De samlede indlån var i 1876 221 mill. kr.; de likvide midler udgjorde gennemsnitligt kun $3\frac{1}{2}$ % af indlånskaptalen, og mange kasser havde så godt som ingen reservefond. Kommissionen måtte hævde, at en kontrol med sparekasserne var en samfundsopgave; den foreslog en maksimalrente for indlån (4 %) og visse bestemmelser om midlernes anbringelse.

Regeringen fulgte kommissionens indstilling. Indenrigsminister *E. Skeels* forslag af 24. februar 1879 indeholdt en række lovregler, som sparekassernes ledelse skulle følge, og foreskrev et bestemt tilsyn fra det offentliges side. Højre-flertallet i landstinget sluttede sig hertil,

men anderledes gik det i folketinget, hvor Venstre var i flertal. Her var der ganske vist uenighed om tilsynet (mere eller mindre statskontrol), men folketingsflertallet anså bevarelsen af *sparekassernes selvstyre* for en sag af den mest afgørende betydning. Alt, hvad der unødigt kunne indskrænke sparekassebestyrelsernes frie rådighed over de midler, der blev dem betroet, burde fjernes. Men naturligvis skulle loven indeholde „betryggende bestemmelser af kontrollerende natur“.

I et længere indlæg i debatten (30. oktober 1879) kunne *C. Alberti* med en vis selvfølelse udtale: „Jeg har — det er jo notorisk — givet stødet til, at sparekasserne i de sidste 23 år er gået i en noget anden retning end i de første 40 år. Jeg har i denne snes år daglig ofret betydelig tid og opmærksomhed på sparekassesevæsenet. Jeg tror derfor, at nogle bemærkninger fra min side vel kunne anses for at være temmelig praktiske“. *Alberti* var ikke modstander af *tilsyn*, men det måtte have en anden form end i ministerens „udkast“. Særlig vigtigt var det, at *regnskabet* fik en sådan skikkelse, at det gav fuldstændige og sikre oplysninger. „Da jeg blev formand for Den sjællandske Bondestands Sparekasse ..., da lod vi vort regnskab blive genstand ikke blot for offentliggørelse, men for forhandling og decision på en generalforsamling. Dette var noget nyt“. Eksemplet blev mange steder fulgt, i større eller mindre udstrækning. Men i ministerens forslag øjnede man ikke den overordentlige forskel på „sparekasserne efter det gamle system og de sparekasser, som har ladet selvstyresestanken ligge til grund for deres bestyrelse“.

En sparekasses *administration* skulle kontrolleres af interessenterne og garantierne, ikke af regeringen, hævdede *C. Alberti*. Han var imod en „centralkontrol“ med tyngdepunkt i indenrigsministeriet og foretrak et nævn af bank- og sparekassekyndige, men „ministerens inspektører“ måtte gerne have tilsyn med sparekassernes beholdninger, „ikke alene, hvad der kan være i penge..., men hvad der skal være i obligationer“. Bestyrelserne burde have en vis tidsfrist til at afhjælpe beklagelige mangler og om nødvendigt have en offentlig advarsel, men de skulle ikke trues med bøder og fængselsstraf. „Vorherre må vide, hvem der så skal bestyre sparekassen, når bestyrelsen sidder i fængsel“. *Alberti* afviste maksimalrenten, der ville være et „snørliv“ for sparekasserne. *Lånemidlerne* skulle især anbringes i faste ejendomme, uden alt for bekostelige vurderinger. I Bondestandens Sparekasse lod man ga-

ranterne (tillidsmændene) foretage vurderingerne, „thi de er interesserede i, at panterne ikke bliver sat for højt“.

C. Alberti henviste først og sidst til sparekassevæsenets *historiske* udvikling i Danmark. Den ændring i retning af selvstyre, som var foregået, skulle ministeren ikke ændre, men frit lade sparekasserne udvikle sig under hans tilsyn. Selv følte den aldrende politiker et stort ansvar: „Vi folkekårne mænd her skal holde vor hånd over dem, som efter folkevalg styrer folkets anliggender“.

Som folketingsudvalgets ordfører turde V. Hørup fastslå, at man kunne nå til enighed om meget væsentlige lovbestemmelser, bl. a. hvad angik regnskabsvæsen og revision. I modsætning til C. Alberti mente han, at man her kunne bygge på bestående lovgivning ved at udvide en regel fra enevældens tid (om pligt til at aflægge regnskab og lade det offentliggøre). Men på mange punkter burde der gives mere indgående forskrifter, bl. a. „et slags instrux, som revisorerne kan gå efter“. Det er af en vis interesse, hvad Hørup, der i 1877 var blevet revisor i Bondestændens Sparekasse, i folketinget bemærker om *revision*: „I mange tilfælde vil revisorerne, navnlig ved en større sparekasse, stå i tvivl om, hvad man kan vente sig af dem. Revision og revision er meget forskellige ting. I mange tilfælde er revision kun en konference af regnskabets tal med bøgernes tal“.

Hørup fandt det umuligt at forklare, hvad en sparekasse var (til forskel fra en bank). Men historisk set havde de danske sparekasser fået en særlig stilling ved at være *knyttet til landbruget*, mens bankerne var nærmere knyttet til handel og industri. „Derfor tror jeg, at vi i dette ting og i det hele taget alle, der står i forbindelse med landbruget, vil være varsomme med at røre ved sparekasserne på noget punkt, hvor der er grund til at være bange for, at sparekassernes evne til at konkurrere med de andre institutter skal svækkes“. Skulle sparekasserne være kampdygtige, måtte de — mente Hørup — have ret til at give den rente, de i øjeblikket anså for rigtig. De burde kunne sikre sig de *store* indskud, som gjorde det muligt også for de *små* sparere at få mere i rente.

Ligesom C. Alberti fremhævede Hørup selvstyrets betydning. Sparekassernes *vedtægter* måtte være bestemmende for mange spørgsmål af vigtighed. Han havde blik for værdien af en vis ensartethed indenfor nordisk sparekasselovgivning, men når f. eks. den svenske lov af 1875

krævede en *reservefond* på 10 % af indlånskapitalen, understregede Hørup, at det tog tid at spare en reservefond sammen. De fleste danske sparekasser var meget unge, oprettet efter 1867. Loven af 1880 kom da også ned på 5 % reservefond i stedet for 10.

Løjnefaldende er det, at Hørup ønsker en „stærk kontrol“. Han havde gennem udvalgsarbejdet medvirket til, at regeringsforslaget på visse punkter blev udvidet, fordi „jo sikrere og pålideligere regnskabet er, og jo omhyggeligere revision, decision, offentliggørelse o. s. v. er, jo større udsigt har sparekassen til at bevare den tillid i befolkningen, den nu har, og som det er særdeles ønskeligt, at den ikke mister“. Derfor vendte Hørup sig også mod et mindretalsforslag, hvorefter sparekasseinspektøren ikke skulle have tilsyn med de sparekasser, der valgte deres egen bestyrelse. Det var en stor misforståelse, mente han: dette tilsyn ville tværtimod i høj grad kunne styrke den tillid, sparekasserne nød i befolkningen. „Lad sparekasseinspektøren undersøge *alle* sparekasser, så kaster han ikke ved sin nærværelse mistanke på nogen enkelt. Det er det, jeg kalder „gennemført mistænksomhed“, og det er den, jeg tror, at vort hele demokratiske liv hviler på, fra oven og nedefter“. De, der talte om, at man indskrænkede friheden ved disse kontrolbestemmelser, burde ikke overse, at „friheden bliver for os alle indskrænket ved loven, og indskrænket ved de hensyn, de enkeltes egoisme skylder samfundets almindelige interesser“.

Disse træk fra debatten omkring den første sparekasselovs tilblivelse viser, at mændene fra Bondestandens Sparekasse gik i spidsen, hvor det gjaldt selvstyre, offentlighed og kontrol. Ikke een af delene, men alle tre forhold skulle varetages forsvarligt. Måske overrasker V. Hørups krav om en skærpet lovmæssig kontrol, skønt sparekasseinspektørens besøg i selvstyrende sparekasser med garanter vistnok i 1880 følte som et større indgreb i friheden, end det af handelsministeren udpegede tilsynsrådsmedlem efter manges mening var i 1937. Men den „gennemførte mistænksomhed“, som fik adskillige i tinget til at stejle, har unægtelig en ægte hørupsk klang. Og meget ondt ville være afværget, om Den sjællandske Bondestands Sparekasse til enhver tid havde fulgt C. Albertis anvisning m. h. t. at kontrollere alle beholdninger, også „hvad der skal være i obligationer“.

Mange af de spørgsmål, der blev drøftet før vedtagelsen af spare-

kasseloven af 28. maj 1880, var også aktuelle i en senere tid. Revision og kontrol stod naturligtvis især på dagsordenen efter katastrofen i 1908, maksimalrenten spøjede i de år, sparekasseloven af 1919 forberedtes, og 1933—35 blev den smerteligt aktuell som en kriseforanstaltning. Sikkerhedsproblemet, der i 1880 nærmest var en diskussion om reservefond, blev senere ikke mindst et spørgsmål om sparemidlernes anbringelse. Forholdet til bankerne kom stærkt i forgrunden i årene før 1919, da der samtidig forberedtes en banklov, mens selvstyrets ret og betydning endnu engang stod i debattens brændpunkt i 1937. Den forskel mellem sparekasser med „folkevalgt“ styrelse og de andre, som C. Alberti i 1879 så stærkt fremhævede, kunne endnu i 1937 give sig udslag i forhandlinger på tinge og i pressen, for til sidst at præge selve loven på flere punkter.

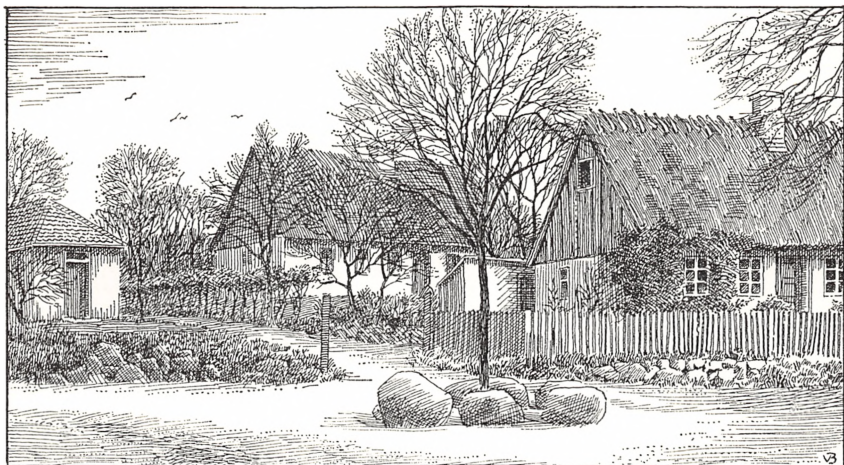
Men vigtigere end lovgivningen var og er livet og udviklingen indenfor Bondestandens Sparekasse gennem de mange år. Den nære tilknytning til landbruget er den faste linie i dens historie og samtidig årsagen til de største omskiftelser. Først gjaldt det for Sparekassen at støtte den sjællandske bonde i kampen for selvejet, senere at styrke andelsbevægelsen, der gav landbrugerne nye erhvervsmuligheder midt i en krisetid. Så kom katastrofens år, hvor sjællandske bønder måtte afskrive en del af den vundne økonomiske fremgang på Sparekassens konto, for dernæst — tro mod en bedre fortid — at genrejse Bondestandens Sparekasse. Det lykkedes, men i de 50 år siden har krigsperioder og krisetider (hårdest i trediverne) vekslet med mere normale år, hvor landbrugets arbejds- og produktionsforhold har udviklet sig i det stadig hurtigere tempo, som kendetegner den nye tid. De vanskeligheder, der er opstået, har i reglen haft deres udspring i den mangel på ligevægt mellem de forskellige samfundsfaktorer, som ikke blot i det økonomiske liv er tidens alvorlige problem. Talmæssigt er midlerne blevet større, det kan alle se, men det er blevet vanskeligere at sikre deres værdi i den fremtid, hvor de skal anvendes.

OTTO CHRISTENSEN

Bondestandens Sparekasse

indtil 1880erne

GENOPTRYKT EFTER
„DEN SJÆLLANDSKE BONDESTANDS
SPAREKASSE GENNEM 75 AAR“
(1931)

Bystævnet i landsbyen

DEN HISTORISKE BAGGRUND

Sparekassernes Opgave er i vor Tid: at samle større og mindre Sparebeløb sammen til Kapital, der kan frugtbargøres ved Udlaan, og at gøre det paa en saadan Maade, at baade Sparsommelighed og Foretagsomhed derved opmuntres og fremmes mest muligt.

I gamle Dage var Sparepengenes Mængde stærkt begrænset ligesom Pengemængden overhovedet; Varepriserne var lave og Arbejdsresultaterne smaa, og Penge som Mellemed ved Omsætningen mellem Erhvervene og dissers enkelte Udøvere benyttedes kun i ringe Udstrækning. Paa Landet var Forholdet sædvanligt dette, at Bonden præstere den største Del af sine Afgifter og Udgifter i Form af Naturalier; Fæsteafgift (Landgilde) og Tiende ydedes fra ældste Tid i Naturalier; Skatter blev saa sent som i 1820'erne delvis ydet i Korn; Hove-riet ydedes som Arbejdspræstation, indtil Afløsning mod Pengevederlag fandt Sted, især i det 18. og 19. Aarhundrede, eller Hoveriet forsvandt ved Fæstegaardenes Salg til Selveje; Præst og Degn fik deres Smaaredsel og Julerente i Korn, Smør, Ost, Mælk, Æg, Fjerkræ og „Slagtemad“; de aarlige Ydelser til det fælles Tyre- og Ornehold bestod hyppigst i Korn. Og Arbejdsvederlaget var for den Husmand,

der arbejdede paa Gaarden, dels Korn og dels Kørsler eller Ret til at udnytte Gaardens Tørveskær o.s.v., for Karlens og Pigenes Vedkommende var Vederlagets største Part Kost, Husly og — helt eller delvis — Klæderne; Pigen havde ofte som en Del af Lønnen Underhold for et Faar samt Ret til at faa dyrket et Stykke Hør i Marken; af Uld og Hør tilvirkede hun Aar for Aar sit Udstyr, der „lagdes hen“ og hobedes op som en forholdsvis død Kapital, der ikke formerede sig, men derimod kunde fortæres af Møl og Mug. Og Karlen fik undertiden paa Husbondens Bekostning underholdt et Faar eller to; var han Forretningsmand, købte han sig en Ko — eller flere —, der lejedes ud til en fattig Husbonde eller andre mod en aarlig Afgift, der udgjorde f. Eks. 10 pCt.—20 pCt. af Dyrets Værdi, og med Forpligtelse for Lejeren til at svare Karlen til den modtagne Ko og at sætte en anden i dens Sted, naar den døde. I dette Tilfælde forsynede Karlen sin Husbonde med „Driftskapital“ — men rigtignok oftest paa meget ublu og uheldige Vilkaar.

I den Tid krævede en Bondegaards Drift ikke synderlig Anlægs- eller Driftskapital. Bygninger og Redskaber kunde Brugerens for den største Del selv tilvejebringe og vedligeholde af Raamaterialer, der fandtes paa Gaardens Grund. Penge brugte han kun til visse Skatter og Afgifter, lidt Tyendeløn, aarligt Indkøb af beskedne Mængder Tjære, Jern, Salt m. m. og — een Gang for alle — Indfæstning (Stedsmaal) af en Gaard. Aarets mulige Overskud gemte han paa Kistebunden for dermed at dække det Underskud, et følgende Aar mulig kunde bringe, eller — om Gud og et naadigt Herskab vilde tilstede det — for at lade det gaa i Arv til Efterkommerne.

Fra Midten af det 18. Aarhundrede var Priserne paa Landbrugets Produkter og Ejendomme stærkt stigende; med de stigende Produktpriser fulgte Muligheden for voksende Velstand og for af Aarets Overskud at sammenspare en Kapital, som der vilde blive Brug for ved det kommende Slægtleds Indfæstning i de gamle Fæstegaarde eller ved Fæstegaardenes Køb til Selveje. De store Landboreformer, der gennemførtes væsentligst efter 1786, men delvis standsede ved Krigens Udbrud i 1807, medførte et meget stort Kapitalbehov, som kun tildels kunde tilfredsstilles ved disse Aars „gode Tider“ for Landbruget. Alene Udskiftningen af Byfællesskabet regnedes at koste ca. 60 Kr. pr. Td. Hartkorn, Udflytningen af Bondegaarden fra

Landsbyen til dens samlede Lod i den tidligere Bymark eller Overdrev krævede meget store Udgifter, ligeledes Hegningen af de udskiftede Marker; men de største Kapitaler krævedes dog ved Fæstegaardenes Køb til Selveje, og her var Vanskelighederne ved Laan af Kapital ofte en absolut Hindring for Ejendoms Erhvervelse.

Som et Træk, der viser, hvor vanskelig tilgængelige Laanekapitaler var for ca. 125 Aar siden, skal anføres, at „Den almindelige Enkekasse“s Direktion med Statsminister C. D. Reventlow som Formand i Aarene fra 1797 til 1813 udlaante af nævnte Kasses Midler 3,180,000 Rd. Kurant, hvoraf 2,070,900 Rd. til 3247 Laantagere i Jylland. Den gennemsnitlige Størrelse af disse jyske Udlaan var ca. 640 Rd., og man tør derfor uden nærmere Undersøgelse gaa ud fra, at disse Kapitaler hovedsagelig er udlaant til Bønder ved Selvejendoms Erhvervelse. Enkekassens Midler tilvejebragtes ved Embedsmænds pligtige Indskud i Kassen, og Forudsætningen var, at de opsparede Midler skulde komme Embedsmændenes Enker tilgode. Det uforsvarlige i disse Udlaan gav sig tilkende, da Landbrugskrisen i 1820'erne medførte Tabet af 300.000 à 400.000 Rd. — Halvthundrede Aar senere kom der atter en Tid med livlig Overgang fra Fæste til Selveje, men da skaffedes Kapitalerne tilveje gennem Sparekasser (og Kreditforeninger), hvis Interessenter ad Frivillighedens Vej havde anbragt Kapitalerne i Sparekasserne under Forudsætningen om deres Udlaan.

En anden laangivende Institution, som tilhørte de store Landboreformers Tidsrum, bør nævnes i denne Forbindelse, Creditkassen, der oprettedes i 1786 som en Statsinstitution, der ved Udlaan skulde søge at fremme Erhvervslivet og da særlig Landbruget. Til 2 pCt. aarlig Rente og et ringe aarligt Afdrag gav Creditkassen Laan til Godsejere, til Reformering af deres Bøndergods ved Udskiftning, Udflytning, Hoveriafløsning, Vands Afledning o. lign. Foranstaltninger, der kunde tjene som Forberedelse til Fæstegaardes Salg til Selveje.

Fra 1788 gaves Laan til Fæstebønder til Købet af deres Gaarde til Selveje, men dog kun mod 4 pCt. aarlig Rente og fra to Aar efter Laanets Stiftelse et aarligt Afdrag paa 2 pCt. af det oprindelige Laan, saaledes at hele Laanet var afdraget i Løbet af omtrent 28 Aar.

Fra 1786 til 1798 udlaantes til „Grundforbedringer“ 1,058,563 Rd. C., hvoraf paa Sjælland 770,313 Rd. C., i Jylland 240,300 Rd. C. Til Selvejendoms Erhvervelse (Laan til Bønder) udlaantes paa Sjælland 1300 Rd. C., i Jylland 218,451 Rd. C.

Indtil 1804 havde ialt 853 Bønder ved Creditkassens Hjælp erhvervet sig Selvejendom, men Antallet i de forskellige Landsdele var højst forskelligt, nemlig: Sjælland 124, Fyn 3 og Jylland 726. — Creditkassens Virksomhed standsede ved Krigens Udbrud 1807, og Institutionen ophævedes i 1816.

Landbrugskrisen i 1820'erne medførte et overmaade stærkt Prisfald for Landbrugsprodukter og Ejendomme. Virkningen af det voldsomme Prisfald blev saa meget værre, fordi det økonomiske Liv havde faaet god Tid til at indstille sig paa de svimlende høje Priser, der var fremkaldt ved Pengesvindelen indtil 1813, da Statsbankerotten indtraf. Et Par Tal vil kunne bidrage til Forstaaelsen af den økonomiske Omvæltning, som nu fulgte. Medens Kapitelstaksten for Rug (i Sjællands Stift) i Gennemsnit for Aarene 1731—1735 havde været 4,68 Kr. og Prisen for en Tønde Hartkorn Fæstegods ca. 80 Kr., saa var den sjællandske Kapitelstakst for Rug for Aaret 1813: 419,20 Kr., og Ejendomspriserne havde naaet en urimelig Højde. — I 1824 var Kapitelstaksten for Rug gaaet ned i 3,94 Kr., og Jorden var saa godt som værdiløs; i Nørre Herred (i Randersegnen) stod i det Aar 14 Selvejergaarde øde og udyrkede, — ingen vilde overtage dem mod at svare til de indestaaende Skatterestancer. I 1826 solgtes en Gaard i denne Egn for „2 Rigsdaler og et Pund Funders Tobak“.

Stillingen var fortvivlet. Jorden gav vel Afgrøde som tidligere, og Kreaturerne gav Mælk, Kød og Arbejdskraft som før, — det var ikke Hungersnød, som truede; men Priserne var faldet saa dybt, at det blev Landmændene vanskeligt eller umuligt at tilvejebringe Skatter, Arbejdsløn og Renter af Prioritetsgæld. Fra Naturens Side var intet ivejen: Rosen blussede, Stæren fløjtede, Drengen plukkede af de røde Bær, og Kvien stod i Græsset over Knæ; men Danmark var blevet et lille, fattigt Land. Pengelaan, der kunde hjælpe ud over Krisetiden, var yderst vanskeligt at erholde; baade Enkekassen og Creditkassen havde indstillet deres Udlaansvirksomhed, og private Udlaanere havde ikke fornøden Tillid til Kapitalanbringelse i Landbruget, — havde forresten heller ikke de nødvendige Midler dertil. Staten skaffede Penge ved Laan i Udlandet og gav en Del af disse Kapitaler i Fremlaan til Godsejere; men Laan til de mange smaa Landbrugere var det ikke til at tænke paa. Landmænd maatte i hundredvis tomhændede forlade de-

res Bedrifter, og Staten maatte overtage en Mængde Jordegods for Pantegæld, Skatte- og Renterestancer.

De store Landboreformer i Slutningen af det 18. Aarhundrede havde gjort Bonden personlig fri og gengivet ham Odelsretten til den Jord, han saa længe havde været bundet til; de havde gjort ham raadig over sin Tid og Arbejdskraft og uafhængig af sine Byfæller i Valget af Dyrkningsmaade og Udnyttelse af sin Jord, og endelig havde Reformerne givet ham en friere Stilling overfor det tidligere „Herskab“, der havde staaet som Regeringens Repræsentant ved Skatteopkrævningen, Soldaterudskrivning o.s.v., og som desuden havde erhvervet sig en privatretlig Myndighed over Bonden af højst uheldig Virkning med Hensyn til dennes personlige, sociale og økonomiske Kaar.

I den første Menneskealder efter Stavnsbaandets Løsning stod Bonden utryg og famlende overfor det ny i sin Stilling som uafhængig og selvstændig Landmand og som fri Samfundsborger med fuld Husbondmyndighed paa egen Grund. Han havde mistet det Rygstød, som Bylavet gav ham i Fællesskabets Tid, og Selvejeren havde mistet den Støtte og Tilflugt, han tidligere havde haft i sin Godsejer, naar det kneb med Fødesæd, Saasæd og Skatter, eller naar hans Besætning ødelagdes af smitsomme Sygdomme. Bonden havde ikke alene faaet sin personlige Frihed, med denne var tillige fulgt Selvansvarlighed; han skulde nu være sin egen Lykkes Smed i anden Forstand end før.

Paa det rent landøkonomiske Omraade var det første Slægtled af Bønder efter Fællesskabets Ophævelse i høj Grad famlende og uselvstændige. Godhjertede Mænd udenfor Bondestanden søgte da gennem Landhusholdningsselskabet og de store patriotisk-økonomiske Selskaber indtil omtrent 1840 at hjælpe Bønderne til en forbedret Jorddrift ved Belønninger, Præmiering og Opmuntringer af forskellig Art.

Naar Godsejere og Embedsmænd — og blandt disse sidste især Præster paa Landet — virkede saa ivrigt for Bondebrugets Forbedring, stod det vel noget i Forbindelse med den Tankegang, at et forbedret Bondebrug vilde virke til Præsternes forøgede Indtægt af Tienden, og Godsejeren kunde forøge Landgilden og Indfæstningen af sine Fæstegaarde, naar disses Drift forbedredes.

I Løbet af 1830'erne bryder den Erkendelse igennem hos de ledende Godsejere og Embedsmænd i de patriotiske Selskaber, at den faderlige

Ledelse, Lokken og Opmuntring udefra og især ovenfra ikke er det rette, virksomme Middel, naar det gælder det solide landøkonomiske Fremskridt, thi Bondestanden er nu blevet anderledes end tidligere; den er ved at vaagne til en selvstændigere Virksomhed og personlig Villen.

Denne Bondestandens vaagnende Trang til selvstændig Virken og Villen var underbygget med den personlige Selvfølelse, som en solidere økonomisk Stilling gav i Opgangsaarene i 1830'erne og 1840'erne, den støttedes ved Stænderforfatningen af 1834, som gav Bonden og hans Talsmænd Plads indenfor sine Rammer, ved Landkommunallovene af 1841 og 1855, den opildnedes ved Agitation af Mænd som Husmand Peder Hansen fra Lundby, Skolelærer Rasmus Sørensen fra Venslev, Asmund Gleerup, den senere saa stærkt fremtrædende Politiker og Redaktør I. A. Hansen m. fl., og den vandt yderligere Støtte ved Oprettelsen af Landkommunalforeningerne — fra 1843 —, og ved Dannelsen af Bondevennernes Selskab i 1846.

Rent landøkonomisk gav den ny Tid sig tilkende bl. a. ved Oprettelsen af mange ny Landboforeninger; 1841—46 oprettedes saaledes 16 ny Landboforeninger, og om flere af disse siges udtrykkeligt, at Flertallet af deres Medlemmer var Bønder. Fra nu af bliver de almindelige Landboforeningers Formaal ikke faderlig Forsorg for udenforstaaende, det bliver nu Sammenslutninger, indenfor hvilke man ved faglige Forhandlingsmøder, ved Udstillinger og Dyrskuer m. m. søger at finde Vejen fremad til Velstand og ved Samvirke at løse de Opgaver, som ikke kan magtes af den enkelte. Men kun lidt efter lidt og da især under de stærke politiske Kampe fra 1870'erne tog Bønderne selv Ledelsen af disse Foreninger i egen Haand.

Paa andre Omraader gav Bøndernes vaagnende Selvstændighedsfølelse sig stærkere Udslag; det gjaldt saaledes især de sociale og politiske Rørelser, der som bekendt i 1840'erne fremkaldte en saakaldet Bondebevægelse med Krav om bedre Folkeoplysning, Forbedring af Husmænds og Indsidderses Kaar, Fæstegodsets Overgang til Selveje, Skatternes og Tiendens ligelige Fordeling paa alt Hartkorn — privilegeret og upriviligeret —, Indførelse af almindelig Værnepligt og Nedsættelse af en Landbokommission, der skulde overveje Bondestandens Frigørelse („Emancipation“) og denne Stands lige borgerlige Ret med de andre Stænder.

I samme Grad, Bondestandens Krav blev mere omfattende og fremsattes med større Styrke, blev ogsaa Modstanden mod disse stærkere. Den Velvilje, der tidligere fra de patriotiske Selskabers Side var vist overfor Bondestanden, forsvandt lidt efter lidt og gav Plads for Uvilje, Surhed og ikke sjældent en blaseret Overlegenhed, der maatte føles krænkende.

Da Lærer Gleerup som Formand for Holbæk Amts Landkommunalforening i Oktober 1845 talte om det vaagnende Liv i Bondestanden, sagde han blandt andet: „Hvad der fra 1788 indtil nu er gjort for Bondestanden, er gjort uden Medvirkning fra Bøndernes Side. Men den Tid maa ophøre. Bondestanden har nu traadt sine Børnesko og er kommen til Skelsaar og Alder, derfor maa den nu sørge for sig selv.“

Landkommunalforeningerne kom paa flere Maader til at afgive Beviset for, at de bedste blandt Bønderne selv havde Følelsen af, at Standen havde traadt sine Børnesko, og at den nu maatte sørge for sig selv; men heldigvis saa de tillige, at med de forøgede Rettigheder og den voksende Frihed fulgte tillige Ansvar og Forpligtelser. Og da den første Tanke om Oprettelse af den Sparekasse, disse Blade beskæftiger sig med, synes at være fremkommet i en Landkommunalforening, kan der være Grund til at redegøre lidt nærmere for Aarsagerne til disse Foreningers Fremkomst og deres Betydning for den Tid, som fulgte efter.

Forordningen af 13/8 1841 havde fra og med 1842 henlagt det kommunale Styre under Sogneforstanderskaber og Amtsraad. Sogneforstanderskabet bestod af Sognets Præst, den eller de Lodsejere, der ejede mindst 32 Tdr. af Kommunens Hartkorn, samt 4 til 9 uberygtede Sognemænd, som var over 25 Aar og ejede mindst 1 Td. Hartkorn eller bygningsafgiftspligtige Bygninger til Assuranceværdi af 1000 Rd., eller som var Forpagtere af mindst 6 Tdr. Hartkorn. Herredsfoged eller Birkedommer havde Ret til at deltage i Møderne og Afstemningerne.

Amtsraadet kom til at bestaa af Amtmanden som Formand, en af Amtets Provster udnævnt af Kancelliet, indtil 2 af Amtets Lensbesiddere, f. s. v. de ejede mindst 500 Tdr. Hartkorn i Amtet, og endvidere 6 andre paa 6 Aar valgte Medlemmer, hvoraf de 2 à 3 valgtes af Sædegaardsejerne, medens de 3 eller 4 valgtes af Sogneforstanderskaberne ved udsendte Valgmænd. Valgbare var 30-aarige Mænd, der

ejede 4 Tdr. Hartkorn eller bygningsafgiftspligtige Bygninger til Assuranceværdi 2000 Rd.

Det var saaledes i stærkt begrænset Omfang, det almindelige Landbrugs Mænd, Bønderne, havde faaet Adgang til Indflydelse paa de kommunale Forhold, men hurtigt sluttede de sig sammen for paa bedste Maade at udnytte Adgangen til denne Indflydelse. Og nu kom det dem tilgode, at de gennem det gamle Fællesskab havde faaet udviklet Sans og Evne for de parlamentariske Forhandlinger paa Bystævnet og i Oldemandens Stue. Gennem hele det 19. Aarhundrede mærkes det tydeligt, at der hos bondefødte Mænd har været en større Evne end hos Byfolk og Embedsmænd til med Virkning at indstille sig for de Forhandlinger, der maa føres indenfor de faglige og økonomiske Sammenslutninger saavel som paa det politiske Livs Kampplads; ogsaa Bøndernes Evne til at organisere, slutte sig sammen og arbejde i Fællesskab har været paafaldende og næppe uden Sammenhæng med Fortidens Oplevelser.

17. Januar 1843 afholdtes Møde i Nykøbing F. af udvalgte Sogneforstanderskabs-Medlemmer, der ved denne Lejlighed „konstituerede sig til et varigt Selskab for i Forening at afhandle kommunale Genstande“. Dagbladet „Fædrelandet“ slutter sin Meddelelse herom med den Bemærkning: „Saaledes er da her paa Falster grundlagt en Landkommunal-Forening, som lover at bidrage kraftigt til det kommunale Livs Fremvækst.“ — 20. Februar 1843 stiftedes en L.k.f. for Københavns Amt ved et Møde, hvortil var indbudt af Kammerraad Drewsen, Godsejer Thalbitzer og Kroejer Jacobsen, alle tre Medlemmer af Københavns Amts Amdsraad og fra 1846 tillige virksomme i „Bondevennernes Selskab“. For denne og de senere stiftede L.k.f. i Roskilde, Holbæk, Præstø og Sorø Amter gjaldt Reglen: „Enhver uberygtet Mand, uanset om han er Sogneforstander, kan blive optaget i Foreningen, naar han indmeldes ved et Medlem.“ Foreningerne var ret virksomme det første Par Aar og skal have bidraget kraftigt til Vækkelse af Alménsans blandt Bønderne. Det berygtede „Bondecirkulære“ af 8. November 1845 forbød, at der uden Politimesterens Tilladelse holdtes Forsamlinger paa Landet for at forhandle om Bondens Retsforhold; saadanne Forsamlinger i Købstæderne saavel som Deltagelse i Forsamlinger udenfor ens Hjemsovn var forbudt.

Cirkulæret dæmpede ikke den voksende Bondebevægelse, men det

virkede hæmmende paa Kommunalforeningernes Virksomhed; samtidig bidrog det sikkert til, at de rent politiske Krav kom til at træde stærkere i Forgrunden, og derved skabtes — 5. Maj 1846 — den første solidt sammentømrede politiske Forening: Bondevennernes Selskab.

Fra Holbæk Amts L.k.f. med Gleerup som Formand udgik Opfordringen til Selskabets Stiftelse, i hvis første Bestyrelse der sad Mænd som Drewsen, Balthazar Christensen, Tscherning, Orla Lehmann og Gleerup; Tscherning var Bestyrelsens Formand, men B. Christensen, der, som en af hans Venner sagde, altid „havde en Raket i Enden“, var dens Sjæl. En Uge efter Selskabets Stiftelse ophævedes Bondecirkulæret, idet Regeringen foregav, at det havde „opfyldt sit Formaal“. Den Krænkelse af Bondens borgerlige Ret og Frihed, som Regeringen foraarsagede ved sit Cirkulære, fik Bondebevægelsen til at forene sig med den liberale Bevægelse i et uimodstaaeligt Krav om politisk Frihed.

Efter Bondecirkulærets Ophævelse blev Landkommunalforeningerne friere stillet overfor Regeringen, men det store, landsomfattende, ivrigt arbejdende, politiske Bondevenneselskab svækkede Interessen for Kommunalforeningerne. Den enkelte Forenings øjeblikkelige Bestyrelse (eller Formand) var væsentlig afgørende for Fart og tildels Retning i Foreningens Arbejde. Holbæk Amts og Københavns Amts L.k.f. synes gennem lang Tid at have været særlig vellede og virksomme. Af Meddelelser i „Fædrelandet“ og „Almuevennen“ ses, at Præstø Amts L.k.f. valgte Lars Hækkerup fra Vettterslev til at rejse til og at overvære Holbæk og Københavns Amts L.k.f.s Møder, som „dem man antog at være mest opvakte for den folkelige Sag“.

I Roskilde Stænderforsamling fremsatte B. Christensen og Drewsen i 1844 Forslag om Nedsættelse af en Kommission, der skulde undersøge den danske Bondes Vilkaar og gøre Forslag til Ændringer i de bestaaende Forhold; bl. a. gjorde de opmærksom paa det ønskelige i at faa fremmet Udbredelsen af Selvejendom og Arvefæste. Forslaget bekæmpedes med stor Voldsomhed af Forsamlingens Godsejere og forkastedes omsider med 36 Stemmer mod 26. — En Forordning af 1. Juli 1845 bestemte dog, at Fæstegodset paa Statens Domæner for Fremtiden skulde bortarvefæstes paa billige Vilkaar.

22. Marts 1848 optoges Tscherning i Kongens Raad som Krigsminister. B. Christensen blev nu Formand for Bondevennernes Selskab og

udstedte 23. Marts sammen med Gleerup en Udtalelse til Bondestanden om Øjeblikkets Vigtighed og Krav: „Fædrelandet er i Fare ... I har forlangt ikke at ville staa tilbage for nogen i Borgerrettigheder ... men nu vise I, at I ej heller vil staa tilbage for nogen i Borgerdyder!“ B. Christensen anbefalede Oprettelsen af Væbningskomiteer, der uden Betaling skulde skaffe Hæren Heste, og som skulde forberede Dannelsen af frivillige Korps. Da General Hegermann-Lindencrone i Begyndelsen af Krigen savnede 150 Heste til en frivillig Husareskadron, henvendte han sig efter Krigsminister Tschernings Raad til B. Christensen, som i Løbet af 4 Dage stillede 400 Heste til Raadighed.

Treaarskrigens „tapre Landsoldater“ var Bønderkarle, der offervilligt traadte i Skranken for Fædrelandets Ret; ogsaa deres hjemmeværende Fædre viste deres Offervillighed, men samtidig krævede de tillige deres Ret. Statens vanskelige Stilling og den menige Befolknings Offervillighed gjorde Imødekommenhed ønskelig og naturlig. — B. Christensen henvendte sig midt i April 1848 til Førsteministeren, A. W. Moltke, med en Række Forslag til foreløbige Love, som skulde bøde paa de værste Ulemper, og tillige med Forslag om Nedsættelsen af en Landbokommission.

De foreløbige Love, der udkom fra 5. Maj til 27. Maj 1848, gav Regler for Jords Afstaaelse til Oprettelse af Fattighuse og Boliger til husvilde Personer paa Landet, indskrænkede Forbudet for Fæstere og Lejere mod at tage Inderster tilhuse, forbød ny Stamhuses Oprettelse, ophævede Lensbesiddernes Politimyndighed, anbefalede Afløsningen af Pligtarbejde som Vederlag for Husleje og forbød fremtidige Overenskomster om saadant Arbejde.

Landbokommissionen udnævntes i Februar 1849 og afgav allerede sin Betænkning om Fæstesagen 3. November samme Aar. I de følgende Aar kom en Række Love vedrørende Reformen i Landbovæsenet. 1850 kom Lov om Hoveriafløsning, 8. April 1851 — efter Forslag af B. Christensen — om Selvejendoms Indførelse paa det Staten tilhørende Bøndergods, 3. Marts 1852 — efter Forslag af C. Alberti, Gleerup og I. A. Hansen — om Overgang af Fæstegods til Selveje paa Sorø Akademis, Københavns Universitets og Kommunitetets Gods. 21. Juni 1854 gaves der Len, Stamhuse og Fideikommissgodser Ret til uden særlig Bevilling at sælge Fæstegods til Selveje eller Arvefæste, og Godsbesidderne opmuntredes til Salg, idet der gaves dem Ret til frit

at raade over 8 à 12 Procent af Salgssummerne, medens den øvrige Sum henlagdes til Fideikommisset.

I Aarene 1845—1849 solgtes ialt 1000 Fæstegaarde, 1850—1859 solgtes 7228 og 1860—1869 4141 Fæstegaarde. Og medens der endnu i 1849 ydedes Hoveri til ialt 282 Godser, var dette i 1861 indskrænket til 98 Godser og ydedes af kun 13 fuldt hoveripligtige Gaarde, af 152 tildels hoveripligtige og af 1836 i det væsentlige hoverifri Gaarde.

Den hurtige Afløsning af Fæstevæsen og Hoveri krævede meget store Kapitaludlæg af de tidligere Fæstebønder. Hertil kom endvidere, at Priserne var stærkt stigende, og at man i stadigt stigende Omfang gik bort fra den gammeldags Naturaløkonomi til Pengeøkonomi, d. v. s. Betaling med Kontanter; og Overgangen fra Fæste til Selveje medførte en mere intensiv Benyttelse af Jord og Besætninger, hvortil krævedes ny og bedre Redskaber, forøget Besætning, Forbedring og Udvidelse af de hidtil smaa og tarvelige Bygninger ved Bøndergaardene. Bedrifterne gav ganske vist i disse Aar i Reglen betydeligt Overskud, dette kunde uden stor Vanskelighed finde Anbringelse i de forholdsvis faa Sparekasser, der da bestod; men langt større var Vanskelighederne ved at skaffe de Kapitaler, som Landboreformerne og Forbedringerne i Landbruget nødvendiggjorde. Laan mellem Mand og Mand har altid været uheldige for baade Laangiver og Laantager, og de vilde umuligt kunne strække til i en Tid, der som i 1850'erne baade var en økonomisk Opgangstid og tillige en Reformtid m. H. t. Besiddelsesforhold og Driftsordning.

Det var ganske vist væsentlig med Henblik paa den Fæsteafløsning, der forberedtes ved Lovgivningen i disse Aar, at Loven af 20. Juni 1850 om Kreditforeninger tilvejebragtes, og det maa siges, at i den nyere Tid har de opstaaede Kreditforeninger paa fortrinlig Maade hjulpet danske Landbrug til Grundkapital, men ny som disse Institutioner da var, kunde de ikke i deres første Aar løse de Opgaver, der meldte sig i mægtigt Omfang. Kreditforeningen af jyske Landejendomsbesiddere fik sine Statuter stadfæstede 1. December 1851, og Østifternes Kreditforening sine 6. December samme Aar, men begge havde i Begyndelsen kun ringe Tilgang af Laantagere; dertil var Forstaaelsen af Kreditforeningerne for ringe og Vanskelighederne ved at skaffe Laanerne Kontanter for store. Den jyske Forening havde ved

Udgangen af sit 5. Regnskabsaar ialt 233 Laantagere med en samlet Restgæld af knapt 3 Millioner Kr. Og Østifternes Kreditforening, der dog arbejdede i umiddelbar Nærhed af vort livligste Pengemarked og som ogsaa gav Laan i Købstadejendomme, havde indtil $\frac{3}{100}$ 1852 kun udlaant 1,585,400 Kr.; i de 5 følgende Regnskabsaar udlaantes ca. 13,8 Mill. Kr. — Kasseobligationerne kunde i de første Aar ikke sælges til bestemte Kurser, men Laantagerne maatte som Regel belaaene dem i Nationalbanken, indtil en tilfældig Køber fandtes.

Den Driftskapital, der skulde skaffes mod sekundær Pant og mod Kaution, var endnu vanskeligere tilgængelig. Ganske vist havde vi ved den Tid et ret betydeligt Antal Sparekasser, men dels raadede de over vel lidt Kapital, naar de skulde tilfredsstille som Laanekasser, dels blev de fleste af dem ledede paa en Maade, som ikke kunde give dem fornøden Tillid som Sparekasser, og som gjorde dem næsten uanvendelige som Laanekasser for Bønder.

Vor første Sparekasse stiftedes i 1810 af Lensgreve F. A. Holstein-Holsteinborg som „en Spare- og Laanekasse til Nytte for Almuen paa Grevskabet Holsteinborg“. Det af samme Mand Aaret før stiftede Industriselskab for Godset var Borgen for Kapitalernes Genbetaling, og Selskabets Bestyrelse — valgt af Grev Holstein — ledede Sparekassen uden Medvirken af Indskyderne.

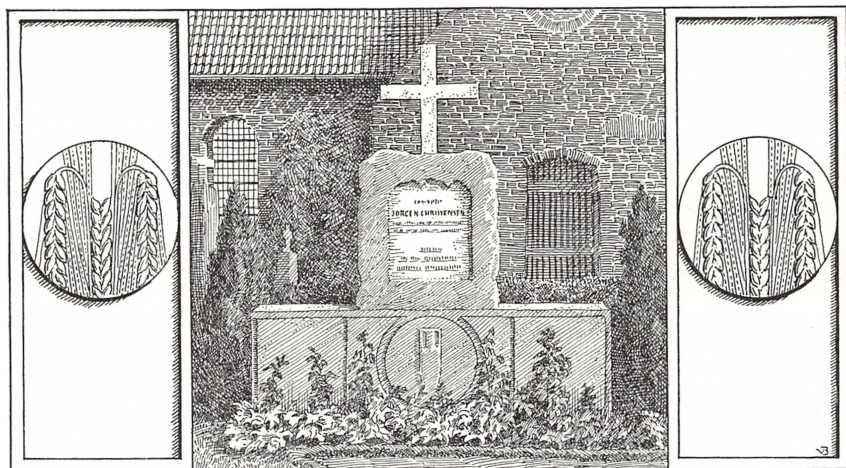
De Sparekasser, som oprettedes indtil omtrent 1850, havde i alt væsentligt kun som Formaal at virke til Sparsommelighedens Fremme. De var som Regel stiftede og blev ledede af Embedsmænd og velhavende Borgere i Købstæderne, kun yderst faa drev Udlaansvirksomhed med de betroede Kapitaler, men indsatte disse til Forvaltning i den kongelige Kasse og i Nationalbanken. Kapitalernes Anbringelse i Statskassen var uheldig, idet de der unddroges Forretningslivet. Dette Forhold blev allerede fra 1830'erne stærkt kritiseret i Pressen, bl. a. af Overlærer Hage i Roskilde. Roskilde Sparekasse stiftedes 1833 og ansøgte straks om Tilladelse til at anbringe 60,000 Kr. til Forrentning i Statskassen til 5 pCt. Ansøgningen bevilgedes — dog til en lavere Rente. 1834 begyndte Sparekassen at anbringe sine Midler i Statspapirer, Veksler, Panteobligationer og mod 1. Prioritet i Ejendomme i Roskilde. Overlærer Hage, der var Medlem af Direktionen, motiverede Udlaansvirksomheden saaledes: I de danske Sparekasser indestaar ca. $1\frac{1}{2}$ Mill. Rd. (3 Mill. Kr.), som paa faa Tusinde

nær er anbragt i Statskassen. For at faa Renter heraf køber Statskassen Obligationer; disses Pris stiger, Folk faar mere Tillid til dem, sætter Penge i dem istedetfor i Handel og Vandel. 1½ Mill. Rd. unddraget den ringe Pengemasse gør et betydeligt Afsavn. Sparekassen gør altsaa om ej Skade saa dog ej Nytte ved at tilføre Statskassen disse Penge, hvoraf en Del ellers vilde være betroet Folk paa Stedet.

Sparekasserne lededes af de oprindelige Stiftere, og naar et Direktionsmedlem afgik, valgte den øvrige Ledelse hans Eftermand. Valget var livsvarigt. Egentlig Regnskabskontrol og Regnskabsaflæggelse for Offentligheden eksisterede kun undtagelsesvis. Al Garanti for Sparerne bestod i deres Tillid til Direktionens personlige Redelighed. Indskyderne var uden Indflydelse paa de Kasser, som opbevarede og forvaltede de Midler, man betroede dem. Sparekassernes Overskud anvendtes oftest i veldædigt Øjemed; Anvendelsen kunde være vedtægtsmæssig eller bero paa Direktionens vilkaarlige Bestemmelse, men Overskudet kom ikke ligefrem Sparekassens Kunder tilgode. Sparekassernes Bestyrelser var i Reglen ulønnede, men ogsaa det modsatte kunde være Tilfældet. Endnu saa sent som i 1867 anfører Distriktslæge Ulrik i sit Skrift om Arbejderforeninger til gensidig Hjælp: „Naar Sparekassens Overskud anvendes til en Forsørgelsesanstalt for Direktionen og dens Enker, saaledes som Tilfældet er med en af vore største Sparekasser, hvor alle Direktionens Medlemmer have tillagt sig ret anselige Lønninger og deres Enker gode Pensioner, da har den gjort sig skyldig i et grovt Misbrug af sin Myndighed og af Interessenternes Tillid.“ — Men det Forhold, som mest vakte Bøndernes Misnøje med de bestaaende Sparekasser, var dog Vanskelighederne ved at faa Laan eller blot at gøre Uddrag af indskudte Beløb, som ikke var opsagt med vedtægtsmæssig Opsigelsesfrist, i Forbindelse med den overlegne og ofte uforskammede Behandling fra Direktionens og Kontormedhjælpernes Side.

I det Mindeskrift, Den sjællandske Bondestands Sparekasse udsendte i 1881, skriver Sparekassens daværende Formand, C. Alberti: Efterhaanden som Selvejendom bredte sig paa Sjælland, „gjorde Bondestanden Krav paa Laan hos Sparekasserne til Køb af Fæstestederne og til Forbedring paa Tag og Fag, paa Jorder, paa Besætninger ved de nye Selvejendomme. Sparekassernes Bestyrelser, der udfyldte ved eget Valg de ledige Pladser deri, bestod af Herremænd, Embedsmænd og

Købstadborgere med fuldstændig Udelukkelse af Bondestanden: den Bonde, der var god til at være Stænderdeputeret, Rigsdagsmand, Medlem af Amdsraad og Sogneforstanderskab, ham ansaa de selvvælgende Sparekasse-Direktioner det for under deres Værdighed, Indsigt og Dannelse at have med til at varetage de Sparekasser, der aldeles overvejende dannedes af Bøndernes Indskud. Men ikke nok med denne baade formelle og materielle Krænkelse af den naturlige Ret for Indskyderne til at være med til at bestyre — eller dog til at have Indflydelse paa — deres egne Pengeanliggender; — medens Sparekassernes Formuer af Bestyrelserne med Redebonhed anbragtes paa Pant i Købstad-Ejendomme og til Købmændenes Vekselomsætninger og i det hele til Udlaan til Købstæderne, mødte der ofte bestemte Afslag til Landboerne paa beskedne Ansøgninger om Laan imod udmærket solid Panteret i deres nye Selvejendomme; det er af troværdige Mænd fra forskellige Egne i Sjælland fortalt mig, at Sparekasserne i Reglen nægtede Landboerne — hvor meget de end trængte til Kontanter — Uddrag paa deres egne Indskud, naar ikke den lovbestemte Opsigelsesfrist var udløbet, selv om der var Penge i Kassen, og at ofte under Forhandlingerne i Sparekassernes Kontorer om saadanne Uddrag kom der en af den paagældende Bys Købmænd med en Veksel til Diskontering, og Sparekassen havde da øjeblikkelig og uden videre Snak Penge til denne Udtælling og diskonterede Vekslen. Af og til vankede der haarde Ord ikke blot fra „Direkteuren“, men ogsaa fra disses Kontor-medhjælpere, til de Mænd, der tillod sig som Egnens Ordførere at tolke den offentlige Menings berettigede Anker over Beholdningernes Utilgængelighed for Landboerne og Indskyderne.“

Stifteren Jørgen Christensens mindesten på Kr. Stillinge kirkegård

SPAREKASSEN STIFTES

Sparekassens Stiftelse forberedtes gennem Sorø Amts Landkommunalforening. Efter flere hurtigt paa hinanden følgende Formandskifter i denne Forening valgtes 6. September 1854 Gaardbestyrer *Jørgen Christensen* af Kirke Stillinge til Formand, skønt han kun var 23½ Aar gammel. Af Foreningens Protokol ses det, at der er arbejdet med stor Interesse for Fremme af kommunalt Selvstyre, men ogsaa at Politik laa Foreningens Medlemmer paa Sinde. Ved flere Møder optraadte Rigsdagsmænd som Talere og redegjorde for den øjeblikkelige politiske Situation og klarede for Foreningens Medlemmer de enkelte brændende Spørgsmaal af mere indviklet Natur. Her optraadte saaledes Balthazar Christensen, I. A. Hansen, C. Alberti og Frølund.

I 1855 vedtoges Sammenslutning af de 4 sjællandske Kommunalforeninger, saaledes at de i Fremtiden udgjorde 4 Afdelinger af „Den sjællandske Kommunal- og Valgforening“ under I. A. Hansens Formandsskab. I et Bestyrelsesmøde i København 27. Juli 1856 stillede Jørgen Christensen Forslag om Oprettelse af en Spare- og Laanekasse for Bondestanden i Sjælland. Da Forslaget fandt Bifald her, blev det bragt til Forhandling ved Sorø Amts Afdelingsmøder i Sorø og Dal-

mose 23. og 24. September samme Aar. Foreningens Protokol meddelte, at Forslaget vandt eenstemmigt Bifald, „og agtede og ansete Mænd tegnede sig allerede nu som Tillidsmænd for en saadan Kasse.“

Spørgsmaalet om Oprettelse af Sparekassen var vistnok af lidt ældre Dato og først forhandlet i J. C.s Hjemby, Stillinge. Zakarias Nielsen fortæller i „Minder“, at Jørgen Christensen som ganske ung samlede Bymændene hos sig og foreholdt dem, at vel var Fællesskabets Tid forbi, men de var endnu knyttede sammen ved mange Fælles-Interesser — landøkonomiske, kommunale og politiske — og maatte derfor ogsaa have meget at drøfte sammen. — I „Sjællandske Bønder“ meddeler J. P. Jensen, Høng: „Der fortælles, at da Fæstebønderne i Kirke Stillinge i 50'erne havde købt deres Fæstegaarde, sagde Jørgen Christensen til dem: „Naar vi nu om 10 Aar skal betale Herskabet, hvor faar vi saa Pengene fra?“ Ja, det vidste de andre ikke, og han selv vidste det heller ikke, eftersom Ringsted Sparekasse, der havde virket en Del dør paa Egnen, havde begyndt at trække sig tilbage. Jørgen Christensen skal have hørt, at Godsforvalteren paa Valbygaards Gods rettede Indfæstningens Størrelse efter de Penge, Bønderne havde i Herremændenes Sparekasser. Og da stod det klart for Jørgen Christensen: Bønderne maa selv have en Sparekasse.“

Efter at Forslaget om Oprettelse af en Sparekasse ogsaa havde været forelagt i Kommunalforeningerne for Holbæk og Præstø Amter og dør ligeledes havde vundet stærk Tilslutning, blev der forfattet et Udkast til Love for Sparekassen; der indvarsledes til et Møde i Ringsted den 26. November 1856, hvor 32 sjællandske Landboere forhandlede og med enkelte Ændringer vedtog det forelagte Lovudkast.

Af de Love for Sparekassen, som vedtoges i Ringsted den 26. November 1856, anføres her:

§ 1. Vi undertegnede 47 Mænd have forenet os om at oprette en Sparekasse for Bondestanden under Navn af den sjællandske Bondestands Sparekasse, og have til den Ende forenet os om at garantere dem, der ville indskyde Penge i denne Kasse, mod Tab, ved at stille os som Kautionister for samme, imod at vi som Tillidsmænd erholde den Indflydelse paa Kassens Bestyrelse, som er bestemt i de følgende Paragrafer.

§ 2. Tillidsmændene, der bestaa af de Mænd, der have paataget sig Garanti for Sparekassen, skulle fremdeles søges holdte i det mindste i samme Antal derved, at Bestyrelsen bringer nye Tillidsmænd i Forslag paa den aarlige Generalforsamling, der vælger dem ved Stemmeferthed. En fratrædende Tillidsmands Ansvar som Kautionist kan ophøre ved hvert Aars ordinære Generalforsamling, naar hans Udmeldelse er 12 Uger før sammes Afholdelse bekendtgjort i „Berlingske Tidende“ og „Morgenposten“, og kan der da efter den Tid, i

saa Henseende aldeles intet Krav rejses imod ham eller hans Arvinger. — Midlertidig kan Bestyrelsen antage nye Tillidsmænd indtil næste ordinære Generalforsamling.

§ 3. Sparekassens Bestyrelse bestaar af 5 Medlemmer, der ved Stemmeferlighed vælges paa den aarlige Generalforsamling af Tillidsmændene saaledes, at der først vælges en Formand og derefter 4 andre Medlemmer, og de fungerer i 3 Aar, med mindre de i en ordinær Generalforsamling forinden Udløbet af denne Tid frivillig træde fra, i hvilket Tilfælde da den aftraadtes Plads besættes i samme Generalforsamling for den tilbagestaende Del af hans Funktionstid.

§ 4. Bestyrelsens Formand leder Forretningsgangen og besørger Sparekassens Bogholderi.

§ 6. Paa Generalforsamlingen ere Tillidsmændene alene stemmeberettigede.

§ 10. Indskud, Rentebetaling og Tilbagebetaling sker paa de Steder og Tider, som Bestyrelsen bestemmer og i Overværelse af Formanden eller dennes dertil autoriserede Fuldmægtig og 2 Tillidsmænd, der alle have at underskrive i Kontrabøgerne og i de paagældende Protokoller.

§ 11. I Rente af de indskudte Kapitaler svarer Sparekassen $3\frac{1}{2}$ pCt. aarlig, der udbetales paa det Sted, hvor Indskudet er gjort, den 1. Kontordag efter hver 11. Juni og 11. December. Er Indskudet sket inden den 11. i Maaneden, beregnes Renten fra den 11. s. M.; men foregaar Indbetalingen efter den 11. i en Maaned, beregnes Renten fra den 11. i den først paafølgende Maaned.

§ 12. Tilbagebetaling af Indskud over 50 Rd. sker i Reglen først efter 3 Maaneders og Summer indtil 50 Rd. først efter 4 Ugers skriftlig Opsigelse til Formanden, og, saafremt den opsigende Interessent ikke vil afvente den efter Forfaldsdagen nærmest følgende Kontordag paa det Sted, hvor Indskudet er gjort, maa han afhente Indskudet hos Formanden.

§ 17. Sparekassens Beholdninger skulle af Bestyrelsen paa bedste Maade uden Ophold gøres frugtbringende dels fortrinsvis ved Udlaan i faste Ejendomme, navnlig i Bøndersteder, dels i Anskaffelsen af kgl. danske Statsgældsobligationer eller andre sikre Pengeeffekter, dels ved Udlaan paa Depositum af sikre Pengeeffekter eller mod antagelig Kaution. Ved Udlaan i faste Ejendomme følges Lovgivningens Forskrifter om Udlaan af Umyndiges Midler, dog kan Bestyrelsen lade ubeediget Vurdering af tvende Tillidsmænd træde i Stedet for Vurdering ved Mænd, udmeldte af Retten.

§ 18. Formanden lønnes af Sparekassens Overskud efter Bestyrelsens Bestemmelse. Hverken den øvrige Bestyrelse eller Tillidsmændene nyde Løn, hvorimod de erholde 2 Rd. i daglige Diæter og 3 Mark i Befordringsomkostninger pr. Mil, naar de maa gøre Rejser i Kassens Anliggender. Overskudet henlægges til et Reservefond, indtil en Sum af 5000 Rd. Naar Reservefonden er gaaet over denne Sum, kan det overskydende, efter Forslaget enten af Bestyrelsen eller af 5 Tillidsmænd, efter 14 Dages derom forud sket Bekendtgørelse, af en ordinær Generalforsamling besluttes anvendt i veldædige eller for Bondestanden almengavnligge Øjemed, eller Renterne kunne forhøjes, eller Overskudet fordeles mellem Interessenterne i Henhold til deres Indskuds Størrelse.

§ 19. Regnskabet, som afsluttes med hvert Aars Udgang, bliver af Formanden at aflægge inden næste 1. Februar og af en af Tillidsmændene valgt lønnet Revisor at revidere inden næste 1. Marts, for at det kan forelægges den aarlige Generalforsamling til Decision.

Sparekassens Stiftere, de 47 Tillidsmænd, var:

Th. Hasle, Ejer af Løvegaard; R. Hansen, Møller i Marke; Jørgen Christensen, Gaardbestyrer i Stillinge; Jens Andersen, Gmd. i Stillinge; Anders Pedersen, Gmd. i Jørslev; Hans Sørensen, Gmd. i Vibede; Lars Jensen, Gmd. i Smidstrup; Niels Poulsen, Gmd. i Ørslev; Sigfred Pedersen, Gmd. i Ørslev; Jens Jensen, Gmd. i Jørslev; Niels Jensen, Gmd.

i Bjerre; Hans Jensen, Gmd. i Kundby; Ole Christiansen, Gmd. i Krøjerup; Ole Pedersen, Gmd. i Sadserup; Niels Hansen, Gmd. i Arløse; Niels Jensen, Gmd. i Svinninge; Hans Pedersen, Gmd. i Bøgelunde; Lars Christoffersen, Gmd. i Døjringe; Niels Madsen, Gmd. i Hyllested; Lars Christensen, Gmd. i Østerstillinge; Hans Larsen, Gmd. i Østerstillinge; Rasmus Nielsen, Gmd. i Østerstillinge; Christen Hansen, Gmd. i Kirkestillinge; Christen Johansen, Gmd. i Østerstillinge; Peter Sørensen, Gmd. i Havrebjerg; R. Sørensen, Gmd. i Pedersborg; Hans Rasmussen, Gmd. i Næsby ved Skoven; O. Andersen, Gmd. i Hastrup; P. Andersen, Gmd. i Høsten; Jens Hansen, Gmd. i Pedersborg; Jens Pedersen, Gmd. i Smerup; Anders Nielsen, Gmd. i Hellested; Jens Larsen, Gmd. i Skørpinge; Jens Frederiksen, Gmd. i Havnlev; Peder Pedersen, Gmd. i Havnlev; Niels Sørensen, Gmd. i Havnlev; F. Johannsen, Møller i Houby; Emilius Olsen, Dyrlæge i Kjørby; Hans Nielsen, Gmd. i Brandsmark; L. Hansen, Gmd. i Bjælkerup; Rigsdagsmand Niels Petersen, Gmd. i Lyderslev; A. Ovesen, Forpagter paa Højstrup; H. Clausen, Ejer af Trustrupgaard; Chr. Maxen, Ejer af Henriettesdal; Jeppe Petersen, Gmd. i Jordløse; Anders Larsen, Gmd. i Skuderløse; Niels Petersen, Gmd. i Skuderløse.

Disse Mænd „ejede“ Sparekassen fra første Færd; men Sparekassen ejede ogsaa dem, ejede deres Hengivenhed og Vilje, — ejede ogsaa deres økonomiske Velfærd, f. s. v. som de garanterede for Sparekassen med deres hele Formue efter Formlen: een for alle og alle for een. Bag dette Forhold aabenbarer sig en kraftig Vilje — ogsaa Offervilje — for at naa et Maal. Hvis den danske Bondestands Historie i det 19. Aarhundrede engang skrives, vil flere af disse Mænds Navne blive nævnet i anden Forbindelse end her; fagligt, kulturelt, socialt og politisk fik adskillige af dem nogen Betydning for den rige Udvikling i det 19. Aarhundrede.

Efter at man ved Mødet den 26. November 1856 havde vedtaget Love for Sparekassen, foretoges straks Valg af Bestyrelse. Denne kom til at bestaa af Overretsprokurator *C. Alberti*, København, som Formand, Gaardbestyrer *Jørgen Christensen*, Stillinge, Proprietær, Rigsdagsmand *Th. Hasle*, Løvegaard, Gaardejer, Amtsraadsmedlem *Hans Jensen*, Kundby, og Gaardejer, Amtsraadsmedlem *Ole Andersen*, Hastrup ved Køge. Som Revisor for Sparekassen valgtes Assurancebestyrer, Rigsdagsmand *I. A. Hansen*.

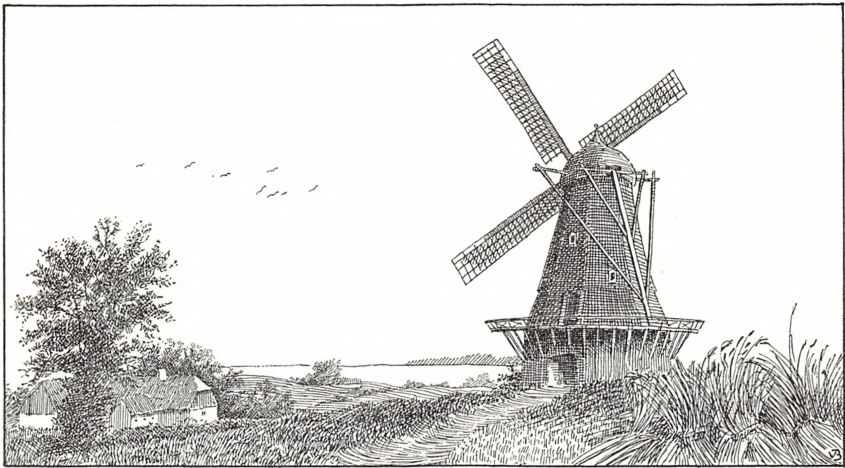
Valget af Alberti som Formand for Sparekassen var overmaade heldigt, og det faldt ganske naturligt. Allerede tidligt havde han stillet sig i Bondevennernes Række; fra 1849 til 1890 var han Rigsdagsmand for Sorø-Kredsen; med Iver og Dygtighed havde han virket for Fæsteafløsningens Fremme. I 1852 havde han sammen med Skolebestyrer Frølund, Proprietær Hasle, den 21-aarige Jørgen Christensen fra Stillinge o. fl. a. arbejdet for Oprettelsen af Hindholm Folkehøjskole under Ledelse af A. Stephansen paa Holsteinsminde Børnehjem. 22 Aar senere, i 1874, sagde Alberti, at han mindedes sin Medvirken her som et af de skønneste Foretagender, han havde været med til. I 1855 var Alberti blevet valgt ind i Bestyrelsen for Bondevennernes Selskab, han blev i 1858 Selskabets Formand. Da Sparekassen stiftedes, havde han vundet de sjællandske Bønders næsten ubegrænsede Tillid, idet han gennem flere Aar stedse havde staaet som deres djærve og ihærdige Talsmand, deres kloge Raadgiver og deres sikre og forretningsdygtige Vejleder i vanskeligere Forhold.

Der var aabenbart fuld Overensstemmelse i Stifternes og Albertis Syn paa det ønskelige i Sparekassens Tilblivelse. I April 1857 skriver Alberti saaledes: „Det er Bondestandens Udelukkelse fra Indflydelse paa de hidtil bestaaende Sparekasser, den lave Rente i en Del af disse, den Forkærlighed, hvormed disse Penge sættes i Købstadejendomme og i større Landejendomme, samt den ubeskrivelige Forsvinden af samtlige Sparekassers Overskud for Interessenterne, som har bevirket, at vi har oprettet den sjællandske Bondestands Sparekasse.“ — I 1881: „Grundtanken for Sparekassens Stiftelse og Udvikling er, at Bondestanden bør i Pengesager være frigjort for Herremændenes og Købstadmændenes samt Embedsmændenes Formynderskab og raade over sine egne Midler, saaledes at Sparekassens indre Forhold afgøres efter Selvstyrelsens Hovedregler.“

Man har sædvanlig anset Den sjællandske Bondestands Sparekasse som den første, der gav Indskyderne virkelig Garanti for de indstaaende Midler, og som gav denne Garanti under den Form, der nu er sædvanlig i vore solidest funderede Andels-Virksomheder. Ved Sparekassens 50 Aars-Jubilæum, 1906, udtalte daværende Bestyrelsesmedlem, Gdr. Poul Sams, at Sparekassen kunde siges at være vort første Andelsselskab og Mønstret for den senere fremvoksende betydningsfulde Andelsbevægelse.

Her vil da være Grund til at meddele, at der i Sparekassens Arkiv i en Pakke, hvis Omslag er mærket: „Sparekassens Stiftelse“, blandt skriftlige Optegnelser vedrørende Stiftelsen, findes et Nr. af Bladet „Dannevirke“ for d. 18. Septbr. 1856, hvori er et Forslag til Stiftelsen af en Sparekasse for Haderslev Bys Omegn, hvilket Forslag indeholder Bestemmelsen: „For Opfyldelsen af Sparekassens Forpligtelser indstaar enhver af nedenstaaende ... Mænd med et Beløb af indtil 100 Rd.“ — — — „Paa Generalforsamlingen har kun Kautionisterne Stemmeret.“ — Blandt Indbyderne til denne Sparekasses Stiftelse var Pastor Møller, Vonsbæk, Gaardejer Hans Nissen, Hammelev, Gaardejer Nis Lorenzen, Lilholt, og Gaardejer, Amtsforvalter Laurids Skau.

Iøvrigt var Garanti for Indskydernes Penge ikke helt ukendt ved ældre Sparekasser, men den var da oftest stærkt begrænset i Omfang og undertiden tillige i Tid, — f. Eks. indtil Sparekassen har opsamlet et „passende Reservefond“.

Sjællandsk landskab

SPAREKASSENS VIRKSOMHED

Dagen efter Sparekassens Stiftelse udfærdigede Formanden en Ansøgning om Fritagelse for Brug af stemplet Papir (til de af Sparekassen udstedte Kontrabøger) i Lighed med den Begunstigelse, der hidtil var givet alle andre Sparekasser. Ansøgningen forsynedes med Underskrift af samtlige Bestyrelsesmedlemmer og indsendtes til Indenrigsministeriet d. 6. December, men Bevillingen blev først givet d. 7. Februar 1857.

Sparekassens Forretningsorden fastsattes ved Styrelsesmøde i København d. 28. December 1856. Det bestemtes heri, at der skulde afholdes Kontordage for Indskud, Uddrag og Rentebetaling hver anden Maaned paa hvert af de 12 Kontorsteder, ved hvilke Sparekassen begyndte sin Virksomhed. Disse Steder var: Svinninge Kro, Bæks Kro, Slagelse, Sorø, Ringsted, Holbæk, Kjøge, Storehedinge, Rønnede Kro, Tappernøje, Næstved og Dalmose.

Formanden tilsiger 14 Dage forud de to Tillidsmænd, som sammen med Formanden eller dennes Fuldmægtig (= Kontordagsbestyrer) skulde være tilstede for at besørge Forretningerne. Straks efter Kontordagens Slutning indsendes ufrankeret og med Postvæsenets Kvittering de indkomne Indskud.

Formanden fører Sparekassens Bøger; han gør de indkomne Indskud frugtbringende ved Udbetaling af de af Bestyrelsen bevilgede Laan eller ved Indkøb hos en Mægler af kgl. danske Statsgældsobligationer eller Obligationer udstedt af en af den danske Regering autoriseret Kreditanstalt. Formanden kan kun ifølge særlig Tilladelse fra Bestyrelsen anvende af Sparekassens Indtægter til at afholde Kontor-, Rejse- o. a. løbende Udgifter.

Bestyrelsen afholder i Reglen aarlig 4 Møder med omtrent 3 Maaneders Mellemrum. Bestyrelsen bestemmer i hvilke Ejendomme, der skal ske Udlaan af Sparekassens Midler og med hvor stort Beløb. Naar et Laan begæres, har Laansøgeren at indsende til Formanden „enten en paa anordningsmæssig Maade som til Laan for Umyndiges Midler optagen og inden Retten afhjemlet Taksationsforretning over det tilbudte Pant eller en ubeediget Vurdering af 2de Tillidsmænd“ ... Hver af Tillidsmændene erholder 2 Rd. og i Godtgørelse for Befordring 3 Mark pr. Mil (Tur og Retur) af Laansøgeren.

Enhver Laantager erlægger til Sparekassen for Obligationens og Laanets Ekspedition 3 Rd. for hvert Tusinde Rd., naar Laanet er 5000 Rd. eller derover og ellers 2 Rd. pr. 1000 Rd.; og om Laanet end er under 1000 Rd., betales der dog 2 Rd. til Sparekassen, med mindre Laanet skulde være 200 Rd. eller derunder, i hvilket Tilfælde der kun betales 1 Rd. — Laantageren leverer det stemplede Papir. Laantageren er pligtig at lade det stillede Pant undersøge hvert 3. Aar af to Tillidsmænd. — Mod personlig Kaution udlaanes kun indtil 500 Rd. (1% 1857 ændret til 1000 Rd.).

I Forretningsordenen, hvoraf det anførte kun er et Uddrag, fremkom der Tid efter anden Ændringer og Tilføjelser, efterhaanden som Sparekassen udvidede sin Virksomhed og yderligere Bestemmelser viste sig nødvendige.

I 1857 flyttedes saaledes Tappernøje Kontorsted til Udby ved Vordingborg, og samme Aar oprettedes et Kontorsted i Skelskør.

Indtil 1881 blev følgende Kontorsteder oprettede:

1859 i Vemmetofte og Kalundborg, men Kontorstedet i Vemmetofte blev igen nedlagt 1864, da Indskudene kun var ringe; de indskudte Kapitaler blev da henlagt under Storehedinge Kontorsted;

1861 i Skuldelev med Filial fra 1873 i Terminerne i Venslev;

1862 i Roskilde og Nykro, hvilket sidste Sted i 1869 ombyttedes med Nykøbing;

1863 i Frederikssund, Lindelse og Tranekær, hvilket sidste Kontorsted i 1868 henlagdes til Snøde;

1864 i Fuglebjerg og Høng;

1866 i Terslev og Hillerød;

1867 i Vejle Kro og Glumsø, hvilket sidste Sted igen blev ophævet i 1871, hvorfor Indskudene henlagdes for den største Del under Næstved Kontorsted. I Juni 1881 har Sparekassen igen begyndt at holde Kontorsted i Glumsø;

1868 i Vordingborg, Præstø og Tersløse;

1870 i Haslev;

1873 i Taarnmark, der i 1878 henlagdes til Menstrup;

1874 i Lundby og Smørum;

og 1877 i Mørkøv.

Da de to langelandske Kontorsteder, Lindelse og Snøde, ingen Fremgang af Betydning havde, blev de ophævede i Juni Termin 1881, idet alle Indskudene blev tilbagebetalt.

I 1881, da Sparekassen havde bestaaet i 25 Aar, havde den saaledes ialt 32 Kontorsteder foruden Hovedkontoret i København.

Sparekassens første Kontordag afholdtes i Storehedinge d. 1. April 1857. I „Morgenposten“ for 26. Marts 1857 findes en indsendt Artikel, der priser den „nye Indretning“ og samtidig angriber Storehedinge Sparekasse (oprettet 1839) og dens Direktion, idet Indsenderen anker over Vanskelighederne ved at faa Laan i denne Sparekasse, Direktionens Tilbøjelighed til fortrinsvis at anbringe Udlaan i Storehedinge By, bl. a. hos Direktionens egne Medlemmer; to af disse skal endog have modtaget tilsammen 16,000 Rd. (hvilket dog senere af Direktionen hævdes er en Overdrivelse); endvidere klager Indsenderen over Direktionens overlegne Optræden overfor Kunderne og over Brud paa givne Løfter. — Der var saaledes af Udenforstaaende „fyret godt i“, muligvis netop i Anledning af den nær forestaaende Kontordag. Nævnte Indsender søgte senere — men forgæves — Laan i Bondestandens Sparekasse.

En Begivenhed ved denne første Kontordag gengives af J. P. Jensen saaledes i „Sjællandske Bønder“ S. 183: „Ved Sparekassens første Kontordag i Storehedinge var baade C. Alberti og Jørgen Chri-

stensen tilstede. Alberti var ifærd med i sit Navn at indsætte et Beløb paa den første Sparekassebog, men vender sig brat mod Jørgen Christensen og siger: „Vil Du indsætte Penge i Sparekassen i Dag, saa skal Du have Sparekassebog Nr. 1!“ — Den fik han!

I 1857, fra 1. April til 31. December, aabnedes ialt 373 Konti; Indskud med tilskrevne Renter udgjorde 152,412 Kr. 93 Øre, Uddrag 1050 Kr. 16 Øre, saaledes at Aaret sluttede med en Beholdning af 151,362 Kr. 77 Øre.

For sin Tid og i Forhold til andre Sparekassers samtidige Tilvækst maa de 150,000 Kr.s Indskud i Løbet af 3 Fjerdingaar siges at være et meget betydeligt Beløb og et kraftigt Vidnesbyrd om, at den ny-stiftede Sparekasse mødtes med Tillid af sine naturlige Kunder. Til Sammenligning kan anføres, at Ringsted Sparekasse, der var stiftet allerede i 1832 og nu laa inde med en betydelig Indskudskapital, som alene ved Rentetilskrivning maatte have en stor aarlig Kapitalvækst tilfølg, i hele Aaret 1857 kun havde en Fremgang i Kapital paa knapt 55,000 Kr. Nu var ganske vist Aaret 1857 et Kriseaar, der især virkede uheldigt paa Købstædernes Pengeinstituter; men Begyndelsen tegnede dog meget lovende for Bondestandens Sparekasse.

For nogle af de ældre Sparekasser var det da ogsaa straks klart, at Bondestandens Sparekasse vilde blive dem en haard Konkurrent; den kunde ikke alene formindske deres Tilgang af Indlaanskapital, men der var endogsaa Mulighed for, at Bønder, som følte sig daarligt betjente i en ældre Sparekasse, kunde uddrage deres Indskud her og overføre dem til den ny Sparekasse.

Roskilde Sparekasse, som var stiftet 1833, forhøjede fra 11. Juni 1857 sin Indlaansrente fra $3\frac{1}{8}$ pCt. til $3\frac{1}{2}$ pCt., medens dens Udlaansrente blev uforandret. Grunden til Renteforhøjelsen angives at være, at Bondestandens Sparekasse holdt Kontordage i Roskilde. — Man gav herved Alberti Ret i, at nogle af de ældre Sparekasser gav Indskyderne for lille Rente.

Holbæk Amts Sparekasse, der var stiftet i 1825 af Holbæk Amts økonomiske Selskab, var ogsaa straks opmærksom paa den ny opdukende Sparekasse. I 100-Aars Mindeskriftet for denne gamle Sparekasse skriver dettes Forfatter: „Sin stærkeste Konkurrent fik Sparekassen i Den sjællandske Bondestands Sparekasse; som Modtræk mod denne forhøjedes Indlaansrenten fra 11. Juni 1857 fra $3\frac{1}{2}$ til $3\frac{3}{4}$

pCt., og Selskabet renoncerede paa at oppebære Reservefondets Renter" (der ellers var kommet det økonomiske Selskab tilgode). — — — „Naar jeg har nævnet Konkurrencen med Bondestandens Sparekasse, maa jeg dog straks tilføje, at det altid har været en loyal Konkurrence, og at der altid har bestaaet et godt Forhold mellem de to Sparekasser.“

Sparekassen for Slagelse og Omegn var oprettet 1855; dens Direktion bestod af 16 Medlemmer, nemlig 8 fra Slagelse Købstad og 8 Godsejere fra Købstadens Omegn. I 1864 foreslog et af Direktionens Medlemmer, at denne Sparekasse skulde udvide sine Kontordage fra 2 Gange 2 Timer maanedlig til 4 Gange 2 Timer samt at modtage Indskud flere Steder i Distriktet: „Det tør vist ikke overses, at alle Sparekasser, og saaledes ogsaa Slagelse Sparekasse, har en farlig Konkurrent i Bondevennernes Sparekasse, som rejser hele Landet om og altsaa ogsaa berører det Distrikt, som nærmest er henvist til Slagelse Sparekasse. Der er næppe noget Middel, hvorved man bedre kan modarbejde denne Konkurrence, end ved at Sparekassen paa forskellige Steder i dens Distrikt bliver saa let tilgængelig, som Omstændighederne tillader“. — Forslagsstilleren slutter med at anbefale, at lade afholde ugentlige Kontordage i Sorø og Skelskør; men idet Slagelse Sparekasse ligesom Bondevennernes skal begive sig paa Vandring for at lette Sparepengenes Anbringelse paa rette Sted, møder den paa de foreslaede Steder Konkurrenter. I Skelskør forsøgte man sig — men med lidet Held — fra 1866 til 1874, thi Holsteinborg Sparekasse havde Kontordage her i de to Terminer og gik nu over til maanedlige Kontordage i Skelskør. Og i Sorø mødte man foruden Bondestandens Sparekasse tillige en Filial af Ringsted Sparekasse som Konkurrent. Man opgav da at forsøge sig her.

Det er indlysende, at Fremkomsten af flere Sparekasser maa bevirke Konkurrence, men denne er for saa vidt gavnlig for Almenheden, idet den maa bidrage til, at der gives størst mulig Rente af Indlaan, og at samtidig Udlaansrenten holdes saa lav som mulig. Desuden vil det større Antal Sparekasser i nogen Grad lette Befolkningen den Indlaans- og Udlaansvirksomhed, som Erhvervslivet har fornøden i Forhold til Udviklingens øjeblikkelige Standpunkt, og den maatte saa meget mere gøre det den Gang, da Pengeomsætningen var i rivende Udvikling, medens Samfærdselen fremdeles mødte næsten

middelalderlige Hindringer og Besværligheder. — Konkurrence er god, saalænge den holder sig indenfor loyale Former; men den Tid er forhaabentlig ikke fjern, da et forstaaende Publikum vil kræve, at i hvert Fald visse Former af Penge- og Kreditinstitutioner istedetfor paa egoistisk Vis at konkurrere, skal være hinandens Medarbejdere i Bestræbelsen for at tjene Samfundet paa bedste Maade.

Maa man sige, at Indskudene efter den Tids Forhold og i Pengekrisens vanskelige Aar, 1857, strømmede ret rigeligt ind, saa kom Laanebegæringerne dog i endnu rigeligere Maal. Dette var for saa vidt at vente, da det jo netop var Vanskelighederne ved at faa Laan andre Steder, som havde været den nærmeste Aarsag til Sparekassens Tilblivelse.

I Henhold til Forretningsordenen bevilgedes Udlaanene af den samlede Bestyrelse. Allerede d. 10. Maj 1857 bevilgedes de første Laan ved et Bestyrelsesmøde i København; 91 Laanebegæring var til Behandling, men kun 19 Laan til et samlet Beløb af 58,750 Kr. bevilgedes. — 20. Juni behandledes 37 Laanesager ved et Møde i Slagelse, og endelig d. 23. Oktober samme Aar behandledes 108 Laanesager. I de første 3 Fjerdingaar, Sparekassen bestod, indkom altsaa ialt 236 Laanebegæring.

Ved at gennemgaa Protokollen over behandlede Laanesager ved Mødet d. 10. Maj ses, at den første behandlede Sag gjaldt 1400 Rd. mod Pant i en Ejendom paa Solbjerg Mark. Sagen er vedtegnet: „Kan ansøge til December Termin“. Den anden Laanesag gælder 200 Rd.: Vedtegning: „Kan ikke bevilges (3. Prioritet)“. Tredje Sag: Niels Larsen i Knudstrup søger 1200 Rd.: „Kan ikke bevilges paa Grund af mange Begæring om Laan til Juni Termin“. Fjerde Sag: Lærer P. Skaarup i Næsby (ved Stranden) ansøger om Laan, 1000 Rd. i en Ejendom i Keldstrup: „Bevilget.“

Dette først bevilgede Laan i Sparekassen har sin egen, lille rørende Historie: Den gamle Skole i Næsby skulde flyttes til et i sit Distrikt mere centralt beliggende Sted, nær Keldstrup. Den unge Lærer Skaarup kom da i stor økonomisk Forlegenhed; ukendt paa Egnen, som han var, vilde han vanskeligt kunne opnaa privat Laan og tyede da til Bondestandens Sparekasse. Jørgen Christensen, Stillinge, mødte som Vurderingsmand sammen med en Gaardmand fra Keldstrup. Efter endt Vurdering spurgte Skaarup, hvad han var skyldig for den ud-

førte Forretning, hvortil Jørgen Christensen svarede: „Efter Sparekassens Vedtægter er det 2 Rd. til hver af os.“ Skaarup betalte; men næste Dag kom Jørgen Christensen igen: „De maa tage Deres 2 Rd. igen! Jeg maatte af Hensyn til min Hjælper tage imod dem i Gaar; men jeg vil ikke have dem, jeg har ikke kunnet sove roligt i Nat.“

Fyrretyve Aar senere fortalte den da gamle Lærer Skaarup under dyb Bevægelse dette lille Træk til Jørgen Christensens Søn. Den lille Begivenhed var for ham blevet uforglemmelig. — Lad den da ogsaa staa i Sparekassens Historie som et lille, beskedent Vidnesbyrd om den Uegennytte og Tjenervilje, der besjælede en Del af Sparekassens Stiftere og Venner og fik dem til at ofre Tid og Kræfter for denne.

Blandt disse trofaste Arbejdere maa foruden Formanden, Alberti, der i de første Aar arbejdede uden Løn, i første Række nævnes *Jørgen Christensen*, *Stillinge*, og *Hans Jensen*, *Kundby*. Idelig var disse to Bestyrelsesmedlemmer paa Færde i Sparekassens Tjeneste for at hverve ny Tillidsmænd, virke som ulønnede Kontordagsbestyrere, oprette og igangsætte ny Kontorsteder og virke for Tilgang af Indskud i Sparekassen. Og dette store Arbejde udførtes under saa vanskelige Forhold, at vi i vore Dage har vanskeligt ved at forestille os, hvad det maa have kostet af Anstrengelse og Ofre.

Om Jørgen Christensen fortælles, at han i de første Aar, Sparekassen bestod, meget hyppigt var paa Farten for Sparekassen. Paa sine mange og lange Rejser kørte han i en lille, stiv Enspændervogn med Fjederagestol og forspændt med en utrættelig, brunblisset Hoppe. — Om Hans Jensen, *Kundby*, vides det, at han i Aarene 1857—1861 i Anledning af Bestyrelsesmøder samt Kontordage i Holbæk og Svinninge rejste ialt 368 Mil og hertil brugte 68 Dage. Kun til Møderne i København kunde han benytte Jernbane — fra Roskilde til København; — og naar han regnede een Dag til et Møde i København, Slagelse eller Korsør, bør hertil lægges de to Nætter, før og efter Mødet, som medgik til Hen- og Hjemkørsel pr. Vogn. Og foruden de her optalte Rejser til Bestyrelsesmøder og Kontordage, brugte han mange Dage til Rejser i Sparekassens Tjeneste paa anden Maade.

I de første Aar, Sparekassen bestod, holdtes kun Kontordag hveranden Maaned, men desuagtet kunde Kontordagsbestyrerens Arbejde dog volde noget Bryderi. Hans Jensen, *Kundby*, mødte regelmæssigt ved baade Holbæk og Svinninge; Jørgen Christensen besøgte i de

første Aar endnu flere Kontorsteder. De indkomne Beløb skulde straks efter Kontordagens Slutning indsendes til Hovedkontoret i København, men naar der ved et Kontorsted ikke fandtes Posthus, kunde det blive nødvendigt at foretage Rejse til København med Pengene eller at opbevare dem til næste Dag. Rejserne med de ret store Beløb var ikke helt ufarlige; de medførte i et enkelt Tilfælde et natligt Overfald paa Vejen mellem Sorø og Stillinge. Da Kontorstedet i Høng traadte i Virksomhed fra 1864, blev Gaardejer Hans Hansen i Høng Kontordagsbestyrer her. Hans Søn, Sparekassens nuværende Næstformand, maatte undertiden efter en Kontordag rejse til København med de indkomne Penge; da han den Gang endnu kun var en stor Dreng, er det forstaaeligt, at en saadan Rejse med mange Penge paa Lommen blev en Oplevelse, og Oplevelsen blev endnu mere betydningsfuld og mindeværdig, da han ved en enkelt Lejlighed traf Alberti og paa dennes Spørgsmaal, om han havde Penge nok til Rejsen, maatte svare: „Ja!“, men desuagtet fik stukket en Fem-Rigsdaler Seddel i Haanden.

Som omstaaende Tabel viser, voksede Sparekassen sin stille, solide Vækst, indtil der i sidste Halvdel af Halvfjerdserne indtraadte et Omslag, der truede med Standsning og Ødelæggelse. — Vi vil imidlertid følge Sparekassens Udvikling fra Aar til Aar for at faa Klarhed over hvilke ydre og indre Forhold, der bevirkede Vækst eller midlertidig Standsning.

Konkurrerende Sparekasser var som nævnet straks opmærksomme paa den ny Sparekasse af særlig Støbning, og vi saa Roskilde Sparekasse forhøje sin Indlaansrente fra $3\frac{1}{8}$ til $3\frac{1}{2}$ pCt., og Holbæk Amts Sparekasse forhøjede 1857 fra $3\frac{1}{2}$ til $3\frac{3}{4}$ pCt. fra 11. Juni at regne. Bestyrelsen for Bondestandens Sparekasse besluttede ved sit Møde 29. December 1857 at foreslaa den kommende Generalforsamling — i Ringsted den 27. Marts 1858 — Forhøjelse af Indlaansrenten fra $3\frac{1}{2}$ til 4 pCt.; dette vedtoges af Generalforsamlingen. I April 1858 foreslog Komiteen for Holbæk Amts Sparekasse, at det tillodes den at forhøje Indlaansrenten til 4 pCt., „da andre sjællandske Sparekasser havde foretaget denne Forhøjelse.“

Dette vil for en overfladisk Betragtning tage sig ud som et utidigt Konkurrencejag, men der var en naturlig Aarsag til Renteforhøjelserne.

Indskud og Uddrag har fra 1. April 1857 til 31. Marts 1881 været:

	Ny-Konti	Indskud med tilskrevne Renter	Uddrag	Tilgang	Reservefond	Obligationer
1857	373	152.412.93	1050.16	151.362.77		
1858	237	131.020.27	26.236.83	104.783.44		
1859	382	226.851.12	34.158.39	192.692.73	2.483.75	
1860	524	375.842.39	57.616.43	318.225.96	5.474.48	
1861	541	438.604.37	107.971.18	330.633.19	11.414.66	235.250
1862	694	564.703.04	202.042.62	362.660.42	12.217.25	275.850
1863	658	629.105.89	273.552.25	355.553.64	15.516.79	270.750
1864	774	709.565.20	290.508.95	419.056.25	20.884.85	201.400
1865	1273	1088.432.16	462.366.64	626.065.52	22.810.45	343.170
1866	1698	1586.299.69	655.641.75	930.657.94	31.201.14	409.700
1867	1825	1966.843.79	734.231.75	1232.612.04	42.472.10	472.141
1868—69	1993	2301.674.51	1193.260.77	1108.413.74	57.891.66	337.800
1869—70	1280	1318.914.58	1147.594.08	171.320.50	81.444.31	489.700
1870—71	1444	1566.800.00	1135.645.20	431.154.80	82.168.43	489.800
1871—72	1463	1851.965.43	1252.434.52	599.530.91	89.065.94	492.600
1872—73	1639	2256.338.92	1371.385.73	884.953.19	97.947.27	540.800
1873—74	1827	2799.852.84	1486.493.88	1313.358.96	108.855.92	609.600
1874—75	1906	2730.640.15	1594.946.43	1135.693.72	106.608.39*)	
1875—76	1566	2621.160.37	2044.352.64	576.807.73	120.607.87	573.100
1876—77	1288	2301.246.54	2156.741.67	144.504.87	120.607.87	476.800
1877—78	647	1639.009.80	3557.574.69	÷ 1918.564.89	118.067.38	604.000
1878—79	965	1442.309.06	1982.529.61	÷ 540.220.55	118.067.38	473.800
1879—80	1108	1906.793.65	1714.269.47	192.524.18	141.985.45	388.500
1880—81	1407	2605.823.58	1696.081.10	909.742.48	159.069.28	1.048.454
	27512	35.212.210.34	25.178.686.79	10.933.523.55		

Udgaade Konti: 16.273

Igen: 11.239

Under den voldsomme Pengekrise i Slutningen af Aaret 1857 fremkom en saa stærk Opgang i Rentefod og Diskonto, at en Forhøjelse af Sparekassernes Indlaansrente maatte anses for betimelig, ja nødvendig. I Hamborg steg Diskontoen i Løbet af Aaret 1857 fra 3 pCt. til 12 pCt.; i London naaede Diskontoen 10 pCt. Gennemsnitskursen for Østifternes Kreditforenings 4 pCt.s Obligationer, som i Regnskabsaaret havde været 96½, sank i det følgende Regnskabsaar til 87¾, for dog atter i det næste at stige til 91½. Mange Sparekasser, især dem med overvejende Købstads-Indskydere, bestormedes med Kapitaluddrag. Sparekassen for Vejle By og Omegn fik saaledes uddraget

*) Af Reservefonden er i 1874 udbetalt 25.148.21 Kr. til I. A. Hansens »Hædersgave«.

23 pCt. af sine indestaaende Kapitaler; Sparekassen for Slagelse og Omegn maatte hos sine Skyldnere opsiges Laan til et samlet Beløb, der udgjorde paa det nærmeste halvt saa meget som dens Indskudskapital. Samtlige danske Sparekasser havde ved Udgangen af 1856 ialt i indestaaende Kapitaler 47,29 Mill. Kr. — ved Slutningen af 1858 kun 43,91 Mill. Kr.

De fleste Sparekasser gik med usvækket Tillid ud af den kortvarige Krise, men den økonomiske Svækkelse, Krisen paaførte Samfundet, medførte dog, at Sparekasseindskudene i 1858 gik ind med mindre Beløb end i 1857 — ogsaa i Bondestandens Sparekasse.

Indlaansrentens Forhøjelse til 4 pCt. gjorde det nødvendigt, at Sparekassen skaffede sig en ekstra Indtægt ved Udlaansvirksomheden, hvis den oprindelige Rente af Prioritetslaan, 4 pCt., skulde bevares. Den 18. April 1858 besluttede Bestyrelsen, „at der af alle Udlaan af Sparekassen skal herefter svares — ligesom ved Kreditforeningerne — 2 pCt. i Kendelse.“ Renten af Udlaan mod 1. Prioritet i faste Ejendomme skulde fremdeles være 4 pCt.

Holbæk Amts Sparekasse, som ogsaa i 1858 havde forhøjet Indlaansrenten til 4 pCt., søgte ligesom Bondestandens Sparekasse at bevare 4 pCt.s Udlaansrente; men medens sidstnævnte naaede dette ved at kræve 2 pCt. i Kendelse af alle ny Udlaan, gik H. A. Sp. den ejendommelige Vej, at den af alle ældre Udlaan krævede indbetalt een Gang for alle 2 pCt. af Laanesummen; desuden skulde der fremtidig af Udlaanene ydes aarlig $\frac{1}{4}$ pCt. af Udlaanssummen „til Dækning af Administrationsomkostningerne“. — Den første Bestemmelse vakte Uvilje og Kritik blandt Laanerne, idet man fandt det ubilligt. Og den sidste Bestemmelse betød jo i Virkeligheden en Forhøjelse af Udlaansrenten til $4\frac{1}{4}$ pCt.

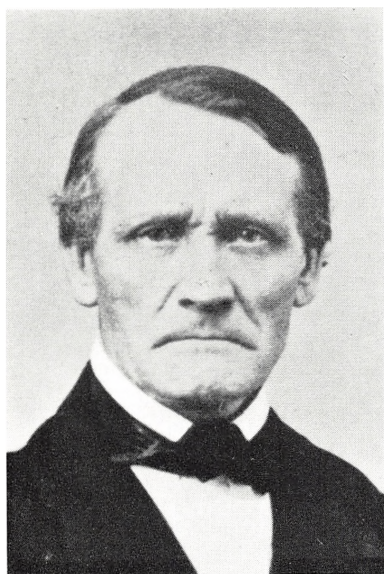
Ogsaa Bondestandens Sparekasse mødte Kritik for sin Behandling af Rentespørgsmaalet; men her kom Kritiken offentlig frem, i „Fædrelandet“ og „Dagbladet“, og her gik Kritiken ud paa, at Laanerne behandlede for billigt! Man hævdede nemlig, at ingen fornuftig administreret Sparekasse kunde give og tage samme Rente; Sparekassens Formand, C. Alberti, erklæredes at være naiv, o. s. v. — I „Fædrelandet“ indleddedes Kritiken allerede henimod Slutningen af Aaret 1858; den fremsattes af tidligere Overlærer ved Frederiksborg Latinskole, I. A. Ostermann, der som forhenværende Medlem af

Overrettsprokurator C. C. Alberti

Overrettsprokurator Balthazar Christensen

Assurancebestyrer I. A. Hansen

Folketingsmand Lars Dinesen

Hovedkontorets personale 1881

Direktionen af Frederiksborg Amts Sparekasse formentlig skulde repræsentere Sagkundskaben. I „Dagbladet“ begyndte Angrebene i 1859. Men i begge disse og adskillige andre Blade fortsattes Angrebene med Mellemrum i Sparekassens første 20 Leveaar.

Om disse Angreb kan man i Almindelighed sige: de fremkom fra Mænd, der var politiske Modstandere af Sparekassens Formand, og Modstandere af de „Bondevenner“, som i sin Tid rejste Sparekassen ikke i og for sig af politiske Grunde, men for at hævde en forurettet og overset Stands Ret og Værdighed. Angrebene skal derfor ikke tillægges stor Betydning eller gives udførligere Omtale her; de afslører ikke uheldige Principer i Sparekassens Ledelse og Administration. Kun m. H. t. Rentspørgsmaalet af 1858 kan det siges, at en virkelig Forhøjelse af Udlaansrenten vilde have muliggjort en stærkere Vækst af Sparekassens Reservefond og maaske ogsaa en Formindskelse af Laanebegæringernes Antal, saaledes at Forøgelsen af Sparekassens Obligationsbeholdning („let realisable Effekter“) havde været lettere at gennemføre; Sparekassen vilde da have staaet stærkere, da det store Stormløb mod den kom i 1870'erne, og dens Tab ved dette Stormløb vilde være blevet mindre. Men Stormløbet skyldtes politiske Grunde; det vilde være kommet alligevel, det vilde blot være kommet til at savne en tilsyneladende rationel Begrundelse.

Det er jo iøvrigt et Spørgsmaal, om ikke Sparekassens rigelige Udlaan i Forhold til dens Indskudskapital gjorde større Gavn for Samfundet end Størrelsen af det Tab, der forvoldtes Sparekassen ved Stormløbet.

Trods Angrebene bevarede Sparekassen sin Tillid i Befolkningen, og dens Indskudskapital forøgedes stadigt. Tillidsmændenes Antal voksede fra Aar til Aar; allerede i Marts 1858 var der 89 Tillidsmænd, hvoraf 34 i Sorø Amt, 28 i Præstø Amt og 26 i Holbæk Amt, men kun 1 i Københavns Amt (Niels Andersen i Tune ved Roskilde). Indskudene voksede ogsaa, men ujævnt, fordi Høstudbyttet og Produktpriser var vekslende fra Aar til Aar.

I 1859 er Sparekassen kommet saa vidt, at Bestyrelsen kan anvise Formanden Udbetaling af hans hidtil havde Udlæg for Sparekassen, ialt 1560.31 Kr., og samtidig har man begyndt at henlægge af Aarets Overskud til et Reservefond. I 1862 bevilger Bestyrelsen Formanden i Løn for 1860 og 1861 ialt 2000 Kr., der tages af Overskudet for

1861. Formandens Løn vedblev iøvrigt at være ret beskeden: 1862—64 aarlig 2000 Kr.; 1865: 3000 Kr.; 1866: 3600 Kr.; 1867—18^{73/4} aarlig 4000 Kr. og derefter 5000 Kr. aarlig.

Sparekassens eneste Revisor fra 1857 indtil 1875 var Rigsdagsmand I. A. Hansen; ogsaa han udførte sit Arbejde i Sparekassens Tjeneste ulønnet de tre første Regnskabsaar, han modtog derefter 100 Kr. aarlig i Revisorløn!

Naar Sparekassens Indskud og Udlaan indtil midt i Halvfjerdserne er stadig stigende, skyldtes det mange forskellige Forhold. Tabellen Side 47 viser os en af Aarsagerne: den næsten regelmæssige Stigen i „Nye Konti“ (se Tabellens første Kolonne). Naar den aarlige Tilgang i Kapital kun nogenlunde svarer til Forøgelsen af ny Konti, beror det især paa det vekslende Høstudbytte og de snart opad-, snart nedad-gaaende Priser paa Landbrugsprodukter. I de sædvanlige statistiske Opgivelser af Høstudbytte og Priser fra f. Eks. den tredie Fjerdedel af det 19. Aarhundrede faar man i Almindelighed Indtryk af en næsten jævn Stigen af baade Mængdeudbytte og Priser, fordi Meddelelserne sædvanlig gælder for et Gennemsnit af 5 eller 10 Aar. Hvis man derimod holder sig til de aarlige Opgivelser af Høstudbytte og Kapitelstakster, som de findes bl. a. i „Tidsskrift for Landøkonomi“, bliver Indtrykket et helt andet. Svingningerne er i Virkeligheden stærke fra Aar til Aar, og man vil ved at sammenholde Sparekasseindskudene med et Skøn over Landbrugets Indtægt, saaledes som dette tildels fremgaar af Kornavlens Størrelse og Kornets Pris, finde nogen Forklaring til Svingningerne i Indskudenes Størrelse. Prissvingningernes Styrke skal her blot antydes ved at angive Stigninger og Fald i Kapitelstaksterne for Rug indenfor et enkelt Tiaar. Fra 1856 til 1858 faldt Rugprisen fra 12,75 Kr. til 9,58 Kr.; fra 1858 til 1861 er der Stigning til 14,60 Kr.; fra 1861 til 1864 falder Prisen til 8,12 Kr., men stiger næste Aar til 13,10 Kr. — Ser man derimod paa de 5- eller 10-aarige Gennemsnitstal, faar man Indtryk af en næsten jævn og stadig Stigning i Landbrugets Indtægter.

Fra 1840 til 1890 fordobledes Kornavlen paa Øerne. Og naar den stadige Stigning i Landbrugets Udbytte ikke giver Anledning til Landbrugets Mættelse med Kapital og til Sparekassens ubegrænsede Kapitaltilvækst, skyldes dette jo tildels, at hver ny Stigning i Landbru-

gets Udbytte af Jorden har krævet et forudgaaende Udlæg til Grundforbedring og Drift. Men her har det havt sin store Betydning for Landbruget, at vi i vore Kreditinstitutioner har havt en stadigt rindende Kilde til Fornylse og økonomisk Vækst.

Her er ikke Stedet for et omhyggeligt i Enkelthederne udpenslet Billede af Forholdenes Udvikling, men en hastig udkastet Skitse vil formentlig ikke være uden Interesse. Med de bedre Tider fra omtrent 1840 fulgte Fæsteafløsning, — efter 1850 fremskyndet ved Lovgivningen. Med Selveje fulgte Forbedring af Ejendommene, derunder Bygningerne. Landbygningernes Forsikringssum (for hele Landet) var i 1834: 220 Mill. Kr.; ti Aar senere 259 Mill. Kr.; i 1850: 310 Mill. Kr.; 1860: 504 Mill. Kr.; 1870: 683 Mill. Kr.; 1880: 1044 Mill. Kr. og i 1890: 1291 Mill. Kr.

Fra 1850 begynder Dræning af Jorderne som en for Landbrugsdriften meget virkningsfuld, men ogsaa kostbar Grundforbedring. Den voksende Velstand tillod Opførelsen af ny, rummeligere og sundere Stuebygninger; Driften krævede ny Ladebygninger, ny Jorddyrkningsredskaber, Tærskemaskiner o. s. v. — I 1870'erne byggedes en Mængde ny, solide Stuehuse, og samtidig udvidedes eller nybyggedes en Mængde Staldbygninger. Fra midt i Firserne begynder Opførelsen af de mange Andelsmejerier og Andelsslakterier. Størrelsen af de Kapitaler, der anvendtes paa Landbrugets Bygninger, faar man dog nogen Forestilling om af ovenstaaende Tal, selv om de angiver Forsikring for alle Arter af Bygninger paa Landet.

Landejendommenes Forbedring — og dermed forøgede Ydeevne — sammen med Produktprisernes Stigning fremkaldte en Stigning i Ejendomspriserne, der for Øernes Vedkommende kan angives til følgende omtrentlige Værdier pr. Td. Hartkorn: I 1850 ca. 2500 Kr.; 1860: 4900 Kr.; 1865: 5300 Kr.; 1870: 6100 Kr.; 1875: 8300 Kr.; 1880: 7900 Kr.; 1884: 8300 Kr. Efter 1884 følger et Prisfald, der fremkaldes af de „daarlige Tider“ (Produktprisernes Fald), som varede til omtrent Aar 1900.

Af Sparekassens aarlige Generalforsamlinger afholdtes de to første i Ringsted, den tredje i Sorø. Ved denne sidste genvalgtes Bestyrelse og Revisor for 3 Aar; og det besluttedes, at „ved Udlaan mod Pant i faste Ejendomme, der er belagte med faststaaende Arvefæstefgift, skal disse kunne tages som Sikkerhed for et Beløb af indtil to

Trediedele af Taksationssummen". — Paa Bestyrelsens Henstilling: „hvorvidt det kan anses hensigtsmæssigt at paalægge Laantagere mod Kaution at erlægge en Kendelse til Sparekassen ved Udløbet af hvert tredje Aar“, besluttede Generalforsamlingen: „at der om tre Aar fra Dato tages i Kendelse 1 pCt. af saadanne Laans Beløb og saaledes fremdeles hvert tredje Aar“.

Ved Generalforsamlingen i Sorø i Marts 1861 viser Regnskabet, at Sparekassens Reservefond nu er over de 5000 Rd., som betingede Til-ladelse til af Sparekassens Overskud at bevilge Beløb til særlige For-maal. Og ved Generalforsamlingen samme Sted det følgende Aar be-slutter man da efter Bestyrelsens Forslag, at „for Fremtiden ydes der de efter Tilsigelse mødende Tillidsmænd 3 Kr. for hvert Møde“; og end-videre: at „Sparekassen betaler sin Skyld til Bestyrelsens Medlemmer og Tillidsmændene for alle de i 1860 og 1861 for den udførte Rejser og Forretninger efter den vedtagne Takst, saa langt Overskudet over 5707 Rd. 32 Sk. rækker, og for saa vidt Paagældende attraaer at mod-tage Godtgørelse efter indsendt Regning.“ — De nævnte Udgifter skal m. a. O. afholdes af Overskudet for 1861.

I Bestyrelsesmøde den 4. April 1862 fastsatte man i Overensstem-melse med Generalforsamlingens Beslutning og efter Overenskomst med Formanden dennes Løn for 1860 og 1861 til ialt 1000 Rd. (= 2000 Kr.).

Ved Generalforsamlingen i Sorø i Marts 1863 henstillede Forman-den, om Forsamlingen vilde tilstaa Godtgørelse til Sparekassens For-retningsførere (Kontordagsbestyrere og Medhjælpere) for 1857, 1858 og 1859. Folketingsmand Knud Pedersen optog Henstillingen som Forslag, men dette forkastedes med 28 Stemmer mod 28.

Samtidig med at man saaledes skaffede Sparekassen billig Admini-stration for dens 3 første Virksomhedsaar, fortjener det at anføres, at man med 43 Stemmer mod 10 bevilgede Hindholm Folkehøjskole 1000 Kr. som Gave.

Ved Generalforsamlingen i Marts 1864 indvalgtes Gdr. *Hans Han-sen*, Menstrup, i Bestyrelsen i Stedet for Jørgen Christensen, Stillinge, der var afgaaet ved Døden i Oktober 1863. Efter Bestyrelsens Forslag vedtog Forsamlingen, at der af Sparekassen skulde rejses en Mindesten paa Afdødes Grav. — Den anseelige Mindesten bærer Indskriften:

GAARDMAND
JØRGEN CHRISTENSEN

FØDT I STILLINGE D. 28. FEBRUAR 1831

DØD I STILLINGE D. 25. OKTOBER 1863

STIFTER
AF DEN SJÆLLANDSKE
BONDESTANDS SPAREKASSE

I 1866 vedtoges det at forhøje Godtgørelsen for Tillidsmændenes Møder ved Kontordagene til 4 Kr., medens Kontordagsbestyrerens Godtgørelse fastsattes til 8 Kr. Det følgende Aar ændredes disse Sætsler saaledes, at baade de mødende Tillidsmænd og Kontordagsbestyreren modtog 6 Kr. pr. Dag; Kontordagsbestyreren fik desuden „1 Rd. for hvert 1000 Rd. efter Kontordagens Indskudsliste“ (Promillegebyr).

Ved Generalforsamlingen i 1867 kom en ret ejendommelig Laanesag til Afgørelse ved de mødte Tillidsmænd, medens de almindelige Laanesager ellers behandledes af Bestyrelsen.

Den gamle, højt agtede og meget afholdte Fører for Bondevennerne, Overretsprokurator Balthazar Christensen, var kommet i økonomiske Vanskeligheder og havde sendt følgende Skrivelse:

„Til

Den sjællandske Bondestands Sparekasse!

Formedelst trykkede økonomiske Forhold, som det ellers vil falde mig i det mindste overmaade vanskeligt at komme igennem, er det mig meget magtpaaliggende paa billige Vilkaar at kunne opnaa et Laan paa 2100 Rd. snarest gjørligt. Ved billige Vilkaar sigter jeg til, at Laanet kunde forundes mig mod 4 pCt. Rente og vel med sædvanlig Opsigelsesret, men Udsigt til at Opsigelse ikke saa ganske snart vilde behøve at frygtes, naar jeg som Debitor opfyldte mine Forpligtelser med Renter o. s. v. Som Sikkerhed kan jeg byde en Livsforsikring paa mit Liv for 2500 Rd., hvis aarlige Fornøelse jeg derhos aarligt forud kunde sikre ved Anvisning paa Diæter eller lignende. [B. C. var paa dette Tidspunkt Folketingsmand og Statsrevisor]. Dør jeg, — hvilket jo næppe efter min Alder af 64 Aar kan udeblive mange Aar — vil min Kreditor jo straks have fuld skadesløs Betaling uden at behøve at falde over mine Efterladte.

Jeg tillader mig nu at rette det Spørgsmaal og den Begæring til den sjællandske Bondestands Sparekasse, om den maatte finde Grund til at bevilge mig et saadant Laan, hvorved det forekommer mig, at dens Risiko ikke vilde være stor, men Tjenesten, der vistens en gammel Ven, ikke lille.

Og det er min Begæring herom, jeg tillader mig at anbefale til Direktionens Indstilling og de Herrer Tillidsmænds velvillige Afgørelse.

Grøndal, den 10. Januar 1867.

Ærbødigst

Balthazar Christensen."

Denne Laanebegæring blev med Enstemmighed bevilget af Generalforsamlingen.

Regnskabsaaret, som hidtil havde fulgt Kalenderaaret, ændredes fra 1868 saaledes, at det nu kom til at gaa fra 1. Januar 1868 til 31. Marts 1869 og derefter fulgte Finansaaret. Lovene ændredes i Overensstemmelse hermed.

I 1869 ændredes § 17 i Sparekassens Love saaledes, at der i Stedet for „Lovgivningens Forskrifter om Udlaan af Umyndiges Midler“ kom til at staa: „den Regel, at der mod 1ste Panteret eller imod 2den Prioritet efter en uopsigelig 1ste Prioritet ikke kan udlaanes til et højere Beløb end $\frac{2}{3}$ af Pantets gangbare Pris i Køb og Salg og ellers mod 2den Prioritet kun saaledes, at Laanet i Forbindelse med den fortrinligere Prioritet ikke udgør mere end i det højeste Halvdelen af Pantets anførte Værdi; dog kan Bestyrelsen afvige fra disse Regler med Hensyn til Arvefæsteafgift og Aftægt. Bestyrelsen kan ...“

Til Generalforsamlingen i 1869 var af flere Tillidsmænd i Kalundborgkredsen fremsat Forslag om, at Laantagere hvert Aar skal afbetale lidt af deres Laan, f. Eks. $\frac{1}{2}$ Rd. af hvert 100 Rd. Til dette Forslag er i Sparekassens Arkiv vedlagt følgende skriftlige Udtalelse: „Det foreliggende Forslag maa Formanden bestemt modsætte sig. — Det vil let indses, at Forslaget vil medføre betydeligt Bogholderiarbejde, som naturligvis kan udføres, men som vil koste Sparekassen betydeligt mere, end der vil indkomme derved. At indføre en saadan Forandring nu vilde medføre, at 2300 Debitorer skulde tilskrives, om de vilde gaa ind paa en saadan Afbetaling; 2300 Breve skulde modtages, besvares, og Obligationerne dernæst udsendes til Tillidsmændene, som igen skulde sørge for, at Debitorerne underskriver den ny Betingelse i Vitterlighedsvidners Overværelse. Hele Sparekassens Bogholderi over Laanene maatte selvfølgelig aldeles forandres. — Gevinsten for Sparekassen vilde bestaa deri, at der kunde tages Kendelse af de Beløb, der saaledes indkom, naar de igen udlaantes. — Efter Forslaget vilde der efter Sparekassens nuværende Størrelse indkomme til Udlaan omtrent 28,500 Rd., og dette synes at være en lille Sum i Forhold til, hvad der ellers indkommer ved Tilbagebetaling i Anledning af Salg, hvilket i 1868—69 udgjorde 138,000 Rd. Gevinsten vilde være i Kendelse 570 Rd., men dette Beløb vilde ikke dække Halvdelen af det mere end firedobbelte Arbejde. — Ansættes Afdragene højere, vil det

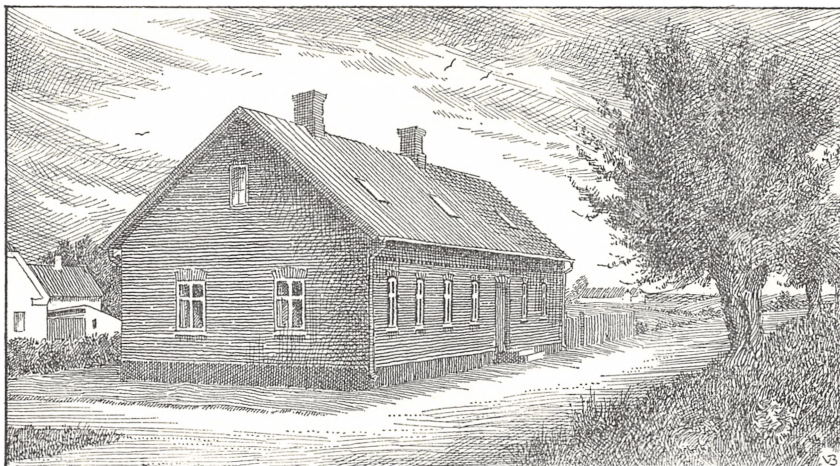
være trykkende for Debitorerne. — Ved Sparekassens Generalforsamling i Sorø den 16. Marts 1867 blev et lignende Forslag med Hensyn til Kautionslaanene forkastet med stor Majoritet“.

Forslaget forkastedes enstemmigt!

Forkastelsen er ikke overraskende efter den kraftige Imødegaelse, Formanden har ledsaget det med. Alberti selv var ved Sygdom forhindret i at overvære Generalforsamlingen; i hans Sted fungerede Hans Jensen, Kundby. — Efter at Bestyrelsen ved samme Generalforsamling var genvalgt, blev Hans Jensen, Kundby, valgt som Næstformand, og Valget var enstemmigt; han genvalgtes som Næstformand i 1872, men erstattedes som saadan i 1875 med Formandens Søn, cand. jur. *P. A. Alberti*.

I 1872 vedtoges efter Forslag af Bestyrelsen et Tillæg til Forretningsordenen: „Paa Kautionslaan betinges intet Afdrag i de tvende første Aar efter Laanets Udgivelse; men efter dette Tidsrums Forløb skal Laanet afdrages i hver halvaarlig Omslagstermin med en tyvende Del af dets Paalydende.“

Ved Bestyrelsesvalget i 1872 valgtes Gdr. *N. Jørgensen*, Jersie, i Stedet for Gdr. *O. Andersen* af Hastrup ved Køge. I 1875 udtraadte *Th. Hasle* af Bestyrelsen. I 1876 valgtes Gdr. *J. Rasmussen*, Snertinge, til Medlem af Bestyrelsen i Stedet for Hasle.

Forsamlingshus fra før 1900

SPAREKASSENS TRÆNGSELSAAR FRA 1874

Med Aaret 1874 begynder et bevæget Tidsrum i Sparekassens Historie. En lille Redegørelse for den politiske Udvikling her hjemme og for den økonomiske Udvikling i Almindelighed er nødvendig for at forstaa de Begivenheder, som nu indtræffer.

Forfatningskampen, som fik sin foreløbige Afslutning med den reviderede Grundlov af 1866, medførte en Spaltning af Venstre i tre Grupper. I 1870 slutter de tre Grupper sig atter sammen, nu under Navnet „Det forenede Venstre“. Folketingsvalget i 1872 bragte Partiet Flertal i Tinget; dermed voksede Kravet om „en folkelig Udvikling i Juni-Grundlovens Aand“ frem til Krav om Folketingsparlamentarisme. — Den haarde politiske Strid begyndte med Finanslovnægtelse i 1873. I 1875 dannede Estrup Ministerium, og nu kom i 1877 den første provisoriske Finanslov. I 1878 deltes Venstrepartiet atter, men da Valget i 1881 bringer Venstrepartierne Fremgang, indledes „Visnepolitiken“, hvorefter følger Provisorieaarene fra 1885—1894. — Den politiske Strid blev haard og bitter — undertiden hensynsløs.

Den økonomiske Udvikling medførte i sidste Halvdel af Halvfjerdserne en økonomisk Krise, hvorefter fulgte de „daarlige Tider“ fra først i Firserne til Aarhundredets Udgang. Den nordamerikanske Borgerkrig 1861—1865 fremkaldte Dyrtdid for mange Produkter, f. Eks. Bomuld, og satte derved Foretagsomhed og Spekulation i stærkere Sving. Ved Home-stead-Loven af 1862 bortgaves en Mængde Jord i de amerikanske Prærier, — blot mod Forpligtelse til Opdyrkning; Masser af Jord bortgaves til Jernbaneselskaber; disse skaffede den givne Jord Værdistigning ved Bygning af Jernbaner, men derved steg ogsaa Dyrkningsmulighederne og Værdien af de omboende Farmeres og Statens Jordarealer. Indtil 1880 var bortgivet 26 Mill. ha Jord, og dennes Opdyrkning saa vidt fremskredet, at Majsekporten i samme Tidsrum var vokset til det 9-dobbelte, Hvedeeksporten til det 4-dobbelte; og samtidig var Varetransporten gjort billigere ved Bygning af Jernbaner, Kanaler og store Dampskibe. Den fransk-tyske Krig i 1870—71 hindrede foreløbig Prisfaldet her hjemme, og Udbetalingen af de 5 Milliarder Francs, som Frankrig maatte yde Tyskland i Krigsskadeerstatning, virkede tildels som en Forøgelse af Europas — især Tysklands — Pengemængde. Priserne steg stærkt, Forretningslivet blomstrede, Aktieselskaber stiftedes i stort Tal, men ofte paa løst Grundlag. Tilbageslaget kom i 1873.

Hvedeprisen, som i 1870 havde været 18 Kr. pr. Td. (Kapiteltakst) steg i 1873 til 23 Kr.; saa kom Prisfaldet, men efter en lille Opgang var Hvedeprisen i 1876 dog endnu 20 Kr.; i 1885 var Prisen 12 Kr., i 1894 kun 9 Kr. pr. Td. — Med Produktionsprisernes Fald fulgte Landejendommenes Tilbagegang i Værdi.

Midt i Halvfjerdserne indtraf flere Forretningsfallitter. I Slutningen af Juli 1875 falledes saaledes Aktie-Svovlsyrefabriken i Kastrup paa Amager, der var ledet af en Søn af C. Alberti. Sparekassen led intet direkte Tab derved, nogle af dens Tillidsmænd og Indskydere led Tab som Aktionærer i Fabriken, og det kan i mindre Grad have givet Anledning til Uddrag af Sparekasseindskud, men langt værre var det, at Navnet for Sparekassens og Fabrikens Ledere var fælles; idet dette Forhold benyttedes i en hensynsløs Agitation mod Sparekassen og dens Formand. Formanden var jo blandt de mest fremtrædende Politikere, svækkedes hans Anseelse, vil det ogsaa gaa ud over det Parti, han tilhørte; og Sparekassen gav Bønderne en vis Grad af øko-

nomisk Uafhængighed, som man under den stærke politiske Kamp nok kunde ønske at bryde. Og Ønskerne omsattes i Handling!

Af mindre Betydning var Baron Gedalias Fallit samme Aar; han havde været Veksellerer, Jernbanebygger, og havde været med til at grundlægge Landmandsbanken; hans Fallit kunde i det højeste forøge den økonomiske Utryghedsfølelse, som nu var ved at snige sig ind over Befolkningen. — Større Utryghedsfølelse vakte Sammenbrudet af „Vestsjællands Folkebank“ i Slagelse i Februar 1877. Og endnu værre blev det, da det i Maj samme Aar godtgjordes, at I. A. Hansen havde besveget Holbæk Amts Brandforsikringsforening for ca. 200,000 Kr., thi heri fandt Sparekassens og dens Formands Angribere et brugeligt Middel ved Spredning af Tvivl og Mistillid.

I 1874 foretoges en Pengeindsamling til en „Hædersgave“ til I. A. Hansen. Til denne Gave bevilgede Sparekassens Generalforsamling et Tilskud paa ca. 25.000 Kr. — og blev derfor stærkt angrebet i „Dagbladet“, „Fædrelandet“ o. fl. a. Blade. Efter Katastrofen i 1877 opfriskedes denne 3 Aar gamle Historie med Velbehag!

I. A. Hansen havde været en af Bondevennernes og senere en af Venstres fremtrædende Førere; i sin politiske Kampmaade kunde han være mindre fin, og i Optræden og Udtalelser overfor Modstandere var han ofte i høj Grad irriterende. Ved sin første offentlige Fremtræden sagde han til en Forsamling af Bønder: „Tro kun Dig selv! Tag Dig i Agt for Dine Venner!“ — Nu følttes det af hans Modstandere som en Befrielse, at denne Mand var faldet. Hadet slog ud i lyse Luer, og det kom til at gaa ud over dem, der som hans Meningsfæller, Venner og Beundrere havde lidt en bitter Skuffelse. — Og saa var man smaatskaarne og tarvelige nok til at benytte I. A. Hansens bedrageriske Forhold til at udsaa Tvivl og Mistillid mod Sparekassen, hvis eneste Skyld i Forholdet til I. A. Hansen havde været Ydelsen af Tilskudet til Hædersgaven og den Tillid, man desuden havde vist ham ved i en lang Aarrække at betro ham Posten som Sparekassens eneste Revisor.

Ved Sparekassens Generalforsamling i Roskilde den 26. Maj 1877 førtes Angrebene offentligt frem i Tillidsmændenes Kreds, og Angriberen her var Folketingsmand *L. Dinesen*. Denne blev i 1864, kun 25½ Aar gammel, valgt som Folketingsmand for Ruds Vedby Kredsen; han sluttede sig straks til „Det nationale Venstre“ og gik med

denne Partigruppe over i „Det forenede Venstre“, hvilket Parti han dog forlod i Begyndelsen af 1870'erne for at slutte sig til „Højre“. Han var i 1865 blevet optaget som Tillidsmand i Bondestandens Sparekasse, men i 1874 forlangtes han ved Forslag af 15 Tillidsmænd slettet som saadan; Forslaget forkastedes ganske vist uden Forhandling, men fra nu af var L. Dinesen blandt Sparekassens bitreste Fjender.

I Aarene 1877 og 1878 formindskedes samtlige danske Sparekassers Indskudskapital fra 221 til 200 Millioner Kroner. Denne Formindskelse stod for en Del i Forbindelse med de mindre gode økonomiske Tider, men ogsaa for en Del med Fremvæksten af de mange Banker og endelig med Kreditforeningernes stigende Benyttelse, hvilket sidste medførte betydelige Kapitalers Anbringelse i Kreditforeningsobligationer. Kursen for Østifternes Creditkasses 4 pCt.s Obligationer var i Begyndelsen af 1876: $93\frac{3}{4}$, men faldt inden Slutningen af 1877 til 83, ved hvilken Kurs Laanebegæringer i Creditkassen væsentlig ophørte. Den stigende Rentefod og faldende Obligationskurs førte til, at Creditkassen i 1876 aabnede en $4\frac{1}{2}$ pCt.s Afdeling, hvis Obligationers Kurs ved Aarets Slutning var $89\frac{1}{4}$, og da Rentefoden fra det følgende Aar var faldende, steg disses Kurs indtil Slutningen af 1880 til 101, medens Kursen for 4 pCt.s Obligationer steg til $96\frac{3}{4}$. I Regnskabsåret 1874—75 havde Creditkassen kun en Tilgang i Udlaan paa 288,000 Kr., men fra nu af steg Udlaanene stærkt Aar for Aar, saa de for Regnskabsåret 1880—81 udgjorde 5,100,000 Kr. — Fra 1876 til henimod 1880 maatte mange Sparekasser næsten helt standse deres Udlaansvirksomhed paa Grund af Kapitalmangel.

Midt i Aaret 1876 begynder Opsigelserne af Indlaan i Sparekassen at fremkomme i foruroligende Omfang, og ved et Bestyrelsesmøde d. 11. Juli mærker man, at Bestyrelsen forbereder sig paa at møde det optrækkende Uvejr. Til Juni-Terminen var der i Nationalbanken optaget et midlertidigt Laan; nu bestemmes det, at hvis der ikke skulde være Penge nok i Sparekassen til Laanets Tilbagebetaling i September, bør der optages et nyt Laan paa Sparekassens Effekter. Man kan derimod endnu ikke bekvemme sig til at sælge af Sparekassens Obligationer; Obligationskursen var jo endnu lav (se ovenfor), og man havde desuden sikkert ikke ventet, at Stormen skulde blive saa voldsom, at dette var nødvendigt. Derimod belaver man sig paa i større Omfang end hidtil at opsigte Laan hos „Restancedragere“ og Laan, der forfalder ved Ejerskifte.

Ved Bestyrelsens Møde d. 10. Oktober 1876 er man klar over, at den Tilgang af Kapital, man havde regnet med at opnaa, vil udeblive, Uddragene vil langt overstige Indskudene. Nyt Laan til Dækning af Opsigelserne pr. November og December maa derfor optages.

Ved Mødet d. 23. Januar 1877 bestemte Bestyrelsen sig til at sælge af Sparekassens Obligationer for et Beløb af ca. 245,000 Kr., da man d. 27. Januar og 8. Marts skal tilbagebetale til Handelsbanken og Nationalbanken to Laan paa tilsammen 300,000 Kr. samt afbetale paa et ældre Laan i Nationalbanken 155,000 Kr. Der er desuden fremkommet Opsigelser pr. Februar, Marts og April til samlet Beløb af ca. 353,000 Kr. Formanden bemyndigedes derfor til i Begyndelsen af Marts at optage et Laan i Handelsbanken til Beløb 150,000 Kr.

Det viste sig dernæst nødvendigt at skaffe Sparekassen nye, særlige Indtægter. Ved Generalforsamlingen i 1876 var vedtaget, at alle Indskud i Sparekassen fremtidig skal forrentes fra Dagen efter Indskuddagen i Stedet for som tidligere fra den 11. i den paafølgende Maa-ned. Denne lille Reform paadrog Sparekassen en forøget Renteudgift af 3000 à 4000 Kr. aarlig under Forudsætning af, at Indskudene indgik i samme Omfang som tidligere. — Da Udlaansvirksomheden i denne kritiske Tid næsten helt ophørte, maatte Sparekassen savne den største Del af sin hidtidige Indtægt af Kendelser (2 pCt.), der havde udgjort indtil ca. 28.000 Kr. aarlig. Bestyrelsen agter derfor at foreslaa den kommende Generalforsamling, at der fremtidig af alle Prioritetslaan skal ydes i hver Termin 2 p. m. til Dækning af Sparekassens Administrationsomkostninger. — Endelig bestemtes det at sammenkalde samtlige Kontordagsbestyrere til et Møde, hvor de sammen med Bestyrelsen skal træffe Bestemmelser om nødvendige Forholdsregler mod den truende Storm.

Ved dette Møde, der afholdtes d. 8. Februar 1877, gjorde Formanden opmærksom paa, at man kunde lade Opsigelser af udlaante Kapitaler ske „alene i de Kontorkredse, hvor Udlaanene oversteg Indskudene — og da med 20 pCt. af dette Overskud —, eller udstrække Opsigelserne til de Kredse, hvori der er udlaant over tre Fjerdedele af Indskudet — og da med 10 pCt. af dette Overskud.“ — Den sidste Fremgangsmaade vandt Forsamlingens Tilslutning.

Bestyrelsen holdt atter Møde d. 26. Marts 1877. Det meddeltes her, at der til Udbetaling i de nærmeste 3 Maaneder var opsagt Indlaan til

et samlet Beløb af ca. 1,300,000 Kr., hvorfor man havde undladt at foretage en Del af den Afbetaling paa Laanet i Nationalbanken, hvorom man havde taget Beslutning i forrige Bestyrelsesmøde (23. Januar). Bestyrelsen vedtog at søge optaget et Laan paa 700,000 Kr., som tilbagebetales sammen med Sparekassens øvrige Laan ved, at der til 11. December opsiges Laan til et saa stort Beløb, at der i hver Kontorkreds bliver tilbage i Udlaan ca. $\frac{3}{4}$ af samme Kreds's Indskud. Indenfor hver enkelt Kontorkreds bestemmes ved Møde, der afholdes i April eller Maj 1877 af Kredens Tillidsmænd under Ledelse af et af Bestyrelsens Medlemmer, hvilke Laan der skal opsiges.

Endvidere bestemte Bestyrelsen i samme Møde at lade to af dens Medlemmer — H. Hansen og N. Jørgensen — gennemgaa Sparekassens Regnskab for 1876—77, undersøge Sparekassens Beholdninger og derefter paa det trykte Regnskab, der udsendes til samtlige Tillidsmænd, meddele og attestere Undersøgelsens Udfald. — Paa den forestaaende Generalforsamling vil man foreslaa en Vedtægtsændring, hvor efter der fremtidig vælges to Revisorer.

De hyppige Bestyrelsesmøder, hvorved vigtige og indgribende Spørgsmaal forelaa til Afgørelse, viser, at man i Bestyrelsen var sig Stillings Alvor bevidst. Tillidsmandsmødet d. 8. Februar vakte alle Tillidsmænds Opmærksomhed for hvad, der muligvis forestod. Og nu opskræmmedes alle Sparekassens Skyldnere ved at modtage et Cirkulære, vedtaget ved og udsendt umiddelbart efter det sidst omtalte Bestyrelsesmøde. Cirkulærets Indhold var:

Da undertegnede Bestyrelse for den sjællandske Bondestands Sparekasse har — paa Grund af, at en større Del af de Indtægter, hvormed dens Administration hidtil er bestridt, for Tiden ere ophørte formedelst Standsning af Udlaan — vedtaget:

„at opkræve hos Sparekassens Debitorer i førstkommende Juni Termin 2 pro mille — eller 2 Kr. af hver 1000 Kroner af Capitallaanet til Dækning af Sparekassens Administrationsudgifter og forøvrigt til Reservefonden og det samme Beløb fremdeles i hver Termin, saa længe Sparekassens Tilstand kræver det,“

maa vi herved anmode Dem om at indbetale i førstkommende Juni Termin — samtidig med Deres Renter — til Sparekassen 2 pro mille af Deres Capitallaan eller ... og fremtidig i hver Termin, indtil Bestyrelsen bliver i Stand til at kunne nedsætte eller aldeles afse dette Tilskud.

Undladelse af denne Indbetaling vil medføre Opsigelse af Deres Capital.

Indbetalingen af dette Administrationsbidrag i førstkommende Juni Termin stifter Forpligtelse for Dem til fremtidig Indbetaling af det samme Bidrag samtidig med Capitalens Renter, uden videre Erklæring fra Deres Side, og vil Deres Obligation til Sparekassen derefter først kunne faas udleveret i kvitteret Stand, naar Capitalen, Renterne og dette Administrationsbidrag er betalt.

Kjøbenhavn, den 26. Marts 1877.

C. Alberti. H. Hansen. N. Jørgensen. H. Jensen. J. Rasmussen.

Endnu stærkere blev dog Bevægelsen og Uroen, da Møderne i Kontorkredsene afholdtes i April og Maj Maaneder. Her skulde det jo afgøres, hvilke Udlaan der skulde opsiges til December Termin 1877. Tiden var vanskelig for ny Laans Optagelse, og i hvert Fald vilde et nyt Laan optaget andet Sted blive føleligt dyrere end det, en Laantager hidtil havde havt i Bondestandens Sparekasse. For en og anden kunde Opsigelsen af et Prioritetslaan maaske blive økonomisk skæbnesvangert. Og for den, der havde Penge indestaaende i Sparekassen, eller den, der som Tillidsmand garanterede med sin hele Formue for Sparekassen, maatte der være noget urovækkende i de vilde Rygter om Sparekassens vanskelige Forhold, som med Ihærdighed spredtes over Landet. — Det var til at forudse, at den forestaaende Generalforsamling vilde faa mange interesserede Deltagere!

Sparekassens tyvende ordinære Generalforsamling afholdtes i Roskilde d. 26. Maj 1877. Der var mødt ca. 400 Deltagere. Formanden gav en kort Oversigt over Sparekassens Virksomhed i de 20 Aar, den havde bestaaet: Den, Bestyrelsen og særlig dennes Formand havde stadig været udsat for Angreb fra anden Side, men under Angrebene var Kassen vokset, og ingen kunde lukke Øjnene for dens gavnlige Virksomhed.

Sparekassen havde i alt modtaget i Indskud mellem 25 og 26 Millioner Kroner, hvoraf atter mellem 14 og 15 Millioner Kroner var tilbagebetalte. Som Indskud indestod nu 11,390,042 Kr. 33 Øre, eller 144,504 Kr. 87 Øre mere end ved forrige Regnskabs Afslutning. I Indskud og uhævede Renter havde Sparekassen i Regnskabsaaret haft en Tilgang af 2,301,246 Kr. 54 Øre, medens Uddragene i samme Tidsrum havde udgjort 2,156,741 Kr. 67 Øre. Da de ikke hævede Renter har udgjort 253,844 Kr. 44 Øre, har Uddragene overskredet de direkte Indskud med 109,339 Kr. 57 Øre. Indtægten af Kendelser, som forrige Aar havde været 28,655 Kr. 70 Øre, var i Regnskabsaaret 1876—77 kun 16,672 Kr. 22 Øre. Formindskelsen i Indtægt af Kendelser skyldtes Mangel paa Kapital til Udlaan. De stærke Uddrag af Indlaanskapital havde nødvendiggjort Optagelsen af Banklaan til Beløb 485,000 Kr., hvilket havde medført en Renteudgift af 30,428 Kr. 74 Øre. — Aarets Regnskab sluttedes med et Underskud af 14,017 Kr. 15 Øre, hvoraf dog 11,476 Kr. 66 Øre dækkedes ved forrige Aars Overskud, saaledes at Reservefonden formindskedes med 2540

Kr. 49 Øre, hvorefter den udgør 118,067 Kr. 38 Øre. — Paa Regnskabet var Sparekassens Beholdning af Obligationer og Aktier opførte med deres Indkøbspris 427,926 Kr. 16 Øre. Hvis de beregnes efter Dagens Kurs, vilde Beløbet være 60,000 Kr. mindre; men det var jo heller ikke Mening, at disse Papirer skulde sælges i Øjeblikket, og de stod opførte i Regnskabet ganske paa samme Maade som tidligere. Hidtil havde Sparekassen haft Fortjeneste ved Salg eller Udtrækning af Obligationer, og det vilde formentlig ogsaa ske med den Beholdning, man nu havde.

Folketingsmand Lars Dinesen mente, at Værdipapirerne burde nedskrives i Værdi efter Kursen, og han fandt det navnlig urigtigt, at Bestyrelsen havde købt Handelsbankaktier for et Beløb af 150,000 Kr.; thi dette Papir var et Spekulationspapir, og efter den nuværende Kurs kunde derpaa tabes 18 pCt. eller endog 36,000 Kr., og paa alle Sparekassens Værdipapirer tilsammen kunde vistnok tabes over 60,000 Kr. Han opfordrede Formanden til at oplyse, af hvilke Serier de opførte Kreditforeningsobligationer bestod.

Formanden fremhævede, at de Papirer, Dinesen ankede over, havde staaet paa samme Maade paa Regnskabet i flere Aar, men Dinesen havde ikke tidligere haft noget at indvende. Sin Anke burde han have fremsat, da Papirerne blev købt; men da tav han. Formanden ansaa ikke Handelsbankaktier for Spekulationspapirer. Han kunde ikke paa Stedet oplyse, til hvilke Serier Sparekassens Kreditforeningsobligationer henhørte; men ved Henvendelse paa Sparekassens Kontor skulde Dinesen og enhver anden Tillidsmand faa alle ønskede Oplysninger om saadanne Forhold.

Det ser ud til, at Dinesens Optræden ved Generalforsamlingen ikke var udsprunget af virkelig Interesse for Sparekassens gode Trivsel, men at den derimod havde til Formaal at vække Tvivl og Kritik.

Regnskabet godkendtes enstemmigt!

Bestyrelsen foreslog, at der fremtidig valgtes to lønnede Revisorer til at revidere Sparekassens Regnskaber, og Generalforsamlingen valgte til dette Hverv Folketingsmand *V. Hørup* og Gaardejer *Frederik Jensen* af Tjustrup.

I Forbindelse med Revisorvalget fandt Formanden Anledning til at klarlægge Sparekassens Stilling i det hele taget: I Aar havde dels Pengeknaphed, dels Slagelse Folkebanks Fallit, dels nu den beklage-

lige Begivenhed med I. A. Hansens Brandkasse, dels endelig en af Uvidenhed, dels af Ondskab og Agitation fremkaldt Frygt bevirket betydelige Opsigelser af Indlaanskapital i Sparekassen. Modstanderes Blade har som sædvanlig gjort deres Bedste, „Folkets Avis“ er med; den redigeres af L. Dinesen, som har alvorlig Interesse for Sparekassen! Det er rigtigt at gribe Bagvaskerne i deres Gerning; men det virksomste Middel er dog det, naar nogen forlangte sit Tilgodehavende, da at svare: „Her er pengene!“ Dette havde Bestyrelsen hidtil gjort, og man vilde gøre det fremdeles. — Den 24. April havde han anmodet Nationalbanken om et midlertidigt Laan til Bestridelse af opsagte Indskud til Juni Termin, imod at stille Pant i Værdipapirer. Han havde tilbudt Banken først at lade foretage en Undersøgelse af Sparekassens Regnskaber og Beholdninger, idet han havde oplyst, at Sparekassen hidtil intet Tab havde havt paa sine Panter, et Bevis paa deres Soliditet. Nationalbanken havde ikke fundet en saadan Undersøgelse fornøden, men Dagen efter tilstaaet Sparekassen et Laan paa $\frac{1}{2}$ Mill. Kr. — Da de optagne Laan kun midlertidig dækker de i Sparekassen opsagte Indlaan, som i den senere Tid er forøgede, maa Bestyrelsen være betænkt paa varigere Midler. Man havde derfor truffet Bestemmelse om at opsige til December Termin Udlaan til et Beløb af $2\frac{1}{2}$ Mill. Kr., fordelt saaledes, at $\frac{3}{4}$ af Indskudene blev staaende tilbage som Udlaan i de enkelte Kontorkredse. Naar da denne Opsigelse faldt med større Dele paa enkelte Kredse end paa andre, kom dette af, at saadanne Kredse i Tidernes Løb var blevet forholdsvis begunstigede med Udlaan. Bestyrelsen var selvfølgelig ikke gerne gaaet dertil; men det var en tvingende Nødvendighed; thi det første Hensyn maatte være det, at skaffe de Interessenter, der ønskede det, deres Penge. I anden Række stod Hensynet til Laantagerne, hvor omhyggeligt man end, hvad man havde vist, ogsaa vilde tage dette Hensyn med i Betragtning.

Generalforsamlingen billigede Bestyrelsens paatænkte Fremgangsmaade ved Opsigelse af Udlaan til Dækning af de fremkommende Uddrag, og den vedtog den af Bestyrelsen foreslaaede Opkrævning af to pro mille halvårlig til Dækning af Administrationsomkostninger og til Styrkelse af Reservefonden. Formandens udtalte Ønske om at faa underkastet Sparekassens Forhold en ekstraordinær, kritisk Revision ved to regnskabs- og bankkyndige Mænd i København imødekom

10		11	
1877 April 1	Indbragt til kassen	Carl R. Als	200
	C. Alberts	Lars Mathias	
		Lars Mathias	
<p>Alle medlemmer af kassen er i dag tilknyttet 150te afholder af kassen i København d. 15de Februar 1889</p>			
		Jørgen Christensen	
<p>Opgjort med alle 1881 med alle medlemmer og 82 Grø.</p>		<p>Medlem Carl R. Als indbragt 100 Grø 194 82-</p>	
1882	alt samlet	<p>Indbragt af alle medlemmer 1882 med alle medlemmer indbragt 300 00</p>	<p>194 82- 300 00</p>

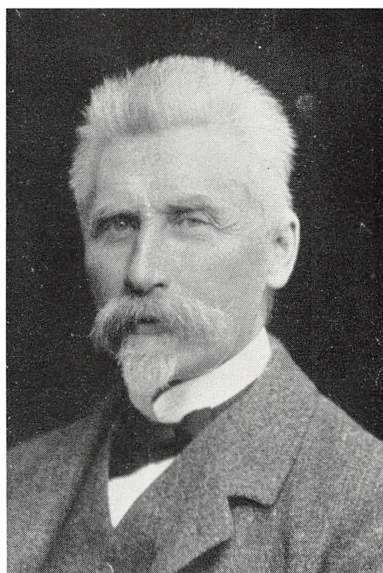
Sparekassebog nr. 1 udsredt til Jørgen Christensen

C. C. Alberts grav på Slaglille kirkegård

Indenrigsminister E. Skeel

Redaktør Viggo Hørup

Gårdejer Hans Frandsen, Gudum

Justitsminister P. A. Alberti

Forsamlingen ved at nedsætte et Udvalg af Tillidsmænd udenfor Bestyrelsen, som skulde udpege disse Revisorer. — Udvalget kom til at bestaa af Gdr., Folketingsmand *H. P. Andersen*, Gislunge; Gdr. *C. Schnack*, Merløse; Gdr. *S. Andersen*, Nordrup; Gdr. *C. Nielsen*, Skudlerløse; Gdr., Amdtsraadsmedlem *N. Jensen*, Brændholt; Gdr. *N. Jensen*, Bjerre; Gdr., Amdtsraadsmedlem *H. Frandsen*, Gudum; Gdr., Amdtsraadsmedlem *J. Pedersen*, Grandløse, og Gdr. *H. Hansen*, Bakkebølle.

Udvalget overdrog den ekstraordinære Revision til Direktør i Dansk Arbejderbank *A. Harpøth* og Kasserer i Landmandsbanken *H. M. Bing*.

Revisionen aflagde sin Beretning d. 2. September 1877. I Beretningen anføres, at Sparekassens Beholdninger og Tilgodehavender pr. 31. Marts 1877 i Overensstemmelse med det da aflagte Regnskab oversteg Gælden med 118,067,38 Kr., „men da de opførte Obligationer og Aktier er bogført med Indkøbsprisen, medens Værdien efter Kursnoteringen var 61,478,28 Kr., fradrager vi dette Beløb, hvorefter der som Overskud bliver tilbage et Beløb af 56,589,10 Kr. Som Reservefond betragtet lige overfor Sparerne i den sjællandske Bondestands Sparekasse kan det ovennævnte Overskud imidlertid kun anses som en Bisag, idet disse igennem den personlige Indestaaelse af Sparekassens 471 Tillidsmænd har en større og mere ubetinget Sikkerhed for Tilbagebetalingen af Indskudene, end selv et meget større Reservefond kan afgive ...“

„Med Hensyn til at ovennævnte Obligationer og Aktier i Regnskabet er anført med deres Indkøbspris, skulle vi bemærke, at en saadan Postering ganske vist er almindelig ved Sparekasser, men at vi vilde foretrække den ved Banker i Reglen brugelige Opgørelsesmaade, nemlig efter Kursnoteringen paa Afslutningsdagen for Regnskabet, for saa vidt ikke særlige Forhold maatte gøre en Forandring heri fornøden.

Naar der blandt Beholdningen findes 200,000 Kr. Handelsbankaktier — et iøvrigt vel anset og solidt Papir — hvis Indkøb har fundet Sted ifølge en Beslutning af den samlede Bestyrelse, skulle vi uden iøvrigt at indlade os paa Spørgsmaalet om det urigtige i, at en Sparekasse anlægger sine Kapitaler i Aktier, hvis Værdi altid vil være mere fluktuerende, særlig for denne Sparekasses Vedkommende —

hvis Beholdning af let realisable Effekter aldrig kan forventes at ville blive meget betydelig — ej undlade at fraraade slige Anlæg.

Revisorerne har efterset den tilgængelige Del af Panteobligationerne, hvoraf 3051 Stkr. giver Pant i faste Ejendomme, nemlig:

1035 Stkr. ej over	1000 Kr. med et samlet Beløb af	654.624,00 Kr.
1369 „ fra 1001 til 5000	„ „ „ „ „ „	3.595.104,41 „
448 „ „ 5001 „ 10000	„ „ „ „ „ „	3.327.810,00 „
181 „ „ 10001 „ 20000	„ „ „ „ „ „	2.632.400,00 „
14 „ „ 20001 „ 30000	„ „ „ „ „ „	336.400,00 „
4 „ over	30000 „ „ „ „ „	150.600,00 „
<hr/>		
3051 Stkr.		10.696.938,41 Kr.

For 486 Stkr. Obligationers Vedkommende er Sikkerheden alene Selvskyldnerkaution. Heraf er:

183 Stkr. af Størrelse ej over	200 Kr. med ialt	21.622,00 Kr.
140 „ „ „ fra 201 til 500	„ „ „ „ „	45.802,00 „
97 „ „ „ „ 501 „ 1000	„ „ „ „ „	67.750,00 „
63 „ „ „ „ 1001 „ 2000	„ „ „ „ „	92.180,00 „
3 „ „ „ over	2000 „ „ „	14.217,50 „
<hr/>		
486 Stkr.		241.571,50 Kr.

Af de foranførte detaillerede Oplysninger vil det fremgaa, at „den sjællandske Bondestands Sparekasse“s Midler gennemgaaende er solidt og sikkert anlagte, ligesom vi kunne tilføje, dets Regnskabsvæsen forekommer os at være i særdeles god Orden og indrettet saaledes, at det er let overskueligt selv for den i Bogføring mindre vel bevandrede.

Som Resultat af denne vor Undersøgelse udtaler vi endelig som vor bestemte Overbevisning, at „den sjællandske Bondestands Sparekasse“ ved sine solide Panter og udestaaende Fordringer, ved sit Reservefond til at dække mulige Tab og endelig ved den af dens 471 Tillidsmænd ydede Indestaaelse „stiller sine Sparere en fuldstændig betryggende Sikkerhed“.

Endelig tilraader Revisorerne en Forøgelse af Kassens let realisable Effekter — og „samtidig med Forøgelsen af Effekter skulle vi tilraade at forøge Reservefondens for derved at kunne dække mulige Kursdifferencer. Til denne Forøgelse af det tilstedeværende Reservefond vil vel tildels den højere Rente af de indkøbte Papirer kunne bidrage noget, men da dette næppe vil være tilstrækkeligt, vil en For-

højelse af den Indtægt, der tilflyder Sparekassen igennem den nu opkrævede pro mille Afgift, (f. Eks. 4 til 5 pro mille aarlig) være nødvendigt. Vi have forudsat som selvfølgeligt, at denne Afgift, skønt den kun er vedtaget som en midlertidig Foranstaltning, vil blive bibeholdt i Fremtiden, idet der ikke med Grund kan forudsættes, at Sparekassen vedblivende kan vokse i en saadan Maalestok, at Kendelsen af nye Laan ogsaa fremtidig skulde være tilstrækkelig til alene at dække Administrationsudgifterne, selv om Kassen vedblivende bestyres lige saa billigt som hidtil.“

København, d. 2. September 1877.

A. Harpøth.

H. M. Bing.

Det kunde synes, at den ekstraordinære Revisions Anskuelse om Sparekassens Forhold væsentlig faldt sammen med og støttede L. Dinesens Kritik, men det er dog ikke vanskeligt at opdage en meget væsentlig Forskel. Revisionen fremhæver stærkt Sparekassens absolute Soliditet, men samtidig gør den opmærksom paa ønskelige Ændringer: Tilvejebringelse af et større Reservefond, — en større Del af Indlaanskapitalens Anlæg i let realisable Effekter — og disses Værdiansættelse i Regnskabet ikke efter Købpris, men efter deres Kurs paa Dagen for Regnskabets Afslutning. Til Revisorernes Bemærkninger kan iøvrigt siges, at ganske vist er et ret stort Fond af let realisable Papirer ønskeligt, men dette Fonds Størrelse kan ogsaa overdrives; thi Obligationer kan under Kurssvingninger i kort Tid ændres stærkt i Værdi, og hvis ikke alene Reservefonden, men ogsaa en væsentlig Del af Indlaanskapitalen er anlagt i Værdipapirer, kan et stærkere Kursfald medføre Fare for paagældende Pengeinstitut. (Sparekassen for København og Omegn kom snart efter disse Begivenheder til at afgive et afskrækkende Eksempel paa, at ogsaa Yderligheder til den Side kan være uheldige). Laan anbragte i Landejendomme til en Brøkdelen af Taksationsværdien er langt solidere i den Forstand, at Kapitalen ikke gaar tabt; men Kapitalen er i dette Tilfælde for ubevægelig. — Værdipapirenes Vurdering paa Regnskabet foregik dengang sædvanlig paa den i „Den sjællandske Bondestands Sparekasse“ brugte Maade; at Bankerne med den livligere Omsætning af Værdierne brugte en anden Beregningsmaade var ganske naturligt og iøvrigt en Sag for sig.

L. Dinesens Kritik ved Generalforsamlingen i 1877 var ikke dybt-gaaende, den var heller ikke forstaaende og mindst af alt velvillig. Dette sidste viste sig tydeligt ved Dinesens Færd i den følgende Tid. C. Alberti skrev i 1881 om Dinesen, at han arbejdede af yderste Evne paa at se Sparekassen sat ud af Stand til i 1877 og 1878 at opfylde dens Forpligtelser og standse dens Betalinger. „Han rejste om i Sjælland — navnlig i sin Hjemstavn, Løve Herred — for at bevæge Sparekassens Interessenter til Opsigelse, han skrev i sit Blad, „Folkets Avis“, Opmuntringer til Opsigelser, han lovede — paa det Offentliges og Godsejernes Vegne — nye Laan ud til de Sparekasse-Laantagere, som maatte faa deres Kapitaler opsagte, han mødte paa Generalforsamlingen i 1877 med nogle Skinbemærkninger mod Regnskabet, ... han vedblev hele Sommeren 1877 at fordrive sin Tid med Bestræbelser til Skade for Sparekassen, ved Rejser, ved Henvendelser til de københavnske Bankers Bestyrelser med indtrængende Forslag om at nægte Sparekassen Pengelaan, med Underhandlinger med Ligesindede, baade Herremænd og Bønder, med Estrup og Minister Fischer om at faa Tilsagn om at kunne udbyde Laan fra Livsforsikringsanstalten og Sorø Akademi, hvorved han kunde fremme Opsigelserne til Sparekassen og sin egen politiske Anseelse. Først hen paa Efteraaret 1877 — ved Efterretningen om, at Brødrene Westenholz vilde give Sparekassen den fornødne Kredit — opgav han mismodig Evret og indrømmede, at hans Plan var forfejlet.“

I August 1877, da Sparekassen nødtvungent udsendte sine mange Opsigelser af Laan, skrev L. Dinesen i sit Blad, „Folkets Avis“, at disse Opsigelser i Løve Herred næsten udelukkende ramte hans Venner og Tilhængere. Alberti svarede herpaa i en meget virkningsfuld Artikel i „Sorø Amtstidende“ for 18. August 1877: „... Lars Dinesen veed det meget vel — men han fortæller det ikke —, at ingen Kreds er blevet saa begunstiget med Udlaan som Løve Herred. Her — det veed Dinesen godt, men han fortæller det ikke — har Sparekassen udlaant omtrent 800,000 Kr., som er det dobbelte af Indskudene derfra. Dinesen veed det nok — men han fortæller det ikke —, at Sparekassens Bestyrelse har vist en særdeles Gunst imod Løve Herred ved at nedsætte de til Opsigelse bestemte Laan i Løve Herred med omtrent 170,000 Kr. Lars Dinesen veed meget godt — men han fortæller det ikke —, at i det Møde, som jeg holdt med Løve Herreds

Tillidsmænd den 24. Maj d. A., og hvortil jeg havde sendt Lars Dinesen, som Tillidsmand i Kredsen, en Indbydelse, som han ikke efterkom, blev det ikke nævnt som Grund til Opsigelse, at nogen Laantager var i Slægt eller Venskab med Dinesen, eller Tilhænger af ham. Med Hensyn til den eneste Laantager, om hvem det i Mødet blev anført, at han var i Slægt med Lars Dinesen, bemærkede jeg, at dertil burde intet Hensyn tages; og, naar det derefter blev enstemmigt vedtaget, at dette Laan skulde opsiges, saa hørte jeg senere som Grund dertil, at denne Laantager søgte paa alle Maader at nedsætte Sparekassen, skønt det netop var ved dens Hjælp, at han i sin Tid blev Gaardejer! ..."

Ogsaa „Godsejerforeningen“s Bestyrelse traadte i Virksomhed i denne for Sparekassen kritiske Tid — ikke for at hjælpe den, men aabenbart for at skubbe til den formentlig hædende Vogn. Denne Bestyrelses Formand fremsatte bl. a. nogle Paastande, som Alberti stemplede som „faktisk Usandhed“. Og de Penge, Foreningen søgte at skaffe tilveje for at afhjælpe de Savn, der opstod ved de af Foreningen og andre fremkaldte Opsigelser af Udlaan fra Sparekassen, blev ikke 4 pCt.s Penge, men Penge til højere Rente og i Tilgift ofte en Følelse af Afhængighed og Uselvstændighed, som Sparekassen havde sat sig til Formaal at fjærne.

Paa det trykte Regnskab for 1876—77 havde de to Bestyrelsesmedlemmer H. Hansen og N. Jørgensen efter foretaget Undersøgelse attesteret Tilstedeværelsen af de i Regnskabet opførte Beholdninger. Nu udsendtes den ekstraordinære Revisions Beretning i trykt Form til samtlige Tillidsmænd.

Disse to Erklæringer formaaede selvfølgelig ikke at standse Opsigelsernes Strøm. Opsigelserne fremkom i stort Antal i Løbet af Sommeren 1877, og Bestyrelsen fandt det nødvendigt at opsige ialt 2,700,000 Kr. til December-Terminen 1877. — Saa store Opsigelser vilde volde Laanerne Besvær og Udgifter, og det var desuden givet, at adskillige Laanere vilde henvende sig til Slægt og Venner, som havde Kapitaler indestaaende i Sparekassen, for at bevæge dem til at opsige disse og give dem i Udlaan til de betrængte Debitorer, hvorved altsaa nye Opsigelser af Indlaan vilde fremkomme. Bestyrelsen søgte da, og opnaaede paa gunstige Vilkaar, at optage et Laan paa 800,000 Kr. hos Bankierfirmaet Brødrene Westenholz i London. De paatænkte

Opsigelser af Udlaan kunde da formindskes med et tilsvarende Beløb.

Den Tillid, der her vistest Sparekassen fra et udenlandsk Firma, bidrog til at svække Agitationen for nye Opsigelser; de bevidste og planlagte Angreb stilledes af, men endnu en rum Tid vedblev dog de talrige Opsigelser, og Sparekassen svækkedes saa stærkt ved Kapitaluddragene, at den i 1878 ikke saa sig i Stand til at give Udlaan i nævneværdigt Omfang; dens Virksomhed var stærkt hæmmet, og en af dens væsentligste Indtægtskilder, Kendelserne, var næsten ophørt at rinde. Indtægter af Kendelser i Regnskabsaaret 1877—78 var kun 7550 Kr. 90 Øre og hidrørte næsten udelukkende fra overtagne Laan ved Ejerskifte.

Sparekassens Regnskab for 1877—78 var bedrøveligt, f. s. v. som det viste en Tilbagegang i Kapital paa 1,918,564,89 Kr. Uddragene havde udgjort 3,557,574,69 Kr., medens Indskudene kun var 1,432,706,80 Kr., hvortil kom som uhævede Renter 206,303 Kr. Interessenternes Antal var formindsket med 1417, og foruden at Tillidsmændenes Antal ved Dødsfald var formindsket med 12, kom hertil ved Udmeldelser en Afgang af 38, altsaa ialt 50. Glædeligt var det derimod at se, at der havde meldt sig 52 nye Tillidsmænd, og en Trøst for Sparekassen og dens Venner var det, at Formanden kunde meddele Generalforsamlingen, at det var lykkedes at optage et Laan paa 800.000 Kr. i England, og at dette i de sidste Maaneder kun havde krævet en Forrentning af knapt 4 pCt. p. a., og at Sparekassen ved dette Laan havde skaaet sine Laanere for Opsigelse af et tilsvarende Beløb.

Regnskabet for 1878—79 udviste en Tilbagegang i Indskudskapital med 540,220,55 Kr.; men medens der af denne Tilbagegang faldt ca. 522,000 Kr. paa første Halvaar, var Tilbagegangen i sidste Halvdel af Regnskabsaaret kun ca. 18,200 Kr., hvilket gav Forvisning om, at Stormen var ved at stilne af, og at roligere Forhold nu var ved at vende tilbage. — Tilbagegangen i Interessenternes Antal var nu kun 223 (Afgang 1188, Tilgang 965). Tillidsmændenes Antal var ved Dødsfald og Udmeldelse gaaet ned med 49, men samtidig var der en Tilgang af 43.

Naar Udmeldelser af Tillidsmænd ikke var formindsket med de roligere Forhold, staar det aabenbart noget i Forbindelse med, at der ved Generalforsamlingen i 1878 af 11 Tillidsmænd, hvoriblandt Folke-

tingsmand Ole Christensen af Søllerup og tidligere Medlem af Sparekassens Bestyrelse, Ole Andersen af Hastrup, var fremsat Forslag om, at Tillidsmændenes Garanti for Sparekassen begrænsedes til 1000 Kr. for hver. Dette Forslag fraraadedes af Bestyrelsen, fordi man fandt Tidspunktet for en saadan Ændring uheldig. Forslaget forkastedes med 120 Stemmer mod 25; men i August 1878 udmeldte Ole Christensen og 5 andre Tillidsmænd i Køge Kontorkreds sig som Tillidsmænd.

Det var i sin Tid forudsat, at det i Efteraaret 1877 hos Westenholz optagne Laan skulde kunne tilbagebetales i Løbet af 1878. Ved Slutningen af Juli 1878 indsaa man, at Tilbagebetalingen kun kunde ske ved Optagelse af et andet Laan eller ved Opsigelse af Udlaan. Der indleddedes Forhandlinger med Westenholz om Fornyelse af det tidligere Laan, men i Løbet af September og Oktober Maaneder steg Renten i London til en uventet Højde, saa det Westenholz'ske Laan vilde blive noget dyrere end et lignende Laan kunde faas i København. Sparekassen optog da i Nationalbanken et 5 pCt.s Laan paa 650,000 Kr. og udbetalte derefter de 800,000 Kr. til Westenholz. Gælden var saaledes formindsket med 150,000 Kr., men det var naaet ved et Laan, der paadrog Sparekassen en betydelig Rentebyrde.

I Regnskabsaaaret 1878—79 havde de Laan, hvorved Opsigelse af 800,000 Kr. i 1877 var undgaaet, kostet Sparekassen i Merudgift ca. 30,000 Kr., og Indtægten af Kendelser var nu ca. 22,000 Kr. mindre end 4 Aar tidligere. Disse to Poster kunde ikke opvejes ved de i 1877 vedtagne Administrationsgebyrer (à 4 pro mille aarlig). Skulde Laanet i Nationalbanken afbetales, maatte det ske ved nye Opsigelser af Udlaan eller ved, at der skaffedes Sparekassen forøgede Indtægter.

Generalforsamlingen i Maj 1879 vedtog da Bestyrelsens Forslag om, at der fra December Termin 1879 og indtil Laanet til Nationalbanken var tilbagebetalt, i hver Termin ydedes 3 pro mille (hidtil 2) til Administrationsomkostninger og Reservefond.

Det følgende Aar bragte Sparekassen omtrent 200,000 Kr. Fremgang i Indlaanskapital og et Overskud af nær ved 24,000 Kr., hvorfor det i 1879 vedtagne Tillæg i Promillegebyret bortfaldt i December Termin 1880 og for den følgende Tid. Fra 11. Juni 1881 nedsattes Promillegebyret yderligere til 1 % halvaarlig.

Da 4 pCt.s Obligationer fra 1877 til 1879 steg i Kurs med omtrent

10 pCt., var Sparekassens Status ogsaa ad denne Vej blevet forbedret. Sparekassens Bestyrelse udnyttede Kursstigningen ved i September 1879 med Fortjeneste at sælge Kreditforeningsobligationer for ca. 44,000 Kr. Salgssummen anvendtes til Afbetaling paa Gælden til Nationalbanken, der jo skulde forrentes med 5 pCt. p. a. Endvidere afhændedes et Parti Obligationer af Kbh.s Husejeres Creditkasse samt Beholdningen af lolland-falsterske Jernbaneaktier.

Men det betydningsfuldeste ved den stigende Indskudskapital var dog, at man nu atter kunde optage Udlaansvirksomheden, der fra første Færd havde været en meget væsentlig Side af Sparekassens oprindelige Formaal; den var jo desuden Betingelsen for, at Virksomheden kunde give Overskud. Laanebegæringerne indgik imidlertid saa sparsomt i 1880, at Sparekassens knugende Kapitalmangel i de nærmest foregaaende Aar afløstes af Pengerigelighed. Istedet for at indsætte de overflødige Midler til lav Rente i Bankerne indkøbte Sparekassen i Løbet af 1880 Obligationer til et samlet Paalydende af ca. 160,000 Kr., hvorved opnaaedes god Forrentning af Indskudets Tilvækst og en ønskelig Forøgelse af Kassens Fondsbeholdning.

Ved Sparekassens Generalforsamling i 1880 indtraf to Begivenheder, som formentlig kræver en kort Omtale.

I 1879 var af 5 Tillidsmænd, hvoriblandt Gdr. *Jens Cl. Nielsen* af Tømmerup, der i mange Aar var Sparekassens Kontorbestyrer i Kalundborg, fremsat Forslag om, at Sparekassen skulde forhøje Udlaansrenten fra 4 til 5 pCt., saaledes at $\frac{3}{4}$ pCt. bliver regnet som Afdrag paa Laanet, og $\frac{1}{4}$ pCt. tilfalder Sparekassen som Administrationsbidrag. Dette Forslag forkastedes af Generalforsamlingen. Men i 1880 fremsatte Bestyrelsen selv et Forslag vedrørende Afdrag paa udlaante Kapitaler. Forslaget var oprindeligt udarbejdet af Bestyrelsesmedlem *Hans Hansen*, Menstrup, men denne havde formaaet at interessere den øvrige Bestyrelse for sin Idé, saaledes at Forslaget godkendtes og fremsattes for Generalforsamlingen som den samlede Bestyrelses Forslag.

Bestyrelsens Forslag gik ud paa, at enhver af Sparekassens Pante-Laantagere indskyder hvert Aar paa en særlig Bog i Sparekassen 1 pCt. af Laanets oprindelige Kapital; disse Indskud er uopsigelige, saa længe Bogens oprindelige Ejer er Laantager hos Sparekassen, med mindre Uddrag bevilges af Bestyrelsen, hvorimod Renterne af Bogen

efter Ejerens Valg kan faas udbetalt eller tilskrevet med Renters Rente. — Ogsaa dette Forslag forkastedes af Generalforsamlingen. Det følgende Aar fremsattes samme Forslag af 11 Tillidsmænd, men det blev paany forkastet.

Det var først efter Sparekassens Genrejsning i 1909, at det lykkedes at faa gennemført Bestemmelsen om regelmæssige Afdrag paa Prioritetslaan, men da efter Former, der er i nær Overensstemmelse med Kreditforeningernes amortisable Laan. Dette prisværdige Led i Udviklingen af Sparekassens Organisation har saaledes krævet uforholdsmæssig lang Tid og mødt en sejt om end ret stilfærdig Modstand.

Den anden Begivenhed paa Generalforsamlingen i 1880 var af eksplosiv Karakter; den virkede overraskende ved sin Pludselighed og fremkaldte som andre Eksplosioner en øjeblikkelig Uhygge; den burde da ogsaa have virket som et Varsko om, at man i Fremtiden burde omgaaes forsigtigt med Sprængstof.

Efter Sparekassens Generalforsamling afholdtes hvert Aar en Fællesspisning, ved hvilken Formanden, *C. Alberti*, sædvanlig udtalte sig ret frit og stærkt om den øjeblikkelige politiske Situation. Dette var efterhaanden blevet hævdunden Skik, og man indrømmede gerne den afholdte Formand den Frihed, han her tog sig.

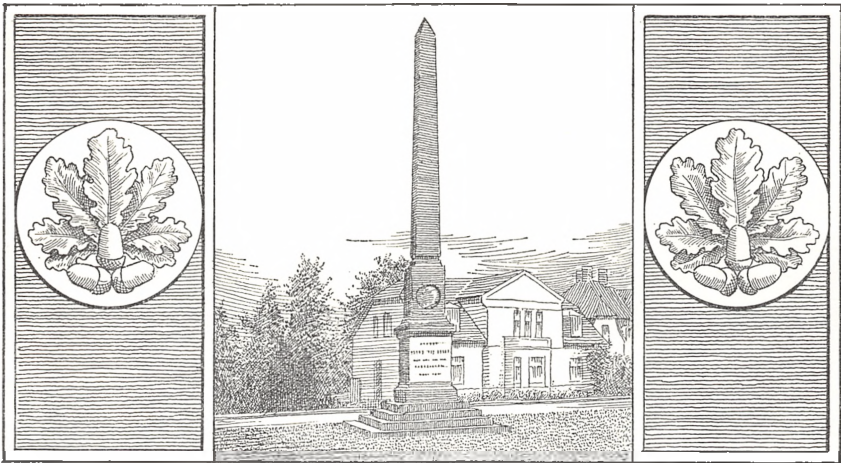
Efter Generalforsamlingens Slutning i 1880, men medens Deltagerne endnu var samlede, meddelte Alberti i sin Egenskab af fungerende Formand for „Femte Juni Folkeforening“, at der i den nærmeste Fremtid vilde blive afholdt Møder i denne Forenings Kredse, hvor man da skulde tage Stilling til Spørgsmaalet om, hvorvidt Foreningen skulde opløses til Fordel for „Grundlovsværneforeningen“ (stiftet i 1877), eller om begge Foreninger burde bestaa jævnsides. Folketingsmand *V. Hørup* bebrejdede Alberti, at denne ved Sparekassens Generalforsamling holdt politiske Taler og fremkaldte politiske Forhandlinger.

Ved den paafølgende Fællesspisning imødegik Alberti de Anker, Hørup havde rettet imod ham ved Generalforsamlingens Slutning. Denne sidste Tale af Alberti blev refereret meget forskelligt i „Morgenbladet“ og i andre Blade — f. Eks. i „Sorø Amtstidende“ —; i „Morgenbladet“ betegnedes Talen som et voldsomt, personligt Angreb paa Hørup. Selv om denne „Morgenbladet“s Betegnelse maa siges at

indeholde en stærk Overdrivelse, og man maaske nu vilde være tilbøjelig til at sige, at det kun var Svar paa Tiltale, saa vakte Sammenstødet dog en vis Uhygge og fremkaldte i mange Sind en Bitterhed, der holdt sig i Aarevis, og som vistnok beredte Alberti Fortrædeligheder i den kommende Tid.

Ved næste Aars Generalforsamling (1881) frabad Hørup sig Genvalg som Revisor, idet han ifølge „Morgenbladet“s Referat „for at undgaa Mistydning udtrykkelig erklærede, at Grunden, hvorfor han ønskede at trække sig tilbage, udelukkende var den politiske Mod sætning mellem ham og Formanden, som det havde vist sig umuligt at holde udenfor Sparekassens Sammenkomster.“ — Til Generalforsamlingen i 1884 var Hørup foreslaaet optaget som Tillidsmand. Alberti og tre af Bestyrelsens Medlemmer nægtede at indstille Hørup til Optagelse; kun J. Rasmussen, Snertinge, stemte for Indstilling.

Hørups Afløser som Revisor blev „Morgenbladet“s tidligere Redaktør, *N. J. Larsen*.

C. Albertis mindestøtte ved Sorø

TRÆK AF SPAREKASSENS HISTORIE EFTER 1880

Sparekassens 25-Aars Fest.

Generalforsamlingen i Maj 1881 vedtog efter Henstilling af Bestyrelsen, at der den 26. November 1881, 25-Aars Dagen for Sparekassens Stiftelse, skulde afholdes en ekstraordinær Generalforsamling med paafølgende Fællesspisning; det overdroges Bestyrelsen at ordne det fornødne vedrørende den festlige Sammenkomst.

Bestyrelsen overdrog da Formanden at udarbejde et Festskrift, der uddeltes til samtlige Tillidsmænd samt til Medlemmerne af Femte Juni Folkeforening.

Ifølge Referat i „Sorø Amtstidende“ var der til Generalforsamlingen mødt 305 Tillidsmænd. Alberti gav her en Oversigt over Sparekassens gavnlige Virksomhed gennem de forløbne 25 Arbejdsaar. „I Sparekassens Bestyrelse havde der været Fred, men udadtil havde der været Kamp, og vi havde maattet arbejde med Sværdet ved Siden og ofte i Haanden“ ... „sidste Sommerhalvaar var der i Sparekassen indskudt 700,000 Kr., — i Sommerhalvaaret 1880 kun 85,000 Kr.“ ... „Det var Tillidsmændenes Fortjeneste, at de havde skabt et Penge-

institut billigere end alle andre." Han takkede Kontordagsbestyrerne for deres dygtige Bistand ved Forretningernes Ledelse.

Hans Hansen, Menstrup, oplæste en Adresse fra Tillidsmændene med en Tak til Formanden for hans Virksomhed:

„Velbaarne Hr. Landsover- samt Hof- og Statsretsprokurator C. C. Alberti! Vi 4 undertegnede Bestyrelsesmedlemmer er af Tillidsmændene opfordret til ved Festens Afholdelse at overrække Dem, Hr. Prokurator, et synligt Bevis paa den Velvilje og Hengivenhed, som Deres Velbaarenhed i Egenskab af Sparekassens Formand har vundet hos dens Tillidsmænd.“

H. Hansen overrakte Alberti en Sparekassebog med Paalydende 2249 Kr. sammenskudt af Tillidsmændene under den Forudsætning, at Beløbet anvendes til Tilvejebringelse af et synligt Minde om Tillidsmændenes Taknemmelighed — f. Eks. et Maleri. Man ønskede Mindegaven forsynet med følgende Indskrift: Erkendtlighedsgave til Overretsprokurator Christian Carl Alberti som 25-aarig Formand for den sjællandske Bondestands Sparekasse. Skænket af Kassens Tillidsmænd ved dens Jubilæumsfest d. 26. November 1881.

Henimod Kl. 5 samme Dag saa Københavnerne med Undren de 300 frakkeklædte Bønder hyppigst to eller flere i Følge i langsom Gang, men under livlig Samtale vandre mod et fælles Maal, Sct. Annæ Plads Nr. 13, der hvor Generalforsamlingen havde holdt til faa Timer før. Nu var Vejen kendt, derfor ingen Kiggen efter Gadenavne eller Husnumre. Der var en egenartet Værdighed over de mange, som øjensynlig stilede mod samme Maal, som ikke nysgerrigt eller interesseret lod Tanken fange af Gadens Liv, men som lod Sind og Tanke vandre ad ligeløbende Baner mod Fortid og Fremtid, ubekymrede om Nuet, men dog optagne af det umiddelbart forestaaende: Mindefesten for 25 Aars Arbejdet i Lyst og Nød for en Idé, som nu syntes ved at være fuldbyrdet. Der var tydeligt nok hos disse stærke, noget kantede, vejrbitde Mænd en Vilje til at lade Tanken paa de rent personlige Interesser hvile, medens man samledes om det fælles. Derfor blev denne Fest saa uforglemmelig for Deltagerne. For de Deltagere, som ogsaa kom til at opleve 50-Aars Festen i 1906, kom Festen i 1881 dog stedse til at staa som noget ganske enestaaende ved sin harmoniske og løfterige Stemning.

Efter „Sorø Amtstidende“ for 28. November 1881 gengives her et kortfattet Referat:

Alberti mindedes Sparekassens Stiftere, navnlig Jørgen Christensen af Kirke Stillinge, den Mand, der 25 Aar gammel havde i sit lyse Hoved og med sin Tankes Snille undfanget Ideen til Sparekassens Oprettelse. Mærkeligt var det — efter J. C.s eget Udsagn til Tale- ren —, at hans politiske Bevidsthed blev vakt, da han som 15-aarig Knøs ved et Bonde- vennemøde paa Sigersted Banke hørte en Tale af Balthazar Christensen. Det glædede Alberti at kunne meddele, at denne Mands to Sønner var tilstede ved Festen som Æres- gæster, og til dem rettede han Sparekassens Tak for Faderens Daad. Af Stiftere var her til Stede de tre Brødre Hans Jensen, Kundby, Jens Jensen og Niels Jensen, Svinninge, endvidere Ole Pedersen, Sadsrup, Anders Larsen, Skuderløse, Niels Jensen, Bjerre, Anders Pedersen og Jens Jensen, Jørslev, Lars Jensen, Smidstrup, Sigfred Pedersen, Ørslev, og Landstingsmand Hasle, der, uagtet han var Herremand og Godsejer som daværende Ejer af Løvegaard, dog altid som god Demokrat havde stiftet og støttet Sparekassen. Et Leve for Sparekassens Stiftere.

H. Jensen, Kundby, talte for Sparekassens Formand, hvem han betegnede som sin poli- tiske Ven og Vaabenfælle. — N. Jensen, Bjerre, talte for Næstformanden, hvorefter man sang hosstaaende Sang af Holger Drachmann:

Vi husker dem grant, de mærkværdige Aar,
før „Sparekassen“ holdtes over Daaben, —
da vandred de Bønder som husvilde Faar,
og Herremanden sad med Saxen aaben:
den Uld, som man klipped, i fine Kasser kom,
og Herrerne laante — til Kassen var tom,
og Bonden — aa, han er nu altid saa from,
og han gør aldrig Brug af sine Vaaben.

Se det er nu ogsaa en underlig Skik,
naar Bønderne vil „Kasser“ etablere,
det sætter paa Herrerens Rygte en Klik,
for de blev alle født til at regere:
og Penge — det er nu saaledes engang —
de yngler dog bedst under Titel og Rang;
lad Bonden saa klare sig selv i sin Trang —
hvorfor skal vore Bønder „spekulere“?

Saa rusted de Herrer til Kampen sig ud,
med Midlerne de var ej forlegne,
man brøled og stanged og slog som en Stud,
med Spottegloser lod man det regne:
Statutter og Regnskab paa Vranken blev vendt,
det drilled dem navnlig, at ej der blev tjent
den agtbare, dannede halve Procent —
og værst blandt dem var en af „vore egne“.

Saaledes gik Tiden — men „Tilliden“ ej,
den har sin Spire dybt i Folkegrunden:
trods „daarlige Aar“ skal den nok finde Vej
til Lyset, som den altid før har funden.
Der tales saa stort om „Historiens Arv“, —
javist, den skal løftes, naar Landboens Tarv:
paa rettelig Vis er vor Udviklings Marv:
et Hurra for Tillid — og for Bonden!

Drachmann bad om Ordet og udtalte: Literaturen har nu sit bedste Sted hos Bonden; i hans stærke og sunde Natur fandt den de Tanker, som var værdige til at gaa ud i Verden i poetisk Klædebon.

Efter en Sang af P. C. Zahle, der hyldede Sparekassens Stifter og dens Formand, holdtes der Takke- og Mindetaler til og for Hasle, Balthazar Christensen og Jørgen Christensen.

Alberti talte om den akademiske Ungdom før og nu, og i hjertevarme Ord, der rev Forsamlingen med, mindedes han sin akademiske Ven og Fælle, Jon Sigurdsson, der havde arbejdet saa utrættelig for Islands fri Forfatning.

Joh. Feldthusen: Frihed under alle Forhold! Frihed for alle — ogsaa for „de andre“!

„Sorø Amtstidende“ slutter Omtalen af 25-Aars-Festen saaledes: „Det er blevet os meddelt, at alle de Tilstedeværende havde lovprist Dagens Begivenheder, hvis Mage mange erklærede aldrig at have oplevet eller kunnet forestille sig.“

Naar Sparekassens 25-Aars-Fest kom til at gøre det uudslettelige Indtryk paa Deltagerne, staar det vel delvis i Forbindelse med, at saadanne Fester den Gang var sjældne; men væsentligere var det sikkert, at man nys havde oplevet et Stormløb mod Kassen, og at dette ved viljestærkt Sammenhold og en dygtig Ledelse var afslaaet. Nu syntes Sparekassens Fremtid sikret; og i manges Bevidsthed var den vundne Sejr sikkert et Varsel om, at den politiske Kamp, som optog Sindene saa stærkt, ogsaa vilde vindes under tilsvarende Sammenhold og Udholdenhed.

Den smukke Jubilæumsfest var fejret uden Mislyd af nogen Art. Tilbageblikket over de svundne 25 Aar synes at have givet Bestyrelsen og Tillidsmændene ikke alene Fortrøstning til Fremtiden, men ogsaa forøget Arbejdsmod og Trang til Fornyelse og til Udvidelse af Sparekassens Arbejdsfelt.

Lovændringer 1883.

Ved Bestyrelsesmøde i Februar 1882 vedtog man at oprette et nyt Kontorsted i Uggerløse. I Oktober 1882 vedtog man i Ringsted Kontorkreds ud over de hidtidige Kontordage at holde Kontordage hver Lørdag fra Kl. 10 til Kl. 2. Faa Dage senere afholdtes Tillidsmandsmøde i Kalundborgkredsen, hvis Kontordagsbestyrer, P. Christiansen, var afgaaet ved Døden; i dennes Sted valgtes Gdr. J. Cl. Nielsen, Tømmerup, og samtidig vedtog man at forøge Kontordagenes Antal. Og nu forøgedes Kontordagenes Antal i Kreds efter Kreds, idet man dog lod Bestemmelserne kun være gældende for et Aar. Efter dette Aars Forløb vedtoges Forandringerne som gældende for Fremtiden.

Sparekassens Love og Forretningsorden fandtes paa flere Punkter forældede og uhensigtsmæssige. — Ved Generalforsamlingen i Roskilde 1882 nedsattes et 100-Mands Udvalg, som skulde forberede en Lovrevision til det kommende Aars Generalforsamling. Formanden udarbejdede Ændringsforslag, disse behandledes i to Bestyrelsesmøder og blev derefter fremlagt for det samlede Udvalg som Bestyrelsens Forslag. Ved et 2-Dages Møde i København behandlede det samlede Udvalg Bestyrelsens Forslag, som derefter med enkelte Ændringer forelagdes Generalforsamlingen i Maj 1883.

Blandt de ca. 40 Ændringer i Love og Forretningsorden skal her blot nævnes, at Tillidsmændenes Garantiforpligtelse begrænsedes til 2000 Kr. for hver. Denne Ændring, som ikke kunde gennemføres i 1878, fordi „Stormen“ da rasede, og en saadan Bestemmelse sikkert den Gang vilde blive benyttet som et virkningsfuldt Middel til at svække Tilliden til Sparekassen, var nu forsvarlig, thi, som Alberti fremhævede efter Vedtagelsen: Sparekassen har nu henved 500 Tillidsmænd og desuden en Reservefond paa 200,000 Kr., saaledes at den samlede Garanti for de indskudte Kapitaler udgør ca. 1,200,000 Kr. eller 10 pCt. af Indlaanet, og ingen anden Sparekasse har bedre Garanti. — Et Forslag fremsat af Tillidsmænd ved Generalforsamlingen i 1883 om at forøge Bestyrelsesmedlemmernes Antal fra 5 til 7 bekæmpedes af Formanden ud fra den Betragtning, at det vilde gøre Administrationen tungere; man fulgte Formanden, og Forslaget forkastedes. — Derimod vedtoges et Bestyrelsesforslag vedrørende Forretningsordenen: „Formanden repræsenterer Sparekassen i det hele, dog med følgende Indskrænkninger, at Formanden kun kan optage Laan paa Sparekassens Vegne efter et dertil i et Bestyrelsesmøde af et Flertal af de der tilstedeværende Medlemmer af Bestyrelsen givet og Sparekassens Forhandlingsprotokol tilført Samtykke, og at Formanden kun i Forening med Sparekassens Bogholder kan borttransportere Sparekassens Pengeeffekter og udstede Forskrivninger for de af Bestyrelsen indrømmede Laan.“

Ved Fællesspisningen efter Generalforsamlingens Slutning udtalte Alberti sig om Betydningen af de Bestemmelser, man nu havde vedtaget: Det var hans faste Tro, at Sparekassen, der i 25 Aar havde ydet et saa væsentligt Bidrag til den sjællandske Bondestands økonomiske Frigørelse, i sin ny Klædning vilde kunne virke endnu kraftigere og

stærkere imod sit Maal. Opgaven var den, at Bønderne skulde selv raade over deres Penge, og naar de selv vilde det, kunde ingen forhindre, at Pengemagten i Sjælland var deres.

Kamp udadtil og Uro indadtil.

I 1881 havde Alberti sagt, at i Sparekassens første 25 Aar havde der i Sparekassens Bestyrelse været Fred, men udadtil havde der været Kamp; „vi havde maattet arbejde med Sværdet ved Siden og ofte i Haanden.“ Denne Kamp maatte fortsættes. Den politiske Partikamp tiltog i Bitterhed og Voldsomhed, og jævnlig rettedes der Angreb mod Sparekassen af dem, som gerne saa politiske Modstandere berøvet det Selvstændighedsværn, som en Ejendomsprioritering i Sparekassen eller Udsigten til at kunne opnaa en saadan kunde være.

Ved en Sag anlagt 1879 af C. Alberti mod Ingeniør Villars Lunn, Knabstrup, for skriftlige Injurier, fremlagde Modpartens Sagfører i Retten tre Eksemplarer af Love for Den sjællandske Bondestands Sparekasse forsynet med Tiltrædelseserklæringer, hvorved den tiltrædende som Tillidsmand erklærede sig villig til som Kautionist at garantere for Indskud i Sparekassen; det ene Eksemplar var i 1864 undertegnet af Lars Dinesen, Kulby. Gjort opmærksom paa denne Sag erklærede Generaldirektoratet for Skattevæsenet disse og alle andre Tiltrædelseserklæringer stempelpligtige og afkrævede nu Sparekassen 19,150,65 Kr. + Kendelse 33 Øre! Sparekassens Bestyrelse nægtede at betale og henviste Sagen til Afgørelse ved Retten. Sagen gik til Højesteret, som frikendte Sparekassen for Betalingspligt. Hvis Retssagen havde faaet det modsatte Udfald, vilde Kravet om Stempelafgift sikkert være blevet rejst mod de mange mindre Sparekasser, der havde ordnet sig paa samme Maade som denne. Sagen fulgtes derfor i vide Kredse med megen Interesse, indtil Dommen faldt i 1882.

Midt i Firserne, da de politiske Bølger gik højest, fremkom der jævnlig fra Herremandskredse Trusler om Opsigelse af Udlaan i Bøndergaarde; — der henstod jo dengang endnu meget betydelige Rester af de Købesummer, for hvilke Fæstegaardene var erhvervet til Selveje. Truslerne vilde selvfølgelig være mere virkningsfulde, hvis Sparekassen ikke bestod, eller hvis dens Virksomhed kunde stækkes. I 1886 var Sparekassens Kapital over 15 Mill. Kr., hvoraf omtrent 13 Mill. var udlaant mod Pant i faste Ejendomme; dens Udlaan var sær-

deles billige, idet dens Administrationsomkostninger rigelig dækkedes ved de 2 pCt. Kendelser af Udlaan.

I „Dagbladet“ for 7. Maj 1887 fremkom en Artikel, hvori der opfordredes til at standse „den ulovlige Trafik“, som Den sjællandske Bondestands Sparekasse har tilladt sig: at tage 2 pCt. Provision af sine Udlaan ud over de af Loven tilladte 4 pCt. p. a. Der henvistes til, at Sparekassen maatte kunne idømmes en Mulkt, der vilde udgøre fra det 4- til det 20-dobbelte af den uretmæssige Renteindtægt! — Lysten til at stække Sparekassens Virksomhed var stærk nok, men Aarsagen var ikke, at man vilde beskytte Laanerne mod Udbygning af den Sparekasse, der betjente sine Debitorer billigere end de fleste andre.

Angrebene udefra betød dog lidet, saa længe der, som Alberti havde sagt, herskede Fred indad til. Men desværre forstyrredes denne Fred af og til. Værst var det i 1884. V. Hørup var af nogle Tillidsmænd foreslaaet optaget som Tillidsmand ved den forestaaende Generalforsamling. Ved Bestyrelsesmøde d. 1. April 1884 stemte kun J. Rasmussen for at indstille Hørup; Formanden og de 3 andre Bestyrelsesmedlemmer stemte imod. I et Brev, dateret 26. Marts 1884, havde J. Rasmussen bebrejdet Alberti, at denne søgte at holde Hørup, „denne Folkets Mand“, ude af Tillidsmændenes Kreds. I samme Skrivelse havde J. R. tillige brugt nogle Udtryk, som Alberti fandt fornærmelige, og da J. R. tilmed havde oplæst denne Skrivelse (i Kopi) i et Møde af Sparekassens Tillidsmænd i Næstved d. 17. Maj, krævede Alberti, at J. R. tilbagekaldte de fornærmelige Udtryk — hvilket skete!

En af de sidste Dage i Marts havde Alberti fundet Anledning til at tilsende Gdr. Niels Pedersen af Kundby følgende Skrivelse:

„Fra flere Sider berettes det mig, at De udsender Indbydelser til Sparekassens Tillidsmænd angaaende en Sammenkomst til Forhandling om Valg af Næstformand og Bestyrelse for Sparekassen ved Generalforsamlingen i Aar.

Jeg attraaer at blive valgt til Formand ved den Generalforsamling, og da der er en overvejende Sandsynlighed for mit Valg, har jeg formentlig af alle den største Interesse i at se et heldigt Valg af Næstformand og Bestyrelse. Ogsaa tillægger jeg mig saa stor personlig og fagmæssig Indsigt og Interesse for rigtig Ledelse af Sparekassens Forretninger, at mine Udtalelser herom maa blive oplysende for Tillidsmændene. Paa Grund heraf attraaer jeg at være tilstede og deltage i den Sammenkomst, som De agter at foranledige, og jeg beder derfor, at De snarest vil opgive mig Tiden og Stedet for Sammenkomsten.“

Erbødigst

C. Alberti.

Herpaa svarede:

„Deres Brev af 30. Marts har jeg ihænde; jeg har ganske rigtig udsendt Indbydelser til enkelte af Sparekassens Tillidsmænd om at møde i Roskilde d. 6. April for at samtale om det forestaaende Valg af Næstformand og Bestyrelse, men da jeg har bestemt Møde og kun efter Opfordring andet Steds fra udsendt disse Indbydelser, har jeg ingen som helst Myndighed til at indbyde Dem.“

Med megen Agtelse

Niels Pedersen.

Kundby, den 31. Marts 1884.

Den 21. Maj 1884 udsendte Alberti til Tillidsmændene følgende Skrivelse:

„I Anledning af de Bestræbelser, som en Del af Sparekassens Tillidsmænd gøre for ved Generalforsamlingen den 31. dennes at hindre fuldstændigt Genvalg af den Bestyrelse, der under mit Formandsskab har ført Sparekassen velbeholden fremad, og i Stedet for disse mine gode Medarbejdere at give Bestyrelsen ny Tilsætning, der skal bringe mig som Formand i Mindretal i betydeligere Sager, har jeg fattet den Beslutning at fratræde som Formand og samtidig at udstede Indbydelse og Opfordring til at danne en ny Sparekasse, hvis hine Bestræbelser bifaldes af Generalforsamlingens Flertal. Selvfølgelig ønsker jeg Intet hellere end at kunne fremdeles opretholde og arbejde for den nu bestaaende Sparekasse, og jeg beder Dem derfor om at yde mig Deres Bistand til Genvalg af de Bestyrelsesmedlemmer, hvis Virksomhed væsentlig har bevirket Sparekassens Udvikling og Fremgang. — Paa Generalforsamlingen vil jeg give en udførligere Fremstilling.“

Ærbødigst

C. Alberti.

Fra en af Sparekassens ældste Tillidsmænd fremkom følgende værdige Svar paa denne Henvendelse:

„Til

Bestyrelsen for Den sjællandske Bondestands Sparekasse!

I Anledning af den blandt Tillidsmænd og Bestyrelse opstaaede Tvist, der for mig synes til Slutning vil ende med Splittelse af Sparekassen til stor Skade for Demokratiet i Danmark, tillader jeg mig, skønt 81 Aar gl. og Medstifter af Sparekassen, at udmelde mig som Tillidsmand. Paa Grund af Alderdom kan jeg ikke deltage i Sparekassens Generalforsamling, og jeg kan heller ikke rigtig slutte mig til den mig tilstillede Udtalelse af 21. dennes, hvori gøres gældende, at hvis den nuværende Bestyrelse ikke fuldt ud genvælges, udsteder Formanden Indbydelse og Opfordring til at danne en ny Sparekasse. Hvor gammel jeg end er, kan jeg dog ikke se noget fornuftigt i et saadant Foretagende, navnlig naar det kun vedgaar en Afstemnings Udfald af fuldt ud myndige Mænd.“

Ærbødigst

Jens Hansen.

Pedersborg ved Sorø, den 24. Maj 1884.

Generalforsamlingen d. 31. Maj 1884 forløb dog forholdsvis fredeligt, men de afgivne Stemmetal er sikkert nok Udtryk for, hvilke Forandringer der fra een Side var tilsigtet. Den tidligere Bestyrelse valgtes: J. Rasmussen med 354 Stemmer, H. Hansen 341 S., H. Jensen 227 St. og N. Jørgensen med 214 St. — Til Næstformand valgtes H. Hansen med 111 Stemmer. Revisorer og Hjælperevisorer valgtes.

Det er aabenbart de to sidstnævnte Bestyrelsesmedlemmer, man fra en vis Side har ønsket at erstatte med andre: N. Jørgensen fordi han var Højremand, H. Jensen paa Grund af hans Forhold til „I. A. Hansens Brandkasse“; Brandkassens Medlemmer havde krævet H. Jensen i sin Egenskab af Revisor idømt Erstatningspligt for det besvegne Beløb. Højesteretsdommen i denne Sag faldt 19. Februar 1884 og frikendte H. Jensen.

Alberti synes dog at have antaget, at det var H. Jensen og H. Hansen, der ønskedes erstattet i Bestyrelsen.

Men Freden indad til var fremdeles i Fare. Folketingsmand, cand. jur. E. Schjøttz, som af 3 Tillidsmænd var foreslaaet og af Bestyrelsen indstillet til Optagelse som Tillidsmand ved Generalforsamlingen i 1885, anmodede ved Skrivelse af 29. Maj Bestyrelsen om at tage sin Indstilling tilbage, idet han frafaldt sin Anmodning om Optagelse. Som Grund angiver S., at han har erfaret, at en Del Tillidsmænd vil stemme mod hans Optagelse som Tillidsmand, fordi Bestyrelsen har nægtet at indstille Hørup til Optagelse (i 1884). S. ønsker ikke at være Stridsemne paa Generalforsamlingen.

Samme Aar udtraadte Niels Jørgensen, Jersie, af Bestyrelsen og nedlagde samtidig sit Hverv som Kontordagsbestyrer for Roskilde Kontorkreds. N. Jørgensen anførte som Grund for sin Tilbagetræden, at hans Kollega, Hans Hansen, ved et Riffelmøde i Menstrup Kro havde udtalt, at Venstre maatte afbryde al Forbindelse med Provisoristerne i Foreninger og Selskaber, hvor Venstre er i Flertal, og først og fremmest maatte man frigøre sig for Højres Formynderskab i økonomisk Henseende. Han forudsaa nu Muligheden af sin Udelukkelse som Tillidsmand og ønskede derfor frivilligt at fratræde sine Hverv.

N. Jørgensen havde i 13 Aar været Medlem af Sparekassens Bestyrelse og i al den Tid været erklæret Højremand; men nu var de politiske Forhold i den Grad tilspidsede, at Samarbejde mellem Højremænd og Venstremænd var næsten umuliggjort.

I Stedet for N. Jørgensen indvalgte Generalforsamlingen i 1885 Gdr. *Jens Larsen* af Jersie i Bestyrelsen; han var forud valgt til Bestyrer for Roskilde Kontorkreds.

Den Forstyrrelse af „den indre Fred“, som ytrede sig saa stærkt i 1884—85, stod i nær Forbindelse med den voldsomme politiske Kamp i og udenfor Rigsdagen. Her skal blot mindes om, at i November 1884 delte Folketingets Venstre sig i to Grupper: „det danske Venstre“ og „Folketingets Venstre“ (Europæerne); fra 1885 fik vi provisoriske Finanslove og en Række provisoriske almindelige Love, hvorved Venstregrupperne atter førtes til mere fordrageligt Samarbejde.

Allerede ved Fællesspisningen efter Generalforsamlingen i 1885 synes Balderfreden at være erklæret paa Sparekassens Omraade, idet et Referat meddeler, at Alberti i en Bordtale sagde: Da Sparekassen holdt Jubilæum, skrev Balthazar Christensen til mig: „Denne Sparekasse skal være Din Bautasten!“ (Forsamlingen: Hør! Hør!) „Det skulde glæde mig, om dette blev Tilfældet!“ (Forsamlingen: Ja! Ja!).

Efter at Sparekassens Reservefond i 1861 var naaet op over 10,000 Kr., bevilgede Generalforsamlingen jævnlig en Del af Kassens aarlige Overskud. Saaledes støttedes Hindholm og Høng Højskoler gentagne Gange med ret betydelige Beløb. „Morgenposten“, „Næstved Tiden“ og „Dagbladet for Frederiksborg Amt“ betænkte med mindre Beløb. 2000 Kr. fordeltes mellem de paa Sjælland ved Stormfloden i 1872 Skadelidte; i 1886 bevilgedes 4000 Kr. til Dækning af Oldenborreskade i Præstøegnen. Enkelte økonomisk uheldigt stillede Mænd eller deres Enker fik eftergivet en Restgæld eller fik udbetalt mindre Beløb. Da de besværlige Tider for Sparekassen kom i 1870'erne, kunde den i Reglen ikke naa videre end til at støtte Enken og Børnene efter en tidlig bortdød Funktionær (Andersen) eller at udbetale „Gratiale“ til sine veltjente Funktionærer. — Filantropisk Virksomhed er aldrig drevet i større Stil af Sparekassen.

Sparekassen forfulgte derimod trofast sit oprindelige Formaal: at hjælpe til at hævde Bondestandens personlige og økonomiske Selvstændighed, særlig ved at støtte Overgang fra Fæste til Selveje.

I hele Landet fandtes i 1850 af Fæstegaarde	22.000,	af Fæstehuse	47.000
„ „ „ „ „ 1885 „ „	5.400,	„ „	21.000
Paa Sjælland alene „ 1885 „ „	2.315,	„ „	11.256

Fæstespørgsmaalet er saaledes ved 1885 i det væsentlige løst; og allerede længe før dette Tidspunkt havde Kreditforeningerne i udstrakt Grad kunnet benyttes ved Fæsteejendommenes Køb til Selveje.

Nye Opgaver.

Men nye Tider stiller nye Opgaver. Fra midt i Firserne meldte der sig saadanne nye Opgaver, der laa Sparekassen nær, og til hvis Løsning den med Held medvirkede.

Under den Landbrugskrise, som hjemsøgte os fra Begyndelsen af 1880'erne til Aarhundredets Udgang, fandt danske Landmænd det nødvendigt at omlægge Landbrugsproduktionen. Den hertil fornødne Andelsvirksomhed behøvede betydelige Kapitaler til Bygning af Andelsmejerier og Andelsslagterier, ligesom mange Landmænd havde Brug for Laan til Ombygning af Stalde og Forøgelse af Besætninger.

Ogsaa til Brugsforeninger, Tyreholdsforeninger, Selskaber for Køb af Damptærskværker samt til Friskoler, Valgmenigheder og Forsamlingshuse gav Sparekassen villigt sine Udlaan.

Allerede i 1887 havde Sparekassen ved Udlaan medvirket ved Oprettelsen af mer end 20 Andelsmejerier, og den udlaante Kapital androg over $1\frac{1}{4}$ Mill. Kroner. Med 1887 begynder Oprettelsen af Andelsslagterier. Og Sparekassen nøjedes ikke med at forstrække en Del af disse Institutioner med Anlægskapital; den blev i adskillige Tilfælde — særlig for Mejerierne — tillige disses Bankforbindelse, idet Betalingen for de eksporterede Varer indgik paa Kontrabøger i Sparekassen, hvorfra Uddrag atter kunde ske ved Anvisninger paa denne. I 1887 vedtog Generalforsamlingen, at i Sparekassens Love § 11 tilføjes følgende Slutningsbestemmelse: „Bestyrelsen kan fastsætte en lavere Rente end 4 pCt. aarlig af Kontrabøger, hvorpaa Uddrag kan ske ved Anvisninger paa Sparekassen, ligesom Bestyrelsen ogsaa er berettiget til at anordne andre særegne Regler for saadanne Bøger.“ 1888 vedtog Generalforsamlingen, at Renten af Kontrabøger med Andelsmejerier nedsættes til 2 pCt.

I sidste Halvdel af Firserne voksede Sparekassens Beholdninger mægtigt. Fra 31. Marts 1882 til 31. Marts 1885 voksede Sparenes Tilgodehavende fra $11\frac{1}{2}$ Mill. Kr. til $13\frac{1}{4}$ Mill., men fra 31. Marts 1885 til 31. Marts 1888 med omtrent 10 Mill. Kr. (til 23 Mill.). Og

Aarets Overskud, som i 1884—85 var 12,000 Kr., var i de tre følgende Regnskabsaar henholdsvis 19,000 Kr., 81,000 Kr. og 67,000 Kr.

For en flygtig Betragtning er alt saare godt; baade Indskudskapitalen og det regnskabsmæssige Overskud er stærkt stigende, saa maa der dog vel være Anledning til Tryghedsfølelse og ikke til et bekymret Sind?

Ser man imidlertid lidt nærmere til, vil man opdage, at Sparekassen egentlig er paa gyngende Grund i disse Aar, og at der er Anledning til omhyggelige Overvejelser vedrørende Vejen fremad.

Rentespørgsmaal i Konverteringstiden fra 1886 til 1888.

Sparekassen havde fra første Færd det i de „Sagkyndige“s Øjne sære Princip, at Renten for Indlaan og Udlaan skulde være ens; et egentligt Renteoverskud af Sparekassens Virksomhed vil kun da være mulig, naar en „overflødig“ Kapital — f. Eks. et oparbejdet Reservefond — kan anbringes til en højere Rente ved Indkøb af Obligationer. Men et saadant Renteoverskud vilde sædvanligt langt fra kunne dække Kassens Administrationsudgifter. — Renteoverskudet, som i Regnskabsaaret 1883—84 havde udgjort 12,349 Kr., sank i de tre følgende Regnskabsaar til henholdsvis 10,320 Kr., 9580 Kr. og 5641 Kr.; Administrationsudgifterne udgjorde for 1886—87: 56,502 Kr. Naar Regnskaberne dog viste betydelige aarlige Overskud, beroede det paa, at Kendelser ved Udlaan i Forbindelse med Administrationsafgiften (Promillegebyret) gav en stor aarlig Indtægt. De meget store Overskud, som figurerer paa Regnskaberne for 1886—87 og 1887—88, skyldtes en Stigning i Kurserne paa Sparekassens Obligationsbeholdning. For 1886—87 var Kursavancen omtrent 52,000 Kr., men denne Del af Aarets Overskud er jo ikke nogen virkelig Indtægt; naar Obligationerne henligger som Beholdning i Sparekassen Aar efter Aar, kan der snart fremkomme lige saa stort Tab, som man hidtil har havt Gevinst.

Det internationale Pengemarkeds Rentefod var i disse Aar meget lav. Nationalbankens Diskonto var i Tiden fra Midsommer 1886 til Efteraar 1889 3 à 3½ pCt.; Privatbankens Veksel-Diskonto var i 1887 endogsaa nede paa 2½ pCt. Landmandsbankens Sparekasseafdeling,

Bikuben og Arbejderbanken nedsatte Indlaansrenten til 3 pCt., og samtidig var Renten af Beløb indsat paa Folio i Landmandsbanken 2 pCt.; og Kursen for 4 pCt.s Kreditforenings-Obligationer var i 1887 og 1888 over Pari, — det var altsaa ikke muligt at opnaa 4 pCt. Rente ved Pengeanbringelse i Obligationer.

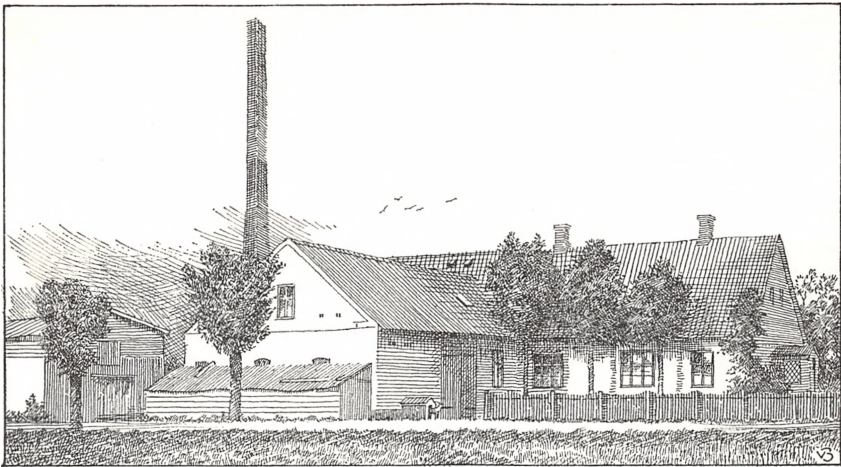
Under disse Forhold paa Pengemarkedet konverterede Staten i 1886 en stor Del af sin Gæld fra 4 pCt. til $3\frac{1}{2}$ pCt.; og i de følgende Aar konverteredes betydelige Poster Kreditforenings-Obligationer fra $4\frac{1}{2}$ pCt. til 4 pCt. og fra 4 pCt. til $3\frac{1}{2}$ pCt. De Kapitaler, som under Konverteringen frigjordes ved Obligationers Indfrielse, søgte i stor Stil midlertidig Anbringelse paa anden Maade i Haab om snarlig stigende Rentefod og derved faldende Obligationskurs, der paany kunde muliggøre Kapitalernes Anbringelse i Obligationer. Da Bondestændens Sparekasse gav højere Rente (4 pCt.) end de fleste andre Pengeinstituter, fik den sin rigelige Part af den lediggjorte Kapital. Den maatte nu ligge med en betydelig Kassebeholdning og have store Beløb indestaaende i Banker til lavere Rente (2 à 3 pCt.), end den selv gav. Kun ved Hjælp af Kursavance, Kendelser af Udlaan og ved Administrationsgebyr (2 pro mille) formaaede Sparekassen at give et regnskabsmæssigt Overskud. For Regnskabsaaret 1886—87 var Overskudet 81,211 Kr., fradrages Kursavancen, som udgjorde 51,965 Kr., bliver det virkelige Overskud 29,246 Kr. Samme Aars Indtægt af Kendelser var 54,773 Kr., af Administrationsgebyr 28,106 Kr. Hvis man tænker sig Administrationsgebyret holdt ude af Regnskabet for dette Aar, vilde det virkelige Overskud svinde ind til 1140 Kr. Administrationsgebyret havde altid vakt Uvilje; i disse Aar gjorde det et Laan optaget i Sparekassen dyrere end et Kreditforeningslaan. Bevaredes Administrationsgebyret, var der Fare for, at saa mange af de bedste Udlaan (Pantelaan) gik til Kreditforeningerne, at Tabet i Kendelser blev større end Indtægten af Promillegebyret. I 1884—85 var Indtægten af Kendelser kun 20,000 Kr., og lignende Forhold kunde jo komme igen. — Ved Generalforsamlingen i 1888 vedtog man efter Bestyrelsens Forslag at ophæve Administrationsgebyret — men forsigtigvis for et Aar ad Gangen!

Udefra gav man Bondestændens Sparekasse Skylden for, at Sparekasserenten ikke fik en tidsvarende Nedsættelse; men C. Alberti holdt fast paa den tilvante Rentesats og sagde endnu i Maj 1887: Giv Tid!

efter Pengerigelighed kan komme Pengeknaphed, ligesom Ebbe følger efter Flod.

Det vilde vistnok være fornuftigst, om Sparekassen som en Sikkerhedsforanstaltning havde nedsat sin Indlaansrente i 1887. Men det er i hvert Tilfælde interessant at tænke over Forholdene dengang og 40 Aar senere, da man atter bebrejder Sparekassen, at den — nu under helt andre Forhold — paany staar som en Hindring for Rentenedsættelse.

Otto Christensen.

Andelsmejeri fra gennembrudstiden

LANDBRUGSKRISE OG ANDELSTID

Landbrugets produktionsomlægning. Krisen.

Den sjællandske Bondestands Sparekasse blev stiftet i en tid med næsten uafbrudt fremgang for det danske landbrugs bærere, for godsejere og gårdmænd, mens husmændene endnu mest var en landarbejderstand. I Vesteuropa skred industrialiseringen frem med stærke skridt, og Danmark havde gennem et par menneskealdre haft det dengang så rige England som kunde og lå jo det voksende tyske marked endnu nærmere. 1850—80 blev der oprettet en hel række dampskibsruter på England, fremfor alt Det forenede Dampskibsselskab af 1866. I ind- og udland blev der i denne periode anlagt et net af jernbanelinier, som hurtigt bragte landbrugsvarerne fra produktionsstederne eller havnene til købmænd og forbrugere. Danske landmænd fik til gengæld lettere adgang til fremmede produkter, som de havde brug for, selv om indkøb af kraftfoder endnu var ret ringe og kunstgødning ukendt på de fleste landbrugsjorder. De store tekniske fremskridt var på vej. Men ingen kunne ane, i hvilken grad de skulle omforme landbrugets tilværelse.

Kornsalg havde fra gammel tid været landbrugets vigtigste indtægtskilde, og udbyttet var siden 1830'erne stærkt stigende. De godt 20 millioner kroner, der i Sparekassens første 20 år blev indsat rundt om på de sjællandske kontorer (indtil 1875 forøvrigt i rigsdaler), skyldtes overvejende kornavlens, der gennem mere end en menneskealder havde givet stigende udbytte. Hvor der sidst i 70'erne avledes 11—12 tdr. korn pr. td. land, var høstudbyttet på det nærmeste fordoblet siden 1830'erne. Foldudbyttet gik stærkt i vejret, og såvel hvede- som vårsæds-arealerne blev udvidet. Store grundforbedringsarbejder prægede især tiden efter 1860. Kalktrængende jorder blev i vid udstrækning merglet, på Sjælland blev der 1861—76 drænet ca. 220.000 tdr. land eller 10 gange så meget som før 1861, men det var ganske vist langt fra altid en systematisk dræning. Arbejdet fortsattes i den følgende tid, og midt i 90'erne var 60 % af landbrugsarealet i Sorø amt drænet — en rekord for hele landet, men en naturlig følge af jordernes beskaffenhed. Præstø og Holbæk amter kom nærmest efter.

Endnu i første halvdel af 70'erne var korn den mest indbringende udførselsvare. Men vor landbrugseksport viste allerede da tydelige tegn til den produktionsomlægning, som i 80'erne skulle blive en absolut nødvendighed. Af eksportoverskuddet udgjorde i årene 1866—70 kornprodukter 58 %, levende kreaturer 23 og smør 12 %; 1871—74 var procenttallene derimod henholdsvis 42, 32 og 22. I de følgende fire år gik kornets procentandel ned i samme tempo. Den betydningsfulde overgang fra helt overvejende kornsalg til praktisk talt udelukkende eksport af husdyrprodukter var således indledet under højkonjunkturer, men den skulle især blive aktuel, da verdensmarkedet fra 1876—77 kom ud for en kornsalgskrise.

Kornprisen var ikke mere som i ældre tider væsentlig afhængig af den hjemlige produktion. Den hastigt fremadskridende opdyrkning af Amerikas uhyre prærier havde forlængst påført Vesteuropas kornproducenter en konkurrence, der for alvor blev følelig, efterhånden som jernbaner og dampskibe gjorde transporten af det oversøiske korn forholdsvis let og billig. Efter en temmelig dårlig høst herhjemme i 1876 blev det danske landbrugs salgsudsigter yderligere forringet ved et prisfald på verdensmarkedet. Stillet overfor en begyndende krise reagerede landmændene temmelig forskelligt. Der hørtes advarsler ikke blot mod det dyre byggeri, som adskillige bønder i de gode år havde

tilladt sig, men også mod indkøb af kunstgødning og foderstoffer, skønt de hidtil var foretaget efter en meget beskeden målestok. Mere kyndige landmænd forstod dog i reglen godt, at man ikke kunne klare krisen blot ved at spænde livremmen ind. Der var tværtimod grund til og brug for en målbevidst produktionsomlægning, hvor den ikke allerede havde fundet sted, og hertil krævedes nogen investering.

De mænd, der havde rejst Den sjællandske Bondestands Sparekasse, så i den et virksomt middel i kampen for større selvstændighed, en hjælp til fremme af bondeselvejet for dermed at fravriste godsejerne fordele, som ellers ensidigt ville tilfalde det store landbrug. Heri så de rigtigt. Men de havde næppe tænkt sig Sparekassen som en yderst værdifuld hjælper i en anden stor økonomisk kamp, nemlig overfor den landbrugskrise, der truede med at gøre bønderne fattige og ejendomsløse, fristede dem til udvandring og „flugt“ til byerne. Her kommer andelsbevægelsen ind i billedet.

Sparekassen støtter andelsbevægelsen.

På Sjælland blev de to første andelsmejerier oprettet i 1884, men først fra 1887 og især 1888 — i 100-året for stavnsbåndsløsningen — tog bevægelsen fart. I 1890 var der på Sjælland anlagt 160 andelsmejerier eller forholdsvis flere end i Jylland, hvor bevægelsen var startet, og år 1900 lå tallet langt over 200. En opgørelse i 1897 omfattede 235 sjællandske „andels- og fællesmælkerier“, hvoraf 67 i Holbæk amt, 63 i Sorø amt, 58 i Præstø amt og 47 i Københavns og Frederiksborg amter. Det oplyses, at disse mejerier gennemgående havde kostet en snes tusind kroner i anlæg og behandlede mælken fra 7—800 køer, 1½—2 mill. kg årligt. De sidste tal steg dog hurtigt, og der krævedes snart nye investeringer til udvidelser og forbedringer især af de ældste mejerier. Hvor fik interessenterne pengene fra i disse landbrugskrisens år?

Svaret får man måske allerbedst ved en gennemgang af Den sjællandske Bondestands Sparekasses regnskaber over udlån i disse år. Det første lån til opførelse af et andelsmejeri blev ydet i regnskabsåret 1885/86. Det var på 8000 kr., men i de følgende år var lånesummerne betydeligt større. Gennemsnitsbeløbet formindskes i 90erne, idet langt de fleste lån nu skyldes udvidelser og forbedringer af allerede beståen-

de mejerier. Fra 1888/89 har Sparekassen desuden ydet lån til oprettelse og udvidelser af andelsslagterier, 5 ialt, og gennem hele perioden har brugsforeninger optaget lån, som det vil fremgå af oversigten.

	Brugsforeninger		Andelsmejerier		Andelsslagterier	
	Antal lån	Beløb kr.	Antal lån	Beløb kr.	Antal lån	Beløb kr.
1883/84	3	10.000				
1884/85						
1885/86	7	9.500	1	8.000		
1886/87	8	17.000	7	111.000		
1887/88	12	33.000	38	622.000		
1888/89	6	11.200	75	989.100	4	290.000
1889/90	13	42.500	41	477.000	7	330.600
1890/91	14	51.800	18	280.900	1	7.000
1891/92	10	43.500	15	138.000		
1892/93	12	40.700	7	108.700	1	40.000
1893/94	17	79.100	9	86.900		
1894/95	9	31.000	14	90.600	1	120.000
1895/96	13	40.100	15	84.200		
1896/97	8	31.000	8	30.000	3	117.500
1897/98	6	13.700	12	91.900		
1898/99	11	51.200	17	110.000		
1899/1900	9	49.500	16	184.000	1	35.000
	158	554.800	293	3.412.300	18	940.100

Der er sandsynligvis ydet enkelte lån til opførelse af *brugsforenings*-bygninger allerede tidligere, men først fra midten af firserne bliver det almindeligt, at landboerne opnåede lån, når „brugsen“ skulle bygges. Antallet af lån er tilnærmelsesvis lige så stort som antallet af sjællandske brugsforeninger oprettet i årene 1880—1900, og lånene flyder, som man vil se, i en ret jævn strøm gennem det meste af perioden. Mange af de optagne lån kan dog næppe være stiftet i anledning af nyopførelser, men med udvidelser for øje.

Af langt større betydning var det, at Den sjællandske Bondestands Sparekasse næsten lige fra begyndelsen finansierede det store flertal af *andelsmejerier*. På Sjælland og Møen blev der 1884—1900 oprettet ca. 240 andelsmejerier, og ikke mindre end 154 mejerier opnåede lån i Sparekassen. Mere end tre femtedele af samtlige sjællandske andelsmejerier kan takke Bondestandens Sparekasse for en heldig og lempe- lig start. I vore dage kan man forbavses over, at det virkelig var muligt

at opføre et mejeri med alt dertil hørende for godt 22.000 kr. (gennemsnit for de 154 mejerier, men for mange andelsmejeriers vedkommende er een eller flere udvidelser iberegnet). De anførte lånesummer stemmer meget godt med statistiske oplysninger fra 1897 om 235 sjællandske mejerier, hvoraf 213 var andelsmejerier, og hvis gennemsnitlige anlægssum beløb sig til 20.666 kr.

De første andelsmejerier blev oprettet i det vestlige Jylland, men det er imponerende at se, *hvor* hurtigt og mægtigt „bølgen fra Vesterhavet“ rejste sig også i landets østlige egne. På Sjælland-Møen blev i de fire år 1887—90 oprettet mindst 150 andelsmejerier (i hele landet 5—600), og som oversigten viser, var antallet af lån i Sparekassen 1887/88—90/91 i denne anledning 172 på tilsammen 2.369.000 kr. eller henvend 70 % af samtlige lånesummer, der gennem 15 år frem til århundredskiftet blev stillet til rådighed for den nye andelsmejeribevægelse. Efter 1890 synes de fleste af disse sparekasselån at være gået til udvidelser og forbedringer, som ofte i løbet af kort tid viste sig stærkt påkrævet. Man mærker sig, at der i tiåret 1885—95 ydedes 225 lån til 140 mejerier, men 1895—1900 68 lån, mens der kun nyopførtes 14 andelsmejerier. De sidste tegnede sig gennemgående for langt større lån end de ca. 15.000 pr. mejeri, der i firserne var gennemsnittet ved lånstiftelse i anledning af andelsmejeriers opførelse.

Kun få mejeriers tilblivelseshistorie er skildret så indgående, at man får et stærkt og levende indtryk af, hvilken begivenhed det i virkeligheden var, når et andelsmejeri blev opført efter måske årelange overvejelser og drøftelser for og imod. På jysk grund har Johannes V. Jensen o. 1920 i en skildring af sin hjembys overgang til den nye tid givet et jævnt og samtidig slående udtryk for, hvad denne nydannelse betød: „Det hele går tilbage til andelsmejeriet. Jeg husker tydeligt en dag for nu vel 25 år siden, at jeg bemærkede et læs mursten, der var bleven stablet op på den bare mark lige indenfor landevejsgrøften et sted sønder i byen. En mand, der dengang var gårdbruger og nu lever i Gråbølle af sine penge, kom just agende forbi, og jeg spurgte ham, hvad det var for nogle sten. Det var regnvejrs, en hverdag, og manden, der kørte tørv, så ikke ud til at være i godt humør, men på mit spørgsmål smilte han og blev helt lys i ansigtet: Der skal andelsmejeriet jo bygges!“

Et af de første andelsmejerier, der optog lån i Bondestandens Sparekasse, var mejeriet „Langebjerg“ i Tjustrup. Det blev opført 1886. Forinden havde der været en livlig diskussion, hvorunder en af mejeriets forkæmpere, sognefoged *Fred. Jensen*, Tjustrup, stærkt havde betonet, at andelsmejeriet ikke skulle forøge enkelte, men *alle* landbrugeres indtægter, blot de nu stod sammen og optog solidarisk lån. Således blev det, men før man gik i gang med byggeriet, skulle *Fred. Jensen* og to andre mænd rejse til Lolland for at se et nyopført mejeri og få sikre efterretninger om dets økonomi. Det var i februar, en snestorm fejede hen over Masnedsund, og den videre isbådstransport var forbundet med så megen risiko, at Tjustrup-folkene måtte vende om — først tage med tog til Næstved og derfra tre timers kørsel hjemad i åben vogn i det barske vejr. 14 dage senere lykkedes rejsen. Formand og bestyrer på det lollandske mejeri gav mændene fra Midtsjælland så gode oplysninger, at *Jørgen Larsen*, Lyngø Eskildstrup, senere kunne lade tegninger m. m. gå videre til andre andelsmejerier. På en ekstraordinær generalforsamling i januar 1887 viste regnskabet, at mejeriet havde kostet 17.900 kr., og der var derfor i Bondestandens Sparekasse optaget et lån på 17.000 kr., der skulle forrentes med 4 % og afdrages med 500 kr. pr. termin. Da mejeriet i august 1897 brændte, var det forsikret for 20.240 kr.

Også til anlæg af *andelsvineslagterier* ydede Bondestandens Sparekasse betydelige lån, som det vil ses. Det drejer sig om 5 af de 10 slagterier, der blev oprettet på den sjællandske øgruppe i denne periode, nemlig Holbæk og Slagelse i 1888, Masnedsund i 1889, Frederikssund 1894 og Haslev 1896 (årstallet gælder den stiftende generalforsamling; leveringens begyndelse og slagteri-indvielsen kom i nogle tilfælde først året efter). Også i Køge blev der i 1890 anlagt et slagteri. Mens andelsmejerierne i løbet af få år havde fået den helt store tilslutning landet over, således at mere end halvdelen var oprettet i 1890, kom der for andelsslagteriernes vedkommende en standsning. Sagen var den, at det tyske marked, der i efteråret 1887 blev lukket for levende svin, genåbnede i foråret 1890. Det kunne atter betale sig at fede svin og sende dem til Tyskland; selv slagterierne eksporterede for en del de leverede svin! Hertil kom, at flere af andelsslagterierne havde gjort ikke helt billige erfaringer, før det lykkedes dem at sikre en virkelig rentabel drift. Men vanskelighederne blev overvundet, og da den fortsatte landbrugskrise i 1893 ramte smørproduktionen særlig føleligt, mens flæske-

produktionen bedre svarede regning, kom der atter gang i oprettelsen af andelssvineslagterier. 1894 blev der — efter at landboforeningerne havde nedsat udvalg til at arbejde med sagen — oprettet slagterier på andelsbasis i Frederikssund og Roskilde, 1896 desuden i Ringsted, Haslev og Kalundborg.

Mens de fleste mejerier i den første periode kun optog et enkelt lån ved starten, fik de første sjællandske andelsslagterier, som oversigten ovenfor s. 92 viser, udbetalt en række lån, efterhånden som der blev brug for pengene. I gennemsnit blev det 180—190.000 kr. pr. slagteri, men ret ulige fordelt. Bestyrelsen for andelssvineslagteriet i Haslev, hvis historie er mest indgående skildret (jubilæumsskrift 1946), kunne efter at have indhentet forskellige lånetilbud i juni 1896 underskrive en panteobligation på 60.000 kr. til Bondestandens Sparekasse. Slagteriets byggesum blev godt 70.000 kr., og frem til år 1900 beløb udgifterne til forandringer og nybygning sig til ca. 8.500 kr. De øvrige andelsslagterier på Sjælland var gennemgående betydeligt større.

Bondestandens Sparekasse finansierede mange andre virksomheder, der kendetegnede det økonomiske og folkelige gennembrud. Der kan nævnes andelsforetagender som køb af damptærskværker, opførelse af andelsbagerier og oprettelse af kvægavlforeninger (tyreholdsforeninger, som de hed på Sjælland). Man mærker sig også, at de fleste *forsamlingshuse*, der blev opført i denne periode, havde lån i Sparekassen, ialt 87 lån beløbende sig til 211.600 kr. Der blev bygget billigt i de tider, og de folkelige forsamlingshuse udmærkede sig i reglen ikke ved noget iøjnefaldende skønt ydre eller komfortabelt indre. Det afgørende var selve *formålet*, ikke rammerne om det liv, som udfoldede sig i højskolernes, gymnastikkens, andelsbevægelsens og det stærke politiske røres „store tid“. De væsentlig økonomisk prægede virksomheder krævede langt større lån, bortset fra andelsmejerier og -slagterier tilsammen ca. 1,3 mill. kr. frem til 1900. Men det var nyoprettelser, der i årenes løb gav rige renter.

Politiske brydninger. Sparekassens ledelse og den nye økonomiske politik.

1880erne var bevægede år i dansk politik, og ikke mindst i sjællandske landdistrikter gik bølgerne højt. Ved valget i 1881 fik Estrup et alvorligt varsko om, at Venstre trods indre splittelse ville holde ud i kampen

mod Højres mindretalsregering, der nu knapt havde en trediedel af folketinget bag sig. I sjællandske kredse udenfor København-Frederiksberg valgtes 16 venstremænd og 9 højremænd, af de sidste kun 3 udenfor Frederiksborg og Københavns amter, nemlig i Store Heddinge, Slagelse og Skælskør. Sidstnævnte kreds blev endda i juli 1881 erobret af Venstre og var indtil 1887 repræsenteret ved gårdejer *Jobs. Feldthusen*, Høve, der også 1876—79 havde været valgt i denne udprægede kampkreds. Han var iøvrigt en af Den sjællandske Bondestands Sparekasses solide støtter.

Fra 1881 indledte Venstre en politik, der svarede til *C. Bergs* ord: „For det ministerium, der tilsidesætter sådanne valgresultater, vil i det væsentlige alt visne i hænderne“. I sommeren 1883 gik der „et dommedagsvejr over landet med politiske møder“. Som *V. Hørup* skrev i Morgenbladet på selve midsommerdagen den 24. juni: „Når har vi haft møder som disse? Aldrig så store, aldrig så enstemmige. Det er det samme sind over alt, den samme følelse af uro og fare, den samme trang til at rykke hinanden nærmere, til at mærke, at vi er mange, til at forvise os om, at vi kan stole på hverandre“.

Nogle år endnu holdt enigheden. I juni 1884 sejrede Venstre stort, og Højre svandt ind til kun 19 af folketingets 102 mand, dog med ca. 30 % af stemmerne. Estrup kunne støtte sig på kongen og landstingsflertallet, men måtte fra 1885 gribe til provisoriske finanslove, der rejste folkeflertallet til protester af en sådan skarphed, at selv venstreførerne måtte advare. Venstre ville ikke revolution, men et folkestyre praktiseret med parlamentariske midler. Da også Estrup holdt ud, og Højre hævdede sig bedre ved valget i 1887, kom der lidt efter lidt forhandlinger i gang — i hundredåret for stavnsbåndsløsningen i 1788. Hørup førte sin såkaldte „smørkrig“ igennem, en kamp mod kunstsmerret (margarinen) i den politiske hensigt at vinde en landbofløj af Højre for denne sag og dermed splitte regeringspartiet. Men det blev Venstre, der splittedes værst, idet Berg og Frede Bojsen holdt på fri omsætning, dog med skærpede kontrolbestemmelser, hvad margarinefremstillingen angik, som det kom til udtryk i margarineloven af 1888. Foreløbig blev der intet storpolitisk forlig, men Venstre fornyede i 1889 sit program med henblik på sociale reformer, der med tiden skulle afløse den uholdbare visnepolitik.

Også lederne af Den sjællandske Bondestands Sparekasse tog del i det politiske røre. Da tillidsmændene 26. maj 1883 var samlet til generalforsamling i Roskilde, drog samtidig en deputation af venstrebønder til hovedstaden. Den skulle overfor kongen give udtryk for det ønske om et parlamentarisk ministerium, som havde fået enstemmig tilslutning på et kæmpemøde i Herthadalen kort forinden. Deputationens ordfører var gmd. *Peder Jensen* fra Estrup ved Ringsted, den mand der år efter år valgtes til ordstyrer ved Sparekassens generalforsamling. Før denne sluttede hin majdag 1883, kunne P. Jensen aflægge beretning om Christian IX.s afslag på deputationens henvendelse. Andet resultat var næppe heller ventet. — Det blev forøvrigt netop på denne generalforsamling vedtaget, at en tillidsmands garantiforpligtelse skulle være begrænset til 2.000 kr., men fandtes der tillidsmænd, der ikke kunne bære deres pålignede andel af et tab, skulle denne del lignedes på de andre (indenfor 2.000 kroners-grænsen).

Otto Christensen har i det foregående skildret den uenighed, der rådede indenfor Sparekassens ledelse, da formanden i foråret 1884 modsatte sig V. Hørups optagelse som tillidsmand ved generalforsamlingen. Når *J. Rasmussen*, *Snertinge*, efter *C. Alberti*s henstilling måtte tilbagekalde „fornærmelige“ udtryk i et brev af 26. marts 84 til formanden, sigtes der vel bl. a. til den vending, at det kunne „kildre magtfølelsen“, hvis C. Alberti så sig i stand til at udelukke Hørup, efter at udenforstående havde tilladt sig „et politisk overfald på kassens revisor“ (Hørup). En sådan udelukkelse kunne J. Rasmussen „i retfærdighedens navn ikke gå med til“, der skulle ikke kastes „uværdighedens snavs“ på en af demokratiets dygtigste mænd, og han bad indtrængende C. Alberti om, også i Sparekassen at blive „på frihedens grundlag uden personlige hensyn“ og som før i tiden lade tillidsmændene afgøre spørgsmål af denne art.

Endnu et forhold kan have krænket den gamle formand. Ganske vist gav J. Rasmussen i det omtalte brev udtryk for tilfredshed med, at „unge Alberti“ i sin tid havde villet modtage valget som næstformand (det skete i 1875), og ligeledes med, at Sparekassen på længere sigt ville komme under ledelse af mere end een Alberti. Men han hældte malurt i bægeret ved at hentyde til, at han personlig havde lidt tab ved et foretagende på Amager, som „navnet Alberti“ var knyttet til, og hvorom der gik uheldige rygter. Samtidig lod J. Rasmussen

C. Alberti forstå, at hans søn var noget hoven af væsen: han viste ikke altid bestyrelsen den opmærksomhed at hilse på den (!), skønt der kun var en ulåst dør mellem hans kontor og det lokale, hvor styrelsen var samlet. En smule ironisk skrev Rasmussen, at splittelsen indenfor Sparekassen skyldtes „politikken, som både formanden og bestyrelsen, særlig i kassens trykkende tider, har erklæret ingen indflydelse havde i Sparekassens anliggender, og som næstformanden ikke ville tåle der“.

Uden tvivl var det et personligt nederlag for C. Alberti, når det i 1884 var kommet dertil, at hans søn „har vendt os ryggen“, som J. Rasmussen på bestyrelsens vegne udtrykker det. Unge Albertis efterfølger som næstformand blev folketingsmand *Hans Hansen*, Menstrup, der næst Rasmussen fik det højeste stemmetal ved bestyrelsesvalget på generalforsamlingen 31. maj 1884. Den aldrende H. Hansen blev iøvrigt en af riffelbevægelsens talsmænd og gav derved anledning til, at højremanden *N. Jørgensen*, Jersie, i 1885 udtrådte af bestyrelsen.

Estrups provisorier blev et signal til økonomisk kamp, som heller ikke Sparekassens formand sad overhørig. På generalforsamlingen 30. maj 1885 udtalte C. Alberti, at den politiske situation alvorligt opfordrede tillidsmændene til at varetage deres sparekasses interesser. Godsejere truede venstrebønder med opsigelse af deres prioriteter, og fra 1877 havde man erfaring for, at der ikke kunne ventes nogen velvilje fra herremændenes side. Det var derfor ganske urimeligt, at Landmandsbanken i København, hvor godsejere havde en væsentlig indflydelse, i løbet af forholdsvis få år havde modtaget lige så store sparekassendeskud fra bønderne som Bondestandens Sparekasse gennem hened 30 år.

Gamle Albertis appel virkede efter hensigten. Trods de dårlige tider voksede Sparekassens indskud 1885—86 med 1,8 mill. kr. eller mere end i noget tidligere år. På generalforsamlingen 1886 fastslog *C. Alberti*, at „hidtil øde pletter var blevet opdyrket. Bønderne havde taget deres penge ud af Højres kasser(!) og bragt dem til den kasse, som var deres egen“. I kraftige vendinger omtalte han de økonomiske følger af Estrups politik: „Når Venstres bønder skulle behandles som en udstødt klasse, måtte de høre til det bekendte danske kvæg, hvis de ikke lærte at indse, hvilken magt der lå i, at de rådede over deres egne penge“.

Under disse forhold blev det en naturlig sag, at Sparekassen støttede de mange nye andelsforetagender — en udvikling, som vel måtte ventes, men når den så hurtigt og så afgjort slog igennem, skyldtes det ikke blot den økonomiske, men hele den folkelig-politiske situation. På generalforsamlingen 1887 erfarede man, at bestyrelsen havde bemyndiget formanden til at bevilge lån til andelsmejerier, mod at Sparekassen fik 1. prioritet og at mindst een gårdmand kautionerede for hvert 1000 kr. Ved lån til brugsforeninger, tyreholdsforeninger, damp-tærskværker m. fl. andelsforetagender gik man frem på samme måde. Sparekassen bevilgede også lån til institutioner, der var udtryk for frihedsbevægelsen indenfor skole og kirke, især grundtvigske friskoler og valgmenigheder.

Landbrugskrisen kastede nu og da skygger over Sparekassens virksomhed. På et bestyrelsesmøde i maj 1886 omtales således en gård i Kulby, som Sparekassen har måttet overtage som ufyldstgjort pant- og udlægshaver. Besætningen skulle nu forøges med 1 hest og 3 køer og gården sælges snarest, så fordelagtigt som muligt. To trediedele af købesummen blev indestående i gården. Det kneb ofte med at få renter betalt rettidigt, og der faldt rentebøder; man overlod det til formanden at skride ind, når *han* anså det for påkrævet. — I sommeren 87 havde Sparekassen overtaget tre ejendomme.

Den sjællandske Bondestands Sparekasse oplevede dog i disse år en betydelig fremgang. 1886—87 androg de samlede indskud 6.633.000 kr., mens uddragene var knapt halvt så store, og året efter var tilgangen endog godt 4 mill. kr., heraf 672.000 kr. i København og på Frederiksberg. Af de øvrige 39 kontorsteder lå Roskilde i spidsen med 768.000 kr. Ringsted og Terslev tilsammen havde en tilgang på 294.000 kr. Fra udgangen af 1885 var der i Roskilde indført ugentlig kontordag hver lørdag, og det havde åbenbart svaret regning. Men da *H. J. Dønnergaard* som kontordagsbestyrer foreslog, at man lejede et fast kontorlokale i Roskilde, afviste bestyrelsen tanken af frygt for konsekvenserne: andre kontorsteder ville da formentlig også have selvstændige lokaler, og Sparekassens udgifter ville forøges „i alt for følelig grad“.

C. Albertis sidste tid. Formandsskiftet.

N. Neergaard har givet et billede af den gamle folketingsmand *C. Alberti* som „den ranke mand med de strenge ansigtstræk og det stive hvide halsbånd“, der kunne virke utilnærmelig og isoleret, når han sad urokkelig på sin plads i tinget. Med årene var han blevet tunghør. Men ude blandt sine sjællændere kunne „Albertien“ stadig færdes som den, der havde tusinders tillid og på sin egen gammeldags lidt patriarkalske måde forstod at omgås bønderne og være deres vejleder i praktiske økonomiske spørgsmål. Fremfor alt lå Sparekassens ledelse i hans hænder, så længe kræfterne slog til.

I efteråret 1887 blev *C. Alberti* imidlertid alvorligt syg. Bestyrelsen enedes da om at opfordre formanden til at få sin søn, højesteretssagfører *Peter Adler Alberti*, „adjungeret“ på den valgte formands ansvar, og den gamle var tilfreds med denne fremgangsmåde. På en ekstraordinær generalforsamling den 26. november blev *A. Alberti* (som hans underskrift altid var) efter forslag fra bestyrelsen optaget som tillidsmand og valgt med 197 ja mod 50 nej, mens de øvrige valg var enstemmige. Men med alle stemmer mod 8 valgtes unge *Alberti* til suppleant for den syge formand, efter at et ændringsforslag (hvorfor der ved formandens død eller fratræden skulle vælges ny formand, når suppleantens funktionstid var udløbet) var forkastet med 162 st. mod 34. *A. Alberti* erklærede dog før valget uopfordret, at han — hvis han blev valgt — i tilfælde af formandens frafald straks ville fratræde, uanset om hans funktionstid var udløbet. På et bestyrelsesmøde vedtoges det, at suppleanten i henhold til generalforsamlingens beslutning indtil videre skulle overtage Sparekassens ledelse. Næstformanden skulle kun træde til, når såvel formand som suppleant havde forfald.

Nyordningen fandt ikke udelt tilslutning. Et forslag om en ændret styrelsesform efter *C. Albertis* afgang blev stillet af 32 tillidsmænd fra Holbæk amt med lærer *Nonnegaard*, Frydendal, som ordfører. De ønskede, at 3 administrerende direktører og et repræsentantskab på 3 mand fra hvert amt skulle lede Bondestandens Sparekasse, men gamle *Alberti* følte sig personligt krænket ved forslaget, der blev forkastet med 60 st. mod 29. I stedet nedsattes et udvalg med repræsentanter fra alle amter til at overveje styrelsesformen i fremtiden.

Rentespørgsmålet og konverteringsforholdene i årene 1886—88 er ovenfor belyst af Otto Christensen. En følge af pengeligeligheden var, at 1.200.000 kr. af de lavt forrentede penge, som Bondestandens Sparekasse havde indestående i andre sparekasser og i banker, efter bestyrelsens vedtagelse i januar 1888 af A. Alberti skulle kunne anbringes som 1. prioritet i ejendomme i Jægersborggade i København til $4\frac{1}{8}\%$ p. a. Dette betegnedes som en farefri anbringelse, når lånesummen ikke oversteg $62\frac{1}{2}\%$ procent af assurancesummen i Landbygningernes alm. Brandforsikring. A. Alberti betonedede i denne forbindelse, at en alt for stor beholdning af børsobligationer i tilfælde af vigende kurser ville medføre risiko for tab, og fremhævede fordelene ved at anbringe en større del af Sparekassens disponible midler med $\frac{1}{4}$ og $\frac{1}{2}$ års opsigelse i københavnske ejendomme. — Af mangel på lånebegæringer kunne kun en ringe del anbringes i landejendomme. Også på denne baggrund var det ganske naturligt, at Bondestandens Sparekasse i vid udstrækning ydede lån til de fremmyldrende andelsforetagender.

I 1889 fik Bondestandens Sparekasse sin nuværende bopæl. Den 2. oktober 88 havde næstformanden H. Hansen, Menstrup, foreslået køb af ejendommen Ny Vestergade 17 (fru Schyttes dødsbo), efter at hele bestyrelsen havde set nærmere på bygningerne. Det blev pålagt A. Alberti at købe ejendommen, som faderen kendte godt fra den tid, han havde været fuldmægtig hos minister C. E. Rotwitt. 4 uger senere blev skødet tinglæst; købesummen var 135.000 kr. Snart efter flyttede Bondestandens Sparekasse ind. Formanden lejede her lejlighed på 1., suppleanten på 2. sal. Overtagelsen af de nye kontorer blev fejret den 25. maj 1889 med en fællesspisning for Sparekassens regning (3,50 kr. pr. kuvert!), og tillidsmændene, der fik gratis 3. klasses billetter til hovedstaden, drog 6—700 mand stærk med bestyrelsen i spidsen fra Hovedbanegården til Ny Vestergade, hvor den nye bygnings praktiske indretning blev almindelig beundret. Generalforsamlingen afholdtes iøvrigt i „Larsens lokale“, Skt. Annæ Plads 13. I fællesspisningen deltog mange af de mænd, der i disse år stod forrest i Venstres rækker, således folketingsmændene C. Berg, V. Hørup, Sofus Høgsbro og N. J. Larsen. Også C. Alberti så sig i stand til at deltage. Det blev hans sidste generalforsamling. Regnskabet viste, at sparemidlerne nu androg ca. 27 mill. kr. Som pant i landejendomme stod godt 20,5 mill., heraf 2,2 mill. kr. i 97 sjællandske andelsmejerier og 2 andelsslagterier.

I andre henseender blev 1889 et mindre lykkeligt år. Ingen kunne dog ane, at *forbindelsen med smørekseportforeningen* (Danmarks Landmænds Smørekseportforening), som første gang nævnes på dette års generalforsamling, i det lange løb skulle få så skæbnesvangre følger. *A. Alberti* havde stiftet foreningen året før, og den hvilede på andelsbasis, idet mejerierne som medlemmer hæftede solidarisk for dens forpligtelser. 15. decbr. 1888 havde smørekseportforeningen fået konto i Bondestandens Sparekasse og kom hurtigt i nogen gæld til denne. Forklaringen blev givet på generalforsamlingen 1889, hvor det oplystes, at eksportforeningen „stod stadig i forskud for en ganske kort tids smørproduktion, da der skete afregning kontant med leverandørerne, medens man naturligvis måtte vente en tid på betaling fra England“. I marts 1890 androg gælden ca. 600.000 kr. og på samme tid de følgende to år ca. 800.000, men alle tre år blev den ved regnskabsårets slutning nedbragt til et 4-cifret beløb.

En ubehagelig affære var sagen om „den falske smørbalance“, som optog sindene i sommeren og efteråret 1889. Hovedmanden var den 35-årige *Hans Jensen Dønnergaard*, ejer af „Dønnergård“ i Ousager ved Lejre. Som ung radikal politiker valgtes han allerede 1880 til folketingsmand for Svinninge-kredsen, og han blev formand for den første (sjællandske) fællesforening for danske brugsforeninger. Indenfor Bondestandens Sparekasse dukker den energiske unge bonde op som kontordagsbestyrer for Roskilde-kredsen 1885, og 1888 blev han bestyrelsesmedlem i *A. Albertis* nystiftede smørekseportforening. Her fik han den uheldige idé at affatte et regnskab, der i modsætning til eksportforeningens officielle regnskab viste et underskud — efter *Dønnergaards* egen påstand for derved at tvinge *Alberti* til at offentliggøre „den virkelige balance“, og ud fra dette synspunkt talte og skrev også *D.s* venner i dagspressen. Men *A. Alberti* anmeldte sagen til politiet, der indledte en undersøgelse. *Dønnergaard* blev fængslet, men ville kun erkende sig skyldig i „hensigtsløst falsk“, som han ikke anså for strafbart. Under forhørene, hvis aktstykker *Alberti* udgav i 1890, viste det sig, at *Dønnergaard* også havde gjort sig skyldig i småbedragerier. Han benægtede at have villet undergrave *Albertis* forening for selv at kunne danne en stor smørekseportforretning på dens ruiner, men *Alberti* fik ham dømt efter en procedure, der ikke kunne virke tiltalende. *Dønnergaard* appellerede dommen, men indlod sig på

andre mislige transaktioner, og 1892 rejste han til Amerika for dér at indlede en ny og særdeles virksom tilværelse indenfor landbrug og industri.

9. oktober 1889 var tillidsmændene i Roskilde kontorkreds indkaldt til lukket møde for at tage beslutning om Dønnergaards stilling som kontordagsbestyrer. *A. Alberti* gjorde rede for „forfalskningen af smørekportsforeningens balance“, som han tidligere havde fremstillet sagen i et bestyrelsesmøde i foreningen og som (ifølge referatet) også Dønnergaard havde godkendt det. Ved den skriftlige afstemning vedtoges det med stort flertal at vælge en (kun) midlertidig kontordagsbestyrer, mens 37 tillidsmandsstemmer mod 11 vedtog, at valget skulle gælde, indtil der faldt endelig dom i den kriminelle sag og ikke blot til Dønnergaard blev løsladt af arresten. Gårdejer *Anders Jensen*, Nørre Hyllinge, valgtes med 38 stemmer.

I pressen fortsattes kampen, der affødte mange processer og i nogen grad skadede Sparekassens anseelse. Skønt *Alberti* fik dom over Dønnergaard og denne satte sig selv ud af spillet, spirede der hos adskillige en mistanke om, at alt dog ikke var i de bedste hænder hos den pågående højesteretssagfører og organisationsmand, der i 1888 også havde stiftet Brandforsikringen for mindre Landbrugere. Fra bestyrelsesmødet den 23. jan. 1890 refereres kun, at „suppleanten forklarede Sparekassens nuværende og fremtidige stilling til eksportforeningen overensstemmende med bestyrelsens tidligere gjorte meddelelse“.

Få måneder senere døde *C. Alberti* 18. maj 1890, 76 år gammel. Begravelsen fandt sted på Slaglille kirkegård, midt i Sorø-kredsen, hvis folketingsmand han havde været, så længe et dansk folketing havde eksisteret — i en periode, hvor bondestanden var gået frem økonomisk og kulturelt, i interesser og i anseelse, men dog ikke havde nået den politiske magtstilling, som den i stigende grad kunne gøre krav på. De mange hundrede sjællandske bønder, der fulgte den gamle, viljestærke og virksomme politiker til graven, mindedes med taknemlighed, hvad han havde betydet for dem og deres fædre. Hans handledygtighed og i rigt mål også hans hensynsløshed, men ikke hans naturlige patriarkalske holdning overfor vælgere og tillidsmænd ville efter alt at dømme gå i arv til sønnen, der i bogstavelig forstand var morgendagens mand. På generalforsamlingen dagen efter, den 24. maj, valgtes *A. Alberti* til formand med alle stemmer mod 30.

Bondestandens Sparekasse i 1890'erne.

Mange år senere (marts 1909) gav gårdejer *Lars Jensen*, Arløse, i folketinget en skildring af forholdet mellem gamle og unge Alberti i tiden før formandsskiftet 1890. Billedet af C. Alberti mødte nogen modsigelse (C. A. havde jo som Sparekassens formand længe stået i sin fulde kraft), men det bar præg af indre sandsynlighed. Lars Jensen ville — efter Alberti-katastrofen — søge at forklare, hvordan det kunne gå til, at *Adler Alberti* kunne vinde „sådan herredømme over os sjællændere“, at storbedrageriet blev muligt, og han ville gøre det, fordi man „i disse dage på en måde skriver Albertis og Den sjællandske Bondestands Sparekasses historie“. Om A. Alberti fortalte han:

„Det første jeg husker om ham var, at han var „fars søn“, og vi vidste om denne fars søn, at han ikke var af større værdi for os, vi havde en instinktmæssig følelse af, at ham skulle vi ikke have noget at bestille med. Men så skete det, at faderen efterhånden blev gammel, og pludselig blev han meget gammel, og hvem der trådte til og hjalp ham var sønnen. Han mødte med faderen på generalforsamlingen. Den gamle mand var uhyre stiv, med sine hvide, stive flipper omvundet af et hvidt halstørklæde stod han og så ud over forsamlingen og holdt en tale, eller rettere mumlede en tale. Ingen vidste, hvad han sagde, men den unge Alberti havde i beredskab et manuskript ... han leverede til referenterne, og vi andre sad stille og hørte på den gamle mand, og jeg undrede mig ofte over det og tænkte: Hvad skal han dog egentlig her? Men jeg sagde så til mig selv: Han er vel ikke til at holde herfra. Og så er unge Alberti den pæne søn, der følger faderen herud. Men *nu* ved jeg nok, hvad han skulle. Han skulle vise ham frem: Her kan I se, hvad den gamle du'r til; det er mig, I må være glade for. Denne opfattelse støttede han ved at træffe adskillige dispositioner i Sparekassen, som vi tillidsmænd var meget glade for, og han gennemførte orden og hurtighed i forretningsledelsen... Det gav naturligvis unge Alberti en vis position iblandt os, og da gamle Alberti døde, havde vi så godt som intet valg efter den måde, hvorpå han havde stillet sig, og sønnen blev da også valgt, ganske vist med en opposition, men den var egentlig ret tam og faldt ret hurtigt til føje“. — Lars Jensen nævnedes stiftelsen af Albertis brandkasse og smøreksporthforeningen, som der var stor tilfredshed med. Selv *Hørup* havde engang udtalt, at da Alberti begyndte

at tumle med smørfjerdinger, vidste vi, at den mand kunne vi bruge! Og i 1901 gik de klogeste med ham ind i ministeriet, mens de mindre kloge støttede ham —

Generalforsamlingen i maj 1890 mødte med en dagsorden på 18 punkter, hvoraf 10 indeholdt bestyrelsens forslag til *forandringer i Sparekassens love og forretningsorden*. Gårdejer *Ole Hansen*, Bringstrup, der siden 1884 havde været tillidsmand og nu indvalgte i bestyrelsen, foreslog at lade disse lovændringsforslag udgå og i stedet ned sætte et udvalg, der i løbet af 4 måneder (ændret til: inden næste generalforsamling) skulle udarbejde forslag, men dette blev forkastet. I de bestemmelser om administration og styreformer, som *A. Alberti* til dels havde indført 28. november 1887 og som nu blev vedtaget, indskærpedes ansvaret for ledelsen af Sparekassens forretninger, bl. a. at formanden skulle have (ansvaret for) „forsvarligt, jævnlige tilsyn med kassereren“. Tillidsmænd, der på nogen måde påførte Sparekassen tab, skulle slettes af listen, og den, der blev tiltalt for en vanærende forbrydelse, var midlertidigt udelukket (ingen Dønnergaard-afstemning en anden gang!). Slettes skulle også enhver, der som bestyrelsesmedlem, repræsentant eller tillidsmand virkede „i et med Sparekassen konkurrerende, pengeindskud modtagende institut — sogne- og kommunesparekasser undtagne“.

Peter Adler Alberti, hvis formandsperiode indledtes med lovvedtagelser, der kunne tage sig ud som en udrensning af tvivlsomme elementer blandt Sparekassens tillidsmænd, sejrede stort ved formandsvalget. Men der *var* altså en opposition, og den mistænkte Alberti for at være højremand — en næsten pinlig formodning i provisorieårene. *Hans Nielsen*, Bransagergård — fader til N. P. Bransager, der engang skulle blive „Hørups hævner“ i Køge-kredsen — ville med to vidner bevise, at Alberti selv havde erklæret at være højremand, men A. hævdede, at han aldrig havde stemt ved politiske eller kommunale valg! I mange tillidsmænds øren måtte det lyde besynderligt og beskæmmende, at C. Albertis søn havde siddet passiv ved de store kampvalg før og efter Estrups provisorier, lige fra sommeren 1881 til januar 1890. Adskillige slog sig til tåls med, at „unge Alberti“ ikke var politiker — han, der dog knapt to år senere i en usædvanlig kraftig valgagitation allierede sig med alle, der undte *Hørup* et nederlag i Køge-kredsen. Vejen til

magt og indflydelse gik også gennem rigsdagen, og Alberti blev politiker.

Ubestrideligt var Alberti i sit 40. år en finansiell begavelse og en mand med mange erfaringer fra det økonomiske liv. Hans formandstid indledtes med en lille reform, der vidnede om forsigtig klogskab på Sparekasse-ledelsens vegne. Regnskabet 1889/90 gav 52.900 kr. i underskud, og Alberti fastslog straks, at grunden hertil ikke måtte søges i tab på panteobligationer eller andre af Sparekassens udestående fordringer — nej, ved at give sparerne 4 % p. a. havde man tilstået dem større rente, end „de forandrede tidsforhold“ berettigede til. En sådan mulighed var ganske vist forudset to år tidligere, da man oprettede den administrationsfond, hvoraf underskudet blev afholdt. Men for at genoprette ligevægten mellem indlånsrenten og Sparekassens indtægter, foreslog bestyrelsen nu en rentenedsættelse til 3 $\frac{3}{8}$ procent. Dette vedtoges på generalforsamlingen 1890, og året efter var underskudet kun 14.000 kr.

Lovændringerne gennemførtes, men *Ole Hansen*, *Bringstrup*, der repræsenterede et mindretal, nyvalgtes sammen med *H. Frandsen*, *Gudum*, mens *J. Rasmussen* og *Jens Larsen* genvalgtes. Bestyrelsen blev således ikke ensidigt sammensat, men den varetog i enighed Sparekassens interesser. Kontrolbestemmelserne blev nu gennemført i praksis, med fornøden hensyntagen til stedlige forhold. Karakteristisk for situationen var et forslag, som *P. Jensen*, *Estrup*, fremsatte i en sag vedrørende nogle tillidsmænd i Ringsted og Terslev-kredsen: „Da det ikke kan bevises eller godtgøres, at de tillidsmænd, der tager del i Ringsted Bank, har skadet Sparekassen, finder denne kreds ingen anledning til at foretage videre i denne sag“. Forslaget vedtoges enstemmigt på et tillidsmandsmøde i den nævnte kreds. — Da landbrugskrisen atter skærpedes i 90'erne, blev det nødvendigt at foretage retslige skridt overfor en del af Sparekassens debitorer.

Sparekassen var forsigtig med at yde gaver til andre folkelige institutioner. Generalforsamlingen 1891 afslog at yde rentefrit lån til Brøderup højskole, og først efter længere diskussion havde Holbæk Amts Landboforening i 1890 opnået rentefrihed for et år af dens skyld til Sparekassen (i Faurbogård, der tidligere var landbrugsskole). I 1892 foreslog 6 tillidsmænd fra Frederiksværk-kredsen, at Sparekassen skulle bidrage med 100 kr. til hingstepræmier ved Frederiksborg Amts Land-

boforenings dyrskue, men det blev forkastet med alle stemmer mod 1 på generalforsamlingen.

I foråret 1893 krævede 60 tillidsmænd indkaldelse af en *ekstraordinær generalforsamling*, og da flertallet af dem trods formandens henstilling fastholdt deres krav, blev den virkelig afholdt den 16. maj kl. 10, men efterfulgtes kl. 12 af den *ordinære* generalforsamling. Til den første forelå en række forslag til lovændringer. En tilføjelse til § 3 var ikke uden interesse med henblik på, hvad der efterhånden gik for sig: „Endvidere vælger generalforsamlingen en kontrolhavende, der påser, at Sparekassens love og de af generalforsamlingerne tagne beslutninger m. h. t. låns ydelse og aktivers anbringelser overholdes, og sørger for, at Sparekassens aktiver til enhver tid er tilstede og forsvarligt anbragte, samt for at der føres et nøjagtigt regnskab over Sparekassens midler. Den kontrolhavende kan vælges udenfor tillidsmændenes kreds for 3 år ad gangen“. Det oplystes, at formanden skulle have bestyrelsens medunderskrift for at kunne disponere over Sparekassens værdipapirer, og forslaget blev derefter forkastet. En kritik blev rettet mod pengeanbringelsen i Jægersborggade-ejendomme, hvor formanden havde ordnet de ca. $\frac{3}{4}$ mill. kr. store lån, og det vedtoges at henstille til bestyrelsen, at Sparekassens tilgodehavender i de omtalte ejendomme blev nedbragt.

Klart politisk betonet var afstemningen om optagelse af overretssagfører *Alfred Christensen* og cand. polit. *Tscherning* som tillidsmænd; den gik dem imod. Alberti genvalgtes til formand „med stor majoritet“, men et forslag, hvorefter mindsteantallet af tillidsmænd der kunne forlange ekstraordinær generalforsamling skulle være 100, opnåede ikke den nødvendige majoritet. På bestyrelsens forslag forhøjedes indskudsrenten fra 11. juni 93 til $3\frac{1}{2}$ %, mens kendelsen af udlån og overtagelser fra samme tid blev 2 %, „renten af sådanne udlån mod pant og kaution, hvor kautionen efter bestyrelsens skøn må anses for at være den væsentligste sikkerhed, f. eks. ved andelsslagterier, andelsmejerier og tærskæværker, forhøjes fra samme tid med $\frac{1}{2}$ % p. a.“, hed det i forslaget.

Landbrugets økonomiske situation var præget af eksportens usikkerhed. Smør- og kvægpriserne var i 1892—93 meget lave, og fårehandelen gik katastrofalt tilbage som følge af et engelsk indførselsforbud. Den voksende flæskeeksport tegnede sig som det største lyspunkt. Danmark alene leverede nu mere bacon til det engelske marked end de

andre europæiske fastlandsstater tilsammen, og der gik årligt 200.000 fedesvin til Hamborg. Også ægeksperten var nu ret betydelig. Taget under eet var stillingen dog alt andet end gunstig, og landbrugerne i alle landsdele blev modtagelige for den agrarbevægelse, som forlængst havde vundet stor tilslutning i en række nord- og vesteuropæiske lande. Sverige og Tyskland havde indført høj landbrugstold, men herhjemme var det indlysende for de fleste, at i hvert fald korntold ville være en urimelighed, da det importerede billige korn gennem lang tid havde bidraget til en rentabel husdyrproduktion. Landboforeningerne vedtog i 1892 frihandelsvenlige resolutioner, men i maj 93 stiftedes *Danmarks Agrarforening*, der inden årets udgang samlede ca. 75.000 landmænd, især det store og mellemstore landbrug, og i november rejste krav om statsstøtte til fremme af landbrugets produktion og eksport.

Agrarforeningen, der især fandt tilslutning indenfor Det moderate Venstre (også kaldt Det forhandlende Venstre), spillede en rolle i de måneder, hvor det politiske forlig af april 1894 forberedtes. Ved *N. Neergaards* mæglende indflydelse lykkedes det i januar d. å. at samle agrarforeningens hovedbestyrelse om en resolution, der lovede at støtte forligsbestræbelserne ud fra den tanke, at kun ved at vende tilbage til „regelmæssig lovbundne tilstande“ ville man i dansk politik kunne bane vej for effektive lovforanstaltninger til gavn for det kriseramte landbrug. *Alberti*, der under den sejrige valgkamp mod Hørup 1892 havde fået støtte fra mange højremænd, deltog i *Frede Bojsens* forligsforhandlinger 1893—94, men var blandt de 14 moderate folketingsmænd, der sprang fra, da det gjaldt. Forliget sikrede da heller ikke Bojsens parti andel i regeringsmagten, og selv om de 14—15, der havde fulgt de moderate ledere „lige til forligets tærskel“, ikke straks blev taget til nåde af *J. C. Christensens* Venstre, reddede Alberti sig hurtigt over. Han lagde åbent vand mellem sig og de moderate. Ved valget 1895 besejrede han med 70 stemmers majoritet en Venstre-modkandidat i Køge (Hørup ville ikke genopstilles), men fik ved de følgende valg kun socialdemokrater og Højre imod sig. Vejen til ministertaburetten var banet.

Indenfor Bondestandens Sparekasse førte Albertis politiske svingning til større forståelse mellem tidligere modstandere. Det forhandlende Venstre stod ganske vist stærkt i Vestsjælland, hvor redaktør *Hans Jensen*, Sorø Amtstidende, sikrede forliget tilslutning i vide kred-

se, men hørupperne og de fratrådte moderate kom nu på samme politiske linie. Som det muntert blev udtrykt efter generalforsamlingen 19. maj 1894: „Nu er vi jo alle enige, både de fra Sorø og de fra Ny Vestergade!“ I 1895 var der ingen kamp ved valget af ordstyrer på generalforsamlingen. Men folketingsmand, hmd. *Poul Christensen*, Ødemark, der var medlem af det nystiftede Venstrereformpartiet, valgtes med knebent flertal til revisor, mens redaktør *N. J. Larsen*, der tilhørte Det forhandlende Venstre, året efter måtte vige, skønt *Ole Hansen*, Bringstrup, som medlem af bestyrelsen udtalte sig mod at blande politik i dette revisorvalg. Sagfører *O. F. Smith*, Holbæk, blev valgt.

Indenfor Den sjællandske Bondestands Sparekasse var der i disse år livlige forhandlinger om et så betydningsfuldt sagligt problem som *rentenedsættelse*. I tiåret 1886—96 konverteredes meget store beløb, navnlig kreditforeningslån, og mange sparekasser nedsatte 1895—96 indlånsrenten til ca. 3 % p. a. Bondestandens Sparekasse havde som nævnt i 1893 forhøjet indlånsrenten til 3½ pct., og 1896 blev det på generalforsamlingen vedtaget at bemyndige bestyrelsen til i løbet af det kommende år, „om anledning findes“, at nedsætte indlånsrenten indtil 3½ % og udlånsrenten af lån mod pant i faste ejendomme „så langt som den derefter finder forsvarligt“. Fra 11. december 1896 blev indlånsrenten nedsat til 3½ %. På et bestyrelsesmøde 28. august d. å. blev det samtidig vedtaget, at udlånsrenten af alle lån i hovedstads- og købstadejendomme samt tilsvarende ejendomme på landet skulle være uforandret. Derimod blev renten nedsat for alle lån, hvor der ikke var stillet kaution ved siden af pantet (indenfor landbruget gjaldt dette husmandshuse, husmandsbrug og håndværkerbrug); den blev fra 11. december 3½ % p. a. med tillæg af 1 promille i hver december termin. Var der stillet kaution ved siden af pantet, skulle et af tillidsmændene valgt udvalgt indenfor hver kontorkreds under ledelse af et bestyrelsesmedlem afgøre, hvor stor en del af lånet der skulle betragtes som rent pantelån og have rentenedsættelse. Udlån i kroer, møller, bagerier, teglværker, savværker, købmandsgårde og lignende større foretagender udenfor landbruget ville få rentenedsættelse for den del af lånet, som det tilliggende landbrug måtte antages at yde fuld sikkerhed for. Formanden blev bemyndiget til at foretage klassifikation af de panter, der ubetinget skulle have fuld nedsættelse, andre, der lige så utvivlsomt

skulle svare uforandret rente, og endelig dem, der skulle forelægges de nævnte udvalg.

På de møder, hvor udvalg skulle vælges, kunne man samtidig forhandle om, hvorvidt vedkommende egn *kontorkredse* og *kontorsteder* fremdeles var tidssvarende. Af bestyrelsesmedlemmerne skulle *Jens Rasmussen* lede møderne i Præstø amt, *Jens Larsen* i Roskilde, Københavns og Frederiksborg amter, mens *Ole Hansen* var mødeleder i Sorø amt og gårdejer *Poul Petersen Sams*, der blev indvalgt i bestyrelsen 1896, tog sig af Holbæk amt. Der fandtes på dette tidspunkt i den sjællandske provins 34 kontorkredse, hvoraf nogle med flere kontorsteder. Efter Sparekassens forretningsorden af 1883 var der hvert år omvalg af kontordagsbestyrer ved 7 kontorsteder, de ældste først. I de fleste tilfælde genvalgtes bestyrerne uden vanskelighed, meget ofte enstemmigt. Sjældnere var der kampvalg som ved omvalget i Mørkøv 6. maj 1893, hvor gårdejer *Hans Pedersen*, Tømmerup, valgtes med 10 stemmer mod 9, der faldt på gårdejer *Niels Madsen*, Skellingsted. — Hillerød-kredsen blev i november 1895 delt i to: 1. Hillerød og omegn, 2. Helsingør og Græsted. I september 1899 vedtog derimod tillidsmænd i Næstved og Menstrup, at her ingen kredsdeling skulle finde sted. I december s. å. stemte tillidsmændene i Haslev, Teestrup, Terslev, Rønnede og Dalby om en ændret fordeling af kredsene. Enstemmigt vedtoges det at nedlægge Teestrup kontorsted, og 40 (eller næsten alle) stemte for at henlægge Terslev kontorsted til Haslev. Der var 14 stemmer for en fuldstændig nedlæggelse af Rønnede kontorsted, men 35 ønskede en kontordag hver termin; derimod stemte 28 for bibeholdelse af kontordage i Dalby som hidtil. Efter nytår stadfæstede bestyrelsen Haslevmødets resultater: Terslev og Teestrup kontorsteder bortfaldt, og i den nye Haslev-kreds skulle der vælges kontordagsbestyrer. Valgt blev urmager *Chr. Jensen*, Haslev, med 19 stemmer, mens den hidtilværende bestyrer for Haslev-Teestrup, landstingsmand *Chr. Nielsen*, Skuderløse, der iøvrigt var gået over til Det forhandlende Venstre, kun fik 18 stemmer; han havde i henvend 30 år været tillidsmand i Sparekassen.

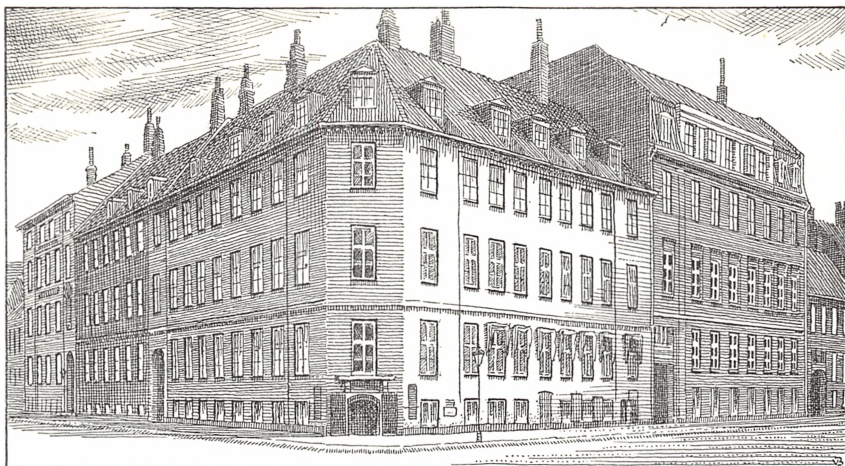
Årene 1893—96 var stærkt kriseprægede. 1894—95 udvidedes svineproduktionen ganske vist meget betydeligt (jfr. oprettelsen af nye andelsslagterier på Sjælland), men 1895 var et kritisk år for kvægfejningen, det engelske marked syntes helt at ville lukke for levende kvæg

og svin, og i december udstedte Tyskland forbud mod indførsel af svin og svineprodukter. Med storeksport af levende svin var det forbi for bestandig, og landbruget led endnu 1897—98 betydelige tab på grund af den formindskede flæskeeksport, selv om priserne efterhånden steg. Dette gjaldt også det danske smør, der 1896—1900 gik frem fra 40 til 44 % af Englands samlede smørimport (efter vægt), mens bacon gik ned fra 20 til 15 %; ægimporten fra Danmark androg ved århundredskiftet en lige så stor del af den samlede import til Storbritannien. På det tyske marked var der fra 1897 stigende priser på levende kvæg og kød. Selv om ingen endnu turde fastslå det som en kendsgerning, var landbrugskrisen efter mere end 20 års forløb omsider ved at ebbe ud. Andelsbevægelsen havde siden gennembruddet i 1880erne virket i det mellemstore og mindre landbrugs tjeneste med det heldige resultat, at bondebruget for første gang i historien fuldt ud kunne hævde sig ved siden af storbruget.

Der blev i disse år, da rentefoden var lav, kun tale om små forskydninger i Sparekassens indlånsmidler (mellem 31 og 32 mill. kr.), og 1898—99 var der nogen nedgang. I 1899 vedtog bestyrelsen derfor på generalforsamlingen den 20. maj at søge bemyndigelse til at forandre rentefoden, så meget mere som kreditforeningerne havde begyndt at udstede 4 procents obligationer. Det var hensigten at fastsætte indlånsrenten til $3\frac{1}{2}$ % og udlånsrenten til 4 % (med overgangsbestemmelser for december termin 99). Generalforsamlingen, der på anbefaling af *H. Nielsen*, Bransagergård, valgte Alberti til formand med akklamation, gav med 227 stemmer mod 3 bestyrelsen den ønskede bemyndigelse. Der var mødt 258 tillidsmænd. Som et hovedpunkt på dagsordenen 26. maj 1900 stod følgende forslag: „Renten på almindelige kontrabøger forhøjes til 4 pct. p. a., renten af lån mod pant i landejendomme forbliver 4 pct. p. a., men i administrationsgebyr erlægges 1 pro mille i hver termin ..., renten af lån til slagterier, mejerier etc. forhøjes til $4\frac{1}{2}$ pct. p. a., og renten af lån mod almindelig kaution forhøjes til ialt $4\frac{1}{2}$ pct. p. a.“ — Forhøjelsen blev enstemmigt vedtaget med 110 stemmer, men der var kun mødt halvt så mange tillidsmænd som i 1899, da adskilligt flere spørgsmål stod på dagsordenen.

Ved århundredskiftet herskede der endnu knaphed på pengemidler. Ganske vist var landmændenes indtægter stigende, men der blev hårdt brug for forbedringer af landbrugets produktionsapparat; vedligehold-

delsen af bygningerne var i vid udstrækning blevet forsømt, og driftsomkostningerne voksede. Der var ikke overalt så stor tilgang i indlånsmidlerne som før krisen, og på enkelte kontorsteder var der en ret betydelig afgang. Få år senere blev den økonomiske fremgang tydeligt markeret ved stærkt forøgede indskud.

Sparekassens hovedkontor omkring 1908

FRA SYSTEMSKIFTETS ÅR TIL ALBERTI-KATASTROFEN

Ved valg efter valg siden forliget mellem Højre og Det forhandlende Venstre i 1894 havde *Estrups* efterfølgere ved statsroret lidt nederlag overfor Venstrereformpartiet og Socialdemokratiet, der navnlig var i fremrykning i byerne. I landstinget havde Højre stadig flertal i kraft af den privilegerede 1866-forfatning, men 8 „frikonservative“ medlemmer var ofte i opposition til de sidste Højre-ministerier. Gennem finansudvalget, hvor den ledende mand var *J. C. Christensen*, havde folketingsflertallet fået megen indflydelse, og Venstrereformpartiet måtte med 76 af folketingets 102 medlemmer bag sig nære sikre forventninger om at danne regering efter aprilvalget 1901, da Højre svandt ind til 8 folketingsmandater. På Sjælland udenfor København holdt kun een Højre-kreds: Hillerød, repræsenteret ved *Lars Dinesen*, der i sin tid havde været C. Albertis modstander, også når det gjaldt sparekassepolitik. — Efter dette valg blev det omsider muligt, ja nødvendigt, at virkeliggøre det ideal, som *Hørup* havde udtrykt i ordene: „Ingen over og ingen ved siden af folketinget!“ Til lettelse og glæde for flertallet af det politisk vågne vælgerfolk blev der den 24. juli 1901 dannet en parlamentarisk regering, ministeriet *Deuntzer*.

I denne første Venstre-regering, hvis stærkeste personlighed var vestjyden J. C. Christensen, sad tre mænd, der havde tilknytning til Den sjællandske Bondestands Sparekasse. Først dens formand *A. Alberti*, som i de nærmest foregående år havde styrket sin politiske position og nu syntes selvskreven til en ministerpost. Han ville have været finansminister (!) og var under forhandlingerne om ministeriets dannelse en tid udset til indenrigsminister, men højesteretssagføreren havnede naturligt nok i justitsministeriet. Venstrereformpartiet havde 1896 sat Alberti ind i finansudvalget, og hans navn blev knyttet til forslag om tiendeafløsning og nye skattelove. I tinget blev han kendt for sin koldblodige ro, når modstandere angreb, og sin indtil 3 timer lange utrættelige talestrøm, når han selv fik ordet. Han udviklede sig til en skarp-sindig og slagfærdig debattør, der ikke gik af vejen for vittigheder af forskellig lødighed. Havde han som frafalden været hård mod Bojsens Venstre, viste han sig til gengæld loyal overfor Venstrereformpartiet, og denne holdning sikrede ham nu en taburet.

Sammen med J. C. Christensen og Christopher Hage havde Alberti udset gårdejer *Ole Hansen*, Bringstrup, til landbrugsminister-emne. Hertil havde han gode forudsætninger ved sin mangeårige deltagelse i det offentlige liv. Som knap 28-årig indvalgte han 1883 i sognerådet, 1886 blev han dets formand. Fra 1890 var han medlem af bestyrelsen for Bondestandens Sparekasse, blev et par måneder senere Lejre-kredsens folketingsmand (grev L. Holstein-Ledreborgs afløser), og 1895 blev han medlem af Sorø amtsråd. Som ung havde Ole Hansen været på såvel højskole som landbrugsskole, og indenfor andelsbevægelsen fik han lokale tillidsposter. På rigsdagen indvalgte han 1895 i finansudvalget, 1900 i skattekommissionen, og han var i flere år ordfører for tillægsbevillingsloven. Den dygtige gårdbruger fra Bringstrup blev en solid arbejdskraft på tinge. Hans landkommunale erfaringer gjorde ham egnet til at gennemføre den store skattereform (afløsningen af tiende- og hartkornsskatter), som blev en af ministeriets hovedopgaver.

Redaktør *Viggo Hørup*, der ligesom Alberti havde juridisk uddannelse, virkede ganske vist kun i få år (1877—81) som Sparekassens revisor, og hans indflydelse var her blevet begrænset ved modsætningsforholdet til C. Alberti. Men samtidig var Hørups politiske anseelse i vide kredse især på Sjælland så stor, at hans indtræden i ministeriet (som trafikminister) blev hilst med glæde og tilfredshed. Ejendomme-

ligt nok var det Alberti, der havde foreslået fornyet henvendelse til Hørup, efter at forsøget i første omgang var mislykkedes, og overtalt af sine nære venner gav Hørup omsider sit tilsagn. Men den 60-årige politiker var allerede en svagelig mand, og i februar 1902 døde han.

Systemskiftet i det politiske liv faldt i tid sammen med et økonomisk skifte, en overgang fra lavkonjunktur og i flere perioder udpræget landbrugskrise til tydeligt opadgående tider for det danske landbrug.

Sparekassen i en økonomisk opgangstid.

1901—02 steg indlånene betydeligt, og den samlede indlånssum nåede atter op på ca. 31 mill. kr. Ved de allerfleste kontorsteder var indskudene større end uddragene. Der havde i 1901 været prisstigning på smør, flæsk og æg, ligesom eksporten af levende kvæg voksede. I det hele var de vigtigste danske udførselsvarers stilling på verdensmarkedet langt stærkere end 5—6 år tidligere. På et dyrskue i Ringsted i sommeren 1902 udtalte landbrugsminister *Ole Hansen*, at landbruget i de seneste år havde virket under ganske gode kår — krisen var ved at komme på afstand.

Ole Hansens tale mødte fra flere sider modsigelse. Landbrugets udøvere har gennem tiderne kendt så meget til omskiftelser, at de som regel ikke ynder optimistiske erklæringer om erhvervets økonomiske situation i nutid eller fremtid. Men ministeren kunne med rette henvise til det fortrinlige produktionsapparat, landbruget på et par årtier havde opbygget. I 1901 fandtes der jævnt fordelt over Danmark henved 1000 andelsmejerier. Snart ved hver indkørsel til gård eller hus stod der i den tidlige morgen skinnende „transportspande“ og ventede på mælkevogn til mejeriet. Husdyrproduktionen var stærkt voksende. Svineavl- og kvægavlsforeninger i hundredvis arbejdede med held på en kvalitetsforbedring, og efter husdyrlovens revision blev kræfterne også sat ind for planteavlens fremme. Landbrugets konsulentvirksomhed, der siden 1880erne var i rask udvikling, havde hidtil mest taget sig af husdyrene og mejeribrug, nu tog den også sigte på forøgelse og forædling af markens grøde. På landbrugsskolerne var der ligesom på højskolerne en vedvarende stigning i elevtallet; ikke mindst mejeriskolerne havde god søgning.

Som tidligere omtalt finansierede Den sjællandske Bondestands Sparekasse hovedparten af andelsmejerierne og halvdelen af de andelslagterier, der blev oprettet på Sjælland før 1900, ligesom mange andre andelsvirksomheder og landbrugsorganisationer havde opnået lån. Udviklingen viste, at denne lånepolitik betalte sig. Efter kreaturtællingerne var antallet af køer fra 1881 til 98 steget fra 229.700 til 272.600, mens de tilsvarende tal for ungkvæg og kalve var 85.800 og 141.600. Af kontrolforeningernes regnskaber fremgik det, at middeludbyttet af „ældre fuldtmalkende køer“ var gået stærkt i vejret og 1901—02 udgjorde 127 kg pr. ko. Svinebestanden var 1881—98 mere end fordoblet (en stigning fra 190.000 til 427.000) og fedningstiden væsentlig forkortet. Svineavlcentre blev oprettet i betydeligt tal, navnlig i årene efter 1895. Kun fåreavl var gået stærkt tilbage.

Den store produktionsforøgelse havde krævet investeringer, som ikke gav plads for megen opsparing på overgangen fra landbrugskrise til en mere stabil økonomi. Et af de nye træk i billedet af Bondestandens Sparekasse var mejeriernes store og meget bevægelige indskud, bl. a. med større uddrag lige før overskudsudbetalinger i andelsmejerierne. Regnskabet for 1892—93 viste 5.280.000 kr. i mejeri-indskud, mens uddragene beløb sig til 76.000 kr. mindre. Ti år senere lå begge tal omkring 10 mill. kr., og 1907—08 drejede det sig om 15 millioner. — Tilgangen var nu i de fleste regnskabsår omkring $1\frac{1}{2}$ mill. kr., og sparernes årlige renteindtægter gik fra 1901 til 1908 op med godt 325.000 kr. Langt mindre var stigningen i Sparekassens indtægter ved renter af udlån. Antallet af nye lån (bortset fra kortfristede kautionslån) var dog gennemgående 3—400 om året, fordelt mellem udlån mod pant i landejendomme og udlån mod selvskyldnerkaution omtrent i forholdet 3 til 2, men ved sidstnævnte lån drejede det sig naturligvis om langt mindre beløb. Prioritetslånene androg år 1900 ca. 26 mill. kr., pr. 31. marts 1908 $27\frac{1}{2}$ million. — Udbyttet af obligationer og aktier gik (ifølge regnskaberne) navnlig fra 1904 stærkt i vejret. Administrationsgebyrerne steg jævnt, driftsudgifterne forbavsede lidt. Sparekassens ejendom blev næsten uforandret opført til en værdi af ca. 170.000 kr., men udvidelser var tiltrængt.

På sparernes henvend 32.000 konti stod der ialt pr. 31. marts 1908 næsten $37\frac{1}{2}$ million kroner, en fremgang på ca. $7\frac{3}{4}$ million i løbet af 7 år. Langt de fleste var småsparere: 9.842 havde indskud på mindre

end 50 kr., 6.036 på 50—200 kr., 4.425 havde indsat mellem 200 og 500 kr., 6.491 mellem 500 og 2.000 kr., mens kun 4.910 havde mere end 2.000 kr. indestående. Rundt regnet halvdelen af sparerner repræsenterede tilsammen kun 1 million kr., næppe 3 % af indskudskapitalen. Alligevel havde det sin store betydning, at husmænd og tjenestefolk kunne sætte deres spareskillinger ind og — i tiden før krakket — hæve dem igen, når nødvendighed bød. Et bredt udsnit af landbefolkningen var blevet interesseret i Sparekassens trivsel, og stadig flere fik i årenes løb deres gang på de sjællandske kontorsteder. Mange småkårsfolk så hen til den dag, da deres beskedne indskud med påløbne renter skulle gøre det muligt for dem at sætte bo, bygge eller udvide erhvervsvirksomheden. Mangen karl eller pige fik råd til at købe det nye, dejlige befordringsmiddel cyklen, der næsten bogstaveligt havde ført til en horisontudvidelse. Gårdmændene, der for en stor del både var indskydere og låntagere, sørgede ofte for, at også deres børn fik sparekassebog. — Sparekassen havde fra gammel tid så godt et navn, at selv hæftige angreb på formanden ikke rokkede tilliden til den.

Forretningsgangen ændredes ikke meget, da Alberti blev minister. På et bestyrelsesmøde 30. juli 1901, få dage efter systemskiftet, vedtoges det, at alle tidligere givne bemyndigelser og fuldmagter skulle „forblive i fuld kraft og gyldighed“, men derudover blev der givet forskellige nye bemyndigelser. Fremtidig kunne således kasserer og bogholder i forening underskrive rentekvitteringer (da en kontordagsbestyrer på generalforsamlingen i 1908 udtalte, at det eneste formanden kunne gøre på egen hånd var at underskrive rentekvitteringer, oplyste Alberti, at han ikke i sin ministertid havde påtaget sig dette tidkrævende arbejde). Nyt var det også, at næstformanden for fremtiden skulle forestå valg af kontordagsbestyrere; tidligere var det formanden. — Sparekassens kasserer var i disse år *P. M. F. Foss*, mens *J. C. Møller* var bogholder og *H. C. Thøyring* fuldmægtig i lånefaget.

Fra o. 1900 til august 1908 er Sparekassens forhandlingsprotokol fattig på tilførsler. Kortfattede meddelelser om bestyrelsesmøder og valg af kontordagsbestyrere, lidt udførligere oplysninger om generalforsamlinger med optagelse af nye tillidsmænd, men kun undtagelsesvis forhandling om særlige punkter på dagsordenen — det er alt. 50-årsjubilæet i 1906 har næppe nok sat sig spor. Indenfor Sparekassens fire vægge syntes der at herske fred og fordragelighed selv i de år, hvor

der i pressen og på rigsdagen blev rettet stærke angreb på Alberti og hans administration. Bølgeslaget fra det politiske liv i 1905, da 13 radikale folketingsmænd (fortrinsvis sjællændere) skilte sig ud fra Venstrereformpartiet, gav dog dønninger ved generalforsamlingen samme år. Valgene til bestyrelsen var ganske vist enstemmige. Til nyt medlem (efter Jens Larsen, Jersie) valgtes gårdejer *Anders Jensen*, Nørre Hylinge, og *Jens Rasmussen*, Snertinge, genvalgtes som næstformand. Men ved revisorvalget måtte folketingsmand Poul Christensen vige; i hans sted valgtes landinspektør *H. P. Stage*, Sorø. Nyvalgt til revisor blev desuden gårdejer og amtsrådsmedlem *J. Andersen*, Neble.

På generalforsamlingen 1902 havde gårdejer *H. Frederiksen*, Slimminge, henstillet til bestyrelsen, at den på næste generalforsamling foreslog en ændring i lovene, således at „forhøjelse og nedsættelse af Sparekassens udlåns- og indlånsrente lægges ind under bestyrelsens område“. Forslaget vedtoges med stort flertal, men det fremgår ikke direkte af protokollen, at en sådan almindelig bemyndigelse blev givet. På et bestyrelsesmøde 15. januar 1907 vedtoges dog rentesatser for mejeriernes indestående penge og for disses lån, i sidste tilfælde 5 % p. a. fra 11. juni at regne, såfremt mejeriet ikke benyttede Sparekassen til sin daglige omsætning. — Generalforsamlingen 1903 drøftede „udenfor dagsordenen“ oprettelsen af en særlig serie afdragslån, spørgsmål om forandring af nogle kontorsteder, udgiftsbesparelser m. v., „uden at der dog vedtoges nogen henstilling til bestyrelsen i nogen af disse henseender“. Kun sjældent lægges der nyt initiativ for dagen i disse år. Da gårdejer *L. Pedersen*, Græsted, i 1902 nærmere skitserede mulighederne for et samarbejde med tyendespareforeningerne, blev forslaget med stort flertal forkastet af generalforsamlingen. — Administrationsudgifterne var relativt små. En almindelig forhøjelse af personalets lønninger blev ikke gennemført, men på *50-årsdagen for Sparekassens stiftelse* udbetaltes til hele personalet et fjerdingårs løn i gratiale.

Den 26. november 1906 samledes mere end 900 mennesker til en fællesspisning i det gamle koncertpalæ i København. Bordene stod tæt, og festmusikken lød. Ved hver kuvert lå nogle cigarer i et Futteral med indskriften: „Hvo, som ikke gemmer en pending, får aldrig to at eje“. *Næstformanden* talte for kongen, Frederik VIII: „Frisind og folkelighed var *det*, kongen byggede på“. *Formanden* gav et tilbageblik over

de 50 år: 44 kontorsteder var nu oprettet og 36 mill. kroner indsat af de mange tusinde sparere. Alberti nævnede 1849, da bonden fik sit lighedsbrev: „Jeg bruger med forsæt dette ord, thi lighed er i al politik det bærende“. Han hyldede Jørgen Christensen, Kirke Stillinge, som „en Moses for sine standsfæller. Han slog på klippen, og dalerne rullede ind i bøndernes egen kasse“. Ved siden af disse højstemte vendinger var *Otto Borchsenius'* sang-hyldest til stifterne jævner i form og indeholdt vel også et manende ord til øjeblikkets mænd:

„Der er en lov i livet,
i opgang som i fald,
at den, hvem magt blev givet,
til meget svare skal.“

Landbrugsminister *Ole Hansen* talte for gamle Albertis minde. For 50 år siden kendte bønderne ikke deres egne kræfter. Derfor var det en lykke, at de til leder fik en mand, der forbandt kærlighed til bondestanden med pålidelighed og hæderlighed. „Han befandt sig altid godt iblandt os, og det var fordi han holdt af os ... Der har næppe levet den mand, som sjællandske bønder har haft den tillid til som til C. Alberti“. (Langvarig begejstret tilslutning fra forsamlingen). Redeligt tilføjede *Ole Hansen*, at en forbigående uenighed med C. Alberti aldrig satte skel eller nag. *Poul Sams* omtalte Sparekassen som „det første andelsforetagende“, af overordentlig betydning for bondens økonomiske frigørelse, og *And. Jensen*, Nr. Hyllinge, talte for A. Alberti, der i dagens anledning havde modtaget en adresse, som 90 % af tillidsmændene havde underskrevet. „Vi har alle tillid til vor dygtige formand!“

Under voksende summen i kæmpelokalet — „stemningen var kommen op“, som *Sorø Amtstidende* skrev — gjorde formanden sig megen flid for at skaffe ørenlyd for sparekasseinspektør *V. Bindsløvs* tale. Han priste Sparekassen som „en enestående billig mellemmand mellem de ledige penges mange besiddere og ejendomsbesidderne, producenterne og de mangede andelsforetagender“. Bondestandens Sparekasse var „typen på enepigen af den gode gamle, trofaste slags, der fortjener hæderlig omtale med diplom for lang og tro tjeneste i det hus, der er vort eget kære fædreland“. Inspektøren lykønskede alle Sparekassens folk og sluttede med et leve for bestyrelsen.

Bag denne elskværdige tale lå uden tvivl en ansvarsbevidst mands vaklen mellem, hvad taktfølelse og hvad klog overvejelse tilsagde ham. Sparekasseinspektøren var naturligvis opmærksom på den voksende uro omkring Alberti som embedsmand, men kunne vanskeligt tage skridt til en undersøgelse af Sparekassens forhold uden udtrykkelig ordre fra den øverste tilsynsmyndighed, indenrigsminister *Sigurd Berg*. Derimod havde Bindslev få dage før festen haft lejlighed til at indhente oplysninger om forretningsforbindelsen mellem hovedkontoret og kontorstederne, bl. a. om at der var tilstrækkelig kontrol med kasseomsætningen. Eftersyn med kassebeholdning eller andre aktiver var ikke hans, men revisorernes sag. Året efter afløstes han som sparekasseinspektør af nationaløkonomen dr. *H. L. Bisgaard*.

Angreb på Alberti og uro om Sparekassen.

Den første parlamentariske regering var udgået af Venstrereformpartiet, og det var et betydningsfuldt reformarbejde, den snart tog fat på. Skattereformen af 1903, der ophævede de forældede hartkornsskatter til fordel for ejendomsskyld og personlige skatter, blev gennemgående modtaget med tilfredshed af gårdmændene, mens der indenfor den nystartede husmandsbevægelse på Sjælland rejstes krav om grundskyld i stedet. Også tiendeafløsningen gennemførtes, ligesom *Ole Hansens* navn blev knyttet til en ny lov om fæste- og lejhuse med jord samt til revisionen af statshusmandsloven i 1904. En udvidelse af den kommunale valgret forberedtes. Omstridt også indenfor det store regeringsparti var derimod *Albertis* straffelovsforslag („pryggleven“), der dog i folketinget blev omformet på en sådan måde, at det også gav løfte om humane reformer. I rigsdagssamlingen 1904—05 kom Alberti ud for hårde angreb. Ikke blot så hans modstandere i „pryggleven“ et udtryk for en noget brutal indstilling, men *Albertis* embedsførelse blev fra visse sider skarpt kritiseret.

I 1905 førte uenighed om militærspørgsmålet som nævnt til en sprængning af Venstrereformpartiet, og *J. H. Deuntzer* gik af som konseilspræsident. *J. C. Christensen* dannede det nye ministerium, hvor Alberti og Ole Hansen beholdt deres poster. Efter valget i 1906 havde regeringen stadig flertal i folketinget, når den fik støtte af 9 moderate. Endnu engang holdt Alberti Køge-kredsen; han havde dog kun 90

stemmer mere end redaktør *N. P. Bransager*, og kampen var hård. Året før havde et stort byggekrak i Jægersborggade, hvor bl. a. Alberti led meget betydelige tab, givet anledning til en kritik, der også kom frem på generalforsamlingen i Bondestandens Sparekasse. På rigsdagen angreb navnlig socialdemokraterne gang på gang Alberti. Den mest gennemførte kritik kom til orde i *Fr. Borgbjergs* taler i folketinget sidst i oktober 1907. De indeholdt beskyldninger for mislig embedsførelse, når det gjaldt ansættelser, bevillinger, censur, dispensationer fra gældende lov, indflydelse overfor pressen (redaktøren af et smudsblad, der havde en betinget dom hængende over sit hoved, blev bremsat af Alberti, men først da visse „afsløringer“ kunne skade ministeren personlig) og endnu flere forhold, som A. søgte at bagateliserere. Borgbjerg krævede nedsættelse af en kommission til undersøgelse af Albertis private økonomi og offentlige virksomhed. „Er justitsministeren skyldfri, er han selv bedst tjent med, at alle disse forhold får en udredning, og er han skyldig, bør han falde“.

Kommissionen blev ikke nedsat, men det gjorde et stærkt indtryk, da den ansete pædagog og venstrepolitiske „løsgænger“ *Herman Trier*, folketingets tidligere formand, opfordrede J. C. Christensen til „med fast hånd at udskille den del af sit kabinet, hvis forbliven dér vil i den offentlige bevidsthed landet over ... kaste det skær over regeringen som helhed, at den holder hånden over en administration, der i sit væsen på afgørende punkter er et reaktionært og i sin fremgangsmåde vilkårligt, personligt regimente. Jeg har anset justitsministerens afgang for uafviselig nødvendig, hvis ikke for meget skal stå på spil. Hans forbliven ved magten vil virke demoraliserende i befolkningen, i ministeriet, i rigsdagen. Det er mit resultat af 6 års iagttagelse“.

Så afgjort en opfattelse af Alberti som offentlig personlighed havde dog kun de færreste. *J. C. Christensen* fandt, at det ikke drejede sig om „noget virkeligt“, mange forhold var kun formodede og ikke bevislige misgreb. Regeringen afviste kritikken fra den politiske opposition: socialdemokrater, radikale og højremænd. Selv blandt Albertis modstandere var der delte meninger om ham. Den store, svære mand kunne optræde jovialt og gemytligt, men også med en vis værdighed. Han var anset for en dygtig forretningsmand og kunne som embedsmand også vise sig fra den elskværdige side. Den sociale agitator *Peter Sabroe*, der hørte til Albertis angribere, kaldte ham spøgende en slags

storkalif, „en Harun al Raschid, han som gik rundt og gjorde ondt og godt, som det kunne træffe sig“ og som blændede en ukritisk befolkning. Det var også Sabroe, der allerede i 1905 spurgte, hvordan det forholdt sig med revisionen af Bondestandens Sparekasse. Alberti erklærede, at dette spørgsmål sorterede under indenrigsministeren (Sigurd Berg). Denne foretog sig intet.

Det må huskes, at ingen mistænkte Alberti for egentlig forbryderiske formål, kun for ufin forretningsmoral og uheldigt, personligt præget embedsstyre (jfr. Herman Triers ord), som kun de færreste havde mulighed for at bedømme. Indenfor ledelsen af Bondestandens Sparekasse var han egenrådige, men det havde faderen også været, og han imponerede mange ved sin forretningskyndighed og sin selvsikre, overlegne fremtræden. Hans bevidst joviale væsen og lidt grove form for vid tiltalte ikke alle, men energisk og slagfærdig, som Alberti i reglen var, stod han sig ganske godt i replikskifter med uforsonlige modstandere. Ejendommeligt nok yndede han, der selv havde nær tilknytning til visse københavnske kredse, at opponere mod „københavnerriet“ og fremhæve landbostandens fortjenester på en måde, der måtte vække bifald hos de fleste landbrugere. Sorø Amtstidende skrev senere: „Adler Alberti var en type, som endnu var ukendt herhjemme, en smart verdensmand, kold, utilgængelig udover overfladen, en mand, hvis hele tankesæt og færd i virkeligheden stod bønderne lige så fjernt, som hans faders havde stået dem nær“. Men de fleste måtte erkende, at A. Alberti havde forstået at hypnotisere dem til blindt at tro på sig og sin fremtid. Hertil kom, at sund kritik og politisk mistænkeliggørelse vanskeligt lod sig adskille i landbefolkningens omdømme.

I foråret 1908 blev Alberti atter stærkt angrebet i pressen og i rigsdagen. *Borgbjerg* fastholdt og udvidede sin skarpe kritik af justitsministerens administration, men kravet om en undersøgelse afvistes i folketinget med 58 stemmer mod 25. I landstinget udtalte den frikonservative grev *Frijs* ønsket om, at den uhygge, der havde bredt sig i vort offentlige liv, snarest måtte forsvinde. Mange regnede med, at *J. C. Christensen* kun havde villet give sin ministerkollega en vis frist, for at han kunne træde tilbage, når stormen var blæst af.

Den 30. maj 1908, kun få dage efter at folketinget havde afvist kravet om en undersøgelse af Albertis forhold, var der generalforsamling i Bondestandens Sparekasse. 300 tillidsmænd var til stede. Under

forhandlingerne mødtes en ærlig vilje til at skabe klarhed om kassens forhold med et udbredt ønske om at tilbageslå og beskæmme formandens angribere. På baggrund af de senere begivenheder må hyldesten til Alberti virke forstemmende, men det bør ikke glemmes, at man stod i en politisk kampsituation, og at formandens modstandere naturligvis også havde søgt at slå partipolitisk mønt af det, der var fremkommet. Og rygterne gik —

Formanden omtalte i sin beretning på generalforsamlingen den forbigående økonomiske krise, der var fulgt efter de gode pengeår. Et par bankkrak var indtruffet, og for Sparekassen var det nødvendigt at have større beløb til rådighed „for at imødekomme de krav, der kunne stilles fra dem, der havde sat deres penge i kassen“. Kontordagsbestyrer, sagfører *Borre*, Nykøbing, havde taget stormløbet mod formanden roligt, da denne formentlig ikke kunne udnytte Sparekassens aktiver uden bestyrelsens medvidende. Men *Borre* ville finde det heldigt, om der på generalforsamlingen faldt et ord om, at der var absolut sikkerhed for indskydernes penge. „Revisorernes påtegning på regnskabet var god, men han var ikke klar over, hvor langt revisorernes undersøgelser gik. Han ønskede gerne, at der her blev sagt, at Sparekassens obligationer var der, hvor de skulle være ...“ *Alberti* svarede, at „efter kassens bestemmelser var formanden bunden på hænder og fødder og kunne ikke foretage sig noget uden kassererens vidende“. På Privatbankens generalforsamling havde en aktionær spurgt, om det var rigtigt, at en højtstående embedsmand havde veksler i banken for henved 3 mill. kr., og direktøren havde svaret, at vedkommendes forhold til banken var ordnet på bankmæssig måde. Selv måtte *Alberti* nu som tidligere afvise al tale om veksler i banken, men oplyste, at han havde en kassekredit på 140.000 kr. og ellers ingen anden gæld end måske en ubetalt skrædderregning! Og den nævnte kassekredit vedkom ikke Sparekassen.

En af revisorerne, landinspektør *H. P. Stage*, Sorø, anså det ligeledes for udelukket, at værdier skulle gå tabt for kassen; kun hvis der var to om det, kunne der foregå noget urigtigt. „Det, der så kunne være tale om — refererer Sorø Amtstidende — var, at værdipapirerne kunne forsvinde f. eks. ved at pantsættes for private lån af formanden. Men hertil måtte han have bestyrelsens samtykke ... Kassens værdipapirer lå opbevaret hos Privatbanken, og fra denne fik revisorerne et bevis

på, at de vedkommende papirer var i behold dér fri og ubehæftet og kunne fås til eftersyn mod bevisets forevisning ... En del af pantobligationerne var deponeret i Nationalbanken som sikkerhed for lånet dér, og de øvrige var i Privatbanken. Det var umuligt for formanden at låne en eneste krone på disse værdipapirer“, forsikrede hr. Stage, der iøvrigt fandt det meget heldigt, at revisorerne fik lejlighed til at udtale sig om forholdene og dermed gendrive, hvad der blev hvisket i krogene. Der var ingen grund til at miste tilliden til Sparekassen!

Efter at udtalelserne på generalforsamlingen var blevet refereret i dagbladene, fik Alberti travlt med overfor Privatbankens direktion at bortforklare landinspektør Stages udtalelser om det anførte „bevis“ (som var et falskneri). Men på selve generalforsamlingen gik alt glat, også valgene. *Ole Hansen* valgtes med akklamation til næstformand og motiverede senere (ved fællesspisningen) et leve for Sparekassens formand. Fra anden side blev revisorerne hyldet som „mænd på deres rette plads“. Der blev talt for Alberti som „den sjællandske bondes ven“, hvad han især havde vist ved oprettelsen af brandkassen og smøreksporthforeningen. Formanden trængte ikke til støtte i kampen mod sine angribere, „men når de politiske bølger gik højt, var det godt, at der vistes tillid, og det var venners pligt at slå kreds om en sådan mand“. — *Ole Hansen* skildrede i en udpræget politisk tale uenigheden blandt regeringens modstandere og udbragte et leve for, at Venstre reformpartiet endnu i mange år måtte føre an herhjemme til gavn for land og folk.

I de følgende dage lykkedes det til dels Alberti at berolige Privatbankens direktører, men de måtte dog ønske hans lån i banken indfriet snarest. Revisor Stage blev imidlertid afvist, da han nogen tid senere ville indhente oplysninger om Albertis pengeforhold i Privatbanken. Men den politiske uro voksede, og *J. C. Christensen* blev klar over, at han måtte lade Alberti gå af som minister. Det skete på 7-årsdagen for systemskiftet, den 24. juli 1908. I dagene forinden havde redaktør *Ove Rode* i en række artikler i *Politiken* beskæftiget sig indgående med Bondestandens Sparekasse.

Rodes syn på Alberti var i forvejen velkendt. Ved et møde i Klosterkoven i Albertis egen valgkreds udtalte han i maj 1908, så at sige ansigt til ansigt med justitsministeren: „Dansk politik og administra-

tion er syg, og sygdommen, den lider af, hedder Alberti". Men i den artikelrække, Rode indledte den 14. juli var han kølig, klar og saglig. Han påviste, at Sparekassens årsregnskab 1906/07 måtte være urigtigt, rent bortset fra formelle fejl. Han rejste spørgsmålet m. h. t. et lån i Nationalbanken, som heller ikke fremgik af årsregnskabet 1907/08, udspurgte revisor Stage om størrelsen af beholdningen af kreditforeningsobligationer og satte fingeren på det svage punkt ved at spørge: „Befinder landinspektør Stage sig i en vildfarelse, når han mener at have set et bevis fra Privatbanken for, at samtlige de Den sjællandske Bondestands Sparekasse tilhørende kreditforeningsobligationer, der er deponerede i Privatbanken, henligger „fri og ubehæftede“?“ Var det tænkeligt, at obligationerne (eller en del af disse) henlå som sikkerhedsstillelse for et lån? En „rigtig prøvelse“, som Sparekasseloven krævede, havde åbenbart ikke fundet sted.

I artikler omkring 20. juli spurgte Ove Rode, om Sparekassens reservefond på $\frac{3}{4}$ mill. kr. var tabt og mere til, siden forlydendet om et lån på 3 mill. kr. ikke var blevet dementeret. Bestyrelsen var i så fald forpligtet til at gøre indberetning til sparekasseinspektøren, der i henhold til sparekasseloven måtte kræve sikkerhedsstillelse eller standsning af Sparekassens virksomhed. Rode rejste også det spørgsmål, om et stort lån var optaget i Privatbanken, efter at revisor Stage havde udtalt sig om de „fri og ubehæftede“ obligationer. Der savnedes oplysninger om $2\frac{1}{2}$ mill. kr. kreditforeningsobligationer og samtlige Sparekassens panteobligationer. Hvis der virkelig var optaget et lån på 3 mill. kr. i Privatbanken, tydede dette på „lidet sparekassemæssige transaktioner“, som Alberti så ved hjælp af et ukorrekt regnskab søgte at skjule. Men stadig havde hverken sparekasseinspektøren eller Sparekassens bestyrelse og revisorer, så lidt som Privatbankens eller Nationalbankens ledelse udtalt sig. „Med stigende forbavselse har offentligheden bemærket den tavshed, som iagttages af alle disse parter“, skrev Ove Rode.

Den 24. juli henstillede *Sorø Amtstidende* til Sparekassens bestyrelse og revisorer at tage angrebene op til fuld belysning. „Et pengeinstitut af Den sjællandske Bondestands Sparekasses størrelse og vigtighed må ikke i længden kunne gøres til genstand for angreb som dem, der her er tale om, uden at der enten på den ene eller anden måde svares — og det på en sådan måde, at det ikke kan misforstås — af de mænd,

som sidder inde med ansvaret for kassen". Bladet tilføjede, at de fleste tillidsmænd sikkert delte denne anskuelse, for så vidt de var bekendt med angrebene.

Samme dag gik Alberti af som minister (officielt af helbredshensyn), og store dele af pressen fejrede — på 7-årsdagen for systemskiftet! — hans fald som politiker. I Politiken skrev *Edv. Brandes*, at han var fældet af den offentlige moral. „Han anerkendte kun magtens ret, og han trådte alt det ned for fode, som ikke passede ham af ideer, principper og politiske sømmelighedsbegreber“. *Østsjællands Folkeblad* fremhævede Albertis dygtighed men anførte, at han var „sine venners ven og sine modstanderes modstander — i noget for høj grad“. Andre blade opregnede hans mange forsyndelser, og blandt sparere og tillidsmænd blev der uro; adskillige tog deres penge ud af kassen.

Den 28. juli blev der afholdt et bestyrelsesmøde, hvor også revisor Stage var til stede. *Ole Hansen*, der den 24. var fratrædt som landbrugsminister for at blive landbrugskyndig direktør i Nationalbanken, nævnedes her tre muligheder: man kunne enten 1) tilkalde sparekasseinspektøren, 2) indkalde en ekstraordinær generalforsamling, der kunne vælge ny formand og bestyrelse, eller 3) lade formanden udsende en redegørelse. *Alberti* valgte den sidste, for ham selv mindst generende fremgangsmåde. Den 31. juli henvendte han sig i en skrivelse til tillidsmændene og takkede dem, fordi de i 7 år havde givet ham lov til at forene stillingen som sparekasseformand med ministerposten. Hans politiske fjender havde i årevis angrebet ham, han var træt „på grund af sygdom og overanstrengelse“ og kunne for så vidt ønske at trække sig tilbage også fra Sparekassen.

Men *Alberti* erklærede: „Vor sparekasse er så vel funderet, at den vil kunne modstå ethvert angreb, særlig da jeg i flere år har vidst, at man pønsede på en lejlighed til at ramme mig gennem Sparekassen, og derfor har forberedt mig derpå. Jeg ønsker kun at sige tillidsmændene — hvad forøvrigt vel er ganske overflødigt —, at alle angrebene er ganske grundløse, og navnlig at der ved regnskabsopgørelserne intet er ladet ude af betragtning, så at de krone for krone og øre for øre viser, at alt, hvad der skal være der, også er der“. Hidtil havde angrebene ikke anfægtet forretningens rolige gang, men ligesom ved det store angreb i 1877 ville tillidsmændene nu have lejlighed til at vise, at de var deres kald voksne, ved at tilbagevise al den ondsindede sladder.

Albertis person skulle dog ikke være nogen hindring, hvis tillidsmændene måtte mene, at angrebene bedst kunne bringes til ophør ved hans fratræden som formand.

Atter engang holdt Alberti „oprøret“ nede, selv om utilfredsheden kom til orde mand og mand imellem. Men rygterne gik og angrebene fortsatte. Da Alberti ved sin afgang som minister blev udnævnt til gehejmekonferensråd, hed det i Politiken, at en sådan herre altså var en mand, der „gehejme“ aflagde et urigtigt regnskab for en offentlig sparekasse! Men Alberti indlod sig ikke mere på avisfejde eller sagsanlæg.

I begyndelsen af september så Alberti afslutningen nærme sig. Efter en ferie i Norge havde *Ove Rode* genoptaget angrebene i Politiken og lod nu ane, at sagen havde en yderst alvorlig karakter. I formiddagens ministermøde den 8. september misbilligede finansminister *Niels Neergaard*, at Alberti ikke sørgede for at indbetale afdrag på det store lån af statskassen. Samme dags middag tog Alberti sit tøj og forlod Sparekassens bygning, „en halv times tid“, sagde han. Han syntes nedstemt — i de foregående dage havde han ikke spøget med personalet, som han plejede. Albertis vej gik til domhuset på Nytorv. Herfra fik kasserer Foss kort efter Albertis personlige meddelelse om, at Sparekassen straks skulle lukke.

Endnu samme dag vidste man ude over Sjælland, at formanden for Den sjællandske Bondestands Sparekasse havde meldt sig til politidirektøren i København og erkendt sig skyldig i bedrageri, underslæb og falsk. Det drejede sig om mange millioner kroner. Sparekassen havde standset sine betalinger, og revisorerne var ført bag lyset i videste omfang.

Slaget havde ramt.

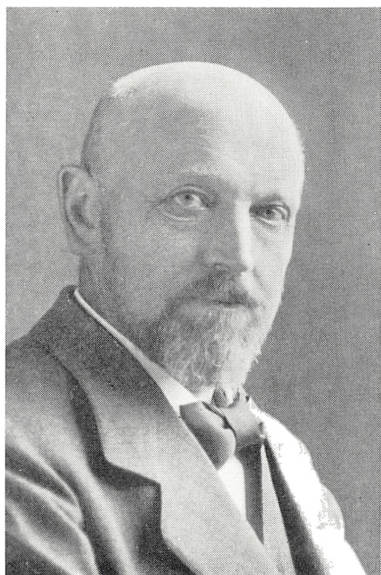
Albertis bedragerier. Sparekassens forhold til smøreksporforeningen og Privatbanken.

Hvad kun de allerfærreste ville have tænkt sig, var sket. Albertis politiske modstandere havde angrebet en selvsk stræber, som det offentlige liv i Danmark var ilde tjent med. Selv havde han afsløret sig som millionbedrager. Der blev sorg og harme i tusinder af sjællandske landbohjem, da den store katastrofe blev kendt. Mange også af Sparekassens nuværende tillidsmænd har aldrig kunnet glemme denne tunge begivenhed, som de oplevede som børn eller unge.

Det fremgik af den langvarige undersøgelse, der fulgte, at Alberti — som den spillernatur han var — lige siden 1894 havde udnyttet sin stilling til ulovlige transaktioner. Hans uheldige spekulationer bl. a. i sydafrikanske guldmineaktier kom sjællandske landbrugere dyrt at stå. Forløbet af dette helt usædvanlige storbedrageri skal ikke i enkeltheder udredes her, men eftertiden har krav på, at hovedtrækkene i Sparekassens ulykkelige forhold bliver belyst og forstået.

I bankdirektør *J. Hassing Jørgensens* fortrolige indberetning af 16. november 1908 — afgivet efter at han som kritisk revisor havde gennemgået Sparekassens bøger, regnskaber og bilag — blev der gjort rede for forholdet til Privatbanken og til Albertis smøreksporforening. Redegørelsen belyste både normale og ekstraordinære forbindelser med andre banker og institutioner. Gennem mange år optog Sparekassen, som også forhandlingsprotokollerne viser, midlertidige lån i Nationalbanken. I reglen var de fuldt indfrieede ved udløbet af regnskabsåret den 31. marts, men for enkelte år var der dog en restgæld, så Sparekassen skyldte Nationalbanken 3 mill. kr. plus ca. 41.000 i renter. Det fremgik ikke af regnskaberne, at den også skyldte Privatbanken ca. 2½ mill. kr., idet Alberti havde ført bogholderen bag lyset ved nogle mærkelige posteringer. Ligeledes var der en vildledende regnskabsføring m. h. t. smøreksporforeningens konto: godt 2 mill. kr. var ikke — som anført — „indbetalt ved formanden“ eller ved nogen anden. Alberti havde ved skriftlig ordre til bogholderen fået obligationskontoen debiteret for 3.378.548 kr., samtidig med at smøreksporforeningens konto var krediteret for det samme beløb, således at dens gæld til Sparekassen syntes nedbragt. På den måde klarede Alberti sig pr. 31. marts 1906, da en stor del af Sparekassens kreditforeningsobligationer var realiseret.

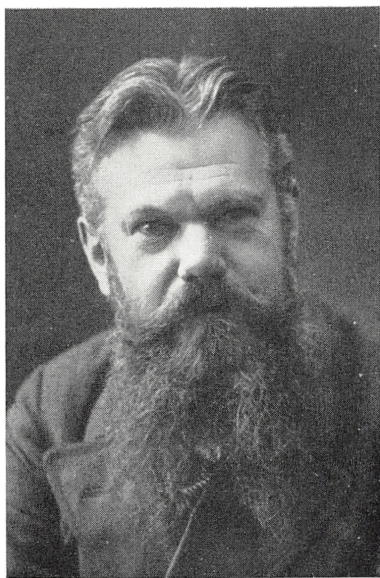
Sparekassens underskud pr. 31. marts 1908 fordelte sig efter *Hassing Jørgensens* opgørelse på 6.053.852 kr., der skyldtes manglende obligationer (realværdi), differencen i Privatbankens kontokurant androg 2.660.034 kr., hvortil kom en fordring på smøreksporforeningen, 5.548.319 kr. *Det samlede underskud* beløb sig derefter til 14.262.205 kr., men frem til 8. september ville underskudet være betydeligt større, og dets nøjagtige størrelse skulle efter sparekasseinspektør, dr. Bisgaards opgørelse blive 15.121.502 kr. pr. 11. december 1908.

Landbrugsminister Ole Hansen

Konseilspræsident J. C. Christensen

Redaktor F. J. Borgbjerg

Redaktør Ove Rode

Hovedkontorets personale 1906

Konseilspræsident C. Th. Zahle

Folketingsmand Poul Christensen

Hassing Jørgensen gjorde opmærksom på, at mens bestyrelsen i øvrigt havde taget levende del i Sparekassens virksomhed i hele A. Albertis formandstid, var øjensynligt smørekseportforeningens forhold til Sparekassen „stedse med flid bleven unddraget bestyrelsens drøftelse“. Skønt foreningen fra første færd havde nydt en betydelig kredit i Sparekassen, fremgik det ikke af referaterne, at der nogensinde var vedtaget en beslutning i så henseende. Revisionen i „Danmarks Landmænds Smørekseportforening“ viste, at Alberti på et tidligt tidspunkt havde tilegnet sig foreningens midler, altså de indbetalinger, der indgik fra England til eksportforeningen og som skulle dække de beløb, der forskudsvis var udbetalt af Bondestandens Sparekasse til mejerierne. Man følte sig åbenbart indenfor bestyrelsen ganske tryk, idet eksportforeningen var et andelsforetagende, en sammenslutning af mange mejerier, der hæftede solidarisk for foreningens forpligtelser. Men Alberti var denne forenings formand og daglige leder, samtidig med at han var Sparekassens formand.

I 1892 ophørte forbindelsen med Landmandsbanken, og det blev nu Privatbanken, der diskonterede smørekseportforeningens sterling-veksler. Fra 1895 skete dette på en sådan måde, at Privatbanken siden da i hvert enkelt tilfælde i sine afregninger tog udtrykkeligt forbehold af vekslernes behørig indfrielse (i henhold til eksportforeningens skrivelse af 11. september 1895). „Sparekassen må eller bør således i forhold til Privatbanken have været sig bevidst, at den ved at modtage disse afregninger uden indsigelse påtog sig et ansvar for vekslernes rigtige indgang af lignende karakter, som om den havde endosseret vekslerne“, skrev Hassing Jørgensen. Men forholdet var det, at forud for bestyrelsesmøder, hvor der var fremlagt en balance for Sparekassen, lod Alberti smørekseportforeningen trække så meget på det engelske aftagerfirma *Willer & Riley*, at kontoen blev nedbragt, således at den ikke gav anledning til særlig kritik.

Når det hændte, at et bestyrelsesmedlem spurgte, hvorfor eksportforeningen ofte skyldte Sparekassen så mange penge, havde Alberti svar på rede hånd: Man måtte give lang kredit på smørret, eller det var med øjeblikkets sterling-kurs bedst ikke straks at tage pengene hjem. Da smørekseportforeningen jo efter den almindelige mening var et solidt andelsforetagende, fik ingen dybere mistillid lejlighed til at fæste rødder, selv om der kunne melde sig en vis ængstelse for, at

englænderne måske kunne narre foreningen. Det virkede dog yderst beroligende på bestyrelse og revisorer, at eksportforeningens konto blev nedbragt inden udgangen af regnskabsåret. Overfor firmaet i England forklarede Alberti, at eksportforeningens kredit hos firmaet satte den i stand til at knytte mejerierne fastere til sig, idet der blev givet dem forskud. I Privatbanken fik Alberti i 1898 oprettet en særlig konto for eksportforeningen, på hvilken han kunne trække dækning til de forfaldne vekslers i England, samtidig med at han diskonterede de nye vekslers, der skulle afløse dem. Iøvrigt benyttede han en skiftende praksis, således oprettedes i 1904 en separatkonto for Sparekassen, en ordning, der forudsatte, at Privatbanken regnede med, at alt var i bedste orden. Men alene i perioden 1. januar 1905 til 1. april 1906 forbrugte Alberti næsten 5 mill. kr. af Sparekassens obligationsbeholdning, mens eksportforeningens gæld kun blev nedbragt med 1 million kroner.

Det lykkedes Alberti at realisere de i Privatbanken deponerede obligationer til kredit for smørekseportforeningen, skønt dette formål var Sparekassen uvedkommende. I juni 1899 fandt den første uregelmæssighed sted, idet en del kreditforeningsobligationer blev udleveret til Bondestandens Sparekasse mod kvittering af Alberti alene; han lod senere skinne igennem, at han personlig disponerede over obligationerne. To år efter stillede A. som sikkerhed i Privatbanken kreditforeningsobligationer for 1.019.000 kr.; de tilhørte Sparekassen, men blev deponeret i eksportforeningens navn. 1903 gik Alberti videre ad samme bane, og i april 1904 foretog han en række transaktioner, der overfor Privatbanken skulle tilsløre, hvordan det i virkeligheden forholdt sig med dispositionsretten. Man *kunne* vel overhovedet ikke tænke sig, at landets justitsminister gang på gang disponerede helt anderledes, end han — om ikke formelt, så dog reelt — var berettiget til! Heller ikke Sparekassens bogholder anede uråd, selv om de i Privatbanken deponerede obligationer før deponeringen blev forsynet med transport til ihændehaveren, underskrevet af formanden (Alberti) og paraferet af bogholderen. Denne kunne ikke finde noget urimeligt i, at obligationerne lå i Privatbanken, og naturligvis vidste han ikke, at de var stillet som sikkerhed for *smørekseportforeningens* forpligtelser, eller at de *var* realiserede!

Sparekassens bestyrelse deltog ikke i de daglige forretninger og fik ikke afregningerne fra Privatbanken at se. Af funktionærerne kunne vel bogholderen have haft kendskab til Sparekassens ansvar for de engelske veksler, men forstod næppe forholdet. Bestyrelsen vidste selvfølgelig heller ikke, at der af Sparekassens beholdning af obligationer var stillet sikkerhed for eksportforeningen, og den måtte antage, at obligationsbeholdningen blev eftersat af revisorerne. Det skete også i begyndelsen, men efter at en del obligationer var blevet indleveret i Privatbanken, forevistes en attestation fra denne, og atter senere, da der også var stillet sikkerhed for eksportforeningen, foreviste Alberti foruden den faktiske beholdning nummerfortegnelser fra Privatbanken med falske underskrifter.

En fejl fra bankens side var det, at den brugte benævnelsen „nummerfortegnelse over Den sjællandske Bondestands Sparekasses her beroende obligationer“, men ikke angav, at obligationerne henlå som sikkerhed både for Sparekassens og eksportforeningens gæld. Revisionen tog betegnelsen som et bevis for, at obligationerne tilhørte Sparekassen, hverken den eller bestyrelsen kritiserede smørekseksportforeningens konto i Sparekassens bøger. Det synspunkt, at en sparekasse næppe burde have forretningsforbindelse med et andelsforetagende, der havde så stor en handelsomsætning med udlandet, gjorde sig åbenbart ikke stærkt gældende, selv om revisorerne i de sidste år før 1908 kunne fremkomme med bekymrede udtalelser overfor enkelte af bestyrelsens medlemmer. Kun en ekstraordinær revision ville have kunnet opdage den realisation af kreditforeningsobligationerne, der foregik i sommeren 1905.

Det lykkedes Alberti at foretage endnu en række transaktioner, som revisorerne ikke havde betingelser for at gennemskue. På den anden side havde Alberti ikke særlig megen indsigt i bogholder-teknikken, en virkelig indsigtfuld bogholder ville på et vist tidspunkt have opdaget, at noget var galt. Men revisorerne kendte ikke håndskrifter så godt, at de kunne afsløre *falsk*. Spørgsmålet om Albertis kompetence til at disponere over kreditforeningsobligationerne syntes Privatbanken ikke at have beskæftiget sig positivt med, skønt direktionen vidste, at værdipapirerne tilhørte Bondestandens Sparekasse, og banken følte sig ikke foruroiliget ved det nære forhold mellem Sparekassen og eksportforeningen.

I den følgende tid blev det snart undskyldende og snart som en anklage fremhævet, at Sparekassens bestyrelse og revisorer havde lagt alt for megen godtroenhed og alt for ringe sagkyndighed for dagen. Også sparekasseinspektionen måtte stå for skud. I 1909 udsendte den tidligere sparekasseinspektør *V. Bindslev* en pjece, hvori han påtalte „den urigtige folkedom over sparekassetilsynets virksomhed“. Han henviste til sparekasselovens § 4, hvor der kun var tale om „stedlige undersøgelser af de med stadfæstede vedtægter forsynede sparekassers virkemåde og status“. Sparekasseinspektøren havde ikke til opgave at undersøge kassebeholdning eller andre beholdninger (f. eks. af obligationer). Ansvaret lå hos de lokale revisorer, inspektøren havde ingen ret til at blande sig i en sparekasses administration, når der var aflagt regnskab og dette blev revideret og offentliggjort i henhold til sparekasseloven. Bondestandens Sparekasse havde udnyttet retten til selvstyre fuldt ud ved at indføre et særligt tilsyn ved tillidsmænd i henhold til lovens § 6. Dens regnskaber havde ikke i sig selv givet anledning til nogen mistanke i Bindslevs 8-årige inspektørperiode, og revisorerne (af hvilke den ene afgjort var en regnskabskyndig mand) havde ikke taget forbehold på noget punkt. Først år og dag efter sin afgang var Bindslev blevet bekendt med de millionlån, som der ikke fandtes oplysning om i regnskabet. Ved en reform af sparekasseloven burde der indføres skærpet kontrol og til gavn for befolkningen drages et tydeligere skel mellem banker og sparekasser, sluttede Bindslev sit indlæg.

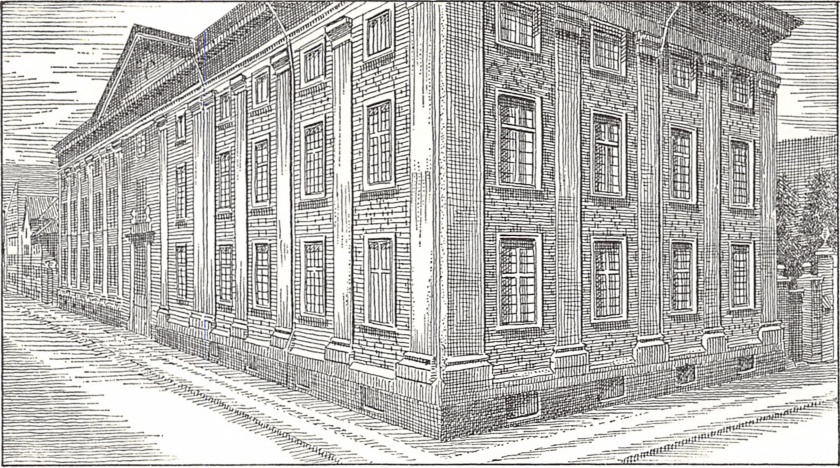
I tilknytning til direktør Hassing Jørgensens udførlige kritiske beretning af 16. november 1908 påpegede Sparekassens juridiske konsulent, overretssagfører *V. M. Amdrup* i maj 1909 mulighederne for at få en del af de bortsvindede midler erstattet. Han hævdede, at Albertis pantsætning af kreditforeningsobligationer til sikkerhed for smørekseportforeningens gæld var „ugyldig og uden retlig virkning“, og det samme gjaldt Privatbankens salg af disse obligationer (efter Albertis ordre) til fordel for eksportforeningen. Derfor måtte Privatbanken formentlig erstatte Sparekassen værdien af de deponerede og ulovligt bortsolgte obligationer. Banken burde have haft en særlig mistanke, „eftersom det åbenbart var en ganske abnorm og farlig og for en sparekasse ulovlig transaktion at gå i kaution med sine kreditforeningsobligationer for et andet firmas gæld“, her smørekseportforeningens.

Sparekassens bestyrelse ville aldrig være gået med hertil, om den var blevet spurgt. Kunne der ikke opnås forlig med Privatbanken, burde Bondestandens Sparekasse søge domstolenes afgørelse af, hvorvidt det passerede forpligtede Privatbanken til at betale Sparekassen i det mindste 7,6 mill. kr. i erstatning for deponerede obligationer, der ikke kunne tilbageleveres.

Hassing Jørgensen havde i sin redegørelse for Sparekassens forhold til eksportforeningen skønnet, at forbindelsen med denne havde forvoldt kassen skade for et beløb af 1.070.376 kr. (foruden rentetabet). Amdrup måtte ligeledes mene, at Sparekassen med urette af Privatbanken var debiteret for dette beløb. Det drejede sig om de ovenfor nævnte transaktioner på en separatkonto, og Bondestandens Sparekasse havde aldrig på lovlig måde anerkendt dem.

Til de uhørt store tab, Albertis bedragerier påførte Sparekassen — tab af penge og af prestige —, kom yderligere det ubehag og al den uro, der fulgte med *ansvarets fordeling*. Sparekassens tillidsmænd og jævne sparere måtte undre sig over, at man ikke indenfor bankverdenen, specielt fra Privatbankens side, havde tilkendegivet en mistanke om, at Albertis forhold ikke var, som de burde være. Sparere eller låntagere, der samtidig var andelshavere i et af smørekseportforeningens mejerier, fik på en særlig tragisk måde at føle, hvor forvirrende og uordentlige tilstande storbedrageren havde fremkaldt, før han sad så fast i sine svindleriers vældige spind, at han måtte give op. En af Alberti-katastrofens ulykkelige følger var, at ret og uret ofte syntes håbløst sammenblandet i forbryderens spor.

Om Albertis senere skæbne skal kun siges, at han efter retslige undersøgelser, der også omfattede hans embedsførelse, i december 1910 idømtes 8 års tugthus. Han blev dog løsladt i august 1917 og levede derefter stærkt tilbagetrukket. 1931 døde han efter en færdselsulykke.

Rigsdagsbygningen i Fredericiagade, nu Østre Landsret

NEDERLAG OG GENREJSNING

Nederlaget — økonomisk og folkeligt.

„En frygtelig økonomisk katastrofe“ hed det i Sorø Amtstidendes første meddelelse om Albertis bedragerier. Allerede den 8. september taltes der om et tab på „mange millioner“, og gennem Ritzau lod finansministeriet offentligheden vide, at „Den sjællandske Bondestands Sparekasse og ikke Alberti personlig er bankernes og finansministeriets debitor“. Fra første færd måtte det stå klart for de godt 900 tillidsmænd, der var Sparekassens garantier, når reservefonden var tabt, og for de 32.000 små og store indskydere, at de ville lide et meget betydeligt, om ikke helt ødelæggende tab.

Men for tusinder af Sparekassens venner var det økonomiske tab ikke det værste. Mest forfærdende og i øjeblikket næsten lammende virkede det skete *tillidsbrud*, Albertis næsten utrolige moralske svigten, af sin art vel den mest skæbnesvangre i dansk historie under folkestyret. Mænd, der fuldt og fast havde stølet på A. Alberti, trods hårde politiske angreb, følte det som et jordskred under alt, hvad der hed offentlig tillid — når der kunne svindles og lyves *så* groft gennem mange år af en af landets mest fremtrædende borgere, *hvem* kunne

man så i fremtiden fæste lid til? Et ansvar, som kun de færreste helt havde forstået, lå i virkeligheden hos de mange, der havde valgt en sådan mand, hyldet ham og holdt ham oppe, skønt de fleste kunne se visse brist ved hans personlighed.

Denne tankegang fik et klart udtryk i forstander *Ths. Bredsdorffs* ord ved åbningen af efterårsmødet på Roskilde højskole den 14. september: „Det folkelige selvstyre har lidt et føleligt, ja et forsmædeligt nederlag. Med det, der er sket her, vil vi tvinges til en standsning på vejen fremad og til at foretage en revision og opgøre vort bo, både med hensyn til det finansielle og det åndelige. Måske har vor fremmarch været for rask, derfor er, kanhænde, denne tilskikkelse kommet til folket og den enkelte. Ulykken, der har ramt os, skyldes manglende personlig vederhæftighed ... Ja, vi har lært at slutte os sammen til fælles formål, men hvorvidt den enkelte har kunnet slutte sig sammen til en tæt og hel personlighed, det er et andet spørgsmål“.

Ved samme efterårsmøde talte pastor *Morten Pontoppidan*, Stenløse. „Om at vælge mænd“ kaldte han foredraget, der vakte uro i forsamlingen og opsigt ud over landet ved den hårde kritik af højskole- og andelsbønder, som det indeholdt. De sjællandske bønders dømmekraft havde svigtet, dengang de i Køge vragede Hørup og valgte Alberti, den store bondefanger, som til det sidste havde haft en presse til at dække for sig. Nu måtte de lukke øjnene op, indrømme deres fejl og tage ved lære. — Denne tale var ilde hørt. Såret var jo endnu åbent, det tålte ikke en ubarmhjertig berøring. Da *Ths. Bredsdorff* formanede til at høre taleren i ro, uanset om man var enig med ham, fik protesten senere fra mange bønders side den form, at de opsagde deres garantier for den nyoprettede højskole. Men også i regeringspartiets presse, hvor forbitrelsen var størst, vedgik adskillige, at kritikken var sand, kun formen unødigt stødende. I det radikale *Venstres Folkeblad* advarede redaktør *Bransager* mod den indstilling hos store dele af bondestanden, at man kritikløst tog mod alt, hvad der kildrede øret, men hilste et djærvt ord fra en mand af *Morten Pontoppidans* støbning med en fornærmet demonstration.

Den 18. septbr. skrev *Jobs. Feldthusen* i *Sorø Amtstidende* en artikel, hvor han i virkeligheden var på linie med pastor *Pontoppidan*. Han mindes her, „hvad gamle Alberti har været, gjort og ofret for gennem Sparekassen at rejse den sjællandske bondestand til selvstæn-

dighed“, en gerning, som nu „hans uværdige og troløse søn“ har benyttet *sin* livsgerning til at få ødelagt. „Det kan vel være, at vi både økonomisk og politisk trænger til at ydmyges, og den ydmygelse kan det ikke hjælpe, at vi vil ryste af os. Beskæmmende for os er det jo, at vi i så mange år har haft ham som en af vore ypperste mænd, ikke alene siddende i kongens råd, men vist ham en så ubegrænset tillid til at råde med vore pengesager her på Sjælland, og at den tillid har været så blind, at han uantastet i de mange år har kunnet fortsætte med sine bedragerier. Det må vi bøde hårdt for økonomisk her på Sjælland og politisk over det hele land; men af skade bliver vi kloge, men sjælden rige, siger ordsproget ...“

Johs. Feldthusens dybt alvorlige og manende artikel tog imidlertid fortrøstningsfuldt sigte på en genrejsning af Sparekassen (se nedenfor). Andre var mere hastige i deres dom. Der blev talt om, at de *folkevalgte* revisorerers tid nu måtte være forbi, men i Skive Folkeblad tog *Carl Hansen* bestemt afstand fra denne tanke („Mod falsk og bedragerier hjælper ingen revision“). Derimod var det i hans og andres øjne en fejl at betro ledelsen af flere store virksomheder til een mand. Fra visse hold blev der rettet kritik mod *andelsbevægelsen*, der kunne sætte sådanne vildskud som Albertis smøreksporforening. Redaktør *Hans Jensen* i Slagelse fremhævede gentagne gange, at andelsbevægelsen havde vist sin begrænsning. Den unge forstander *Th. Madsen-Mygdal*, Dalum landbrugsskole, afviste denne kritik: Smøreksporforeningen havde en undtagelsesstilling, andelsbevægelsen som sådan var ikke ramt af katastrofen.

Men affæren måtte få *politiske* konsekvenser. Her var det ikke nok, at Alberti den 24. juli var gået af som minister. *J. C. Christensen* måtte lide for, at han som fungerende finansminister (efter Vilh. Lassens død) havde sikret Den sjællandske Bondestands Sparekasse et lån på 1½ mill. kr. af statskassen, „en utilgivelig letsindighed, der i sig selv er bevis på, at Christensen intet ondt anede“, skriver historikeren Povl Engelstoft. Sikkert kun få tvivlede på, at regeringens førstemand ligesom *Ole Hansen* (der personligt led betydelige tab) havde rene hænder og ren samvittighed. Men deres politiske modstandere understregede ansvaret og fremhævede den vidtdrevne tillid, som bedrageren trods tydelige advarsler alt for længe havde nydt. Oppositionen krævede ministeriets afgang straks, flere ministre var stemt for det samme, og fra 12. septbr. var kabinettet kun fungerende indtil videre.

I en stærkt personlig tale erkendte *J. C. Christensen* sin dybe beskæmmelse over, at han havde haft en forbyrder ved sin side og ikke gennemskuet ham. Men selv om arbejdet var slået i stykker mellem hænderne på ham, havde *J. C.* „bevidstheden om, at jeg i denne sag har lagt alt, alt klart for de herrer og så godt, jeg har kunnet, peget på den vej, jeg ønsker at vi skal gå i fremtiden“. — En rigsretsdom 17. juni 1910 frifandt *J. C. Christensen* for de rejste anklager (dog hed det i præmisserne, at han ikke havde handlet forsvarligt ved ikke at yde bistand til en undersøgelse af *Albertis* embedsforhold), mens *Sigurd Berg* idømtes en bøde på 1000 kr. for at have forsømt sin tilsynspligt overfor Den sjællandske Bondestands Sparekasse, skønt der på forskellig måde var givet ham anledning til at skride ind.

Den ny regeringschef blev som ventet *Niels Neergaard*, der siden juli havde beklædt finansministerposten. Indenrigsminister blev en anden moderat venstrepolitiker, som man indenfor Sparekassens kreds så hen til med betydelig forventning, nemlig *Klaus Berntsen* (der iøvrigt 1897—1908 var direktør i Østifternes Husmandskreditforening). Regeringsskiftet fandt sted den 12. oktober. Samme dag var Sparekassens tillidsmænd samlet for første gang efter katastrofen, og under de nedenfor omtalte forhandlinger kom *Neergaard*, *Berntsen*, finansminister *Charles Brun* og fhv. indenrigsminister *Sig. Berg* til stede. Konseilspræsidenten gav i sin udtalelse på mødet ingen konkrete tilsagn, men han lovede, at regeringen ikke skulle spare på arbejde og anstrengelser i denne sag.

Da rigsdagen tre uger efter katastrofen samledes, kunne partierne vel enes om at give udtryk for sorgen over den ulykke, *Albertis* be dragerier havde bragt over folket, og for viljen til at mildne ulykkens følger. Men socialdemokraterne krævede en grundig undersøgelse af hele *Albertis* administration og at eventuelle medansvarlige blev draget til ansvar; de radikale stillede et tilsvarende forslag til en dagsorden og lagde vægt på, at ingen, der havde noget medansvar for omfanget af denne nationale ulykke, kom med i en ny regering. Venstre reformpartiets ordfører anså det for en moralsk ulykke, at en mistillidens ånd nu ville ruge over forretningslivet og det offentlige liv, men han mente ikke, at nye lovbestemmelser eller bedre kontrol kunne afhjælpe denne brist. *Herman Trier* fandt, at alle havde et vist medansvar, men regeringen og folketingsflertallet det største, for at have tålt en mand, der

lærte befolkningen at tilsidesætte alle hensyn for at vinde frem. *C. Th. Zahle* talte som repræsentant for en af de hårdest ramte egne (Ringsted-kredsen), og *Th. Stauning* for en egen (Fakse-kredsen), hvor hundreder af husmænd og arbejdere havde sat deres spareskillinger i Bondestandens Sparekasse eller var interessenter i forsikringsselskaber, sygekasser eller andre institutioner, der havde penge indestående. Begge talere kritiserede stærkt, at regeringen havde ladet sig vildlede og havde undladt sikkerhedsforholdsregler, skønt det efterhånden måtte stå klart, at bedragerier var mulige. *Zahle* henviste til den systematiske indsamling af beviser mod *Alberti* og beklagede, at konseilspræsidenten kun havde spurgt *A. selv* og ikke havde rådført sig med fremtrædende bankmænd. — Regeringspartiets dagsorden blev vedtaget med 65 stemmer.

I pressen og hvor mænd mødtes diskuterede man naturligvis *ansvaret* for, at svindelen havde kunnet gennemføres. *Ole Hansen* var efter manges mening det eneste virkelig kvalificerede bestyrelsesmedlem i eksportforeningen og i Bondestandens Sparekasse. Men han havde jo støttet *Alberti*, mens en mere selvstændig mand som *H. Frandsen*, *Gudum*, blev sat ud. *Forgæves* havde for 12—13 år siden *H. Jensen*, *Vemmelev*, m. fl. søgt at få *Albertis* smørekseportforening under en anden ledelse end Sparekassen. Og indenfor begge institutioner havde man været alt for utilbøjelig til at sikre sig sagligt dygtige folk som hjælpere. Man havde fra gammel tid *tillid til sine egne*, og på kontorstederne var man yderst sjældent blevet skuffet. *Alberti* selv overtog i Bondestandens Sparekasse „en gennem et langt liv (faderens) opsparat tillid, en gennem slægtled udviklet følgagtighed. Ingen politiker i Danmark har haft sikrere og ædlere grund til at begynde med“ (*C. C. Clausen*). Derfor den udbredte forestilling om, at angrebene på Sparekassens formand kun bundede i politisk nid, indtil han selv afslørede sig som „den største kæltring, som vel endnu har levet i dette land“, for at bruge *Johs. Feldthusens* ligefremme ord.

Genrejsningsarbejdet indledes.

I de første dage efter katastrofen tvivlede vel de fleste af Sparekassens venner på genrejsningens mulighed. Selv om besvigelsernes omfang ikke straks kunne fastslås, måtte indskydernes tab anslås til mellem 20 og 30 %. De vidtrækkende virkninger kunne måske afbødes — tanken

om statshjælp meldte sig hurtigt — men stod Bondestandens Sparekasse til at redde?

Allerede den 11. september fremkom i Sorø Amtstidende et forslag om genrejsning: „Skulle det være umuligt at rejse så mange nye tillidsmænd med en begrænset garanti, f. eks. 1000 kr. hver, at Nationalbanken på disse garantibeviser plus de nuværende tillidsmænds kunne låne Sparekassen så meget, at den ifølge sparekasseloven fik lov at fortsætte?“ Hvis desuden låntagerne gik ind på at få renten forhøjet med ½ procent, ville der næppe være nogen risiko ved at tage fat påny. Men bønderne måtte selv tage initiativet under en ny ledelse. — Dagen efter rettede „En yngre Tillidsmand“ i Ringsted Folketidende „en appel til den samfølelse, der ved det skete er sat på så hård en prøve, at vi, når vi kan overse ulykken og foranstaltningerne til dens afhjælpning, samler os til et nyt arbejde for genrejsning af Sparekassen“. Over det onde, som var hændt, måtte det ikke glemmes, hvad kassen havde gjort navnlig for at holde prioritetsrenten nede i vanskelige tider, til uundværlig hjælp for landbrugerne.

Bøndernes initiativ var ikke langt borte. Gamle tillidsmænd i Sorø kontorkreds og snart også andetsteds begyndte at tale om genrejsningen som en praktisk mulighed. Tanken om statsstøtte, som visse blade havde advaret imod, tiltalte ikke alle. Gårdmand *Peter Liebst*, Hjelm-sømagle, opfordrede i Ringsted Folketidende Sparekassens bestyrelse til at appellere til gårdmænd, husmænd og byboere, ja til selve kongen, om at tegne 1000-kroners garantier, for at kassen hurtigst muligt kunne genåbnes.

Til den 14. september havde bestyrelsen, med *Ole Hansen* som fungerende formand, indkaldt kontordagsbestyrerne til et møde, hvor der blev gjort rede for tilstanden efter katastrofen. Der var her enighed om, at Sparekassen burde bevares og fortsætte sin virksomhed, men alle var samtidig klar over de meget store vanskeligheder. Sammen med bestyrelsen skulle et nedsat *udvalg på 10 mand* nu arbejde videre med sagen. De ti navne var: *H. Frandsen*, Gudum, sagfører *H. J. Borre*, Nykøbing, *E. T. Jensen*, Holbæk, *N. Hansen*, Gundsøllille, *Chr. Jensen*, Haslev, *P. Jensen*, Nyhuse ved Hillerød, *H. Hansen*, Herslev, *Lars Johansen*, Karsholte, *Clemen Nielsen*, Tømmerup, og *Johs. Christensen*, Eskildstrup. Der blev tillige nedsat et forretningsudvalg bestående af *Ole Hansen*, *Jul. Frandsen* og *N. Hansen*, Gundsøllille.

På lukkede møder rundt om i kontorkredsene virkede tillidsmændene nu for genrejsningstanken, der syntes at få god tilslutning, selv om der samtidig blev rejst kritik mod bestyrelsen. Det var også tilfældet på et offentligt møde i Roskilde den 24. september, hvor *And. Jensen*, Nr. Hyllinge, på bestyrelsens vegne afviste påstanden om, at det i 3 år havde været umuligt at få lån i Sparekassen. Det sidste halve år var det galt, men da var forholdene vanskelige overalt, og Alberti advarede mod at sælge obligationer, da kursen var lav! — En møderesolution udtalte sig for Sparekassens genrejsning, og *P. Nielsen*, Hvalsø, talte manende ord om dens „mægtig samlende betydning for den sjællandske bondestand“.

Et andet udvalg blev nedsat efter et møde i Ringsted lystanlæg, hvor formanden for de sjællandske husmandsforeninger, direktør *Karl Hansen*, Bakkehuset, og formanden for Ringstedegnens Landboforening, proprietær *H. Madsen*, Slangerupgård, var indledere. Sidstnævnte advarede mod en inddragning af de 28 mill. kr., Sparekassen havde indestående i landejendomme på Sjælland, mens *Karl Hansen* (der senere valgtes til udvalgets formand) kun kunne tænke sig Sparekassen genrejst under et nyt navn. Som også højskoleforstander *And. Jørgensen*, Høng, senere gav udtryk for, kunne „Bondestandens Sparekasse“ desværre opfattes som *gårdbrugernes*, ikke husmændenes, sparekasse. „Bønder og husmænd“ hed det i lidt ældre tid — den nyere opfattelse: at også husmanden var „bonde“, havde ikke slået afgørende igennem på Sjælland (jfr. *Thorkild Gravlunds* fortællinger fra tiden efter 1900). Denne sproglige dobbelthed kunne også noteres i folketinget, hvor *Zahle* blev afbrudt med en bemærkning om, at det næsten udelukkende var bønder, der satte penge i Bondestandens Sparekasse. *Zahle*: „Og tjenestefolk ja; hvis man tager bønderne i snævrere forstand, således som man er tilbøjelig til at gøre det i sognene på Sjælland, hvor man siger om gårdmanden, at han er bonden, og taler om bonden og hans karl og hans husmand, så er det også andre end bønderne, for det er også husmænd og tjenestefolk på landet“.

Under genrejsningsarbejdet var der således tegn til en social nyorientering, et ønske om at knytte langt flere husmænd til Sparekassen som tillidsmænd, mens disse hidtil næsten alle var gårdmænd. Siden 1900 var der på Sjælland opstået en talstærk husmandsbevægelse, hvis faglige og socialpolitiske program blev udtryk for en selvhævdelse, som

var ukendt før århundredskiftet. Hertil kom det aktuelle moment, at A. Alberti som justitsminister havde lagt hindringer i vejen for oprettelsen af en husmandsbrandkasse, der først i november 1908 blev anerkendt af hans efterfølger, justitsminister Svend Høgsbro.

Mens det efter Ringsted-mødet nedsatte udvalg intet foretog sig, var såvel udvalget af 14. september som Sparekassens gamle tillidsmænd besluttet på genrejsningen. Også bestyrelsen var fire uger efter katastrofen rede til det nødvendige oprydnings- og om muligt genrejsningsarbejde.

På et bestyrelsesmøde den 6. oktober blev det tilkendegivet, at *Ole Hansen* fremdeles var medlem af bestyrelsen (sammen med Poul Sams, Julius Frandsen og Anders Jensen), idet hans motivering for en mandatnedlæggelse pr. 31. juli, nemlig at han skulle være landbrugskyndig direktør i Nationalbanken, var bortfaldet. Til stede var også overretsadvokat *V. M. Amdrup*, der af bestyrelsen var antaget som juridisk konsulent for Sparekassen. Amdrup oplæste sin henvendelse til sparekasseinspektør H. L. Bisgaard og dennes svar af 2. oktober, hvoraf det fremgik, at „bestyrelsen indtil videre fungerer som hidtil, men at den er uberettiget til at foretage andre handlinger end sådanne, der henhører under løbende forretninger og ikke præjudicerer stillingen“. Bestyrelsen bekræftede, at direktør i Revisionsbanken *J. Hassing Jørgensen* den 28. september var antaget til som kritisk revisor at gennemgå Sparekassens bøger, regnskaber og bilag for på grundlag heraf at give bestyrelsen en statusopgørelse, der kunne vise Sparekassens sande stilling. Bestyrelse og personale stod til hans disposition med alle de oplysninger, de var i stand til at meddele. Under revisionen havde Hassing Jørgensen lejlighed til at konferere direkte med Sparekassens juridiske konsulent og med assessor *Michael Schou*, hvem han var pligtig at meddele alle detailoplysninger af betydning for varetagelsen af Sparekassens interesser eller til fremme af den kriminelle undersøgelse. — Debitorer, der ønskede at indbetale, ville få tilladelse hertil, når de ikke fremførte modregningskrav. Et nyt bestyrelsesmøde 11. oktober forberedte et møde med tillidsmændene dagen efter.

Den 12. oktober 1908 samledes i Grundtvigs Hus ca. 700 tillidsmænd til et 3½ time langt møde, der forløb roligt og værdigt. V. M. Amdrup var mødets dirigent. I sin indledende tale erkendte *Ole Hansen*, at han under indtryk af den store ulykke havde næret tvivl om en

genrejsning, men hurtigt var kommet til klarhed over, at Sparekassens undergang ville være det største nederlag, sjællandske bønder endnu havde lidt. Derfor måtte den rejses påny. Det ville kræve et stort arbejde og betydelige ofre, og staten måtte yde støtte, som tidligere til de havarede banker. En garantikapital på 2 mill. kr. ville være et godt grundlag. — Under forhandlingen betonedes *Jobs. Feldthusen* nødvendigheden af, at man på dette møde besluttede sig til at genrejse Sparekassen. Forstander *And. Jørgensen*, Høng højskole, ville have husmændene med og foreslog derfor garanti-andele på kun 500 eller 200 kr. (Ole Hansen havde nævnt 1000 kr.), og han mente, at *navnet* burde ændres af hensyn til husmændene.

Da ministrene som ovenfor nævnt kom til stede, blev de modtaget med stærkt bifald. Konseilspræsident *Neergaard* henviste i sin tale til folketingets erklæring om at mildne ulykkens følger, men advarede mod alt for store forventninger. Repræsentanter for andre landsdele var jo ikke direkte interesserede. Man måtte have klarhed over stillingen og vide, hvilke muligheder der var for en ny garanti og en fornuftig administration. Det hidtidige forhold mellem indlåns- og udlånsrenten kunne ikke bevares, den sidste måtte sættes op. — Efter Ole Hansens forslag vedtoges en *henvendelse til regering og rigsdag*, med den ret vigtige ændring, at garantibeløbet skulle tegnes i andele på 500 kr. (ikke på mindst 1000 kr.); ændringen blev vedtaget „med overvældende majoritet“.

De ca. 700 tillidsmænd erklærede sig rede til at bringe „betydelige ofre“ for at genrejse Sparekassen og mildne følgerne af besvigelserne. Men statens hjælp var nødvendig, og tillidsmændene androg om, at den måtte ydes i tre former, nemlig 1. et tilskud, der kunne dække halvdelen af underskudet, „i lighed med den støtte, der i februar blev ydet de nødlidende banker“, 2. lovhjælp for, at resten af underskudet kunne afskrives på sparernes konti, „så at Sparekassen derefter er fuldstændig solid“, 3. statens medvirkning til, at Sparekassen ved genåbningen kunne opnå et nødvendigt driftslån mod betryggende sikkerhed til en rimelig rente, „uden at der derved påføres staten noget tab“.

I forventning om, at regeringen ville stille sig imødekommende på disse punkter, erklærede tillidsmændene sig villige til at søge en ny garantikapital tegnet: mindst 2 mill. kr. i andele på mindst 500 kr.,

idet den gamle garantikapital skulle afvikles af garanterne „på lempelig måde“, til delvis dækning af underskudet.

Forsamlingen vedtog endvidere at nedsætte et *6 mands udvalg*, der kunne være til hjælp for bestyrelsen ved de forestående forhandlinger om Sparekassens genrejsning. Valgt blev for Sorø amt *Jobs. Feldthusen*, for Roskilde amt landstingsmand *N. Hansen*, Gundsøllille, for Holbæk amt sagfører *H. J. Borre*, Nykøbing, for Præstø amt folketingsmand *R. Nielsen*, Brøderup, for Frederiksborg amt amtsrådsmedlem *Chr. Jacobsen*, Vejleby, samt endelig for Københavns amt gårdejer *Jeppe Hansen*, Sengeløse. Hvert udvalgsmedlem søgte nu gennem pressen, på møder og ved personlige kontakter at vinde god tilslutning til tanken om genrejsning af Bondestandens Sparekasse. Bestyrelsen henvendte sig til de gamle tillidsmænd og opfordrede dem til at tegne nye garantier. Pressen ydede virksom støtte.

Ingen enkeltmand havde større andel i den energiske agitation end *Jobs. Feldthusen*, møllersønnen fra Tåsinge, der som ung havde besøgt Kolds højskole tre vintre i rad, og som i 30-årsalderen var blevet gård-ejer i Høve. Her var han meget snart blevet medlem af sognerådet og politisk aktiv, i perioder rigsdagsmand (Skælskør-kredsen) og nu som 72-årig i nødens stund en af Sparekassens solideste støtter, ukuet af dens bitre modgang. Sammen med det øvrige udvalg havde Feldthusen med stor energi taget et agitationsarbejde op rundt om i sognene og på møder også i købstæderne; Ringsted og omegn tegnede, trods hans svage forventninger, 131.000 kr. garantikapital. Allerede den 9. november var der i Sorø amt tegnet garantikapital på 1 $\frac{3}{4}$ mill. kr., et særlig smukt egnsresultat.

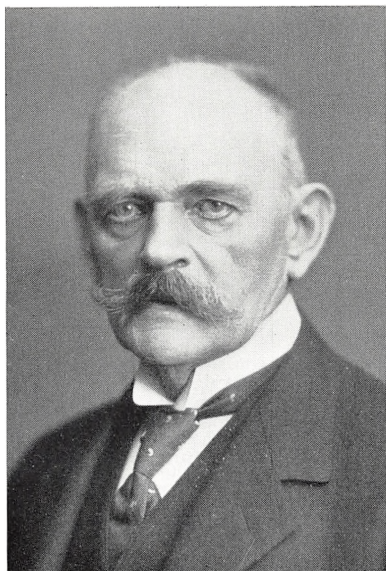
Moratorieloven.

Det var imidlertid nødvendigt for Bondestandens Sparekasse at opnå et *moratorium* før december termin. Den 16. november forelagde indenrigsminister *Klaus Berntsen* et forslag herom i landstinget. Sparekasselovens § 8 påbød, at når en Sparekasse havde tabt sin reservefond og tillige pådraget sig et sådant underskud, at der manglede dækning for 5 % af indskydernes tilgodehavende, skulle sparekasseinspektøren, når underskudet erkendtes af sparekassens bestyrelse, være beføjet til at standse dens virksomhed. Spørgsmålet om konkurs skulle nu efter

forslaget henstå til 1. april, idet regeringen savnede de nødvendige oplysninger om stillingen, ikke mindst som følge af, at Bondestandens Sparekasses forhold var indfiltrede i smøreksporforeningens. Men 11. december skulle der indbetales renter og modtages kapitaler, der var opsagt til udbetaling. Ministeren fandt det derfor rigtigt at ansætte en „forretningsleder“ (senere kaldt „tilsynsførende“), der sammen med den fungerende bestyrelse kunne foretage det fornødne.

Højremanden, fhv. indenrigsminister *Bramsen*, påpegede under forhandlingerne, at loven regnede med *enten* konkursbehandling *eller* udnævnelse af kommissarier, mens indenrigsministeren ville vælge en tredje vej, i forventning om et positivt resultat af genrejsningsforsøgene. *Bramsen* mente, at „en ny sparekasse med nye vedtægter og under et nyt navn ville have større udsigt til at vinde befolkningens tillid“. I sin tid blev regeringens forslag til sparekasseloven netop skærpet af folketinget for at skabe større sikkerhed (jfr. ovenfor s. 14), og i 1879 var et folketingsudvalg af den anskuelse, at enhver indskyder skulle have ret til at fordre kassen erklæret fallit, når han ikke fik opfyldt sit berettigede krav om at måtte tage sine penge ud af sparekassen. *Nu* foreslog derimod Venstre-regeringen, at man gennem lovgivningen skulle fratage kreditorerne deres ret til at få kassen erklæret konkurs. Lovens § 8 burde søges ændret, hvis man ikke med samme motivering som her ville gennemføre en undtagelseslov efter enhver sparekassstandsning.

Mens Venstre-ordføreren *N. P. Madsen-Mygdal* krævede tid og ro til overvejelserne m. h. t. en genrejsning og ikke mente, at lovforslaget ville skabe præcedens for en nyordning, var den frikonservative *H. N. Hansen* ængstelig for statstilskud. Sparekasserne var jo stolte af deres selvstændighed (i dette tilfælde havde ganske vist 900 tillidsmænd valgt een mand til at styre det hele, bemærkede han noget sarkastisk). Men skulle nu staten dække en vis del af tabet, var det næppe rimeligt, at de store sparere fik en forholdsvis lige så stor del dækket som småsparerne. Hertil kom andre momenter. „Den mand, der er indehaver af en sparekassebog i Den sjællandske Bondestands Sparekasse, og som tillige i sin ejendom har et lån i denne Sparekasse, kan bruge sit på sparekassebogen indestående beløb til compensation ligeoverfor Sparekassen, når han skal betale renter, afdrag o. s. v.“ Dette *modregningsforhold* (som kom til at spille en ikke helt ringe rolle ved nyordnin-

Konseilspræsident N. Neergaard

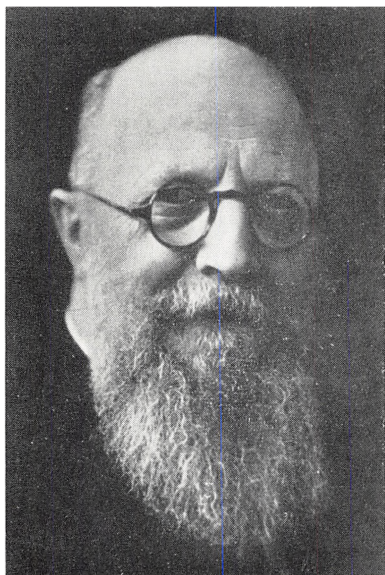
Konseilspræsident Klaus Berntsen

Professor V. A. Falbe-Hansen

Redaktør Niels Andreasen, Næstved

Statsminister Th. Stauning

Professor L. V. Birck

Indenrigsminister J. Jensen-Sonderup

Handelsminister C. Hage

gen) kunne næppe ændres, da det fremgik af vedtægterne. Men man burde forhindre handel med sparekassebøger til fordel for dem, der havde gæld i Sparekassen. Lovforslaget måtte sikre, at moratoriet ikke forrykkede den retsstilling, som ville være til stede i tilfælde af konkurs. Indenrigsministeren fremhævede, at moratoriet ikke skulle foregribe rigsdagens endelige stilling i denne sag, men konkurs rummede en stor fare. *P. Rasmussen*, Krøjerup, talte med varme om genrejsningsarbejdet. — Et landstingsudvalg arbejdede med sagen og afgav betænkning, hvorefter tinget vedtog forslaget i lidt ændret skikkelse.

I folketinget blev debatten livlig. *Ole Hansen* var midlertidig ordfører for regeringspartiet, men fra flere sider påtaltes hans politiske medansvar for krakket. Den konservative dr. *L. V. Birck* karakteriserede skarpt den svigtende kontrol med Bondestandens Sparekasse: „Det er et fuldstændig Ole Lukøje, sat i system, en blindhed, som — efter hvad der foreligger og man véd — er utilgivelig“. Det klike-system, som man havde set ved mange aktieselskaber, var også nået til bondestanden. Man samtidig kontrollerede hinanden og var gode venner med hinanden, det havde man her eksempler på, og husmandsbevægelsen ville Birck give det gode råd: „Gør ikke det samme!“ — Formålet med loven måtte være, at debitorerne ikke blev opsagt hurtigere, end de ellers ville blive, og at sparere snarest muligt fik mindst 50 pct. af deres indestående i Sparekassen. Men, sluttede Birck: „Jeg beder Dem ikke løbe efter den kimære pány at oprejse Sparekassen“.

Mens regeringen mødte kritik, fordi den ikke gik hurtigere til værks, fremhævede Birck landstingets, specielt Bramsens og H. N. Hansens, dygtige indsats. Poul Christensen påstod, at man „spiste en tillidsmand op om dagen“ (den 2000 kroners garanti!), så længe Sparekassen var lukket. Om garantitegningen udtalte han, at den næppe var bindende under den forudsætning, at en del af beløbet skulle indbetales straks. En ny tegning ville måske blive nødvendig. Det sidste blev kraftigt understreget af *J. Aadal* (Forhandlende Venstre), der betonedede, at de nye garantier krævede statsstøtte, for at kassen kunne blive solvent og tillige for at få et driftslån. Socialdemokraten *N. Andreasen*, der repræsenterede en af de hårdt ramte kredse (Næstved) kaldte hurtigt hjælp dobbelt hjælp. Han priste det „politiske formål“, der i sin tid havde ført til oprettelse af Bondestandens Sparekasse, nemlig den sjællandske bondestands økonomiske sammenhold imod godsejerregimen-

tet. Ikke mindst den holdning, som „det tredie ting“ (pengemagtens) indtog i denne sag, havde bestyrket Andreasen i den opfattelse, at Sparekassen burde bevares. Den fynske og jyske andelsbevægelse kunne formentlig støtte smørekseportforeningen. Ligegyldigt hvilket politisk parti de tilhørte, kunne sjællandske landboere, store og små, udmærket forstå, at renten ville komme adskillige procent i vejret, hvis man efter en konkurs skulle bønfalde „de store pengematadorer“ om en ordning af disse tusinder af lån.

Den radikale overretssagfører *Alfred Christensen* (en søn af bondevenneføderen *Balthazar C.*) gik stærkt ind for kravet om modregning: den, der før 8. september havde sparekassebog, måtte som debitor kunne betale renter og afdrag ved anvisning på bogen. I modsætning til *indenrigsministeren*, der henviste spørgsmålet til afgørelse ved domstolene, og *Ole Hansen*, som ikke anså det for særlig betydningsfuldt i praksis, fastholdt *Alfred Christensen*, at sagen var af vigtighed. Hvis Sparekassen tog forbehold på dette punkt, kunne debitorerne blive prisgivet sekundære prioritethavere. *Deuntzer*, der jo var juridisk professor, støttede A. C. for så vidt angik rentebetaling, mens han anså modregningsret m. h. t. afdrag for mere tvivlsom. Professor *Ellinger*, Landbohøjskolen, fandt det mindre heldigt, at sparere, hos hvem Sparekassen havde en prioritet, fik en fordel frem for dem, der kun var indskydere, men måske havde lån i et andet pengeinstitut. Han tænkte sig, at 60—70 % af det indestående beløb kunne anvendes til modregning. Men fremfor alt måtte begge rigsdagens ting være enige om *fortolkningen* af den nye lov.

December termin nærmede sig, lovforslaget blev behandlet i iltempo, og den 7. december 1908 udstedtes da *moratorieloven*, der var enstemmig vedtaget i folketinget (med 80 stemmer).

Loven fritog indenrigsministeren for forpligtelsen til at skride ind overfor Bondestandens Sparekasse i henhold til sparekasselovens § 8; konkursbehandling blev foreløbig udskudt til 31. marts. (senere blev fristen forlænget); ministeren ville ansætte en tilsynsførende med nærmere bestemte opgaver. Bestyrelsen kunne under standsningen modtage renter og andre beløb, der skulle indgå i kassen i denne periode; udbetaling kunne derimod kun ske til håndpanthavere, som i tilfælde af konkurs ville opnå betaling uafhængig af boet. § 4 bestemte, at fordringer på kassen ifølge sparekassebog eller af nogen som helst

anden art erhvervet *efter* den 8. september 1908 ikke kunne benyttes til modregning mod kassens krav. Loven trådte straks i kraft.

Det viste sig, at *modregningsspørgsmålet* — som forudset af Alfr. Christensen — skulle give anledning til visse vanskeligheder. På et bestyrelsesmøde i Sparekassen den 8. december blev afgørelsen udsat til et nyt møde den 10., hvor indenrigsministeriets tilsynsførende, fuldmægtig *C. Bache* også var til stede. I en skrivelse til kontordagsbestyrerne udbad bestyrelsen sig oplysning om, hvilke pantedebitorer der havde beløb indestående på kontrabog, samt hvilke garantier der måtte antages at være ude af stand til at indbetale garantibeløbet. M. h. t. såkaldte kontrafordringer vedtoges, at Sparekassen efter den bestående lovgivning formentlig kun kunne modtage forfaldne sparekassebogrenter eller kapitaler, der var opsagt til betaling i terminen, som vederlag for forfaldne renter eller ordinære afdrag, mens man med beklagelse måtte afvise ikke-forfaldne beløb som betaling. Men da det var muligt, at Sparekassens lukning indvirkede på ellers gældende regler om betaling med forfaldne modfordringer, enedes man om følgende: Debitorer, der i terminen ønskede at betale med renter eller rettidigt opsagte beløb indestående på kontrabog i Sparekassen, måtte indsende skriftlig begæring herom, tilligemed sparekassebogen til påtegning angående det pågældende beløb. Disse andragender ville snarest muligt blive besvaret; vedkommende skulle ikke blive betragtet som værende i restance, og efter et eventuelt afslag ville der blive givet yderligere en måneds henstand til berigtigelse af betalingen.

Der blev i december indfriet en del panteobligationer, og forskellige debitorer fik henstand med de forfaldne terminsydelser. Modregningsproblemet blev stillet i bero, mens man søgte yderligere oplysninger til klaring af denne sag og dens omfang. 2. januar enedes man — med genrejsningen for øje — om til sin tid at søge de større spareres underskrift på, at størsteparten af deres indskud kunne blive stående i et par år.

Ud på foråret begyndte bestyrelsen og udvalget, bistået af *J. Hasing Jørgensen*, i sikker forventning om Sparekassens genrejsning at udarbejde nye vedtægter.

Loven af 8. maj 1909 om Bondestandens Sparekasse.

Forhandlingerne på rigsdagen, først om moratorieloven og senere om den endelige ordning af Sparekassens forhold, giver et stærkt indtryk af de mange og store vanskeligheder, der tårnede sig op. Ville det overhovedet lykkes at forlige de stridende opfattelser og gennemføre en genrejsningslov?—Det endelige resultat blev ret forskelligt fra det oprindelige forslag. Udvalgsbehandlingen ændrede på væsentlige punkter dets indhold.

Til rigsdagsmændenes ære skal det siges, at udpræget saglige og ikke snævert partipolitiske synspunkter blev fremherskende. Regeringspartiet og dermed folketingsflertallet var naturligvis positivt indstillet, men ofte ser man repræsentanter fra de hårdt ramte egne gøre særlige synspunkter gældende. Indenfor Socialdemokratiet var der nogen forskel på den teoretisk-socialistiske anskuelse, der fik forretningsfører *Vald. Olsen* (Nykøbing F.) til at foreslå statsovertagelse af alle sparekasser, og den omsorg *N. Andreasen* (Næstved) viste især for de mindre sparere på Sjælland og deres skæbne efter katastrofen. Rigsdagsmændenes lokale tilknytning var i høj grad bestemmende for deres interesse i sagen. Meget ivrig for dens hurtige fremme var den radikale *Poul Christensen* (Sorø), der 1895—1905 havde været revisor i Sparekassen. Blandt de konservative rigsdagsmedlemmer var der forholdsvis mange jurister og nationaløkonomer, hvad der gav Højre gode kort på hånden under debatten. Frikonservative og Højre havde tilsammen stort flertal i landstinget, og i folketinget sad en allerede dengang betydelig kraft som den førnævnte dr. polit. *L. V. Birck*, en løsgænger-natur, om hvem en fremtrædende sparekassemand har sagt, at „han var iøvrigt i mange af de sociale spørgsmål mere radikal end Socialdemokratiet“ (Jens Toftegaard).

Den 2. februar havde konseilspræsidenten, finansministeren, justitsministeren og indenrigsministeren en forhandling med repræsentanter for Nationalbanken, Privatbanken, Landmandsbanken, Handelsbanken samt Låne- og Diskontobanken, for at opnå disse bankers støtte til genrejsning af Den sjællandske Bondestands Sparekasse. Der blev nedsat et underudvalg til at udarbejde nærmere forslag. — Meddelelsen herom blev af Sparekassens venner modtaget med forhåbning, men også

med blandede følelser: Kunne man vente en virkelig værdifuld hjælp fra *den* side uden forpligtelser af uønsket karakter til gengæld?

Det forslag, indenrigsminister *Berntsen* den 5. marts fremsatte i folketinget, havde til udgangspunkt, at underbalancen i Sparekassen pr. 1. april 1909 var ca. 14,7 mill. kr. (Underskudet var 15.121.502 kr., reservefonden dækkede 659.234 kr., men driftsunderskudet var godt 200.000). Til dækning regnede man med 25 % af hele indlånskapitalen (36.098.859 kr.) eller 9.024.715 kr., samt med at Sparekassens tilidsmænd ville kunne indbetale 1.200.000 kr. (det *blev* godt $\frac{1}{2}$ mill. mere!), endvidere med en indbetaling på 1 mill. kr. fra smøreksporforeningen og en indvunden rente-difference på 600.000 kr., idet de 5 københavnske banker hver stillede 1 mill. kr. til rådighed, uopsigelig i 10 år og mod kun 3 % rente; endelig et statstilskud på 4 mill. kr. Ialt ca. 15,8 mill. kr., men man antog, at der ville blive gjort modregningskrav gældende for et beløb af 700.000 kr.

Foruden genrejsningsloven skulle der gennemføres en ændring i sparekasseloven, og for at undgå *run* ville man dele Bondestændens Sparekasse i to afdelinger. I den første kunne de, der ikke ville være med til genrejsningen, få det nedskrevne beløb udbetalt med 20 % årlig i 5 år. Den anden afdeling var den genrejste sparekasse, hvortil straks kunne overføres 50 % af *den* nedskrevne kapital, sparere havde indestående i Sparekassen, men i det første år skulle efter vedtægterne kun halvdelen heraf kunne udbetales. Til sikring af anden afdeling måtte der tegnes en ny garantikapital på mindst 2 mill. kr., hvoraf 10 % skulle indbetales. Ministeren foreslog, at garantierne valgte et repræsentantskab, som igen skulle vælge et tilsynsråd på 9 medlemmer, hvoraf dog indenrigsministeren valgte 3, ligesom ministeren også skulle vælge den ene af de to revisorer og een af tre direktører. — Ændringen i sparekasseloven af 1880 skulle indeholde almindelige regler for nedskrivning af indskudskapitalen med det formål at undgå konkurs.

Under 1. behandling af lovforslaget omtalte Venstrereformpartiets ordfører *Carl Hansen* (Vordingborg) stemningen blandt landbefolkningen på Sjælland og de sydlige øer, hvor ulykken også i nogen grad havde ramt. Det moralske slag var hårdest, mente han, men man havde ikke først og fremmest angrebet de styrende for deres svigtende kontrol, var derimod målbevidst gået ind i arbejdet for en genrejsning af

den sparekasse, der havde betydet så overordentlig meget bl. a. for landbrugets andelsforetagender. Når det på et par uger var lykkedes at få tegnet 6 mill. kr. i garantikapital, var håbet om statshjælp næppe den væsentligste bevæggrund. Garanterne ville heller ikke svigte. Værst var det for dem, der tillige stod i eksportforeningen, hvis der kunne gøres et krav på 7½ mill. kr. gældende overfor denne. At indenrigsministeren skulle være med til at fastsætte rentens højde, var Carl Hansen ikke så glad for; flere bestemmelser burde være tidsbegrænsede. Men han var overbevist om, at efter genrejsningen ville Bondestandens Sparekasse blive hjertebarnet og ikke som nu smertensbarnet.

Socialdemokraten *Vald. Olsen*, der talte for statens overtagelse af sparekasser og forsikringsselskaber, ville have Sparekassens bestyrelse og revisorer sat under tiltale af hensyn til den offentlige moral. Forslaget burde sendes i udvalg. Også dr. *Birck* påtalte pligtforsømmelserne i skarpe vendinger. I et historisk tilbageblik nævnedes han C. Albertis protest overfor sparekasselovens § 12, der lægger et stort ansvar på bestyrelse og revision: „Vi skal være varsomme med at lade danske dommere arrestere sparekassebestyrere“, havde gamle Alberti sagt. Også Hørup havde som bekendt en vis uvilje mod embedsstanden, men hævdede, at det demokratiske princip krævede „gennemført mistænksomhed“. Denne mistænksomhed havde desværre fået sit sidestykke i en „demokratisk godtroenhed“ og mangel på evne til at kontrollere, mente Birck. Nok skulle der ydes hjælp, men princippet „sund styrelse og ansvar“ måtte ikke ofres. Birck citerede *Dalsgaard*, der i landstinget havde karakteriseret Bondestandens Sparekasse som forældet i sin organisationsform. Han henstillede til regeringen, at den også mødte med en likvidationsplan. En likvidation, der gav sparerne 50—60 %, var lige så god for dem. Statshjælpen var Birck ikke begejstret for. I udvalget måtte man finde „en form, hvorunder vi kan hjælpe uden at krænke de sunde principper for en fornuftig sparekasselovgivning“.

De andre ordførertaler opholdt sig mere ved enkelte sider af den vigtige sag. *Poul Christensen*, der anbefalede en virkelig rationel løsning, så helst, at bankerne blev holdt udenfor. Han omtalte modregningsproblemet og spurgte, hvorledes forliget med smørekspportforeningen skulle komme i stand, *hvem* skulle slutte det? *J. Aadal* mente, at man ved at tegne 4 mill. kr. garantikapital kunne komme ned på 5

pct. indbetaling, og R. Andersen (Skælskør) foreslog, at de ca. 20.000 sparere med et indskud under 500 kr. intet skulle have afskrevet.

Spørgsmålet om, hvorvidt *de små sparere* helt kunne skånes, blev livligt drøftet (ikke mindst socialdemokraterne var her interesserede), men det viste sig ret kompliceret. Mange gårdmandsbørn havde 100—500 kr. i Sparekassen, men der var også blandt de større sparere mange ubemidlede, som enten havde lånt de indsatte penge med et bestemt formål for øje eller måtte bruge dem for at eksistere. Hertil kom, at mange andelsselskaber, spareforeninger, husmands- og landboforeninger m. fl. havde deres overskydende penge i Bondestandens Sparekasse. (Det oplystes på rigsdagen, at 1341 selskaber havde konto i Sparekassen, deriblandt 180 andelsmejerier, 51 brugsforeninger, 36 forskudsforeninger, 115 sygekasser og 77 spareforeninger). Særlig hårdt ville de småbrugere blive ramt, som var andelshavere i eksportforeningens mejerier og samtidig medlemmer af flere organisationer, der havde betydelige indskud i Sparekassen.

Indenrigsministerens forslag kunne ikke gennemføres uændret. Det nedsatte folketingsudvalg ønskede loven begrænset til det tidsrum, hvor Sparekassen havde forpligtet sig overfor staten. Flertallet fandt det uheldigt at modtage lån fra hovedbankerne og stillede forslag om, at *staten alene* ydede de nødvendige lån til Sparekassens genrejsning. Socialdemokrater og radikale i udvalget ville have statens tilskud fordelt på en sådan måde, at de fattige sparere tabte forholdsvis mindst. L. V. Birck havde samme indstilling overfor småsparerne, men foretrak principielt, at lovforslaget blev forkastet. Af Højres udvalgsmedlemmer var Lars Dinesen og fabrikant Vilh. Lange stemt for at opretholde Bondestandens Sparekasse, mens Birck og Ellinger gik imod. — Folketingsflertallet nærrede i modsætning til det konservative landstingsflertal betænkeligheder ved at få sparekasseloven ændret ved samme lejlighed.

I landstinget var Højre og frikonservative afgjorte modstandere af forslaget om et statstilskud på 4 mill. kr. Flertallet ville kun gå med til, at staten gav afkald på det 1½ mill. kr. store lån fra 1908 (med renter) under forudsætning af, at Sparekassen ordnede sit mellemværende med smørekseportforeningen, således at denne skulle betale kassen 1 mill. kroner. Lånet på de 5 mill. kr. skulle gå til kassens likvidationsafdeling, hvortil al gælden til bankerne også skulle hen-

føres. Venstremindretallet (og den radikale Edv. Brandes) kunne ikke trænge igennem med nogle ændringsforslag, men forbeholdt sig at komme tilbage til dem, når sagen gik i fællesudvalg.

Genrejsningslovens skæbne måtte blive afhængig af landstingsflertallet. *L. Bramsen* var køligt indstillet og frygtede, at loven ville blive en sovepude for andre sparekasse-bestyrere; han ønskede først og fremmest en mere betryggende sparekasselov. Blev den vedtaget, ville det virke fremmede på behandlingen af lovforslaget angående „den dybt kompromitterede sparekasse“. *H. N. Hansen* mente derimod ikke, at man straks kunne tage fat på en ny sparekasselov. Han var i tvivl om, hvorvidt nedskrivningen af indskudskapitalen var lovlig. En sammenligning med de nødstedte banker fandt han uheldig, da der ikke for deres vedkommende (i februar 1908) var tale om egentlig insolvens. — Trods alt var der en mulighed for, at folketings- og landstingsflertal kunne nå til forståelse gennem forhandlinger i et fællesudvalg.

I marts 1909 var Venstre i landstinget blevet sagligt styrket ved udnævnelsen af professor *V. Falbe-Hansen* til kongevalgt medlem. Han nærrede som nationaløkonom den varme interesse for landbrugets udvikling, som han tidligere havde lagt for dagen i sit økonomisk-historiske værk „Stavnsbåndsløsningen og Landboreformerne“. I en vægtig tale lod han klart forstå, at han foretrak genrejsning af Bondestandens Sparekasse fremfor likvidation. Blandt de mange tusind interessenter, der i hvert fald ikke havde begået nogen letsindighed, da de satte deres penge i Sparekassen, var der nu en stærk stemning for genrejsning. Når sikkerheden vendte tilbage, ville også pengene vende tilbage til pengeinstituttet efter krisen, og regeringens forslag gav Sparekassen god mulighed for atter at blive solvent. Falbe-Hansen appellerede derfor til landstingets forståelse af, hvad det almene vel krævede: „Jeg tror, der er et nationalt moment i denne sag, og jeg tror også, man kan sige, at det er dette høje tings tradition, at hvor der er et nationalt moment, gør man solidariteten gældende, så siger man, at helheden skal bære det“.

Falbe-Hansen udtalte som sin overbevisning, at Den sjællandske Bondestands Sparekasse påny ville være i stand til at vinde befolkningens pekuniære tillid og tilslutning. Men ude i landet herskede der stor usikkerhed m. h. t. lovens skæbne. Ville det i de sidste dage før rigsdagens hjemsendelse blive muligt at nå til et forlig, der reddede

det væsentlige i lovforslaget? „Briester håbet, da går vi sjællandske landmænd en tung tid imøde“, skrev Agrardagbladet.

Fællesudvalget, hvis formand blev *R. Andersen*, nedsatte o. 1. maj et underudvalg (hvor bl. a. Falbe-Hansen var medlem), som 4. maj — efter at udvalgsforhandlingerne syntes bristet — påny tog tråden op og gennem forhandlinger med indenrigsministeriet nåede frem til et kompromis. Landstingsflertallet var ikke uvidende om, at mange højremænd havde tegnet sig som garant for den genrejste sparekasse, og det strakte sig nu så langt, at der kunne blive ca. 2 mill. kr. i reel statshjælp til kassen. Kun 5 % af de tegnede garantibeløb skulle indbetales, og foruden 60 % eller ca. 21 mill. kr. af den oprindelige indskudskapital ville de store banklån på 5 millioner kunne overføres til den fortsatte sparekasse, der også fik et billigt driftslån. Forliget kom da i stand.

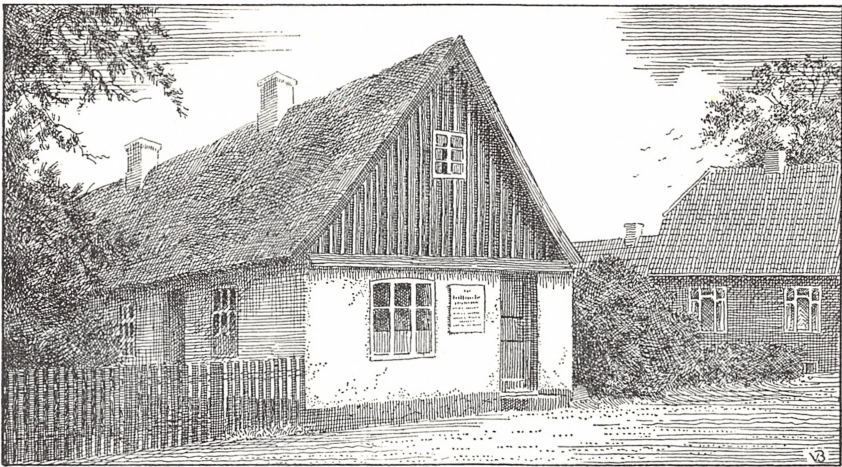
Loven af 8. maj 1909 om ordningen af Den sjællandske Bondestands Sparekasses forhold fastslog i sin § 1, at den oprindelige sparekasse skulle deles i 2 afdelinger, såfremt tillidsmændene på en med 14 dages varsel sammenkaldt generalforsamling godkendte nyordningen med den lovforeskrevne majoritet. Til den afdeling, der bevarede det gamle navn, skulle som nævnt 60 % af de indestående indskudsbeløb (opgjort pr. 11. decbr. 1908) nu overføres, og her skulle også de af Nationalbanken og Privatbanken ydede lån afvikles. Et tilsvarende beløb af Sparekassens aktiver, navnlig panteobligationer med renter for tiden efter 11. decbr. 1908, ville samtidig blive overført, mens forholdet til statskassens lån måtte ordnes ved nærmere overenskomst med den anden afdeling af Sparekassen (se nedenfor). Statens lån til Sparekassen, 5 mill. kr., skulle forrentes med 3 % årlig og tilbagebetales i løbet af 5 år; rentefordelen skulle komme den anden afdeling til gode (§ 3).

Det var en betingelse for genåbningen, at der blev tilvejebragt en garantifond på mindst 2 mill. kr., idet dog ingen kunne garantere for mere end 1 % af fonden. Hver garant skulle indbetale 5 % af det beløb, han havde tegnet; de indbetalte beløb forrentedes med 4 % p. a. Garantibeviserens indhold bestemtes af indenrigsministeren, der også skulle udforme de nærmere regler for garantiforholdets ordning (§ 4). For de 60 % af de samlede indlån fik hver indskyder en konto, på hvilken der kunne hæves i det omfang, bestyrelsen bestemte (§ 6). „Denne afdeling af Sparekassen bliver at styre som en selvstændig

Sparekasse, overensstemmende med forskrifterne i loven af 28. maj 1880", hed det i § 7.

De følgende paragraffer omhandlede den anden afdeling, „Den sjællandske Bondestands Sparekasses Likvidations-Afdeling“, hvortil de øvrige aktiver henførtes, heriblandt Sparekassens fordringer hos andre, ligesom denne afdeling overtog alle passiver undtagen den ovenanførte gæld til Nationalbanken, Privatbanken og statskassen (§ 8). Såfremt Sparekassen erklærede sig villig til at afgøre sit mellemværende med Danmarks Landmænds Smørexportforening på den måde, at foreningen betalte 1 mill. kr. til Sparekassen, ville staten give afkald på de 1½ mill. kr. med påløbende rente samt på den dividende, der tilkom staten af finansministeriets ½ mill. kr. store indlån i Sparekassen. Disse beløb ville blive godskrevet likvidations-afdelingen (§ 9). Denne skulle styres af 3 kongelig udnævnte kommissarier, der m. h. t. den nærmere ordning mellem de to afdelinger måtte forhandle med Sparekassens bestyrelse. „Ved afviklingen af denne afdeling udbetales de beløb, som måtte tilfalde indskyderne, enten direkte til disse eller overføres til den pågældende indskyders konto i den fortsatte sparekasse“ (§ 10).

Et tredje afsnit i loven bemyndigede indenrigsministeren til at afgøre mulige tvivlsmaal mellem Sparekassens to afdelinger, indeholdt endvidere overgangsbestemmelser vedrørende opsagte prioriteter og fastslog, at fordringer på Sparekassen ifølge sparekassebog eller af anden art kunne benyttes til modregning, medmindre de var erhvervet efter 8. september 1908. Modregningsretten, der også kunne gælde pantsatte panteobligationer, forblev upåvirket af Sparekassens deling i to afdelinger og aktivernes fordeling mellem disse. Men denne modregningsret bortfaldt iflg. § 13, såfremt der ikke inden et år efter Sparekassens (gen)åbning blev gjort krav på, at den skulle bringes i anvendelse. Sparekassestyrelsens *ansvar* i henhold til § 12 i sparekasseloven skulle kunne gøres gældende, som om der havde fundet konkursbehandling sted efter nævnte lov (§ 14). Var nyordningen ikke bragt i stand senest 1. septbr. 1909, ville konkursbehandling finde sted som foreskrevet i sparekasseloven, hed det sluttelig i § 15.

Kontorstedet ved landsbygaden

DEN NYE START. FEMÅRET 1909-14

Sparekassen genåbnes.

Loven om Bondestandens Sparekasses genrejsning blev ikke hilst med jubel, næppe nok med tilfredshed. „Et magert forlig“, skrev Ringsted Folketidende, og de fleste bladkommentarer var holdt i samme tone. Statens tilskud var jo blevet langt mindre end foreslået fra regeringens og folketingsflertallets side. Men hovedsagen var dog, at Sparekassen kunne åbne påny. Landstingsflertallet havde ikke turdet tage ansvaret for kassens fallit og de masseprocesser, der ville følge efter. Indenrigsministerens og folketingsflertallets arbejde havde ført til et tåleligt resultat.

For at den nye ordening kunne træde i kraft, måtte den godkendes af de gamle tillidsmænd. Men loven var den sidste før folketingets opløsning. Først efter en livlig valgkamp, der navnlig stod om forsvarspørgsmålet, og efter det for regeringen uheldige folketingsvalg den 25. maj kunne en *ekstraordinær generalforsamling* afholdes i hallen under Grundtvigs Hus den 27. maj 1909. Det blev et bevæget møde, hvor overretssagfører *V. M. Amdrup* som ordstyrer søgte at holde en vis uro nede. På bestyrelsens og det nedsatte udvalgs vegne

gav *Ole Hansen* meddelelse om forhandlingerne mellem bestyrelse, udvalg og regering. Han udtalte sin anerkendelse af indenrigsministerens indsats for Sparekassens genrejsning og af det gode samarbejde med den tilsynsførende, fuldmægtig *Bache*. — Loven af 8. maj blev tiltrådt af mere end $\frac{2}{3}$ af forsamlingen og kun 1 stemte imod. Enstemmigt vedtoges det at tilbyde smøreksporforeningen et forlig på de i lovens § 9 nævnte betingelser, og et „overvældende flertal“ henstillede til den gamle bestyrelse at fungere indtil videre. Det var naturligvis også mest praktisk. Endelig vedtog over $\frac{2}{3}$ af forsamlingen med ret uvæsentlige ændringer det forslag til nye vedtægter, som bestyrelsen et par måneder forinden havde udarbejdet. Forslaget blev indtrængende anbefalet af indenrigsministeren, der nu var kommet til stede. *Klaus Berntsen* gav samtidig udtryk for sin beundring over den måde, hvorpå sjællænderne havde taget hele krisesituationen og skabt grundlaget for en genrejsning af Sparekassen: „Nu hånd på ploven og fremad påny!“

På generalforsamlingen holdt *Johs. Feldthusen* en kraftig tale, hvori han manede til enighed og beslutsomhed. Nu gjaldt det om at vedstå tegningen af garantikapital og dermed vise, at det var alvor med genrejsningen af Bondestandens Sparekasse. Stærkt bifald hilste hans ord, da han udtalte: „Vi kan endnu hele det, der er slået i stykker, men det sker kun ved sammenhold, ikke ved mistænkeliggørelse“.

Kort efter mødet appellerede *Johs. Feldthusen* gennem pressen til garanternes offervilje: de måtte nu forny deres tegning, og indbetalingen af 5 % burde ikke virke afskrækkende, da forrentningen var 4 % p. a. — Det var iøvrigt de gamle tillidsmænd, der havde arbejdet mest energisk for tegningen af de garantibeløb, der kunne sikre Sparekassens genåbning. Resultatet blev også i anden omgang snarest over forventning. En nøjagtig opgørelse viste den 28. juni et samlet beløb på 4.000.081 kr.; garanternes tal var 6804 (ved første tegning 9428). Man havde ikke agiteret så stærkt i sidste omgang, ingen store møder var afholdt. *Ole Hansen*, der endnu engang fungerede som formand, fandt dog tegningens udfald gunstig; landboerne måtte også påskønne den betydelige støtte, de havde fået fra hovedstaden og købstæderne på Sjælland. Regnedes Københavns og Frederiksborg amter under eet, fordelte den tegnede garantikapital sig nogenlunde ligeligt med om ved 1 mill. kr. på hvert af de fire amtsområder.

Bestyrelsen og udvalget forberedte en *ny generalforsamling den 28. juni*, hvortil 331 valgte repræsentanter samt kontordagsbestyrerne var indbudt. Forinden mødtes de 3 af kongen udnævnte kommissarier, der blev ledere af likvidationsafdelingen, med bestyrelsen; fremtidig skulle de tre mænd (se nedenfor) have kontakt med den på generalforsamlingen valgte styrelse. — Da antallet af tillidsmænd nu blev 7000, havde man måttet opgive den gamle ordning, hvorefter de alle havde møderet, og tanken om en generalforsamling „udstykket“ i kontor-kredse blev hurtigt opgivet, ligesom københavnske tillidsmænds forslag om en generalforsamling, hvor alle tillidsmænd havde adgang, kun fik ringe tilslutning. Et forslag om direktørvalg for kun 1 år ad gangen faldt. Vedtægterne skulle endeligt vedtages på en generalforsamling, hvor også direktørvalg skulle finde sted, revisorer vælges m. v. Den gamle bestyrelse afløstes dog nu af et *tilsynsråd*, hvortil for Københavns amt valgtes gårdejer *Mads Pedersen*, L. Vejlegård, og for Gl. Roskilde amt landbrugslærer *Otto Christensen*, Tune, (de to amter havde tilsammen 1111 tillidsmænd); for Frederiksborg amt (518 tillidsmænd) amtsrådsmedlem, gdr. *Chr. Jacobsen*, Vejleby; for Holbæk amt (1858 t.) gdr. *Lars Andersen*, Kundby, og gdr. *Hans Hansen*, Herslev; for Sorø amt (1680 t.) *Jobs. Feldthusen*, Høve, og gdr. *H. P. Nielsen*, Bringstrup, og for Præstø amt (1637 t.) folketingsmand, gdr. *Rasmus Nielsen*, Brøderup, og gdr. *Hans Chr. Pedersen*, Renge, Store Heddinge.

Med denne generalforsamling var den gamle styrelses tid forbi. Et drøjt arbejde var ført til ende, og det nye tilsynsråd kunne tage fat, ubundet af forgængernes besværligheder og styrket ved den store skare af tillidsmænd. På et konstituerende møde den 29. juni valgte tilsynsrådet *Feldthusen* til formand, R. Nielsen blev næstformand, M. Pedersen og Otto Christensen sekretærer. De fire dannede tilsammen et forretningsudvalg. Enstemmigt opfordredes overretssagfører *Amdrup* til at fungere som juridisk direktør og bankdirektør *Hassing Jørgensen* til at overtage ledelsen af kontorvirksomhederne og af forberedelserne til Sparekassens genåbning. Samarbejdet med likvidationsafdelingen indledtes straks, idet en række problemer gav anledning til forhandling: deling af aktiverne, opfattelsen af modregningsspørgsmålet m. m. For at de løbende forretninger kunne blive besørget, konstitueredes den 5. juli *Feldthusen*, R. Nielsen og M. Pedersen som midlertidige direktører.

J. Hassing Jørgensen kunne på mødet den 5. juli fremlægge et løst overslag over Sparekassens fremtidige indtægter og udgifter. Ved et andragende til indenrigsministeriet søgte man at få statslånet på 5 mill. kr. stillet til disposition snarest, og det vedtoges at indfri de tidligere lån i Nationalbanken, under forudsætning af at banken ville tilsige Sparekassen nye lån, om nødvendigt. 14 dage senere forberedtes forhandlinger med indenrigsministeriet om vilkårene for genåbningen, en nærmere plan for kontordagenes afholdelse blev udarbejdet, og vilkårene for tilbagebetaling af indskud på de gamle sparekassebøger blev fastsat. De andelsmejerier, der erklærede at ville gøre deres løbende forretninger med Sparekassen i fuldt omfang, kunne hæve deres indestående kapitaler med kortere varsel end normalt, efter nærmere aftale.

Den 8. juli meddeltes det på tilsynsrådets møde, at indenrigsministeriet havde givet tilladelse til genåbningen, forudsat at likvidationsafdelingen fik indflydelse på fastsættelsen af de mere væsentlige administrationsudgifter. Tilsynsrådet indkaldte til den 28. juli kontordagsbestyrerne og deres suppleanter til et *fortroligt møde*. Her kunne Feldthusen som tilsynsrådets formand meddele, at *genåbningsdagen* var fastsat til *den 7. august 1909*, og at finansministeren havde lovet fra 1. august at stille statslånet på de 5 mill. kr. til disposition. Formanden opfordrede indtrængende de tilstedeværende til at genoptage arbejdet for Sparekassen og betonedede navnlig, at alle politiske hensyn måtte holdes udenfor Sparekassen. Man havde ikke villet udsætte åbningsdagen, indtil en ny generalforsamling havde valgt direktion og revisorer. Hassing Jørgensens forslag til *ny forretningsgang* blev livligt diskuteret, men vedtaget som foreløbig gældende. Kontorchef *Waldorff* understregede, at de gamle tillidsmænd uomtvisteligt var forpligtet til at betale de 2.000 kr., og han bad kontordagsbestyrerne være mellemmand og hjælpe tillidsmændene under forhandlinger med likvidatorerne; modregningskrav kunne ikke gøres gældende af tillidsmændene, mente han, men herom blev der diskussion.

På et møde den 4. august vedtog tilsynsrådet enstemmigt at opfordre *Klaus Bernsen* til at modtage stillingen som førstedirektør. Ministeren erklærede sig villig, såfremt han blev løst fra sin nuværende stilling, men da han den 16. august indtrådte i ministeriet Holstein Ledreborg, måtte han afslå. På tilsynsrådets møde to dage senere vedtoges

enstemmigt at indstille bankdirektør *Fr. Paulsen* i Revisionsbanken og overretssagfører *V. M. Amdrup* som direktører for Sparekassen. Begge tog mod valget (*Paulsen* dog under forbehold af samtykke fra Revisionsbankens bankråd), mens valget af en landbrugskyndig direktør i det mindste måtte udsættes til generalforsamlingen i maj 1910.

Tilsynsrådets møde den 18. august viste, at det daglige arbejde nu var i god gænge. Dagsordenen bød på forskelligt. Kontorstedet i Udby ønskedes nedlagt og det i Værebros flyttet til Gundsømagle, men repræsentanterne var stemt for den ordning, at der skiftevis skulle afholdes kontordag i Gundsømagle og Gundsøllille. — Rentesatserne for Sparekassens udlån blev fastsat som følger: 4 % p. a. for 1. prioriteter og 4½ % for lån til andelsforetagender samt i begge tilfælde ½ % pr. termin i administrationsbidrag, for kautionslån 5 %, men ingen administrationsafgift. Af alle nye lån skulle der betales en kendelse på 2 %, og for kautionslån, der afvikledes på højst 5 år, 1 % ved lånets stiftelse. Det vedtoges at udarbejde forslag til oprettelse af en afdeling for amortisable prioritetslån med fast halvårlig ydelse. Datoen for den første generalforsamling efter genåbningen blev fastsat. Endelig drøftedes personalepørgsmålet. Det vedtoges at oprette en post som kontorchef og bogholder.

På generalforsamlingen den 17. september 1909, hvor repræsentanterne var mødt talstærkt op, aflagde *Jobs. Feldthusen* beretning om genrejsningen af Bondestandens Sparekasse. Han takkede tillidsmændene og alle, der havde medvirket. En særlig varm tak rettede han til *Hassing Jørgensen* for den overordentlige dygtighed, hvormed han havde „sat sagen i scene“. Direktør *Paulsen* og overretssagfører *Amdrup* valgtes enstemmigt til direktører, mens der var flertal for at udsætte valget af en landbrugskyndig direktør. Fra enkelte sider lød det dog: „Der bør være en bonde i direktionen!“ Til revisorer valgtes prokurist *Jul. Jørgensen*, København, der var kendt fra undersøgelsen af Albertis forhold til smørekportforeningen, samt sagfører *H. J. Borre*, Nykøbing Sj., med folketingsmand *Carl Hansen* som suppleant. På tilsynsrådets forslag vedtoges en række ændringer til vedtægterne.

I *Jobs. Feldthusens* tale var der afsnit af en stærkt personlig karakter. Bevæget udtalte han de ord, der nu i sig selv synes historiske: „Jeg vil håbe, at når historiens dom engang skal skrives, det da må lyde, at den sjællandske befolkning viste ærlig vilje til at afvaske den skænd-

selsplet, der var bleven sat på os. Jeg vil håbe, at Sparekassen må vokse sig stærk ved fortjent tillid, således at historiens dom vil komme til at lyde: De rejste Sparekassen påny, og de afvaskede pletten“.

Den nyvalgte direktør *Fr. Paulsen* talte om det kommende arbejde: „Der ligger en stor gerning for os i Sparekassen, og vi møder med lyst og arbejdsvilje, opmuntret af den stemning, der har vist sig ude i befolkningen. Vi vil lede Sparekassen efter principperne: et godt forvaltningssted og et billigt lånested. Det skal være vor opgave at lede den som et udelukkende økonomisk foretagende. Enhver skal kunne få lån og blive betjent uden hensyn til politiske anskuelser“. Også *Hassing Jørgensen* mente at kunne garantere, at Bondestandens Sparekasse ikke kom til at arbejde med underskud.

Det var retningslinier, som blev fastholdt i tiden, der fulgte.

Tilsynsrådets møde den 24. september besluttede, at de tidligere foretagne valg af formand og forretningsudvalg (dog kun med een sekretær) skulle gælde til næste ordinære generalforsamling. Udkast til en forretningsorden blev behandlet og vedtaget med visse ændringer, udkast til kontrakt med direktørerne blev ligeledes vedtaget, forskellige bemyndigelser givet og revisorhonorarer fastsat. Tilsynsrådet skulle afholde møde mindst 1 gang hvert kvartal, det ene umiddelbart før indkaldelsen af den ordinære generalforsamling, og på dette møde skulle det årlige regnskab forelægges af direktionen og være forsynet med revisorerne påtegning. Rådet, der kunne indkaldes, når to mand krævede det, var beslutningsdygtigt, når 6 medlemmer var tilstede. Der skulle føres protokol om forhandlinger og beslutninger. Tilsynsrådet afgjorde i samråd med direktionen de vigtigere personalespørgsmål. Det kunne i hovedtrækkene fastsætte reglerne for Sparekassens udlånsvirksomhed og for rentesatserne, idet direktionen dog var berettiget til at gøre efter dens skøn nødvendige undtagelser. „Tilsynsrådets medlemmer bistår direktionen ved, når det måtte ønskes, at meddele oplysninger og afgive deres skøn i lånesager, og ved at underrette den om alt, hvad de i deres kreds hver for sig måtte erfare af interesse for Sparekassen“ (§ 8). — Forretningsudvalget skulle holde møde mindst 1 gang hver måned for sammen med direktionen at gennemgå lånebegæringer og andragender vedrørende lånene.

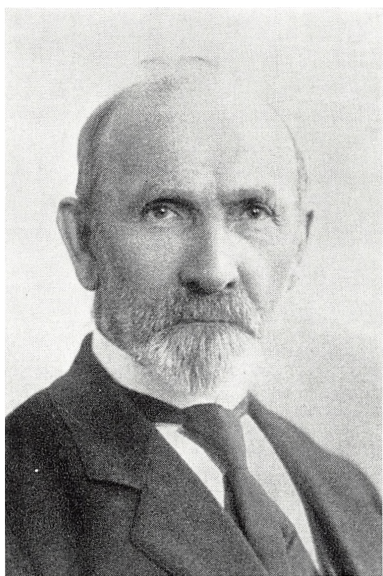
Direktionen skulle i forening med forretningsudvalget (eller en delegeret fra udvalget) tage bestemmelse i lånesager. De nærmere reg-

Bankdirektør J. Hassing Jørgensen

Konsul Fr. Hey

Gårdejer Rs. Andersen, Tranderup

Overretssagfører Alfred Christensen

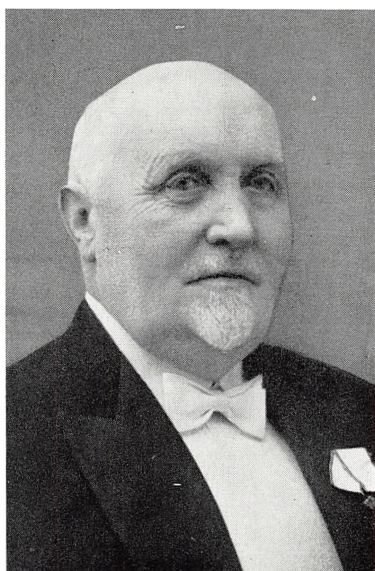
Gårdejer Johs. Feldthusen, Høvej

Gårdejer Rasmus Nielsen, Brøderup

Direktør V. M. Amdrup

Kontorbestyrer Julius Frandsen, Næstved

ler for forretningsgangen på kontorstederne bestemtes af direktion og forretningsudvalg i samråd med vedkommende kontordagsbestyrere. Sparekassens ledige kapital (de ikke udlånte midler) måtte kun anlægges i børsnoterede, rentebærende effekter eller indsættes i solide banker eller sparekasser. Iøvrigt indeholdt forretningsordenen nærmere regler for bogholderiet, for tegning af Sparekassens firma m. v.

Den nye ledelse var opmærksom på de spørgsmål, der optog sindene mest i tiden efter genrejsningen. Forholdet til Privatbanken og til smøreksporforeningen stod i forgrunden (se næste afsnit), men også det praktiske arbejde blev drøftet på møder ude over Sjælland. Ved et møde omtalte direktør *Fr. Paulsen* den ret forståelige mistro, man i overgangstiden havde mødt hist og her, selv om tillidsmændene havde søgt at sprede den. Men mistilliden var uberettiget. Sparekassen kunne begynde med virkelig gode lån, ikke et eneste engagement haltede. Og direktør *Amdrup* fremhævede — ved et tillidsmandsmøde i Ringsted —, at der praktisk talt intet tab havde været på andels- og kautionslån i de sidste 12 år. *Ole Hansen* søgte på samme møde at korrigere den udbredte opfattelse, at der i den gamle Sparekasses tid havde gjort sig politiske hensyn gældende ved lånenes fordeling. På en række møder blev der vedtaget resolutioner, der opfordrede likvidationskomiteen til at anlægge proces mod Privatbanken, for at Sparekassen kunne opnå den erstatning, som den efter manges mening havde krav på. Imidlertid blev der i november sluttet forlig med banken.

6. januar 1910 oplystes på tilsynsrådets møde, at Sparekassen ved udgangen af 1909 havde 3.250.000 kr. i disponible midler, og at fondsbeholdningen ville blive forøget med $\frac{1}{2}$ mill. kr. Efter andragende blev der oprettet et nyt kontorsted i Stenløse. Principielt blev det fastslået, at når enken efter en afdød garant sad i uskiftet bo, overtog hun uden videre sin mands garantiforpligtelse. Man henstillede til kontordagsbestyrerne at udøve den bedst mulige kritik overfor lånebegæringer, navnlig kautionslån, og altid at indhente oplysninger om låntagere og kautionister, som de ikke kendte nærmere til. 31. januar vedtog man at fastsætte kendelsen ved ejerskifte for amortisable låns vedkommende til $\frac{1}{2}$ procent. Spørgsmålet om indførelse af hjemmesparebøger blev udsat, indtil man havde tilfredsstillende oplysninger fra steder, hvor de var indført.

Når tilsynsrådet i april-maj 1910 foreslog ændringer i vedtægterne for Bondestandens Sparekasse, skyldtes det, at der herskede tvivl m. h. t. omfanget af den enkelte kontorkreds' myndighed, og tillige ønsket om at fastsætte regler for oprettelsen af nye kontorsteder. Man stillede det krav til tillidsmændene, at de i hvert fald det første år påtog sig arbejdet på kontoret uden vederlag. Udgifter til lokaler, lys, varme og rengøring skulle naturligvis betales af Sparekassen. Vederlaget pr. kontordag blev iøvrigt fastsat til 5 kr. for kontordagsbestyrere og 3 kr. for tillidsmænd (man havde talt om et mindre eller slet intet vederlag). En bestemmelse om, at indenrigsministeriet skulle godkende eventuelle ændringer i Sparekassens vedtægter, kunne — med ministeriets samtykke — bortfalde, da ingen anden sparekasse havde en sådan bestemmelse.

Fred og fremgang. Årene før 1914.

Tiderne var atter gode. Landbrugets fremgang i det ny århundrede fortsatte og fra 1909 i et livligere tempo. Befolkningen voksede i Danmark og dets store aftagerlande, og købeevnen voksede endnu mere. Priserne steg, og der var en meget betydelig produktionsforøgelse. Særlig stor for svineholdets vedkommende: fra 1½ mill. svin i 1909 til 2½ million ved tællingen i 1914. Det var baggrunden for, at flæskeeksporten blev overordentlig stærkt forøget. Dansk smør havde længe holdt førstepladsen og udgjort 40—45 % af Englands (d. v. s. de britiske øers) samlede import, men dansk bacon nåede i årene 1910—14 op på siden af smørret, idet begge vore store eksportvarer omfattede ca. 43 % af, hvad England i disse år indførte af smør og flæsk. Beregninger over landbrugsproduktionen herhjemme viste, at mens der af smør kun blev produceret et par procent mere i 1914 end i 1909, og produktionen af oksekød var steget knapt 10 %, var ægproduktionen gået 50 % frem, og der produceredes 70 % mere svinekød. En særlig betydelig prisstigning for flæsk, æg og korn havde opmuntret denne produktionsfremgang.

På længere sigt var landbrugets fremgang endnu større. Høstudbyttet blev 1910—14 opgjort til ca. 40 % mere end 1895—99. Fra 1898 til 1914 var flæske- og ægproduktionen fordoblet, produktionen af kød forøgedes med ca. 75 %, og den samlede husdyrbestand blev 35—40 %

større, hvortil især svineholdet bidrog. Også i kraft af den stærkt afkortede fedningsperiode var svinet blevet et endnu mere værdifuldt husdyr. Meget naturligt blev der i denne periode anlagt mange nye svineslagterier, flest i Jylland, men der blev dog på Sjælland oprettet 4 andelsslagterier efter 1900 (Sorø-egnen 1907, Skælskør og omegn 1912, Odsherred s. å. og Hillerød 1913). Også andelsmejeriernes tal voksede og mange blev udvidet.

Det moderne landbrug krævede et langt større forbrug af kunstgødning og foderstoffer. I årene før 1914 blev der anvendt næsten 4 gange så megen kunstgødning som 15 år tidligere, og de fleste landmænd købte korn og foderstoffer for det dobbelte beløb sammenlignet med tiden kort før 1900. Folkelønnen steg 60—70 %, samtidig med at indkøb af maskiner efterhånden littede landbrugsarbejdet på gårdene. N. Siggaard har på grundlag af 4000 taksationsforretninger i Østifternes Kreditforening beregnet værdien af landbrugsmaskiner på sjællandske bøndergårde af forskellig størrelse. Mens værdistigningen var forholdsvis størst for de mindre gårde fra 1870erne til 1900, blev den 1900—1914 lidt mere jævnt fordelt. 1910—13 var den i landbrugsmaskiner investerede kapital ca. 350 kr. pr. td. hartkorn for gårde med 1—4 tdr. hartkorn, og ca. 250 kr. pr. td. for gårde med større hartkorn. Sjælland lå uden tvivl over landsgennemsnittet, hvad brugen af landbrugsmaskiner angik. Tærskværker, der ikke sjældent ejedes af andelselskaber, blev i 1907 på øerne anvendt ved 90 % af alle landbrugsejendomme ned til 15 ha størrelse. Derimod gik Jylland i spidsen m. h. t. opførelsen af ajlebeholdere. — Elektricitetsværker blev anlagt i adskillige landsbyer (det første 1904 i Helsingø), selv om købstæder ofte leverede strøm til landsogne i omegnen. I årene 1910—14 blev der agiteret stærkt for elektrificering af landbruget, og det skulle i den følgende tid blive mere almindeligt, at andelselskaber opførte større værker. Bondestandens Sparekasse ydede da lån til nogle af de største. Også en ny, stærkt voksende produktionsgren som landbrugerens frøavl fik Sparekassen lejlighed til at støtte.

Landbrugets forbedrede stilling medførte i de 15 år fra 1895—99 til 1910—14 en prisstigning på 50 % pr. td. gårdhartkorn med besætning og inventar. Samtidig gik prioritetsgælden ned fra 55 til 48 % af salgsværdien, selv om gælden iøvrigt steg fra ca. 3600 til godt 4700 kr. pr. td. hartkorn. En undersøgelse i 1909 viste, at prioritetsgælden på

øerne udgjorde 46,3 % af panteværdien (for mindre gårde dog kun 43—44 %). Kreditforeningerne ydede 44 % af prioritetslånene i faste ejendomme på landet eller dobbelt så meget som de private kreditorer. På øerne var dog ikke mindre end 17,2 % af prioritetsgælden i land-distrikterne lån hos sparekasser (mod kun 9,5 % i Jylland), hvortil kom, at sparekasserne ydede hovedparten af kautionslånene. Siden 1898 havde landmænd desuden gennem landøkonomiske forskudsforeninger kunnet opnå små kortfristede driftslån uden kaution, men mod pant i lånsøgerens kobesætning. Bondestandens Sparekasse havde forbindelse med flere af disse foreninger.

Til de materielle fremskridt, der også kom til udtryk gennem de talrige nye avlsbygninger og stuehuse rundt om ved gårdene, må føjes det lykkelige, at den folkelige udviklingslinie fra det 19. århundrede blev fortsat. Foreningslivet blomstrede, ikke mindst de mange nye ungdoms-, gymnastik- og sportsforeninger. Antallet af højskoler og efterskoler var større end nogensinde, og der blev opført nye, i reglen mere velindrettede forsamlings- eller idrætshuse. Det stærke politiske og sociale røre i en tid, hvor der blev kæmpet for gennemførelsen af den almindelige valgret og en ny junigrundlov, førte med sig, at stadig flere aviser og ugeblade fandt vej til landbohjemmene. På Sjælland opstod år 1900 en husmandsbevægelse, der allerede før 1914 stod meget stærkt. Alberti-katastrofen og hvad dermed fulgte var, trods tabene og den første tids mismod, medvirkende til at skabe en fornyet politisk spænding og interesse, som i det lange løb også blev til gavn for den grenjste Bondestandens Sparekasse.

Generalforsamlingen den 6. juni 1910 viste, hvorledes Sparekassen havde klaret genrejsningstidens økonomiske vanskeligheder. Der forelå regnskab for perioden 11. december 1908 til 31. marts 1910. Det gav en oversigt over *stillingen efter katastrofen og som følge af nyordningen* i henhold til loven af 8. maj 1909. Siden åbningsdagen den 7. august s. å. var der kun udtaget mindre beløb og opsagt større til ialt en lille million kroner. Der var til gengæld mange nye indskud, og forholdsvis hurtigt var Sparekassen gledet ind i normale forhold. Et lille overskud kunne henlægges til reservefonden, efter at driftsomkostninger og renter af de store lån var afholdt. Balancen viste, at man ret snart var blevet i stand til at indfri de optagne banklån, henved 5 mill.

kr., hvorefter Sparekassen havde næsten 4 mill. kr. til sin disposition. Heraf indestod godt $2\frac{1}{4}$ million i banker, og noget over $1\frac{1}{2}$ mill. kr. var anlagt i kreditforeningsobligationer. At udlånene var gået ned med ca. 5 mill. kr. til 22.969.683 kroner, måtte naturligvis ses i sammenhæng med den omtalte *modregningsret*, der havde medført, at lån var blevet indfriet i et tilsvarende omfang. Denne ret gjorde det muligt for de sparere, der tillige var skyldnere til kassen, at indfri deres gæld med hele deres tilgodehavende, og det havde den gunstige virkning, at der kom penge ind, så banklånene kunne tilbagebetales, uden at man måtte gribe til opsigelse af lån.

Der herskede en ret lys stemning ude i landet og hos de ledende indenfor Bondestandens Sparekasse. På generalforsamlingen i 1910 kunne formanden, *Jobs. Feldthusen*, med glæde og berettiget stolthed pege på, hvad sammenholdet i det afgørende år havde betydet. Der var flere kunder vundet end tabt, og fremgangen syntes sikker. Selvstyret blev atter hævdet, afgørelserne kunne mere og mere lægges i kontorstedernes hånd, og ledelsen fastholdt den gamle rettesnor: at landbostanden skulle gøres uafhængig af svingninger på pengemarkedet. „Vi vil bestemme, hvad der skal tages og gives i renter“. Direktør *Fr. Paulsen* udtalte i sin beretning, at Sparekassen kunne blive meget større og stærkere. Han gjorde rede for kendelserne ved optagelse af lån og omtalte nyordningen m. h. t. kontorsteder og kontordage (se nedenfor). Feldthusen advarede stærkt mod at standse forslag, der tjente til at sikre selvstyret i kontorkredsene.

I sommeren 1910 skete der et *direktørskifte*. *Fr. Paulsen* fratrådte, idet han blev meddirektør i Københavns Laane- og Diskontobank. Han efterfulgtes 1. september s. å. af *J. N. Gyring*, der siden 1893 havde været direktør for Morsø Bank, hvor hans indsats var blevet meget påskønnet. Forretningsudvalget for Bondestandens Sparekasse, der den 29. juni havde fået mandat til at forhandle med eventuelle ansøgere og emner, kunne allerede 11. juli enstemmigt beslutte at indstille direktør Gyring, og ligeledes enstemmigt vedtog tilsynsrådet at antage ham til administrerende direktør under forbehold af, at den første ordinære generalforsamling godkendte valget. Det skete i 1911, da formanden efter $\frac{3}{4}$ års erfaring roligt turde erklære, at man næppe kunne have truffet noget bedre valg. Meget hurtigt blev *det* den almindelige mening. I direktør Gyring fik Bondestandens Sparekasse en

ualmindelig målbevidst og fremragende dygtig leder, hvis menneskelige egenskaber, ikke mindst hans stærke ansvarsfølelse, harmonerede smukt med den gerning, han gik ind til, og som skulle blive hans livsopgave.

De følgende år blev en fremgangens tid over al forventning. Mens sparernes antal pr. 31. marts 1910 var 31.854 eller lidt flere end to år tidligere, steg i det følgende år kontiantallet i hastigt tempo; i 1914 var det 39.753. Overgangstiden bragte nogen nedgang i sparernes tilgodehavende, der i 1910 kun var 20.275.000 kr., men navnlig fra 1911 steg det meget betydeligt og androg pr. 31. marts 1914 ikke mindre end 32.220.000 kr. I februar 1913 påbegyndtes den første og største udlodning fra likvidations-afdelingen til de gamle sparere. Den betød, at flere millioner, der tidligere stod på løs anfordring, nu blev faste indlån, hvilket afgjort styrkede Sparekassen og forbedrede dens udlånsmuligheder. De gamle sparere havde fået $\frac{1}{4}$ af deres oprindelige tab tilbageført til Sparekassen.

Også antallet af låntagere var i det første femår efter genrejsningen i stærk tilvækst, i reglen med langt over tusind om året, men i regnskabsåret 1913—14 med ca. 3.000. Udlånskapitalen var i det første (5-kvartalers) regnskabsår 22.969.683 kr., men i året 1913—14 30.090.493 kr. En særlig interesse knytter sig til den meget ønskelige forskydning fra „faste“ lån til amortisable prioritetslån, der kendetegner udviklingen fra 1910, som følgende oversigt vil vise:

	Uamortisable prioritetslån	Amortisable prioritetslån	Andels- og kommunelån	Kautions- og håndpantelån
31/3 1910	19.697.668	222.300	1.708.463	1.341.251
„ 1911	15.961.956	4.112.904	2.552.324	1.427.156
„ 1912	13.796.546	8.172.649	2.940.696	1.870.024
„ 1913	12.239.999	11.952.123	3.359.360	2.020.701
„ 1914	10.971.069	13.893.169	3.692.916	1.533.340

Denne udvikling betød altså, at mange af de ældre låntagere efterhånden overførtes til den amortisable prioritetslåns-afdeling. Samtidig skete der fra år til år en meget væsentlig forøgelse af andels- og kommunelån. Som tidligere omtalt var der navnlig i 1890'erne ydet mange lån til andelsvirksomheder af forskellig art, og der blev også udlånt

beløb af voksende størrelse til sognekommuner. I 1914 udgjorde andels- og kommunelånene 12,3 % af de samlede udlån i Bondestandens Sparekasse. Også i den store jyske sparekasse, Landbosparekassen i Århus, udgjorde lån af denne art $\frac{1}{8}$ af de samlede udlån. Kautions- og håndpantelån spillede stadig en vis rolle, men var dog af relativt mindre betydning end tidligere, et tegn på bedre tider.

En række fordele var forbundet med de nye amortisable prioritetslån. Gennem afdragene opnåede Sparekassen, at indbetalingerne blev rigeligere, hvorved den fik midler til nye udlån, og gælden blev nedbragt i en periode, hvor panterne ofte forringedes en del. Amortisationstiden var gennemgående ret kort. Der havde i begyndelsen hersket forskellig opfattelse af, hvad indførelsen af de amortisable prioritetslån ville betyde, men fremtiden skulle overbevise mange om værdien af den skete forskydning. På generalforsamlingen i 1914 oplyste direktør *Gyring*, at alle nye lån nu blev givet mod afdrag.

På generalforsamlingen i 1911 udtalte *Jobs. Feldthusen*: „Vi vil ikke blot gøre Sparekassen til en billig, men også til en *moderne* pengeinstitution“. Den samme tankegang kendetegnede direktør J. N. Gyrrings initiativrige virksomhed i disse år. Til forudsætningerne for en virkelig fremgang hørte også, at de ydre forhold svarede til tidens krav. Netop ved denne tid blev hovedkontoret udvidet og moderniseret, og betjeningen på kontorstederne blev bedre organiseret.

Efter genrejsningen havde Bondestandens Sparekasse sikret sig den gamle hjørneejendom ved Vestervoldgade. Dens værdi var stigende, siden den nye hovedbanegård var opført og Amager-trafikken tog til. 1910—11 blev ejendommen ombygget. Sparekassen fik sunde, rummelige arbejdslokaler og hårdt tiltrængte brandsikre arkivrum m. m. i kælderen. Derimod lykkedes det ikke at få bygget en etage mere, skønt man havde indhentet bygningskommissionens tilladelse; bindende kontraktforhold gjorde, at det måtte udsættes. I 1912 købte Sparekassen for ca. 54.000 kr. naboejendommen Ny Vestergade 15 for at sikre sig plads til fremtidige udvidelser.

Men lige så vigtigt var det, at arbejdsforholdene rundt om på *kontorstederne* forbedredes. Den genrejste sparekasse havde lige fra starten flere kontorsteder end den gamle, og i 1912 var antallet 56. I købstæderne gik Sparekassen over til daglig kontorbetjening, Ringsted allerede 1910, Næstved og Nykøbing Sj. fulgte hurtigt efter, dernæst

kom Roskilde, Hillerød, Præstø (og Haslev). I foråret 1912 var samme reform desuden vedtaget i Kalundborg og Skælskør, mens der forelå begæringer fra Holbæk, Køge og Frederikssund. Det månedlige antal kontortimer var nævnte år i Roskilde 72 og på 7 andre kontorsteder 40 a 48 timer, fordelt på flere ugentlige kontordage. Åbent 12—16 timer om måneden holdt man på 11 kontorsteder, 16 havde kontortid 8 timer (i reglen 2 gange ugentlig), mens de øvrige 21 kun havde kontortider få timer hver måned, 6 kontorsteder udelukkende „en dag i terminen“.

På kontorsteder, hvor der er bevaret forhandlingsprotokoller, kan man se, at der fra direktionens og tilsynsrådets side blev agiteret for en udvidelse af kontordagene. På Store Heddinge kontorsted vedtog således tillidsmændene på et møde i oktober 1910 med 25 stemmer at indføre 2 ugentlige kontordage med fast medhjælper. Den nødvendige medhjælp kunne praktiseres på den måde, at der blev nedsat et udvalg blandt tillidsmændene, som skulle møde, når der var kontordag. På det nævnte møde udtalte *Feldthusen* — der iøvrigt ikke på nogen måde ville lægge pres på tillidsmændene —, at den skiftende medhjælp var ved at gå af brug, fordi den ikke var tidssvarende. Det betalte sig at holde åbent flere dage. Ringsted havde nu daglig kontorbetjening, og det betød ikke større udgift for Sparekassen end 2 a 3 ugentlige kontordage efter den gamle ordning, oplyste formanden. I november 1913, da der kunne noteres en fremgang på ca. 40 % siden genrejsningen, var der i Store Heddinge enighed om, at man ville oprette et fast kontorlokale. Det vedtoges enstemmigt at leje et lokale og indføre 3 kontordage ugentlig. Et udvalg på 3 tillidsmænd skulle vælge en fast medhjælper. „Forsamlingen bifaldt, at der til fast medhjælper kan vælges kvinde eller mand, som udvalget finder bedst“, slutter mødereferatet.

Et godt udtryk for styrelsens reformvilje var ændringen af vedtægternes § 6 allerede på generalforsamlingen i 1910: Når flertallet på et tillidsmandsmøde vedtog det, skulle der ansættes en fast medhjælper for 3 år ad gangen. Dennes løn blev fastsat af tilsynsrådet og direktionen, der også kunne konstituere en medhjælper, som kredsens tillidsmænd dog skulle godkende eller forkaste; i sidste fald måtte så de stedlige tillidsmænd vælge en medhjælper. Tilsynsrådet og direktionen skulle efter forslag af kontorkredsen bestemme, på hvilke steder og til

hvilken tid der skulle holdes kontordag; endvidere tilkom det rådet og direktionen at træffe afgørelse i spørgsmål om kontorlokaler og disses indretning.

Forholdet til adskillige andelsmejerier var mindre godt som følge af Alberti-affæren og smøreksportforeningens opløsning. Det var naturligvis vigtigt for Bondestandens Sparekasse at bevare *forbindelsen med mejerierne*, og her lurede adskillige farer. 1. marts 1911 udsendte direktionen et cirkulære til kontordagsbestyrerne i anledning af, at en del sjællandske mejerier stod i begreb med at sælge deres smørproduktion direkte til engelske handelshuse i stedet for til forretningsfolk her i landet. En del af disse mejerier havde ment, at de for fremtiden helst måtte opgive deres gamle forbindelse med Bondestandens Sparekasse og gå over til en lokal bank, der bl. a. bedre kunne omsætte de engelske vekslere, der hjemkom for smørret. Direktionen henstillede nu til kontordagsbestyrerne „på det kraftigste“ at gendrive „nævnte vrangforestilling“, hvor som helst de måtte støde på den. „Bondestandens egen store og solide kasse“ havde med *sine* forbindelser så gode betingelser som nogen både for at være mellemmand og omsætte de engelske penge. De ændrede omsætningsforhold måtte i virkeligheden være „en opfordring *mere* for andre mejerier til ved lejlighed at vælge vor kasse fremfor andre“.

I maj 1912 kunne Sparekassens hovedkontor anbefale kunderne at benytte *den nye boks-afdeling* („en lille samling selvstændige små stålpengekasse med dirkefri låse“), som kunne lejes „fra 5 kr. og opefter“ efter størrelsen, til opbevaring af værdipapirer, sparekassebøger m. v. Ved samme tid gjorde Sparekassen lidt propaganda for „et tidssvarende *checksystem*“, som var oprettet ved den nye start i 1909. Løse midler kunne med fordel sættes ind på check-konto, hvor de p. t. gav 3½ % p. a., „og hvor de dog er lige så let tilgængelige, som lå de i ens pengekasse“. Direktionen bad tillidsmændene arbejde for sagen og anbefalede enhver interesseret at „gøre et forsøg“ ved hovedkontoret eller et kontorsted. Reformen vandt efterhånden fremgang.

I årene før 1914 blev repræsentanter og kontorbestyrere gennem regnskaberne og på generalforsamlingerne fortrolige med Sparekassens stilling og de muligheder, den indebar. Direktør *Gyrings* klare og udførlige beretninger blev noget, man så hen til med forventning og beundring. Hans svar på forespørgsler kunne i reglen tilfredstille fler-

tallet, selv om man på enkelte punkter aldrig nåede til fuld enighed. Det gjaldt således forholdet til likvidations-afdelingen og *spørgsmålet om renteforhøjelse*.

I 1913, da Sparekassen havde haft et betydeligt kurstab, spurgte J. Pedersen, Vrangstrup, om der ikke kunne gøres noget for at få flere penge ind. Sparekassen gik glip af mange større kapitaler, fordi de kunne give bedre renter andetsteds. Man burde derfor forhøje indlånsrenten, selv om udlånsrenten så desværre måtte følge efter; forholdet var jo det, at man ingen andre steder kunne låne så billige penge. *Feldthusen* syntes usikker. Måske burde man have undgået at nedsætte indlånsrenten fra $4\frac{2}{5}\%$ til $4\frac{1}{5}\%$ i 1911. Modsat J. Pedersen var *Fr. Sørensen*, Mulstrup, af den opfattelse, at renteforhøjelsen kunne skade næste generation, der måske blev nødt til at låne. I tiden før 1914 tænkte man endnu i generationer!

Direktør *Gyring* skar igennem drøftelsen med en erklæring om, at rentespørgsmålet var under overvejelse, for det var en alvorlig sag, men den var ikke moden endnu. Året efter, da Sparekassen havde gennemlevet det sidste og sværeste af de fem år, der sikrede den nye start, udtalte formanden, at man ikke havde fortrudt rentenedsættelsen i sin tid. Alle Sparekassens organer var nu trådt i normal funktion: der udbetaltes renter til sparere og checkholderne, til staten og til likvidations-afdelingen, der næsten havde afsluttet den store tilbageføring af penge til de gamle sparere. Endelig kunne garantierne til terminen få udbetalt renter for den første 5-årsperiode. Overskudet blev lille, man måtte holde igen m. h. t. udlånene, og ligesom i de foregående år var der *kurstab*, reelt et tab på 120.000 kr. i de 5 år. Men det var vigtigt at foretage en kapitalopsparing — og heldigt, at man nu havde fået den ordening med staten, at resten af statslånet kunne tilbagebetales over flere år. Overgangen til lån mod afdrag var den rigtige vej til god økonomi, fastslog *Gyring*. 1913—14 udgjorde afdragene 3,7 mill. kr., således at der til 700 nye låntagere kunne udlånes over 4 mill. kr., uden at den egentlige udlånsmasse blev forøget med mere end $\frac{1}{2}$ mill. kr. — Når der kom bedre tider, burde man oprette en kurssvingningsfond og derved undgå, at kreditforeningsobligationernes varierende kursværdi kom til at præge årsregnskaberne.

Årene før 1914 blev en konsolideringens tid. Bondestandens Sparekasse kunne atter anses for bundsolid og fulgte med held sit ledende princip: „at udlåne Sparekassens midler i den samme befolkning, som indskyder pengene“ (årsberetningen 1911—12). Det var gennemgående gode år for erhvervene, men der krævedes store investeringer, og endnu kunne man ikke imødekomme alle rimelige lånebegæringer. Den udlånte kapital var dog i marts 1914 større end i 1908, og landbrugets voksende indtægter havde år for år forøget sparemidlerne.

De dystre erfaringer fra en fortid, der allerede syntes fjern, kom til udtryk på generalforsamlingen i 1914, da en repræsentant rejste sig og spurgte, om obligationerne var, hvor de skulle være. Som revisor meddelte *Jul. Jørgensen*, at obligationerne blev gennemgået hver måned; man undersøgte da, om de stadig henlå på de steder, hvor de angaves at være. 31. marts blev alt gennemgået og efterset. „Nøjagtigere kan det ikke gøres“.

Likvidations-afdelingens virksomhed.

I henhold til loven af 8. maj 1909 om ordningen af Den sjællandske Bondestands Sparekasses forhold blev der som nævnt oprettet en likvidations-afdeling. Medlemmer af den ved kgl. kommissorium af 19. juni s. å. nedsatte likvidationskomité blev højesteretssagfører *Ludvig Arntzen* (formand), landstingsmand, konsul *F. L. Hey* og folketingsmand, gårdejer *Rasmus Andersen*. Efter Arntzens død i oktober 1913 blev folketingsmand, overretssagfører *Alf. Christensen* 28. november samme år udnævnt til medlem, mens konsul *Hey* fik overdraget formandshvervet. Fra 15. juli 1909 antoges kontorchef *Louis Waldorff* som leder af afdelingens kontor og dens daglige forretninger.

I komiteens forberedende møder drøftedes bl. a. forholdet til sparekasseinteressenterne, der eventuelt kunne have krav på at deltage i afdelingens styrelse gennem kreditorudvalg, men dette afvistes af justitsministeriet. — Der var enighed om, at Sparekassens tillidsmænd skulle indfri den garantiforpligtelse, der påhvilede dem, men tillige om, at der skulle vises „så meget hensyn som var foreneligt med Sparekassens tarv og afviklingens fremme og afslutning indenfor en rimelig tid“. Tillidsmændene fik i juli tilsendt en opfordring til at indbetale de 2000 kr., som hver enkelt af dem som garant for Sparekassen var

pligtig at yde som tilskud til dækning af dens underskud. (En af tillidsmændene var død en time før påkravet nåede frem, og hans bo kom da ikke til at betale!). På møder i de følgende måneder gik det store flertal af tillidsmænd ind på *enten* at indbetale beløbet kontant *eller* i løbet af længere tid at afvikle det skyldige til afdelingen ved at udstede rentebærende forskrivninger, der såvidt muligt var sikrede ved pant i fast ejendom eller ved selvskyldner-kaution.

De fleste tillidsmænd betalte de 2000 kr., men på et møde i Roskilde den 24. juli 1909 påstod mange sig fritaget, fordi Sparekassen havde drevet bankvirksomhed. En kreds af tillidsmænd foreslog, at likvidationsafdelingen skulle anlægge sag mod en enkelt af dem, og dommen i denne sag skulle derefter være forpligtende for dem alle. Imidlertid blev man ikke enig om betingelserne for et sådant sagsanlæg, idet *særlige* forhold jo ikke burde være afgørende. Afdelingen måtte derefter anlægge sag mod de enkelte tillidsmænd, der nægtede at betale, og vandt alle sagerne. En enkelt af disse blev derefter prøvet ved de højere instanser, der stadfæstede afgørelsen (højesteretsdom af 6. januar 1913). Henvisningen til § 13 i loven af 8. maj 1909, hvorefter fordringer på Sparekassen ifølge kontrabog kunne benyttes til modregning overfor Sparekassens krav, blev ikke taget til følge; m. h. t. denne modregningsret var det ved forhandlinger på rigsdagen forudsat, at den ikke kunne komme tillidsmændene til gode, og domstolene var af samme opfattelse. — Ialt blev der af tillidsmændene indbetalt 1.527.135 kr. kontant og 185.071 kr. ved udstedelse af forskrivninger, mens deres samlede forpligtelser ville svare til ca. 1.900.000 kr. Tabet var således ikke særlig stort.

Spørgsmålet om Privatbankens erstatningspligt overfor Bondestandens Sparekasse blev afgjort i efteråret 1909. På tillidsmandsmøder var der rejst krav om, at likvidations-kommissionen skulle tage initiativet til at få denne sag afgjort ved domstolene. To af de tre kommissarier, nemlig Arntzen og Hey, stemte imidlertid for et forlig, mens R. Andersen kun ville gå med til en overenskomst, hvis der fra Privatbankens side fremkom et tilbud, der stod i rimeligt forhold til de beløb, et søgsmål måtte dreje sig om. Den 16. novbr. kom det til et *forlig* med følgende hovedpunkter:

1. Likvidations-kommissionen vedtog ikke at anlægge sag mod Privatbanken.

2. Privatbanken tilsagde derefter Sparekassen et lån på 3 mill. kr. i 10 år og til en rente af 2 % p. a. eller ville i stedet yde et beløb årlig i rentedifference på dette lån og et lån til almindelig bankrente (4 % p. a.), altså 60.000 kr. årlig i 10 år.

3. Hvis Den sjællandske Bondestands Sparekasse ikke ønskede at benytte Privatbanken som sin bankforbindelse og ikke ville have det nævnte lån, lovede banken at betale 600.000 kr. til likvidationsafdelingen, rentefrit erlagt med 60.000 kr. årlig.

4. „Privatbankens ydelser sker udelukkende, fordi den ønsker at yde sit bidrag til afhjælpning af de ulykker, der har ramt Den sjællandske Bondestands Sparekasse, med hvem den har stået i forretningsforbindelse i mange år“.

Det sidste punkt virkede måske ikke umiddelbart overbevisende, og formen for hjælpen kunne efter manges mening være heldigere. Den 19. november vedtog tilsynsrådet en udtalelse, der afviste det tilbudte lån, så længe det endnu var uafgjort, om der ville blive indledet kriminel undersøgelse mod Privatbankens ledelse (resultatet måtte i så fald afventes), og før likvidationsafdelingen kunne melde, at den også havde ordnet sig i mindelighed med smørekseportforeningen og mejerierne. Man regnede med den mulighed, at daværende justitsminister *Zable* ville anbefale kriminel undersøgelse. Privatbankens repræsentanter følte sig dog ganske trygge m. h. t. udfaldet af en eventuel retssag, og Arntzen mente, at ikke blot ville en retssag snarest påføre Sparekassen store udgifter, men den ville i højeste grad vanskeliggøre en ordning med smørekseportforeningen. Hey var af samme mening. R. Andersens særstandpunkt, som er refereret ovenfor, blev tilført protokollen. Resultatet blev en ordning i overensstemmelse med forligets punkt 3, idet Sparekassen modtog 600.000 kr. i 10 årlige rater a 60.000 kr.

Endnu var man ikke nået til en ordning med Danmarks Landmænds Smørekseportforening. Indenfor denne havde der længe været bestræbelser i gang for at nå til forlig, og likvidationsafdelingen havde erklæret sig villig til at afgøre mellemværendet, såfremt eksportforeningen betalte 1 mill. kr. til Sparekassen. Under forhandlingerne ville foreningen sikre sig, at der ikke fra anden side rejstes yderligere krav mod mejerierne, når de gik ind på at betale den nævnte million kr., men kommissarierne kunne ikke give eksportforeningen den ønskede

garanti, navnlig ikke hvis der fra Sparekassens side skulle anlægges sag mod Privatbanken. Forhandlingerne blev genoptaget, efter at forhørene over Alberti havde kastet lys over adskilligt og forholdet til Privatbanken var gået i lave. På en generalforsamling i smørekseportforeningen 11. marts 1910 var 51 mejerier repræsenterede, og af disse stemte 35 for et forlig, 12 imod, mens 4 stemte blankt. Den 23. juli 1910 sluttedes den endelige overenskomst angående *betalingen af smørekseportforeningens skyld* til likvidations-afdelingen.

Det havde ikke været muligt at fremskaffe 1 mill. kr. til afgørelse af mellemværendet, idet eksportforeningens mejerier tilsammen havde lidt et tab på 744.492 kr., som de den 8. sept. 1908 havde til gode for leveret smør, og dette beløb var meget ulige fordelt på mejerierne. Likvidations-kommissionen gik derfor ind på at lade sagen være afgjort med en indbetaling på 550.000 kr. fra smørekseportforeningens side, når denne samtidig til fordel for Sparekassen opgav ethvert krav, den måtte have i P. A. Albertis konkursbo. Eksportforeningens likvidationsudvalg foretog beregninger over, hvad hvert enkelt mejeri skulle betale som sin andel af de 550.000 kr. Men resultatet af den ovenfor omtalte afstemning på forårets generalforsamling var ikke bindende — hvert enkelt mejeri skulle skriftligt tiltræde ordningen og forpligte sig til at betale det beløb, der var pålagt det. Det skete ved erklæringer, som blev tilsendt mejerierne og underskrevet af alle på nær fire. Ved juli-overenskomsten 1910 gik likvidations-afdelingen ind på at meddele smørekseportforeningen kvittering for den del af fordringen på foreningen (således som denne ved dom måtte blive fastsat), der måtte påhvile alle de mejerier, som var indgået på forlig og virkelig betalte det beløb, hvert enkelt af dem havde påtaget sig. Derimod forbeholdt Sparekassen sig sagsanlæg overfor mejerier, der ikke var gået med til forlig.

Af smørekseportforeningens 52 mejerier tiltrådte efterhånden 50 overenskomsten, kun Nr. Jernløse og Kvandløse andelsmejerier nægtede at betale, medmindre de ved dom blev forpligtet dertil. Likvidations-afdelingen anlagde derefter sag mod eksportforeningen for at tvinge de to mejerier til at betale, og to gange blev der foretaget arrest i mejerierne til beskyttelse af Sparekassens interesser. Arrestforretningerne blev ved dommene kendt lovlige. Domskendelserne anføres i beretningen af 11. december 1916 og indeholder bl. a. en redegørelse

for Albertis mislige ledelse af eksportforeningen og for de forskellige faser i forholdet mellem denne og Bondestandens Sparekasse. Foreningens underskud blev opgjort til 15.463.668 kr., hvoraf 14.864.056 var overført til Sparekassen. Det fremhæves, at eksportforeningens drift også bortset fra Albertis uhyre bedragerier gav tab, og at han i betydeligt omfang havde foranlediget udbetalt større beløb til mejerierne, end de udenlandske smøraftagere faktisk havde betalt. „Som formand for Sparekassen har P. A. Alberti tilføjet denne tab ved at lade den gøre udbetalinger til mejerierne, med hensyn til hvilke udbetalinger der ikke, som af ham foregivet, påhvilede eksportforeningen nogen dækningspligt. Det Sparekassen således pådragne tab er selvforskyldt, idet det kunne og burde være umuliggjort ved fornøden kontrol med formandens virksomhed“, hed det i præmisserne til den dom, der den 21. decbr. 1911 blev afsagt i Merløse og Tudse herreders ret i sagen mod Nr. Jernløse andelsmejeris bestyrelse.

Mejeriet appellerede dommen, men landsoverretten i København afsagde den 10. juni 1912 stadfæstelsesdom. Da Sparekassens fordringer i henhold til den gældende ordning ikke blev imødegået, tilkom det mejeriet at betale en forholdsmæssig andel af de beløb, Sparekassen havde krav på, og som langt oversteg det beløb, for hvilket der var gjort arrest i mejeriet. Dommen afviste påstanden om Albertis manglende kompetence til at forpligte eksportforeningen og fastslog, at mejeriet ved sin indmeldelse i foreningen måtte anses for bundet af det solidariske ansvar, der var hjemlet ved eksportforeningens vedtægter, § 20.

I sagen mod smørekseksportforeningen (The Farmers of Denmark Butter-Export-Association el. Danmarks Landmænds Smørekseksportforening), der for likvidations-afdelingen førtes af overretssagfører *Arthur Henriques*, blev der afsagt dom ved landsoverretten den 22. decbr. 1913. Da der ikke fra foreningens side var fremført nogen speciel indsigelse mod Sparekassens gældsopgørelse og dens under sagen krævede andel af den opgjorte fordring, blev eksportforeningen dømt til at betale denne andel, 827.733 kr. med renter. Højesteret stadfæstede 23. april 1915 dommene over de to mejerier og smørekseksportforeningen. De to mejerier tilbød derefter at præstere deres andele i betalingen af de 550.000 kr. (i henhold til forligstilbudet af 23. juli 1910) med rente og rentes rente samt et beløb til delvis dækning af omkostnin-

gerne. Likvidations-kommissionen modtog dette tilbud, idet *R. Andersen* dog kun kunne tiltræde en ordning, der i det mindste holdt kommissionen skadesløs m. h. t. sagsomkostningerne.

Ved forhandlinger med Albertis konkursbo søgte kommissarierne at nå frem til en ordning, hvorved likvidations-afdelingens fordringer i boet kunne udbringes på den mest fordelagtige måde. Som eneste anerkendte kreditor — efter at have opkøbt en række mindre fordringer — fik afdelingen udlagt boets aktiver, der for en meget væsentlig del bestod i store ubebyggede grunde eller medejendomsret i sådanne. Den kunne derefter på det for afdelingen mest belejlige tidspunkt realisere disse ejendomme (de lå for størstedelen i Gentofte og Lyngby kommuner), idet man med justitsministeriets godkendelse undgik salg ved tvangsauktion.

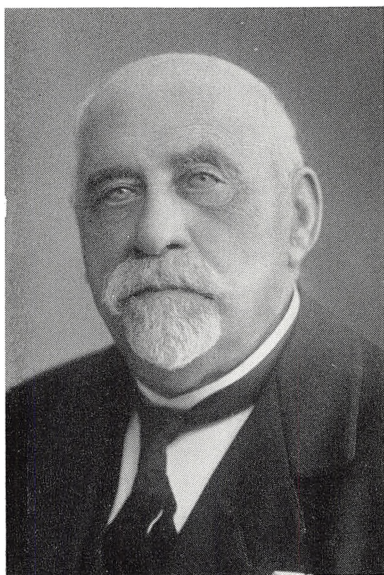
Det afsluttede likvidationsregnskab udviste en samlet dividende af godt 14,5 % udover de 60 %, der ved loven af 8. maj 1909 var overført til den genoprettede Bondestandens Sparekasse. Til sparerne var der således udbetalt ca. 74,5 procent af de oprindelig indestående kapitaler. De 14,5 % beløb sig til 4.882.878 kr., og ialt blev der ved likvidations-afdelingen indvundet 5.914.595 kr.

Forholdet mellem de to afdelinger af Sparekassen var tåleligt godt, og det blev bedre, mens årene gik og det endelige resultat af likvidations-afdelingens virksomhed viste sig økonomisk gunstigere, end man havde turdet håbe. Mere end een gang havde direktør *Gyring* på generalforsamlingerne måttet forsvare den trufne ordning og afsvække den mistænksomhed, der rejste hovedet. Der var navnlig utilfredshed med, at der kun blev givet 3 % rente af likvidations-afdelingens midler. Var det ikke uretfærdigt overfor de gamle sparere? Direktør *Gyring* bemærkede i 1912 hertil, at de fleste *gamle* sparere også var *ny* sparere, derfor havde spørgsmålet ikke så stor betydning. *Lars Frandsen*, Gudum, holdt imidlertid på, at „de høje herrer“ indenfor ledelsen af den anden afdeling skulle have en henstilling fra generalforsamlingen, og en kontorbestyrer krævede 4 % p. a. i likvidations-afdelingen „for derved at samle gloende kul på dens hoved“. — Kun et lille mindretal stemte dog sammen med *L. Frandsen*.

Først da afviklingen skred frem og snart skulle blive historie, blev der mere udbredt tilfredshed. Betegnende nok måtte folketingsmand *R. Andersen*, før han i 1915 indvalgte i tilsynsrådet, gøre rede for

Tilsynsråd, revisorer, direktion og hovedkontorets personale 1926

Gårdejer Hans Hansen, Høng

Gårdejer Hans Chr. Pedersen, Renge

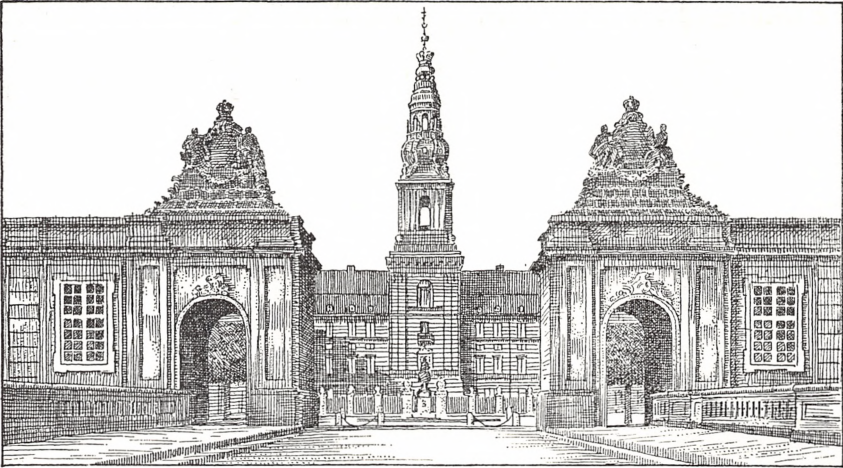
Sagfører H. J. Borre, Nykøbing Sj.

Landbrugslærer Otto Christensen, Tune

sin stilling i likvidations-afdelingen og til forliget med Privatbanken. I virkeligheden var han forblevet på sin post efter henstilling fra Feldt-
husen og Carl Hansen, Holsteinsminde, der begge mente, at han der-
ved tjente de gamle sparerers interesser bedst.

Men overgangstidens stridsspørgsmål havde allerede tabt deres be-
tydning, da verdensbegivenhederne med hård hånd greb ind i dansk
erhvervsliv og pengepolitik.

Christiansborg set fra Ny Vestergade

UNDER FØRSTE VERDENSKRIG SPAREKASSELOVEN AF 1919

Krigen, landbruget og Bondestandens Sparekasse.

Året 1914 blev et af de mest skelsættende i den nyere historie. En verdenskrig udbrød, og det blev optakten til politiske og økonomiske forandringer af større rækkevidde, end man hidtil havde anset for mulige. En forholdsvis rolig og fremgangsrig tidsalder var forbi — ville dens resultater kunne bestå under store europæiske omskiftelser?

Herhjemme havde den politiske udvikling netop ført frem til det betydeligste resultat siden 1849 — en ny junigrundlov, der gav kvinderne valgret og ophævede de landstingsprivilegier, som i mere end 40 år havde sat de to ting op mod hinanden og indtil 1901 holdt folketingsflertallet ude fra regeringsmagten. Grundlovssagen blev rejst af *Klaus Berntsen* i 1912 og videreført af ministeriet *Zable* fra 1913. — For landets hovederhverv havde den økonomiske udvikling siden andelsbevægelsens gennembrud betydet en produktionsforøgelse som aldrig før, og i frihandelens tegn havde dansk landbrug gjort store fremstød på verdensmarkedet. I kraft af andelssamvirket og et vidtforgrenet organisations- og oplysningsarbejde stod den danske bonde-

stand stærkere i social og økonomisk henseende end i nogen tidligere periode. En begyndende udstykningsbevægelse syntes at skulle styrke husmandsbefolkningen på lignende måde, som selvejerbestræbelserne havde styrket gårdbrugerne og gjort dem mere selvstændige i tiden omkring oprettelsen af Den sjællandske Bondestands Sparekasse.

Men i det øjeblik, verdensfreden blev brudt og det danske landbrugs to største kunder, England og Tyskland, kæmpede mod hinanden, måtte det økonomiske grundlag for Danmarks erhvervsliv synes usikkert. Vore stormagtsnaboer var ikke blot uundværlige som aftagerlande, men havde hidtil forsynet os med de fleste af de råstoffer, som dansk landbrug og industri nødvendigt behøvede. Derfor havde Danmarks neutralitetspolitik fra første færd til mål ikke blot at holde os udenfor militære forviklinger, men tillige at sikre landet de forsyninger, der kunne holde erhvervslivet oppe og give befolkningen fuldt tilstrækkelig ernæring. For Danmark var det allerede i de første augustdage 1914 et alvorligt problem, om det ville lykkes at opretholde vor ind- og udførsel tværs over Vesterhavet, der nu var blevet krigskueplads for de to stærkeste sømagter.

I de dage og uger der gik, før regeringen fik sikkerhed for, at Danmark fortsat kunne regne med tilstrækkelige tilførsler og nogenlunde normale eksportforhold, så det ud, som om visse panikstemninger skulle skade samfundets interesser. Ængstelsen for meget store udtræk i banker og sparekasser fik udtryk i en lov af 2. august 1914, hvorefter handelsministeren blev bemyndiget til at fastsætte, at der indtil videre i reglen ikke kunne fordres udbetalt mere end 300 kr. om ugen på kontrabog eller indlånsbevis. Bestemmelserne gjaldt ikke checkkonti. I august måned var der navnlig i København og købstæderne betydeligt større udtræk end indlån, og uroen mærkedes også på landet. Ingen kunne jo med sikkerhed vide, om Danmark med få timers varsel kom i krig; mange følte sig fristet til langt større indkøb end normalt og trak penge hjem for bedre at kunne „hamstre“. Også Bondestandens Sparekasse mærkede denne tendens.

Tilsynsrådets møde 6. august viste, at man var belavet på langt større udbetalinger end normalt. Det vedtoges, at direktionen måtte optage lån på Sparekassens fondsbeholdning til de nødvendige udbetalinger, selv om det ville betyde tab for Sparekassen. Indtil videre blev al udlånsvirksomhed standset, „fraregnet at direktionen undtagelsesvis tør

bevilge særlig nødlidende smålån“, hedder det i forhandlingsprotokollen. Først efter et nyt møde den 19. oktober meddeles det, at „udlånsvirksomheden er genoptaget og med forsigtighed fortsættes indtil videre“, men af meddelelser til kontordagsbestyrere fremgår det, at man efterhånden havde lempet augustbestemmelserne, hvad tilsynsrådet også billigede ved sit andet møde efter verdenskrigens udbrud. I løbet af efteråret ændredes situationen så meget, at der indtil januar 1915 blev indsat mere i banker og sparekasser, end der var uddraget i den første krigsmåned. Sølvpengene, der for en tid var som forsvundet, vendte også tilbage til omsætningen, men Nationalbankens pligt til at indløse seddelpenge med guld blev ophævet. Diskontoen blev i den første uge af august forhøjet fra 5 til 7 %.

Stormagternes kamp medførte stigende efterspørgsel hos deres neutrale nabostater. Tyske indkøb af heste bevirkede, at Danmark i 1914 solgte 80.000 eller tre gange så mange som i et normalt år. Derimod var landbrugets foderstoftilførsler foreløbig små. Følgen blev, at mange landbrugere meget snart mærkede pengertilstanden. At indskudene dog ikke blev større, skyldtes det forholdsvis ringe høstudbytte i den tørre sommer 1914. Maksimalpriser på rug og hvede begrænsede fra nytår 1915 landbrugets fortjeneste på brødkorn, og i det hele blev prisreguleringen et af de mest omstridte spørgsmål under 1. verdenskrig. Priserne på foderkorn burde stå i rimeligt forhold til de produktpriser, landmændene opnåede, men den store afstand mellem eksport- og hjemmemarkedspriser (efterhånden også mellem Englands- og Tysklandspriser) gav anledning til misfornøjelse blandt de landbrugere, der ud fra gammel frihandelsindstilling krævede verdensmarkedets priser for deres produkter.

Fra februar 1917 førte Tyskland „den uindskrænkede u-bådskrig“ i havene omkring England, en alvorlig trusel mod vor vigtigste smør- og baconeksport. I forståelse med erhvervene lykkedes det dog regeringen at slutte aftaler med Tyskland om vilkårene for vor ind- og udførsel, men allerede i 1917 blev korn- og foderstofimporten indskrænket til 1/3, og i 1918 ophørte den helt. Landets forsyningssituation blev afhængig af den hjemlige produktion. Kornproduktionen gik kun ned med en halv snes procent (i sommeren 1917 noget mere), selv om tilførslerne af kunstgødning var små, men fodermangelen bevirkede, at husdyrholdet måtte indskrænkes; svinebestanden blev i 1918 skåret ned til

godt 600.000, knapt fjerdedelen af antallet ved krigens udbrud, og smørproduktionen blev 1914—18 halveret. Men trods nedgangen i produktion havde landbruget gode indtægter, og der blev handlet livligt — alt for livligt — med landejendomme. Mange gårde blev „afklædt“ på en sådan måde, at de mistede besætninger, inventar m. v., og lovgivningen greb først i marts 1918 ind overfor „gårdslagterne“.

Under disse forhold fik Bondestandens Sparekasse gennem hele krigsperioden nogle gunstige regnskabsår, selv om udlånsforretningerne ikke helt kunne holde skridt med den stærkt stigende indlåns-kapital. Pr. 31. marts var stillingen:

	Indskudskapital	Udlånskonto
1915	35,7 mill. kr.	31,2 mill. kr.
1916	43,6 „ „	32,9 „ „
1917	54,9 „ „	37,6 „ „
1918	64,9 „ „	44,4 „ „
1919	80,5 „ „	58,1 „ „

I krigens år var indskudskapitalen mere end fordoblet, og udlånsvirksomheden havde navnlig i det sidste år fået et langt større omfang end tidligere. Set i forhold til den mægtigt forøgede omsætning var reservefonden kun ringe, men den var dog vokset fra 277.000 kr. i 1915 til 686.000 i 1919. Direktør *Gyring* havde i 1915 udtalt, at reservefonden muligvis ikke ville slå til under de ekstraordinære forhold, men ulykken var ikke stor, „blot vi har vore fonds“. Og fondsbeholdningen (obligationer og statsbeviser) var den 31. marts 1919 meget nær 11 mill. mod 5,6 mill. kr. fire år tidligere.

Sparenes konti var pr. 31. marts 1915 41.485 på kontrabog foruden 767 check-konti; de tilsvarende tal var i 1919 46.131 og 1302. Indskudene på almindelig sparekassebog (kontrabog) var gået op fra 33,9 til 76,8 mill. kr., men på check-konto kun fra 1,9 til 3,6 millioner. Vedblivende var det de små sparere, der prægede billedet, selv om det gennemsnitlige beløb pr. konto i takt med prisstigningen (og nedgangen i pengenes købekraft) var steget fra godt 800 til henved 1700 kr. Men Sparekassens indskud var vokset betydeligt stærkere end danske sparekassers i almindelighed. I perioden 1914—20 blev de sam-

lede indskud i sparekasserne næppe nok fordoblet, men indskudsbeløbet i Bondestandens Sparekasse steg fra 32,2 til 83,1 mill. kr.

Udlånsvirksomheden viste fortsat en meget stærk forskydning til fordel for de amortisable prioritetslån, der i marts 1915 udgjorde netop halvdelen af udlånskapitalen, men fire år senere næsten $\frac{3}{4}$, svarende til en fremgang fra 15,7 til 43,2 mill. kr. For landet som helhed skete der 1915—19 noget nær en fordobling af prioritetslånesummerne. Udviklingen skred altså iøjnefaldende hurtigt frem indenfor Bondestandens Sparekasses vidtstrakte opland. De ældre uamortisable lån gik samtidig tilbage fra 32 til godt 11 % af udlånene eller 6,5 mill. kr. Næsten samme omfang nåede andels- og kommunelånene, hvis samlede beløb steg fra 3,6 til 6,3 mill. kr.; opgangen var særlig stærk 1916—18. I marts 1917 billigede tilsynsrådet, at forretningsudvalget lejlighedsvis gjorde udlån til „sikre kommuner“ med større beløb til noget modereret rente og kendelse, hedder det i forhandlingsprotokollen. — Gennem hele krigsperioden udgjorde kautions- og håndpantelånene et par mill. kroner (2—300 lån om året), i virkeligheden en nedgang. Der var hvert år godt 100 nye andels- og kommunelån, mens prioritetslånene efter en vis tilbageholdenhed i de første krigsår steg i hastigt tempo: 1915—16 kun 258, 1916—17 436, 1917—18 614 og 1918—19 1510 nye lån.

Pengerigeligheden lettede tilbagebetalingen af det store statslån, som Sparekassen havde indstillet sig på at afbetale efterhånden. Allerede 1915/16 blev hele restgælden betalt, „bestyrelsen ser med glæde denne post udgå af regnskabet“. Prisfaldet på kreditforeningsobligationer medførte betydelige nedskrivninger i krigens første år. Kurstabet var 1914/15 over 100.000 kr., men det følgende år som følge af nye lovbestemmelser kun $\frac{1}{3}$ heraf. Der blev ikke anledning til megen omsætning på fondskonto, selv om beholdningen ved krigens slutning var nedbragt en del, da man nu forberedte sig på kursfald.

Rentepolitik og andre problemer. Udvidelser.

Allerede i krigens første år steg ejendomspriserne så stærkt, at det blev risikabelt at belåne efter de sædvanlige regler. Der kunne jo komme et kraftigt tilbageslag. *Feldthusen* bemærkede på generalforsamlingen i 1915, at indskyderne ville have høje renter og derfor ofte

gik til bankerne, „men de kommer til os om lån for at slippe for de høje renter“. *Gyring* manede i 1916 til forsigtighed m. h. t. prioritetslånene. „Vi vil have, at de folk, der har lånt hos os, også under andre konjunkturer kan få lov at beholde lånene“. Og efter krigen kunne der følge pengeknappe tider. Bondestændens Sparekasse var ikke bevægelig nok, sagde man fra „den nye konkurrencebank“'s side. Men *Gyring*, der åbenbart hentydede til Den danske Andelsbank, ville hævde, at man havde den bedste form for bevægelighed, når checkkontoen blev anvendt. M. h. t. rentefoden var forholdet det, at Sparekassen kunne *tvinges* til at forhøje, men her skulle den ikke frivilligt gå i spidsen. „Vi arbejder i et bestemt samfundslag og kan kun tage fra den ene lomme for at give til den anden!“ — Under den påfølgende forhandling udtalte den socialdemokratiske folketingsmand *N. Andreasen* (Næstved) en tak, fordi indlånsrenten ikke var forhøjet — det var en af Sparekassens opgaver at virke regulerende, og rentefoden i landet var gennemgående helt urimelig.

I 1918 ankede landinspektør *H. P. Stage* på generalforsamlingen over, at der blev forlangt højere rente af lån i ejendomme beliggende i bylignende kommuner. Var sikkerheden ens, burde rentefoden også være det. Direktør *Gyring*, formanden (*Rs. Nielsen*, Brøderup) samt *H. Hansen*, Tågeby, holdt derimod på, at den anvendte fremgangsmåde var forsvarlig og rigtig, da sikkerheden i jord altid var større end i bygninger alene. 1919 tog *Stage* spørgsmålet op påny. Han fandt det urimeligt, at der kun ydedes $4\frac{1}{8}$ % af lån til landbrugere, mens ikke-landbrugere måtte svare $4\frac{1}{2}$ % i rente. „End ikke vore mest bureaukratisk styrede købstadssparekasser stiller et sådant krav“. *Gyring* svarede: „Vi deler ikke efter livsstilling, men vi deler panterne efter *sikkerheden*. Ejendomme uden jord kan ikke sættes i værdi og belånes som kurante landbrugsejendomme“. Heroverfor hævdede *Stage*, at huse i en stationsby ville gå mindre ned i pris end landbrugsejendomme. Smedemester *Christiansen*, Staunstrup, ville — skønt han selv var en lille håndværker — advare mod landinspektør *Stages* forslag. Det blev forkastet med 53 stemmer mod 16.

Om Sparekassens rentepolitik udtalte direktør *Gyring* på et tillidsmandsmøde i Store Heddinge i oktober 1917: „Der er fynske sparekasser, der nu tager samme renter, som de giver, idet reservefondens renter kan bære udgifterne ved driften. Vi arbejder mod det samme

mål, selv om det er langt borte endnu". Under forhandlinger på møder ude i kontorkredsene blev det ofte fra deltageres side betonet, at opgaven måtte være at bringe indlåns- og udlånsrenten så tæt på hinanden som muligt. I marts 1918 blev der på flere møder, hvor direktør *Amdrup* var indleder, spurgt, om indskud på check-konto ikke kunne forrentes med lidt mere end $3\frac{1}{2}$ %, idet Den danske Andelsbank gav mere. Direktøren svarede, at man indenfor ledelsen i høj grad var opmærksom på denne sag. M. h. t. udlånspolitikken spurgte en deltager, om Andelsbanken gik videre med udlån i den form, at der blev betinget højere rente, når sikkerheden var mindre. *Amdrup* ville ikke kritisere Andelsbanken („Bankvirksomhed i almindelighed må være mere risikabel end vor virksomhed“), men han fremhævede, at Sparekassen altid søgte god sikkerhed og derfor måtte nøjes med mindre udlånsrente. Gennem kontorbestyrerne holdt direktionen sig underrettet om renteforholdene i andre institutter under krigen.

Sunde principper var sværere at fastholde i en krigstid med mange usunde spekulationer. Det var ikke blot „den stadig til høje priser fortsatte livlige ejendomsomsætning“, der voldte bekymringer, især i krigens sidste år. I september 1915 havde direktionen måttet advare kontorbestyrerne mod låneansøgninger fra folk, der ikke trængte til lån, men kun ønskede dem for at kunne indfri deres ældre, iøvrigt fuldt tilfredsstillende kreditforenings- eller kreditkasselån. De lave kurser på kreditforeningsobligationer satte dem i stand til at indkassere en gevinst, når den ældre gæld blev indfriet med kasseobligationer i stedet for med kontanter. Men lånebevillinger af denne art gik i vejen for „lånsøgere, som trænger til virkelige, nye lån“, og de burde derfor kun indrømmes under særlige omstændigheder; med 2. prioriteter næst efter meget små kreditforeningslån var det naturligvis en anden sag.

Det blev også indskærpet kontorbestyrerne (endnu i 1915 hed det forøvrigt „kontordagsbestyrere“), at lånesatserne ved huse på landet *uden jordbrug* skulle sættes noget lavere end ved landejendomme, men med hensyntagen til, om husene var nye, velindrettede og godt beliggende for station og landevej. Afviklingstiden var her i almindelighed ikke over 25 år og renten $4\frac{1}{2}$ % p. a. — I tilfælde, hvor hartkorn og areal ikke stod i nogenlunde normalt forhold til hinanden, måtte der tilføjes oplysning om årsagen (opdyrket hede eller eng, gammelt skovareal, inddæmmet sø o. l.).

Endnu før krigens afslutning indledtes en reformperiode, der rejste stærke krav om penge til samfundsmæssig brug. Allerede før loven om *arvefæsteafløsning* af 30. juni 1918 var trådt i kraft, fik Bondestandens Sparekasse en ret betydningsfuld opgave. Ved fæsteafløsningen på Ledreborg gods opnåede fæsterne 1917—18 lån på ca. 1,2 mill. kr., og ialt bevilgede Sparekassen 1918—19 ca. 3 millioner som lån til gennemførelsen af en almindelig arvefæsteafløsning. Det kunne knibe med at skaffe afløsningslåne hurtig nok frem, og kontorbestyrerne kunne, efter direktionens anvisning, hjælpe bønderne til at udnytte de nye bestemmelser på den mest økonomiske måde. Denne nye landbolovgivning indfrie de forhåbninger om selvejekøb, som sjællandske bønder siden folkestyrets første tider havde næret, men en del af dem først nu så virkeliggjort.

Ved siden af de mange afløsningslån gik der 1918—19 ret store beløb til anlæg af elektricitetsværker og andre landbrugsnyttige virksomheder. Svinninge højspændingsværk fik endog tillægslån på 2 mill. kr. En del lokale låneforeninger opnåede lån til landbrugets elektrificering. Udlån til kommunerne fik som nævnt i krigstiden stigende betydning. 1914—15 deltog Sparekassen med ca. 400.000 kr. i den almindelige lånekasse for kommuner, 1917—18 med 460.000 kr.

På den første generalforsamling efter krigens udbrud fandt et *formandskifte* sted. I 1915 trak *Johs. Feldthusen* sig tilbage efter at have ledet Bondestandens Sparekasse siden genrejsningen. Han var nu 79 og ville give plads for nye mænd. I sin afskedstale turde han fastslå, at den plet, der engang var sat på Sparekassen, nu *var* afvasket. En fallit i 1908 ville have betydet flere tabte penge og endeløse processer. Foreløbig var nu 70 % af indskudskapitalen reddet, og prioriteterne var urørte, hvad der ikke var det mindst vigtige. Han takkede især direktørerne *Amdrup* og *Hassing Jørgensen* (der nu var trafik- og handelsminister), for deres store arbejde både ved sagens udredning og ved forberedelserne til den nye start. Ministeren kaldte ved en efterfølgende fest den afgåede formand „et symbol på den uegennyttige standsfølelse“, men en fædrelandsven lige så fuldt som en bondeven. På selve generalforsamlingen takkede *Jens Pedersen*, *Vrangstrup*, *Johs. Feldthusen*, der skønt aldrende var gået ind til arbejdet med ungdomsmod og tro på sin sag og på sammenholdets betydning. „Genrejser vi

Sparekassen, genrejser vi os selv" — disse ord af Feldthusen kunne stå som motto over hans gerning.

Et fremtrædende medlem af tilsynsrådet, gårdejer *Rasmus Nielsen*, Brøderup, blev Feldthusens afløser som formand. Han var 64 år og mangeårig tillidsmand, havde siddet i styrelsen for Præstø med flere amters brandforsikring, og som Venstre-folketingsmand repræsenterede han Præstø-kredsen 1903—09 og atter 1910—13. Han hørte ikke til dem, der i sin tid var blevet begunstiget af A. Alberti, og både på rigsdagen og udenfor denne havde han udført et godt arbejde for Bondestandens Sparekasse i genrejsningsperioden. Formandsvalget faldt derfor naturligt. Til næstformand valgtes gårdejer og skyldvurderingsformand *Hans Hansen*, Herslev ved Høng, og sekretær blev gårdejer *M. Pedersen*, Lille Vejlegård, der ligeledes havde siddet i tilsynsrådet siden 1909. Han udtrådte iøvrigt fra 1917, og gårdejer *H. Chr. Pedersen*, Renge, var allerede fra nytår d. å. valgt til sekretær. I 1915 indvalgtes folketingsmand *Rasmus Andersen*, Tranderup (Sorø amt), og i 1917 gårdejer *Ole Pedersen*, Lille Rørbæk, samt direktør *Martin Dessau*, København. Ole Pedersen efterfulgtes allerede i 1918 af gårdejer og amtsrevisor *Peder M. Pedersen*, Stenløse (Frederiksborg amtsråds-kreds). De øvrige valg var genvalg af mændene fra 1909.

Fra 1915 blev der regelmæssigt afholdt *forårsmøder* rundt om i kontorkredse, hvor i reglen foruden en af direktørerne også formanden eller en anden repræsentant for tilsynsrådet var til stede og kunne give orienterende oplysninger samt svar på spørgsmål af interesse for kontorbestyrere og tillidsmænd. Samtidig blev der i henhold til Sparekassens vedtægter valgt repræsentanter, 1 for hver 25 tillidsmænd, samt 1 suppleant for hver 3 repræsentanter, alle valgt for 3 år. Man var fra ledelsens side meget interesseret i denne kontakt med de lokale kredse, og rent bortset fra de mere principielle drøftelser om rentepolitik med videre bidrog disse møder til, at der skete mange udvidelser og forbedringer.

I Skælskør købte Bondestandens Sparekasse i 1916 eget hus, hvor man snart fik et velindrettet kontorsted, og på forårsmøder i 1918 vedtoges en lang række ændringer, som blev tiltrådt af tilsynsrådet: Hørve udskiltes fra Svinninge, Ruds Vedby fra Høng og fik samtidig sin særskilte bestyrer. Præstø ønskede 2 ugentlige kontortimer i Mern, Fakse 1 kontordag hver uge i Fakse Ladeplads, mens Hårlev ville ud-

skilles fra Køge, have 2 ugentlige kontordage og en fast medhjælper. Både Hørve, Svinninge og Stenløse ønskede to kontordage om ugen og et selvstændigt kontorlokale, Stenløse desuden — ligesom Gørlev og Hårlev — en fast medhjælper. Spørgsmålet om Sorø's overgang til dagligt kontorhold blev overladt til direktionens afgørelse og løstes i positiv retning. Snart efter meddeltes, at Asnæs, Fuglebjerg og Græsted havde vedtaget at gå over til 2 ugentlige kontordage; Asnæs ønskede endvidere et nyt lokale og afholdelse af en kontordag hver uge i Grevinge. Tåstrup, der hidtil kun havde haft kontordag en lørdag i terminen, gik over til dagligt kontorhold med fast medhjælper og selvstændigt lokale. I efteråret 1918 havde direktionen forberedt kontordage i Overby på Sjællands Odde, og tilsynsrådet billigede samtidig, at direktionen i forbindelse med lokale tilsynsrådsmedlemmer afgav bindende købetilbud på provinsejendomme, „hvor sådant af hensyn til lokale situationer anses fornødent“. Man stod her på tærskelen til en helt ny udvikling.

Den almindelige prisstigning medførte naturligvis gentagne lønforhøjelser (dyrtidstillæg), og i 1917 stod også *pensionsspørgsmålet* på dagsordenen. Tilsynsrådets indstilling den 30. november gik ud på, at kun de funktionærer, som havde deres hovederhverv ved Sparekassen, kunne komme ind under pensioneringen; fastansatte ekstraarbejdere, revisorer o. l. faldt udenfor. Til pensionsgivende gager kunne tantiømer, dyrtidstillæg m. v. ikke regnes. Pensioneringen blev overtaget af en forsikringsanstalt. Udgifterne hertil var 55.435 kr. foruden den årlige præmieydelse. Bondestandens Sparekasse oprettede ikke, som af direktør M. Dessau foreslået, sin egen pensionskasse, og det ville vel også have voldt store vanskeligheder.

Dyrtiden medvirkede til, at et par punkter i vedtægternes § 17 blev ændret. *Feldthusen* havde i 1915 antydnet, at det i fremtiden kunne blive nødvendigt at aflønne formanden, og i 1917 vedtoges det enstemmigt at yde tilsynsrådets formand 600 kr. i årligt vederlag, rådets øvrige medlemmer 200 kr. hver. Derimod fik medlemmerne vedvarende kun 10 kr. i dagpenge og godtgørelse efter regning for rejseudgifter. Da direktør *Dessau* to år senere — efter krigens ophør — foreslog forhøjelser til henholdsvis 1500 og 1000 kr. samt 20 kr. i dagpenge, fandt mange, at det var en lidt for stor mundfuld på en gang. Forslaget blev da trukket tilbage, men genoptaget af møller

Madsen, Lund, og opnåede 111 stemmer mod 89. Det bortfaldt dermed, idet vedtægterne krævede $\frac{2}{3}$ majoritet, men det havde utvivlsomt været muligt at samle et overvældende flertal om 1000 kr. til formanden, 500 til hver af de øvrige tilsynsrådsmedlemmer samt 15 kr. i dagpenge. Smedemester *Christiansen*, Staunstrup, karakteriserede situationen med ordene: „Er der noget, vi folk ude på landet ikke rigtig forstår, så er det at skønne på godt arbejde af vore mænd. Havde vi forstået det noget bedre, så var vi ikke blevet klippet så meget“. Hvad man havde oplevet under forhandlingerne var „det rigtige sjællandske pindehuggeri“, mente han. — På generalforsamlingen i 1918 var repræsentanternes vederlag for vurderingsforretninger blevet forhøjet.

I visse kredse var der åbenbart nogen misfornøjelse med ledelsens indstilling på et enkelt punkt. 1914 åbnedes Den danske Andelsbank, der fortrinsvis henvendte sig til landbokredse, især i Jylland, men banken fik dog i 1917 oprettet 2 filialer i Holbæk amt, og den overtog bl. a. en bank i Slagelse. På Stevns ønskede en del af Sparekassens folk forhandlinger om forholdet til Andelsbanken, og i januar 1918 blev tilsynsrådets formand og sekretær bemyndiget til sammen med direktionen at forhandle med disse mænd fra Store Heddinge. I november s. å. indledte direktør *M. Dessau* i tilsynsrådet en diskussion, der resulterede i, at man enedes om ikke fra Sparekassens side at tage noget skridt til forhandling med Den danske Andelsbank. — Iøvrigt var forholdet til bankerne naturligtvis aktuelt i en pengepolitisk meget bevæget tid, hvor der desuden forberedtes en ny sparekasselov, der skulle indeholde visse bestemmelser om sparekassers deltagelse i bankvirksomhed.

Det er interessant at se, hvorledes *forretningsgangen i lånesager* til en vis grad blev ændret, uden at den nye udvikling helt kunne accepteres af kontorbestyrerne, i hvert fald ikke af alle. I november 1917 skrev bestyreren af et vestsjællandsk kontorsted til hovedkontoret. Han indsendte en lånebegæring med vurderingsforretning og 8 bilag fra en gårdmandsenke i Kjeldstrup og undlod ikke at oplyse, at han havde kendt lånsøgerinden og hendes nu afdøde mand i mange år, lige fra en tid, da de var bestyrerfolk og intet ejede, og han havde set, hvorledes de i årenes løb var kommet frem „ved arbejdsomhed, dygtighed

og påpasselighed". Men en anden, mere vidtrækkende sag var kontorbestyreren magtpåliggende.

Det forekom ham, at man „fra det ærede hovedkontors side“ efterhånden gik bort fra den gamle og efter hans mening meget gode og fornuftige praksis: at lånene kun blev udbetalt til lånerne fra kontorstedet, og nu var ved at komme ind på, at udbetalingerne skete til „denne eller hin sagfører“, som låntageren havde henvendt sig til for at få lånet, og som var forsynet med fornøden fuldmagt. Det var efter kontorbestyrerens mening betænkeligt at opgive en god gammel praksis, og desuden kunne det skade Sparekassen. Det var nemlig ofte således, at en mand lånte mere, end han i øjeblikket havde brug for. Hvis han selv kom og hævede sit lån, kunne en del af det derfor gå ind i Sparekassen igen som indskud. Men en sagfører ville ofte lade en fuldmægtig eller kontordame hæve pengene mod kvittering, og den overskydende del af lånet ville da i stedet blive indsat i den bank, sagføreren havde forbindelse med. — Kontorbestyreren kunne heller ikke tilbageholde den tanke, at Sparekassen blev mindre godt betjent på kontorstedet, og måtte da beklage, at man ikke fra hovedkontorets side havde givet ham anvisning på de nye retningslinier — ingen ville mere villigt end han bestræbe sig for at arbejde efter anvisning derinde fra, så vidt hans evner og kræfter slog til.

På det sidste punkt kunne direktionen (utvivlsomt direktør *Gyring* personlig) svare absolut beroligende. „Lad os have forskellige meninger om mange ting, men lad os altid fastholde troen på en god forståelse. Det skulle dog nødigt gå os således i vor gensidige iver for Sparekassen, at vi skilles, fordi den ene part syntes, han ikke kunne få lov for den anden til at gøre det godt nok“.

Men direktionen kunne med tilsynsrådets billigelse hævde en helt anden opfattelse i *spørgsmålet om sagføreres mellemkomst*. „Det er ganske rigtigt, at sagførere nu oftere end tidligere optræder i lånesager. Dette er imidlertid ikke følgen af nogen positiv ændring i Sparekassens forretningsgang, men kun det naturlige resultat af, at man i Sparekassen ikke, som i den gamle sparekasses tid, rent ud miskrediterer sagførerne eller faktisk undslår sig ved at godkende dem som befolkningens selvvalgte repræsentanter“. En forandring af signalerne var påkrævet, „både fordi det næppe kunne siges at stemme med vel-

anstændighed i et stort pengeinstitut således at hefte den sorte kokarde på en stand, der virker i sit lovlige, dog ofte nyttige, kald og tæller mange udmærkede medlemmer, og fordi Sparekassen ikke kunne være tjent med på dette spørgsmål at stå med en udbredt kreds af hårde, formående uvenner“.

Efter ledelsens syn på sagen skulle Sparekassens virksomhed have lov at udvikle sig i forretningsmæssig frihed. Man stod sig bedst ved at trække kunderne til sig gennem en loyal og fin forretningsgang. Der var ingen tvivl om, at virksomheden gik både livligere og fordelagtigere, når enhver fik frihed til at lade sig betjene, som han ville. Sagføreren ville næppe slippe lånsøgeren, selv om Sparekassen nægtede ham adgang — det ville kun føre til, at han optog lån andetsteds. Vel var det rigtigt, at man gik glip af nogle indlån, fordi sagføreren havde anden bankforbindelse. „Men der kommer måske alligevel penge en anden gang i stedet for de første, der undslap os. Ofte er det jo nye kunder, sagføreren bringer, og når terminerne kommer, møder disse kunder som rentebetalere frem for kontorbestyreren, og da har denne igen sin chance, der — rigtigt udnyttet — nok sent eller tidligt skal give resultat, og da er både udlåns- og indlånsvirksomheden udvidet“.

Selv om man ikke kunne eller turde standse den udvikling, som sagførerne her var udtryk for, gaves der mulighed for, at kontorbestyrerne kunne udnytte den — de kendte jo stedets sagførere. „Tal med dem, lær dem, at Sparekassen kan lave mange ting for dem lige så godt som bankerne, mind dem om, at man ikke blot skal leve, men også lade leve, og resultatet vil en gang og efterhånden flere gange blive, at sagføreren bliver selv kunde: han som enhver forretningsmand ved, at han står sig ved at knytte forbindelser til flere sider, det gælder blot om, at han lærer at se, han kan bruge os. — Med få ord. Man skal frem, ikke tilbage, — nye veje, når de gamle bliver trange“. Hvor det var lykkedes at hverve sådanne sagførerkunder, endte det gerne med stor omsætning. Men begyndelsen var svær, „thi forståelsen mangler endnu sagførerne“. Et gammelt nag sad dem i blodet: et par vedlagte afskrifter af breve til en kontorbestyrer viste, hvorledes sagførere bebrejdede Sparekassen en ukorrekt og fjendtlig holdning, ja brevene indeholdt endog insinuationer om, at kassens repræsentanter tog deres private salær.

I visse egne var forholdene særlig vanskelige, men spørgsmålet var dog næppe så vigtigt, som det i øjeblikket kunne synes. Det var for en stor del krigssituationen med de ugunstige obligationskurser, der lokkede sagførerne så stærkt til Sparekassen. Når kurserne blev bedre, ville de i langt højere grad finde vej til kreditforeningerne, hvor der var mere arbejde og større salær at hente, og hvor de fik direkte provision af lånene. Alligevel var der her en opgave, som Sparekassens folk burde kunne løse på lykkelig måde.

Den nye sparekasselov.

Der var allerede før Alberti-katastrofen udarbejdet ændringer til sparekasseloven af 1880. Man var forlængst klar over, at statens tilsyn med sparekasserne ikke var fyldestgørende, og at tiden var inde for en revision også på andre punkter. Bankkrisen i februar 1908 gav imidlertid anledning til, at finansministeren nu også måtte ønske en tilsynslov for bankerne. Forslagene til en sparekasselov og en banklov kom — som en landstingsmand senere udtrykte det — til at hænge sammen som siamesiske tvillinger, og det tjente ikke til fremme af sparekasseloven, idet banklovsforslaget blev langt mere omstridt.

I ministeriet *Neergaards* program af oktober 1908 indgik løftet om at arbejde på „en revision af sparekasseloven, hvorved der skabes et mere effektivt tilsyn og træffes en endelig ordning med hensyn til forbindelsen mellem sparekasse- og bankvirksomhed“. Et forslag fremsat af *Klaus Berntsen* i maj 1909 indeholdt en række kontrolbestemmelser og begrænsede i flere henseender sparekassernes dispositionsfrihed. Det mødte kritik fra sparekassernes side, idet erfaringerne fra Alberti-katastrofen syntes at have givet anledning til forhastede slutninger om, hvad der i almindelighed måtte kræves af et sparekassetilsyn. Forslaget nåede ikke at komme til behandling før rigsdagens hjemsendelse, og det forslag, dr. *P. Munch* som indenrigsminister i det første ministerium *Zahle* fremsatte i januar 1910, tog vel sigte på en skærpelse af kontrolreglerne i loven af 1880, men det var hensigten, at alle principspørgsmål skulle behandles i et udvalg vedrørende såvel bank- som sparekasseforhold.

Ved lov af 13. april 1910 lykkedes det at få nedsat en sparekasse- og bankkommission, der arbejdede fra august 1910 til 1. juni 1912, da

den afgav betænkning. Indenrigsminister *J. Jensen-Sønderup*, der var medlem af Klaus Berntsens kabinet (1910—13), fremsatte derefter i november 1912 et forslag, der stort set fulgte kommissionsflertallet. I landstinget, hvor forslaget kom først til behandling, gik flertallet imod fastsættelsen af en maksimal indlånsrente. Derimod var der enighed om, at selvsupplering af bestyrelsesmedlemmer ikke måtte finde sted, samt om indførelse af skærpede regler for bestyrelsens og revisorernes ansvar. Da det 2. ministerium Zahle trådte til i juni 1913, havde *J. Hassing Jørgensen* som handelsminister overtaget sparekasseproblemerne, og han foretog visse ændringer, før revisionsforslaget atter blev fremsat, bl. a. skulle der ikke mere benyttes checks i forbindelse med sparekassebøger, og de selvsupplerende sparekasser skulle efter forslaget skaffe sig en garantkreds. Det sidste ændrede landstinget før vedtagelsen i marts 1914 derhen, at garantkredsen blev erstattet med et repræsentantskab (mindst 25 personer).

I folketinget gav en udvalgsbetænkning i 1914 lovforslaget en ny drejning, idet flertallet foreslog en maksimal-indlånsrente (sat i forhold til nærmere angivne obligationskurser) og tillige ville give sparekasserne ret til at diskontere vekslers. Handelsministeren gik nødigt med til det første og afviste blankt vekseliskontering som led i en sparekasevirksomhed. Alligevel blev ændringsforslagene vedtaget, men i juni 1914 standsede rigsdagsarbejdet som følge af kampen om grundlov og valglov. Kort efter udbrød så verdenskrigen, og heller ikke i en senere rigsdagssamling (1915—16) nåede man til et resultat.

Da handelsminister *Christopher Hage* i februar 1919 i landstinget fremsatte lovforslag såvel om bank- som om sparekasevirksomhed, afveg det sidste på enkelte punkter fra de forslag, der var fremsat før Hages ministertid. Opgivet var bl. a. tanken om, at indlånsrenten månedvis skulle fastsættes i forhold til den rente, der kunne opnås ved at anbringe pengene i børsnoterede kreditforeningsobligationer. 1919-forslaget indeholdt heller ikke nogen bestemmelse om, at sparekasser, hvor der ikke fandtes garanter eller „aktionærer“, skulle have et repræsentantskab bestående af et vist antal medlemmer. I stedet foresloges nu, at der i sådanne sparekasser skulle findes et tilsynsråd (mindst 7 medlemmer), hvoraf handelsministeren skulle vælge mindst 1 medlem, mens valget af de øvrige skulle godkendes af ministeren (§ 7). Endvidere blev det nu foreslået, at sparekasser uden garanter

skulle have revisorer valgt af en offentlig myndighed (§ 14), enten sognekommunale råd eller amtsråd. Noget sådant var allerede tilfældet en del steder. Sparekassevedtægterne, der skulle stadfæstes af handelsministeriet, måtte indeholde bestemmelser om, hvorledes revisionsantegnelser skulle afgøres.

I landstinget kom det klart frem, at de omstridte spørgsmål var de samme som tidligere. Bortset fra den udeladte fastsættelse af indlånsrenten var det navnlig forholdet til bankerne og til den påtænkte banklovgivning, der blev diskuteret. I landstinget fandt den radikale *Poul Christensen* (tidligere folketingsmand for Sorø kreds), at sparekasserne burde stilles noget gunstigere, når dog bankerne samtidig opnåede stempelfrihed for kontrabøger — en fordel, som kun sparekassébøgerne hidtil havde haft. Sparekasserne måtte ikke hæmmes i deres funktioner. Handelsministeren fandt imidlertid det nye forslag mere lemfældigt end de tidligere. Det fastslog udtrykkeligt, at forvaltnings- og forsørgelsesvirksomhed var forenelig med sparekassevirksomhed. Loven ville heller ikke baste og binde sparekasser, der forlængst havde påtaget sig opgaver, som i almindelighed blev varetaget af bankerne.

Da folketinget i september 1919 behandlede lovforslaget, blev det både fra forslagsstillerens og ordførernes side betonet, at skillelinien mellem banker og sparekasser ikke var særlig skarp og derfor ikke burde svækkes. Den historiske udvikling havde bidraget til at udviske forskellen, og loven af 1880 havde kun til en vis grad hindret dette. For sparekasserne var det naturligvis en hovedopgave at anbringe sparerens midler på den mest betryggende måde, men de kunne også varetage andre formål uden i samme grad som bankerne at tjene erhvervslivet, og navnlig uden at løbe den risiko, banker undertiden kom ud for. Sammenslutning mellem en bank og en sparekasse kunne efter forslaget kun finde sted, når overenskomsten herom blev stadfæstet af handelsministeren.

Under debatten fremkom bl. a. udtalelser af folketingsmand *Jørgen Jensen (-Klejs)*, der i mange år var formand for Bjerre og Hatting Herreders Spare- og Laanekasse samt for en tyendesparekasse for Horsens og omegn. Han var bekymret for sparekassernes arbejdsvilkår i konkurrence med bankerne, der nu også opnåede den stempelfrihed for kontrabøger, som skulle være udtryk for, at pengene ikke gik ud i spekulatjonen. Sparekasserne havde ingen aktionærer, der skulle hono-

teres med 10 % udbytte (som det var tilfældet med bankaktionærerne i 1918, ifølge statistiske oplysninger). Sparekassernes administration var billigere og pengeanbringelsen sikrere dér. Derfor var risikopræmien mindre, som det også fremgik af forholdet mellem indlåns- og udlånsrenten. Men efter den udvikling, der var sket, havde sparekasserne næppe $\frac{1}{3}$ af sparernes midler indestående, så stærkt var bankerne gået frem. Og dog havde sparekasserne stor betydning især for landbruget. „Både foderstofforeninger, brugsforeninger, kvægavlsforeninger, hesteavlforeninger og endogså mejerierne går i stor udstrækning til sparekasserne for at få lån. Forklaringen er den ganske naturlige, at de får lånene billigere og sikrere end i bankerne“. Men nu var efterhånden både indlån og udlån især blevet bankernes sag, og denne udvikling var ikke gratis for bønderne.

Blandt deltagerne i folketingsdebatten var også et par af mændene fra Bondestandens Sparekasse. *N. Andreassen* havde i 10 år været repræsentant ved Sparekassens kontor i Næstved og udtalte som sin overbevisning, at det ville være en ulykke, om den store sjællandske sparekasses indlånskapital på 80 mill. kr. skulle vandre over i bankmæssig spekulation. Han var stærkt interesseret i en kontrol med bankerne, også Nationalbanken, og tilhørte det mindretal, som beklagede, at en fiksering (fastsættelse) af renten var opgivet. *R. Nielsen*, Brøderup, der jo fra 1915 var formand for Bondestandens Sparekasse, rettede en forespørgsel angående kassekredit til handelsministeren, som svarede, at en sparekasse også kunne give kassekredit, når denne låneform ikke blev sat i forbindelse med egentlig bankvirksomhed af den art, som efter forslagets bestemmelser var sparekasserne forbudt.

I august 1919 havde *Fællesrepræsentationen for de danske Sparekasser* rettet en henvendelse til handelsminister C. Hage i anledning af § 3-bestemmelsen i forslaget: „en sparekasse må ikke overtages af eller sammensluttes med en bank uden samtykke af handelsministeren“. Man påpegede, at der i den seneste tid var forekommet adskillige sammenslutninger (eksempler anførtes), men gik ud fra, at der var sket indberetning til ministeriet om disse overdragelser, så en godkendelse så vidt muligt blev forhindret — i hvert fald burde de pågældende sparekasser miste deres begunstigelser. I modsat fald ville følgen blive, at bankerne søgte at sikre sig så mange sparekasser som muligt,

inden lovforslaget blev lov, „til skade for indlånerne såvel som for sparekassernes debitorer“.

Udvalgsarbejdet i rigsdagens to ting førte ikke til større ændringer. I landstingsudvalget, hvis formand og ordfører var direktør *Jørgen Berthelsen* (Venstre), fandtes der ganske vist stadig tilhængere af en maksimal-rente, og nogle udvalgsmedlemmer havde stillet foreløbige ændringsforslag om dens indførelse. Efter samråd med handelsministeren, der ikke kunne tiltræde tanken, blev disse forslag dog frafaldet, idet mindretallet indrømmede, at verdenskrigen måske navnlig på dette område havde lagt hindringer i vejen for en ny lovbestemmelse.

Folketingsudvalget, med socialdemokraten *N. Andreasen* på formandsposten og den radikale *H. C. Henningsen* som sekretær og ordfører, havde i sin betænkning begrænset sig til et ændringsforslag, der skulle sikre, at det blev „en sparekasse tilladt fremdeles at fortsætte sådan vekseldiskontering, som den måtte have drevet før den 1. april 1919“, ligesom det måtte være sparekasser tilladt at modtage værdier til opbevaring samt udleje bokser. Udvalget nærede en vis ængstelse for, at sparekasserne „på grund af deres mindre dispositionsfrihed“ skulle blive vanskeligere stillet i konkurrencen med bankerne om at få landets sparemidler som indskud. Derfor burde sparekassernes virkeområde ikke indskrænkes. Man havde dog ikke fundet det nødvendigt udtrykkeligt at anføre i loven, at en sparekasse havde ret til at åbne kassekredit og foliokonto for sine kunder.

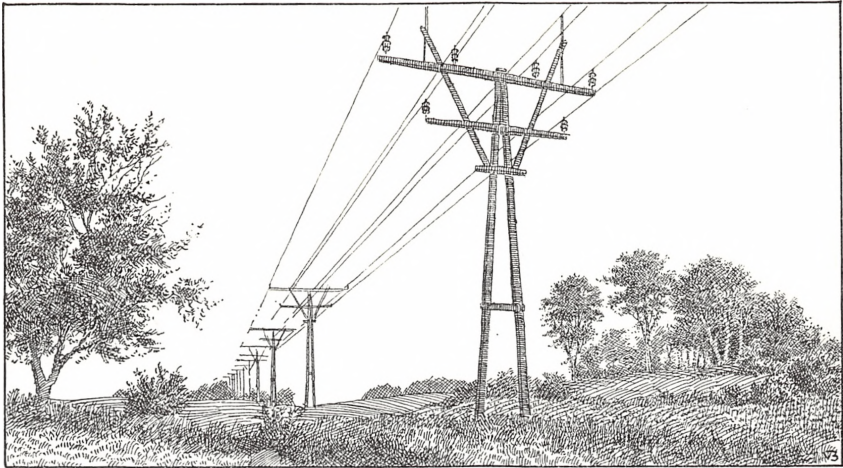
Der var fremsat ønske om, at staten skulle garantere enhver indskyder de første 100 kr., en sparekasse skyldte ham — et forslag, der mindede om visse overvejelser i forbindelse med loven om Bondestandens Sparekasse i 1909 (se ovenfor s. 151). For at få klarhed over den økonomiske rækkevidde af en statsgaranti havde sparekasseinspektør *H. L. Bisgaard* udført visse beregninger over statens risiko, som han anslog til højst 8—10 mill. kr., såfremt det nævnte forslag blev opretholdt. 1915—16 havde 47 % af indskyderne i samtlige sparekasser under 50 kr. i indskud eller ialt kun 0,9 % af de indestående summer, mens 17,4 % af indskyderne havde 50—200 kr. (2,9 % af indskudene); over 200 kr. som indskud havde 35,6 % af sparerne, med et samlet indskud på 943,6 mill. kr. I 1919 lå sparekassernes indlån 30—40 % højere. Fra socialdemokratisk side havde man bl. a. ønsket at sikre kommuner ret til at drive sparekassevirksomhed, men heller

ikke herom fremkom der ændringsforslag, da loven i så fald næppe var blevet vedtaget i den indeværende rigsdagssamling.

Sparekasseloven af 4. oktober 1919 gav i sine 25 paragraffer langt mere indgående forskrifter angående ledelse og administration, regnskabsaflæggelse, revision m. v. end 1880-loven. Men sparekassernes *selvstyre* var stort set bevaret, ja udvidet. Ved de meget omdiskuterede selvsupplerende sparekasser blev generalforsamlingsmyndigheden nu overdraget et tilsynsråd. Et svagt punkt var det dog, at sparerne ikke mere kunne danne generalforsamling, som det hidtil havde været tilfældet nogle steder. Spørgsmålet om varetagelsen af sparernes ret til indflydelse på sparekassernes ledelse skulle derfor senere blive taget op af lovgivningen. — Hvad *sikkerheden* angik, gav 1919-loven nærmere regler for reservefondens anvendelse og bestemte, at når en sparekasses tab oversteg et vist beløb, kunne sparekasseinspektøren kræve virksomheden standset. Til enhver tid skulle mindst 5 % af sparernes tilgodehavende være anbragt i sikre og letsælgelige værdipapirer, ligesom højst 10 % af sparemidlerne måtte indestå i et enkelt pengeinstitut, bortset fra Nationalbanken.

Ved den nye sparekasselov var der ikke trukket en skarp grænse mellem bank- og sparekassevirksomhed. Man kunne ikke på een gang ændre den historiske udvikling, der gik i retning af en vis sammenblanding. Men loven søgte at gøre ret og skel til begge sider og neddæmpede i nogen grad frygten for, at overgangen fra sparekasser til banker i fremtiden ville blive fortsat med uformindsket styrke.

For Bondestændens Sparekasse medførte loven af 1919, at generalforsamlingen i juni 1920 bemyndigede tilsynsrådet til at foretage „sådanne ændringer i Sparekassens vedtægter, som de pågældende myndigheder måtte kræve i anledning af sparekasseloven“. På den følgende generalforsamling vedtoges de forelagte vedtægtsændringer enstemmigt.

I elektricitetens tidsalder

ET TIÅR MED ØKONOMISK BØLGEGANG

Vendepunktet efter 1920. Et tilbageblik.

Mange havde ventet, at der straks efter krigens afslutning ville følge stærkt prisfald og snarlig tilbagevenden til forholdene før 1914, selv om meget utvivlsomt ville gå i stykker ved denne overgang. Men inflationen, de oppustede værdiers tid, fortsatte. Prisenbølgen havde endnu ikke nået sin fulde højde, det skete først i 1920. Da våbenstilstanden var sluttet i november 1918, fulgte gradvis friere handel mellem landene, og Danmark købte ind af de mange varer, man savnede under krigen. Importen næsten tredobledes fra 1918 til 1919, mens eksporten kun steg 33 %. Diskontoen blev først forhøjet fra 5 til 5½, senere til 6 og helt op til 7 %, men priserne på landbrugsvarer vedblev at stige til 1920—21.

Efter første verdenskrig stod det danske landbrug med stærkt reducerede besætninger og dårligt gødede marker; der savnedes maskiner og meget andet. Men det hjalp på omsætningen, at høstudbyttet i 1919 og atter i 1920 blev forholdsvis godt, skønt tilførslerne af foder- og gødningsstoffer var langt ringere end før krigen. Først i 1923 blev

såvel flæske- som smørproduktionen af samme omfang som i 1914; malkekvægets ydeevne var forbedret, og af æg blev der eksporteret flere end nogensinde. Men i den første tid efter krigen var afsætningsforholdene vanskelige. Tysklands nederlag havde ødelagt det store tyske marked for eksporten fra Danmark, og i England var importen centraliseret; også havnestrejker blev her en ret alvorlig hindring.

I 1920 kom så det almindelige konjunkturomslag over Japan og USA til Europa. Når landbruget herhjemme ikke straks fik det at føle, skyldtes det valutasituationen. Den faldende krone kunne — som landbrugsminister *Th. Madsen-Mygdal* udtrykte det — opfattes som „en god ven“, fordi landmændene takket være den fik flere penge hjem. Men kronens købekraft blev efterhånden alvorligt forringet, og landbrugets omkostninger gik stærkt i vejret. Særlige vanskeligheder var der i Sønderjylland, der efter krigen og genforeningen havde meget at indhente, før dets erhvervsliv nåede sin naturlige udvikling, og som tilmed fik sin hårde valutakrise ved overgangen fra mark til krone.

Det lå i situationen, at landbrugets lånebehov efter krigen var meget stort. Dets produktionsapparat skulle udbygges, så at det kunne fungere som før 1914 eller om muligt bedre, og under højkonjunkturerne var de opsparede midler i reglen utilstrækkelige. De unge, der skulle købe ejendom, måtte optage store lån. De nye jordlove af 1919 øgede ligeledes lånetrangen. Hertil kom kommunernes og en række store andelsvirksomheders lånebegæringer.

Landmændene søgte især til sparekasserne, da de lave obligationskurser (deres indekstal var 1920 nede på 83,3) ikke tilskyndede dem til at stifte kreditforeningslån. Bondestandens Sparekasse havde som nævnt allerede i regnskabsåret 1918—19 en stærkt forøget udlånsvirksomhed: 1510 nye prioritetslån, der ialt krævede 15 mill. kr. (året før kun godt 7 millioner). 1919—20 blev kravene så store, at Sparekassen ikke havde nok i sin kontante kapital, men måtte optage lån for at kunne imødekomme landbrugernes lånetrang.

Årsberetningen 1919—20 tegner situationen i disse linier: „De usikre afsætningsforhold fører landmanden og navnlig hans andelsselskaber ind på nye produktioner og produktionsformer, der kræver nyt eller forbedret driftsmateriel. Arbejds- og brændselsforholdenes mange vanskeligheder har bragt en uanet fart i landmændenes tilslutning til de moderne højspændingsværker for levering af elektricitet til kraft og

lys, og endelig har foruden arvefæsteafsløsningsloven også de nye jordlove, navnlig fæsteafsløsningsloven, mange steder givet stødet til en afvikling af hele det hidtidige økonomiske forhold mellem godsejere og deres tidligere eller nuværende fæstere. Alt dette fordrer penge, og landboerne søger væsentligst disse i deres egne sparekasser".

Meget i den nye reformperiode, som ministeriet Zahle efter krigen havde indledt og som efter 1920 blev fortsat under Neergaards ministerium, måtte føre tanken tilbage til tiden omkring Sparekassens oprettelse. Fæstegårdenes og -husenes selvstændiggørelse, som man dengang havde kæmpet for bl. a. med de økonomiske midler, Bondestandens Sparekasse havde til rådighed — det mål, som bønderne allerede i Jørgen Christensens tid havde håbet ved lovgivningens hjælp at nå frem til, blev *nu* omsider nået. Men hertil kom for husmandsbrugenes vedkommende en ny udviklingslinie, som oktoberlovene af 1919 havde angivet: oprettelse af en mængde statshusmandsbrug på den jord, hvormed len- og stamhuse købte sig ret til at disponere frit over deres øvrige besiddelser. Skønt denne lovgivning jordpolitisk set syntes at hvile i sig selv, også økonomisk, rejste der sig i dens kølvand nye lånebehov, som de hundreder af småbrug, der indtil videre hvert år kunne nyoprettes alene på Sjælland, uundgåeligt skabte: lån til øget byggeri, køb af husdyr og inventar, til vejanlæg, skoler, udvidelser af andelsmejerier og andre virksomheder o. s. v.

De 156 nye andels- og kommunelån 1919—20 betød for Sparekassen et udlån på næsten 8 mill. kr. mod kun 1¼ million året før. På denne baggrund må det ses, når antallet af nye amortisable prioritetslån gik henved 20 % ned, den hertil udlånte kapital endog ca. 30 %, en tilbagegang på 4½ mill. kr. i forhold til 1918—19. Og 1920—21 begrænsede Bondestandens Sparekasse for alvor sin udlånsvirksomhed: andels- og kommunelånene halveredes, og de nye prioritetslån blev reduceret til ¼ sammenlignet med 1919—20. Kautionslånene kom mere i forgrunden, „den naturlige og sædvanlige udvikling i tilbagegående tider“, noterer årsberetningen 1921—22 temmelig dystert. Ejendoms-handelen var nu ret ringe, men en mængde *omprioriteringer* fandt sted, til dels en følge af, at jordlovene tilskyndede sjællandske godsejere til at inddrage udestående kapitaler.

Indskudskapitalen var stadig stigende: fra 83,1 mill. kr. pr. 31. marts 1920 til 119,6 fordelt på 63.255 konti i 1923. I modsætning til

bankerne, hvis indskud i højere grad er udtryk for øjeblikkets økonomiske situation, havde sparekasserne stærkt voksende indlån også i årene efter konjunkturomslaget. 1914—18 havde bankerne 4-doblet deres indskudsbeløb, mens sparekassernes blev mindre end fordoblet. I prisnedgangens år var derimod bankindlånene stærkt faldende.

Antallet af sparekasser var praktisk talt uændret siden 1900: dengang 513, i 1914 510 og i 1920 511. Men indlånene til de tre tidspunkter viser en stærkt stigende linie, henholdsvis 575, 858 og 1459 mill. kr.; i 1923 1785 millioner i 492 sparekasser. Omkring 1914 havde bankerne indhentet sparekasserne, hvad indlån angik, i 1920 havde de 3 gange så store indlån, men var i 1923 nede på 2890 mill. kr. Sparekasserne klarede efterkrigstidens kriser uden sammenbrud. M. h. t. midlernes anbringelse var pr. 31. marts 1923 af 1904 mill. kr. de 406 anbragt i obligationer, 776 som udlån i ejendomme (heraf 524 mill. kr. i landejendomme), 278 millioner var udlån til kommuner og 187 mill. kr. udlån mod selvskyldnerkaution. Sparekassernes sikringsfonds udgjorde 94 mill. kr. eller ca. 5 % af forvaltningskapitalen.

På det sidste punkt stod Bondestandens Sparekasse med sine knapt 2 mill. kr. i samlede reserver endnu i 1923 langt tilbage, men i de fleste andre henseender var stillingen usædvanlig god. 1914—23 var sparekassernes indskud som helhed 3-doblet, men Den sjællandske Bondestands Sparekasses nærmere 4-doblet. Samtidig var Sparekassens prioritetslån næsten 3-doblet til ca. 69 mill. kr. eller godt 71 % af udlånskapitalen mod 58 % for samtlige sparekasser. Andels- og kommune-lånene (22% af alle lån) svarede derimod omtrent til gennemsnittet. Kautions- og håndpantelån spillede en langt mindre rolle end for sparekasser i almindelighed. I juni 1923 kunne direktionen med rette tale om en fremgang, der var større, end tiderne lod forvente.

Den senere finansminister *Thorvil Kristensen* søgte i 1937 at give svar på spørgsmålet om, hvad sparekassernes fremgang i krigsårene og den nærmest følgende tid i virkeligheden betød. Han fandt det naturligt at sammenligne sparekasseindlånene med andre udtryk for *formuer*, navnlig landejendomsværdierne. Mens salgsprisen pr. td. gårdhartkorn (besætning og inventar medregnet) netop var fordoblet i perioden 1914—20, steg indlånene i Landbosparekassen i Århus fra 8 til 18 mill. kr. Derfor kunne det med en vis ret siges, at sparerne i 1920 ejede en noget større andel af egnens landejendomme end før

krigen, men ganske vist var ejendommene dårligere forsynet med besætning og jorden mere udpint end i 1914. Regner man med, at forholdene på dette punkt var nogenlunde ens på Sjælland og i Østjylland, giver indlånstigningen i Bondestandens Sparekasse fra 32,2 til 83,1 mill. kr. i samme periode formodning om en noget større reel formuefremgang på Sjælland. Noget andet er, om fremgangen kan antages at have været væsentlig forskellig fra den, der prægede udviklingen i årene før krigen. For Århus-egnens vedkommende regner Thorkil Kristensen med, at tempoet var nogenlunde det samme. Når de sjællandske bønder tilsyneladende havde større fremgang i formue, må det huskes, at de havde et økonomisk tryk over sig i tiden efter 1908, da milliontabene skulle indvindes. I perioden 1914—20 var dette tryk vejet, og der var da rimelig udsigt til en relativt større formuestigning.

Vilkår for udlån. Rentespørgsmålet.

Den yderligere stigning i indlånene efter 1920—21 overraskede i nogen grad Sparekassens ledelse. På generalforsamlingen i 1922 kunne direktør *Gyring* se tilbage på det hidtil bedste regnskabsår, hvor over ½ million var indtjent og 460.000 kr. henlagt til reservebeholdningen, som derved forøgedes med henvend 50 %! Men han var ikke blind for, at der var forholdsvis flere sparere udenfor bondestanden nu end tidligere. Det var glædeligt, at Sparekassen — landets fjerdestørste — mødte stigende anerkendelse, også fra andre pengeinstitutters side. Fremdeles var det af stor betydning, at man ikke vovede sig ind på andre baner end dem, der var naturlige for Bondestandens Sparekasse, og som dens navn og hele karakter gav anvisning på. Overfor de røster, der hævdede sig for enten at slække på sikkerheden eller at kræve lavere udlånsrente, når sikkerheden var særlig god, betonedes *Gyring*, at Sparekassen måtte have fine prioriteter for *omdømmets* skyld, og at man aldrig fik så god sikkerhed, at kassen af den grund kunne holde op at tjene penge!

Spørgsmålet om *sikkerhed* for de udlånte penge var det første, kontorbestyrelsen måtte holde sig for øje, men direktionen indskærpede også hensynet til lånets større eller mindre *formålstjenlighed* for lånsøgeren og tillige for Sparekassen, „specielt i retning af at kunne til-

trække eller fjerne egnens befolkning eller enkelte personer eller foretagender“. I forbindelse med lånesager måtte man også se på lånsøgeres *personlige kvalifikationer* og „forhold til Sparekassen gennem egen eller families forbindelser“. Man skulle ikke lade andre pengeinstitutters kunder løbe med de billige lån! Efter nytår 1921 lod direktionen sine medarbejdere i provinsen forstå, at i en tid med uberegnelige økonomiske udsigter, både m. h. t. produktion og eksport, burde „nogenlunde fornuftige“ lånebegæringer indsendes, for at forretningsudvalget selv kunne få lejlighed til at sammenligne de foreliggende ansøgninger og blive den ansvarlige faktor i de tilfælde, hvor det blev nødvendigt at give afslag.

Efter 1919 blev der i ca. 1½ år ingen *elektricitetslån* bevilget. De tidligere lån af denne art havde mødt nogen kritik, og andre formål syntes vigtigere, men i foråret 1921 søgte ledelsen gennem kontorbestyrerne at få et skøn over, hvor store beløb det kunne dreje sig om, samt hvilke kunder, der ville melde sig, hvis Sparekassen „lukkede op“ for lånene igen. Forretningsudvalget gik straks efter over til „skønson“ bevilling af elektricitetslån, dog måtte der ikke i 1921 bevilges over 1 mill. kr. ialt til dette formål. Efter et par års standsning indkom der atter i vinteren 1921 mange andragender om *arvefæsteafslønningslån*, som krævede omhyggelig behandling.

I 1919—20 havde to sparekasser, *Ravnstrup* og *Føllenslev*, ønsket at standse deres virksomheder og anmodet Bondestændens Sparekasse om at overtage deres forretninger, hvilket også vedtoges af tilsynsrådet, dog blev det overladt vedkommende sparekasser at disponere over deres reservefonds.

Da Nationalbankens diskonto gradvis steg, indtil den i 1920 nåede 7 %, måtte Sparekassen sikre sine indskydere en *højere rente*. Begyndelsen skete fra december termin 1919, idet indlånsrenten efter langvarig forhandling i tilsynsrådet i oktober-november blev sat op til 4¼ % p. a. for alle bøger og til 4½ % for sparekassebøger, der nu blev noteret på 6 måneders opsigelse. Udlånsrenten blev samtidig forhøjet for alle nye lån og fra 11. juni 1920 også for ældre lån. De amortisable lån gik op fra 4⅓ til 4½ % p. a., alle andre lån gennemgående med ½ %. Kendelsen steg samtidig fra 2 til 3 %, bortset fra lån med de dyreste renter, og overtagelseskendelsen for amortisable lån gik op fra ½ til 1 %. Den indtrufne pengeknaphed medførte, at Sparekassen ikke

kunne bevilge lån i samme udstrækning som i krigsårene. Men — som direktionen lod kontorbestyrerne vide: „Jo sikrere den rettesnor følges, at det påtrængende nødvendige bevilges, men det opsættelige udskydes, des længere kan Sparekassen vedblive at være den hjælp for sine venner, som den gerne skulle være“. Lån til omprioritering kunne nu som regel ikke bevilges, men tillægslån kunne søges, hvor de indestående lån var utilstrækkelige.

Renteforhøjelsen bevirkede, at en del låntagere straks opsagde deres lån, og kontorbestyrerne blev anmodet om at forklare lånerne, at udgifterne til et amortisabelt lån ikke altid oversteg det rentebeløb, som sparekassebogen gav på ½ års opsigelse. „Man bør erindre, at hvis man lader sit lån og sin bog blive stående, bevarer man på en gang *et godt lån i sin ejendom og sin kapital disponibel* til eventuel brug“, formandede direktør Gyving.

Ny renteforhøjelse fulgte pr. 11. juni 1920, da renten af sparekassebøger på almindelige vilkår (*brune* bøger) gik op til 4½ %, og de på 6 mdr.s opsigelse (*grå* bøger) til 5 %. Sognesparekasser havde som hidtil ret til at få højeste rente på grå bøger uden at være bundet til de 6 måneders opsigelse. Udlånsrenten forhøjedes samtidig med gennemsnitligt ½ % om året, for ældre lån dog først efterhånden som den gældende opsigelsesfrist udløb. En udlånsrente på 5 % for amortisable lån med 5,52 % årlig ydelse ville give en afviklingstid på 48 år. — I regnskabet for 1919—20 anmærkes kun, at „forhøjelserne er blevet vel optagne af begge parter og har formentlig også haft deres gode begrundelse“. Året efter noteres det som et sundhedstegn, at Sparekassen har kunnet bære så uheldige sammenstødende omstændigheder som en begrænsning af udlånene, en formindskelse af kendelse-indtægten (som følge heraf), stærkt stigende driftsudgifter og „sidst, men ikke mindst, at Sparekassen indenfor regnskabsåret har iværksat en indlånsrenteforhøjelse på ¼—½ % p. a. et halvt år før en tilsvarende forhøjelse på udlån kunne komme til at virke“.

Sparekassens udlånspolitik kom ud for visse angreb i disse bevægede år. På Sorøegnens Landboforenings generalforsamling den 30. november 1920 blev det anført, at Bondestandens Sparekasse ikke havde penge nok til udlån, og at den navnlig ikke havde penge i tilstrækkeligt omfang at stille til rådighed for landbostandens egne formål, men begunstigede elektricitetsanlæg og byerhverv. Under forhandlingerne i

Sorø blev der sagt, at Sparekassen ikke hjalp, hvor der var trang, og den mere blev drevet som et solidt pengeinstitut; dens ideal var den lavest mulige rente. Kritikken udmundede i, at sagen burde bringes frem på tillidsmandsmøder, for at der kunne gives „svar på tiltale“.

Direktør *Gyring* kunne ikke lade de ret skarpe udtalelser, der ifølge referat i Ringsted Folketidende var faldet på denne generalforsamling, gå upåtalet hen. 6. december fremkom han med en række klare oplysninger til overvejelse for bladets læsere, kun ca. 30 linier i tospaltet format. En del maskinskrevne blade viser imidlertid, at han har arbejdet mere indgående med spørgsmålet for „hos en og anden at fremkalde en ændret opfattelse til gunst for det pengeinstitut, der efter så mange vanskeligheder og så store ofre endelig er på vej til den stabilitet og styrke, som ret anvendt kan være af uberegnelig betydning for Sparekassens folk — de sjællandske bønder, ikke mindst i de nedgangstider, ingen vel tvivler på vil komme, også for landbruget“.

Om de virkelige forhold oplyste *Gyring*, at Sparekassen i krigsårene havde haft så rigelig tilgang af penge, at praktisk talt ethvert *antageligt* lån var bevilget, og den senere indtrådte kreditstramning havde endnu ikke haft nogen dybtgående virkning; den kom jo heller ikke bag på befolkningen. Også til andre landboformål havde Bondestændens Sparekasse i størst muligt omfang bevilget lån, „ikke mindst til en række andelsforetagender i produktionens og omsætningens tjeneste“. I artiklen fremhævede direktøren, at kun ca. 3½ af ca. 10 mill. kr. indsat i købstæderne og i København var udlånt til bykommuner og byformål, „og end ikke ⅓ af de øvrige lån er ydet til andels- og lignende lån, herunder elektricitetsanlæg“, mens ca. 59 mill. kr. eller ⅝ var prioritetslån på landet (herunder stationsbyerne). Alene 1919—20 var der til prioriteter på landet udlånt ca. 12 mill. kr., alt sammen tal, der talte for sig selv. *Gyring* ville roligt overlade til befolkningens dom, hvorvidt f. eks. brugsforeninger og elektricitetsværker på landet var landboforetagender, der kunne fortjene Sparekassens støtte.

I de maskinskrevne udkast henviste direktør *Gyring* til, at købstadskommunelånene stammede fra den pengeregelige tid under krigen, „da landbruget ikke nær kunne have pengene i brug og det havde betydelige vanskeligheder at anbringe disse på anden måde uden rentetab“. Man kunne heller ikke se bort fra, at købstæderne og København efterhånden stod med ret betydelige beløb indskudt i Sparekassen, antage-

lig 8—10 mill. kr. — Spørgsmålet høj eller lav rente var ofte blevet drøftet i Sorø-kredsen; meningerne var delte, men gik Sparekassen ikke netop middelvejen? Og udlånsvirksomheden var jo afhængig af landbrugernes egne indskud og „udlånenes retning givet af landboernes holdning gennem deres tillidsmænds anbefalinger og udtalelser om de enkelte lånesager“.

Hvad man end ville mene om Sparekassen og dens drift, måtte de hårde og bitre ord på mødet sære ledelsen, der i en lang årrække efter bedste overbevisning havde arbejdet ihærdigt, og særlig krænkende var — som det bemærkes i det nævnte udkast — et forslag om at oprette en ny sparekasse ved siden af den gamle. Det var ikke klog tale: „Sparekassen med sine snart 100 millioner og sine gode faste administrationsholdere er jo god nok. Lad den stå, som den står, og udvikle sig, som den skal og kan. Ikke mindst fordi det vil betyde kamp, ofre og risiko at bringe et nyt foretagende frem til at stå mål med den“. Men styrede Bondestandens Sparekasse efter angribernes mening en forkert kurs, da havde man jo i stemmeretten ved forårsmøderne hvert 3. år et middel til at sætte nye folk ind både i den lokale kreds, i tilsynsrådet og i direktionen. „Dette er tillidsmændenes ret, og bruges den med den rette ansvarsfølelse, fører dette til udvikling i stedet for til nedbrydning“.

Gyring sluttede sit udkast med, at han ikke tilsigtede en avisfejde, kun at klarlægge forholdene, og denne indstilling førte vel til, at avisartiklen blev så kortfattet og blottet for alt andet end reelle oplysninger. Hverken på forårsmøderne 1921 eller generalforsamlingen i juni, der godkendte alle ledelsens dispositioner, rejste kritikken hovedet.

Bølgen steg og faldt. I juni 1922 kunne man se tilbage på et års tid, hvor diskontoen var gået ned fra 7 til 5 %, og Sparekassen kunne nu følge en *nedadgående bevægelse*. I to terminer (december 1921 og juni 22) blev indlånsrenten nedsat, hver gang med $\frac{1}{4}$ %, og var fra 11. juni 1922 4 % p. a. på brune sparekassebøger og $4\frac{1}{2}$ % på grå (nu 3 måneders opsigelse). Udlånsrenten blev tilsvarende nedsat og var fra samme termin $4\frac{3}{8}$ % p. a. for prioritetslån i landejendomme, men for prioriteter i huse på landet uden egentligt landbrug 5 %, ligeså for slagteri- og mejerilån, men for andre andelslån og kommunelån $5\frac{1}{4}$ %, for kautionslån og kassekreditter $5\frac{1}{2}$ %. Kendelsen blev af amor-

tisable lån 3 %, af andels- og kommunelån på 20 år 2 % (på 10 år 1½ %), af andre lån 2 %. Lån stiftet på ikke over 5 år gav kun 1 % kendelse, kassekreditter ½ % årlig af kredittens hele pålydende (andelselskaber og kommuner dog kun ¼ %). Den årlige ydelse af amortisable lån blev fremtidig 5,20 %, men nye låntagere kunne om ønsket få højere ydelse og altså kortere afviklingstid end de førnævnte 48 år, mens omvendt ældre lånere havde valget mellem at gå over til 5,20 eller blive stående ved 5,52 %. I ganske særlige tilfælde kunne dog Sparekassen fastsætte afvigende rente, kendelse eller afviklingstid, navnlig det sidste.

Rentenedsættelserne betød stort set en tilbagevenden til forholdene før december termin 1919. Sparekassen havde som nævnt 1921—22 et gunstigt driftsår, men direktør *Gyring* frygtede, at landbruget, „Sparekassens egentlige kundekreds“, i 1921 havde nået slutstenen på en række gode år. Nyttår 1923 har han „en følelse af, at der hist og her blandt Sparekassens publikum rører sig nogen utilfredshed med udlånsrenten“, til dels fordi der „på enkelte områder kan råde lavere rentesatser“ i visse andre pengeinstitutter. Det vedtoges 11. januar s. å. at nedsætte kendelsen af amortisable lån fra 3 til 2 %, og direktionen var øjensynlig indstillet på en ny rentenedsættelse, hvis meddelelser fra kontorbestyrerne måtte tilskynde dertil. Men i de følgende måneder var de officielle rentenoteringer atter opadgående: „Man må kun håbe, at sparekasserne ikke skal nødes til at følge denne stigende tendens“, hed det i direktionens årsberetning i juni 1923.

Håbet blev beskæmmet. Den økonomiske bølgegang fortsatte.

Indenfor styrelsesrådet var der kun et par personskifter i disse år. Efter direktør M. Dessaus død indvalgte i 1920 grosserer *J. Stilling-Andersen*, København; han var som ung en af andelsmejeri-sagens pionerer. I 1921 efterfulgtes i Sorø amt fhv. folketingsmand R. Andersen af sognefoged og kontorbestyrer *Niels Sørensen*, Boeslunde.

Hvad *administrationen* angik, skete der forbedringer fra år til år. I 1919 havde fire større kontorsteder indført kontortid såvel formiddag som eftermiddag, og denne udvidede betjening var mere værdifuld end oprettelse af flere småkontorer, mente direktionen. Overtagelsen af sparekassen i Føllenslev førte dog til, at et nyt kontor blev oprettet. 1920 fulgte kontorudvidelser i Lou, Ugerløse og Dianalund. I Svin-

ninge købte Sparekassen ejendom for ca. 15.000 kr., i Køge for 12.000 kr. Der blev i 1921 oprettet et nyt kontor i Jerslev (Kalundborg-egnen), og under tryk af vanskelige boligforhold købte Sparekassen 1922—23 ejendom i Dianalund og i Hårlev, således at den nu ejede 6 provins-ejendomme ialt. Og for første gang indlod Bondestandens Sparekasse sig på selv at *opføre* eget hus i provinsen og indrette det udelukkende til kontorbrug. Det var i Mørkøv 1923.

Sparekassens ejendom i hovedstaden havde ledelsen lige siden 1910 ønsket at udvide med en etage, men først i 1920 blev der nedsat et byggeudvalg (forretningsudvalget og det nye københavnske medlem af tilsynsrådet J. Stilling-Andersen). Vigtigere var det måske, at direktionen — og det ville i praksis sige Gyring — blev bemyndiget til at lade en tidligere byggeplan omarbejde og indhente tilbud på det vedtagne byggearbejde. Men først i efteråret 1922, da prisforholdene kunne betegnes som „ikke helt ugunstige“, tog man fat på udvidelsen.

I en periode, hvor adskillige banker krakkede, følte Sparekassen sig i det store og hele tryk. Et enkelt sted syntes der dog at være noget galt, og direktør Gyring fik tilsynsrådets tilslutning til tanken om, at han skulle foretage „et forsigtigt kasseeftersyn“ ved besøg på kontorstederne. En affære i Kalundborg gav et tab på 13.735 kr. som følge af en uheldig disposition; 20 mand kautionerede for underskudet og stillede 10.000 kr. som sikkerhed i fremtiden. — Vanskeligheder af godartet natur kunne det give, når Bondestandens Sparekasse påtog sig særlige opgaver. Det var f. eks. tilfældet i Holbæk, hvor den i nogle år gjorde kasserertjeneste for andelsslagteriet og sørgede for, at andels-haverne fik tilsendt afregning i kontanter for leverede svin. Efter fælles overenskomst, afsluttet „i god forståelse“ af direktør Gyring og gårdejer L. Andersen, Kundby, på Sparekassens vegne, ophørte denne virksomhed ved udgangen af 1921. Nogle år senere blev forbindelsen dog genoptaget.

På *forårsmøder* i 1921 vedtoges det i 12 kredse at udvide driften, i reglen med overgang fra 1 månedlig til 1 ugentlig kontordag eller fra 1 a 2 til 3 ugentlige dage. Ved samme tid skete der en betydningsfuld ændring m. h. t. afholdelsen af forårsmøderne, idet kontorstederne efter tilsynsrådets og direktionens bestemmelse inddeltes i 3 valggrupper, således at der efter 1921 hvert år i $\frac{1}{3}$ af kontorkredsene blev foretaget valg af repræsentanter, kontorbestyrere og medhjælpere samt re-

spektive suppleanter. Antallet af tillidsmænd var som helhed vokset en del, efter at bestyrelsen i 1919 kraftigt havde opfordret de „gamle“ tillidsmænd til blandt de yngre kræfter rundt om i kontorkredsene at finde „solide og gode mænd (eller kvinder)“ frem, der som tillidsmænd kunne „føre nyt blod til et af landbostandens bedste foretagender“.

Pengepolitik i de små landbrugskrisers tid.

I årene efter nederlaget havde Europas „centralmagter“ måttet kæmpe med fortvivlede valutamæssige forhold. Østrigs pengevæsen blev dog stabiliseret i 1922, på initiativ af Folkenes Forbund, Ungarns noget senere. Fra 1924 skabte den såkaldte Dawes-plan betingelser for, at også Tysklands økonomi kunne genrejses. England vendte 1925 tilbage til guldmøntfoden, mens den franske valuta først blev stabiliseret 1926—27. I Danmark havde prisfaldet 1921—22 ramt landbruget meget hårdt, navnlig da driftsomkostningerne ikke faldt tilsvarende; forrentningsprocenten var det år nede på 1,2 % af den bogførte værdi (i de 5 foregående år havde den gennemsnitligt været ca. 10 %, dog kun godt 7 % af handelsværdien). Året efter nærmede forrentningsprocenten sig atter „normal“ højde, men efterhånden skulle regering og erhvervsliv smerteligt erfare, at store konjunktursvingninger og vanskelige pengepolitiske forhold vedblev at være karakteristiske for den økonomiske udvikling i mellemkrigstiden. Gang på gang blev erhvervslivet truet af ret alvorlige kriser, hvis virkninger regering og rigsdag gennem lovgivningen søgte at begrænse.

De danske regerings valuta- og kreditpolitik i denne periode havde sit udgangspunkt i en erklæring fra Nationalbanken 6. marts 1924, der opfordrede banker og sparekasser til kreditindskrænkning, så vidt denne kunne forenes med det sunde erhvervslivs krav. Valutacentralen blev vedtaget endnu i ministeriet Neergaards levetid, og det første Stauning-ministerium, der trådte til efter valget i april s. å., søgte at udvide dens myndighed, med importregulering til følge. Efter et nyt kraftigt kronefald indkaldtes i juli et valutaråd. Men det lykkedes ikke at beherske pengekrisen ved banktekniske midler. Den langsomme kronenhævning, som skulle gøre det lettere for erhvervene at tilpasse sig, afløstes i 1925 af en alt for hurtig stigning i kronens værdi. I december

s. å. nåede kursen over 90 (mod kun 57 i marts 1924), og i februar 1926 nærmede den sig pari. 1. januar 1927 genindførtes guld-indløseligheden. Men disse voldsomme valutabevægelser var en hård belastningsprøve for erhvervene, landbruget ikke mindst.

Siden slutningen af krigsperioden havde Det landøkonomiske Driftsbureau i samarbejde med lokale regnskabsforeninger fremskaffet så meget regnskabsmateriale, at man med ret stor sikkerhed kan danne sig et billede af landbrugets økonomi under de skiftende konjunkturer. Den stærke nedgang 1921—22 tegner sig som en forbigående „lille“ landbrugskrise, efterfulgt af 3 år med god forrentning af landbrugs-kapitalen: 1922—23 5,6 %, stigende til 8,1 i 1923—24 og 9,1 % 1924—25; i forhold til handelsværdien var forrentningsprocenterne henholdsvis 4,5, 6,1 og 6,4. Især de mindre landbrug havde en gunstig stilling 1922—25, men klarede også den efterfølgende krise noget bedre end de middelstore og større landbrug.

For landbruget betød kronestigningen 1925—26, at dets indtægter ved eksport nu var stærkt faldende. Vel blev importvarer som foderstoffer og kunstgødning også billigere, men renter og afdrag, skatter, arbejds løn og mange af hjemmemarkedets varer gik ikke tilsvarende ned i pris. Frem til 1928 faldt produktpriserne ifølge driftsbureauets beregninger 42 %, men landbrugets omkostninger kun 30 %. Eksportpriserne holdt sig noget bedre end hjemmemarkedets priser, og lige til udgangen af 1927 lå priserne på den importerede majs samt foderkager forholdsvis lavere end flæske- og smørpriserne. Men svineproduktionen var snarest i tilbagegang indtil 1927, da den til gengæld blev forøget med ca. 35 %, og så længe mund- og klovesygen hærgede besætningerne (mange af dem endda 2 a 3 gange), var heller ikke smørproduktionen stigende. Handelspolitiske vanskeligheder hemmede tilmed ofte kvægeksperten. Resultatet var for de 3 år 1925—28 så lave forrentningsprocenter som 1,6, 1,3 og 1,8 (af handelsværdien kun 1,2, 1,1 og 1,6). Bedre blev stillingen 1928—29 med 6,2 (4,9) og 1929—30 med 5,2 (4,3) % forrentning. Men de to gode år, der afsluttede det økonomisk set så bevægede tiår, havde til forudsætning et efterhånden temmelig katastrofalt prisfald for kornvarer. Takket være de billige råstoffer blev den forædlede landbrugsproduktion, som var Danmarks vigtigste indtægtskilde, i disse år forøget stærkere end nogensinde. Det gav pænt overskud for en tid, men derefter blev også dansk landbrug fra 1930 offer for den fremrykkende verdenskrise.

Man kan nu spørge, om de fire meget mærkbare konjunkturomslag indenfor samme tiår gav sig tydeligt til kende i Bondestandens Sparekasses virksomhed i 1920'erne. Når talen er om indlån og udlån må man gøre sig klart, at en række forhold virkede udjævnende, bl. a. at sparerne og låntagerne i større udstrækning end i ældre perioder kom fra andre erhverv end landbruget. Sparekassens regnskaber viste følgende bevægelse:

	Indlån mill. kr.	Udlån (heraf prioritetslån) mill. kr.
1920	83,1	75,2 (58,4)
1921	97,2	79,6 (59,7)
1922	109,6	87,9 (64,4)
1923	119,6	96,5 (68,8)
1924	124,3	109,5 (77,3)
1925	128,6	109,3 (77,8)
1926	132,8	113,6 (80,8)
1927	133,3	117,5 (84,3)
1928	135,7	119,8 (87,2)
1929	142,0	122,1 (90,3)
1930	151,0	128,5 (96,9)

Trods prisfaldet i begyndelsen af 20'erne var der en meget betydelig stigning i indskudsbeløbene frem til 1923. Det samme kan iagttages ved andre sparekasser, f. eks. Landbosparekassen i Århus, som derimod har nogen tilbagegang 1925—28, mens Bondestandens Sparekasse, hvad indlån angår, kun mærker landbrugets dårlige år som en relativ nedgang: ca. 7 mill. kroners tilvækst mod 13 millioner 1922—25, der var tre forholdsvis gunstige år for landbruget. Men i årene efter 1920 blev der optaget særlig mange kreditforeningslån (idet obligationskurserne under rentenedgangen steg fra 83,3 i 1920 til 95,5 i 1923), og en del af de penge, landbruget fik tilført ad denne vej, blev formentlig indsat i sparekasserne. Det forklarer til dels den fortsatte stærke stigning i Sparekassens indlån. Det vil også ses, at der i disse år optages færre prioritetslån, selv om dette iøvrigt har flere årsager. 1928—30, de to sidste gode år før den store krise, bragte en smuk opgang i indlånene.

På udlånssiden mærker man sig resultatet af kreditstramningen 1920—21 og atter 1924—25, men samtidig ser man, at det efter 1925 lykkedes at drive en betydelig udlånsvirksomhed, mens adskillige andre

sparekasser havde en nedgang i prioritetslånene. „Det er vore afdrag, der betinger vor udlånsevne“, betonedede direktør *Gyring* i 1928. Oversigten viser da også, at udlånsbeløbet 1926—28 steg med 6 mill. kr., prioritetslånene endda lidt mere, mens indlånskapitalen kun var forøget med små 3 millioner. Ved tiårets slutning var der bedre balance i forholdet mellem indlån og udlån end i de fleste tidligere regnskabsår. Det økonomiske barometer stod i 1920'erne som oftest på „Foranderligt“.

Sparekassens *reservefond*, der i 1920 kun udgjorde 837.500 kr., var i 1930 vokset til 3.110.600 kr. Tilgangen havde dog efter 1923 i adskillige år været ringe, og da Københavns Diskonto- og Revisionsbank i 1924 brød sammen, måtte der afskrives 235.000 kr. som tab på Sparekassens tilgodehavende (et tab, som direktør *Gyring* personlig tog ansvaret for). Allerede 1925—26 nåede reservefonden dog de 2 mill. kr., man så meget ønskede, og i de følgende år var tilvæksten betydelig. I krigsårene havde den ikke holdt skridt med indlånsstigningen, nu bidrog fonden mere til sparernes sikkerhed. Sparekasseloven påbød oprettelse af en *kursreguleringsfond*, til hvilken kursgevinster blev henlagt, mens kurstab i andre år blev afskrevet. Der var store svingninger i 1920'erne, men 1929—30, da kursfortjenesten var godt ½ mill. kr., androg fonden 1.354.229 kr.

I 1930 stod Bondestandens Sparekasse som nr. 3 blandt landets store sparekasser, og dens indlånsmidler udgjorde pr. 31. marts netop 7 % af samtlige sparekasseindlån mod 5,7 % i 1920 og kun 3,7 i 1914. Hvis tiderne fortsat ville bedres, nærmede man sig en fordobling af såvel indlåns- som udlånssummerne ved 1. verdenskrigs afslutning. *Driftsomkostningerne* var forholdsvis mindre end i dyrtiden efter krigen og udgjorde 1929—30 611.269 kr., godt 4 promille af indskudskapitalen.

Det var et udtryk for sparekassernes voksende betydning i samfundslivet, når Bondestandens Sparekasse i foråret 1923 efter anmodning deltog (med 1 mill. kr.) i direkte tegning af et mindre statslån. Men regnskabsåret 1923—24 var præget af overgangen til vanskeligere pengeforhold. Indskudene blev færre, låneansøgningerne langt flere, idet kreditforeningernes obligationskurser var vigende, og Sparekassen måtte i december 1923 ty til lån i Nationalbanken. Årets 1900

nye lån krævede 18 mill. kr. Tilsynsrådet vedtog i november at forhøje kendelsen for amortisable lån til 3 % (landejendomme) snarest muligt, og i 1924 viste Sparekassen større tilbageholdenhed m. h. t. udlån. 10. januar blev det vedtaget at oprette en 5 procents indlånsafdeling snarest og 12 dage senere at forhøje renterne på *brune* sparekassebøger til 4½ %, på *grå* til 5 % p. a. Det viste sig, at kurstabet på fondsbeholdningen oversteg det indtjente beløb, og da kursreguleringsfonden ikke kunne bære hele tabet, blev der af et regnskabsoverskud på godt 681.000 kr. kun ca. 123.000 kr. at overføre til en renteforstærkningskonto. Og denne blev der god brug for i det følgende år, idet renteforhøjelsen trådte i kraft ca. 10 måneder tidligere for indlån end for udlån.

På generalforsamlingen i juni 1924 forsvarede direktør *Gyring* renteforhøjelsen og understregede Nationalbankens henstilling: at folk måtte se at klare sig med lidt færre pengemidler. Landmændene havde brug for driftskapital — det fremgik af, at der var nogen tilbagegang for de brune sparekassebøger. Men samtidig var indskudene på de grå bøger (5 % p. a.) stigende, et glædeligt tegn på sparevilje og -evne. „Hvis vi skulle gøre op i dag, kunne vi på forhånd betale enhver sit og endda betale 6—700.000 til veldædige formål“, udtalte direktøren. Bondestandens Sparekasse klarede sig nok, mens navnlig de sønderjyske sparekasser led af kapitalmangel.

Afbetalingen på gælden til Nationalbanken og bestræbelserne for at styrke kassebeholdningen gjorde 1924—25 til et kreditindskrænkningens år med kun 538 nye lån (ca. 7 mill. kr.). Det var fortrinsvis de låntrængende private ansøgere, der blev imødekomet. Den nævnte forskydning i forholdet mellem indlåns- og udlånsrente medførte i de 10 måneder et formindsket driftsoverskud, hvortil kom „det stadig uundgåelige kurstab på fondsbeholdningen“, ligeledes henved 300.000 kr., og endelig tabet på 235.000, da Diskonto- og Revisionsbanken måtte standse (den havde ikke som Den danske Landmandsbank fået den fornødne støtte, hvilket man også indenfor ledelsen af Bondestandens Sparekasse var tilbøjelig til at beklage; banken havde i generjsningens tid støttet Sparekassen). Året blev derfor ugunstigt for Sparekassen, skønt landbrugets stilling endnu var ganske god.

1925—26 havde billedet vendt sig. Den europæiske økonomi var som helhed forringet, og det danske landbrug stod som tre år tidligere

overfor en krise, denne gang af længere varighed (se ovenfor). Virkningerne af den hastige kronestigning og „den tilsyneladende uovervindelige mund- og klovesyge“ var ikke mindst på Sjælland meget alvorlige. Men Sparekassens situation var lysere. De endnu ret normalt indbetalte halvårslige låneafdrag gjorde det muligt at yde lån uden ekstraordinær indskrænkning, således at kendelser og renteindtægter sikrede et næsten $\frac{1}{2}$ mill. kr. stort driftsoverskud. Fondsbeholdningen gav „for en gangs skyld“ fortjeneste i stedet for tab, og kursreguleringsfonden, der var svundet ind til næsten ingenting, fik tilført 155.000 kr.

Men landbrugets forværrede stilling prægede årene 1926—28. Mulighederne for opsparing var små, og lovgivningsmagts indgriben kom for sent eller blev overhovedet ikke til gavn. „De gamle midler nøjsomhed og arbejde, støttede og opmuntrede af klog statslig og kommunal administration, bliver sikkert nu som før det eneste, der virkelig hjælper“, hed det i årsberetningen juni 1926. Ministeriet *Staunings* kriseplan af oktober 1926 tilsagde navnlig industrien støtte, men landbruget skulle dog have lån eller tilskud til grundforbedringsarbejder, der kunne øge beskæftigelsen på landet. Det radikale Venstre stillede ændringsforslag til kriseplanen, men da regeringen ikke ville nedskære så meget, at dens forslag kunne samle et flertal i folketinget, blev dette opløst.

Resultatet af „krisevalget“ i december 1926 blev et venstreministerium *Th. Madsen-Mygdal*, støttet af Det konservative Folkeparti og derfor med 77 af folketingets 149 stemmer bag sig, hvor Stauning 1924—26 med radikal støtte kun havde haft 75 st. eller et yderst knebent flertal. Den nye regering, i hvilken statsminister Madsen-Mygdal tillige var landbrugsminister, havde desuden et solidt flertal i landstinget. Den kunne da i 1927 gennemføre en række *nedskæringslove*, der reducerede statens og kommunernes udgifter og søgte at fremme erhvervenes „tilpasning“ for på den måde at overvinde krisen. Der var dog stadig nedgang i landbrugets indtægter, og på forårsmøderne 1927 blev mulighederne for rentenedsættelse livligt diskuteret. På generalforsamlingen i juni s. å. anbefalede gdr. *Lars Frandsen*, Gudum, at man gik frem ad denne vej: „Lad os huske på, hvad en rentenedsættelse vil betyde for tusinder af unge landmænd!“

Direktør *Gyring* forsvarede med stor styrke direktionens standpunkt: „Vi ville ikke få andet ud af en rentenedsættelse, end at vi selv fordriver indlånskaptal fra vore kasser. Vi har fra Nationalbankens sidste diskontonedsættelse erfaring for, at folk opsagde deres kapital hos os i den tro, at vi ville nedsætte renten“. Amtsrådsmedlem, gdr. *Hans Chr. Pedersen* (der efter generalforsamlingen valgtes til formand) og flere andre støttede *Gyring*, og da denne kunne meddele, at bestyrelsen umiddelbart før generalforsamlingen havde besluttet at gå med til nogle mindre rentenedsættelser for udlån, trak *L. Frandsen* sit forslag til en resolution tilbage. Lettelserne blev gennemgående på $\frac{1}{4}$ procent for såvel gamle som nye låntagere, mens kendelsen for amortisable 1. prioritetslån blev nedsat fra 3 til $2\frac{1}{2}$ %. „Derimod turde bestyrelsen fremdeles endnu ikke gå til nogen nedsættelse af indlånsrenten“, noterer tilsynsrådets forhandlingsprotokol 30. juni 1927.

Også i det følgende år rejstes der fra låntageres side stærke krav om rentenedsættelse, men direktionen fastholdt som sin opfattelse, at et lille lands private pengeinstitutter ikke vilkårligt kunne regulere rentefoden; lokale rentereguleringer havde ingen mulighed for sig. Kun en almindelig erhvervsmæssig og økonomisk fremgang kunne give signal til forandringer på dette felt. Den 29. juni 1928 udtalte *Gyring* på generalforsamlingen: „Rentespørgsmålet ligger højst forskelligt, også indenfor Sjællands grænser. Hvis vi kunne, ville vi indføre forskellige rentesatser for vore forskellige kontorsteder. Man må ikke skære alle over een kam“. Så gerne man også ville, turde Sparekassens styrelse ikke nedsætte renten af frygt for det bagslag, der ville komme. „Nedsættelsen kommer af sig selv, så snart erhvervene tjener så meget, at der kommer en smule pengeligelighed“, erklærede *Gyring*, der kunne henvise til, at størstedelen af sparernes penge var udlånt til 5 %.

Under forhandlingerne beklagede *L. Frandsen*, Gudum, at Sparekassen holdt stejlt på de høje renter: „Vi må erindre, at vi står som repræsentanter også for dem, der skal låne. Intet havde glædet os repræsentanter mere, end om Sparekassens ledelse havde mødt med et forslag om at nedsætte renten over hele linien med $\frac{1}{2}$ % p. a.“ *Frandsen* blev støttet af *And. Andersen*, Bakkegården: „Ingen er mere skikket til at gå i spidsen end Bondestandens Sparekasse, og går den ned

med renten, vil bankerne blive nødt til at følge efter. Derved vil man også kunne tvinge detailpristallet ned". Flere andre deltagere i diskussionen rettede en kraftig opfordring til tilsynsråd og direktion om at få renten $\frac{1}{2}$ % ned. Den nye formand *Hans Chr. Pedersen*, Store Heddinge, henviste derimod til stemningen på obligationsmarkedet, hvor renten var over 5 %; lige så dyre var de penge, staten havde stillet til rådighed gennem driftslåneforeninger. Da *L. Frandsen* fremhævede, at de københavnske sparekasser og den fynske landbosparekasse havde lavere rentesatser end Bondestandens Sparekasse, påpegede *Gyring*, at det københavnske publikum var et helt andet, og at de fynske sparekasser havde sat renten ned med det resultat, at de nu ikke havde flere penge at låne ud: „og det var *det*, vi gerne skulle undgå!"

Overfor *Holger Holgersen*, Holgersminde, der havde talt om, at „kapitalisterne" måtte følge med i den nedadgående bevægelse, oplyste *Gyring*, at kun 16.000 af Sparekassens 78.000 indskydere i 1927 havde over 2000 kr. i indskud. Endda var der blandt de 16.000 adskillige institutioner, der repræsenterede mindre sparere; hvis forrentningen på det internationale pengemarked blev væsentlig bedre end i Sparekassen, kunne *de* forsvinde i løbet af 3 måneder! „Før landbruget kommer med i de andre erhvervs moderate fremgang, således at vi får magt til at råde over renten gennem større pengeregighed, vil jeg for mit vedkommende ikke tage ansvaret for en rentenedsættelse", erklærede *Gyring*. *J. N. Jensen*, Munkebjergby, og *Vilb. Madsen*, Skovlunde, ønskede at takke ledelsen for dens fornuftige og forsigtige stillingtagen. Debatten sluttede uden nogen afstemning, idet tilsynsrådets formand kunne udtale, at bestyrelsen, såsnart lejligheden virkelig var der, skulle vide at gennemføre en rentenedsættelse.

Den *var* på vej. 6. september og atter 3. november 1928 behandlede tilsynsrådet rentespørgsmålet og vedtog på sidstnævnte møde at nedsætte *udlånsrenten* af amortisable 1. prioritetslån fra 5 til $4\frac{1}{2}$ % p. a., andels- og kommunelån fra $5\frac{3}{4}$ til $5\frac{1}{2}$ %, begge dele fra 11. december; nye låntagere fik dog nedsættelse straks. Med henblik på *indlånsrentens* nedsættelse ville Sparekassen tage initiativet til en forhandling med de øvrige sjællandske sparekasser og banker. Også senere fastholdt Bondestandens Sparekasse, at *almindelig* tilslutning måtte være betingelsen for en nedsættelse af indlånsrenten, og der var på et møde i tilsynsrådet 31. januar 1929 god stemning for at åbne en 6 måneders

opsigelses-afdeling til p. t. 5 % rente p. a. — I regnskabsåret 1928—29 afgav Sparekassen da en del af sin årsfortjeneste til lånerne i form af nedsættelser både på renter og kendelser, mens indlånsrenten ikke blev nedsat. „Dette skridt kan måske siges ikke at være forretningsmæssigt klogt, men nedsættelsen er også mere sket af samfundsmæssige grunde som et forsøg på at imødekomme en opinion, overfor hvilken det var Sparekassen magtpåliggende at vise god vilje“, hed det juni 1929 i årsberetningen.

Der var nu gået 20 år siden genrejsningen i 1909, og selv om direktør *Gyring* „ikke ville blæse i basun“ i den anledning, turde han på generalforsamlingen den 28. juni udtale, at der var arbejdet godt. Om-sætningen havde 1909—29 været 1400 mill. kr. bortset fra den endnu større check-omsætning, og der var til den sjællandske befolkning udlånt 181 mill. kr. Det måtte kaldes en velsignelse, at sjællandske bønder kunne rejse de penge indenfor deres egne rækker, og dette havde i høj grad bidraget til, at lån kunne fås på rimelige vilkår. Under den stærke udvikling var Sparekassen på mange måder gledet ind i nye baner for bedre at kunne imødekomme landbrugets krav til dets pengeinstitut. Pressen havde været velvillig overfor Sparekassens arbejde; skønt der ikke herskede enighed, havde den aldrig nægtet at tro på den gode hensigt, fastslog *Gyring*.

Gode høstår med stigende afsætning af landbrugets forædlede produkter lettede situationen ved 20rnes slutning. I 1929 var modet genrejst hos den sjællandske bondestand, hedder det i Sparekassens årsberetning. Flere omstridte spørgsmål tabte nu i betydning. Der havde været diskussion om lån i forbindelse med akkordlovene 1927—28 og om de nye *driftslåneforeninger*, oprettet i henhold til en lov af 1928 for at give kriseramte landmænd en håndsrækning. Direktør *Gyring* havde omtalt dem temmelig afvisende, hvad der skurrede i ørerne på adskillige repræsentanter og tilsynsrådsmedlemmer. Men også Bondestandens Sparekasse ydede gode lån til grundforbedringsarbejder og andre tiltrængte fremstød for det sjællandske landbrug. De stærkt voksende indskud 1929—30 viste, at der nu var flere penge til investering i landets hovederhverv, og med 1857 udlån i dette regnskabsår forøgede Sparekassen den udlånte kapital med 6½ mill. kr., langt den største stigning siden 1923—24.

Styrelse og administration.

I 1920'erne var mændene fra 1909 de ledende indenfor tilsynsrådet. *Rasmus Nielsen*, Brøderup, der i 1915 var rykket frem fra næstformands- til formandsposten, påtog sig kun få andre hverv i sin 12-årige formandsperiode (1918—20 var han dog folketingsmand). Han så en hovedopgave i gennem et solidt arbejde at fortsætte Feldthusens gerning, som regel i bedste forståelse med den øvrige bestyrelse og direktion. Bondestandens Sparekasse skulle opnå stigende anseelse og sikres større indflydelse, til gavn for stadig flere sjællandske landboere. Som ejer af sin fødegård i Sydsjælland var Rs. Nielsen den naturlige repræsentant for en bofast, lokalt virksom landbostand, der foretrak den rolige fremgang for en forceret udvikling. Hans formandstid var som omtalt en meget omskiftelig periode, hvad landbrugskonjunkturerne angik, og der blev indenfor Sparekassens ledelse al mulig grund til at indtage en betænksom, velafvejnet holdning overfor de hastige forandringer, der ofte betegnede en trusel mod mange landbrugeres økonomi. Samarbejdet med den erfarne direktør Gyiring blev her af allerstørste værdi for Rs. Nielsen og hans efterfølger.

I 1927 ønskede den nu 76-årige formand efter nogen tids sygdom at trække sig tilbage (Rs. Nielsen døde i 1930). I hans sted valgtes tilsynsrådets sekretær gennem 10 år, gårdejer *Hans Chr. Pedersen*, Renge ved Store Heddinge, der ligesom forgængeren skulle få en 12-årig formandsperiode (1927—39). Af genrejsningens mænd blev han sammen med Hans Hansen, Høng, den, der fik det længste virke; i 30 år havde de begge sæde i tilsynsrådet. Han havde adskillige tillidshverv på Stevns og sad i Præstø amtsråd. Og Hans Chr. Pedersen var ikke blot en af sin egns mest fremtrædende mænd — „den lille konge fra Renge“, som han spøgefuldt anerkendende blev kaldt — han var en betydelig personlighed, der trods sin alder (han var født 1859) hævdede sig godt på formandspladsen.

1926—27 skete der flere forandringer indenfor tilsynsrådet. Til medlem for Frederiksborg amt valgtes i 1926 gårdejer *Hans Nielsen*, Kongslevgård, Dauglykke (Dageløkke), i stedet for *Peder M. Pedersen*, Stenløse, der var død kort forinden. Hans Nielsen blev fra 1927 sekretær i H. Chr. Pedersens sted. Samme år døde en af mændene fra 1909, sognefoged *H. P. Nielsen*, der var ejer af en gård i Bringstrup,

som hans slægt gennem 200 år havde beboet, længe som fæstere, senere som selvejere, ialt i 8 led. Også hans efterfølger var gårdejer og blev senere sognefoged i Bringstrup. Det var *Gustav Lund*, der ligesom sin forgænger i 18 år skulle repræsentere Sorø amt indenfor styrelsen; 1939 blev han næstformand. For Præstø amt indvalgte 1927 i Rs. Niensens sted gårdejer *Peder Jakobsen*, Julebæk, der sad indtil 1932.

Bondestandens Sparekasse fik i 1925 nye revisorer. Efter *Jul. Jørgensens* død valgtes hans vikar, statsautoriseret revisor *Poul Møller*, København, og samtidig efterfulgtes sagfører *H. J. Borre*, Nykøbing Sj., der ikke ønskede genvalg, som revisor af sagfører *N. C. Nielsen*, Roskilde, mens fhv. folketingsmand, assurancebestyrer *Carl Hansen*, Holsteinsminde, vedblivende var suppleant for revisorerne.

Tre gårdmænd fra Bringstrup har, som det vil ses, skrevet deres navne i Bondestandens Sparekasses historie, den ene tillige i landets politiske historie. Den 26. juni 1928 døde fhv. landbrugsminister *Ole Hansen*, den mand, der fremfor nogen anden forgrundsskikkelse på Sjælland blev hårdt ramt af Alberti-katastrofen. Politisk set havde han 6 år senere så at sige måttet begynde forfra, denne gang som medlem af landstinget, hvis formand han blev 1922—28. Den jævne, men velbegavede bonde fra Bringstrup havde fået en mærkeligere skæbne, end nogen kunne forudse. Som yngre stod han nærmest i opposition til P. A. Alberti, da denne blev formand for Bondestandens Sparekasse; senere blev de nære partifæller, og Alberti havde megen andel i, at Ole Hansen blev den første Venstre-landbrugsminister. Hans stilling i den tidligere bestyrelse (næstformand fra maj 1908) gjorde det uundgåeligt, at han efter genrejsningen måtte vige pladsen, men i det mørke år efter 8. september 1908 havde han taget hundevagten, før afløsningen kom, og det atter dagedes for Sparekassen. I 1925, da Ole Hansen fyldte 70, kunne han med et billede fra sin barndom (han var født en frosthård decemberdag 1855) om tiden efter 1908 stilfærdigt sige: „Jeg glemmer naturligvis aldrig de år, hvor jeg sad ved den frosne rude og åndede for at få et kighul for en solstråle“. Han føjede til, at solstrålen kom fra „et sted der ikke kunne være bedre“: fra bønder i Sorø og Præstø amter. Han genvandt sin tabte tro på, at Bondestandens Sparekasse ville få en fremtid.

I 1920'erne var *J. N. Gyving* på andet tiår Sparekassens direktør og stod i sin fulde kraft, utrættelig virksom i den store institutions tjene-

ste. Når han tog sig enkelte andre betydningsfulde opgaver på — fra 1919 var han således formand for Centralforeningen for Østifternes Sparekasser — arbejdede han også derigennem for Bondestandens Sparekasse og havde altid det formål for øje at sikre sparekasserne størst mulig selvstændighed. Som leder af den omfattende virksomhed viste han en stærk og stædig energi, men før han traf sine beslutninger, overvejede han længe og grundigt, rådførte sig med sine hjælpere — fremfor nogen kontorchef, senere direktør *V. Larsen* — og gennemførte så med fasthed og konsekvens, hvad situationen krævede. Hans beretninger på generalforsamlinger og redegørelser ved forårsmøder og andre lejligheder blev modtaget med stor interesse, hans indlæg under forhandlingerne gjorde indtryk også på dem, der ikke fuldt ud delte hans opfattelse, fordi han så stærkt betonede Sparekassens interesser *på langt sigt*.

Blandt tillidsmænd og kontorbestyrere som blandt hovedkontorets personale var Gyring en højt respekteret og samtidig meget afholdt mand. Respekten gjaldt ikke blot den dygtighed, han ret stilfærdigt lagde for dagen, men også hans store, omhyggelige arbejdsindsats. Skulle en opgave løses, et problem klarlægges snarest muligt, sad han i sene aftentimer eller til ud på natten og arbejdede. *Han* havde ret til at tale om „de gamle midler nøjsomhed og arbejde“ (som ovenfor citeret), for han levede selv efter sine ord. Og han havde oplevet de trange tider, han ofte frygtede skulle vende tilbage, som det jo også skete i 1930'erne. Der skulle spares på inventar og vises mådehold m. h. t. lønninger, ikke købes eller lejes for dyre bygninger, og de altid tiltrængte udvidelser på hovedkontoret trak længe ud, for det hele skulle beregnes så overordentlig nøje.

Men det præg af indgående overvejelser, som Gyryngs dispositioner kunne have, fortonede sig i den menneskelige varme, som udgik fra hans personlighed. Han forstod at tale med de sjællandske bønder, han kendte kontorbestyrerne derude, der som oftest glædede sig til hans besøg, men personalet på hovedkontoret stod dog nok hans hjerte nærmest. Her standsede hans interesse ikke ved forretninger og dagligt samarbejde — de underordnedes private forhold var ham en kilde til glæder eller bekymringer og meget ofte til uegennyttige overvejelser, som også syntes båret af hans bestandige hensyntagen til Sparekassens velfærd. Han tålte i reglen ikke modsigelse, men kunne vise en patriar-

kalsk omsorg, der måske ikke mere var i pagt med tiden, men så meget mere med det inderste i direktør Gyrrings væsen. Hans cirkulærer til kontorbestyrerne var ofte fortroligt-ansporende henvendelser, hvis undertone ingen tog fejl af: et ubrydeligt virksomt sammenhold om Bondestandens Sparekasse var det selvfølgelige grundlag for den gode forståelse.

Som administrerende direktør fik Gyrring naturligvis en langt mere fremtrædende stilling end den juridiske direktør i Bondestandens Sparekasse. Men også *V. M. Amdrup* var en højt anset og respekteret personlighed. Han boede på 1. sal i hovedkontorets bygning i Vestervoldgade, og når der nu og da var anledning (eller en og anden *tog* anledning) til at søge hans bistand, blev vedkommende yderst elskværdigt modtaget og fik et indtryk af en fint kultiveret, om end lidt formel embedsmand, hvis interesse for Sparekassen var usvækket siden de bevægede genrejsningsår, da han udførte et stort arbejde som Sparekassens dengang helt uundværlige juridiske rådgiver. Han deltog i adskillige forårsmøder, men ved bestyrelsesmøderne holdt han sig helst i baggrunden, da kun få punkter på de vekslende dagsordener havde direkte tilknytning til hans særlige område.

Efterkrigstiden stod, hvad *administrationen* angik, ubetinget i fremgangens tegn. Det er allerede omtalt, at en række nye kontorer blev oprettet og andre udvidet i årene omkring 1920. Sparekassen gik over til at *købe* ejendomme for at kunne indrette kontorsteder mere uafhængigt af de stedlige boligforhold (det var ofte vanskeligt at finde en egnet bolig, hvor der kunne opnås et længere lejemål) og opførte efterhånden enkelte huse på egen, tidligere erhvervet byggegrund, først i Mørkøv, senere var det tanken at bygge i Græsted (Nordsjælland). I foråret 1925 købte Sparekassen ejendomme i Lou og Store Heddinge; sidstnævnte blev foreløbig udlejet, mens ejendommen i Lou snart efter kunne tages i brug. Køge-ejendommen blev derimod solgt. I Fårevejle og Gilleleje oprettedes terminskontorer, og en række ældre kontorer udvidede driften med 1 dag om ugen eller 1 a 2 timer pr. kontordag. Præstø gik i efteråret 1924 over til daglig kontortid, 1925 fulgte Glumsø og Høng efter. I Næstved blev der på de egentlige markedsdage oprettet kontor på kvægtorvet. Hovedkontoret i København fik kontortid en aften hver uge, og man forberedte oprettelsen af nye kontorsteder i omegnen, navnlig Ballerup (ved Frederikssund-banen),

hvor kontoret blev åbnet i vinteren 1925—26. Sparekassen havde ved denne tid 64 kontorer og ejede 9 huse i provinsen.

Såvel i Ballerup som i Fakse blev der kontortid lørdag aften, og flere kontorsteder gik efterhånden over til at have åbent et par timer om lørdagen, især eftermiddag eller aften, en belejlig kontortid for mange kunder. — I Glumsø blev der i 1925 for 14.000 kr. købt en lille ejendom, der for en del skulle indrettes til Sparekassens brug. Ejendommen på torvet i Store Heddinge blev ombygget til en smuk 2-etages bygning. I Kirke Eskildstrup havde en kreds af mænd arbejdet for at få oprettet et nyt kontor, og i 1926 blev indretningen påbegyndt. Ledelsen var dog i de kriseprægede år tilbageholdende med oprettelsen af nye kontorer, hvortil kom, at et par kontorer „gav underskud“ (nogle få tusind kr., som vedkommende bestyrere ved families og venners hjælp til dels fik dækket). Vanskeligst var det i Kalundborg, hvor det før havde været galt hos samme kontorbestyrer; der var stillet kaution, men garantierne gik først efter længere forhandling ind på den af direktør Gyrling foreslåede ordning, idet de var tilbøjelige til at hæfte sig ved den „moraliske“ garanti, direktøren skulle have givet efter det første underskud i kassen.

Mod 20rnes slutning voksede udvidelsesmulighederne. I 1927 blev der oprettet et lille kontor på Solrød mejeri og i 1928 et længe savnet kontorsted i Borup stationsby. I Fuglebjerg, hvor der fra ældre tid var kontorsted, købte Sparekassen i 1927 for godt 24.000 kr. en heldigt beliggende ejendom, der efter grundig istandsættelse var anvendelig til kontor. Der blev 1929 oprettet nye kontorer i Karise (hvor man længe havde ønsket et sådant) og i Kirke Såby nær den påtænkte nye jernbanestation, hvor man ventede et opsving i egnens erhvervsliv. Bondestandens Sparekasse købte endvidere i 1928 en byggegrund i Høng, og her blev der fra efteråret 29 opført et velindrettet og fint beliggende kontor. En række kontorer fik sidst i 1920erne nye og bedre lokaler, moderne jernskabe eller andre forbedringer.

Også „det historiske hjørnekompleks Vestervoldgade—Ny Vestergade“ (for at citere redaktør *J. V. Christensen*) oplevede ved tiårets slutning en længe påtænkt ombygning. Hidtil havde man klaret sig med småudvidelser, når en kasserer eller bogholder umuligt kunne få albuerum for en absolut tiltrængt medhjælp ved sin side, sådan som pladsforholdene var. Det var meget betegnende, når direktionen på et

tilsynsrådsmøde 1. marts 1928 „rejste spørgsmålet om en eventuel ændring af Sparekassens bygning derhen, at køkkentrappen forlægges fra husets indre til gårdfacadens yderside for at skaffe mere pultplads i ekspeditionskontoret“.

I april 1929, da 3 værelser til gaden var blevet ledige på 3. sal, fremsatte direktionen en plan for ombygning, hvorefter bogholderiet og hele det store lyse hjørneparti omkring hovedindgangen skulle inddrages under ekspeditionskontoret. Herved ville man opnå, at der kunne ekspederes fra 19 mod tidligere kun fra 14 pladser. Endvidere ville der blive plads for to kasserere; i de travle tider omkring terminen kunne een mand umuligt overkomme arbejdet. I spareafdelingens skranke kunne der anbringes 2 jernskabe mere. Hvis bestyrelsens lokaler blev henlagt til 3. sal og revisionen overflyttet til det nye bogholderi, kunne der blive plads for 1 a 2 konferenceværelser mere. — Efter nogen diskussion gik tilsynsrådets medlemmer ind på planen. Tegninger og overslag blev fremlagt. Arkitekt *Jesper Tvede* skulle forestå arbejdet, der blev udført af „Sparekassens sædvanlige faste folk“; overslaget måtte under ingen omstændigheder overskrides! Mangler ved ejendommens tømmerkonstruktion (begyndende tegn på forrådnelse) samt vandledninger og dræningsforhold blev ved samme lejlighed undersøgt. Et byggeudvalg, hvori direktionen og J. Stilling-Andersen havde sæde, aflagde beretning om arbejdets fremadskriden. Årsregnskabet for 1929—30 viste, at ombygningen havde kostet 83.365 kr. foruden 33.378 kr. på inventar-kontoen.

Set fra Vestervoldgade skiftede Bondestandens Sparekasse udseende. Hovedindgangen havde hidtil været på hjørnet af Ny Vestergade (nr. 17), men blev nu flyttet hen på facaden Vestervoldgade 107. Det vigtigste var, at de nye kontorforhold i høj grad lattede det daglige arbejde, og det var altså lykkedes at få ombygningen gennemført, før den store landbrugskrisens trange år.

At tage mod indlån — at ordne udlån. Det lyder så enkelt. Men de to hovedvirksomheder i kontorbestyrerens og hans medhjælperes arbejdsverden *var* ikke så enkle, heller ikke i 1920'erne, selv om der navnlig var færre former for *opsparing* end i 1950'erne. Renten blev som omtalt nedsat eller forhøjet mange gange i tiåret efter krigen, og nye afdelinger for indskud blev oprettet, hvad der bl. a. havde til følge, at

brune sparekassebøger skulle forvandles til grå med $\frac{1}{2}$ % højere rente. Det skete i en længere periode ved hjælp af såkaldte „røde lister“ med tilhørende grå overklustringsplakater, men i februar 1925 gav direktionen ordre til at ophøre med den lidt besværlige tapetserermetode og for fremtiden udstede en *ny* grå eller brun bog. Også *sparemærke*-bøgerne medførte problemer ved indløsningen, idet fra 1924 kun 5 øres mærker var gyldige, efter en passende indløsnings tid for de øvrige „indkaldte og mortificerede“ mærker. M. h. t. *skolesparekasser* holdt ledelsen sig tilbage, indtil forhandlinger mellem et særligt udvalg og Fællesrepræsentationen for de danske Sparekasser var afsluttet.

Gang på gang var der anledning til små praktiske vejledninger. 9. januar 1923 hed det således i et cirkulære til kontorbestyrerne: „Sparekassen har i stigende grad ulemper og ubehageligheder, ikke sjældent også pengetab, som følge af *påtegninger* i sparekassebøger, foretagne ved kontorstederne, men *ikke* indberettede til hovedkontoret og *ikke* senere overholdte af kontorstederne. Vi minder derfor om, at *påtegninger, forbehold, hemmelige mærker og alt lignende ikke* tør besørages ved kontorstederne, men bør overlades til hovedkontoret og på *dettes ansvar*“. Direktionens (Gyrings) fremhævelser er typiske; de ledsages af omhyggelig anvisning på indsendelses-måden.

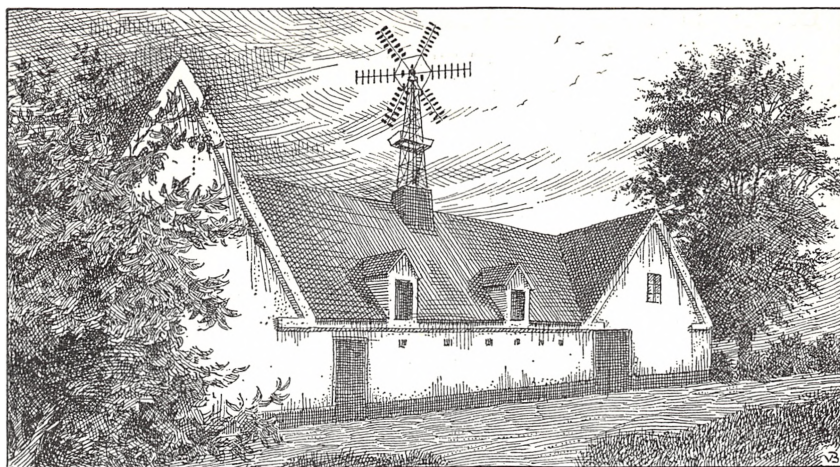
Lånesager krævede omhyggelig behandling. Det var en stor fordel, at kontorbestyreren i så mange tilfælde kendte lånsøgenes forhold og forstod at fremskaffe de nødvendige oplysninger på en måde, der ikke følte generende, endsige krænkende. Men i 1926, da Sparekassen „svømmede i lånesager“, henstillede direktionen til „D’herrer kontorbestyrere“ at sørge for, at lånsøgerne (eller deres sagførere) „drives til *både* at udfylde ansøgnings-skemaerne ordentlig — ikke blot *henvise* til panteattester, skyldattester, skøder o. s. v. — og at aflevere de dokumenter, der efter skemaets punkt 18 skal medfølge. Når dokumenterne derefter i den angivne rækkefølge indlægges i sagen og denne forsynes med god, oplysende, vejledende erklæring fra Dem, da er alt, som det skal være, og sagen går sin letteste gang uden forsinkelse“.

Men sådan var det langt fra altid. „Lad være, at der mangler en enkelt attest, der kan eftersendes; men som det nu går, kommer sagerne ofte ind med dokumenterne i en uordnet klump, manglende de halve, og med de halve rubrikker kun halvt eller slet ikke udfyldte, hvorefter vi kan sidde og fuldstændiggøre udfyldningen, bringe orden i

papirerne og ringe rundt efter manglende materiale og oplysninger — alt i dagevis af tid, der burde bruges til noget nyttigere...“ Til denne velmente „opsang“ føjede Gyving ikke uden lune, at han vel vidste, „at ofte får D'hr. mere vrøvl, når De rejser indvendinger, end der fremkommer, når vrøvlet gøres fra hovedkontoret“. Men kontorbestyreren havde kun få sager, når hovedkontoret havde hundreder, og han havde ofte så meget lettere ved at foretage undersøgelser. Var der tale om en beboelsesejendom kunne „en smule amatørfotografi“ være meget oplysende.

Ved siden af hverdagens små og store opgaver, der ideligt gentog sig, var der mange eengangs-problemer. Andelsbankens standsning 1. juni 1925 berørte for så vidt ikke Bondestandens Sparekasse, som den ikke havde noget til gode, men ved flere kontorsteder meldte der sig snart andelsselskaber og private, der nu kunne ønske forretningsforbindelse med Sparekassen. Hvor der var tale om „*virkelige* og navnlig Sparekassen *velsindede* landbrugerforetagender“, burde de opnå hjælp i vid udstrækning, og „årvågne“ måtte kontorbestyrerne også være, da den likviderende bank pr. 1. december s. å. udbetalte 60 % til indskyderne, hvoraf Sparekassen havde billigt krav på en del, da den havde forstrakt mange af bankens tidligere kunder med penge. Også akkordlove og driftslåneforeninger rejste adskillige spørgsmål i „de små landbrugskrisers tid“.

Man måtte følge med tiden. I sidste halvdel af 20'erne var indførelsen af rutebiler (busser) i rask udvikling, og følgen blev, at kontortiderne ikke altid faldt sammen med de tider, da landboerne kom til købstaden eller stationsbyen og havde brug for Sparekassen. Dens åbningstimer måtte derfor lægges om. Nye baneanlæg, især den projekterede midt-sjællandske bane, kunne få lignende virkning. Konkurrerende banker ilede med at oprette filialer, og Bondestandens Sparekasse måtte bede kontorbestyrere og tillidsmænd være opmærksomme på, om en tilsvarende aktivitet var påkrævet fra Sparekassens side.

Nyere sjællandsk bondegård

DEN STORE LANDBRUGSKRISE

Verdenskrisen over Danmark (1930—31).

I første omgang havde den økonomiske krise især ramt industrien i de førende lande. Men Danmark var, hvad eksporten angik, overvejende et landbrugsland, og det var landbruget og dets hjælper skibsfarten, der mest føleligt mærkede omslaget, da det kom i efteråret 1930. Priserne faldt, men indtil november havde der ikke været nogen uheldig forskydning i forholdet mellem priserne på danske indførsels- og udførselsvarer (korn og foderstoffer var som ovenfor nævnt gået særlig stærkt ned i pris fra 1929). I de følgende måneder skete der imidlertid en vending i udviklingen, og landbrugseksporten rantes hårdt. Gennemsnitsprisen for smør lå i januar 1931 ca. 23 % lavere end et år før, men for flæsk var nedgangen næsten 40 %. I januar 1932 var prisfaldet forstærket til 32 % for smør og ca. 60 % for flæsk — en nedgang så alvorlig, at krisen i 1880—90'erne, som snart kun de ældre huskede, blev stillet i skygge.

Slægtledet fra før 1900 havde bekæmpet landbrugskrisen ved en energisk produktionsomlægning og en imponerende forøgelse af vor eksport. Kunne noget lignende ske nu?

Danske landmænd havde i forvejen sat produktionen, navnlig af flæsk og æg, stærkt i vejret, men mødte store afsætningsvanskeligheder. Den økonomiske krise, som også havde rod i den politiske udvikling (de svigtende tyske krigsgældsbetalinger) svækkede købekraften i de forskellige aftagerlande, ikke mindst hos befolkningerne i England og Tyskland. Hertil kom, at land efter land lukkede for den frie tilførsel af landbrugsvarer. Importregulering og højere toldsatser blev krisetidens løsen også i mange mindre stater; de lærte efterhånden at tilpasse sig efter storstaternes handels- og valutapolitik. Danmark, der 1927—29 i årligt gennemsnit havde udført ¼ million stk. hornkvæg til Tyskland, måtte allerede i 1929 gå med til en begrænsning af eksporten og blev fra april 1930 stærkt generet af forhøjet told og besværlige indførselsbevillinger. Også smøreksperten til Tyskland mødte alvorlige hindringer, og blandt de mindre lande aftog kun Belgien dansk smør og kvæg i større mængder.

Men hvad så med vor hovedkunde, England? Her var forholdet det, at Tysklands svigtende evne til at betale sin krigsgæld efter 1. verdenskrig ramte England hårdt, fordi dets tilgodehavende i Tyskland og andetsteds blev „infrosset“. Prisfaldet på industrivarer gik også stærkt ud over England, der ikke kunne undvære en større del af sin eksport, uden at arbejdsløshed og underernæring i vide kredse ville blive følgen. Under disse yderst vanskelige forhold blev tilliden til det engelske pengevesen undergravet. Guldreserverne i kældrene under Englands Bank svandt ind, og 20. september 1931 blev bankens forpligtelse til at indløse sine sedler med guld sat ud af kraft. Følgen var, at de mindre stater, der hørte til „sterling-blokken“ og var økonomisk afhængige af England, nu også måtte forlade guldet. Det gjaldt de treskandinaviske lande. — Ved denne tid skrev digteren *Jobs. V. Jensen* „Englandssangen“, hvor især et af versene dengang og måske endnu mere i 1940 måtte tale stærkt til danske sind:

Og krænger skuden nu, og hælder mærket,
og graver muldvarp under udenværket,
læg dig på sinde, danske mand, et råd:
Vi er i samme båd!
England!

Mere prosaisk udtrykt var det i efteråret 1931 en hovedopgave for Danmark at bevare sin solide handelsforbindelse med England, og regeringen — det var siden maj 1929 det socialdemokratisk-radikale ministerium *Stauning-Munch* — søgte ved en centralisering af valuta-handelen at holde en nogenlunde fast kroneværdi i forhold til det engelske pund. Men der var fare for, at England efter en regeringsforandring ville gå over til agrarbeskyttelse og give sine „dominions“ en fortrinsstilling, til skade ikke mindst for Danmark. I den retning gik udviklingen i 1932.

Allerede 1930—31 nærmede landbrugets forrentningsprocent sig nulpunktet, dog til dels fordi værdierne for besætninger m. v. blev nedskrevet, og 1931—32 blev den ÷ 0,5. For gennemsnitslandmanden var landets hovederhverv blevet en underskudsforretning. Derfor hævdede der sig højroastede krav om en nedskæring af de offentlige udgifter og i det hele en tilpasning til de faldende priser og forringede indtjeningsmuligheder. Der opstod en ny agrarbevægelse, *Landbrugernes Sammenslutning* (L.S.), som fik særlig stor tilslutning i Jylland, men dens program virkede tiltrækkende på tusinder af kriseramte landmænd i alle landsdele. L.S. krævede rente-moratorium samt rente- og skattenedsættelse til lettelse for de forgældede landbrugere; endvidere indgreb mod fordyrende prisaftaler og stærk reducere af statens og kommunernes udgifter. Hvis regering og rigsdag ikke fandt midler til en virkelig forbedring af landbrugets rentabilitet, truede L.S. med produktionsstrejke og betalingsstandsning. I Sønderjylland, hvor mange landejendomme kom til tvangsauktion, søgte bevægelsen at lukke de nye ejere ude fra andelsmejerier og -slagterier.

Som forholdene udviklede sig, måtte de ældre landbrugsorganisationer skridt for skridt opgive deres frihandelsvenlige indstilling. Ingen af dem kunne i denne krisesituation holde på „kræfternes frie spil“. Landbo- og husmandsforeninger afholdt et fællesmøde i januar 1931, hvor deres repræsentanter vedtog en udtalelse, der opfordrede såvel det offentlige som privatinstitutioner til at arbejde for en snarlig økonomisk tilpasning. Derimod kom der intet ud af sommerens forhandlinger, og L.S.-agitationen påvirkede adskillige landboforeningers og navnlig mange andelsselskabers holdning. Da regeringen i oktober gennemførte den første kriselovgivning sammen med de fleste konservative, stod Venstre udenfor. Den hjælp, mange landmænd opnåede

til skattebetaling og rentelettelse, rakte heller ikke langt, og forhøjelsen af en række indirekte skatter vakte misfornøjelse. De mange arbejdsløse fik samtidig en midlertidig hjælp.

Den sjællandske Bondestands Sparekasse stod overfor det samme som så mange andre pengeinstitutter. De gode år umiddelbart før den strenge landbrugskrise havde opmuntret til udvidelser, som samfundet ikke mere havde fordel af. Mange landmænd, der havde købt biler, måtte sælge dem igen, men nye, større staldbygninger og andre fremstød indenfor bedriften skulle snart vise sig unødvendigt dyre, om ikke helt overflødige. I den første tid blev landbrugsproduktionen dog endnu forøget uden hensyn til, at priserne faldt og faldt, og det blev stadig vanskeligere at klare renter og afdrag.

I foråret 1930 havde man indenfor ledelsen af Bondestandens Sparekasse ment, at „det i så mange år stærkt omstridte rentespørgsmål“ havde fundet sin løsning. Indlånsrenten blev fra 11. marts nedsat med $\frac{1}{2}$ % p. a., til 4 % på brune bøger, mens de ældre indskud på grå bøger først fra 11. juni gik ned til $4\frac{1}{2}$ %. Fra samme dato blev udlånsrenten over hele linien nedsat i passende forhold hertil. Nedsættelsen skete i forståelse med hovedparten af de sjællandske pengeinstitutter, mens navnlig mange jyske holdt sig udenfor. Den effektive rente af kreditforeningsobligationer kunne i maj s. å. opgøres til 4,81 %. I et cirkulære fra direktionen til kontorstedernes funktionærer 17. juli tales der om kreditforeningernes pågående agitation.

Landbrugernes lånebehov var på denne tid stort, men som forholdene lå, fristedes mange til at indfri deres lån i Sparekassen og i stedet tage kreditforeningslån, trods omkostningerne i øjeblikket og skønt tilægslån ville have været betydeligt billigere. Derfor var det meget vigtigt, at man på kontorstederne tog anledning til at tale med folk om tingene og vise dem, at Sparekassen havde både evne og vilje til at hjælpe, så at de ikke af ukendskab valgte en dyrere ordning. „Sparekassen har lånerne nok, det er ikke det, her er tale om, — langt mere er det lånerens interesser, vi søger at værne på bedste måde“, skrev direktør *Gyring*.

Det ængstede ham, at *kontorbestyrernes* indflydelse på lånesager syntes at tabe sig, „til skade såvel for sagerne som for sammenspillet mellem Sparekassens forskellige led“. Mange lånesager blev forsinket,

fordi navnlig sagførere sendte dem direkte til hovedkontoret, hvorfra det blev nødvendigt at sende dem tilbage til kontorstedet; i andre tilfælde syntes kontorbestyreren ikke i tide at have taget sig af lånesagen, hvilket bl. a. kunne medføre unødvendige vurderinger. Hist og her havde *repræsentanter*, der i almindelighed ikke kunne give så god vejledning som kontorbestyrerne, taget sig af lånesager, skønt det dog ikke var her, *deres* opgave lå. — Ekspeditionen af lånesager stillede efterhånden større krav. „De faste regler fra gamle dage kan ikke genoplives, ialtfald ikke foreløbig. Dertil er behandlingerne alt for forskellige med lempelser eller stramminger i de enkelte tilfælde, af hensyn til konkurrencen og tidens mere eller mindre fordringsfulde, ofte for os at synes mærkelige ufornuftige krav“.

Det „fordringsfulde“ fik en anden karakter, da krisen få måneder senere næsten stormede ind over det danske landbrug, og dets institutioner måtte føle det som en nødvendighed at lette situationen, så vidt det på økonomisk forsvarlig måde var muligt. 3. marts 1931 vedtog Sparekassens bestyrelse, fra 11. december f. å. at regne, at nedsætte udlånsrenten af andels- og kommunelån samt af kautions- og håndpantelån med $\frac{1}{4}$ % p. a., ligesom renten af uamortisable prioritetslån samt visse kendelser blev nedsat. Ledelsen lod endvidere kontorstedernes funktionærer forstå, at renten af kassekreditter skulle beregnes til „den billigste takst, der efterhånden til enhver tid kan indrømmes“. — Nye lempelser kom 11. maj, idet kendelsen af andels- og kommunelån blev nedsat fra 2 til 1 % og renten af 2. prioritetslån med kaution samt kautionslån kort efter fra $5\frac{1}{4}$ til 5 %. En lille lettelse var det også, at terminsydelsen af amortisable lån i landejendomme samtidig blev nedsat fra 5,20 til 5% p. a.

Årsregnskabet 1930—31 viste, at der var ekspederet 2.259 nye lån (godt 18 mill. kr.). Omprioriteringer var foretaget i stort omfang og tillægslån blev stærkt søgt. Udlånsmassen var vokset med ca. 8 mill. kr., indskudskapitalen kun godt 5 mill., og på de almindelige sparekassebøger oversteg uddragene indlånene med 4 mill. kr., men trods alt var sparernes antal forøget på alle konti. Den voksende udlånsvirksomhed havde givet Sparekassen betydelige indtægter. Af et overskud på 669.000 kr. anvendtes ca. 160.000 til afskrivninger og henlæggelser, men reservefonden blev forøget med godt $\frac{1}{2}$ mill. kroner, og årets kursfortjeneste gav 321.000 kr. til kursreguleringsfonden.

Taler og forhandling på generalforsamlingen den 29. juni 1931 var præget af tidens alvor. Formanden *Hans Chr. Pedersen*, der af naturen var optimist, så mørkt på verdenssituationen. Herhjemme havde især mange unge meget svært ved at opfylde deres økonomiske forpligtelser. Han fremhævede, at statens og kommunernes økonomi burde tilpasses efter krisetidens krav, da der ellers var fare for tvangsauktioner og sammenbrud i mængde, navnlig blandt unge landmænd. Direktør *Gyring* oplyste i sin beretning bl. a., at de nye indskud udelukkende kom fra København og købstæderne. Velstanden var ikke særlig udbredt: af 94.300 indskydere havde kun 17.000 konti med over 2000 kr. Det varslede ikke godt, at terminsrestancerne var 200.000 kr. større end året forud. *Gyring* opfordrede kraftigt tillidsmændene til at gøre et arbejde for at skaffe Bondestandens Sparekasse flere garantier.

Under forhandlingerne var der stærk stemning for yderligere rentenedsættelser. Derimod var der delte meninger om et af *Hans Larsen*, Lundby, fremsat forslag: at Sparekassen med 131.000 kr. skulle bidrage til, at sjællandsk bondeungdom kunne komme på landsdelens landbrugs-, husmands- og husholdningsskoler for at dygtiggøre sig til erhvervskampen. *I. Christensen*, Sønderød, ville anbefale, at man holdt på, hvad man havde; tiderne kunne blive endnu vanskeligere. „Vi, der er begyndt som barbenede hyrdedrenge, har klaret os fuldt så godt som de unge, der har været på skole“. Men der var al grund til at sige direktør *Gyring*, der en tid havde været alvorligt syg, en tak med kraftige leveråb (forsamlingen rejste sig og råbte „Hurra!“). — *Hans Andersen*, Næsby ved Skoven, ville så langt ned med renten som muligt: „Skulle vi ikke overveje i 1, 2 eller 3 år at undvære afdragene på 1. prioritetslånene?“

Direktør *Gyring* kunne meddele, at den sidst udtalte tanke ikke var helt fremmed for direktionen, når omfanget blev stærkt begrænset og kun ældre lån kom i betragtning. Også *Hans Larsens* forslag fortjente egentlig sympati, men det måtte være hjemmenes sag at støtte de unge, mens Sparekassen til gengæld kunne støtte hjemmene ved — om nødvendigt — at nedsætte ydelserne. Fhv. landstingsmand *Julius Frandsen*, der gennem mange år var kontorbestyrer i Næstved og siden 1909 som oftest ordstyrer på generalforsamlingerne, måtte oplyse, at i henhold til loven kunne årets overskud ikke anvendes til ekstraordinære almen-

nyttige formål; derfor kunne H. Larsens forslag ikke komme til afstemning, men kun blive en henstilling til bestyrelsen.

Betegnende nok havde selv direktør Gyiring svært ved at trænge igennem med et forslag til en vedtægtsændring, der skulle sikre de tilsynsførende ved terminsindbetalinger en noget bedre løn (højst et par tusind kroners merudgift). Al tale om lønforhøjelse var i dette krisear ilde hørt. — På tillidsmandsmøder herskede der i sommeren 1931 den samme stemning. Overfor de gentagne krav om rentenedsættelse måtte direktionen påpege hensynet til obligationsrenten. En rentenedsættelse kunne hurtigt medføre, at Sparekassen ikke mere havde noget at låne ud! Og en yderligere nedsættelse af udlånsrenten var kun mulig, hvis også indlånsrenten blev nedsat. På møderne fik deltagerne et stærkt indtryk af, at *andre* kræfter måtte sættes i bevægelse, hvis rentespørgsmålet skulle løses på tilfredsstillende måde.

På tilsynsrådets møde den 22. juli 1931 turde man ikke gå så vidt som til at lade en eller flere terminers afdrag bortfalde på de „rene“ 1. prioriteter, men forretningsudvalget kunne „i dertil egnede tilfælde“ nedsætte den årlige ydelse for ældre lån, således at den for fremtiden blev beregnet af restgælden i stedet for af det oprindelige lån (hovedstolen). I det hele burde der vises „enhver forsvarlig imødekommenhed“ overfor rimelige ønsker om afdragsfrihed og betalingshenstand. Kort efter valutakrisen i september 31, da sterling-landene gik fra guldet, udsendte direktionen et cirkulære til kontorstedernes funktionærer. Tiden var nu inde til at genoptage den forretningsgang, der gjaldt i tidligere strenge perioder, „nemlig at ingen lånesag mere indsendes med vurdering, men derimod kun til foreløbig behandling, og at enhver lånebegæring forsynes med Deres omhyggelige, omend kortfattede erklæring over, hvorvidt lånsøgeren hører til Sparekassens folk, eller sagen af særlige grunde har krav på Sparekassens støtte“. Var lånet ikke påtrængende nødvendigt, måtte det afvises eller udsættes. To dage senere, 30. september, blev reglerne for udbetaling på de grå bøger skærpet, således at der selv mod $\frac{1}{2}$ procents afgift kun kunne udbetales højst 500 kr. pr. bog om måneden, når ikke de vedtægtsmæssige 3 måneders opsigelse var i orden. Nationalbanken slækkede dog noget på kreditstramningen, og 8 dage senere kunne beløbet forhøjes fra 500 til 4.000 kr.

På tilsynsrådets møde den 10. november 1931 oplyste direktionen, at indlånsmidlerne siden 20. september var formindsket med ca. 3½ mill. kr., samtidig med at udlånsvirksomheden delvis var afviklet med ca. 2 mill. kr. I godt 3 måneder indtil 22. december gik indskudene ned med ca. 8 mill. kr., og der var solgt fonds til pålydende ca. 7½ million med et tab på ca. 355.000 kr. Direktionen havde under disse forhold store betænkeligheder ved at udsætte en *forhøjelse af renten*. På et møde den 14. november havde repræsentanter for sjællandske banker og sparekasser enigt anbefalet såvidt muligt at holde udlånsrenten nede navnlig af hensyn til landbrugets trykkede stilling. Men i mellemtiden var situationen alvorligt forværret, og efter lang forhandling vedtog bestyrelsen for Bondestands Sparekasse nu at oprette en ny indlånsafdeling (*blå* bøger på 4 måneders *ufravigelig* opsigelse til 5 % p. a.), mens man håbede at kunne holde udlånsrenten for alle nuværende lån fri for stigning indtil juni termin 1932. 3. juledag gav et kontorbestyremøde enstemmigt tilslutning til denne vedtagelse. Men anderledes gik det, da direktør Gyiring sammen med Sparekassens formand 4. januar 32 forelagde sagen for sine kolleger fra banker og sparekasser. Alle modsatte de sig renteforhøjelsen, og Sparekassens repræsentanter måtte love endnu engang at overveje spørgsmålet. Det skete, men ved tilsynsrådets møde den 8. januar, hvor kontorbestyrere fra forskellige egne var til stede, vedtog man på ny renteforhøjelsen. Fra 11. januar trådte „den blå afdeling“ i kraft.

Den 26. november 1931 havde Den sjællandske Bondestands Sparekasse kunnet fejre sin 75-årsdag. Længe forinden havde bestyrelsen forberedt udsendelsen af et jubilæumsskrift forfattet af landbrugslærer *Otto Christensen*, Tune, og redaktør *J. V. Christensen*, Ringsted Folketidende, mens kontorchef *V. Larsen* som formand for et personaleudvalg stod for tilrettelægningen af billedstof m. v. Det blev trykt i 10.000 eksemplarer og udsendt til Sparekassens tillidsmænd. Derimod blev de oprindelige planer om en større festligholdelse af 75-årsdagen opgivet under indtryk af tidens økonomiske vanskeligheder — „et eksempel til efterfølgelse“, skrev Sorø Amtstidende. Men bestyrelsen samlede jubilæumsaftenen med personalet (der i dagens anledning havde fået udbetalt et gratiale) til „en beskeden festlighed“.

I et jubilæumsinterview mindedes formanden de store begivenheder i Sparekassens historie og med særlig glæde genrejsningen i 1909.

„Mærkeligt, at det lykkedes“, udtalte *Hans Chr. Pedersen*. Han gav den jyde ret, der havde påstået, at man kunne takke sjællændernes optimisme for det gode resultat. Jydernes større skepsis havde vist sig, da Den danske Andelsbank i 1925 måtte standse. I en tid fuld af økonomiske bekymringer var det velgørende at se tilbage på årene før 1914 — genrejsningens lykkelige år og tillige de mest stabile, de ældre havde oplevet. „Da kunne man lægge et fornuftigt budget“.

Krise til bunds. Sparekassen og rentenedsættelsen.

1932 tegnede meget mørkt. Arbejdsløsheden var stigende, og landbruget ramtes navnlig af et nyt stærkt prisfald for smør som følge af den tyske smørtold af 19. januar. En valutalog medførte almindelig importregulering og kontrol med udførsel af pengeværdier. Men landbruget frygtede, at valutaordningen skulle begunstige industrien, og der var i landbokredse voksende stemning for en kronesækning som et virkelig effektivt middel mod krisen. Den var overordentlig hård. Indtil 30. juni 32 var smørprisen faldet yderligere 14 %, flæskeprisen 27 % og prisen på slagtekøer næsten 50 % sammenlignet med krisens første år. Overfor dette var prisfaldet på foderstoffer og kunstgødning en alt for ringe modvægt. Driftsunderskudet nærmede sig 1 %, og nu var småbrugene værst stillet, modsat hvad der var tilfældet i 20'erne.

Trængt og trykket af den vedvarende krise og stadig mere pågående L.S.-agitation nærmede landbo- og husmandsforeninger sig hinanden. Samarbejdet medførte, at husmandsrepræsentanter fra juni 1932 indtrådte i *Landbrugsrådet*, der 1919 var oprettet af andelsorganisationer, landboforeninger samt landets ældste landbrugsorganisation, Det kgl. danske Landhusholdningsselskab. Rådets hovedopgave måtte nu være at bekæmpe krisen. Man var nået dertil, at priserne for såvel husdyr- som planteprodukter 1931—32 kun svarede til ca. $\frac{3}{4}$ af gennemsnitspriserne 1909—14. Derimod var udgifterne til vedligeholdelse af bygninger og maskiner samt til karle- og daglejerløn henved 75 % højere end tyve år tidligere. Hertil kom, at ejendomsskatterne var steget, og landbrugets pantegæld var fordoblet. En moratorielov af 16. juni 32 gav kriseramte landmænd henstand med deres ydelser til juni termin 1933. Sparekassernes indlån gik betydeligt ned, indtil obligationskursene i maj havde nået et lavpunkt (80,0) og derefter steg ret stærkt i de følgende måneder. — Kort forinden var det omstridte valutakontors virksomhed blevet begrænset ved lov.

Bondestandens Sparekasse stod i den uønskede situation, at ledelsen den 4. februar 1932 måtte anbefale, på kontorstederne rent ud at sige til lånsøgerne, at (fremhævet) „*så længe krisen varer, kan og tør vi ikke bevilge lån*“. Men direktionen indskærpede samtidig, at der måtte forekomme *undtagelsestilfælde*, som det blev „kontorstedernes vanskelige, men betydningsfulde opgave at skønne om“. Virkelig nødstilstand burde i de enkelte tilfælde afhjælpes, hvor det kunne gøres med overkommelige midler, og ved eventuel lånebevilling måtte det nøje overvejes, om Sparekassen havde fordel derved: i form af større udtræk, der blev afværget, eller af indskud på længere uopsigelighed. En del låneansøgninger kunne henlægges og nummereres, således at de fik et vist fortrin, når tiderne bedredes. Men de skuffede lånsøgere burde belæres om, at „i en *sparekasse* går selvfølgelig indskydernes krav først“.

Henimod juni termin 32 blev det henstillet til kontorstederne, at man der „så nøje som muligt“ mærkede sig de mindre solide lån, som der kunne være grund til at advare overfor. Der måtte indhentes oplysninger om skyldnerens betalingsevne, ejendommens drift under de herskende forhold samt om bygningers og løsøres tilstand, selv om det ville koste ulejlighed og kræve diskret henvendelse til mænd, der kendte vedkommendes forhold — helst naturligvis Sparekassens repræsentanter og tillidsmænd. Iøvrigt skulle der også spares på driftsudgifterne, når det kunne ske „*uden skade* for den gode og ekspedite terminsbetjening“.

Til sparekassernes øvrige vanskeligheder kom, at de måtte tage stilling til de såkaldte *andels- eller nødpenge*, som bevægelsen J. A. K. (Jord, Arbejde og Kapital) arbejdede med. Allerede i 1931 havde et sønderjysk andelsselskab fået handlende, håndværkere, arbejdere og egnens pengeinstitutter til at modtage en slags nødpenge, der udstedtes direkte mod sikkerhed i de faste værdier. Formålet var at opnå rentefri kredit, idet bevægelsens ledere anså renten for finansiering af fast ejendom for skadelig og en væsentlig årsag til samfundets dårlige økonomi. I kriseårene blev man i vide kredse, især i Jylland, stillet overfor problemet. Pengeinstitutterne måtte afgøre, hvorvidt de ville modtage andelspenge, og i januar 1932 havde Fællesrepræsentationen for de danske Sparekasser møde om sagen. Der var mest stemning for at fraråde alle sparekasser at beskæftige sig med de nye penge.

I en meddelelse fra direktionen, dateret 23. januar 1932, ville bestyrelsen for Bondestandens Sparekasse ikke bestride, at der kunne være „en slags idé“ i nødpengene, men ideen var umoden, og systemet var belastet med risiko for inflation, kaos, måske endog uredelighed, hvis de forkerte folk gik i gang med det. Et pengevæsen, der vendte sig mod landets officielle, var det utilladeligt for en sparekasse at indlade sig med. Nødpengene var ikke anerkendt som betalingsmiddel, man havde ingen kontrol med, i hvilket forhold den eventuelt udsendte seddelmængde stod til den faktiske sikkerhed, der jo ikke hvilede på „en offentlig tilgængelig og offentlig anerkendt vurdering af de som sikkerhed påberåbte grundværdier“. Hertil kom, at selve pengeudstedelsen efter kyndige folks mening var retsstridig og fra nytår 1933 ville være strafbar efter den nye straffelov.

Denne advarsel blev 4. februar gentaget med en henvisning til, at andre, navnlig mindre pengeinstitutter, holdt øje med, hvad Bondestandens Sparekasse gjorde, før de selv tog standpunkt. Det gav et moralsk ansvar, og direktionen anmodede indtrængende kontorstederne om, ikke på Sparekassens vegne eller i dens kontorer at omsætte andelspenge. Som bilag vedlagdes en afskrift af østjyske bladmeddelelser, der tydede på, at andelspenge-systemets ophavsmand var ved at tabe terræn overfor fornuftige modstandere, der — som fhv. undervisningsminister *J. Byskov* — ville advare befolkningen mod en vildmand.

På tilsynsrådets møder var beretning og forhandling om krisesituationen det stadige, altoverskyggende emne. At juni termin 1932 ville blive meget afgørende for Sparekassens likviditet, havde længe stået klart. Regnskabet 1931—32 viste en direkte tilbagegang som følge af, at uddragene fra september til 31. marts var 11 mill. kr. større end indskudene, og 1806 nye lån androg godt 15 millioner, men afdragene på ældre lån kun 8,3 mill. kr. Det var blevet nødvendigt at skaffe midler dels ved at låne i Nationalbanken og dels ved at bortsælge af Sparekassens 27 mill. kr. store fondsbeholdning, som herved samt ved kursnedskrivning blev nedbragt til en bogført værdi af 14.158.000 kr. Kurstabet havde til følge, at den opsparede reguleringsfond svandt ind fra 1.675.000 kr. til kun ca. 294.000 kr., mens renterne af de optagne lån indtil videre blev dækket af årets fortjeneste. Fra december termin var udlånsvirksomheden så godt som helt ophørt. — Trods tiderne var

sparernes tal forøget med ca. 5000, og omsætningen viste fremgang på alle områder. Driftsudgifterne steg fra knapt 4 til 4,5 promille af indlånskapitalen.

Derfor kunne *Hans Chr. Pedersen* på generalforsamlingen i 1932 udtale, at det „pæne“ regnskab ikke var nogen målestok for de vanskeligheder, Bondestandens Sparekasse nu måtte trækkes med. „Hvad skal det blive til?“ hørte man gang på gang, og svaret, som den enkelte måtte give sig selv, var helt afhængigt af, om han var optimist eller pessimist. Kriselovene var kun en hjælp i øjeblikket. „Vi skal igennem en tilpasning af vore indtægter og udgifter“. Direktør *Gyring* fandt regnskabet tilfredsstillende efter tidens forhold, om end svagere end året før. „Vi har måttet tage af kapitalen, men vi har fremdeles så meget i behold, at vi kan stå imod et langt stykke tid endnu“. Der var ikke et eneste uafskrevet tab eller nogen overtaget ejendom og kun 600 restancer fra juni og december termin. Af et overskud på 556.000 kr. var 300.000 henlagt til en renteforstærkningsfond og 221.000 tilgæet reservefonden.

Et par uger senere gjorde direktør *Gyring* overfor tilsynsrådet rede for det vanskelige likviditetsspørgsmål, som havde vakt nogen ængstelse blandt sparerne. Skønt der af juni termins ydelser var indgået ca. 5,7 mill. kr., havde det været nødvendigt at optage yderligere lån i Nationalbanken, som Sparekassen nu skyldte ca. 5 mill. kr., og sælge af fondsbeholdningen til et nettobeløb af ca. 800.000 kr. Alligevel syntes Sparekassens status fuldkommen pålidelig og holdbar. De ældre restancer beløb sig til kun 195.843 kr. og afdragsfrafaldelser siden 1. april 1931 til ialt ikke mere end ca. 131.000 kr. Sparekassen havde været interesseret i 106 tvangsauktioner, men havde selv kun foranlediget 12, og de havde ikke givet noget tab. Tilsynsrådet fandt, at direktionen ved forholdsvis gunstig lejlighed kunne bortsælge endnu en mindre del af fondsbeholdningen og eventuelt skride til belåning i Nationalbanken af Sparekassens panteobligationer.

I de følgende måneder var der nogen opgang i priserne for landbrugsprodukter, til dels som følge af kronens fald. Sparekassen havde en mindre fremgang i likviditet, men omkring december termin ny tilbagegang i indskudskapitalen. Hvad Sparekassens ledelse nu frygtede, var dog ikke restancer, tvangsauktioner og afdragsfritagelser i for-

uroligere omfang, men derimod nye indgreb fra det offentliges side. I oktober havde Nationalbanken foretaget støtteopkøb på obligationsmarkedet for at bremse det begyndende fald i obligationskurserne, og der blev nu fra regeringens og Nationalbankens side udøvet et tryk på sparekasserne for at fremtvinge en rentenedsættelse. Da stemningen i landet „i væsentligt omfang“ gik i samme retning, vedtog tilsynsrådet den 20. december, at renten på blå bøger fra 1. januar 1933 skulle nedsættes fra 5 til $4\frac{1}{2}$ % p. a.; de indestående beløb bevarede dog 5 % rente til 1. maj 33 (de 4 måneders opsigelse). Udlånsatserne skulle nedsættes snarest, men ikke med $\frac{1}{2}$ %, da nedsættelsen måtte gælde så godt som hele udlånsmassen, mens kun ca. $\frac{1}{3}$ af indlånskapitalen ville blive lavere forrentet.

Det var et hovedsynspunkt fra sparekassernes side, at deres rentepolitik ikke ensidigt skulle kunne bestemmes af Nationalbankens diskontopolitik, men af den almindelige rente på obligationsmarkedet. På decembermødet blev nedsættelsen af udlånsrenten drøftet meget indgående, men tilsynsrådet traf ingen afgørelse, før man havde orienteret sig til anden side. Et kontorbestyrelsesmøde 3. juledag viste, at der også i denne kreds var delte opfattelser. 30. december vedtog imidlertid tilsynsrådet efter nogen diskussion, at udlånsrenten for amortisable 1. prioritetslån i landejendomme fra 11. marts 1933 skulle nedsættes med 1 promille, således at rente og administration under eet ville blive 4,7 %, med afdrag 5 % i årlig ydelse ligesom hidtil. Lånenes afviklingstid blev forlænget fra 55 til 60 år. En ny promille-nedsættelse blev stillet i udsigt.

Bondestandens Sparekasse førte altså under krisen en forsigtig og henholdende rentepolitik. Men kort efter nytår 1933 trak det op til storpolitiske afgørelser (Kanslergade-forliget), der truede med at kuldaste alle beregninger. Den 19. januar skulle direktør *Gyring*, som bestyrelsesmedlem i Centralforeningen for Østifternes Sparekasser, deltage i sparekassernes landsmøde, hvor man ville overveje en *frivillig* nedsættelse af indlånsrenten med $\frac{1}{2}$ % (til henholdsvis $3\frac{1}{2}$ og 4 % p. a. for indlån på anfordring og på opsigelse), „for om muligt at afværge en af regeringen bebudet tvangslov, hvorefter renten forlanges nedsat til 3 og $3\frac{1}{2}$ % p. a.“ Men forudsætningen måtte være, at der samtidig gennemførtes en konvertering af $4\frac{1}{2}$ og 5 % obligationer ned til 4 %. — Trods store betænkeligheder ved en ny, betydelig rentened-

sættelse stillede tilsynsrådet sig 18. januar bag Gyring, når han på mødet ville tiltræde centralforeningens tilbud til regeringen. Man turde regne med, at også sparene efterhånden var indstillet på yderligere rentenedsættelse, „hvorimod det sikkert ville være af overordentlig skadelig betydning, om man skulle tvinges til en hel procents ned-sættelse, og dette ikke mindst fordi man jo samtidig dermed ved at komme under en tvangslov i ikke ringe grad mistede det selvstyre, som hidtil har været så udviklende for dansk sparekassedrift“.

Få dage senere stod direktør Gyring overfor begivenheder, der i hans øjne betød en trusel mod sparekassernes fremtid.

Kanslergade-forliget. Maksimalrenten.

Det lykkedes ikke regeringen og oppositionen at nå til enighed om en valutaordning i efteråret 1932, og da handelsminister *C. N. Hauge* ikke kunne få, hvad Venstre og de konservative kaldte „et faktisk handelsdiktatur“ 1½ år frem i tiden, udskrev regeringen folketingsvalg til 16. november 1932. Ministeriet *Stauning-Munch* (1929—40) bevarede sit flertal, og det største oppositionsparti, Venstre, var svækket såvel ved mandattab som ved L. S.-indflydelse. Det sidste betød bl. a. stærkere stemning for en rentesænkning. Et valutaforlig i december samlede de fire gamle partier, men erhvervsorganisationerne krævede nye, virkningsfulde forholdsregler overfor krisen.

Indtil 1932 havde det danske landbrug kunnet forøge sin produktion, men efter at England overfor det britiske verdensriges repræsentanter havde forpligtet sig til at forhøje smørtolden og begrænse tilførslerne af bacon fra ikke-britiske lande, måtte Danmark i december 32 forhandle med det store aftagerland om en kontingentering af flæskemængden. Blandt de danske forhandlere var formanden for De samvirkende danske Landboforeninger, forstander *H. Hauch*, der i 1933 tillige blev præsident for Landbrugsrådet, og formanden for De samvirkende danske Husmandsforeninger, hmd. *Jens Holdgaard*. På Englandsrejsen og senere på biltur i Jylland nåede de to mænd til en forståelse, der satte sig spor ved møder mellem landbo- og husmandsforeningernes hovedledelse 10. og 11. januar. Landøkonomisk Driftsbureau havde beregnet, at landbrugets nettoudbytte måtte forøges med 300 mill. kr., hvis erhvervet skulle nå op på blot 3 % forrentning.

I en fælleshenvendelse til regeringen krævede de to store landbrugsorganisationer for at nå dette mål bl. a. udvidet kreditgivning, rentesækning, oprettelse af en likviditetsfond og forlængelse af henstandslovene. Hvad kreditudvidelsen skulle føre til, blev ikke klart udtalt, men kronen skulle have „normal købeevne“.

Da det samtidig på baggrund af en meget stor arbejdsløshed trak op til en ødelæggende konflikt mellem arbejdere og arbejdsgivere (de sidste krævede 20 % lønnedgang), var flertallet af erhvervslederne og politikerne stærkt interesseret i, hvad venstreføreren, dr. *O. Krag* betegnede som en „løsning af den hårdknude, som vort økonomiske liv er blevet tvunget ind i“. Det var også Krag, der fremsatte det tilbud, som bragte de politiske forhandlinger over det døde punkt, således at man i samarbejde kunne søge at nå frem „til højnelse af prisniveauet, til billiggørelse af pengene, til afsvækkelse af mistilliden mellem finans og virksomhed, til at øge værdien i kronetal af vor eksport, til mindskelse af skattebyrden for landejendomsbesidderne“, som Krag udtrykte det. Herved ville en lønreduktion blive mindre påkrævet.

Det var et meget omfattende kriseforlig, de forhandlende venstrepolitikere *Krag*, *Hauch* og *Madsen-Mygdal* den 29.—30. januar 1933 indgik med ministrene *Stauning*, *Munch*, *Bording*, *Dahlgaard* og *Hauge* samt den sjællandske husmandsfører *Niels Frederiksen*, der var jordlovsudvalgets formand. Finansminister *C. V. Bramsnæs* var syg og forøvrigt kendt som modstander af den kronesækning, der blev et led i forliget, idet kronens sterling-kurs blev hævet fra 20 kr. til 22,40. Henstandslovgivningen blev forlænget, og man søgte at imødekomme kravene om lavere rente og øget kreditlovgivning til hjælp for det nødstedte landbrug.

Nogen tid før forliget blev beseglet, var som omtalt sparekassernes folk blevet stærkt foruroliget ved forlydender om, at *indlånsrenten* skulle „tvangsned sættes“ langt under 4 % som højeste rente. Frivilligt tilbød de at gå ned til 4 % under forudsætning af, at kreditforeningsrenten fulgte med. Risikoen for en „tvangsrente“ var overhængende, i det øjeblik rigsdagens Venstre stod delt på spørgsmålet. I fortrolige skrivelser til kontorbestyrerne havde direktør *Gyring* den 23. januar opfordret til kontakt med rigsdagsmænd for at give dem „rigtig forståelse af, hvor alvorligt det påtænkte skridt kan blive for landets

sparekasser, navnlig landkasser, som befolkningen selv har oprettet, selv styrer og dog næppe kan tænke sig at undvære, tjenlige som de er og altid har været til at fastholde befolkningens egne penge til denne befolknings eget brug". Målet måtte jo dog være *udlånsrentens* nedsættelse, men det var ikke let at se, hvorledes $\frac{1}{2}$ procents nedsættelse på sparekassernes beskedne andel i landbrugets prioritetsgæld kunne være den høje pris værd, som sparekassernes „tilnærmelsesvis ødelæggelse" ville være.

Direktør Gyring og hans meningsfællers aktion var dømt til at mislykkes. Den var kun eet af flere eksempler på, at forkæmpere for synspunkter og interesser, der under normale forhold ville være fuldkommen berettigede, måtte komme til kort overfor disse dages politiske „sammensmeltere" (for at bruge et hørupsk slagord fra 40 år tidligere, da et andet forlig var under opsejling). Ved den store sammensmelting af stærke, indbyrdes modstridende erhvervsøkonomiske interesser var de neutrale institutioner med til at betale omkostningerne, ja måtte imod deres vilje hjælpe til at fyre op under forligets smeltegryde. Og „tvangsrenten", som direktør Gyring hårdnakket kaldte den, blev en pind til bålet.

Gennemførelsen af de mange landbrugsordninger og andre kriselove, som blev en følge af Kanslergade-forliget, krævede tid, og rentenedsættelsen, der også skulle lette landbrugets stilling, skete først ved loven af 1. maj 1933. *Maksimalrenten* blev for indskud i banker og sparekasser med kortere opsigelsesvarsel end 3 mdr. 3 %, på længere opsigelse $3\frac{1}{2}$ % p. a., og udlånsrenten skulle nedsættes i mindst samme omfang. Ved 1. maj-loven blev der oprettet en *krisefond*, der skulle skabe betingelser for øget likviditet, normal kreditgivning og et lavere renteniveau. Senere på året blev det ved lov fastslået, at renten ved udlån mod sikkerhed i fast ejendom normalt skulle være 4 %. Sparekasserne var særlig betænkelige ved rentenedsættelsen, da forskellen mellem indlåns- og udlånsrente i forvejen var snæver (bankerne havde en ca. 4 gange så stor margin). Forhandlingerne mellem banker og sparekasser i foråret 33 havde ikke ført til noget resultat, hvad udlånsrenten angik.

3. maj 1933 kunne direktionen meddele kontorbestyrelserne, at renten på almindelige vilkår (*brune bøger*) nu kun var 3 %, på opsigelse (*grå* og *blå* bøger $3\frac{1}{2}$ % p. a. for nye indskud, men indtil 1. august

(3 måneders-varslets udløb) endnu $4\frac{1}{2}$ %. Efter 1. august stod alle opsigelsesbøger altså til $3\frac{1}{2}$ % „i tvangslovens levetid“. Kontorbestyrerne måtte derfor hellere brænde de gamle renteplakater med det samme! Sparerne med *blå* bøger var nu bundet til 3 i stedet for 6 måneders opsigelse, og mange ville sikkert spørge, om de skulle lade pengene stå til den lave rente eller f. eks. købe obligationer. „Vi tør ikke tilråde Dem at give „gode råd“; der er ansvar herved, og det er svært at se, hvor det rigtige ligger“. Men endnu i 3 måneder gav de blå bøger en ordentlig rente i Bondestandens Sparekasse, fremhævede direktionen — der var altså tid til overvejelse.

Årsregnskabet 1932—33 viste en nedgang i indlånskapital på ca. $8\frac{1}{2}$ mill. kr., og nye udlån androg kun 3,1 mill. eller $\frac{1}{6}$ af gennemsnittet for de to foregående år. At kassekreditlånene også gik ned, var ligeledes udtryk for mindre forretningsvirksomhed. Fondsbeholdningen kunne bogføres til 10,7 mill. kr. mod godt 14 millioner året før. Men Sparekassens samlede reserver beløb sig nu til 8,2 mill. kr., hvoraf næsten halvdelen i reservefonden. Loven af 1. maj 33 havde påbudt indlånsrente som ovenfor anført, mens udlånsrenten fra 11. juli at regne ville blive nedsat med mindst 0,95 og højst 1,30 % p. a., „alt dog kun gældende indtil videre. — Iøvrigt viser loven sig velskikket til at holde gældsindbetalinger borte fra Sparekassen, ligesom ekstraordinære uddrag af indskudskapitalen sikkert må imødeses“.

Trods denne skarpt ironiske kommentar ville direktør *Gyring* ikke bestride, at en vis indgriben fra statsmagtens side var formålstjenlig, „men skabt, som de er, uden forståelse med sagkundskaben har de herhenhørende love i mange henseender fået et uheldigt indhold, og i deres virkninger fører de ofte til resultater, som kun er af henholdende natur og derfor på et senere tidspunkt vil kunne slå hårdt tilbage på netop de dele af befolkningen, som det tilsigtes at hjælpe“. I virkeligheden en kritik af det politiske samarbejdes vilkår og resultater. I årsberetningen kritiseres også, „at det offentliges saneringsbestræbelser i for høj grad beskæftiger sig med de forlængst uhjælpelige økonomiske situationer i stedet for at begrænse sig til de sunde tilfælde. Samfundets hjælpemidler belastes herved unødigt hårdt, medens saneringen og den tilstræbte snarlige overgang til frie former sinkes til skade for både debitorer og kreditorer“.

Den opfattelse, direktionen gav udtryk for i årsberetningen, kunne rent teoretisk få tilslutning hos mange, men de insolvente landbrugers tal var efterhånden blevet så betydeligt, at de færreste politikere ville tage ansvaret for at prisgive dem. Direktør Gyiring fik dog ret i, at kriselovgivningen ikke altid førte til målet, hvad konverteringspolitikken skulle blive et eksempel på. I sin beretning på generalforsamlingen hævdede Gyiring som sit syn på tingene, at selv om krisen endnu kunne blive lang og besværlig, turde Sparekassen fra juni 1933 have regnet med et omslag til det bedre, *hvis* ikke tvangsrenteloven var kommet. „Men endnu vil jeg ikke regne med nogen risiko for garantierne, og hvad sparerne angår, tør jeg sætte mit hoved i pant på, at der aldrig bliver nogen risiko for dem“, refererer Ringsted Folketidende hans udtalelser.

Landbrugsordninger og konverteringspolitik.

Ved denne tid var virkningerne af Kanslergade-forliget endnu til dels uvisse. Sikkert var det, at en stor arbejdskamp var afværget, og at en omfattende sociallovgivning ville følge. Men kronesænkningen var kun eet led i de *landbrugsordninger*, der efterhånden skulle hjælpe det kriseramte landbrug; flere af dem kom først efter et nyt forlig i december 1933. Ændringer på verdensmarkedet og i kraft af særlige handelspolitiske aftaler bidrog meget til at lette landbrugets økonomiske situation, men de omdiskuterede „ordninger“ havde dog i kriseårene en så vidtrækkende betydning, at de bør omtales i forbindelse med den pengepolitik, der i særlig grad fik betydning for sparekasserne.

Indtil begyndelsen af 30'erne havde det danske landbrug stadig forøget sin produktion, men efterhånden som de største aftagerlande begrænsede indførslen fra Danmark, medførte det store produktionsapparat en alvorlig risiko for yderligere prisfald. Fra november 1932 havde England nedskåret vor baconeksport med henvend 20 %, og i april 33 måtte Danmark gå ind på kun at levere så stor en procentdel af Storbritanniens import af bacon og skinker fra ikke-britiske lande, som svarede til gennemsnittet for 1929—31. Når den engelske hjemmeproduktion og indførslerne fra dominions voksede, gik det ud over den danske baconeksport, der senere atter blev yderligere skåret ned og i efteråret 33 kun udgjorde halvdelen af den tidligere (ugentlige)

eksportmængde. Men med Landbrugsrådets tilslutning kunne landbrugsminister *Kr. Bording* fra februar 1933 gennemføre en *svineordning* på det grundlag, at kun den procentdel af slagterisvinene, der svarede til afsætningsmulighederne i England, skulle afregnes efter den engelske baconpris. Til fordeling af denne produktion indførtes et svinekort-system, mens svin leveret uden kort afregnedes efter de flæskepriser, der kunne opnås på andre udenlandske markeder. Ved kort-tildelingen blev der taget særligt hensyn til de små brug. I 1937 ændredes fordelingsgrundlaget.

Ved en *kornordning* i december 1933 indførte Danmark som et af de sidste lande i Europa en korntold. Baggrunden var den, at med baconkontingentering og svineordning ophørte den naturlige forbindelse mellem priserne på korn (til foder) og flæsk. Derfor kunne kornpriserne forhøjes uden fare for, at flæskeproduktionen skulle gå for stærkt tilbage. Kornpris-forhøjelsen blev især til fordel for de større landbrug, men kornafgifterne indgik i en fond, som skulle bidrage til, at kornkøbende småbrugere i nogen grad blev holdt skadesløse. Senere ændredes kornordningen flere gange.

En *kødordning*, der indførte slagteafgifter, skulle modvirke landbrugs-krisen ved at formindske udbudet af kød på markedet, og destrueringen af udsætterkøer blev fra nu af nøje reguleret. Mange landmænd fik „rene“ besætninger i disse år; en trediedel af de godt 600.000 kreaturer, der blev destrueret indtil efteråret 1939, var tuberkuløse. — I december 1933 gennemførtes også en *smør- og margarineordning*, der hævede smørprisen på hjemmemarkedet og beskattede margarineproduktionens råprodukter. Ordningen bortfaldt i efteråret 34, men en smørordning genindførtes i maj 1937. — Fra 1930 var der ydet sukkerroedyrkerne et statstilskud, og med *sukkerordningen* i 1932 kom denne produktion ind under statsreguleringen. *Kartoffelmelsordningen* af 1933 sikrede landbrugere, der dyrkede kartofler til industrielt brug, en mindstepris.

Foruden visse skattelettelser opnåede mange landbrugere betalings-henstand, og akkordlovgivningen hjalp de 3—4 %, der havde den største gæld. Den 13. marts 1933 indførtes en *moratorieordning*, der gjorde det muligt for de mest gældbetyngede at få henstand med afdragene i indtil 3 år for den del af gælden, hvorom der ikke var indgået akkord, og som (hvis det drejede sig om pantegæld) oversteg

ejendomsskyldværdien + værdien af besætning og inventar. Forrentningen blev konjunkturbestemt og dens ydelse afhængig af, om gennemsnitspriserne på smør, flæsk og byg nåede en vis højde. Talrige tvangsauktioner blev herved undgået, og akkorderne blev ikke så gennemgribende, som det ellers var at frygte. Men på den anden side kunne en kritik på linie med direktør Gyrings ovenfor citerede bemærkninger med megen ret hævde, at mange mindre dygtige landbrugere, hvis situation syntes håbløs, som følge af denne lovgivning blev hængende ved gårdene, skønt ejerskifte ville have været mere naturligt.

Regering og rigsdag søgte desuden, som allerede berørt, ved en henstandslovgivning at hjælpe kriseramte erhvervsdrivende i almindelighed. Venstre havde for at sikre landbruget en virkelig effektiv hjælp krævet statsgaranti for terminsydelser, men som et kompromis blev der oprettet en likviditetsfond, der som nævnt skulle lette en nedsættelse af bank- og sparekasserenten. Henstandslovgivningen blev forlænget til 1938.

En *konvertering af landbrugets gæld* ville være af særlig betydning. Ved at opnå nye lån til lavere rente i stedet for de ældre højt forrentede lån, der udgjorde langt den største del af lånemassen, kunne landbrugerne få deres årlige ydelser nedbragt med adskillige millioner. Sparekasserne var heller ikke modstandere af konverteringen, selv om den ville give dem betydeligt besvær, men ikke mindst denne del af kriseforanstaltningerne måtte tilrettelægges omhyggeligt. Fra foråret 1933 søgte regeringen og Nationalbanken kontakt med banker, sparekasser og forsikringsselskaber om dette spørgsmål, der naturligvis også krævede en bred politisk forståelse. Med krisefondens opkøb af obligationer gik det langsomt; de interesserede syntes at se tiden an. Om efteråret, da andre forsøg var strandet, søgte Nationalbanken at nå til en aftale med institutioner, der lå inde med højt forrentede obligationer i større mængder. Disse skulle stilles til rådighed for en ombytning med 4 % obligationer mod en nærmere fastsat konverteringspræmie.

På et landssparekassemøde i november 1933 stillede sparekassernes ledelse sig velvilligt til denne form for rentesækning. Af 4½ og 5 % kreditforeningsobligationer lå sparekasserne inde med ca. 285 mill. kr. Fra krisefondens side skulle der stilles andet højtforrentet obligationsmateriale til rådighed, når bankers, sparekassers og forsikringsselska-

bers obligationer var opbrugt. — Som led i et lovkompleks af 16. december 1933 kom da loven om konvertering af kreditforeningslån i fast ejendom. Forinden var det aftalt mellem Nationalbanken og sparekasserne, at der ikke skulle ske nogen yderligere sænkning af sparekasse-indlånsrenten, og fællesrepræsentationen for danske sparekasser havde allerede i november indtrængende henstillet til samtlige sparekasser, at de lod krisefonden få rådighed over de omtalte højtforrentede obligationer til ombytning med 4 procents. Af 573 mill. kr. obligationer, der indgik i den frivillige konvertering, kom 133 mill. fra sparekasserne; kun enkelte af de mindre kasser holdt sig tilbage. Der blev pålagt ikke-landbrugsejendomme med over 15.000 kr. ejendoms-skyld en konverteringsafgift, som formentlig i nogen grad skulle bremse konverteringen af lån i byejendomme.

Nationalbanken skulle ved opkøb af obligationer og ved udlån af krisefonden opretholde forholdsvis høje kurser på 4 % obligationerne, hvilket også skete. Der blev ialt konverteret for ca. 650 mill. kr., hvoraf godt 500 mill. kr. faldt på rene landkreditforeninger. Det var dog kun en mindre del af de højtforrentede obligationer, og regeringen forberedte i sommeren 1934 nye konverteringsbestemmelser i forbindelse med andre forslag til lettelse af rentebyrden. Sparekasserne protesterede naturligvis mod planer om en yderligere sænkning af indlånsrenten, men 14. december kom det til et politisk forlig om konverteringen, i forventning om at de interesserede pengeinstitutter gennem et konsortium skulle kunne sikre den finansielle baggrund for dens gennemførelse. Men regeringens forhandlinger med banker og sparekasser standsede brat, da der ikke kunne opnås enighed om garantiforpligtelserne. Sparekasserne og de private banker *kunne* vel overhovedet ikke garantere nogen omfattende konvertering, og de krav, der blev stillet, var formentlig i strid med sparekasselovens § 1. Konverteringens gennemførelse var afhængig af, om Nationalbanken opretholdt den lave rentefod, og det blev efterhånden vanskeligt.

Da det store konverteringsforsøg i januar 1935 var strandet, rejste der sig en livlig diskussion om, *hvem* der havde skylden. Der var forskellige opfattelser af sparekassernes forpligtelse, og man kunne ikke se bort fra, at såvel maksimalrenten som konverteringen syntes at have virket „forholdsvis lidet tilfredsstillende“, som direktionen forsigtigt udtrykte det i juni 1934. På generalforsamlingen i 35 redegjorde direk-

tør *H. Krog-Meyer* for sparekassernes stilling. De havde i sin tid vendt sig mod tvangsrenteloven, fordi den var en uretfærdighed mod sparere. Men da denne lov først *var* gennemført, havde sparekasserne af al magt støttet en konvertering til bunds, og de havde under de sidste forhandlinger erklæret sig villige til at købe obligationer for de penge, der måtte tilflyde sparekasserne som følge af konverteringen. Sund sparekassevirksomhed lod sig imidlertid ikke forene med deltagelse i en milliardrisiko — overfor et sådant krav måtte sparekasserne protestere med loven i hånd.

Efter konverteringens sammenbrud slog pengepolitikken om. Nationalbanken lod obligationskurserne falde, maksimalrenteloven udløb den 15. juli 1935, og i august forhøjedes diskontoen fra 2½ til 3½ % som led i en kreditstrammingspolitik. For sparekasserne betød tvangsrentens bortfald dog kun en *lempelig* overgang til strammere kreditforhold, da man ikke ønskede at gøre låntagernes stilling for byrdefuld. Hvad kriselovgivningen angik, blev den ledet ind i et andet spor gennem den *saneringspolitik*, som vil blive omtalt i et følgende afsnit.

Naturligvis måtte landbrugsordninger, henstandslove og ikke mindst konverteringsforsøget på forskellig måde påvirke indlån og udtræk og give Sparekassen meget ekstraarbejde. Som følge af maksimalrenten på 3½ % tog mange af sparere penge ud til køb af obligationer, der gav mere i rente. Det var uundgåeligt, så længe „tvangsrenten“ gjaldt, men direktionen bad indtrængende kontorstedernes funktionærer sørge for, at Bondestandens Sparekasse kom til at udføre disse forretninger — det kostede jo kun et par linier til hovedkontoret, der så besørgede det hele. Mange sparere hævdede desværre deres penge uden at sige noget og gik til bank eller sagfører for at få købet af obligationerne ordnet. Sparekassens folk måtte derfor være på tærne med deres „service“, ellers var der fare for, at gamle kunder blev i den tro, at om den slags måtte de henvende sig andre steder.

I slutningen af 1933 var der atter uro om J. A. K., hvis såkaldte „rentefri lån“ gjorde kontorbestyrerne interesseret i en orientering. Direktionen henviste her til en bladartikel af den ansete sønderjyske kreditforeningsdirektør *P. A. Callø*, der belyste en „finansieringsafdeling“s karakter. Enkelte lånsøgere fik bevilget ganske kortvarige lån til bestridelse af de indskud, der forlangtes for at blive medlem af en

sådan afdeling, men på sædvanlige betingelser og helt uafhængigt af finansieringsafdelingen. En sammenligning med almindelige sparekasseforhold ville ikke falde ud til fordel for den nye institution, der i virkeligheden — efter Calløs og andres beregninger — ved indskud og månedsrater modtog så meget, at det ville svare til $2\frac{1}{2}$ —5 % p. a. udover låneafdragene. „Det hele skaber således hverken flere eller billigere penge til det betrængte landbrugs rådighed, men vel nok flere „omkostninger“! Udtrykket „vindæg“ falder uvilkårligt en udenforstående i munden!“ sluttede direktionens meddelelse til kontorbestyrerne den 13. december 1933.

— Trods maksimalrente og fristelse (for sparerne) til obligationskøb oplevede Bondestandens Sparekasse ikke de helt store udtræk. Tilliden til obligationskurserne var længe vaklende, og efter konverteringens skibbrud gik kursniveauet for obligationer ned fra 103,3 i december 1934 til 97,3 i juni 35. Efter maksimalrentens ophør midt i juli skulle forholdet mellem sparekasse- og obligationsrente atter blive mere rimeligt.

Personskifter indenfor tilsynsråd og direktion. Vedtægtsændringer.

1930—35 var et bevæget femår i landbrugskrisens tegn, men indenfor tilsynsrådet lå ledelsen i de samme hænder som før krisen. Formand og næstformand, begge medlemmer siden 1909 og nu mænd i halvfjerdserne, blev på deres poster, selv om tiderne forværredes. Af mændene, der var med ved den nye start i 1909, døde i 1933 *Otto Christensen*, en søn af den mand, der i 1856 tog initiativet til stiftelsen af Den sjællandske Bondestands Sparekasse. Han var fra 1882 lærer ved Tune Landboskole og blev kendt ud over landet som forfatter af en række landbrugsskrifter og artikler, mange af historisk indhold. Han var således medarbejder ved *Det danske Landbrugs Historie* (udgivet fra 1925 ved statskonsulent K. Hansen) og skrev o. 1930 det afsnit af Sparekassens historie, som er genoptrykt ovenfor. Indenfor tilsynsrådet tog han del i arbejdet, så længe helbredet slog til; i den første tid var han rådets sekretær og sad i forretningsudvalget.

Mindre kendt udadtil var gårdejer *Lars Andersen*, Kundby, der også var medlem af tilsynsrådet fra 1909 til 1933, da han trak sig tilbage. Han var især en dygtig og kyndig medarbejder, når det gjaldt forret-

ninger og problemer, der vedrørte Holbæk amt. I 1931 døde fhv. gårdejer og sognefoged *Niels Sørensen*, der gennem mange år var kontorbestyrer i Skælskør og fra 1921 indvalgt i tilsynsrådet. Han var en mand med mange lokale tillidshverv og en kendt politisk organisator indenfor sit parti (Venstre). Året efter døde gårdejer *P. Jakobsen*, Julebæk, der kun havde været medlem fra 1927, og i februar 1933 grosserer *J. Stilling-Andersen*, et af de fremtrædende navne indenfor det landøkonomiske pionérarbejde i 1880erne; i 1932 var han med rette blevet hyldet ved andelsmejeriernes 50-årsjubilæum.

De fem nye medlemmer, der kom til, repræsenterede da lige så mange amter. På generalforsamlingen i 1932 indvalgtes gårdejer *Jens Jensen*, Rejnstrup pr. Fuglebjerg (Sorø amt) og gårdejer *Henrik Jensen*, Sageby pr. Mern (Præstø amt). I 1933 blev følgende indvalgt: Gårdejer *Hans Hansen*, Bavnehøjgård, Sengeløse (Københavns amt), der senere skulle blive rådets sekretær, gårdejer *Kristian Poulsen*, Jenslev pr. K. Hyllinge (Roskilde amt) samt gårdejer og sognefoged *Herman Christensen*, Mørkøv (Holbæk amt), tre mænd, der gennem en længere årrække virkede i tilsynsrådet, den sidste i 7 år som formand.

Det blev *J. N. Gyrings* sidste femår som administrerende direktør. Han ønskede at gå i marts 1935, da han fyldte 70. En tid havde han været alvorligt syg, og rygten gik, at han ville trække sig tilbage. Men det harmonerede godt med hans arbejdsflid og ansvarsbevidsthed, at han blev på sin post i krisens onde år, vel de mørkeste Bondestandens Sparekasse i hans tid havde oplevet. Der var utvivlsomt øjeblikke, hvor han fristedes til at give op, i en lidt for pessimistisk erkendelse af, at Sparekassen ikke var sjællandske bønder til nytte i den udstrækning, de normalt kunne vente, og langt fra i stand til at yde dem den støtte, som de netop i unormale og strenge tider havde brug for. Men vennernes opmuntring og direktør Gyrings egen stærke ansvarsfølelse fik ham til at holde ud. Sparekassen var blevet hans liv og føltes nu for en stor del som *hans værk*. Til forsvar for den gik han længst muligt op mod strømmen og så naturligvis med smerte „tvangsrenten“ (som ikke blot regeringen, men også folkestemningen krævede) indført 1933—35. Krisetidens økonomi havde lagt sig på tværs af de sunde sparekasse-principper, som den gamle direktør havde kæmpet for at bevare.

Som Sparekassens vanskeligheder gik Gyring nær til hjerte, tog han sig af dens medarbejderes anliggender. Her kom hans rige erfaring og menneskekundskab til udfoldelse, og han kunne vel i oprigtig interesse for den enkeltes personlige forhold nu og da blande sig i mere, end vedkommende syntes om. Der stod respekt om ham som den myndige leder af Bondestandens Sparekasse, men hertil kom den menneskelige tone og et lune, som lyste op i det saglige. Ved kaffebordet efter møder i en kontorkreds var det fornøjeligt at sidde i hans nærhed, fortælles der. I tidens løb blev direktør Gytings personlige nøjsomhed og anlæg for sparsommelighed også på institutionens vegne efterhånden sagnomspundet. Men hans ungdom faldt jo i et andet århundrede, og måske havde hans egen vej fra det solide borgerlige hjem hos plejeforældrene og videre frem til den trygge stilling i samfundet givet ham en særlig sans for den gradvise, velunderbyggede fremgang, en uvilje mod beslutninger, der medførte risiko. Ikke for intet havde han ledet Bondestandens Sparekasse i en tid, hvor det endnu følte som en bitter nødvendighed at holde udgifterne nede.

Direktør Gyring havde kun påtaget sig få hverv udenfor Sparekassen. Men udviklingen medførte, at den enkelte institution måtte gøre sig gældende som medlem af de store organisationer. Bondestandens Sparekasse havde ofte givet et eksempel, der blev taget op af andre, mindre sparekasser, men man oplevede nu en tid, hvor samtlige pengeinstitutter kun syntes en brik i spillet, mens statsmagt og erhvervsorganisationer bestemte spillets regler. Den frihed, der blev tilbage — som nu i rentespørgsmålet — var til dels betinget af, at de forskellige samfundshensyn ikke *kunne* forenes, således at der atter blev spillerum for den enkelte store institutions beslutninger. For Gyring måtte det være et lyspunkt, at man før hans afgang kunne se hen til „tvangsrenten“s snarlige ophør, efter at konverteringspolitikken havde lidt skibbrud. — Uvirkosom kunne han naturligvis heller ikke være efter sin afgang. Fra 1936 blev han direktør i Dansk Sparemærkekasse i en årække. I adskillige år deltog han som gæst i de årlige generalforsamlinger i den gamle sparekasse, og enkelte gange tog han ordet.

I januar 1930 havde direktør Gyring overfor tilsynsrådet anbefalet, at der fra nytår 31 blev ansat en *underdirektør* i Bondestandens Sparekasse, „dels fordi arbejdet som administrerende [direktør] er blevet for stort for een mand og dels for eventuelt at have et emne til opryk-

ning, hvis en af de faste direktører måtte fratræde eller falde fra". Forslaget vandt tilslutning, og det blev Gyrrings opgave „i stilhed“ at finde frem til nogle velegnede ansøgere i passende alder. De skulle så forhandle med tilsynsrådet i så god tid, at en indstilling kunne foreligge før generalforsamlingen i juni. På mødet den 16. april 1930 vedtog tilsynsrådet enstemmigt at indstille bogholder *H. Krog-Meyer* til den nye stilling fra 1. januar 1931 at regne.

Direktør Herluf Krog-Meyer er præstesøn fra Fåborg ved Varde, men det meste af hans barndom faldt i midtsjællandske egne, idet faderen o. 1900 blev sognepræst for Vigersted-Kværkeby. Efter at have taget realeksamen fra Sorø Akademi blev den 15-årige indfanget af Vestjylland. 1909 fik Krog-Meyer ansættelse i Varde Bank og virkede her i over 21 år, fra 1919 som bogholder. Meget tydede på, at han fortsat ville få en gerning her, som kunne have tilfredsstillet ham, men som 36-årig blev han udpeget til den nyoprettede stilling ved Den sjællandske Bondestands Sparekasse. — Ingen kunne i foråret 1930 vide, at forholdene i erhvervs- og pengeverdenen ville udvikle sig, som det skete i de følgende år, hvor der i høj grad blev brug for den unge direktørs energi og agtpågivenhed. Tiderne blev vanskelige, men han indstillede sig hurtigt på den særegne, erfaringsbetonede form for tillid og sammenhold, som her var rådende og kunne udtrykkes i ordene: „Hvad der end sker, så må *Sparekassen* ikke tage skade“. En indstilling, der også kendes i en senere tid, hvor nye opgaver og andre erhvervs- og samfundsforhold ellers har ændret så meget.

Under 1930ernes bitre landbrugskrise gik bølgerne højt, og rentebyrdens tryk forledte en del landmænd af L.S.-retningen til urimelige beskyldninger mod Sparekassen. Underdirektøren kunne føle sig fristet til at bryde en lanse til forsvar for den retfærdige sag, men den ældre direktør ville ikke kæmpe polemisk, kun arbejde videre og lade som ingenting (man kan sammenholde dette med, hvad ovenfor er anført om direktør Gyrrings svar til de angribere, der i 1920 skød over målet). Krog-Meyer fik i Gyrring en overmåde dygtig og forstående chef, der lærte ham meget i disse år. På den anden side var det kendeligt, at den gamle direktørs kræfter tog af. Den yngre, initiativrige meddirektør var i rette tid gået ind i arbejdet.

Årene 1931—35 havde givet direktionen meget at tage stilling til, og arbejdsbyrden var vokset. Det var derfor indlysende, at der i foråret

1935 ved direktør Gyriings fratræden måtte vælges endnu en efterfølger. 18. januar 35 indstillede tilsynsrådet til den kommende generalforsamling, at underdirektør *H. Krog-Meyer* og kontorchef *Valdemar Larsen* skulle vælges til ligestillede administrerende direktører fra 1. april, idet rådet samtidig konstituerede de to mænd til i de nævnte stillinger fra 1. april indtil generalforsamlingsdagen at lede Sparekasens drift sammen med den juridiske direktør, overretssagfører Amstrup. Generalforsamlingen, der hyldede direktør Gyriing for hans indsats gennem henved 25 år, valgte hans to efterfølgere med akklamation.

Med direktør *V. Larsen* rykkede en sjællandsk bondesøn ind i direktionen. Han var født 1883 i Ugerløse (mellem Holbæk og Ringsted), hvor faderen var sognefoged. Så tidligt som i 1899 blev han ansat i Bondestandens Sparekasse, hvor han i årenes løb blev en højt værdsat og meget afholdt medarbejder. Han arbejdede sig op og blev i 1920 kontorchef. I lang tid var han Gyriings „højre hånd“, en mand med usædvanlige samarbejdsevner. Hertil kom, at han fra barndommen af kendte de sjællandske landmænd og altid havde let ved at komme folk helt ind på livet. Omkring *V. Larsen* opstod der et særligt tillidsforhold, der ikke blot var af „sjællandsk“ natur, men fik sin hjertelige tone fra hans fine personlighed. Selv i hans kritik var der ofte en mildnende islæt af opmuntring og anerkendelse. Samtidig havde han en sjælden evne til at orientere Gyriing om de sager, der lå for, og klare sig den myndige direktørs stilling i hvert enkelt tilfælde. *Larsen* forstod at ordne alt, så kunden kunne „få besked på torsdag“. Og under forhandlinger var der få, der som han kunne bøje modstridende standpunkter henimod hinanden — en evne, han ogsaa som direktør skulle få megen brug for.

Ved *kontorstederne* mærkede man tidens besværligheder i form af færre indskud, flere udtræk, henstand med terminsydelser, svigtende afdrag og svindende udlånsvirksomhed. Lånerne klagede over renten af de ældre lån, og sparerne kunne til sin tid give luft for fuldt så velmotiverede klager over den lave maksimalrente. Hertil kom, hvad konverteringsbestræbelserne førte med sig. En og anden kontorbestyrer eller hans medhjælper lod sig af nedgangsperiodens forstemmende indflydelse forlede til selv at klage, men i det store og hele gik det godt, selv i de vanskeligste år. Adskillige steder var der brug for flere kon-

tordage eller -timer, enkelte nye kontorer blev oprettet, andre nyindrettet, og mange medhjælpere fik en rimeligere aflønning.

I begyndelsen af 1930'erne kunne der noteres flere små fremstød. Sparekassen købte således i 1931 for 13.250 kr. en lille ejendom i Vordingborg Kirkestræde, endvidere en byggegrund i Dalby, hvor der s. å. blev opført et hus til det derværende kontor. Tikøb kontorsted, der først var godkendt af tilsynsrådet i januar 1930, fik i maj 31 et lille bikontor ved Kvistgård station. I Græsted købte Bondestændens Sparekasse ved samme tid et hus, der blev istandsat og delvis ombygget til kontor, mens en byggegrund sammesteds blev solgt. Efter gentagne henvendelser om oprettelse af et kontorsted i Hørsholm blev forsøget gjort i 1931. I første omgang viste de afgivne tillidsmandsstemmer kun 1 st. flertal for oprettelsen, men senere på året lykkedes det alligevel at komme i gang. Samme år blev Fårevejle, der hidtil kun havde været kontorsted i terminstiden, forvandlet til „et beskedent ugekontor“. I Hedehusene var der tidligere udtalt ønske om at få oprettet et kontor. Bestyrelsen var nu tilbageholdende og ville i sommeren 1932 gøre oprettelsen afhængig af, om der ved generalforsamling i mejeriet „Hedelykke“ var stemning for at få kontoret. Senere på året åbnede det nye kontorsted (daglig 10—12, om lørdagen tillige en aftentime). Sparekassens ejendom i Skibby blev solgt i 1933, idet kommunen truede med en ekspropriation, men man opnåede i stedet et tilfredsstillende langt lejemål.

Vigtige forandringer gjaldt *ændringer i medarbejdernes ansættelses- og lønningsforhold*, til dels i forbindelse med vedtægtsændringer. Lønregulering er et ømtåligt problem, når tiderne er usikre. Da en røst på generalforsamlingen i 1932 krævede gagenedskæring, ønskede man fra ledelsens side tillige at høre personalets synspunkter, og derefter blev spørgsmålet stillet i bero. Efter Kanslergade-forliget syv måneder senere var det ikke mere aktuelt. — I 1931 blev betalingen til de tillidsmænd, der var medhjælpere i de 14 terminsdage sommer og vinter, ændret fra $\frac{1}{4}$ promille af indskudene til en *fast* daglig betaling (vedtægternes § 17). Et større problem var medhjælperlønnen og forholdet mellem denne og kontorbestyrernes lønninger. Tilsynsrådet vedtog i 1934 at yde et *personligt* tillæg til daglige medhjælpere, der måtte anses for særligt kvalificerede, eller hvis arbejde som følge af særlige forhold ved kontorstedet burde lønnes bedre. Efter at forslaget i

februar 1935 tillige havde været forelagt på et kontorbestyrelsermøde, blev der ved en snes kontorsteder ydet sådanne tillæg. De øvrige faste daglige medhjælpere måtte afvente en generel forhøjelse af medhjælperlønningerne.

I 1934 vedtoges på generalforsamlingen en række *vedtægtsændringer*, der var udtryk for — utvivlsomt tiltrængte — reformer indenfor kontorkredsene. I § 5 indføjedes efter de almindelige bestemmelser om valg af *repræsentanter*, at „en repræsentant kan ikke samtidig være kontorbestyrer eller fast medhjælper“. Efter § 6 skulle Sparekassens forretninger ved kontorstederne fremtidig ledes af en kontorbestyrer med en *fast medhjælper* (hidtil „med bistand af mindst 1 tillidsmand“), og begge skulle have *faste suppleanter*, der ligeledes skulle være tillidsmænd. En ny § 7 bestemte, at ved valg af kontorbestyrer skulle for fremtiden, *efter indkaldelse fra hovedkontoret*, kontorkredsens tillidsmænd samles for ved *skriftlig* afstemning med almindelig stemmeflerhed at *indstille 3 tillidsmænd* uden nummerorden. Amtets tilsynsrådsmedlem skulle deltage i mødet og lade foretage valg af dirigent, men havde kun stemmeret, hvis han var tillidsmand i kredsen. *Tilsynsrådet og direktionen skulle derefter vælge kontorbestyreren* blandt de 3 indstillede. Ved valg af *fast medhjælper* og *suppleanter* blev fremgangsmåden den samme. „De således valgte betragtes som fast ansatte. Ønsker de at fratræde, kan de opsiges stillingen med 6 måneders varsel, og med samme varsel kan Sparekassens bestyrelse opsiges dem“.

Kontorbestyreren skulle altså ikke mere på valg hvert tredje år, han fik en fast medhjælper, og begge fik de faste suppleanter at holde sig til. Når dertil kom, at Sparekassens ledelse havde mulighed for at sætte sig ud over et noget tilfældigt resultat af et lokalt valg, var der hermed sket en stabilisering af forholdene, som ville gøre kontorstederne bedre rustet i konkurrencen, samtidig med at nyordningen naturligvis var mere tilfredsstillende for de ansatte. Kontorbestyrerens og hans faste medhjælperes *løn* skulle til enhver tid bestemmes af tilsynsrådet og direktionen, men hvor intet andet var bestemt, ville vederlaget være henholdsvis 5 og 3 kr. pr. dag, samt for kontorbestyrerens vedkommende desuden som tidligere et årligt $\frac{1}{4}$ promille-tillæg (i forhold til det gennemsnitlige indestående i regnskabsåret). Også de

midlertidige medhjælperes betaling skulle fastsættes, og for sygdoms-tilfælde måtte der træffes særlige bestemmelser (§ 9). — Kontorbestyrernes suppleanter fik ikke stemmeret på generalforsamlingen.

Af tilsynsrådets forhandlinger fremgår det, at en enkelt kontorbestyrer 1934 havde ønsket at holde *årlige* møder i sin kontorkreds, men rådet fandt, at det overalt burde blive ved det tilvante (møder hvert 3. år). Det var forståeligt, at de mange økonomiske omskiftelser i disse år kunne give anledning til en sådan henvendelse. I en af købstæderne blev det i 1932 efter en kontorbestyrers død foreslået, at man skulle søge at få valgt en fagmæssig uddannet funktionær, og tilsynsrådet sluttede sig til tanken, forsåvidt den kunne opnå flertal på tilidsmandsmødet.

Det var sparetider, men også tid at opmuntre sparsommeligheden, der gerne måtte begynde i en ung alder. Sidst på året 1930 tilstod Bondestandens Sparekasse skolernes lærere en provision på 2 % for forhandling af *skolesparemærker*, mens man indtil videre var mere forbeholden overfor et par andre spareinstitutioner. Til det landøkonomiske ungdomsarbejde, der var begyndt i 1920'erne, ydede Sparekassen et lille præmietilskud, bl. a. gennem de forskellige amters husmandskredse (i form af sparekassebøger a 10 kr.). Også de sjællandske landboforeningers fællesdyrskue i Ringsted modtog et tilskud. Institutioner som soldaterhjem (grundtvigske og K. F. U. M.) fik 100 kr. om året, men i øvrigt var det meget få og væsentlig „eengangs“ tilskud, Sparekassen ydede.

Udsigt mod skov og sø. Sjælland

KRISEN PÅ RETUR - STORKRIGEN TRUER

Landbrugets stilling. L.S.-aktion og gældssanering.

1935 viste tegn til fortsat økonomisk lettelse og på længere sigt mere normale tilstande. Alligevel blev det et uroligt og politisk bevæget år. Konverteringspolitikken var brudt sammen, og de implicerede parter stredes om, hvem der havde „tabt terrinen“. Om valutaordningen var der stor uenighed. Regeringspartierne hævdede, at den var nødvendig til værn for landets pengevæsen og til gavn for de store erhverv, bl. a. til overholdelse af de handelsaftaler, der skulle sikre landbruget tålelige afsætningsvilkår på de udenlandske markeder. Venstre fandt derimod, at valutaordningen beskyttede industrien på landbrugets bekostning, en opfattelse, der også kom til udtryk fra landboforeningernes side. Men navnlig L.S.-bevægelsen, hvis synspunkter på rigsdagen blev forfægtet af nogle tidligere venstremænd (nu Det frie Folkeparti), gik stærkt ind for, at der skulle sikres landbrugerne bedre kår, „økonomisk ligeret med de andre erhverv“, som det hed i agitationen. L.S.-tilhængere fra hele landet mødtes den 29. juli i et mægtigt „bondetog“ til Amalienborg, hvor lederne bl. a.

krævede dækning for landbrugets omkostninger ved produktionen af smør, korn og oksekød; især kornpriserne var i sommeren 1935 meget lave.

I årene 1935—36 nåede Landbrugernes Sammenslutning talmæssigt en lignende styrke som Danmarks Agrarforening en tid i 1890'erne, langt over 100.000 medlemmer. Efterhånden var flertallet af landets andelsmejerier og -slagterier indmeldt i dets „Erhvervsudvalg“ (oprettet 1932), som bevægelsen drømte om skulle afløse Landbrugsrådet, der repræsenterede de gamle landbrugsorganisationer, hvis ledere L.S. angreb på det voldsomste. Ud på høsten 1935 følte L.S. sig stærk nok til at indlede en *valuta-aktion*, som bl. a. stillede pengeinstitutterne overfor nye problemer. Erhvervsudvalget erklærede „valutastrejke“ fra 4. september, idet andelsmejerier og andelsslagterier indtil videre skulle unddrage Nationalbanken de sterlingbeløb, landbruget havde indtjent i England. Derved ville man fremtvinge en forhøjelse af sterlingkursen eller på anden måde opnå støtteforanstaltninger til fordel for landbruget.

Helt ligetil var situationen ikke. Tilsynsrådets møde den 19. september viste, at man fulgte valuta-aktionen med opmærksomhed. Men Bondestandens Sparekasse ville fuldt ud holde sig på lovens grund og var forøvrigt — som direktionen betonedede i sine svar på forespørgsler fra kontorstederne i de bevægede septemberdage — helt ude af stand til „uden varsel at pumpe millionbeløb ud i et landbrug, hvis normale indkomster fra eksporten pludselig standser“. Diskontering eller belåning af de 3 måneders solaveksler, som enkelte andelsselskaber var gået i gang med at udstede, kunne der naturligvis ikke være tale om. Derimod havde Sparekassens slagteri- og mejeriforbindelser adgang til at trække sterlingchecks til andelshaverne på basis af den hjemtagne valuta, „i det omfang, det er lovligt“. Kontorstederne kunne endvidere modtage sådanne checks fra den enkelte andelshaver til omregning i danske kroner; 23. september forhandlede bankerne endnu om indløsningskursen. Sparekassen handlede ikke med disse checks, men gjorde gerne sine kunder en tjeneste ved at modtage dem, og forskud kunne udbetales.

Aktionen blev kortvarig. Den 1. oktober 1935 udskrev regeringen folketingsvalg, og straks efter afblæste L.S. „valutastrejken“. Endnu den 3. august var der gennemført nye landbrugsordninger (korn og

flæsk), men om smørordning, nedsættelse af ejendomsskatterne og en gældsnedskrivning havde regeringen ikke kunnet nå til enighed med oppositionen, der også nægtede at gå med til en forlængelse af valuta-loven, som udløb til nytår. Den politiske situation var præget af den store splittelse indenfor landbruget. Husmandsforeningerne støttede i hovedsagen regeringens politik, mens landboforeningerne (ledet af landstingsmand H. Hauch) især var tilhængere af Venstres forslag, og L.S.-kravene med stor skarphed blev forfægtet af Det frie Folkeparti (senere Bondepartiet), der gjorde front til begge sider. Af regeringspartierne stod Socialdemokratiet stærkt overfor den splittede opposition. Det kaldte til samling om statsministerens autoritet, „Stau-ning eller kaos“ hed det på valgplakaterne. Ved valget vandt det store regeringsparti med 46 % af stemmerne (betydeligt mere end ved noget andet valg) 6 nye mandater; de radikale holdt stillingen, mens Venstre som følge af splittelsen mistede 10 mand, hvoraf Det frie Folkeparti kun sikrede sig 5.

Valgudfaldet måtte naturligvis også ses på baggrund af de noget forbedrede økonomiske udsigter. Ingen kunne med sikkerhed afgøre, hvor meget landbrugets foreløbige fremgang siden krisens værste tid skyldtes landbrugsordningerne og andre hjælpeaktioner. Men valget viste, at den talstærke og stærkt agiterende landbrugerbevægelse L.S. som parti kun samlede 53.000 af 1.653.000 afgivne stemmer. På Sjælland var partiets stemmetal små (bortset fra Store Heddinge-kredsen), og L.S. betød mest ved den splittelse, det forvoldte. Efter oktober-valget 1935 gik alle de store partier atter i forhandling om de spørgs-mål, der måtte løses med henblik på landbrugets økonomiske forhold, og her var *gældssanerungen* af særlig betydning.

Først pr. 15. juli 1937 fik man en opgørelse af *landbrugets gæld* og dens sammensætning (s. 258). Det er af interesse at se, hvorledes sparekasserne her blev placeret i forhold til andre kreditinstitutioner.

Hertil kom ikke-tinglyst gæld 300 mill. kr. og høstpantebreve 8 mill. kr., ialt 4.326 mill. kr. eller ca. 80 % af landbrugets samlede panteværdi. Det formodes dog, at gælden kan være lidt for højt angivet (under indflydelse af saneringslovgivningen!), og i forhold til handelsværdien var gældsprocenten naturligvis betydeligt lavere. Da landbrugets gældsforhold blev opgjort i 1909, tegnede de private långivere

sig for en langt større del af prioritetsgælden end sparekasserne, mens forskellen nu var ringe. I 1909 skyldtes ca. 44 % af prioritetsgælden kreditforeningslån og 14,1 % sparekasselån, i 1937 var de tilsvarende procenter henholdsvis 48,8 og 18,2. Sparekassernes betydning som långiver havde altså været stigende også i denne periode. Den sjællandske

	Prioritetsgæld mill. kr.	Årlig ydelse mill. kr.
Til kreditforeninger	1959	99
- hypotekforeninger	44	3
- sparekasser	731	46
- banker	167	14
- staten	346	16
- andre (private)	771	39
	4018	217

Bondestands Sparekasse ydede i 1909 godt 10 % af samtlige sparekasse-prioritetslån (kort før Alberti-katastrofen dog ca. 12 %), men i 1937 ikke mindre end 14,2 % eller $\frac{1}{4}$ af disse lån, nemlig ca. 104 millioner af de anførte 731 mill. kr.

Gælden var vokset under krisen. Ejendomssalgene 1930—32 viste en stærk stigning i gældsbehæftelsen, men derefter atter nogen nedgang. Man må endvidere regne med, at den personlige gæld (løsgælden) voksede betydeligt under landbrugskrisen. Undersøgelser over landbrugets driftsforhold har da også vist, at de mest forgældede landbrugere måtte nøjes med halvdelen eller mindre af den indkomst, en gældfri landmand kunne gøre sig håb om. Dette gjaldt også efter 1932—33. Antallet af tvangsauktioner over landejendomme var i 1930 godt 350, steg til over 2000 i 1932, men dalede derefter gradvis til knapt 500 i 1936.

På denne mørke baggrund er det nærmest et lyspunkt, når Bondestandens Sparekasse 1931—35 kun overtog 11 ejendomme, som det lykkedes at sælge med et tab på ialt godt 8.000 kr., ligesom de øvrige tab på udlån var meget små. Men også på Sjælland var tvangsauktionernes tal trods alle lempelser stort, og i det værste år havde Sparekassen interesser at varetage ved mere end 100. Det var en nærliggende politisk opgave at formindske de vanskeligst stillede landbrugeres gældsbyrde på et tidspunkt, hvor man turde vente en vis opgang for

erhvervet. Landmænd med en stor gæld, hvis yderste prioriteter følte særlig tyngende m. h. t. renter og afdrag, havde hårdt brug for en håndsrekning.

Ikke mindre end ca. 30 % af alle landejendomme havde en samlet gæld, der oversteg panteværdien med mindst 10 %, og ved endnu ca. 25 % udgjorde gælden mellem 85 og 110 % af ejendommens panteværdi. Selv om landbrugenes handelsværdi gennemgående lå $\frac{1}{3}$ højere end panteværdien, var hjælp dog påkrævet. Loven af 9. april 1936 gjorde det derfor muligt for landbrugere, hvis gæld oversteg ejendommens panteværdi med 10 % eller mere, at afløse de yderste lån med langfristede *saneringslån*, der blev meget billige de to første år, hvorefter ydelserne varierede med landbrugets forrentningsprocent; gælden var afdragsfri indtil 1. januar 1942. Loven blev i marts 1937 ændret og udvidet, især til fordel for kornkøbende landmænd. Landbrug under 30.000 kroners grundværdi og med en gæld på mindst 85 % af panteværdien kunne derefter opnå rentetilskud af statskassen. Der udlåntes indtil november 1939 ialt 105 mill. kr. som saneringslån, og ca. 20.000 landbrugere drog fordel af denne kriselovgivning. Lånene blev udbetalt i $4\frac{1}{2}$ procents statsobligationer.

Bondestandens Sparekasse medvirkede i dette saneringsarbejde ud fra den opfattelse, at saneringsloven i de allerfleste tilfælde betød en virkelig hjælp. Allerede i september 1936 havde 317 af Sparekassens skyldnere søgt saneringslån. Bestyrelsen vedtog, at saneringsobligationer til indløsning af Sparekassens lån til debitorer, der ikke skønnedes selv at være skyld i deres vanskeligheder, skulle modtages til pari kurs. I de to regnskabsår 1936—37 og 37—38 modtog Bondestandens Sparekasse ca. 304.000 kr. i saneringsobligationer til pari. De, der søgte saneringslån, fik i mange tilfælde udsættelse med terminsydelser, til en afgørelse forelå. Sparekassen havde 1937—38 et kurstab på saneringsobligationerne, godt 18.700 kr., der blev afskrevet direkte på driftsregnskabet. Men saneringsloven kunne også til en vis grad gavne Sparekassen, nemlig i de tilfælde, hvor lån blev indløst. For debitorernes kautionsister ville ordningerne betyde en fordel, og Bondestandens Sparekasse turde vente, at imødekommenhed m. h. t. saneringsforsøg ville styrke kundernes venlige indstilling, selv om den langt overvejende del af Sparekassens lån naturligvis ikke berørtes af saneringsordningen.

Da landbrugskrisen ebbede ud, måtte det forekomme mange fuldt så vigtigt, at forholdene trak sig i lave på en sådan måde, at de unge landbrugere kunne overtage ejendommene til en pris, der svarede til forrentningsmulighederne. Om landbrugets rentabilitet udtalte direktør *Krog-Meyer* på generalforsamlingen i 1938 under bifald, at den jo kunne forbedres, hvis de styrende satte skatten i forhold til erhvervets indtjeningssevne og støttede dets eksportmuligheder.

Landbrugskrisens sidste fase. Forbedret likviditet.

For landbruget som helhed gik det omkring midten af 30'erne atter fremad, men langsomt og med et tilbagefald 1936—37. Kronesænkningen og de mange landbrugsordninger bidrog til den forbedrede rentabilitet, men høstudbytter og handelsaftaler var i høj grad bestemmende for, hvor hurtigt og sikkert landbruget kunne hæve sig op af kriseårenes bølgedal. Især takket være de store fremskridt indenfor planteavlssarbejdet og den stærke formindskelse af brakarealerne blev høstudbyttet i 1930'erne langt større end i 20'erne (1928 og 29 var dog kornhøsten særlig stor). Og da husdyrproduktionen efter de smertelige erfaringer 1931 og 32 måtte indskrænkes til, hvad der var nogenlunde sikkerhed for at få afsat, kunne der altså spares på importen af foderstoffer. Fra 1934 var merindførslen af korn ikke halvt så stor som i begyndelsen af 30'erne. Flæskeproduktionen blev 1932—36 på det nærmeste halveret, mens fremstillingen af mejeriprodukter kun gik en halv snes procent ned og efter 1935 atter var stigende.

Landbrugspriserne var forbedret væsentligt. Priserne på husdyrprodukter lå 1935—37 gennemsnitligt ca. 45 % højere end 1931—33. I årene 1933—36 var landbrugets forrentningsprocent mellem 2 og 3, med stigende tendens, men faldt efter den ret dårlige høst i 1936 til 1,6 %. I de følgende år var den 3,1 % (af den investerede kapital), med tegn til yderligere stigning inden udbrudet af 2. verdenskrig i september 1939.

Landbrugets indtjeningsmuligheder beroede i høj grad på, om det lykkedes regeringen og erhvervenes repræsentanter at træffe nogenlunde gunstige handelsaftaler med de store aftagerlande, ligesom eksportindtægterne naturligvis var afhængige af valutapolitikken. Da flæsk næsten udelukkende udførtes til England, blev den voldsomme

nedskæring (fra 150.000 svin om ugen i foråret 1932 til kun 60.000 i efteråret 35) ganske vist uundgåelig, men til gengæld nåede flæskepriserne allerede i 1935 prishøjden fra 1929, mens smørret end ikke i 1939—40 kom så højt. Med Tyskland havde Danmark i 1934 sluttet en overenskomst, der navnlig forøgede kvægekspporten. Fra 1936 blev der mulighed for at afsætte større kontingenter, men i forhold til, hvad Danmark aftog af færdigvarer. Herved kom hensynet til danske arbejders beskæftigelse i nogen grad til at modvirke landbrugets interesser. Men efter en nyordning af de dansk-tyske handelsforhold i 1937 voksede eksporten af landbrugsprodukter sydpå. Tyskland forberedte krig, og England måtte — som andre stormagter — være forberedt på, at krigen kom. Under disse truende forhold kunne landbrugsprodukter afsættes til stigende priser.

Den begyndende opgang for landbruget måtte være særlig kærkommen for en sparekasse med den nære, ja livsvigtige tilknytning til landets hovederhverv, som Bondestandens Sparekasse altid havde haft. Men endnu 1935—36 var lettelsen i landbrugernes økonomiske forhold ikke tilstrækkelig stor, selv om nedgangen i indlånskapital omsider standsede. „Der skal endnu meget til, før landmændene bliver i stand til at tænke på sparekassebogen“, refereres en af direktør Krog-Meyers udtalelser på generalforsamlingen i 1936. Der var samtidig stor efterspørgsel efter lån, og Sparekassen havde som nævnt i krisens første år gennem stor långivning søgt at afbøde dens virkninger. Som det fremgår af den nedenstående *oversigt over indlån og udlån i 1930erne*, måtte denne udlånsvirksomhed begrænses, efter at udlånene fra 1933 var nået op over 95 % af indlånskapitalen, og denne stadig var nedadgående.

	Indlån mill. kr.	Udlån mill. kr.	Heraf prioritetslån mill. kr.
1930	151,0	128,5	96,9
1931	156,2	136,0	105,4
1932	151,7	142,9	111,5
1933	143,2	138,8	110,5
1934	138,7	135,7	108,4
1935	138,0	130,8	106,1
1936	135,7	129,4	105,1
1937	136,0	128,2	103,9
1938	136,2	125,9	102,9
1939	140,6	125,7	102,2
1940	138,0	127,5	101,9

Bondestandens Sparekasse havde i det længste været en reserve for sjællandske landmænd, der indtil 1934 gennem store udtræk og til 1932 også ved usædvanligt mange nye lån rustede sig mod landbrugs-krisen. Balancen mellem indlån og udlån blev fra 1931 overordentlig stærkt forrykket, og en styrkelse af Sparekassens likviditet viste sig nødvendig. År for år skete der da en nedbringelse af udlånskapitalen, indtil ledelsen i 1939, da man omsider havde oplevet et år med betydelig stigning i indskudene, atter turde tage ansvaret for en væsentlig forøgelse af de nye udlån. Lånebevillingerne var 1932—36 nedskåret til ca. $\frac{1}{3}$ af det tidligere normale, 1936—37 lidt flere, men indenfor det følgende regnskabsår blev der ansøgt om et beløb næsten 3 gange så stort som de bevilgede 3,8 mill. kr. På denne baggrund må man se den kritik, der fremkom på generalforsamlingen i juni 1938.

Her rettede gårdejer *Hans Andersen*, Næsby ved Skoven, en indtrængende opfordring til ledelsen om at bevilge større lån til landbruget, der stadig havde hårdt brug for pengene. Det var hans opfattelse, at Bondestandens Sparekasse ville få flere og større indskud, hvis den kunne imødekomme flere lånebegæringer, og det var næppe nødvendigt yderligere at øge obligationsmassen. Direktør *Krog-Meyer* drog i sit svar en sammenligning med de ældre tider, da indskudene flød rigeligere og lånebegæret kunne tilfredsstilles fuldt ud. De senere år mandede til den største forsigtighed. Hvad likviditeten angik, var det svært at sige, om det var tilstrækkeligt med de 8 %, som sparekasseloven af 1937 krævede, eller man for at være på den sikre side måtte op på langt højere procenttal. „Kommer vi atter ud for store udtræk, vil man med rette bebrejde os det, hvis vi ikke kan imødekomme indskydernes krav uden at sige lånene op ... En sparekasse, der som denne skal leve i hundreder af år, skal disponere langt frem i tiden og ikke med få år for øje“.

Under indtryk af uroen i Europa måtte ledelsen fastholde sikkerhedskravet. Man ønskede, alt vel overvejet, ikke at slække på likviditetsprocenten for at tilfredsstille de øjeblikkelige lånekrav i en tid, hvor landbrugets konjunkturforhold dog tegnede sig lysere. I foråret 1939 udgjorde Sparekassens samlede likviditetsmasse, når den blev opgjort efter sparekasselovens § 10, godt $23\frac{1}{2}$ mill. kr. eller 16,5 % af Sparekassens gældsforpligtelser. På forårsmøderne s. å. blev der udtalt ønske om at få likviditetsprocenten „bremset“ og pengene brugt til flere lån,

men også her svarede den administrerende direktør med en henvisning til tidens storpolitiske uro, der let kunne bringe landets økonomi i fare. — Inden årets udgang skulle der indtræffe begivenheder, som på få måneder formindskede indskudskapitalen med 2,6 mill. kr.

Prioritetslånene udgjorde i 1920'erne mellem 70 og 75 % af samtlige udlån, men fra 1932 ca. 80 % eller lidt mere. Andels- og kommune-lånene, hvis afdragstid normalt var 20 år (undertiden dog 25 a 30), blev 1932—39 nedbragt fra 24¼ til 19½ mill. kr., en nedgang fra 17 til 15½ % af udlånskapitalen. *Kautionslånene* blev ligeledes holdt indenfor rimelige grænser. I nedgangstider betød de en forholdsvis større risiko, som man indenfor ledelsen måtte advare imod. Mange landmænd, der forhen var „meget solide og gode for beløbet“, som det ofte hed, fik i landbrugskrisens år deres økonomiske evne alvorligt forringet. I en del af befolkningen sporedes der også under tidernes tryk en betænkelig afvigelse fra den oprindelige indstilling: „Sparekassen skal ikke tabe noget der, hvor jeg har sat mit navn under!“ Adskillige fandt det mere naturligt at ræsonnere som så: „Sparekassen har dog bedst råd til at tage tabet!“ Derfor var det nødvendigt, at man i kontorkredsene afgav mere fyldige erklæringer om de enkelte kautio-nister og i det hele viste større forsigtighed. Og selv om kautionslånene i tiden efter den almindelige nedskæring 1932—33 atter nærmede sig niveauet fra omkring 1930, blev forholdet aldrig virkelig faretruende. Kassekreditten var 1937—39 stærkt stigende.

I sidste halvdel af 30'erne blev der atter mulighed for at føre en *rente-politik*, der tog rimeligt hensyn til sparernerne. Den 15. juli 1935 udløb som nævnt loven om maksimalrenten. Sparekassernes folk overalt i landet havde med bekymring modtaget „tvangsrenteloven“ i 1933. Den jyske sparekasseformand, landstingsmand *J. Jensen-Klejs* anslog efter lovens komme sparernes tab ved en rentenedsættelse på 1 % til lige så meget som værdien af 2000 små statshusmandsbrug eller 4 % forrentning af 8000 middelstore landbrug. Loven havde haft til forudsætning, at der samtidig skete en kreditudvidelse, men det var et omstridt spørgsmål, om en sådan udvidelse ikke ville have været mulig *uden* den tvungne rentenedsættelse. På generalforsamlingen 1935 kunne direktør *H. Krog-Meyer* fremhæve, at Den sjællandske Bondestands Sparekasse havde ydet en effektiv støtte til det kriseramte landbrug ved at stille store millionbeløb til dets rådighed til en rente af 3¾ %.

Men Sparekassen måtte også beskytte sine indskydere og byde *dem* så tålelige vilkår som muligt. Tilsynsrådet havde netop besluttet, at der skulle gives 4 % i rente for indlån på 3 måneders opsigelse, 3½ % for indlån på anfordring og på check-konto uforandret 3 %. Det var en retfærdighedshandling overfor sparerne, at de nu fik en rimelig rente, og tvangsrenteloven var et eksperiment, som ikke burde gentages. „Det bliver pengeinstitutternes opgave at føre en rimelig rentepolitik, men det er regeringens opgave at føre en penge- og diskontopolitik, som gør dette muligt“.

De anførte rentesatser var vedtaget af tilsynsrådet under forbehold af, at repræsentanter for banker og sparekasser blev enige om en lignende fremgangsmåde. Det skete samme dag efter en række forhandlinger om renteudviklingen efter 15. juli. Pengeinstitutterne ønskede ikke at gøre vilkårene for lånerne mere byrdefulde end strengt nødvendigt, og de ville naturligvis heller ikke gerne løbe den risiko, at forhandlingerne resulterede i beslutninger, som lovgiverne ikke kunne bilige. „Brugt med måde og under ansvar vil den genvundne frihed og selvbestemmelsesret i renteforhold utvivlsomt blive til gavn for Sparekassen og i sidste instans også for dens skyldnere, idet disse må være interesserede i, at indskudsmidlerne fortsat kan fastholdes“, erklærede direktionen i juni 1935. Renteforhøjelsen i sommeren 1935 hindrede ikke, at indlånskapitalen gik endnu et par millioner kr. ned i det indeværende regnskabsår, men dermed var bunden også nået.

Når opgangen lod vente på sig, måtte årsagen til dels søges i konkurrenceforhold, ikke blot fra bankers, men også fra forsikringselskabers side; de havde — som det blev udtalt på generalforsamlingen i 1936 — „skrabt mange penge til sig“. Der blev også talt om svindende sparelyst blandt folk, mindre tilbøjelighed til at lægge penge op til imødegåelse af vanskelige tider, hvortil kom, at skatter og afgifter lagde beslag på midler, som ellers ville gå i sparekassen. Imidlertid var Bondestandens Sparekasse i sin rentepolitik interesseret i at begrænse differencen mellem indlåns- og udlånsrenten — i regnskabsåret 1936—37 var forskellen kun 0,52 % mod 0,58 % det foregående år. Sparekassen undgik at følge rentestigningen på pengemarkedet. Til gavn for låntagerne, og for så vidt i god overensstemmelse med ånden i 30rnes kriselovgivning.

1938—39 var et gunstigt regnskabsår. Indlånskapitalen steg 4½ mill. kr., langt den største fremgang siden krisen. At indskud på checkkonti steg henved 1 million kunne dog tyde på, at mange af pengene snart ville blive anvendt til bygningsarbejder, indkøb af maskiner m. v. Mund- og klovesygen, der indfandt sig, da krisen var på retur, havde mange steder forringet besætningerne så mærkbart, at også dette ville begrænse opsparingen. Men der var afgjort lyspunkter. Mange unge havde indset nødvendigheden af at spare op, om de ville sikre sig egen bedrift, og Bondestandens Sparekasse søgte forbindelse med en sådan ungdom. 1938—39 havde den ikke afvist nogen ansøgning om lån, når sikkerheden var i orden og lånsøgeren i forvejen havde forbindelse med Sparekassen.

Ved udgangen af 1930erne var der da påny fremgang i såvel indlåns- som udlånsvirksomheden, likviditeten var stærkt forbedret, og det anselige driftsoverskud sikrede henlæggelser til *reservefonden*, der i foråret 1939 var vokset til 6.641.000 kr. Den tid var forbi, da Sparekassen måtte overtage ejendomme og risikere tab ved tvangsauktioner. Selv i de vanskelige år var tabet iøvrigt ringe, ialt kun 18.500 kr., hvoraf godt halvdelen skyldtes kautionslån — et vidnesbyrd om, hvor forsigtigt Bondestandens Sparekasse havde disponeret, og formentlig også om, at den gamle tids ansvarsbevidsthed ikke var gået tabt under den krise, landbruget havde gennemlevet. Men i sommeren 1939 trak det op til storm i Europa, og landbrugets økonomi blev i første omgang truet.

Sparekasseloven af 1937. Vedtægtsændringer.

I 1919 kom der, som omtalt, både en ny sparekasselov og en banklov. Den sidste blev revideret i 1930, og det var også hensigten at revidere sparekasseloven. Regeringen forhandlede i 30erne med repræsentanter for sparekasserne om et nyt forslag og tog på en række punkter hensyn til deres indvendinger. Fuld enighed blev dog ikke opnået, og efter at handelsminister *Jobs. Kjærboel* i januar havde forelagt forslaget i landstinget, blev det livligt diskuteret, især med henblik på det centrale spørgsmål om sparekassernes selvstyre.

Formålet med den nye lov var i sparernes interesse at indføre mere ensartede regler vedrørende forhold indenfor sparekasserne, hvorved

loven kunne komme „på højde med banklovgivningen“, som ministeren udtrykte det. Den nærmeste anledning var iøvrigt, at en række særlige bestemmelser vedrørende sønderjyske sparekasser med kommune-garanti skulle bortfalde fra 15. juli 1937. Den nye lov præciserede tydeligere end den gamle, at sparekasserne var *selvejende* institutioner og ikke som bankerne erhvervsdrivende, men at de alene havde „til formål at modtage indskud til forrentning fra offentligheden og at anbringe de indskudte midler på betryggende måde“. Det faldt nu ret naturligt at ophæve den vekseldiskontering, som en snes sparekasser i henhold til 1919-loven fortsat havde drevet, men i beskedent omfang. Og det var prisværdigt, at sparekasser blev eneberettigede til at benytte ordet „sparekasse“, ligesom ordsammensætninger med „spare-“ blev forbeholdt virksomheder under tilsyn af sparekasseinspektøren.

I selvstyrets interesse var det efter forslaget § 7 hensigten, at *alle* en sparekasses garantier skulle have adgang til generalforsamlingen. Praktiske forhold talte dog for en ændring. Landstingsmand *J. A. Rabbek*, der selv var medlem af styrelsen for en jysk sognesparekasse, nævnedes her Den sjællandske Bondestands Sparekasse med dens ca. 7.000 garantier, flere end i nogen anden sparekasse og så mange, at intet lokale kunne rumme dem. Den endelige udformning blev: „Generalforsamlingen består af garantierne eller, såfremt garanternes antal måtte overstige 200, et udvalg af disse, valgt i henhold til derom i vedtægterne indeholdte regler“. Fandtes der ingen garantier, trådte tilsynsrådet i generalforsamlingens sted.

Loven anvendte ikke ordet „bestyrelse“, men skelnede mellem tilsynsrådets og direktionens opgaver. Efter det oprindelige forslag kunne et medlem af tilsynsrådet ikke sidde i direktionen. Hertil bemærkede landbrugslærer *Hans Appel*, der gennem mange år var formand for Landbo-Sparekassen for Fyn: „Tilsynsrådet kan altså herefter ikke øve et tilsyn med den daglige ledelse på den eneste virkelig virkningsfulde måde, nemlig ved at et af dets medlemmer har sæde i direktionen“. Den endelige lov (§ 7, 4. stk.) ændrede dette punkt til, at „såfremt et medlem af tilsynsrådet i ikke-garantkasser indstilles til direktør, skal valget godkendes af ministeren“. En sparekasses direktion kunne bestå af indtil 3 direktører, mens tilsynsrådet skulle bestå af „mindst 7 medlemmer, hvoraf ministeren for handel, industri og søfart udnævner et medlem“.

Dette sidste punkt blev stærkt omstridt. Det var indenfor sparekasserne en udbredt opfattelse, at et minister-valgt medlem i tilsynsrådet ikke blot var overflødig, men et klart indgreb i sparekassernes hidtil frie selvstyre. Det kunne tilmed opfattes som en kritik af de selvstyreende sparekassers ledelse, der dog var udtryk for et redeligt og omhyggeligt arbejde gennem årene. Som Hans Appel bemærkede: „Kan garantierne af lovgivningsmagten anses for gode nok til at hæfte for sparekassens forpligtelser, så må garantierne også kunne betros valget af tilsynsråd“ (efter det oprindelige forslag skulle valget af samtlige tilsynsrådsmedlemmer godkendes af ministeren). På den senere generalforsamling og på tillidsmandsmøder udtalte direktørerne *V. Larsen* og *Krog-Meyer* sig på lignende måde, ligesom sidstnævnte i en artikel i Sparekassetidende kommenterede forslaget ret skarpt. En anden opfattelse kom til orde i et par indlæg fra overretssagfører *Axel Bang*, den tidligere formand for Fællesrepræsentationen for de danske Sparekasser. Han mente, at sparekasserne måtte være interesseret i, at det offentliges repræsentanter fik lejlighed til nærmere at erfare kassernes store betydning for samfundets økonomi både som sparekasser og som de fortrinlige lånekasser, de var. „Lad os se på det offentliges repræsentanter som venner!“ Det var — mente han — blandt sparekasselystyrets folk en udbredt misforståelse, at man helst skulle holde offentligheden borte. Bang fandt det også tilfredsstillende, at sparekassernes *organisationer* nu blev lovmæssigt anerkendt.

Ja, man var nået ind i et tidehvert, hvor organisationsmagten gjorde sig overordentlig stærkt gældende på næsten alle områder, men dog især på det erhvervsmæssige. Ofte havde organisationernes dygtige ledere held til at finde en vej ud af tidens vanskelige problemer, kompromis-løsninger, som måtte anerkendes, men som i virkeligheden ikke overvandt en mere enkel og oprindelig kritisk indstilling overfor det opnåede resultat. Under kriselovgivningen så man det, bl. a. når frihandelsideen blev krænket, og *her* var altså et punkt, hvor et gammelt selvstyrebegreb syntes tilsidesat.

I et tiår med flere statsindgreb i erhvervslivet end nogensinde tidligere, med udvidet sociallovgivning og samfundsregulering overhovedet, kunne der selv i social-liberalt indstillede kredse brede sig en stemning, der svarede til de ord, landstingsmand *Gunnar Fog-Petersen* indledede sin ordførertale med: „Samfundet tenderer efterhånden hen-

imod en stivnen; bestående forretninger beskyttes og værnes mod konkurrence; bestående landbrug beskyttes og hindres i nedlæggelse eller udvidelse; ejerne af landbrugsejendomme beskyttes og bliver knyttet til den ejendom, de tilfældigvis har; lejerne beskyttes; sparerne beskyttes“. Det sidste var rimeligt, fordi sparekasserne efter deres natur var „beskyttende og konservativt bevarende“. Men der var egne, hvor banker blev så lidt benyttet, at sparekassernes funktioner i praksis blev mere omfattende. Derved blev *ensartede* bestemmelser vanskelige eller endda uberettigede. På den anden side var det m. h. t. *udlånsvirksomheden* vigtigt, at kreditforenings- og sparekasselån blev placeret nogenlunde ens i landbrugsejendomme, så meget mere som sparekassemidlers anbringelse i kreditforeningsobligationer ansås for en 1. klasses anbringelse.

Fog-Petersen var ligesom Rahbek utilfreds med, at ejendomsskylden blev gjort til målestok for belåningen. I § 9, I c hed det, at sparekassens midler skulle være anbragt „i lån mod pant i faste ejendomme inden for 60 pct. af ejendomsskyldværdien“ (i landbrug med normal besætning og inventar dog 70—75 pct.). Men ejendomsskylden for villaer i Nordsjælland og landbrugsejendomme i de fleste andre egne var vidt forskellige, og sparekasserne burde — som også Rahbek fremhævede — have mulighed for en selvstændig vurdering ved deres egne repræsentanter. Sparekasser, der ikke opfyldte den nye lovs krav, skulle indenfor et tidsrum af 10 år bringe forholdet i lave „ved en gradvis omlægning af anbringelsesmåden for deres midler“. Her måtte Fog-Petersen hævde, at man ikke kunne „falde med døren ind i huset“ og kræve, at lån, der jo var stiftet efter gældende dansk lov, fra nu af *skulle* præstere et langt større afdrag, selv om det så gik ud over alt muligt andet i disse låntageres tilværelse.

Forslagets §§ 9 og 10 (om *anbringelse af sparekassers midler*) blev fra flere sider stærkt kritiseret. I Sparekassetidende hævdede direktør *Krog-Meyer*, at § 9 var overflødig. Uheldigt var det, at lån til en hvilken som helst kommune var sat i bedre klasse end lån til et andelsmejeri med andelshavernes solidariske ansvar og ubetingede leveringspligt bag sig. Om ejendomsskyldvurderingen bemærkede han, at „den er så uensartet landet over, at ingen ansvarsbevidst sparekasseleder bruger den som basis“. Også sparekassernes frie vurdering måtte tages for god, deres vurderingsmænd stod mål med kreditforeningernes. — På

rigsdagen blev § 9 i sparekasseloven ændret i den af Krog-Meyer og andre antydede retning. Det kom således til at hedde: „De for optagelse af vurderingsforretninger gældende bestemmelser, der nærmere bliver at angive i vedtægterne, må ikke yde mindre sikkerhed for rigtig vurdering end de regler, der gælder ved udlån af umyndiges og andre under offentlig bestyrelse eller offentligt tilsyn stående midler“. Sparekassens vedtægter kunne dog bestemme, at en kreditforeningsvurdering, foretaget indenfor det sidste år, skulle træde i stedet for vedkommende sparekasses egen vurdering. Lån til andelsselskaber kunne ligeledes efter den endelige lov placeres på linie med lån mod pant i fast ejendom, når det pågældende selskab havde mindst 40 medlemmer, der alle hæftede solidarisk for selskabets forpligtelser.

Den nye lovs § 10 skærpede *likviditetskravene*. I enhver sparekasse skulle kassebeholdningen sammenlagt med beløb indestående i andre sparekasser, banker eller på postgirokonto samt beholdningen af ubelånte værdipapirer „optaget til dagskurs“ udgøre mindst 8 % af sparekassens samlede gældsforpligtelser. I den omtalte artikel havde direktør *Krog-Meyer* hertil bemærket: „Den forsigtige sparekasseleder ... vil altid stræbe efter at holde likviditeten betydeligt over de 8 %, der ikke må angribes, altså normalt på ca. 15—20 % af gældsforpligtelserne“. Rent bortset fra de tab, der herved kunne fremkomme, var det i høj grad et spørgsmål, *hvor* effektiv denne obligationsbeholdning ville vise sig at være. Det kunne i fremtiden gå endnu værre end i efteråret 1931, da Børsen lukkede og Nationalbanken i mange tilfælde nægtede at belåne obligationerne. Den bedste og *mest effektive* likviditet havde sparekasserne derimod i udlån med kortere løbetid.

I en henvendelse fra de danske sparekassers fællesrepræsentation til det landstingsudvalg, der arbejdede med lovforslaget, hed det, at en likviditetsprocent på 8 ville være for byrdefuld for mange sparekasser. „Sagen er nemlig den, at disse 8 % i enhver fornuftig ledet sparekasse vil blive betragtet som bundne og urørlige midler, og derudover vil sparekassen have ressourcer — kortvarige lån f. eks. — som må betragtes som en tilgængelig likviditetsreserve, hvortil endvidere kommer, at de allerfleste sparekasser i deres forholdsvis store afdrag på udestående lån har en likviditetsreserve, der i hver termin giver en god styrkelse af kassebeholdningen“. Fællesrepræsentationen fandt, at likviditetsprocenten uden fare kunne nedsættes til 6 % — et forslag, som

blev taget op af et mindretal i folketinget (Venstre og Det konservative Folkeparti). Som ordfører for Venstre motiverede sekretær *Otto Himmelstrup*, der i mange år var Sparekassetidendes redaktør, navnlig ændringsforslaget med, at man ved at sætte likviditetsprocenten til 8 i for høj grad beslaglagde midler, som kunne anvendes til direkte udlån.

Regeringspartierne havde fra efteråret 1936 flertal i begge rigsdagens ting, og det lykkedes ikke oppositionen at få bestemmelsen om det af handelsministeren udnævnte medlem ud af loven. Derimod bortfaldt kravet om, at valget af de øvrige tilsynsrådsmedlemmer skulle godkendes af handelsministeren, selv hvor det drejede sig om garantsparekasser. Der blev i det væsentlige opnået enighed om, hvilke stillinger (navnlig indenfor andre pengeinstitutter) der ikke kunne anses for forenelige med direktørposten i en sparekasse. En vigtig ændring blev foretaget i § 9 m. h. t. den del af en sparekasses midler, der blev anbragt sekundært, „såsom i letsælgelige værdipapirer, i lån mod pant, selvskyldnerkaution eller tilsvarende sikkerhed“. Dette beløb måtte efter forslaget ikke udgøre mere end 5 gange sparekassens egenkapital, „hvorved forstås den indbetalte garantikapital med tillæg af reservefonden og dermed ligestillede fonds samt kursreguleringsfonden“. I loven ændredes beløbet til 7 gange egenkapitalen (Venstre havde foreslået 8 gange). En række tilføjelser i § 9 åbnede som nævnt mulighed for en anden vurdering end ejendomsskylden som basis for udmålingerne af lån i fast ejendom. Himmelstrups forslag, hvorefter sparekassernes egen vurdering og kreditforeningsvurderingen klart sidestilledes med ejendomsskyldansættelsen, gik ikke igennem.

På de punkter, hvor det let ændrede regeringsforslag havde fundet tilslutning hos alle partier i landstinget, kunne handelsministeren ikke gå med til nye ændringer, og forslaget vedtoges i folketinget af regeringens partier i samme skikkelse, som det havde fået i landstinget. Som svar på en forespørgsel havde handelsminister *Kjærboel* erklæret, at grundforbedringslån og mergellån sikkert ville kunne placeres under afdelingen for lån mod pant i fast ejendom. *Otto Himmelstrup* udtalte tilfredshed med en overgangstid på „ikke mindre end 10 år“ for den omplacering af udlån, der blev nødvendig for mange sparekasser i henhold til § 9 (jfr. Fog-Petersens udtalelser ovenfor s. 268). Men mange af de nye regler måtte anses for strenge, således for de mindre

sparekassers vedkommende kravet om en statsautoriseret revisor. Ganske vist kunne sparekasseinspektøren tillade afvigelser fra denne bestemmelse, men hertil havde *J. A. Rabbek* bemærket: „Det skal ikke være sådan, at man stadigvæk må søge dispensation for at kunne indrette sig på den måde, man finder rimelig“. De skærpede straffebestemmelser *kunne* opfattes som en mistillidserklæring. „Vi mener, at vore sparekasser hidtil har røgtet deres samfundsmæssige opgave tilfredsstillende. Det er sket under fuldt selvstyre, under ledelse af ansvarlige sparekassefolk og under tilsyn af et forstående sparekasseinspektorat“. — I folketinget fremhævede *J. Hassing Jørgensen* under forhandlingerne, at staten fik et større ansvar som følge af de skærpede tilsynsregler.

Med årene blev utilfredsheden i det store og hele overvundet. I 1939 kunne formanden for Centralforeningen for Østifternes Sparekasser, direktør *A. R. Paulsen*, på en generalforsamling hentyde til de nævnte betænkeligheder ved den ændring, der med den nye sparekasselov skete i garantkassernes styrelsesform. Men — tilføjede han — „når der trods disse betænkeligheder ikke har været større divergenser, så skyldes dette i første række den forstående måde, hvorpå ministeriets og sparekassetilsynets embedsmænd har behandlet sagen“.

Den nye sparekasselov gjorde det nødvendigt for Bondestandens Sparekasse at foretage visse *ændringer i vedtægterne*, som blev udarbejdet og forelagt generalforsamlingen i juni 1937 tilligemed enkelte andre vedtægtsændringer, som direktion og tilsynsråd foreslog ved samme lejlighed. Mange af disse ændringer var af rent praktisk, nøjere præciserende natur.

I § 2, der omhandlede optagelse af *nye garant*er (tillidsmænd) efter forslag af mindst to tillidsmænd som hidtil, tilføjedes nu, at garantforpligtelsen var uopsigelig fra garantens side, men tilsynsrådet var berettiget til at fritage en garant, der kunne stille „en efter tilsynsrådets skøn solid mand“ som stedfortræder. Også garantforpligtelsens bortfald i tilfælde af dødsfald, konkurs eller tvangsakkord blev nu nærmere omtalt i vedtægterne.

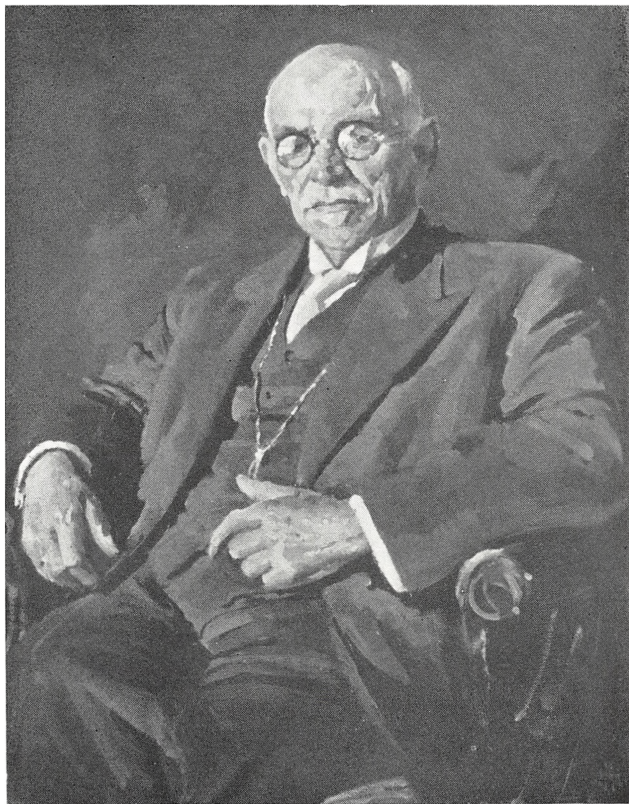
I § 4 (om *tilsynsrådet*) indføjedes det nye, af handelsministeriet udpegede medlem (der ikke behøvede at være garant), og *forretnings-*

udvalget fremtrådte nu i selve vedtægterne: „Tilsynsrådet fører tilsyn med den daglige ledelse af Sparekassen og vælger hvert år, efter at den ordinære generalforsamling har fundet sted, af sin midte en formand, en næstformand og en sekretær, der i forening danner et forretningsudvalg“. Da tilsynsrådet nu fik 10 medlemmer, tilføjedes: „I tilfælde af stemmelighed er formandens stemme afgørende“. Reglerne for tilsynsrådets virksomhed skulle fremtidig godkendes af sparekasseinspektøren. § 9 fastsatte det ministerielt udpegede medlems årlige vederlag til 500 kr., og samme vederlag tilkom de øvrige medlemmer af tilsynsrådet, mens forretningsudvalgets medlemmer herudover skulle oppebære 1000 kr., formanden dog 1500 kr. årligt. For at undgå misforståelse blev „bestyrelse“ overalt ændret til „tilsynsråd“.

Den betydningsfulde § 16, omhandlende *anbringelsen af Sparekassens midler*, blev stærkt udvidet. Betegnende nok kunne den nye lovs meget diskuterede bestemmelse om lånstørrelsen i forhold til vurderingssummen næppe genere Bondestandens Sparekasse, hvis vedtægter fastslog, at lånet i forbindelse med forudprioriteret kapital ikke måtte overstige $\frac{3}{4}$ af ejendommens værdi i henhold til vurdering. Sparekasselovens § 9 bevirkede en tilføjelse: „Værdien af medpantsat besætning og inventar må ikke sættes højere end 10 % af værdien af jord og bygninger“. Betingelserne for at være vurderingsmand blev nu nøjere angivet (intet slægtskabsforhold til eller ejendoms-interessefællesskab med ejeren, intet medlemskab i tilsynsråd eller direktion, ingen funktionærstilling i Sparekassen); ved vurdering af en landejendom skulle mindst een af vurderingsmændene være *landbrugs*kyndig, ved vurdering af en ejendom uden jord mindst een *bygning*skyndig. Derefter fulgte udførlige regler for fremgangsmåden ved vurderingerne. I henhold til sparekasselovens § 4 fik tilsynsrådet og direktionen senere godkendt en del tilføjelser, navnlig vedrørende vurdering af ejendomme uden jordtilliggende.

Til de tidligere vedtægter om lån til andelsforeninger samt til almene formål (højskoler, forsamlingsbygninger og lignende) føjedes nu, at sådanne andelslån skulle kunne sidestilles med lån i landbrugs-ejendomme, når samtlige medlemmer var undergivet solidarisk hæftelse.

I § 17 blev m. h. t. generalforsamlingen fastsat, at „stemmeafgivning sker ved personligt møde“, og i § 18: „Direktionen forelægger

Direktør J. N. Gyring (Efter Hans Henningsens maleri)

Direktør V. Larsen (Efter M. Kaalund-Jørgensens maleri)

Gårdejer Hans Nielsen, Dageløkke

Gårdejer Gustav Lund, Bringstrup

Gårdejer Herman Christensen, Mørkøv

Gårdejer Alfred Madsen, Lundforlund

det reviderede regnskab for tilsynsrådet til vedtagelse og underskrift, hvorefter det forelægges generalforsamlingen til godkendelse".

Bestemmelserne i § 20 om *henlæggelser* fik følgende form: „Sparekassens overskud henlægges til en reservefond eller til særlige sikrings- eller fornyelsesfonds. Dog kan af det årlige overskud foretages henlæggelse til en fond, som af tilsynsråd og direktion kan anvendes til almennyttige og velgørende formål. Sådant henlæggelse må højst andrage 10 % af overskuddet, så længe Sparekassens egenkapital ikke udgør mindst 15 % af dens samlede forpligtelser“. Bondestændens Sparekasse havde altså under gunstige forhold mulighed for i ret stor udstrækning at yde bidrag til en række samfundsnyttige formål.

Generalforsamlingen den 28. juni 1937 vedtog — med en uvæsentlig ændring — det forslag til vedtægtsændringer, som forretningsudvalg og direktion forinden havde udarbejdet, ligesom forandringer i forretningsordenen samme dag blev vedtaget af tilsynsrådet. Det trak dog ud i flere år, før sparekassetilsynet i alle punkter godkendte forretningsordenen, og visse ændringer fremkom under forhandlingerne med tilsynet.

*Sparekassens ledelse. Forandringer ved kontorstederne.
Nye spareformer.*

I 1939 fandt der en række personskifter sted indenfor styrelsen. De to ældste i tilsynsrådet, formanden *Hans Chr. Pedersen* og næstformanden *Hans Hansen*, trak sig tilbage efter at have været medlemmer i næsten 30 år. Bortset fra C. Alberti havde kun Hans Jensen, Kundby, og Jens Rasmussen, Snertinge, siddet i bestyrelsen for Bondestændens Sparekasse i endnu længere tid. Hans Hansens tilknytning til sparekassarbejdet gik helt tilbage til 1892, da han afløste sin fader som kontorbestyrer i Høng. 1915—39 var han næstformand, længere end nogen anden. Med sin sjældne erfaring som vurderingsmand blev Hans Hansen en solid arbejdskraft indenfor forretningsudvalget; kun i det sidste år var han i lang tid sygemeldt.

Ved sin tilbagetræden som 80-årig kunne *Hans Chr. Pedersen*, „Nordgård“, Store Heddinge, træde ind i rækken af betydelige mænd af bondestand, der havde røgtet formandshvervet i Sparekassen siden 1908: Ole Hansen midlertidigt i en periode, hvor ingen med sikkerhed

vidste, om det var „skumring eller gry“ for Bondestandens Sparekasse, Johs. Feldthusen som genrejsningens hovedmand og senere Rs. Nielsen, Brøderup, gennem 12 år. Til forskel fra disse tre var Hans Chr. Pedersen ikke fremtrædende politiker, selv om han i tiden før 1909 et par gange blev opstillet som folketingskandidat. Hans navn fik netop i forbindelse med Den sjællandske Bondestands Sparekasse sin særlige vægt. Fra hans tid var det at være Sparekassens formand ikke længere en post mellem flere, ikke en politikers ganske vist betydningsfulde indsats udenfor rigsdagen — formandsskabet blev et højdepunkt i de mænds livsgerning, der i en moden alder fik hvervet tildelt, som regel efter i en årrække at have siddet som medlem af tilsynsrådet, hvad der i sig selv var en vigtig tillidspost. I de vanskelige år under landbrugskrisen lagde Hans Chr. Pedersen al den indsigt og myndighed for dagen, som de mange års arbejde i Sparekassens tjeneste havde givet ham. Tiden gik hans gemyt imod, det blev sværere at være optimist, men styrken i hans personlighed stod nu sin prøve.

På generalforsamlingen i 1939 omtalte direktør *V. Larsen* den gamle formands medvirken til den stordåd, som genrejsningen af Bondestandens Sparekasse var. Han takkede på kontorpersonalets vegne for udmærket samarbejde og for alt, hvad Hans Chr. Pedersen med flid, dygtighed og uegennyttigt arbejde havde udrettet til sine standsfællers gavn. Også fhv. direktør *Gyring* fremholdt den udviklingslinie, mændene fra 1909 havde fulgt, og som det nu gjaldt at holde fast og få de unge til at føre videre. Til den afgående formand talte han stærkt personlige ord: „Vi har jo krydset en lanse af og til, men der blev aldrig ar tilbage efter lansestødene — der blev et venskab, som holder livet ud“. For *Hans Chr. Pedersen* selv rummede „det lille ord tak“ en rigdom af minder fra et kært arbejdsfelt.

Til ny formand valgte tilsynsrådet gårdejer og amtsrådsmedlem *Hans Nielsen*, Kongslevgård, Daugløkke (Dageløkke), der i 12 år havde været rådets sekretær. Han havde siden 1926 repræsenteret Frederiksborg amt, hvor han var en kendt mand med en række offentlige hverv, som han værdsatte. Hans Nielsen var en samarbejdsmand, jovial og omgængelig. Men hans formandsperiode (1939—46) blev i sit længste løb overskygget af besættelsestiden, der pålagde danske mennesker og institutioner særlige forpligtelser og mere end nogensinde begrænsede deres virkemuligheder. — Næstformand blev gård-

ejer og sognefoged *Gustav Lund*, Bringstrup, og til sekretær nyvalgte *Hans Hansen*, Bavnehøjgård, Sengeløse; begge fik de en ret kort periode som medlemmer af forretningsudvalget, frem til 1945. I 1937 var gårdejer *Alfred Madsen*, Ågård, Lundforlund, blevet indvalgt som repræsentant for Sorø amt efter gårdejer J. Jensen, Rejnstrup, der døde i 1936. Samme år indtrådte folketingsmand (senere landbrugsminister) *Jens Smørum*, Måløv, i tilsynsrådet, idet handelsministeriet, som anført, i henhold til den nye sparekasselov skulle udnævne et medlem. Sparekassens ledelse havde ikke ønsket en sådan bestemmelse i loven, men samarbejdet med den tidligere landbruger, der var en dygtig kommunalmand, blev iøvrigt godt. I 1939 indvalgte gårdejer *Rasmus Jensen*, Strøby, der var medlem af Præstø amtsråd, og gårdejer *P. Sørensen*, Ravnegård, Ruds Vedby, i tilsynsrådet, der altså nu talte 10 medlemmer, hvoraf kun 3 havde haft sæde i rådet før 1930.

Den 11. maj 1937 døde direktør, overretssagfører *V. M. Amdrup*. Hans navn var uløseligt knyttet til genrejsningen i 1909. Allerede før han blev juridisk direktør for Bondestandens Sparekasse, havde han været rådgiver og retskyndig vejleder for bestyrelsen og den stadig voksende kreds, der arbejdede for en genrejsning. Ved sin rolige og korrekte optræden bidrog han til at forlige modsætningerne på de talrige møder og generalforsamlinger i skæbneåret 1908—09. I en senere tid var det ikke i samme grad nødvendigt for Sparekassen at have en juridisk direktør, og tilsynsrådet vedtog derfor i juni 1937 at nedlægge denne stilling. Direktør Amdrup, der iøvrigt havde tilknytning til en række større virksomheder og bl. a. sad i bestyrelsen for Danmarks Naturfredningsforening, blev mindet som en helstøbt og fin personlighed, der havde interesseret sig levende for Sparekassens vækst og udvikling gennem de mange år.

Bondestandens Sparekasse havde held til varigt at knytte dygtige funktionærer til hovedkontoret i København. I maj 1937 holdt tilsynsrådet jubilæumsfest for den højt værdsatte kontorchef *Anton Grøndahl*, der havde haft ansættelse i Sparekassen siden 1887 (i gamle Albertis tid). Grøndahl var ansat indtil januar 1941. Senere kunne også direktør V. Larsen fejre 50 års jubilæum (1949), og mange indenfor det store personale har fra deres pure ungdom haft deres gerning i den gamle bygning på Vestervoldgade. Derimod var kontorbestyrerne rundt om på Sjælland i reglen mænd, der som midaldrende helt eller

delvis havde trukket sig tilbage fra landbrug eller andet erhverv for at varetage den betydningsfulde opgave, hvortil kontorkredsens tillidsmænd havde udpeget dem. Her blev der sjældent tale om et meget langt åremål, men undtagelser forekom.

En af de ældste kontorbestyrere døde i januar 1937 efter i henvend 38 år at have ledet det største sjællandske provinskontor. Det var den tidligere rigsdagsmand *Julius Frandsen*, Næstved. Hans stemme og hans skikkelse var kendt fra de mange generalforsamlinger, hvor han var den myndige ordstyrer. I slægtens hjemegn ejede han indtil 1910 gård i Nørre Tvede, men bortset fra landstingsmandatet (1908—28) varetog han kun få lokale tillidshverv. Næstved og Menstrup kontorkreds hørte til de allerstørste. Dens forhandlingsprotokol viser, at der i juni 1909 var tegnet 597 garantier, og tillidsmændenes tal gik indtil 1930 ikke væsentligt tilbage. Gennem mange år havde Næstved kontorsted større omsætning end noget andet, og denne „tradition“ fra Jul. Frandsens tid er hævdet gennem årene. Så sent som i 1936 havde Jul. Frandsen taget initiativ til oprettelse af et nyt kontor i Hyllinge, på foranledning af de derboende tillidsmænd, efter at den lokale sognesparekasses aktiver og passiver var overdraget til Næstved Diskontobank. Foreløbig lå det nye kontor regnskabsmæssigt under Næstved.

Arbejdet rundt om ved *kontorstederne* var vel stadig for en del præget af krisen, men på forskellig måde mærkes det nu, at den er på retur. Flere kontorer udvider eller får nye og bedre lokaler, kontortiderne bliver adskillige steder forøget eller henlagt til de timer, kunderne som helhed var bedst tjent med. På landet gik flere kontorsteder over til daglig åbningstid, således i 1935 Gørlev og Græsted, i 1936 Lou. I Næstved blev kontoret på kvægtorvet nedlagt, samtidig med at det større kontor blev flyttet fra Ramsherred til det mere centralt beliggende Axeltorv. Også i Ringsted blev kontoret flyttet til torvet (1938), ligesom flytning og tiltrængte udvidelser af lokaler fandt sted i Roskilde og Sorø.

Kort efter oprettelsen af kontoret i Hyllinge blev der foretaget et andet fremstød i Sydsjælland. Da en Præstø-bank åbnede dagligt kontor i Tappernøje, anbefalede *Henrik Jensen*, Sageby, et modtræk fra Sparekassens side, og efter indstilling fra et tillidsmandsmøde blev et kontor oprettet i begyndelsen af 1937, med kontortid hver formiddag. I 1939 blev 2 ugentlige kontordage i Overby flyttet til Yderby og hav-

nen på Sjællands Odde; man bibeholdt 1 ugentlig kontordag i Overby. Der var tale om oprettelse af flere nye kontorer, men tilsynsrådet holdt igen, når afstanden til det nærmeste kontor i forvejen var kort, eller når det navnlig var enkelte erhvervsdrivende, der viste sagen interesse. Ledelsen fandt heller ingen tilstrækkelig grund til nyoprettelse af et kontor i den omstændighed, at en købstadbanks filial i samme landsby „efter flere beboeres mening var for fin“! I Kirke Såby, hvor kontoret var dårligt beliggende, blev det i 1936 delt i to, det ene i Sonnerup, og begge havde de kun åbent een dag om ugen. Sparekassen solgte den ene af sine ejendomme i Glumsø.

Påny var pladsforholdene ved *hovedkontoret* blevet for trange, udvidelser var stærkt påkrævede. I 1937 lod tilsynsrådet arkitekten udarbejde forslag til ombygning af afdøde direktør Amdrups lejlighed, således at en del af den blev indrettet til kontorbrug. Resultatet blev en glasoverdækning af Sparekassens gård, hvorved der kunne indvindes 130—140 kvadratmeter plads i plan med de øvrige kontorlokaler. Hertil kom ombygning og istandsættelse i den egentlige bygning. Ved samme lejlighed blev der indrettet et 6-delt beskyttelsesrum i kælderen. Nyt inventar — bl. a. en del jernbokse — blev samtidig anskaffet. Ejendommens værdi kunne opskrives betydeligt, og brandforsikringssummen var i foråret 1940 796.000 kr., ejendommens bogførte værdi 590.000. Af den udlejede del kunne der indkasseres ca. 26.000 kr. mod tidligere kun ca. 16.000 årligt.

Efter indstilling fra kontorkredsene vedtog tilsynsrådet nu valg af kontorbestyrere, faste medhjælpere og suppleanter i henhold til vedtægterne af 1934. Lønforbedring for forskellige funktionær-grupper stod flere gange på dagsordenen, og fra 1. oktober 1937 blev der ydet et *dyrtidstillæg* i forhold til pristallet, nemlig 2 % af den faste løn for hver fulde 3 points stigning; nedsættelsen var tilsvarende 2 % af lønnen ved 3 points fald. Regulering skulle finde sted hvert år. I januar 1937 blev funktionærernes *aldersgrænse* drøftet. Da pensionsforsikringsanstalten erklærede, at 60 år for kvindelige, 65 år for mandlige funktionærer ingenlunde var en lav aldersgrænse, vedtog tilsynsrådet at fastholde denne grænse, „dog således at direktionen i de tilfælde, hvor det må anses formålstjenligt, træffer speciel aftale med pågældende funktionær“. Væsentlig højere lå naturligvis den aldersgrænse for kontorbestyrere og -medhjælpere, som tilsynsrådet fastsatte i vinte-

ren 1939—40, nemlig 70 år ved kontorer i købstæder og bymæssige bebyggelser, 75 år ved landkontorer. Der blev endvidere fremsat forslag om en *aldersfond*, der ved bestyrers eller medhjælperes afgang kunne stille et beløb til rådighed til køb af livrente (eventuelt kontant udbetaling). Begge forslag skulle forelægges et fællesmøde for kontorbestyrelser og kontormedhjælpere. Sidst i marts 1940 var statut for aldersfonden udarbejdet.

Da det havde vist sig uheldigt, at nyvalgte *repræsentanter* først afløste de afgående efter generalforsamlingen sidst i juni, vedtog tilsynsrådet i 1937, at til- og fratrædelse fremtidig skulle ske straks efter forårsvalgene. — Særlige begunstigelser blev sjældent tilstået. En kontorbestyrelse ønskede for fremtiden — mod vederlag — at være til stede ved vurderingerne, men fik afslag, og bedre gik det ikke en anden, der under de begyndende dyrtidsvanskeligheder i 1940 ansøgte om lønforhøjelse, bl. a. med den motivering, at en mand med hans indtægt ikke havde råd til at deltage i selskabelige sammenkomster med landboer, hvad der meget vel kunne være til skade for Sparekassen!

Fra 1937—38 ydede Bondestandens Sparekasse bidrag til en ny institution, *Sparekassernes Hjælpefond*, der mod et årligt bidrag på 1 % af årsoverskudet og 0,1 promille af sparernes tilgodehavende ad frivillighedens vej søgte at løse den vigtige opgave at værne om tilliden til sparekasserne. I 1939 var 318 sparekasser med 84 % af den samlede indlånskapital medlemmer af Hjælpefonden.

Nye spareformer blev livligt diskuteret i disse år. Den internationale spareddag (*Sparedagen* den 31. oktober) vakte nu langt større opmærksomhed end i 1926, da den 1. gang blev forsøgt; den var efterhånden blevet god propaganda for de lokale sparekasser. Tilsynsrådet fandt navnlig opsparing med et *formål* for øje værd at støtte. I efteråret 1936 blev direktionen derfor bemyndiget til at oprette en ny afdeling for opsparing af denne art i forståelse med de foreninger af „Egne Hjem ved egne Midler“, hvis medlemmer havde sparekassebøger i Bondestandens Sparekasse. Disse medlemmer, der tilsikredes lån efter fuldført opsparing, ville i den ny afdeling opnå en anciennitet, der svarede til deres opsparingsperiode.

En sparer i den nye afdeling, der blev kaldt „Foden under eget Bord“, måtte fra første færd gøre sig klart, hvor stor en sum han ville få brug for, dog højst 50.000 kr. Af dette kontraktbeløb måtte han selv

opspare de 22 %, 1. prioriteten blev anslået til 45 %, og Sparekassen ydede ham da en 2. prioritet på de resterende 33 %. Foruden sædvanlig rente blev der tilstået spareren en sparepræmie på $\frac{1}{2}$ % p. a. Mindst $\frac{1}{10}$ og højst $\frac{1}{5}$ af de 22 % skulle — ifølge regulativet — opsøres indenfor en bestemt periode, i reglen et år. Det lån, som spareren efter udløbet af 10 perioder kunne opnå, skulle forrentes med $\frac{1}{2}$ % over Sparekassens sædvanlige rente for indskud på 3 måneders opsigelse. Det var spareren tilladt at fortsætte opsparingen udover det 10. spareår (el. 10. periode), hvis han havde bestemt sig for at købe en større ejendom. Ønskede spareren efter opsparingstidens udløb ikke at købe eller bygge, måtte han udtræde af afdelingen, men forretningsudvalget og direktionen kunne i særlige tilfælde lade ham beholde den sparepræmie, der var tilskrevet hans konto.

Vedtægterne for den nye afdeling er dateret 30. oktober 1937, og i foråret 1938 henvendte direktionen sig til kontorbestyrere og -medhjælpere om sagen. Det gjaldt om at interessere de unge selv eller deres forældre for denne formålsopsparing. Den høje rente + sparepræmien samt tilsagnet om et billigt og uopsigeligt lån („uanset pengeknappe perioder“) burde kunne friste de bedste, mest målbevidste blandt de unge. Men 10 år eller mere var en lang tid, og ejendomspriserne var allerede under besættelsen stigende, hvilket også medvirkede til, at „Foden under eget Bord“ ikke fik den medvind, sagen i sig selv fortjente.

Bedre lykkedes *børneopsparingen*. Hele opsparingen for skolebørn havde sit udspring i forrige århundrede, og i mellemkrigstiden fik skoleopsparingen stor udbredelse. Direktør *Gyring* var i mange år formand for Dansk Sparemærkekasse, og det blev også denne form for børneopsparing i skolerne, Bondestandens Sparekasse tog sig af. Den havde efterhånden fået forbindelse med et stort antal skoler, hvis lærere sørgede for mærkesalget. I *Sparemærkeafdelingen* modtog man de fyldte sparemærkebøger, derimod måtte man henvise rede penge til indskud på barnets sparekassebog.

På 80-årsdagen for stiftelsen af Bondestandens Sparekasse vedtog tilsynsrådet at oprette en særlig *afdeling for børneopsparing*. Barnet skulle her kunne få en sparepræmie, såfremt det opsparede beløb først blev hævet ved dets fyldte 14. år. Efter at der var trykt nye sparekassebøger i henhold til sparekasseloven af 1937, indstillede direktionen i

februar 1939, at denne afdeling nu trådte i virksomhed. I november s. å. udsendtes nærmere meddelelse til kontorstederne om børneopsparing. Hvis den unge sparer lod sine sparepenge stå, til han (hun) var fyldt 18 år, ville der foruden 4 % p. a. (opsigelsesrente) blive givet en *sparepræmie* på ½ % p. a. Af hensyn til renteaftalen mellem banker og sparekasser måtte der i det højeste indsættes 300 kr. om året og højst 5000 kr. ialt. Det var tanken, at børn, der i 14-årsalderen gik ud af skolesparemærke-afdelingen, skulle kunne fortsætte opsparingen i den ny afdeling. Børn eller unge havde naturligvis også mulighed for at indtræde i afdelingen „Foden under eget Bord“.

Af Sparekassens egen opsparing (gennem årsoverskuddet) gik efterhånden mange små eller større bidrag til sociale, nationale og kulturelle formål. Den danske ungdom og dens uddannelse, især den landbrugsfaglige, stod uden tvivl i første række, men formålene var iøvrigt vidt forskellige. I disse år, hvor mange små nationer led ilde, glemte Den sjællandske Bondestands Sparekasse hverken de finner, der under vinterkrigen 1939—40 måtte evakueres, eller jøderne, der trods alle lidelser havde kræfter til i Palæstina at rejse deres eget universitet.

En stor begivenhed herhjemme var 150-årsdagen for stavnsbåndets løsning, som bl. a. blev fejret ved landbrugsudstillingen på Bellahøj. Sparekassen holdt ved samme tid generalforsamling, og her drog formanden en sammenligning mellem frigørelsen for det godsstavnsbånd, som vel tyngede værst på Sjælland, og *den økonomiske frigørelse*, som Bondestandens Sparekasse to menneskealdre senere medvirkede til. *Hans Chr. Pedersen* udtalte: „Vi sjællandske bønder vil i dag med tak mindes de varmhjertede og storsindede mænd, der gik i spidsen for landboreformerne, og hvis navne og virke vil leve, så længe Danmark har en historie“.

Ved storkrigens udbrud. Valutastrid og rentepolitik.

Siden Hitlers overtagelse af magten i Tyskland 30. januar 1933 — samtidig med Kanslergade-forliget i det fredelige Danmark — var vort sydlige naboland blevet en stadig alvorligere trusel mod Europas fred. De andre diktaturer havde ført deres krige. Japan havde erobret store dele af det østlige Asien, Mussolinis Italien overfaldt i 1935 Abessinien, og Sovjet under Stalin var — som det snart skulle vise sig —

rede til at opluge Randstaterne ved Østersøen og rykke videre frem. Men den nazistiske propaganda var rettet mod alle nabostater med tyske mindretal. Mod flertallets vilje blev Østrig i marts 1938 indlemmet i det tyske rige, og om efteråret sønderdeltes det demokratiske Tjecoslovakiet efter det München-forlig, som den engelske premierminister havde turdet tro ville betyde „fred i vor tid“. I marts 1939 opslugte Hitler-Tyskland også Böhmen-Mähren, og snart stod Polen for tur. Men denne gang tog England og Frankrig kampen op til støtte for deres allierede. De kunne ikke hindre, at Hitler og Stalin gik sammen og delte Polen, men vinteren igennem lå nazi-tropperne på vestfronten overfor den franske forsvarslinie. Ville den holde?

Ved krigens udbrud den 1. september 1939 traf regeringen visse økonomiske forholdsregler. Det blev ligesom i 1914 bekendtgjort, at ingen sparere havde ret til at få udbetalt mere end 300 kr. ugentlig på en sparekassebog. Sparekassen kunne dog dispensere herfra, og sogne-sparekasser, sygekasser, mejerier og lignende konti var frit stillede m. h. t. hævning. Klogeligt fremhævede direktionen, at kontorbestyrerens personlige behandling af sparere under en krisesituation var af afgørende betydning også for Sparekassens omdømme i fremtiden. Nationalbankens diskontoforhøjelse i september—oktober (fra 3½ til 5½ %) påvirkede kun de københavnske bankers rentesatser, mens sparekasserne holdt sig til aftalen af 26. juni 1935. Nogen panikagtig stemning opstod ikke i septemberdagene. Ved tilsynsrådets møde den 14. september påpegede *Herman Christensen* betydningen af at opretholde normal udlånsvirksomhed.

Den økonomiske situation ved 2. verdenskrigs udbrud var præget af, at sterlingkursen i de kritiske uger forinden faldt ret stærkt i forhold til dollars; USA havde ikke som England udsigt til snarlig krig med Tyskland. Under disse forhold forlod Norge og Sverige sterlingblokken, mens Landbrugsrådets ledelse fastholdt kravet om en uændret dansk kronekurs i forhold til sterling, således som Kanslergade-forliget forudsatte. I virkeligheden fulgte kronen den engelske valuta et stykke i faldet, som det også var valutamyndighedernes hensigt, og da England indførte maksimalpriser for levnedsmidler, blev det vanskeligere at opnå eksportpriser, der gav nogen erstatning for tabet ved kursfaldet. (Dette spørgsmål blev den 14. september drøftet i tilsynsrådet på foranledning af *Rs. Jensen*).

Forholdet mellem landbrugets salgs- og indkøbspriser udviklede sig i ugunstig retning for landmændene. Regeringen ønskede at bøde herpå ved fragttlettelser for indførte foderstoffer og ved tilskud til smørproduktionen. Landbrugsrådets flertal afviste regeringsforslaget og ville give rådets ledelse fuldmagt til at træffe beslutning i denne sag. Det medførte, at husmandsforeningernes repræsentanter i november op sagde deres medlemskab og fra 1940 stod udenfor Landbrugsrådet. Uanset rådets sprængning samarbejdede landbrugets repræsentanter naturligvis med regeringen for at sikre Danmarks landbrugseksport og -import de bedst mulige vilkår hos begge de krigsførende parter. I marts 1940 lykkedes det at få vedtaget en tilskuds- og fragtordning, som også Landbrugsrådet fandt tilfredsstillende.

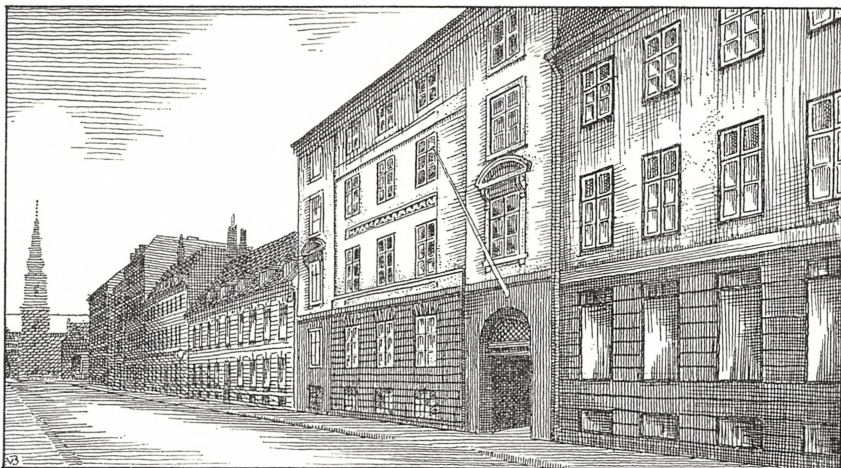
I storkrigens 3 første måneder var der en stærk nedgang i valuta-reserven, betalingsvilkårene overfor udlandet skærpedes, arbejdslønnen steg, og skatterne blev forhøjet. Landbruget havde haft en ringere høst end i 1938, og afsætningsforholdene blev som omtalt mindre gunstige. Likviditeten var dog stadig i orden, men mange penge blev fra september 39 til nytår 40 taget ud af sparekasserne. For Bondestandens Sparekasse drejede det sig om 7,3 mill. kr. eller 5 % af indlånsmidlerne (det svarede nøje til den almindelige nedgang i bankers og sparekassers indlån), og kun 1 million blev indvundet før 31. marts 1940. Derimod var restancerne mindre end det foregående år. Medvirkende til de store udtræk var åbenbart forlydender om skærpede regler for selvangivelse, skønt der fra ansvarlig side også blev udtalt, at skatteydere, der havde „noget på hjerte“ m. h. t. visse sparekasseindskud, ville blive behandlet lemfældigere nu end senere! Men under tidernes usikkerhed syntes sparelysten indtil videre at have lidt et knæk.

På tilsynsrådets septembermøde 1939 havde direktionen haft til hensigt at foreslå $\frac{1}{4}$ % nedsættelse af renten for andels- og kommunelån samt kassekreditter. Men krigssituationen ændrede billedet, og selv om fortsat udlånsvirksomhed var af vigtighed, måtte Sparekassen vise tilbageholdenhed. *Alfred Madsen* rejste på samme møde spørgsmålet om kendelser af kortere lån; de var formentlig visse steder for høje. Ved vinterens møder blev en eventuel *renteforbøjelse* diskuteret. På novembermødet i tilsynsrådet fik *Herman Christensen* tilslutning, da han anbefalede at vente så længe som muligt med at forhøje indlånsrenten. Den 25. januar udtalte han, at det måske nu var vanskeligt at holde

igen, men tilsynsråd og direktion var enige i, at Sparekassen ikke skulle gå i spidsen med en renteforhøjelse. Formanden (*Hans Nielsen*) og *J. Smørum* omtalte skatteuroen, der dog var aftagende.

Rentespørgsmålet var aktuelt på sparekassemøder i januar 1940. Sparekassernes renteaftale med bankerne i 1935 kunne næppe holde, penge var i den senere tid blevet mærkbart dyre. Normalt skulle sparekassernes indlånsrente kun ligge $\frac{1}{2}$ — $\frac{3}{4}$ % under den effektive obligationsrente, men forskellen var nu $1\frac{1}{2}$ —2 %. Sparekassernes fællesrepræsentation kunne derfor anbefale en forhøjelse på $\frac{1}{2}$ % p. a., men kun for indlån på opsigelse. Tilsynsrådet stod på samme linie, da det den 27. marts vedtog at forhøje renten af indskud på 3 måneders opsigelse fra 4 til $4\frac{1}{2}$ % p. a. fra 11. juni 1940 at regne. Fra samme dato skulle også udlånsrenten forhøjes med $\frac{1}{2}$ % p. a., almindelige andelslån dog kun med $\frac{1}{4}$ %. Efter næsten 5 års rentestabilitet blev der således tale om en rentebevægelse indenfor snævre grænser — en ændring, som både banker og sparekasser kunne være interesseret i.

Da tilsynsrådet indkaldtes 14 dage senere, var det i skyggen af 9. april.

Ny Vestergade. Indgang til nr. 13

UNDER BESÆTTELSEN

Ændrede vilkår. Pengerigeligheden.

På baggrund af den nye verdenskrig oplevede Norden en froststreng vinter, hvor Finland længe med held forsvarede sig mod Sovjetruslands angreb, men til sidst blev tvunget til fred og led landetab. Ud på foråret 1940 forberedte Hitlers Tyskland bl. a. et overfald på den lille danske nabostat, som det året før havde sluttet ikke-angrebspakt med! Under protest mod neutralitetsbruddet gik konge og regering om morgenen den 9. april med til en kapitulation, efter at der i Sønderjylland var kæmpet en kort, ulige kamp. Regeringen havde, som *Th. Stauning* under rigsdagens aftenmøde udtalte, valgt at søge landets forhold ordnet i tillid til forsikringen om, at Danmark under besættelsen ville bevare sit landområde og sin politiske uafhængighed.

Dagliglivet gik atter sin gang, tilsyneladende var så lidt ændret. Store værdier blev sparet for ødelæggelse, men Danmarks handelsforbindelser mod vest var brat afskåret, og hovederhvervenes afsætningsmuligheder blev med eet slag afhængige af hjemmemarkedet og besættelsesmagten. Krigsførende stormagter har rigeligt brug for fødevarer, og tyskerne syntes villige til at betale høje priser, til særlig glæde for L.S.-

kredse. De fleste landbrugere forstod dog efterhånden, at det var Danmark selv, der gennem Nationalbanken måtte sikre betalingen. Hertil kom, at afspærringen let ville medføre større arbejdsløshed.

Den 11. april — samme dag som regeringen omdannedes og kongen genoptog sin vante morgenridetur gennem København — havde direktionen for Bondestandens Sparekasse med formandens samtykke indkaldt tilsynsrådet til møde. Direktør *Krog-Meyer* kunne om situationen udtale, at selv om landets status materielt set var uændret ved besættelsen, blev forholdet mellem eksportindtægter og udgifter uberegneligt, og alvorlige værdiforskydninger måtte ventes. Men undgik man tvangsindgreb fra de fremmedes side, var landbruget ikke det vanskeligst stillede erhverv. Indenfor Sparekassen måtte man gøre sin pligt og roligt fortsætte det daglige arbejde. I tilsynsrådet var der enighed om, at man under de nye forhold skulle vise såvel sparere som låntagere mest muligt hensyn; bevillingen af nye lån måtte dog indskrænkes til smålån.

Efter 9. april var der store udtræk i banker og sparekasser. Folk købte varer for pengene. Allerede om vinteren havde sparerne taget kontanter hjem, ikke blot til beredskabskøb men bl. a. til tegning af forsikringer med kapitalindskud. Fra 1. september 1939 til 1. maj 1940 var det samlede udtræk i sparekasserne 171 mill. kr. eller ca. 8 % af den samlede indskudskapital. Landbosparekasserne slap dog billigere, det gjaldt også Bondestandens Sparekasse. I august 40 sporedes en bedring, og fra september voksede beholdningen måned for måned. Den 9. april havde direktionen overfor kontorbestyrerne indskærpet, at reglen om udbetaling af højst 300 kr. om ugen nu måtte nøje overholdes, ja endnu strengere *lokale* restriktioner kunne indføres, hvis der på egnen var enighed derom. Kontakt med de stedlige pengeinstitutter og — i tvivlstilfælde — opringning til hovedkontoret blev den selvfølgelig regel. Undtagelsestilfælde måtte dog forekomme, når det gjaldt sognesparekasser eller foreninger, ligesom håndværkere og andre kunne have hårdt brug for penge til arbejds løn eller indkøb af materiale.

På tilsynsrådets møder i sommeren 1940 blev der udtalt ængstelse for, at en langvarig krig ville give den danske befolkning samme levevilkår som den tyske. Handelsforhandlingerne med Tyskland skabte spænding. Ved mødet 6. juni udtalte *Alfred Madsen*, at det mindre

landbrug formentlig ville blive vanskeligst stillet. På generalforsamlingen den 28. juni forsvarede direktør *Krog-Meyer* den ovenfor omtalte renteforhøjelse, $\frac{1}{2}$ % for indlån på opsigelse, som et nødvendigt skridt. „Vel betyder det dyrere penge for erhvervslivet, men hele renteniveauet krævede det, på baggrund af Nationalbankens diskontoforhøjelser“ (en nedsættelse fulgte først efter at sparekasserne havde truffet deres bestemmelse). Forhøjelsen var uundgåelig, så længe 5 % kreditforeningsobligationer stadig lå så langt fra pari. Og hvor havde man forøvrigt kunnet *låne* billigere end i Bondestandens Sparekasse, hvis gennemsnitlige udlånsrente ikke oversteg 4,85 % p. a.?

Det virkede beroligende, at handelsministeriet og Nationalbanken efter 9. april havde tilsagt banker og sparekasser den nødvendige støtte, således at intet pengeinstitut under de forbigående panik-udtræk kunne tvinges til at standse sin virksomhed. Ved lov af 30. maj 1940 blev der oprettet *en kreditfond*, der bl. a. skulle støtte sparekasser og banker ved indlån mod behørig sikkerhed; enkelte kasser modtog sådanne indskud. Der var dog principiel uenighed m. h. t. belåning af private panteobligationer, som Nationalbanken af flere grunde måtte afvise.

Den begyndende almindelige *prisstigning* var naturligvis opsparingens fjende. Erfaringerne fra 1. verdenskrig lettede imidlertid indførelse af skærpet priskontrol samt rationering og til en vis grad en fastlæggelse af indtægtsniveauet. En stigning i ejendomspriserne måtte forudses, og regeringen — det var siden 11. april 1940 en *samlingsregering* under Th. Staunings ledelse, fra 8. juli med Erik Scavenius som udenrigsminister — nærrede ængstelse for, at pengeinstitutterne i tilfælde af pengeregulering alt for villigt skulle give lån mod pant i fast ejendom, hvorved priserne yderligere ville stige. En lov af 2. august 1940 begrænsede derfor adgangen til at få tinglyst prioritetslån, og fra regeringsside lagde man i henvendelser til kreditforeninger, banker, sparekasser og forsikringsselskaber megen vægt på, at långivningen under besættelsen i størst muligt omfang kunne tjene til støtte for erhvervslivet og til fremme af beskæftigelsen. Pengeinstitutterne måtte vogte sig for at finansiere spekulationen i landejendomme.

På tilsynsrådets møde den 14. oktober rejste *Herman Christensen* spørgsmålet om Sparekassens og indskydernes stilling under en eventuel inflation. Det var — betegnende nok — forespørgsler ude fra

kundekredsen, der gav anledning til, at denne sag blev drøftet. Udtalelserne er ikke nærmere refereret, men det ses af protokollen, at *R. Jensen* kom ind på problemet vedrørende Danmarks stigende tilgodehavende i Tyskland. Allerede tidligt på sommeren havde formanden for De forenede Sparekasser i Fyns Stift, sparekassedirektør *C. Torp-Pedersen* udtalt sig om det store tilgodehavende på clearing-kontoen, som med en eksportværdi på 25 mill. kr. pr. uge måtte gå meget stærkt i vejret, hvis dette forhold ikke blev lagt i et nogenlunde fast leje. Men fortsat var den økonomiske situation præget af, at Nationalbanken stillede penge til rådighed til finansiering af Tysklandseksporten og til dækning af udgifterne ved besættelsen.

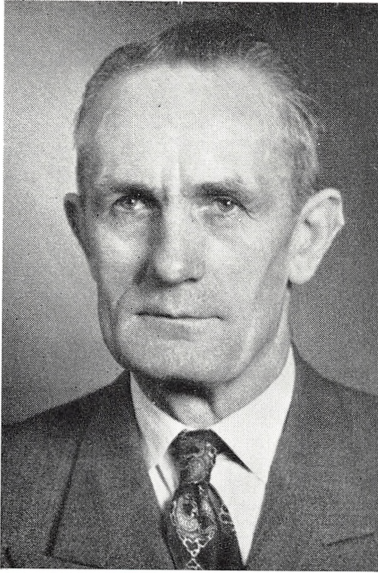
Landbrugets stilling var dog i visse henseender vanskelig. Høsten i 1940 var knapt middel, den strenge vinter havde delvis ødelagt hvedemarkerne, og tilførsler af korn og oliekgager kunne man ikke regne med. Derfor måtte husdyrholdet reduceres, svine- og hønsebestanden mest, malkekvæget mindst, men smørproduktionen ville dog efter beregningen gå ned med mere end $\frac{1}{3}$ og eksporten altså væsentligt mere. De nødvendige nedskæringer blev fremmet ved landbrugsorganisationernes hjælp; ved svinereguleringen blev der opkrævet en særlig afgift på overvægtige svin (Tysklands-svin!). Men reduktionen af besætningerne medførte en stigende eksport af hornkvæg og fjerkræ, således at landbrugets indtægter blev forholdsvis store. Landmændene fik flere „løse midler“. Fra 1. august til 1. december 1940 steg indlånene i Bondestændens Sparekasse med næsten 8 mill. kr., men de fleste indskud skete på almindelige vilkår (brune bøger) og på checkkonti, ikke på opsigelse.

Længe før den store indlånstigning indtraf, havde Sparekassen praktiseret en række lempelser i de gældende restriktioner m. h. t. hævning på sparekassebøger, altid dog under forudsætning af, at det ikke kunne opfattes som illoyal konkurrence. Også nye indskydere fik ofte noteret et „s. a.“ (særlig aftale) i deres bøger og på indskudslisten. Men cirkulærernes tal voksede, og tvivlsmaalene med dem. Enkelte kontorbestyrere fik f. eks. for vane at foreslå lånsøgeren, at han selv tog ind til hovedkontoret og drøftede lånemulighederne med direktionen, der var så meget bedre orienteret om øjeblikkets chancer. Med al respekt for den større sagkundskab kunne det føre for vidt. —

I vinterens løb blev de ledige penges problem mere iøjnefaldende. Typisk for det totalt ændrede pengemarked var det, at de i Sparekassen opsagte indskudskapitaler, normalt 3 til 4 mill. kr., der pr. 1. aug. 1940 var steget til 7,2 millioner, et halvt år senere var nede på 2 mill. kr. Likviditetskrisen var slået over i sin modsætning, pengeligigheden. Landmændene kunne ikke undgå at få mange penge ind, når de *skulle* levere visse mængder korn og samtidig blev nødt til at reducere besætningerne. En del af pengene anvendte de til ekstraordinære indfrielse af lån, og forholdsvis store beløb blev nu indsat på opsigelse til 4½ % — penge, der sandsynligvis betød rentetab for Sparekassen. Kontorstederne fik i april 1941 anmodning om at vise tilbageholdenhed m. h. t. indskud fra *nye kunder*. „Ved hovedkontoret har vi i over et år konsekvent sagt nej til indskud fra såvel institutioner som privatpersoner, der ikke tidligere har haft konto i Sparekassen“, meddelte direktionen samtidig.

Det var især bankerne, der mærkede pengeligigheden, og de søgte i november forgæves at få sparekasserne med til en *rentenedsættelse*. Ud på foråret var stillingen en anden. På to møder i maj 1941 var der indenfor tilsynsrådet i Bondestandens Sparekasse enighed om, at man kunne slutte sig til de forslag, som Fællesrepræsentationen for de danske Sparekasser venteligt ville fremsætte (direktør Krog-Meyer var iøvrigt netop indvalgt som medlem). Forslagene gik ud på, at 4 % p. a. skulle være maksimum for indlån på mindst tre måneders opsigelse og 3 % maksimum for indlån på anfordring. Det lykkedes at opnå enighed mellem banker og sparekasser om, at disse rentesatser skulle gælde fra 11. juni 1941. Samtidig blev check-renten nedsat til 2½ % p. a.

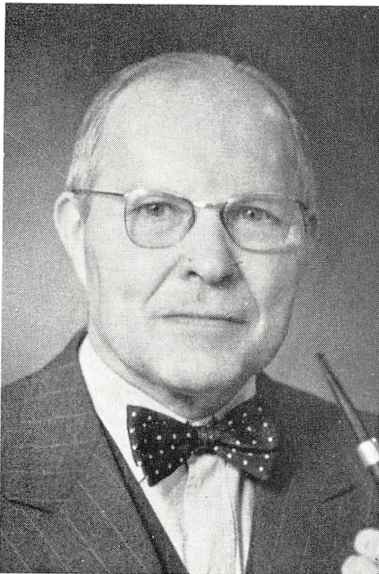
Udlånsrenten blev livligt diskuteret på tilsynsrådets møde den 17. juni s. å. Det var kun alt for sandsynligt, at Sparekassens driftsoverskud ville blive stærkt formindsket, såfremt det vedvarende faldt svært at anbringe de ledige penge til en nogenlunde rimelig rente. *J. Smørum* ville anse det for heldigt, om man gik over til smidigere rentesatser for kortere lån, især kommunelån, idet sparekasserne her havde vanskeligt ved at konkurrere med bankerne. Direktør *V. Larsen* fremhævede m. h. t. mejerilåne, at man burde have faste rentesatser, men hellere svingende kendelse. Forretningsudvalget og direktionen blev bemyndiget til at dispensere fra de gældende udlånsrentesatser, navnlig ved-

Gårdejer Einar Nielsen
Sparekassens formand

Gårdejer L. P. Mortensen
Sparekassens næstformand

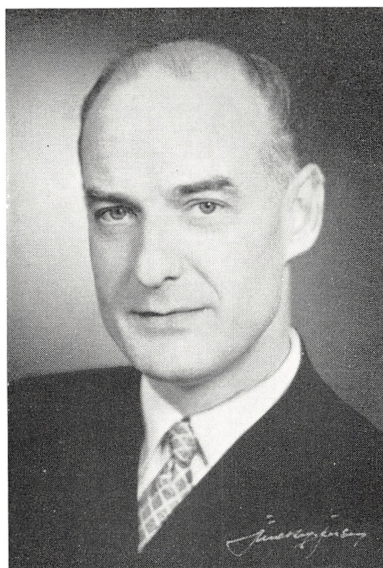
Direktør H. Krog-Meyer

Direktør J. Aarup

Underdirektør Steen Madsen

Underdirektør Sv. Halfeld

Kontorchef B. Petersen

Kontorchef A. Grøndahl

rørende korte lån. Direktionen indstillede derefter, at udlånsrenten som hovedregel blev nedsat med $\frac{1}{2}$ % p. a. fra og med 11. juni, dog at der af samtlige lån skulle ydes et *administrationsbidrag* på $\frac{1}{2}$ promille halvårlig af lånenes restgæld. På lån og kassekredit til andelsmejerier samt til kommuner blev renten yderligere nedsat med $\frac{1}{4}$ %, således at rentesatsen for mejerilån blev 4,25 og for kommunelån 4,50 % p. a. Den årlige ydelse blev 5 % for de amortisable låns vedkommende (annuitetslånene), dog skulle debitorer med lån fra før 1. juli 1935 kun betale $4\frac{3}{4}$ %; løbetiden for disse lån blev derefter henholdsvis 48 og 58 år.

Med rette kunne direktionen omtale 1940—41 som et mærkeligt år, der dog pengemæssigt blev bedre end ventet som følge af højere priser på landbrugets produkter og den besætningsrealisation, der nu var blevet nødvendig. Men var der ikke over clearing-kontoen betalt kontant for eksporten fra uge til uge, ville der ikke have været nogen pengeligelighed. Den økonomiske situation var således ikke udtryk for velstand, men udviklingen i det sidste år havde bødet noget på forholdene i perioden efter 1930, hvor selv den dygtigste landmand kun fik sit arbejde dårligt betalt. I de sidste måneder havde Bondestandens Sparekasse „for første gang i mange år“ kunnet imødekomme alle rimelige lånebegæringer. Mange landmænd havde klogeligt benyttet lejligheden til en omprioritering, mens andre alt for længe havde udskudt det. Driftsudgifterne var steget betydeligt, og for i nogen måde at opveje det rentetab, Sparekassen ville lide, hvis ledig kapital fortsat måtte anbringes til særlig lav rente, skulle låntageren fremtidig betale det ovenfor omtalte administrationsbidrag. Årets kursavance på godt 600.000 kr. inddækkede størstedelen af det foregående års kurstab.

Tiderne var alvorlige, og det faldt naturligt stærkere end før at betone *hensynet til helheden*. Folket havde i det forløbne år stort set stået enigt, fremhævede direktør Krog-Meyer i sin tale på generalforsamlingen i 1941. I det danske samfund havde man vist evne og vilje til at lette vanskelighederne for hinanden; arbejdsløsheden var således bragt så langt ned som muligt. Der blev kaldt på ansvarsbevidstheden. „Vi har de største afsavn tilbage; stadig større krav til den enkelte vil vi møde. Det gælder da om, at vi i tide styrker os til at yde den indsats, Danmark kræver af os. Den dag, da ordnede forhold igen skaffes til

veje, gælder det ikke mere, hvad vi *var*, men om hvad vi *er*". En nation af nøjsomme, dygtige og ihærdige borgere med den indstilling, danske mennesker nu lærte hinanden, ville ikke kunne udslettes.

Sparekassen og de ledige penge. Rentepolitikken under diskussion.

Den store krig gik ind i en ny fase, da tyske tropper en tidlig søndag morgen (22. juni 1941) overskred den russiske grænse. Mange danske følte en lettelse i sindet: diktatorernes forbund var sprængt, og for dem alle kunne det blive begyndelsen til enden. Men det besatte Danmark måtte officielt deltage i kommunistforfølgelsen og i november tiltræde antikomintern-pagten, hvad der førte til demonstrationer. Nye vanskeligheder for landet opstod, da U. S. A. i december blev krigsdeltager. Herhjemme fremkaldte værnemagtens og danske nazisters overgreb adskillig uro i befolkningen. Samtidig voksede antallet af danske arbejdere i Tyskland; lønstop og en vis nedskæring af sociallovgivningen skabte bitterhed. Et illegalt arbejde på tværs af partiskel indledtes. — Efter Th. Staunings død 3. maj 1942 fortsatte samlingsregeringen under finansminister *Vilh. Buhls* ledelse og med udenrigsminister *Erik Scavenius* som et meget indflydelsesrigt, men indadtil stærkt omstridt medlem.

Besættelsesmagts tryk blev stadig føleligere for en befolkning, hvis sympatier helt overvejende var for de allierede. Hertil kom, at særlig byerne var truet af dyrtid og arbejdsløshed. Fra 1. marts 1941 indførtes et prisstop for tyske varer. Mangelen på råstoffer betød naturligvis mindsket produktion og dyrere danske færdigvarer. Men landbruget, der opnåede gode eksportpriser, kunne forsyne hjemmemarkedet med de mest nødvendige levnedsmidler til noget billigere priser. Som under 1. verdenskrig havde navnlig de store og middelstore landbrug en fin forrentningsprocent; bortset fra det dårlige høstår 1941—42 lå den mellem 9 og 11, for husmandsbrugene omkring 7. Tvangsafleveringen af korn sikrede befolkningen brødet og kom for foderkornets vedkommende også det mindre landbrug til gode. Smørproduktionen var særlig ringe i 1942, da fodermangelen i vinteren forud havde nødvendiggjort den store indskrænkning af kvægbesætningerne. Også svineholdet var stærkt reduceret, men dog dobbelt så stort som i det mest kritiske år under 1. verdenskrig. Efter den relativt gode høst

i 1942 gik det atter fremad; men ægproduktionen var endnu nedadgående, og det samme gjaldt efter 1941 sukkerfremstillingen.

Det var en lykke for landet, at såvel jordens som husdyrenes ydeevne var langt større end under krigen 1914—18. I mellemkrigstiden havde dansk landbrug trods alle omskiftelser gjort erhvervsmæssige fremskud, som nu blev til gavn for hele befolkningen, hvis ernæring kunne sikres ved den hjemlige produktion, samtidig med at besættelsesmagten lagde beslag på mange landbrugsvarer. Hvad prisudviklingen angik, var det heldigt, at lovgivningsmagten søgte at bremse den ejendomsspekulation, som den stigende flod af ledige penge kunne føre med sig. Meget tydede på, at landmændene, der havde trediveårs alvorlige krise i frisk minde, forstod at indrette sig mere påpasseligt end under forrige krig. „Herom vidner i hvert fald de mange indfrielse af dyrere, mindre faste lån, de mangfoldige, efterhånden ret betydelige beløb på sparekontiene og den uanset øjeblikkets medbør fastholdte gammeldags fornuftige, for ikke at sige nøjsomme levevis blandt de selvstændige landmænd“, hedder det i en tidsskriftartikel fra foråret 1942.

Artiklens forfatter, direktør *H. Krog-Meyer*, korrigerede den vistnok ret udbredte opfattelse, at *forskellen mellem sparekassernes indlåns- og udlånsrente* skulle være meget stor. I virkeligheden havde afstanden i en række år kun været $\frac{3}{4}$ procent og ikke, som fra anden side antydet, den flerdobbelte. Bondestandens Sparekasse havde altid sat en ære i, at denne margin blev så smal som muligt. Set fra låntagernes synspunkt var det af særlig vigtighed, at landmanden efter krigen havde tilstrækkelig likvid kapital og dermed større chancer for snarest muligt at få sit produktionsapparat bragt i normal stand. Det ville utvivlsomt være i hele samfundets interesse.

Under tilsynsrådets forhandlinger i september 1941 diskuterede man bl. a. den stagnerende udlånsvirksomhed. Sparekassens lånetilbud udmålttes undertiden på basis af ejendomsskyldvurderingen og var betydeligt lavere end flere andre pengeinstitutters tilbud, herunder kreditforeningernes. Der var enighed om at føre „en moderat og forsigtig lånepolitik“, men *Alfred Madsen* betonedede, at de unge måtte man vogte sig for at støde fra sig. Det blev fra direktionens side med stor styrke understreget, at ejendomsskylden ikke var den bedste basis for låneudmålingen. Formanden, *Hans Nielsen*, omtalte i denne forbin-

delse den kommende nye vurdering; krigsforholdene havde medført en udsættelse.

Pengerigeligheden og dens følger blev i den følgende tid det store problem. Allerede 1941—42 havde Bondestandens Sparekasse en stigning i indskudskapitalen på 24 mill. kr., og likviditeten gik op fra 26 til 39 %. De mange ekstraordinære indfrielser bragte udlånskontoen mere end 7 mill. kr. ned. Størsteparten af de indvundne beløb måtte anbringes i stats- og kreditforeningsobligationer, for en stor del kortfristede og letsælgelige. Også i de følgende år søgte Sparekassen på denne måde at begrænse det kurstab, der måtte forudses. Selv om der hævdede sig røster for en rentenedsættelse, der kunne stimulere udlånet, fik direktionen overvejende tilslutning til en rentepolitik, der beskyttede sparerne i en vanskelig tid. 4 % p. a. for indlån på 3 måneders opsigelse skulle opretholdes længst muligt, trods fortsat krig og dermed sandsynligvis voksende pengerigelighed.

Sparekassens ledelse kunne ikke se bort fra, at lånsøgere i mange tilfælde accepterede billigere tilbud andetsteds. Navnlig var der hård konkurrence m. h. t. *kommunelån*. Den 2. oktober 1942 vedtog tilsynsrådet derfor, at forretningsudvalg og direktion skulle være frit stillet, hvad angik kendelse for kommunale lån. Hovedreglen blev, at den indtil videre bortfaldt, dog med undtagelse af visse særlige tilfælde. Derimod skulle der for fremtiden beregnes 1 % kendelse for *alle* lån, der indfriedes uden opsigelse. For at klare „den meget vanskelige opgave at bevare 4 % rente på opsigelse“ måtte direktionen henstille til kontorfunktionærerne, at de såvidt muligt overtalte sparerne til at udsætte en påtænkt overførsel af gamle indskud til opsigelsesafdelingen, indtil forholdene var mere afklarede.

Ved nytår 1943 gav direktør *Krog-Meyer* i Sparekassetidende en udførlig situationsoversigt. Han påpegede her, at endnu var 4 % på opsigelse praktisk talt over hele landet den gældende indlånsrente i sparekasserne. Driftsregnskaberne viste, at det krævede betydelige ofre at bevare den, og en nedsættelse blev drøftet. Den skulle gøre det muligt også at nedsætte udlånsrenten og hindre, at sparekassernes gamle kunder gik til andre pengeinstitutter. Der var dog mange låntagere, der ved omprioritering havde forhøjet deres sparekasselån for at kunne betale af på sekundære lån eller sælgerprioriteter. Men gennemgående ønskede sparekasselederne ikke at gå for langt op med lånetilbud. De

ville helst undgå at drive 1. prioritetsgrænsen og dermed ejendomspriserne i vejret. I vidt omfang havde sparekasserne ladet sig lede af de samfundsbetonede hensyn, som så klart var kommet til udtryk på det store sparekassemøde i september 1941, hvor nationalbankdirektør C. V. Bramsnæs stærkt opfordrede til at være på post overfor den inflation, der ville ramme spareerne fremfor nogen.

Henimod ¼ milliard kr. var indkommet i danske sparekasser som følge af stigende indlån og indfrie udlån, og let havde det ikke været for sparekasserne at få anbragt disse penge på rentabel vis. Indskud i bankerne gav yderst ringe indtægter, og af andre anbringelsesmuligheder var der stort set kun kasseobligationerne at falde tilbage på. Det var et åbent spørgsmål, om Nationalbankens ledelse til enhver tid ubegrænset ville belåne sparekassernes 1. klasses kreditforenings- og statsobligationer. Mange sparekasser foretrak derfor at købe kortfristede obligationer, der i en vanskelig situation kunne gøres i penge uden nævneværdigt kurstab; til gengæld var renteafkastningen ikke fordelagtig, sammenholdt med hvad der skulle ydes til indskyderne. Fondsbeholdningerne var stærkt forøgede, men gav mindre i indtægt end det foregående år.

De mange „ledige“ penge, der strømmede til banker og sparekasser, var ikke et bevis for, at den *reelle* opsparing var vokset. Tiden opfordrede til at stimulere den virkelige opsparing og finde nye spareformer. De danske Skolesparekasser burde gå i snævert samarbejde med den lige så betydningsfulde Dansk Sparemærkekasse. „Tiden kræver koncentration og forenkling“, fremhævede Krog-Meyer, der i sin nytårsartikel stærkt understregede nødvendigheden af, at sparekasserne vedblivende optrådte samlet og enigt, selv om det krævede resignation fra visse sparekasseforeningers side. Fællesrepræsentationen havde nedsat et udvalg til revision af sparekasseorganisationernes noget indviklede opbygning. Resultatet måtte blive „en endnu fastere sammentømret blok af alle danske sparekasser, der i enig og samdrægtig optræden kan gøre gældende en indflydelse, de har krav på i kraft af deres betydning i det danske samfund“.

I tilsynsrådets januarmøde 1943 kunne direktionen henvise til, at sparekassernes fællesorganisation ikke fandt øjeblikket inde til en nedsettelse af indlånsrenten. *Rasmus Jensen* var ikke enig med direktionen i, at det var ønskeligt at holde indlånsrenten oppe og så kraftigt frem-

hæve disse synspunkter på tillidsmandsmøderne. „Størstedelen af Sparekassens folk var mere skyldnere end indskydere og som følge deraf interesserede i lavere renteniveau“. Heller ikke *J. Smørum* var tilhænger af en høj indlånsrente, der hindrede Sparekassen i at give tilstrækkeligt billige udlånstilbud, hvorfor obligationsbeholdningen efter hans mening blev for stor. Heroverfor stod direktionens indtil videre sejrende anskuelse: at hensynet til indskyderne måtte veje tungest, så meget mere som Sparekassen i modsat fald næppe i længden fik midler til udlån. Formanden, *Hans Nielsen*, var af den opfattelse, at de faldende obligationskurser snart ville forøge sparekassernes udlånsvirksomhed.

Også på tillidsmandsmøder blev ledelsens rentepolitik diskuteret. Bondestandens Sparekasse var jo i særlig grad en landbrugernes spare- og lånekasse, og det forekom mærkeligt, at låntagerne skulle fristes til at gå andre steder hen. Men forudsætningen for en nedsættelse af udlånsrenten måtte naturligvis i det lange løb være en lavere indlånsrente, og her var direktionen urokkelig. På generalforsamlingen i 1942 hævdede den administrerende direktør (i en tale, der ikke savnede en storpolitisk hentydning til „gæsterne, der æder værten ud af huset“!), at bevarelsen af den gældende indlånsrente var en retfærdighedshandling mod de mange trofaste sparere, der i særlig grad havde vinden imod sig. Det samme synspunkt kunne gøres gældende året efter, da den stærkt forøgede likviditet (49 % af gældsforpligtelserne) gjorde det muligt for Sparekassen at bevilge ethvert lån, når kun sikkerheden var i orden. En uforandret indlånsrente ville tjene til at holde pengene i ro, som det hidtil var sket, og hindre dem i at „gå på eventyr“.

Et aktuelt problem var ved denne tid de fremkomne forslag til binding eller „nedkuling“ af de ledige penge, hvorefter også sparekasserne ville blive underkastet restriktioner. Indenfor Sparekassens ledelse fandt man dette unødvendigt, for så vidt angik Bondestandens Sparekasse, der i flere år havde afvist de farlige ledige penge, såkaldte „korte penge“. Sparekasserne kunne henvise til, at deres samlede indskud fra 1. april 1939 til 31. marts 1943 kun var steget med ca. 450 mill. kr. mod bankernes 1400 millioner. Et nedsat „professorudvalg“ havde både for banker og sparekasser foreslået en binding af 75 % af indlånene siden udgangen af 1942, bortset fra indlån på mindst 6 måneders opsigelse. Ved lov af 8. juli 1943 blev dog kun 50 % af indlåns-

stigningen bundet, med bl. a. den nævnte lempelse. Sparekassernes repræsentation havde udfoldet store anstrengelser for at undgå bindingen, der kunne medføre, at indlånsrenten måtte nedsættes. Indenfor sparekassernes ledelse var man af den opfattelse, at sparekasselovens bestemmelser om indlånsmidlernes anbringelse ville hindre uheldige investeringer. På rigsdagen blev dette synspunkt med vægt fremhævet af *Otto Himmelstrup*.

I regnskabsåret 1942—43, da indskudskapitalen steg 23 mill. kr. eller lidt mindre end det foregående år, hed det i årsberetningen, at en væsentlig del af forøgelsen uden tvivl repræsenterede „reel opsparing, dannelsen af ny kapital, der henstår i Sparekassen til imødegåelse af kommende års vanskeligheder“. Langt over halvdelen af stigningen skyldtes indlån på opsigelse. Trods den efterhånden ret livlige udlånsvirksomhed var udlånskapitalen gået 4 mill. kr. ned; de ordinære terminsafdrag var på 4¼ million, men de ekstraordinære indfrielse udgjorde 11½ mill. kr., omtrent lige så meget som der udbetaltes på nye lån. Restancerne var små og tabene på udlån forsvindende. Driftsoverskudet gik i vejret, skønt omkostningskontoen var steget en del og der efter nytår 1943 måtte noteres 300.000 kr. kurstab på Sparekassens voksende obligationsbeholdning.

Krigens sidste tid. Låner og sparer.
Oversigt over sparekassevirksomheden 1940—45.

Verdenskrigen havde i november 1942 nået et vendepunkt. Tyskland og Italien kom i defensiven. Med Eisenhowers invasion i Vest- og Nordafrika var der oprettet en „anden front“ til aflastning af østfronten, hvor russerne i januar 1943 vandt slaget om Stalingrad og derefter tog offensiven over hele fronten. Et halvt år senere førte de allieredes angreb på Sicilien til Mussolinis fald, og selv om den store invasion på vestfronten helt til juni 44 kun var under forberedelse og vejen var lang fra Frankrigs befrielse i høsten samme år til Hollands, Danmarks og Norges i maj 1945, så levede dog befolkningen i de besatte lande i lys forventning om de allierede magters fuldstændige sejr.

De tunge tider blev da lettere at bære, men samtidig mere risikofyldte også for det danske folk. Efter en krise i forholdet til besæt-

telsesmagten havde *Erik Scavenius* i november 1942 måttet overtage statsministerposten. Under en kortvarig lysning i situationen blev der i marts 1943 afholdt et folketingsvalg, hvor 96 % af vælgerne stemte for folkestyret og de demokratiske partier. De hjemlige nazister og Bondepartiet, der havde haft maskepi med besættelsesmagten, var dermed sat på plads. I de følgende måneder skærpedes de dansk-tyske modsætninger, den illegale bevægelse voksede og sabotagen tog fart. Da tyskerne den 29. august afvæbnede de danske tropper, mens flådens mandskab efter viceadmiral Vedels ordre sænkede skibene, ophørte regering og rigsdag at fungere. Danmark fik i den følgende tid et departementschefstyre, der havde kontakt med partiernes samarbejdsudvalg. Men modstandskampen og den tyske terror tog til, besættelsesmagten vendte sig i oktober 43 mod jøderne og opløste i september 44 det danske politi. Sabotage og „schalburgtage“, henrettelser og likvideringer prægede besættelsens sidste år, og under det tyske sammenbrud i foråret 1945 blev Danmark oversvømmet af østtyske flygtninge.

Lykkeligt var det, at dansk erhvervsliv og den brede befolknings daglige tilværelse ikke kom ud for alvorligere rystelser, end tilfældet blev. Kun enkelte steder forefaldt store krigsødelæggelser, de fleste i byerne. Landbruget havde 1942—44 gode høstår, der satte husdyrproduktionen i vejret. Kvægbesætningerne nærmede sig i 1944—45 samme størrelse som i 1940, med en ca. 20 % lavere smørproduktion. Svinebestanden nåede 1943—44 op på 2,1 mill. stkr. mod 1,2 mill. i 1942, men 1945 bragte en betydelig nedgang. Produktionen af oksekød og æg havde bundrekord i 1943, men derefter en fremgang på godt 25 %. Udviklingen gik allerede før krigen i retning af selvforsyning med foderkorn, og i afspærringstiden lærte danske landmænd yderligere at udnytte de hjemlige foderafgrøder, der i stor udstrækning kunne erstatte importen af foderstoffer, især oliekager. Landbrugseksporten blev for besættelsestiden som helhed indskrænket til ca. 1/3 af førkrigseksporten.

Ernæringssituationen var da efter europæiske forhold ualmindelig gunstig, men landets økonomi gav anledning til ængstelse. Mens Danmark endnu havde en regering, krævede sparekassernes fællesrepræsentation foranstaltninger til værn mod yderligere forringelse af pengenes købekraft (jfr. pengebindingslovene). Pris- og lønstop måtte opretholdes og en forsvarlig rentepolitik videreføres. Men forholdene

var yderst vanskelige. De store rentetab på de stærkt stigende nye indskud nødvendiggjorde efterhånden en *rentenedsættelse*.

Den 26. august 1943 vedtoges på et tilsynsrådsmøde i Bondestandens Sparekasse at nedsætte renten af indlån på almindelige vilkår (brune bøger) fra 3 til $2\frac{1}{2}$ % p. a. fra 11. september og indskud på checkkonti fra 2 til 1 % fra 1. oktober. Indskud på opsigelse (grå bøger) måtte begrænses mest muligt og slet ikke modtages fra nye kunder, bortset fra særlige tilfælde. Direktionen måtte som tidligere advare kontorstederne mod indskud, der ikke med rette hørte hjemme i en sparekasse. Undtaget fra sådanne restriktioner var sygekasser, foreninger, kommuner og sognesparekasser. Og man måtte aldrig glemme at tage hensyn til gamle (tidligere) indskydere.

Tilsynsrådet vedtog endvidere at nedsætte udlånsrenten med $\frac{1}{4}$ % p. a. fra 11. december 1943. Inden terminen kunne debitorer med lån fra før 1. juli 1935 dog vælge, om de ville have hele ydelsen nedsat fra $4\frac{3}{4}$ til $4\frac{1}{2}$ % p. a., eller de foretrak uforandret ydelse og dermed følgende kortere afviklingstid. Renten af andels- og kommunelån varierede med lånets løbetid. — Efter rentenedsættelsen kunne det i mange tilfælde betale sig for en låntager at få sine højtforrentede lån med store afdrag samlet i eet 1. prioritetslån, eventuelt med den sidste rest som 2. prioritet. Administrationsbidraget var langt mindre end i en kreditforening, hvor den effektive rente iøvrigt var højere. Sparekassen søgte desuden at tilpasse kendelserne for de forskellige låneformer på en sådan måde, at den solide stamme af prioritetslån blev bevaret i så stor udstrækning som muligt. På tilsynsrådets januarmøde 1944 foreslog direktionen, at man indtil videre lod kendelsen for nye prioritetslån bortfalde, men samtidig forhøjede kendelsen for manglende opsigelse af lån til 2 %. Dette vedtoges, og formanden kunne i maj henvise til, at stiftelseskendelsens bortfald havde pustet nyt liv i udlånsvirksomheden.

De mange ændringer i udlånsreglerne skabte en vis usikkerhed hos låntagerne. Fra sparekasseledelsens side ville man ikke bestride, at en del mindre landejendomme med udmærket besætning og inventar nu kunne opnå lån på 100 % af 1936-ejendomsskyldværdien. Men direktionen advarede mod at generalisere ud fra sådanne eksempler. „Sparekassens forretningsudvalg må ikke være bundet af andres forhåndsudtalelser, når det på grundlag af repræsentanternes vurdering fore-

tager sit selvstændige skøn over lånesummernes størrelse". Lån i beboelseshuse uden landbrug ville normalt være på 60—70 %, i hvert fald aldrig 90 % af ejendomsskyldværdien. Der kunne komme et stærkt tilbageslag efter krigen, og „hensynet til sikkerheden for og soliditeten af de nye lån bør nu som i gamle dage stå i første række". — Men der hørtes som regel ikke mere klager over, at Bondestandens Sparekasse bevilgede for små lån, og efter rentenedsættelsen i december 1943 var antallet af nye lån stigende. De beløb sig i regnskabsåret 1944—45 til 11,6 mill. kr. mod 8,8 mill. i 1943—44, og der havde allerede i sidstnævnte regnskabsår været en betydelig nedgang i de ekstraordinære indfrielser.

Et ufravigeligt led i Sparekassens rentepolitik var forsvaret for 4 % rente af indskud på opsigelse. Denne skanse måtte ikke opgives. Her gjaldt det om at stå fast i gamle spareres interesse, selv om en del sparekasser gik ned til $3\frac{1}{2}$ % p. a. Men det blev indskærpet kontorstederne at vise forsigtighed, når det drejede sig om nye indskydere udenfor Sparekassens naturlige kundekreds, ligesom større indskud på grå bøger fra nuværende sparere måtte indsættes på mindst 6 og helst 12 måneders opsigelse. „Ønsket om et normalt driftsregnskab bør i disse år vige for det naturlige krav, samfundet kan stille til sparekasserne ... om at bidrage til at holde pengene i ro, så de ikke fristes til ekstraordinært at efterspørge de knappe kapitalgoder, og [bidrage] til at opretholde indtægterne for den del af befolkningen, der søger sparekasserne med deres opsparede midler", skrev direktør *Krog-Meyer* i april 1944. Heller ikke renten for indskud på anfordring burde nedsættes så meget, som visse sparekasser gik ind for (indtil $1\frac{1}{2}$ % p. a.). Med det formål at bevare offentlighedens gode tro til sparekasserne, måtte der — som direktøren stærkt fremhævede — bringes et offer, „for at vi med rette kan kaldes institutioner, der tjener samfundet tro i lyst som i nød". Selv om det ville betyde indhug i årsoverskud og reservefond burde „trofaste sparere" have så god en rente, at de bedre kunne modstå dyrtidens tryk.

Men hvorledes ville det på længere sigt gå dem, der havde indstillet sig på at leve af deres sammensparede midler? Det ændrede prisniveau havde gjort tilværelsen sværere for de små sparere. I november 1943 påpegede professor *Thorvil Kristensen* på et møde i Landsforeningen for større Sparekasser, at Danmark nu havde 30 % inflation, hvad der

omtrent svarede til situationen i England og U. S. A. Krigen havde skærpet uligheden i samfundet, og blandt de vanskeligst stillede var spareerne, der jo måtte ønske et lavt prisniveau. For landbruget, der måske efter krigen ville komme ud for dårlige internationale konjunkturer, var forholdet et andet. „Sparerne er værgeløse, fordi de er splittede. De er ikke en samlet blok som arbejderne eller landmændene, og så har de desværre en fællesinteresse med krigsformuerne“. Man kunne ikke ad politisk vej forhøje kronens værdi til fordel for spareerne uden samtidig at begunstige ejerne af de krigsskabte formuer. Men uforsvarligt ville det være at bringe renten for langt ned.

Spørgsmålet om en sanering af de gamle sparepenge blev i begyndelsen af 1945 drøftet i Sparekassetidende, hvor direktør *M. Meinicke-Madsen* foreslog oprettelse af en sagkyndig domstol til fastsættelse af kroneværdien, således at den virkelige opsparing kunne bevare et fast værdigrundlag. Tanken om konjunkturbestemt anbringelse var ikke ny, men den var hidtil løbet ud i sandet. Efter direktør *Krog-Meyers* opfattelse måtte man først og fremmest undgå, at „sanering“ blev ensbetydende med „nedskæring“. De gamle sparere skulle ikke straffes yderligere, fordi de ikke ved krigens begyndelse havde købt aktier eller fast ejendom. Snarere burde der skaffes dem delvis oprejsning ved en forøgelse af pengenes købekraft gennem nedpresning af prisniveauet. Uden at tage stilling til problemet krigsformuer henviste Krog-Meyer til, at sondringen mellem den virkelige opsparing på langt sigt og en indskyders disponible beholdning jo allerede i nogen grad fandt sted gennem opsigelsesfristen.

Nedenstående oversigt viser de mest iøjnefaldende bevægelser, der kendetegner Sparekassens vækst og virksomhed 1940—45: de meget stærkt forøgede indlån, nedgangen i udlån (indtil 1943—44) og den uafbrudte, enorme tilvækst i obligationsbeholdningen.

	Indlån mill. kr.	Udlån (heraf prioritetslån) mill. kr.	Obligationer mill. kr.
1940 ^{31/3}	138,0	127,5 (101,9)	18,4
1941 -	152,4	122,7 (99,3)	37,9
1942 -	177,9	114,7 (92,6)	69,8
1943 -	199,6	110,7 (87,0)	97,0
1944 -	239,4	109,4 (86,0)	137,1
1945 -	304,3	110,7 (88,6)	189,5

I samtlige landets sparekasser var sparernes tilgodehavender vokset fra 2.157,5 mill. kr. pr. 31. marts 1940 til 3.768,9 mill. kr. fem år senere, en fremgang på ca. 75 %. I Bondestandens Sparekasse var indlånstigningen godt 120 %. Af en tilvækst på 166 mill. kr. var næsten 80 millioner indskud på opsigelse, mens almindelige sparekonti viste en fremgang på 55 mill. kr. og checkkonti en stigning på 31,4 mill. kr. eller næsten en femdobling. Korte indlån på checkkonti havde efterhånden fået større betydning, især for landbosparekasser. — Indskydernes tal nåede i 1945 op på godt 150.000 mod 122.000 i 1940.

Langt den største udlånspost var vedblivende prioritetslån, gennem hele perioden omkring 80 % af den samlede lånemasse. Ca. 90 % — i 1945 78,4 af de 88,6 mill. kr. — faldt på lån i landbrugsejendomme. Her havde Bondestandens Sparekasse ligesom tidligere en særstilling blandt de store sparekasser, men lån i beboelsejendomme var dog stigende. En samlet udlånstilbagegang på 13 % var ganske vist lidt mere end i sparekasserne som helhed, men en landbosparekasse kunne have ventet en endnu større nedgang. Andels- og kommunelån gik i de fem år tilbage fra 19,3 til 15,7 mill. kr., mens kassekreditten blev halveret.

Af det store indlånsoverskud kunne naturligvis kun en lille del placeres som banktilgodehavende, og fondsbeholdningen blev 1940—45 tidoblet. For samtlige sparekasser skete der i disse år en forøgelse af obligationsmassen fra 498 til 1640 mill. kr. Foreløbig var kurserne høje, men man måtte regne med kurstab, når store dele af obligationsbeholdningerne skulle realiseres.

Driftsregnskabet for 1944—45 balancerede med 11,9 mill. kr. mod 7,6 millioner i 1939—40, og balancen var på 333 mill. kr. mod 154 mill. i året før besættelsen. Omkostningskontoen var vokset fra 855.500 kr. til 1.289.500 kr., men udgiften pr. ekspedition var praktisk talt uforandret, og mens driften i 1940 kostede 62 øre pr. 100 kr. indskudskapital, var man i 1945 nede på 42 øre. Reserverne voksede i de fem år med næsten $3\frac{1}{2}$ mill. kr. og var i 1945 på ialt 10.266.913 kr.

I den sidste tid under besættelsen blev efterkrigstidens muligheder stærkt diskuteret, om end ikke alle pengepolitiske problemer egnede sig for offentlig drøftelse. Det danske landbrug, hvis priser lå relativt højt, måtte være indstillet på vanskeligheder efter krigen. I vinteren

1944 fremkom en artikel af professor *K. Skovgaard* om landbrugets konsolidering og rationalisering; den var egnet til at vække opmærksomhed og vinde bifald i kredse, hvor man nærede en vis ængstelse for, at landbrugerne i tilfælde af et prismæssigt tilbageslag atter ville regne med støtteforanstaltninger fra statens side. Også *Thorkil Kristensen* fremhævede, at der var sket produktionstekniske fremskridt under krigen; trods store krigsødelæggelser ville verden næppe på længere sigt være fattig — i fredens dage ville levestandarden atter højnes, hvilket iøvrigt var et *politisk* spørgsmål ligesom forholdet mellem priser og lønninger. I overgangstiden ville restriktioner være nødvendige, og man måtte stræbe efter en sådan balance mellem samfundsklassernes interesser, at det også indenlands blev muligt at holde fred.

Den usikkerhed, der var knyttet til opsparingen under besættelsen, kunne ikke hindre et aktivt arbejde for denne samfundsvigtige sag. Agitationen kom ligesom tidligere især til udfoldelse på *sparedagen* den 31. oktober (før skiftedagen) og blev støttet af radioudsendelser, populære pjecer og stedlige arrangementer. Til fremme af børneopsparingen virkede overalt i landet den tidligere omtalte *skoleopsparing*, der under krigen nåede op på flere mill. kr. årligt. De unges opsparring blev i byerne opmuntret gennem talrige *spareklubber*, og på landet var de tidligere tyendespareforeninger forlængst omdannet til *spareforeninger for landboudommen* med det formål at hjælpe dem til at oprette „egne hjem ved egne midler“. For de ældre var nu som før det vigtigste en planmæssig opsparring med *selvpensionering* for øje. Det gjaldt fremfor alt om at bekæmpe den laden-stå-til-indstilling, som uheldigvis fik medhold i en velmotiveret ængstelse for, at kronens købekraft ville blive yderligere forringet. På den anden side satte dog mange deres lid til, at fredens komme ikke blot ville bringe flere og bedre varer frem, men genskabe mere betryggende forhold for den, der ville starte en virksomhed, bosætte sig eller tværtimod trække sig tilbage og leve af sine sammensparede midler. Fremdeles måtte det gamle ord have gyldighed: „Den, som spar’, han har“.

Sparekassens ledelse og medarbejdere 1940—45.

Besættelsestidens ydre vilkår var vanskelige, mange problemer helt uoverskuelige. Forholdene indadtil var mere enkle. 1940—45 lå ledelsen af Bondestandens Sparekasse i de samme hænder, og intet nyt

medlem fik sæde i tilsynsrådet før efter befrielsen. Men den 17. januar 1945 døde gårdejer *Gustav Lund*, Bringstrup, der siden 1939 havde været rådets næstformand. Han blev mindet som en fin og retlinet personlighed, en anset og samvittighedsfuld sparekassemand. Til hans efterfølger som næstformand valgte tilsynsrådet gårdejer og sognefoged *Herman Christensen*, Mørkøv, der længe havde været et virksomt og interesseret medlem af rådet.

I 1941 fratrådte den snart 80-årige sagfører *N. C. Nielsen*, Roskilde, som revisor, og i hans sted valgtes gårdejer *H. Clausager*, Høng. Den nyvalgte var en kendt venstrepolitiker; han repræsenterede Odsherredskredsen 1920—39 og havde i nogle år sæde i finansudvalget. Som statsautoriseret revisor valgtes i 1936 *Sophus Hass*, København, der i de følgende år blev genvalgt ligesom Clausager.

Ved *kontorstederne* skete der en del forandringer. På opfordring af lokale tillidsmænd blev der i 1941 oprettet kontorer i Ubby og Store Fuglede, hvortil kom et terminskontor på Svinø. Året efter blev der oprettet kontor i Svebølle. Enkelte kontorsteder udvidede eller ændrede deres åbningstider, og der blev bygget adskilligt. Ved hovedkontoret var som nævnt ombygning og restaurering fuldført i foråret 1939. De samlede udgifter beløb sig til godt 414.000 kr., anskaffelse af inventar iberegnet; det var „en del mere end de bogførte bevillinger“, hvad der gav anledning til nogen kritik i tilsynsrådet. Også i Roskilde afsluttedes ombygningsarbejderne ved denne tid, og boks blev indrettet. Sparekassens ejendom i Dianalund var i forfald og solgtes i 1941 til lejeren for 12.000 kr. Der blev i stedet købt en hjørnegrund midt i byen, og skønt byggeriet nu var dyrt (grundkøbet og de forskellige håndværkertilbud tilsammen ca. 40.000 kr.), vedtog tilsynsrådet enstemmigt at fremme det, „navnlig også af samfundsmæssige (beskæftigelsesmæssige) hensyn“. I juni 1942 besluttede man at købe den ejendom i Ganløse, hvor Sparekassen hidtil havde haft kontor. I 1944 godkendte rådet, at kontoret i Helsingør afrede ca. 6.000 kr. på indretningen af nye lokaler, ligesom kontorlokalerne i Store Heddinge blev udvidet og moderniseret.

Når Bondestændens Sparekasse i denne periode oprettede forholdsvis få nye kontorer, skyldtes det til dels kollegiale hensyn. Sparekassen tog således initiativet til et møde, som nordsjællandske sparekasser afholdt på hovedkontoret i København den 19. februar 1943. Kort for-

inden havde Frederikssund sparekasse og Frederiksborg amts sparekasse oprettet 4 nye filialer i Horns herred, og det syntes nu hensigtsmæssigt at begrænse filial-oprettelserne i Frederiksborg amt. På mødet forpligtede de 8 nordsjællandske sparekassers ledere sig til — foreløbig for 5 år — ikke at oprette nye kontorer indenfor en radius af 6 km fra et allerede bestående sparekassekontor, medmindre der forelå enstemmigt samtykke af amtets sparekasser. Samtlige tilsynsråd skulle tage stilling til forslaget. Iøvrigt stillede de større sparekasser i amtet sig velvilligt til forslag om oprettelse af filialer fra de mindre sparekasser, der havde relativt få aflæggere. — Indenfor Bondestandens Sparekasse var der stemning for at søge opnået en tilsvarende ordning for hele Sjælland og om muligt også gældende for bankerne.

For *Sparekassens funktionærer* som for så mange andre fastlønnede blev forholdene vanskeligere i besættelsestiden. Priserne steg, og lønforhøjelser stod på dagsordenen. Når tilsynsrådet i oktober 1940 gav en kontormedhjælper-deputation, der navnlig krævede højere løn, et afvisende svar, skyldtes det åbenbart henvendelsens form. Kravene var rejst på et privat arrangeret møde, mens sagen efter rådets opfattelse burde diskuteres på „de af Sparekassen indvarslede kontorbestyrer- og medhjælpermøder“. På tilsynsrådets møde den 6. februar 1941 vedtoges efter direktionens indstilling en række ændringer i lønregulativet for kontorstederne. Fra maj s. å. fik kontorbestyrere og medhjælpere ved kontorsteder med 3 og 4 ugentlige kontordage udbetalt ekspeditionstillæg, ved daglige kontorer blev grundlønnen navnlig for medhjælpernes vedkommende forhøjet, og nogle kontorbestyrere modtog et personligt stedtillæg. Ved *alle* kontorsteder ville Bondestandens Sparekasse fremtidigt betale suppleant-assistance i sygdoms-tilfælde.

I maj 1942 blev der bevilget nye tillæg til funktionærernes indtægter såvel ved hovedkontoret som ved kontorstederne. Der blev endvidere truffet en mere tilfredsstillende ferie-ordning, således at feriens 12 hverdage ikke længere skulle deles i to perioder. Repræsentanternes ekstra vederlag for tjeneste ved kontorstederne i terminerne blev bevaret uanset antallet af rentekvitteringer, der tidligere havde været afgørende.

Derimod fik *tilsynsrådets* medlemmer ikke den lønforhøjelse, som flertallet på generalforsamlingen i 1942 havde tiltænkt dem. Situatio-

nen mindede om den ovenfor s. 187 f. omtalte generalforsamling i 1919, da flertallet heller ikke var stemt for en kraftig forhøjelse på een gang. Direktør *V. Larsen* foreslog en ændring i vedtægternes § 9, hvorefter tilsynsrådsmedlemmernes lønninger ville blive forhøjet fra 500 til 1000 kr. årligt. Under forhandlingerne blev det imidlertid fra anden side foreslået, at også repræsentanter, kontorbestyrere og medhjælpere skulle have højere vederlag, og direktøren gav tilsagn om, at tilsynsrådet skulle tage sagen under overvejelse.

Men atter viste det sig, at generalforsamlingen havde svært ved at nå til enighed, når det gjaldt honorering af tillidshverv. Det var kendte toner, der lød, når kontorbestyrer *P. Jensen*, Fårevejle, erklærede sig tilfreds med sin stilling og dens aflønning. Han fandt, at arbejdet skulle gøres af interesse, ikke for lønnens skyld. *Christiansen*, Esrom, var enig heri. Han mente, at repræsentanternes honorar for ejendoms-vurdering burde betales af Sparekassen og ikke af låntagerne, og anbefalede 25 % forhøjelse af tilsynsrådets vederlag. Dette forslag kom til afstemning, og dirigenten meddelte, at det var vedtaget med 55 stemmer mod 38. Efter generalforsamlingen blev det konstateret, at vedtægtsændringen ikke havde opnået kvalificeret majoritet og derfor var forkastet. Det oprindelige forslag burde derefter være sat under afstemning. Nu forblev tilsynsrådets vederlag endnu et år uforandret, men på generalforsamlingen i 1943 vedtoges forhøjelsen til 1000 kr. med 165 st. mod 5.

1943—44 forhøjedes kontormedhjælperes grundløn, suppleanternes dagløn og de forskellige dyrtidstillæg. Efter en vedtægtsændring i 1944 kunne også repræsentanternes dagpenge forhøjes. Men *tillidshvervets* vederlagsbegrænsende virkning kom til udtryk i referatet fra tilsynsrådets møde i januar 1945, hvori det hedder: „Uanset at rådet fastholdt, at foretagelse af vurdering af ejendomme vedblivende måtte anses som i første række et tillidshverv, vedtog man en mindre forhøjelse af gebyrerne“. De blev 6 kr. for vurdering af ejendomme indtil 12.000 kr. ejendomsskyld og 12 kr. for større ejendomme, foruden den sædvanlige befordringsgodtgørelse. De midlertidige tillæg til bestyrere og medhjælpere fornyedes også i april 1945, og de lavestlønnede funktionærer på hovedkontoret modtog fra 1944 månedligt 25 kr. i løn-tillæg.

Som nævnt var der kort før besættelsen fastsat en *aldersgrænse* for kontorbestyrere og -medhjælpere. Der blev dog nu og da givet dispensation, i reglen for 1 a 2 år ad gangen. I 1943 indførtes samme aldersgrænse for suppleanter som for kontorbestyrere og medhjælpere.

I 1942 foreslog direktør *V. Larsen* overfor tilsynsrådet, at § 7 i vedtægterne blev ændret således, at valgene af kontorbestyrere og medhjælpere blev afgjort *straks* ude i kredsene efter stemmeflertal, idet ansættelses- og opsigelsesbestemmelserne iøvrigt skulle bibeholdes. Det var navnlig uheldigt med den agitation til fordel for en bestemt kandidat, som ofte fandt sted efter det tillidsmandsmøde, der i henhold til vedtægterne havde indstillet 3 kandidater. Valgmåden var ret indviklet og virkede tungt ude i kredsene. Efter en lang og livlig forhandling besluttede tilsynsrådet imidlertid at stille sagen i bero.

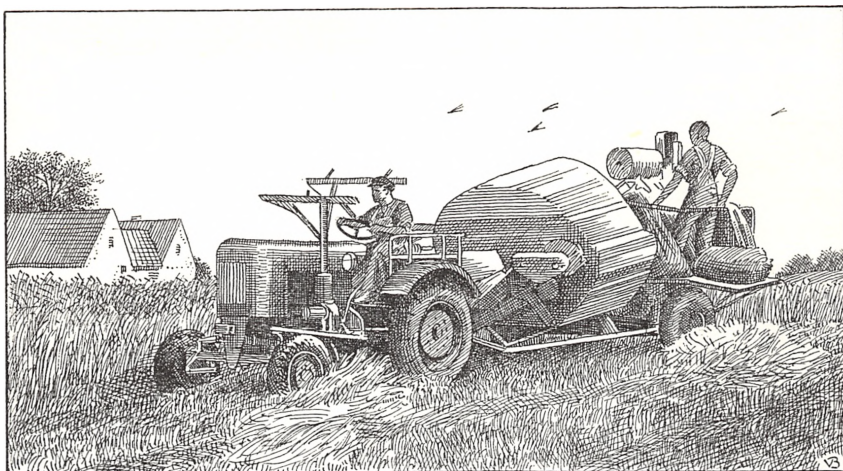
I den lovløse tid, efter at tyskerne i september 1944 havde sat det danske politi ud af spillet, skete der adskillige røveriske overfald. På et tilsynsrådsmøde i oktober s. å. drøftede man særlige sikkerhedsforanstaltninger, men enedes om, at betydningen af disse ikke ville stå i rimeligt forhold til udgifterne.

Men et par af sparekassens kontorsteder fik usikkerheden at føle. Fra Køge kunne kontormedhjælper *Lars Andersen*, Ølby, den 2. december 1944 indberette, at han den foregående aften mellem kl. 17 og 18 på Ølby Mark var blevet standset af to cyklister, der gav ham ordre til at stå af cyklen. „Det var ret mørkt med overtrukken himmel. En af de to personer holdt en revolverlignende genstand imod mig og beordrede mig til at forholde mig fuldstændig rolig. Derefter begyndte han: „Vi ved, at De har nøglen til boksen i Deres kontor; De har at følge med tilbage og lukke op“. Derefter forklarede han, hvorledes jeg skulle forholde mig og sluttede: „Vi kender Dem, Andersen, vi ved hvor De bor, og vi skal ramme Dem“. Alle henvendelser til mig blev holdt i et klart, bestemt og velformet sprog og med dæmpet tone“, hedder det i kontormedhjælperens beretning. Han fik ordre til at cykle mod Køge, mens den ene af mændene kørte foran, den anden bagefter. Andersen overvejede, hvad der var at gøre. På den ene side stod truslen mod hans hjem og familie (hustruen lå syg), på den anden side hensynet til kassebeholdningen, der den dag tilfældigvis var ret lille. Men truslen syntes alvorlig nok; han bøjede sig da for ordren

og udleverede 6.350 kr. En halv time senere kunne han uden fare ringe til vagtværnet og anmelde røveriet.

Den 23. februar 1945 ved 11-tiden trængte to revolverbevæbnede mænd i grå overfrakker og med mørke filthatte ind på kontoret i Hedehusene. Under stadige trusler mod kontorbestyrer *P. Olsen* og hans medhjælper *N. Christiansen* lykkedes det dem at røve pengekasens indhold, kun 2.915 kr. Røveriet blev straks anmeldt til vagtværnet i Tåstrup. Ligesom i Køge anmeldtes det skete for statsadvokaten, der i begge tilfælde erklærede, at sagen ville blive overgivet til den stedlige politimester, når en politimæssig undersøgelse atter var mulig. Sparekassen hørte dog ikke mere til de to røverisager.

På eet punkt medførte besættelsestidens uro en ganske vist ikke særlig indgribende ændring af gamle traditioner. I 1943 måtte Bondestandens Sparekasse henlægge sin årlige generalforsamling, der gennem årtier var blevet afholdt i Grundtvigs Hus, til Studenterforeningens lokaler, hvor det også i 1944 var hensigten at afholde den generalforsamling, som var indvarslet til den 26. juni. Men få dage forinden gav en sabotørgruppes heldigt gennemførte aktion mod Riffel-syndikatets bygninger i Frihavnen anledning til schalburgtager og anden voldsom reaktion fra tysk side. Med kort varsel udstedte dr. Best fra den 26. juni forbud mod enhver art møder indenfor storkøbenhavnsk område, ligesom der også blev indført spærretid fra kl. 20. En af følgerne var, at deltagerne i Sparekassens generalforsamling gennem højtalere på banegårdene i Roskilde og København blev varskoet om, at mødet var flyttet til Højskolehjemmet i Roskilde. Her kunne generalforsamlingen indledes med 1½ times forsinkelse. Når formanden, gårdejer *Hans Nielsen*, Dageløkke, derefter foreslog, at forsamlingen afsendte et telegram til kongen, virkede dette under indtryk af øjeblikkets alvorlige tyske trusler som en naturlig national demonstration.

Landbruget i mekaniseringens tegn

EFTERKRIGSTIDEN

*Befrielsen. Saneringen og genopbygningens problemer.
Sparekassens virksomhed.*

Foråret 1945 bragte befrielsen, og ved storkrigens afslutning undgik Danmark, bortset fra Bornholm, de store ødelæggelser, man til det sidste havde måttet frygte. Under det voldsomme pres fra øst og vest brød Hitler-Tyskland sammen. Fra 5. maj kl. 8 var Danmark atter frit, udplyndringens tid var forbi, landet fik atter en lovlige regering, nu sammensat af politikere og mænd fra frihedsbevægelsen under den tidligere statsminister *Vilh. Buhl*s ledelse. Det store retsopgør („udrensningen“) begyndte straks, men ikke mindre påkrævet og i længden endnu vanskeligere var det økonomiske genrejningsarbejde.

I de fem lange besættelsesår var de to ubehagelige konti i Nationalbanken, der tvangsfinansierede mereksporten til Tyskland samt besættelseshærens underhold, dens befæstningsanlæg m. v., vokset til ca. 8 milliarder kroner. Hertil kom, hvad der var ødelagt af fast ejendom og materiel tilhørende det offentlige og private, endvidere de erhvervsøkonomiske tab, vort samfund havde lidt. Skønt den danske befolkning ernæringsmæssigt var bedre stillet end det store flertal af de

krigsførende og besatte lande, havde man dog måttet nedsætte forbruget væsentligt. Der savnedes udenlandske råstoffer, lagerbeholdninger var tømte, kreaturbesætninger reduceret, jordens gødningskraft var formindsket, mange industrianlæg dårligt vedligeholdt, næsten overalt var tekniske forbedringer hårdt tiltrængt. Vel kunne der, takket være Nationalbankens kreditgivning, påvises en samlet indkomststigning på 70 %, men fordelingen var ulige. Arbejdslønnen steg — bortset fra visse krigsbegünstigede indtjeningsforhold — kun ca. 50 %, men gennemgående mest indenfor landbruget, hvor f. eks. karlelønnen var mere end fordoblet.

Pengesanering og erhvervsmæssig genopbygning stod øverst på efterkrigstidens økonomiske program, vældige opgaver, der blev vanskeliggere, fordi modstridende interesser gjorde sig gældende. Landbrugsafsætningsforhold blev mindre tilfredsstillende end før krigen, samtidig med at løn- og beskæftigelsesproblemer voldte byerhvervene besvær.

På rigsdagen, i pressen og ude i befolkningen blev de *pengepolitiske* foranstaltninger stærkt diskuteret. Ville det omsider lykkes at fjerne truslen fra „de ledige penge“? De skyldtes jo den nødtvungne finansiering af besættelsesmagtens virksomhed her i landet og det store eksportoverskud i forholdet til Tyskland. Alene værnemagtskontoen var på ca. 5 milliarder. Ved udgangen af 1945 blev Nationalbankens tilgodehavende i Tyskland overført til statens reguleringskonto. — Mange havde hellere set, at staten allerede under krigen havde skaffet dækning for en del af disse milliardbeløb. Selv om alle „tyske“ konti straks efter befrielsen blev spærret, måtte naturligvis langt den største del af det store pekuniære tab dækkes af danske borgere. I forvejen havde besættelsen medført nedgang i forbruget og mindre effektivitet i erhvervslivet, men beskæftigelsen var bedre end under 1. verdenskrig. Nu gjaldt det efterkrigsøkonomien.

Længe forberedt, men alligevel opsigtsvækkende var loven om pengeombytningen og den ekstraordinære *formueopgørelse* pr. 23. juli 1945. Den usædvanlige kontrol med personers og selskabers indstående i banker og sparekasser samt ihændehaverpapirer gav anledning til, at mange skjulte formuer nu kom for dagens lys. I Bondestandens Sparekasse, hvis samlede beholdning var praktisk talt uforandret i månederne april—juni 1945, fremkom der i juli en stigning

på 14,6 mill. kr. eller henved 5 % — set i forhold til Sparekassens størrelse kun en lille del af de opdukkende „skjulte“ formuer, ialt 2,7 milliarder. Omtrent halvt så meget ville staten formentlig kunne påregne i bøder og efterbetalinger. Af de gamle pengesedler blev ca. 300 millioner kr. ikke indleveret til ombytning.

Et hovedproblem var nu, om der skulle ske en opugning af „ledige penge“ ved yderligere forøgelse af statsgælden eller ved en ekstraordinær beskatning. Dette spørgsmål blev genstand for meget indgående undersøgelser i det såkaldte „professorudvalg“, der var nedsat af regeringen i januar 1943, og hvori bl. a. de økonomiske professorer Axel Nielsen, Carl Iversen, Thorkil Kristensen og H. Winding Pedersen havde sæde. Udvalgets opgave havde oprindeligt været at finde forholdsregler til imødegåelse af en inflation, og dets 1. betænkning blev drøftet allerede i besættelsestiden. Den 2. betænkning kom i oktober 1945 og omhandlede navnlig gennemførelsen af en *eengangsskat*. Skulle de ledige penge opsuges ved fortsat optagelse af statslån, ville statsgælden antagelig stige til det 5-dobbelte af førkrigsgælden, og en årlig renteudgift på ca. 250 mill. kr. måtte virke hemmende på statens muligheder på andre områder, hvor dens støtte var påkrævet. Derfor foreslog udvalget eengangsskatten som en afgift på større formuestigninger i krigstiden, eventuelt kombineret med en ekstraordinær skat på alle formuer over en vis størrelse. Forslaget forudsatte en stabilisering af arbejdslønnen og en vedvarende høj beskæftigelse.

De store gælds- og skatteproblemer kom til løsning under *Knud Kristensens* mindretalsregering (Venstre), og ikke mindst eengangsskatten blev omdiskuteret. Blandt de sparekassemænd, der rejste kritik mod den, var direktør *Krog-Meyer*. Han fremhævede, at når skatten blev taget som en formuestigningsafgift, ville den yderligere forværre det uretfærdige princip i den normale beskatning, hvorefter „den sparsommelige betaler mere end den ødsle“. Som indleder ved en forhandling om sparernes interesse i de foreslåede økonomiske forholdsregler, anførte Krog-Meyer i december 1945, at sparerne ved gennemførelsen af saneringslovene havde et naturligt krav på, at grænsen for den skattefrie formue blev flyttet (f. eks. til 20.000 kr.), og at renten af denne formue også blev skattefrie. Ligeledes burde fradrag i henhold til aldersrenteloven og for opsparing i pensionsøjemed reguleres i forhold til pengenes forringede købekraft. Sparerne var for-

mentlig mest interesseret i gennemførelsen af indirekte skatter „i så stor udstrækning som socialt forsvarligt og retfærdigt“. Uden tvivl var det danske samfunds indtjeningssevne så stor, at det havde råd til at forrente og afdrage de statslån, der var nødvendige til opslugning af den farlige del af de ledige penge. Til skade for sparerne var politikerne tilbøjelige til at lægge prisniveauet dér, hvor det gav mindst social uro, og forsømte derved samfundets pligt til at bevare møntens købeevne.

Når direktør *J. Toftegaard* i Sparekassetidende opfordrede til ikke ensidigt at se på lønningerne, men på det samlede omkostningsniveau, hvorunder erhvervene måtte arbejde på langt sigt, rørttes der også her ved det vanskelige tilpasningsproblem. Da der i 1946 blev tale om en kronesækning, advarede Toftegaard mod yderligere at uddybe den kløft, som prisstigning og rentefald havde skabt mellem ejerne af reale og ejerne af nominelle værdier. Andre udveje burde forsøges først. Ved anden lejlighed fremhævede sparekassedirektøren det rimelige i, at staten gennem social- og skattelovgivningen ydede en vis erstatning for nedgangen i opsparingsens værdi.

Saneringsordningen vanskeliggjordes ved en række økonomiske og politiske hensyn. Venstregeringen søgte efter forhandlinger med de fire gamle partier at gennemføre en økonomisk politik, der samtidig med skatteproblemerne bl. a. tog importbegrænsning og landbrugsordninger op til løsning. En kronesækning kunne dog ikke vinde tilslutning. Finansminister *Thorkil Kristensen* forelagde da i maj 1946 et forslag om afgift såvel på formuestigninger under krigen som på de gamle formuer. Ved en længere udvalgsbehandling blev forslaget ændret betydeligt. Loven af 12. juli 1946 fastsatte udskrivning af en formuestigningsafgift og et stabiliseringslån af større formuer. Det sidste kunne den lånepligtige dog frigøre sig for ved at betale en formueafgift på halvdelen af det lånebeløb, der var ham pålignet. For lånebeløbene udstedtes der statsobligationer. Også af selskabers formuer skulle der svares en formueafgift. De fleste sparekasser tegnede stabiliseringslån, mens privatpersoner i reglen indbetalte formueafgiften.

Man havde fra regeringens og de politiske partiers side bestræbt sig for at undgå en væsentlig svækkelse af erhvervslivets investeringssevne og af opsparingen. Eengangsskatten måtte også ses som et forsøg

på at fordele krigstidens byrder mere retfærdigt. Men man nåede ikke frem til en virkelig stabilisering af landets pengevæsen, og genopbygningsarbejdet lykkedes kun delvis i årene før 1948. Heldigt var det dog, at man undgik arbejdsløsheden, der havde kastet sine skygger over en stor del af mellemkrigstiden. For erhvervslivet som helhed var det betydningsfuldt, at produktionen 1947 nærmede sig førkrigniveauet, om end ydelsen pr. arbejdsdag lå lavere end før krigen. Men forbrugsbegrænsningen kunne ikke opretholdes, og af flere grunde faldt det svært at sætte produktionen yderligere i vejret. 1946 og 47 var nettoinvesteringen i nyanlæg reelt kun halvt så stor som før krigen.

Når *landbruget* 1945—48 fik en økonomisk nedgangsperiode med en gennemsnitsforrentning på kun 3,2 % af den investerede kapital mod 7 % 1940—45, skyldtes det navnlig de ugunstige priser for landbrugseksporten. Den blev genoptaget en måned efter befrielsen, men langvarige forhandlinger med England (og dets allierede) resulterede i en prisnedgang på ca. 10 % for leverancerne i sommeren 1945, og efter at krigen med Japan i august var afsluttet, blev der fra engelsk side udvirket en ny prissænkning. Denne prisoverenskomst fik også indflydelse på afsætningen af danske landbrugsvarer i andre lande og virkede hemmende på produktionen. Importen af foderkorn udeblev efter befrielsen, men en del oliekgær kom frem, og Danmark fik en god høst trods den ringe gødningstilførsel. Sættes landbrugsproduktionen i 1938 = 100, var procenttallene for 1945 som følger: mælk 79, smør 70, oksekød 84, flæsk 58 og æg 43. Også i 1946 var høstudbyttet forholdsvis stort, men kun produktionen af kød og ost nåede over førkrigniveauet. Såvel smør- som flæskeeksporten var dog stigende.

1946 bragte en merindførsel på over 1200 mill. kr., hvilket især skyldtes samhandelen med England, der ikke kunne yde fortsat kredit. Samhandelen *skulle* derefter balancere, og Danmark, der i 1947 gennemførte en „spareplan“ for udenrigshandelen, måtte kræve højere smør- og flæskepriser, hvis eksporten skulle forøges. I begyndelsen af 1947 opnåede landbruget en del prisforhøjelser for eksporten til England. Selv om importindskrænkning var tvingende nødvendig og naturligvis indgik i „spareplanen“, måtte der indføres foderstoffer og kunstgødning til større beløb end i 1946. Høsten i 1947 skuffede, idet udbyttet blev mere end 20 % ringere end i de foregående år. Frosten havde om foråret ødelagt henved $\frac{3}{4}$ af hvedearealerne og en del af

ruget; det meste måtte omsås med foderkorn. I den tørre sommer blev høhøsten yderst ringe. Korn måtte indføres i betydelige mængder, og hornkvægbestanden blev reduceret med godt 10 %, svinebestanden indtil marts 1948 endnu mere. I de sidste måneder af 1947 blev dog nedgangen i smør- og flæskeproduktionen opvejet ved en kraftig prisstigning, især på eksport til Belgien og Svejts, der for en tid aftog det meste af smørret. I kraft af en ny handelsaftale med England i februar 1948 opnåede landbruget også bedre priser på vort hovedmarked.

Som det vil ses, opfordrede landbrugets forhold i de første efterkrigsår ikke til store produktionsmæssige fremstød og altså heller ikke til betydelige nyinvesteringer. 1947—48 indtraf endvidere den omtalte besætningsindskrænkning, der midlertidigt gav penge i kassen, og endelig prisstigningen. Her har man da den væsentligste forklaring på, at ikke mindst landbosparekassernes indlånskapital blev stærkt forøget 1945—48. I Bondestandens Sparekasse voksede den samlede indskuds-sum fra 304 til 407 mill. kr. i de tre regnskabsår, og kun i det sidste var der en ret kraftig opgang i udlånsvirksomheden, der må ses i forbindelse med en kursnedgang i kreditforeningernes åbne serier.

Under krigen og frem til 1947 blev *landbrugets prioritetsgæld* forøget med 346 mill. kr. Tilvæksten var ikke særlig betydelig, mere iøjnefaldende var ændringerne i gældens sammensætning. Kreditforeningslånene steg med næsten $\frac{1}{2}$ milliard kr. eller fra 48 til 55 % af de samlede prioritetslån. Statens samt bankers og sparekassers udlån til landbruget var derimod aftagende. Sparekassernes andel i prioritetslånene gik ned fra 17 til knapt 15 %. Denne udvikling var ganske naturlig i en periode, hvor obligationsrenten til stadighed var faldende, mens en sparekasses udlånsrente naturligvis kun blev ændret, når dens styrelse tog beslutning derom. Forandringer af denne natur krævede omhyggelige overvejelser, som det også var tilfældet i Bondestandens Sparekasse. Her regnede man som omtalt i krigsårene med en del omprioriteringer til fordel for kreditforeningslån. I mange tilfælde blev låntagerens gevinst dog sikkert ret ringe.

Indenfor Sparekassens ledelse var de handelspolitiske forhold ofte genstand for drøftelse i disse år. Den stigende valutagæld vakte angstelse, så længe man ikke havde sikre forhåbninger om, at højere eksportpriser ville rette på misforholdet. „Vi burde ikke have købt mere, end vi solgte for“, hævdede *Rs. Jensen* i tilsynsrådets januarmøde 1947.

Interessen samlede sig om en økonomisk politik, der kunne føre til en stabilisering af kroneværdien og styrke opsparingsviljen ikke mindst hos ungdommen. Bondestandens Sparekasse søgte målbevidst at fastholde en rentepolitik til gavn for sparerne, der ellers var udsat for at blive de egentlige tabere som følge af den økonomiske udvikling siden 1939—40.

Allerede i efteråret 1945 var der uro om *rentespørgsmålet*. På årsmødet i sparekassernes landsforening var det den almindelige opfattelse, at 4 % rente på opsigelse ikke kunne holde. Ved tilsynsrådets møde et par dage senere (26. sept.) blev disse udtalelser refereret, men direktionen anbefalede at se tiden an. Rådets formand, *Hans Nielsen*, sluttede sig hertil, mens *J. Smørum* mente, at der kunne blive anledning til snart at forberede en rentenedgang. Fire måneder senere blev spørgsmålet indgående drøftet i tilsynsrådet. Nationalbanken havde den 15. januar 1946 nedsat diskontoen fra 4 til 3½ %, og nogle sparekasser havde allerede ved nytårstid nedsat indlånsrenten. Under forhandlingerne betonedede *Rasmus Jensen*, at 4 % p. a. (på opsigelse) vedblivende var mest tilfredsstillende, hvis Sparekassens økonomi kunne bære det, navnlig da Bondestandens Sparekasse utvivlsomt var toneangivende blandt de fleste sjællandske sparekasser. Gdr. *H. P. Jensen*, Fredsgårde, der var indvalgt i juni 1945, fremhævede hensynet til de gamle sparere som særligt tungtvejende.

Direktionen gav udtryk for det samme i årsberetningen 1945—46: „Sparekassen ser en opgave i længst muligt at yde en rimelig rente til de trofaste sparere, der ikke har anbragt deres midler i faste kapitalgoder, men stolet på renteafkastningen af deres indskud“. Rentepenge-nes købeevne var faldet, mens andre befolkningslag havde opnået højere indkomster, derfor burde den unaturlige pengeregighed ikke føre til en rentenedsættelse, hvorved sparernes stærkt forringede levevilkår blev yderligere beskåret.

Trods alle vanskeligheder lykkedes det også de følgende år Bondestandens Sparekasse at hævde 4 % rente på opsigelse. Denne principfaste rentepolitik mødte både kritik og anerkendelse. Med god grund skrev Sparekassetidendes mangeårige redaktør, docent *Otto Himmelstrup*, ved nytår 1947: „Kampen for at værne de gamle spareres interesser ved længst muligt at holde den 4 %'s sats for gamle indskud har mange steder været næsten heroisk“. På generalforsamlingen s. å. gav

direktør *Krog-Meyer* atter udtryk for ledelsens ønske om at bevare 4 % p. a. som en „normal“ rente på opsigelse. Men han tilføjede, at denne rente for tiden var ude af kontakt med forholdene og *kunne* komme til at koste Sparekassen så mange penge, at dens rentesatser måtte tages op til fornyet drøftelse.

Fastholdelsen af 4 % rente for indskud på opsigelse kom i virkeligheden flertallet af sparerne til gode. I årene 1945—48 var det næsten udelukkende det på opsigelse stående beløb, der steg, nemlig fra 178,3 mill. kr. til 278,4 fordelt på 96.000 konti. Det på almindelige sparevilkår indestående voksede med 14 mill. kr. til 100,4 millioner, mens checkkonti gik godt 11 mill. tilbage og pr. 31. marts 1948 kun beløb sig til 28,3 mill. kr. — Det samlede antal konti var nu 176.400.

Udlånsvirksomheden var længe kun svagt stigende. Først 1947—48 blev der tale om en forøgelse af prioritetslån i landbrugsejendomme, fra 78,4 til 81,4 mill. kr. Derimod var udlån mod pant i beboelsesejendomme 1945—48 steget fra 10,3 til 23,9 mill. kr. Såvel antallet af prioritetslån som lånesummerne var ganske vist år efter år størst i afdelingen for landbrugsejendomme, hvor afdragene og de ekstraordinære indfrielse naturligtvis var langt større end i afdelingen for beboelsesejendomme. Sparekassens udlån mod håndpant og mod selvskyldnerkaution blev i de tre år fordoblet, mens andels- og kommune-lån voksede fra 15,7 til 21,4 mill. kr. — I regnskabsåret 1947—48 sporedes virkningerne af den dårlige høst i terminsrestancerne, og der blev trukket 4 mill. kr. mere på kassekreditkontiene end året før. Der var heller ikke som de foregående år en betydelig opgang i checkindskud, der jo fortrinsvis omfattede landbrugets driftsmidler.

Unge landmænd, der med tiden ville købe eget landbrug, måtte med nogen uro bemærke, at ejendomspriserne, efter en midlertidig nedgang i 1946, påny var stigende. De lå i 1948 næsten dobbelt så højt som 1938—39. Bondestandens Sparekasse var gennem sin almindelige udlånsvirksomhed indstillet på at formidle ejendomsoverdragelser på rimelige vilkår, men ville gerne give nogle af de unge en særlig håndsrækning og samtidig opmuntre sparelysten. De stærkt stigende lønninger havde jo givet landbougdommen ganske gode opsparingsmuligheder.

På Sparekassens 90-årsdag i 1946 besluttede tilsynsrådet at oprette et legat med en kapital på 100.000 kr. til støtte for sparsommelige

unge landmænd. Direktionen havde nogen tid forinden ladet udarbejde vedtægter, og med juridisk bistand blev fundatsen nærmere udformet i begyndelsen af 1947. Den endelige vedtagelse fandt sted i tilsynsrådets møde den 27. juni s. å. „Den sjællandske Bondestands Sparekasses legat for unge landmænd“ havde tilknytning til en i oktober 1937 oprettet afdeling for formålsopsparring, „Foden under eget bord“ (jfr. ovenfor s. 278 f.). Legatet skulle især yde støtte i form af rentefri lån „til værdige unge mennesker, såvel mænd som kvinder, der agter at erhverve bestående eller oprette egen landbrugsejendom og landbrugsbedrift“. Det kunne dog også søges af unge, der ønskede støtte til at erhverve anden selvstændig virksomhed. Lånene skulle normalt være afdragsfri i 2 år og derefter afdrages gennem 10 år. 1947—48 blev der uddelt 5 portioner på ialt 33.000 kr. Sparekassen ville på denne måde bidrage til, at en del unge kunne opnå egen virksomhed, efter at de i et passende åremål havde vist udpræget sparevilje.

Bondestandens Sparekasse medvirkede 1946—47 ved oprettelsen af 20 såkaldte *spareklubber*, som oftest i samarbejde med den stedlige „Unge Landmænd“-forening. Disse spareklubber talte pr. 31. marts 1947 ca. 650 medlemmer med en samlet opsparing på 390.000 kr. Ved at forpligte sig til at opspare et vist beløb pr. måned ville mange unge, under indflydelse af „sammenholdets og eksemplets magt“, gennem sådanne klubber komme i vane med en regelmæssig opsparing, som i det lange løb kunne blive af meget stor betydning.

Sparekassens *obligationsbeholdning* voksede 1945—48 fra 189,5 til 271,9 mill. kr. Det var navnlig de store sparekasser, der havde størstedelen af deres midler anbragt i stats- og kreditforeningsobligationer, mens deres udlån mod pant i fast ejendom ikke steg i samme forhold som for kreditforeningernes vedkommende (jfr. hvad der ovenfor er anført om prioritetsgældens sammensætning). „Bag denne forskellige udvikling hos sparekasser og kreditforeninger ligger den kendsgerning, at sparekasserne i deres arbejde for at udvide deres virksomhed på dette for os klassiske udlånsområde oplevede det, at for hvert nyt lån, vi erhvervede, fik vi gamle lån til mindst det samme beløb opsagt, fordi debitorerne under de særlige renteforhold foretrak et kreditforeningslån (ofte uden nævneværdig fordel). At vi har kunnet anbringe de penge, vi ikke fik udlånt direkte, i kreditforeningernes obligationer, er en ringe trøst“, erklærede direktør *J. Toftegaard* i foråret 1948.

I modsætning til formanden for Danmarks Sparekasseforening (der i 1947 havde afløst Fællesrepræsentationen for de danske Sparekasser) var direktør *H. Krog-Meyer* taknemlig over, at det havde været muligt for sparekasserne at investere i kasseobligationer. I en periode, hvor den kunstige pengeregighed medførte lav rente og dermed det høje kursniveau, blev kreditforeningslån fordelagtigere end sparekasselån. Men for de sparekasser, der foretrak — trods adskillig modstand — at holde indlånsrenten høj, var det en hjælp, at indlånsoverskudet kunne anbringes i de forhåndenværende kasseobligationer af enhver art. At de fleste sparekassers udlån gik tilbage eller stagnerede, var den pris, der måtte betales i sparernes interesse. „Det skal ikke fortrydes: rentefaldet blev holdt væsentligt i tømme, og vi har skabt en goodwill overfor os i befolkningen“. Faldet var blevet langt stærkere, hvis sparekasseledere ikke i de drøje år i ord og handling havde bremset op for rentenedgangen. „At så kreditforeningerne i samme periode har kunnet forøge deres udlån ..., bl. a. fordi vi valgte at tilgodese vore trofaste spareres interesser, skal fra min side være dem vel undt. Vor tid kommer nok!“

Udviklingen i de nærmest følgende år skulle på dette punkt give *Krog-Meyer* ret.

I Marshall-planens tegn. Mekaniseringen. Devaluering og valutakrise.

Når den økonomiske genrejsning i de første år efter 2. verdenskrig kun gjorde langsomme fremskridt, skyldtes det for en stor del den vanskelige samhandel mellem landene. Mange europæiske lande var ligesom Danmark interesseret i et bedre bytteforhold, og her fik den såkaldte *Marshall-plan* (opkaldt efter den amerikanske udenrigsminister, der i juni 1947 udkastede tanken) sin store betydning. USA imødekom 16 europæiske staters dollarsbehov, men hjælpen blev til lige administreret af en europæisk økonomisk samarbejdsorganisation, OEEC, med repræsentanter for alle medlemslande. I årene 1948—52 blev da Marshall-hjælpen ydet i form af varer, enten som lån eller som gave til modtagerlandenes regeringer, der — som regel i forståelse med erhvervsorganisationerne — lod private importører overtage varerne. I Danmark indgik betalingen for Marshall-varerne på en særlig konto i Nationalbanken og blev dels brugt til pengesaning, dels til erhvervslivets fremme (fra 1950).

Et hovedtræk i det 4-årige genopbygningsprogram (regnet fra 1. juli 1948) var en liberalisering (frigørelse) af handelen, hvorved først 50, senere 60 og tilsidst 75 % af medlemslandenes import blev frigivet. Denne betingelse kunne dog lempes, hvor særlige grunde talte derfor, og det var tilfældet for Danmarks vedkommende. I 1950 vedtoges en europæisk betalingsordning, der gjorde det muligt at overføre tilgodehavender til andre deltagerlande. At flere europæiske lande takket være Marshall-hjælpen blev mere købedygtige, var også en fordel for danske eksporterhverv.

Formålet med Marshall-hjælpen var, at den skulle tjene til en virkelig økonomisk genopbygning, en stærk produktionsforøgelse, og ikke — som nogle frygtede — blot blive en art socialhjælp for valutasvage lande. De ca. 1600 mill. kr. (270 mill. dollars, hvoraf kun 34 mill. som lån), som Danmark modtog, bidrog meget til en sanering af dansk pengevæsen, og selv om vort land ikke havde større nytte af liberaliseringen, skete der en væsentlig forbedring af handelsbalancen. Men kronens devaluering i 1949 og prisstigningen efter Koreakrigens udbrud i 1950 havde en uheldig indvirkning, selv om den produktionsmæssige fremgang fortsatte, og landbruget havde en række gode høstår, samtidig med at mekaniseringen og rationaliseringen skred frem.

Den sjællandske Bondestands Sparekasses regnskaber fra Marshallperioden 1948—52 giver et tydeligt indtryk af, at der skete noget i disse år, men siger ikke uden videre *hvad*. Efter den stærke stigning af indskudssummerne 1945—48 fulgte en jævner opgang fra 407 til godt 440 mill. kr. i 1951, men i det følgende regnskabsår en nedgang på 13 mill. kr. Samtidig voksede imidlertid udlånsvirksomheden ganske uhørt, nemlig fra 142 mill. kr. i 1948 til en udlånskapital på henved 265 mill. kr. i 1952. Selv om halvdelen af tilvæksten skyldtes lån i beboelsesejendomme, var der plads for meget betydelige investeringer i den omfattende erhvervsmæssige udbygning, som fandt sted i disse år. Landbrugets mekanisering og andre forbedringer lagde også beslag på store summer, der enten allerede indestod i banker og sparekasser eller indtjentes som følge af forøget produktion til priser, der gennemgående var stigende.

For landbruget og for landet som helhed fik det stor betydning, at der skete en bedring i bytteforholdet mellem import- og eksportvarer.

En ny handelsaftale med England i begyndelsen af 1948 medførte, at smørprisen steg 33, baconprisen endog 40 %. Hertil kom, at produktionen lå højere end beregnet i det langtidsprogram, Marshall-landene havde opstillet. Flere af det danske landbrugs hovedprodukter nåede allerede i 1950 op på produktionstallet for 1952. Høstudbyttet, der i 1947 lå under 100 mill. afgrødeenheder, steg til 117 mill. i 1948 og var for de følgende tre år gennemsnitligt ca. 130 mill. afgrødeenheder. Når husdyrproduktionen steg endnu mere, således at man anslog landbrugsproduktionens tilvækst 1947—51 til 45 %, skyldtes det ikke større foderstoftilførsler. Det danske landbrug blev netop i disse år mere selvforsynende end nogensinde. Grovfoderproduktionen forøgedes, og takket være den omfattende ensilering og den udvidede dyrkning af proteinrige foderplanter fik den hjemlige produktion langt større værdi. Og Marshall-hjælpen muliggjorde en længe tiltrængt udbygning af hele produktionsapparatet. Mekaniseringen tog fart.

De forandringer, der skete i årene efter 1947, er så betydningsfulde, at man må tilbage til andelsbevægelsens gennembrud i firserne, navnlig oprettelsen af de mange hundrede andelsmejerier landet over, for at finde en passende sammenligning. Naturligvis var der siden 1. verdenskrig sket meget betydelige fremskridt, navnlig m. h. t. anvendelsen af elektrisk kraft. Det angives, at der i 1944 var 27.800 landbrugs-ejendomme, der benyttede forbrændingsmotorer, 123.000 havde elektromotorer og 14.500 benyttede *traktorer*. Det var de sidste, traktorerne med tilhørende arbejdsmaskiner, der fik deres egentlige gennembrud i Marshall-perioden. Efter de foreliggende oplysninger tegnede udviklingskurven sig således:

	Antal traktorer	Antal ejendomme, der benyttede traktorer
1945	4.440	15.000 (anslået)
1948	6.885	20.000 (anslået)
1950	17.844	50.000
1951	25.317	70.000
1952	32.407	90.000
1953	43.316	105.000

Endnu i 1948 havde kun hver 10. landejendom gjort brug af traktorer, men 5 år senere mere end halvdelen. Fremgangen fortsatte: i 1956 fandtes der 68.500 traktorer på landbrugsejendomme, og antagelig fik endnu flere ejendomme arbejdet udført af maskinstationer. Det kan ikke undre, at antallet af heste blev halveret: i 1948 554.000, i 1956 282.000. — Et andet iøjnefaldende udslag af mekaniseringen vedrørte kvægbesætningen. I 1944 havde 30.400 ejendomme malkeanlæg, i 1953 102.200 og i 1956 128.900. Mange andre tekniske forbedringer, der krævede betydelige investeringer, har i høj grad bidraget til den produktionsmæssige fremgang og den rationalisering af landbrugsarbejdet, der karakteriserer efterkrigstidens landbrug. Man har anslået landbrugets samlede investeringer i maskiner og redskaber i årene 1948—53 til ca. 800 mill. kr.

Samtidig var landbrugets arbejdsforhold under forandringens lov. Det bliver undertiden sagt, at mekaniseringen var nødvendig, fordi arbejdskraften svigtede, men også det modsatte gøres gældende: at maskinerne har overflødiggjort en mængde landbrugsmedhjælpere. Forholdet er det, at antallet af mandlige helårs-medhjælpere, der allerede i 1930'erne var gået nogle procent ned og som i 1939—40 udgjorde godt 195.000, i de følgende 8 år gik ca. 50.000 tilbage og derefter fra 1947—48 til 1955—56 endnu godt 25.000. Også antallet af kvindelige medhjælpere var i stærkere tilbagegang før 1948 end i den store mekaniseringsperiode. Hvad enten bortvandringen fra landbruget var helt frivillig eller delvis fremtvunget, hørte den utvivlsomt til de faktorer, der måtte fremme rationaliseringen.

Landbruget havde i 1948 opnået bedre priser for sin eksport til England, men husdyrproduktionen blev formindsket efter den dårlige høst 1947, og driftsomkostningerne var stigende. 1948 og 49 blev imidlertid gode høstår, kvægbesætningerne nærmede sig den tidligere størrelse, og svinebestanden blev forøget derudover. En handelsaftale med England i juni 1949 gik ud på, at Danmark indtil efteråret 1955 skulle levere dette land 75 % af sin samlede smørekseport til priser, der hvert år i det højeste kunne ændres med $7\frac{1}{2}$ % i op- eller nedadgående retning. Ved indgåelsen betød denne langtidsaftale et prisfald på godt 15 %, og samtidig var eksporten til andre lande aftagende.

Allerede før Marshall-overenskomsten var mange af de restriktioner og „ordninger“, der i de første efterkrigsår havde haft indflydelse på det økonomiske liv, under gradvis afvikling. Efter et folketingsvalg i oktober 1947 afløste *Hans Hedtofts* socialdemokratiske ministerium Knud Kristensens venstreregering. Det ændrede ikke udviklingens tendens. Betegnende nok blev det kort efter ved forlængelsen af vareforsyningsloven og prisloven fastslået, at en tilbagevenden til mere normale forhold i erhvervslivet skulle forberedes. 1948—49 gik man videre ad denne bane. Iøvrigt blev mindretalsregeringernes tid præget af politiske forlig, navnlig om beskatningen. *H. C. Hansen* var finansminister til september 1950.

I efteråret 1948 ændredes forholdene på pengemarkedet. Obligationskurserne begyndte at falde, delvis som følge af et stort udbud af statsobligationer, og den effektive rente steg ca. $\frac{1}{2}$ procent. Da lånebegæringernes tal nu voksede, vedtog tilsynsrådet den 5. november at tage stiftelseskendelse af *alle* prioritetslån, foreløbig 2 %. Desuden blev administrationsbidraget fra 11. december forhøjet fra $\frac{1}{2}$ til 1 promille i hver termin. Sparekassen var, sine traditioner tro, mest tilbøjelig til at imødekomme ansøgere, når de selv eller deres slægt tidligere havde haft forbindelse med Bondestandens Sparekasse. Men det blev overfor kontorstederne fremhævet, at der ville blive vist større tilbageholdenhed m. h. t. långivning overhovedet og kun undtagelsesvis ydet lån til indfrielse af gammel prioritetsgæld.

For at styrke Sparekassens dalende indtjeningssevne besluttede ledelsen at gå et skridt videre. Den 3. december 1948 foreslog direktionen at forhøje renten af *nye* lån uden foreløbig at ændre betingelserne for de gamle. I tilsynsrådet rejste der sig en livlig diskussion. Var det principielt forsvarligt at stille den ene låntager anderledes end den anden? Meningerne var delte, men hensynet til „de gamle lånere“ sejrede. Iøvrigt ville de nye lån være særdeles fordelagtige, selv efter den vedtagne forhøjelse på gennemgående $\frac{1}{4}$ %. For de gamle 1. prioritetslån var rentesatsen vedblivende kun 4 % p. a. samt 1 promille administrationsbidrag halvårlig. Sparekassen havde — som det hed i årsberetningen 1948—49 — gerne villet „vise sin erkendtlighed mod de låntagere, som under det ændrede renteniveau i krigs- og efterkrigsårene forblev i Sparekassen med deres lån uden at lade sig friste til omprioritering“.

I en nytårsartikel 1949 vurderede direktør *Krog-Meyer* sparekasser-nes stilling på længere sigt. Hvis ikke obligationskurserne rettede sig, kunne situationen blive trykkende, om end lettest for „de af os, der har forholdsvis mange korte papirer“. Men havde man ikke til sin tid investeret i obligationer, ville mange sparekasser have været nødt til at halvere indlånsrenten. Sparerne fik som kompensation for dyrtiden en anstændig rente, og sparekasserne hjalp at dæmme op mod rentefaldet: „... vi betalte det med stærkt forringet overskud og dermed følgende beskeden henlæggelse til reserverne, og vi må — sandsynligvis — betale videre i en årrække fremefter gennem kurstab, mindre likviditet og deraf følgende indskrænket bevægelsesfrihed“.

Ud på vinteren skete der et omslag i penge- og finanspolitikken. En del af bankernes „bundne“ kasser blev frigjort, og skattelempelser bidrog ligeledes til, at købekraften blev udvidet. Man ventede vel fra rigsdagsflertallets side, at disse lettelser kunne opmuntre til såvel øget produktion som opsparing, men skattelettelsen blev bl. a. kritiseret af fhv. finansminister *Thorkil Kristensen*. Han anbefalede i stedet en skatteomlægning, der kunne virke mere effektivt forbrugsbegrænsende, og foreslog, at statens overskud blev båndlagt og anvendt til nedbringelse af den omtalte reguleringskonto i Nationalbanken. På denne baggrund må det også ses, når direktør *Krog-Meyer* i forsommeren 49 opfordrede de ledende til at anvende de i henhold til Marshall-aftalen bundne beløb til en sanering af landets pengevæsen, en stabilisering af pris- og omkostningsniveauet, så Danmark kunne blive i stand til at konkurrere på lige fod med udlandet. Det syntes betænkeligt at frigive midler f. eks. til skolebyggeri, social forsorg m. fl. formål, der ikke tjente til forøgelse af eksporten.

I sommeren 1949 steg obligationskurserne atter, og man nærde forventninger om et lavere renteniveau. — Den 18. september traf regeringen i samråd med erhvervsorganisationerne og flertallet af de politiske partier en meget indgribende afgørelse. Den danske krone blev devalueret i forhold til dollars og anden hård valuta, en nedskrivning på ca. 30 %. De nordiske lande havde endnu en gang fulgt kursudviklingen indenfor sterlingområdet.

Devalueringen syntes nødvendig, hvis Danmark skulle undgå en landbrugskrise. Eksporten gik jo især til England, mens en stor del af importen kom fra dollarsområdet. Prisstigninger på indførte varer ville

følge, og sparerne måtte blive særlig hårdt ramt, hvilket næppe kunne undgå at svække opsparingslysten. Med rette blev der talt og skrevet om „de værgeløse sparere“. En nordsjællandsk sparekassedirektør iagttog befolkningens reaktioner: „Folk synes at forstå, at der ikke er noget at gøre — *det er skæbne!*“

Men kunne skæbnens slag ikke være afbødet en smule? Hvis devalueringen af kronen ikke i fuld udstrækning havde fulgt det engelske pund, ville sparerne have følt det som en vis hensyntagen, og landbruget havde formentlig klaret sig endda. Nu erkendte de fleste den bitre sandhed i, hvad et hovedstadsblad skrev i en årsoversigt: „Efter forrige krig var det spekulanterne, der måtte betale. Denne gang er det blevet sparerne“. Ikke for intet fik man travlt med at diskutere forholdsregler til sikring af fremtidig opsparing. Men også erhvervene fik devalueringens følger at mærke. Priserne på mange importvarer, f. eks. foderstoffer, var stærkt stigende, mens eksportpriserne faldt. Det voksende underskud på betalingsbalancen kunne kun delvis dækkes ved Marshall-gaver, ny gældsstiftelse syntes nødvendig, og fortsat prisstigning kunne ventes. „Inflationens mølle maler videre i Danmark, langsomt, men ubarmhjertigt og sikkert“, skrev Krog-Meyer i maj 1950.

Landet havde hårdt brug for større eksport, og ved at nedskære investeringerne i maskiner, råvarer m. v. ville man jo formindske den fremtidige produktion. Derimod var forbrugsbegrænsningen stærkt påkrævet, helst gennem frivillig opsparing. Men devalueringen var unægtelig ingen god reklame for sparesagen, der nu i højere grad fik de politiske partiers bevågenhed. Fra radikal side blev der i foråret 1950 foreslået nedsættelse af en kommission til undersøgelse af den private opsparing. I marts sluttede de fire gamle partier et penge- og finanspolitisk forlig, der bl. a. omhandlede nye statslån og Marshallpenge til erhvervene, således til fremme af landbrugets selvforsyning med foderstoffer (investeringer i ensileringsanlæg m. v.), samt til afskrivning på statens reguleringskonto. Spørgsmålet om kreditstramning eller højere skat på forbrugsvarer (som foreslået af Thorkil Kristensen) stod hen, indtil der ud på sommeren var truffet aftale om en europæisk betalingsordning.

Priserne på verdensmarkedet var 1949—50 stærkt stigende, men uheldigvis blev bytteforholdet for Danmarks vedkommende forringet,

idet praktisk talt kun importpriserne steg. Betalingsbalancen blev fra måned til måned mere ugunstig, og da de finanspolitiske foranstaltninger var for svage, greb Nationalbanken fra 4. juli 1950 ind med en *diskontoforhøjelse* på 1 %. Hovedbankerne fulgte efter med en tilsvarende forhøjelse af udlånsrenten, og obligationskurserne gik ned; fra juni til oktober steg den effektive rente fra ca. 4½ til ca. 5 %. I november fulgte en ny, mindre diskontoforhøjelse.

Korea-krigens udbrud sidst i juni havde medført nye prisstigninger på de internationale varemarkeder. Oprustningen i Amerika drev priserne på vore importvarer i vejret (krigsfrygten havde fremkaldt forøget efterspørgsel), mens langtidsaftaler længe holdt prisen på danske eksportvarer nede. Forbrug og investering krævede i 1950 ca. ¾ milliard kr. udover nationalindkomsten, og under disse forhold gik opsparingen tilbage. Ser man bort fra rentetilskrivningerne, var der 1950—51 i de danske sparekasser en nedgang i spareernes samlede tilgodehavende på ca. 100 mill. kr. og 1951—52 en noget større tilbagegang. I samhandelen med andre lande forringedes bytteforholdet yderligere under Korea-krigen og var i 1951 nede på 60 % i forhold til stillingen før devalueringen. Der var fortsat et stort betalingsunderskud, skønt prisstigningen omsider nåede landbrugsvarerne. Flæskeproduktionen var en tid stærkt stigende, men de ret ugunstige prisforhold medførte, at svinebestanden blev reduceret. Først fra oktober 1951 blev Englands-priserne væsentligt forhøjet. Når landbrugets forrentningsprocent i perioden 1948—52 var usædvanlig høj, havde de gode høstår en stor del af æren. Investeringen i maskiner og andre forbedringer syntes at have betalt sig.

Den økonomiske situation blev ofte livligt diskuteret indenfor Sparekassens ledelse. Der var tilfredshed med, at man efter 1948 kom bort fra det meget lave renteniveau, men forventningen om en stabilisering af pengeforholdene efter devalueringen blev skuffet. I november 1949 vedtog tilsynsrådet, at også renten af de gamle prioritetslån skulle forhøjes med ¼ % p. a., dog først fra juni termin 1950. Tilsvarende forhøjedes renten af kautionslån, mejerilån med særlig lav rente (3½ %) samt en del nye andelslån, mens rentesatserne for gamle lån til andelsmejerier og elektricitetslåneforeninger uforandret var henholdsvis 4 og 4½ %.

På tilsynsrådets majmøde 1950 gav den forestående ejendomsskyldvurdering anledning til, at man drøftede eventuelle forhøjelser af Sparekassens lånetilbud udover den gradvise forhøjelse i det sidste par år. Formanden, *Herman Christensen*, fandt det for tidligt at træffe en endelig beslutning, men så hen til en ny ordning, hvorefter der kunne ydes særlige, kortfristede lån mod pant i besætning og inventar; hertil krævedes en lovændring. Næstformanden, *Alfred Madsen*, var af den opfattelse, at frygten for yderligere devaluering drev købesummen op over forrentningsværdien, og *Chr. Rasmussen* mente, at højere sparekasselån ville betyde højere priser, idet sælgerprioriteten ofte blev sat i et bestemt forhold til 1. prioriteten.

Lånevirkomheden var 1948—49 stigende, 1949—50 aftagende, det følgende regnskabsår atter ret kraftigt stigende, især m. h. t. lån mod pant i beboelsejendomme. Det er bemærkelsesværdigt, at de nye prioritetslån i landbrugsejendomme gennemgående kun var nogle få procent større end tre år tidligere. Derimod blev totalsummen af de nye lån i beboelsejendomme forhøjet betydeligt, sammenlignet med de foregående år, og det samme gjaldt andels- og kommunelånene. Det statsstøttede boligbyggeri havde i disse år sin store tid, mens landbrugets investeringer i maskiner, ensilagebeholdere m. v. for en væsentlig del blev klaret af landmændene selv, takket være forøgede indtægter og ved udtræk på sparekassebogen af midler, der var opsparet gennem adskillige år. Ved udgangen af 1951 beregnede man, at omtrent halvdelen af landbrugets nettoudbytte blev investeret i forbedringer og nyanskaffelser.

Nødvendigheden af at nå frem til en samlet løsning på det pengepolitiske problem og genrejse tilliden til dansk valuta blev — som naturligt var — stærkt fremhævet på generalforsamlingen i 1950. Få dage senere kom den nævnte diskontoforhøjelse, men regeringens indsats blev udskudt til efter folketingsvalget den 5. september. Det bragte ingen klar afgørelse, men efter at tinget ved en afstemning i oktober havde vedtaget at ophæve smørrationeringen, trådte ministeriet Hedtoft tilbage, og *Erik Eriksen* dannede en venstre-konservativ regering med *Thorkil Kristensen* som finansminister. Det nye ministerium ville søge at skabe balance i landets økonomi ved finanspolitiske foranstaltninger. Sidst i november blev der sluttet et politisk forlig bl. a. om en

lovgivning til forbedring af valutastillingen. 25. november vedtoges love om *bunden opsparing* for 1950—51 og 51—52. De pålignede opsparingsbeløb skulle indsættes på spærret konto i banker og sparekasser (delvis tilbagebetaling fandt sted sidst på året 1958), men selv om sparekasserne på denne måde fik mange nye indskydere, var det samlede indlån dalende.

Regering og rigsdag havde taget et prisværdigt initiativ, men nye skridt blev nødvendige. Selv om priserne på landbrugsprodukter efterhånden steg, var betalingsbalancen stadig i fare, og der kunne da ventes yderligere kreditstramning. På tilsynsrådets januarmøde 1951 imødeså man en ny rentestigning, hvis der ikke på rigsdagen blev enighed om vidtgående foranstaltninger, og den 27. april fastslog direktionen, at den lave rentes tid syntes at være forbi foreløbig. *L. P. Mortensen* og *Einar Nielsen*, Tvingbro, anbefalede en renteforhøjelse; den meget betydelige forskel mellem sparekasserente og obligationsrente fristede indskyderne til at købe obligationer. Tilsynsrådet besluttede, at Sparekassen skulle åbne en *ny afdeling til 4½ % rente*, såfremt forhandlingerne mellem sparekasser og banker muliggjorde en renteforhøjelse. Den nye afdeling blev oprettet fra den 15. juli, med 7 måneders opsigelsesvarsel. Ikke mindre end 132,7 mill. kr. blev 1951—52 overflyttet til 4½ %-afdelingen. — Fra 1. april 1951 var Sparekassen gået over til kun een rentetermin om året for alle sparekassebøger.

I december 1950 forhøjedes kendelsen af nye prioritetslån til normalt 3 %, for korte lån dog noget mindre; undtaget var bl. a. grundforbedringslån. Sparekassens revisor, fhv. folketingsmand *Marius Jensen*, spurgte i april 1951, om kendelserne af nye lån eller tillægslån ikke burde være så høje, at de kunne dække kurstabet på obligationer, som det kunne blive nødvendigt at realisere for at imødekomme lånebegæringerne.

1951 blev et år, der stillede overordentlig store krav til Bondestandens Sparekasse. Den økonomiske situation var præget af kreditstramningen og den anstrengte likviditet. Trods de skærpede udlånsbetingelser voksede antallet af lånebegæring, og fra 1. april til årets udgang gik indskudskapitalen næsten 40 mill. kr. tilbage. Månederne august-oktober var særlig vanskelige. Som andetsteds omtalt døde direktør *V. Larsen* midt i august, og *J. Aarup* indtrådte i direktionen på et tidspunkt, hvor arbejdet og ansvaret var særlig byrdefuldt. Det blev 1951-

52 nødvendigt at sælge obligationer for ca. 18 mill. kr. Blandt Sparekassens nye låntagere i denne pengeknappe periode var nogle af landbrugets større virksomheder, der i landbrugseksportens interesse opnåede lån til byggeri og modernisering.

Valutastillingen bedredes imidlertid, og for landet som helhed blev pengesituationen lettere. Indlånene var fra januar 1952 atter stigende, men det store kurstab ved det ekstraordinære salg af fondsbeholdningen måtte — som *Einar Nielsen* fremhævede — opfordre til at styrke Sparekassens reserver i fremtiden. I marts vedtog tilsynsrådet efter forslag af *L. P. Mortensen* at forhøje ydelsen af nye annuitetslån i landejendomme fra $5\frac{1}{2}$ til 6 % p. a. og give tidligere låntagere samme mulighed. Da renten var uforandret, ville løbetiden blive ca. 37 i stedet for ca. 48 år, som måtte anses for en urimelig lang amortiseringstid. Mange låntagere ville foretrække en hurtigere afvikling af deres gæld og derved styrke Sparekassens likviditet i den kommende tid. — Samtidig blev det vedtaget, at opsigelsesvarslet på $4\frac{1}{2}$ %'s sparekassebøger fra 15. juli 1952 skulle nedsættes fra 7 til 6 måneder.

Udviklingen syntes at bære hen mod større stabilitet i det økonomiske liv, idet der var opnået en vis harmoni mellem statens finanspolitiske bestræbelser og Nationalbankens rentepolitik. På generalforsamlingen i juni 1952 udtalte direktør *Krog-Meyer* sin anerkendelse af den indsats, der i det forløbne år var gjort fra det offentliges side for at stimulere pengenes købeevne og bevare opsparingens værdi. Såvel de høje skatter som kreditstramningen havde tjent til formålet og genrejst troen på, at det dog kunne lønne sig at spare. Men „forældede former for beskatning“ betog mange lysten til at få deres gæld nedbragt, mens tiden var inde. Formuebeskatningen havde som følge af nutidens indkomstfordeling helt tabt sin berettigelse, hævdede han. I de fremkomne planer om *præmiering* af opsparing så han kun et første, fاملende forsøg.

Selv om den økonomiske situation viste større stabilitet, var tilsynsrådets forhandlinger på majmødet 1952 præget af usikkerhed overfor fremtiden. Hvis valutasituationen forværredes, kunne der — som nationalbankdirektør *Svend Nielsen* gentagne gange havde udtalt — ventes en strammere pengepolitik. Afsætningsforholdene var indtil videre gunstige, men formanden, *Herman Christensen*, pegede på det stærke fald i kornpriserne, der sandsynligvis ville medføre, at priserne på det engelske marked ikke kunne opretholdes.

Den økonomiske udvikling 1952—58. Kreditstramningen.

Marshall-perioden ebbede ud, de sidste gaver og lån modtog Danmark i 1952. Europa var endnu afhængig af hjælp udefra, men store produktionsudvidelser havde fundet sted, og handelen mellem landene var blevet friere. Liberaliseringen omfattede nu for Danmarks vedkommende 75 % af importen. Den europæiske betalingsunion af 1950, EPU, tvang gennem kreditstramning de enkelte medlemsstater til at økonomisere med deres dollarreserver. Der måtte oparbejdes en valutareserve, samtidig med at landet skulle overholde liberaliseringsforpligtelserne indenfor den europæiske samarbejdsorganisation, OEEC, og som medlem af NATO udbygge sit forsvar.

Tiden syntes præget af fremmede, svære bogstav-navne, men genopbygningen og udvidelsen af dansk erhvervsliv efter krigen var nu som før afhængig af befolkningens evne og vilje til at arbejde og foretage en vis opsparing. Denne var ganske vist for lille. Man har beregnet, at den manglende opsparing i 1946 beløb sig til godt 6 % af nationalindkomsten, i 1950 til 3,4 og i 1951 til knapt 1 %. Men endnu var den danske befolkning som helhed for lidt indstillet på at spare.

Indenfor *landbruget* skete produktionsudvidelsen i disse mekaniseringens år i stor udstrækning ved selvfinansiering. Hertil hjalp de gode høstår. 1952 gav et noget større udbytte end det foregående år, men 1953 blev dog rekordåret med 143 millioner afgrødeenheder mod 135 mill. året før. Husdyrproduktionen kunne da forøges, samtidig med at der blev sparet en del på korn- og foderstofimporten. Kvægbestanden var ret uforandret, antallet af malkekøer godt 1½ million, men 1952—54 steg smørproduktionen 17—18 %. Svinebestanden blev fra december 1952 til november 54 forøget fra 3,9 til 5,1 million stk., ligesom kød- og ægproduktionen var stigende.

Landbrugseksporten steg i 1953 ca. 13 %, men afsætningsforholdene var ikke helt stabile. I sommeren 1953 nedsatte England baconprisen med 7½ %, og eksporten til andre lande var nedadgående. Forpligtelsen til at levere England mindst 90 % af den danske baconeksport begrænsede undertiden landbrugets afsætningsmuligheder på de såkaldte sekundære markeder. Smørprisen lå nogenlunde fast (det engelske marked aftog 1952 og 53 godt ¾ af eksporten), og da kornpriserne faldt, var også svineproduktionen stadig rentabel. Men de

store besætninger nødvendiggjorde stigende import af korn og foderstoffer, navnlig efter den våde og dårlige høst i 1954 (kun 124 mill. afgrødeenheder), og svinebestanden måtte reduceres. Endnu før langtidsaftalen med England udløb, gik Danmark med til en prisnedsættelse på $3\frac{3}{4}$ % for bacon, men 1955 bragte nogen prisstigning for såvel smør som flæsk. Vesttyskland aftog i reglen størstedelen af vor kvægeksport og efterhånden stigende mængder af ost og æg, mens det var et usikkert smørmarked. Eksportmulighederne i U.S.A. skuffede.

Også i 1955 blev høsten under middel, men udbyttet af foderkorn var usædvanlig godt. Husdyrproduktionen var derfor af samme størrelse som det foregående år og som helhed rentabel indtil foråret 1956, da landbrugets økonomi kom ud for en alvorlig krise. Smør fra de amerikanske overskudslagre oversvømmede Europa, og dansk smør havde for en tid praktisk talt ingen afsætningsmuligheder på de sekundære markeder. Smørekseportudvalgets afregningstal (smørnoteringen) gik i april-maj ned fra 7,65 til 5,25 kr. pr. kg. Store beholdninger måtte tilbageholdes, før smørprisen i sommerens løb bedredes væsentligt. Også flæskeeksporten gik i 1956 tilbage, men høsten var over middel (138 mill. afgrødeenheder), og den gunstige udvikling af forholdet mellem korn- og flæskepriser opmuntrede landbrugerne til at udvide svineproduktionen. Men der var i det lange løb fare for, at den stærkt forøgede produktion af svinekød og flæsk ikke skulle finde afsætning, og fra landbrugets side blev der i 1957 rejst krav om en brødkornsordning med importforbud for hvede og rug samt garanterede priser for dansk brødkorn. I juli s. å. vedtog folketinget en lov, hvorefter landbrugsministeren kunne fastsætte mindsteprocenter for indmaling af dansk hvede og rug. — Baconpriserne var efter overgangen til friere prisdannelse på det engelske marked (fra oktober 1955) ret svingende, og en regulering af tilførslerne blev drøftet. På smørmarkedet faldt priserne i de første måneder af 1958 katastrofalt; midt i april var afregningstallet 3,50 kr. pr. kg.

Landbrugets stærkt vekslende produktions- og afsætningsforhold i årene 1952—58 må ses i sammenhæng med den økonomiske situation, der fra kvartal til kvartal blev drøftet af tilsynsrådet i Bondestændens Sparekasse i forbindelse med de pengepolitiske forhold. For landbruget som helhed viste femårsperioden indtil 1957 en betydelig nedgang sammenlignet med de fire år 1948—52. Forrentningsprocenten af den

investerede kapital blev af Det landøkonomiske Driftsbureau opgjort til 5,1 (for Sjælland 5,0) mod 8,6 i Marshall-perioden. I regnskabsåret 1957—58 viste regnskabsresultaterne for Sjælland større nedgang end for andre landsdele: en forrentningsprocent på kun 2,2 mod 3,7 som gennemsnit for hele landet. Det sjællandske landbrug synes særlig sårbart, når høstudbyttet af korn og græs er lavt, også fordi kvægholdet er forholdsvis ensidigt indstillet på mælkeproduktion.

I efteråret 1952 gav den økonomiske udvikling stadig grund til optimisme. Der var tale om en vis stabilisering. En kæmpemæssig pengeopsugning havde fundet sted med det formål at forbedre valutaforholdene og sikre en bedre samfundsøkonomisk balance. Sparekasserne havde i modsætning til bankerne formindsket deres obligationsbeholdninger for at kunne øge deres udlånsvirksomhed, men indskudene var endnu kun svagt stigende. I tilsynsrådets septembermøde blev *rentesatserne* livligt diskuteret. Udlånsrenten og kendelser af nye lån var højere i adskillige andre sparekasser, og et par af medlemmerne spurgte, om Bondestandens Sparekasse fortsat kunne fastholde $2\frac{1}{2}$ % renten af indskud på almindelige sparevilkår. I december rejste *Einar Nielsen* påny spørgsmålet, om Sparekassens fortjenstmargin var tilfredsstillende. Meningerne var delte, men efter en længere drøftelse henstillede formanden, *Herman Christensen*, til direktionen at foretage en nøjere undersøgelse. Begge direktører redegjorde i januar-mødet 1953 for deres opfattelse af Sparekassens indtjeningssevne og tilrådede, at man i det væsentlige bevarede de gældende rentesatser. De fleste sjællandske sparekasser gav kun $2\frac{1}{2}$ eller 2 % af indskud på almindelige vilkår. Afgørelsen blev udskudt. Da direktionen i oktober 1953 indstillede, at renten blev forhøjet til 3 %, var motiveringen bl. a., at Sparekassen nu kunne magte det økonomisk. Forhøjelsen blev vedtaget og trådte i kraft fra den 15. november.

Når et par af tilsynsrådets medlemmer var betænkelige ved denne renteforhøjelse, skyldtes det, at det almindelige renteniveau på dette tidspunkt viste nedadgående tendens. Nationalbanken havde den 23. september 1953 nedsat diskontoen fra 5 til $4\frac{1}{2}$ %, og obligationskursene var i den følgende tid stigende, tildels fordi man ventede, at den nye socialdemokratiske regering ville lægge vægt på at holde renten nede.

1953 var i dansk politik det store valgår, hvor *Erik Eriksen* trods nogen modstand indenfor de fleste partier gennemførte en ny juni-grundlov, der afskaffede landstinget og indførte kvindelig tronfølge. Folkeafstemningen den 28. maj gav iøvrigt i alle sjællandske kredse udenfor Storkøbenhavn langt over 45 % ja-stemmer. M. h. t. den økonomiske situation kunne det ved samme tid fastslås, at prisstigningen var standset, og der var stigende likviditet i samfundet, bytteforholdet overfor udlandet var bedret en del, men før septembervalget i henhold til den nye grundlov rådede der uvished om den finanspolitik, regering og folketing ville følge. Dagen efter valget kom så Nationalbankens udspil, diskontoned sættelsen.

Partiernes indbyrdes forhandlinger resulterede i et regeringsskifte. *Hans Hedtoft* dannede for 2. gang ministerium. Finansminister blev *Viggo Kampmann*, der 3 år tidligere for en kort periode havde afløst *H. C. Hansen*, som nu overtog udenrigsministeriet, mens *J. O. Krag* blev minister u. p. med særligt henblik på udenrigshandel og økonomisk samordning. Efter Hedtofts død i januar 1955 blev *H. C. Hansen* tillige statsminister. Skønt den nye finansminister ligesom forgængeren, *Thorkil Kristensen*, advarede mod at forringe overskudet på statens budget, vedtog folketinget skattelettelser for de mellemstore indkomster. Valutastillingen forringedes atter, bl. a. som følge af merimporten. Den 23. juni 1954 forhøjede Nationalbanken påny diskontoen, i forståelse med regeringen, der også søgte at dæmpe den økonomiske aktivitet ved at begrænse bygge- og anlægsvirksomheden. Efter diskontoforhøjelsen blev spørgsmålet om forhøjede rentesatser for alvor aktuelt.

Under forhandlingerne i Sparekassens tilsynsråd i 1953 var der ikke tale om forhøjelse af *udlånsrenten*, snarere om en nedsættelse af kenderne, når tiden var inde. I februar 54 drøftede man bl. a. landbrugets kapitalforhold. Når landmændenes kontante reserver kun var små, skyldtes det, som *L. P. Mortensen* og *Jobs. Hansen* fremhævede, at de nødvendigvis måtte have mange penge stående i de større besætninger og i forbedringer indenfor bedriften. Hertil kom, mente *Jens O. Sørensen*, at de forholdsvis gunstige afskrivningsregler opmuntrede til forskellig nyindretning. Ud på foråret vakte det indgåede arbejdsforlig mørke forventninger om et højere omkostningsniveau. Sparekassen havde imidlertid i regnskabsåret 1953—54 set sig i stand til at

imødekomme nye lånebegæringer til et samlet beløb af 42,6 mill. kr. og havde samtidig kunnet forøge sine reserver. På april mødet blev det vedtaget at oprette en afdeling for kautionsforsikrede lån til maskinindkøb. Direktionen blev bemyndiget til at slutte kontrakt med et forsikringsselskab.

I maj 1954 vedtog tilsynsrådet indtil videre at bibeholde 5 %-kendelsen for lange lån (over 25 år), men foretage en justering nedad for kendelser af kortere lån, ligesom kreditvafgiften på kassekredit til andelsmejerier blev nedsat. Rådet drøftede i formiddagsmødet før generalforsamlingen den 28. juni virkningerne af Nationalbankens forhøjelse af diskontoen til 5½ %. Under den skærpede rentesituation ville lånebegæret uundgåeligt stige, og det vedtoges at beregne en tillægskendelse på ½ % for lån under 10 år og 1 % for alle andre lån. Nu som tidligere ville Bondestandens Sparekasse yde lån til produktive formål i så stor udstrækning som muligt, når sikkerheden var i orden og lånsøgeren helst tillige havde tilknytning til Sparekassen.

Efter forhandlinger mellem Danmarks Sparekasseforening og banker blev de nye rentesatser fastsat. Renten af indskud på 6 måneders opsigelse (rød sparekassebog) blev forhøjet fra 4½ til 5 % p. a. fra 15. juli 1954 at regne. Udlånsrenten blev ligeledes sat op med ½ % (fra 11. juni). M. h. t. nye prioritetslån vedtoges det i tilsynsrådsmødet den 15. september at forlænge opsigelsesfristen fra ½ til 1 års varsel. Sparekassens ledere kunne ikke se bort fra, at den forhåndsvelvilje, mange af det ældre slægtled nærrede overfor Bondestandens Sparekasse, ikke ytrede sig lige så selvfølgeligt hos de yngre. Det ville være højst betænkeligt i det lange løb, hvis Sparekassen i pengeregelige tider skulle lade sine lån indfri ved konvertering til kreditforeningerne og alligevel stå rede med penge til nye udlån, når kurserne i pengeknappe tider var lave.

Den stærke kreditstramning prægede den følgende tid. Mange frygtede en ny kronesænkning. Bolsmand *Peter Jørgensen* (det i 1953 var indtrådt i stedet for J. Smørum) fremhævede i december mødet 1954, at mange landbrugere var hårdt ramt af kreditindskrænkningen, og glædede sig over Sparekassens udtalte vilje til at yde den mest tiltrængte støtte. Det ringe høstudbytte havde forøget likviditetsvanskelighederne. Direktionen bad kontorbestyrere og repræsentanter tage sig af alle ansøgere, der virkelig syntes at behøve hjælp, og forsyne

deres ansøgninger med en udførlig redegørelse. „Det vil betyde stærkt forøget arbejde for lånefaget ... og derefter for forretningsudvalget, men så vil det til gengæld kunne siges, at ingen mulighed er ladet uforsøgt“. — December termin 1954 forløb lettere end ventet. Der blev dog ydet en række lån til landmænd i likviditetsnød, og Sparekassen indstillede sig på, at kreditstramningen ville blive af længere varighed. I majmødet 1955 udtalte direktør *Krog-Meyer*, at den utvivlsomt ville forstærkes i de kommende måneder. Den 9. juni henstillede Nationalbanken til banker og sparekasser ikke at forøge den samlede udlånsmasse i indeværende år. Også regnskabsåret 1955—56 viste derfor nedgang.

I 1954 forringedes valutastillingen med $\frac{1}{2}$ milliard kr. Danmark havde en meget betydelig gæld til den europæiske betalingsunion og næsten ingen kreditmuligheder. Finansminister *Kampmann* fremsatte i marts 1955 forslag om en række forbrugsbegrænsende foranstaltninger, bl. a. udstedelse af for godt 200 mill. kr. sparebeviser til skatteyderne; de skulle hindre, at de nye afgifter førte til pristalsstigning og lønforhøjelser. Venstre og konservative krævede større besparelser, navnlig m. h. t. byggestøttelovgivningen; Thorkil Kristensen stemte dog for afgiftsforslagene. Fra midten af 1955 bedredes valutastituationen, dels som følge af prisstigning for bacon og smør, og dels på grund af den stærkt forøgede industrieksport. Om efteråret blev bytteforholdet til udlandet gunstigere. Den større tilgang af udenlandsk valuta forøgede i nogen grad den samfundsmæssige likviditet.

Fra december 1955 mærkede Bondestandens Sparekasse en virkelig bedring i likviditeten, og dermed forstærkedes ønsket om en udvidet lånevirkksomhed, der kunne give de produktive erhverv og da især landbruget den nødvendige driftskapital og muliggøre forbedringer. På generalforsamlingen i juni 1956 fremhævede formanden, *Einar Nielsen*, Tvingbro, et enkelt område, hvor forbedring ikke mindst på Sjælland var hårdt tiltrængt: de mange utidssvarende landbrugsbygninger, som det med de høje byggeomkostninger (og mangelen på skattefri henlæggelser til byggeformål) ikke syntes muligt at få moderniseret. „Tænk, hvad det betyder med vore dages lønninger, når bygningerne er upraktiske og alt for arbejdskrævende. Og man kan spørge, om der kan skabes en rentabel produktion i kostalde, hvor temperaturen på kolde vinterdage nærmer sig 0. Og er det ikke således, at mange steder

er foderforbruget i svinestalden 25 % for højt på grund af de dårlige staldforhold?" På længere sigt ville det næppe være muligt at opretholde en konkurrencedygtig produktion i håbløst forældede landbrugsbygninger.

Såvel i den offentlige diskussion som indenfor Sparekassens fire vægge blev der ofte givet udtryk for den opfattelse, at staten fastholdt en stor udgiftsvirksomhed, der kun i ringe grad gavtede valutaindtjeningen, mens pengeinstitutternes långivning, f. eks. til modernisering af mejerier og slagterier, blev begrænset mere, end den formidskede opsparing nødvendiggjorde. Ud på foråret 1956 voksede landbrugets lånebehov som følge af dets særlige eksportvanskeligheder og det stærke fald i smørprisen (jfr. ovenfor). Uroen på arbejdsmarkedet og overenskomsten med landarbejderne, der opnåede en forholdsvis større lønforhøjelse end andre arbejdere, gav samtidig det store og mellemstore landbrug årsag til mørke betragtninger. Ganske vist blev landbrugernes forrentningsprocent lidt højere 1955—56 end det foregående år (5,1 % mod 4,1 % af den investerede kapital i 1954—55), men de landmænd, der havde købt ejendom i de senere år, måtte snarere se på forrentningen af handelsværdien, og her var gennemsnittet for de to år knapt 3 %. Under disse forhold søgte Sparekassens ledelse at lette vilkårene ikke mindst for de unge landmænd.

Ud på efteråret 1956 var der tegn til en stabilisering, om end på et lavere niveau end tidligere, med nogen nedgang i produktion og beskæftigelse. Bedringen i eksportforhold og valutasituation syntes dog kun midlertidig. Efter Suez-krisen i oktober—november var der fare for, at Englands økonomiske stilling ville påvirke den danske landbrugseksport og svække vor valuta. Kreditstramningen var endnu tyngende, selv om Nationalbanken under nye forhandlinger havde tilkendegivet, at den ikke i længden ville lægge så stærke bånd på sparekassernes bevægelsesfrihed. Tilsynsrådet drøftede i december spørgsmålet om en eventuel forhøjelse af udlånsrenten, der også måtte ses på baggrund af, at der stadig overførtes betydelige indlånssummer til højeste rente, og at Sparekassens driftsudgifter var steget. Der var overvejende stemning for at vise låntagerne størst muligt hensyn, men det blev også anført, at man burde se på indtjeningsspørgsmålet „uhildet af tidligere traditioner“. Formanden påpegede betydningen af at styrke reservefonden. Drøftelsen fortsatte i februar 1957 og resulterede i, at

renten af nye lån indtil videre blev forhøjet med $\frac{1}{4}$ % p. a. (af rene kautionslån 0,2 % p. a.), mens hverken kendelsen eller renten af bestående lån blev forandret.

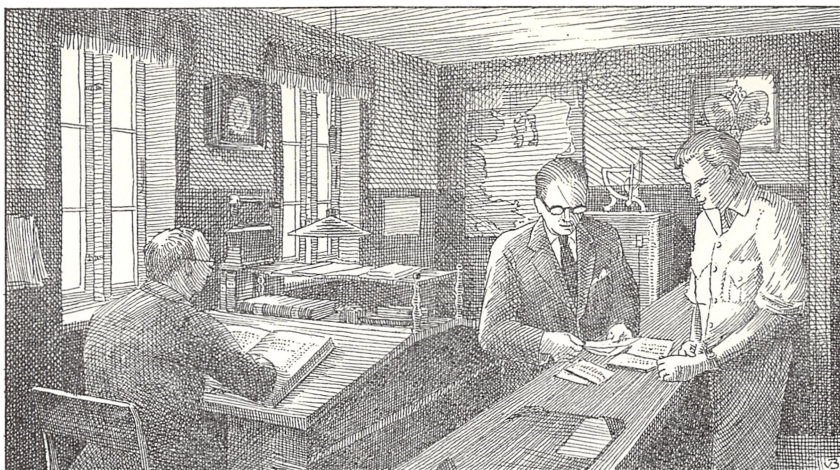
Der var vedvarende et stort behov for lån, og Sparekassens lånetilbud blev praktisk talt altid accepteret, „endda med tak“, blev der sagt. I tilfælde af mindsket kreditstramning var ledelsen indstillet på helt eller delvis at ophæve ekstrarenten for nye lån samt nedsætte stiftelseskendelsen. Når spareernes tilgodehavende 1956—57 steg ca. 18 mill. kr., svarede dette på det nærmeste til det beløb, der i regnskabsåret var tilskrevet eller udbetalt spareerne i renter, og udlånsvirksomheden var stigende. Den fortsatte tendens til indskud på længste opsigelse (forrentet med 5 % p. a.) var stærkt medvirkende til, at der ikke foreløbig kunne være rimelig motivering for en rentenedsættelse.

I forbindelse med folketingsvalget i maj 1957 blev der fra visse sider udtalt forventning om finans- og pengepolitiske foranstaltninger, der kunne resultere i en sænkning af udlånsrenten. Som finansminister i *H. C. Hansens* nye ministerium (af socialdemokrater, radikale og retsstatsmænd) fremsatte *Viggo Kampmann* i juni en række forslag til forbrugsbegrænsende love, der vedtoges uden væsentlige ændringer. Den nye *bundne opsparing* fik form af et stabiliseringslån, og forskellige afgiftsforhøjelser blev holdt udenfor det lønregulerende pristal. Regeringens bestræbelser for en lavere udlånsrente forstærkedes senere på året, og der var tendenser til opgang i obligationskurserne. Nationalbanken søgte efter nytår 1958 at regulere kursbevægelsen, men faldet i obligationsrenten var meget betydeligt; den effektive rente gik indtil april ca. 1 % ned. Den 19. april fulgte en nedsættelse af diskontoen fra $5\frac{1}{2}$ til 5 %. Den fortsatte pengeregighed, navnlig bankernes stærkt forøgede indskud på folio i Nationalbanken, fik obligationskurserne til at stige og pressede den effektive udlånsrente ned. Den 16. august blev diskontoen nedsat til $4\frac{1}{2}$ %.

Allerede før tilsynsrådets decembermøde 1957 havde forretningsudvalget besluttet, at ekstra rente i de første terminer skulle bortfalde for alle nye lån, ligesom åbningsprovision for kassekredit blev nedsat. Tilsynsrådet ville i sine overvejelser m. h. t. yderligere nedsættelser tage hensyn til Sparekassens konsolidering; reservefonden var ikke stor i forhold til den stigende indskudskapital. I majmødet 1958 — kort efter den første diskontoneedsættelse — vedtog rådet at nedsætte ken-

delsen for nye kortere lån samt lade ekstrarenten i de første 4 terminer bortfalde for alle nye lån uanset løbetidens længde. Kendelsen for nye lån på indtil 15 år blev gennemgående nedsat med 1 %. Sparekassens nye udlån ville ved disse nedsættelser blive ca. 1,1 mill. kr. billigere.

I sparernes interesse søgte ledelsen længst muligt at opretholde 5 % rente af indskud på længste opsigelse. Også efter diskontonedsættelsen i august var Bondestandens Sparekasse for indlånsrentens vedkommende stemt for at udsætte afgørelsen til december termin. En nedsættelse viste sig dog uundgåelig. I henhold til bankers og sparekassers aftale den 20. august blev renten på 6 måneders opsigelse nedsat til $4\frac{1}{2}$ %, på 3 mdr. opsigelse $3\frac{1}{2}$ % p. a. Ledelsen vedtog, at nedsættelsen først skulle træde i kraft fra 1. oktober 1958 og ledsages af en almindelig nedsættelse af udlånsrenten. Den blev for lån udbetalt efter 8. februar 1957 nedsat med $\frac{1}{2}$ %, for de ældre lån derimod med $\frac{1}{4}$ %, fra 11. december 58 at regne. Herved ville man opnå, at såvel gamle som nye lån af samme type og med samme sikkerhed fremtidig også ville have samme rentesats. Det overlodes til forretningsudvalget og direktionen at foretage yderligere nedsættelser af visse kendelser.

Vejen til fremtiden går om ad den gamle sparekasse

OPGAVER - RESULTATER LEDERE - MEDARBEJDERE

Ungdommens spare- og lånemuligheder. Alderdomsopsparing.

Blandt de mange problemer, som tilsynsrådet og direktionen i efterkrigstiden tog op til behandling, var de unges spare- og lånevilkår et af de vigtigste. Et lille bidrag til dets løsning var det ovenfor s. 315 omtalte *legat for unge landmænd*, der havde vist særlig sparevilje. År efter år bevilgede Bondestandens Sparekasse rentefri lån, og kapitalen blev forøget med betydelige beløb, 1954—55 og atter 57—58 med 200.000 kr. Indtil 31. marts 1958 var der af legatet udbetalt 184 lån til et beløb af ialt 945.000 kr. Samtidig var legatkapitalen vokset til 1.064.000 kr.

Nye låneordninger hørte naturligt til de opgaver, Danmarks Sparekasseforening arbejdede med, og som navnlig blev praktiseret gennem de store sparekasser. De *bosætningslån*, som Bondestandens Sparekasse fra 1. marts 1954 kunne tilbyde, var fordelagtige for låntagerne allerede derved, at de ikke skulle fremskaffe kaution eller anden sikkerhed. Sparekassen fik sin risiko dækket gennem en kautionsforsikring i et

forsikringsselskab. De to unge, der ønskede at sætte bo, skulle ved regelmæssig opsparing i normalt mindst 2 år have opsparet i det mindste 500 kr. i Sparekassen. De havde derefter mulighed for at få bevilget mellem 1000 og 4000 kr. lån, men ikke over det dobbelte af opsparingsbeløbet. Lånet og en del af det opsparede skulle udbetales i særlige checks, som kun måtte anvendes til kontant køb af bosætningsudstyr i forretninger, der var anerkendt af sparekasserne. Disse bosætningschecks (i størrelserne 500, 100, 50 og 10 kr.) kunne af kontorerne kun indløses fra *de* handlende, der havde kontrakt med Bondestandens Sparekasse om deltagelse i bosætningsordningen, og da med fradrag af 2 % af checkens pålydende, til delvis dækning af kautionforsikringspræmien. Ved lånets stiftelse må låntageren i reglen betale 1 % af lånesummen en gang for alle. Afdrag og forrentning sker over højst 5 år i lige store månedlige ydelser. Bosætningslån er navnlig blevet benyttet af byungdommen.

Når Sparekassens tidligere omtalte formålsopsparing, „Foden under eget Bord“, ikke for alvor var slået igennem, skyldtes det måske især, at de unge skulle underskrive en langtidskontrakt, der forpligtede til regelmæssig opsparing gennem 10 år. Da afdelingen i sommeren 1955 blev lukket for tilgang af nye sparere, udformede man helt andre regler for dens arvtager, „Den sjællandske Bondestands Sparekasses *Ungdoms Spare- og Låneafdeling*“. De unge sparere skulle ikke på forhånd forpligte sig til et fastsat beløb, men ville ved regelmæssig opsparing kunne sikre sig lån til køb af ejendom eller anden selvstændig virksomhed efter endt opsparing. Den ny spare- og låneafdeling stod åben for enhver ung mand eller kvinde mellem 14 og 30; de kunne her fortsætte med at spare op til det fyldte 35. år. Hver sparer modtog en *rød* sparekassebog; renten var 5 % p. a. og opsigelsesfristen 6 mdr. som for andre sparere med røde bøger. Men ungdomspareren havde efter gennemført opsparing krav på at låne det dobbelte af, hvad han selv havde sparet op, i visse tilfælde kunne han låne mere, dog ikke over 50.000 kr. Formålet kunne være at købe eget landbrug eller beboelseshus, at indrette værksted, overtage forretning eller søge videregående uddannelse.

Det var af særlig værdi for den unge sparer, at han (hun) under opsparingen ville få ret til et *begynderlån* på meget gunstige vilkår mod fornøden sikkerhedsstillelse. Det blev ydet uden kendelse, ud-

betalt til pari kurs, og det skulle afdrages over højst 20 år med lige store halvårige afdrag. Renten blev kun $\frac{1}{4}$ % p. a. højere end renten af de unges indskud i spare- og låneafdelingen, hvis sikkerheden var pant i ejendom, ellers $\frac{1}{2}$ % mere end indlånsrenten, men dog højst $\frac{1}{4}$ % over renten af et almindeligt 1. prioritetslån i Sparekassen. Ungdomsspareren kunne desuden opnå andre lån på almindelige betingelser. Man henviste til, at landbo- og husmandsforeninger anbefalede de unge at opspare 20—25 % af købesummen for en ejendom, og Sparekassen opstillede — også i brochurer — følgende eksempel på, hvad en regelmæssig opsparing gennem Ungdoms Spare- og Låneafdelingen kunne føre til: Af 100.000 kr. til køb af en landejendom kunne den unge ved egen opsparing skaffe 22.500 kr., hvorefter han ville få et begynderlån på andre 22.500 kr. og et lige så stort lån til supplerende af de faste prioriteter, anslået til 32.500 kr. — Den unge sparer og låntager måtte naturligvis stille sikkerhed for de ydede lån efter Sparekassens almindelige udlånsregler.

Mange unge, der i forvejen havde sparekassebog i Bondestandens Sparekasse, gik nu over til Ungdoms Spare- og Låneafdelingen. Virkningerne af det nye initiativ kunne derfor ret hurtigt vise sig. I beretningen for 1955—56 hedder det: „Enhver uden undtagelse af de unge veluddannede landmænd, der forud gennem et passende antal år af egen fortjeneste havde opsparet gennem vor sparekasse et i forhold til købet rimeligt beløb, har fået bevilget de fornødne lån i et sådant omfang og på så rimelige betingelser, også hvad angår afdragstidens længde, at de skulle have gode muligheder for at forblive på ejendommen også under nedadgående konjunkturer. Ofte har vi kunnet tilrettelægge deres prioritetsforhold således, at de helt har undgået en tyngende sælgerprioritet, når blot den fornødne sikkerhed for lånene var til stede“.

Alt dette var ikke just noget nyt, men ordningen blev rationaliseret og sat i system på tidssvarende måde. Bondestandens Sparekasse kunne også ad denne vej bidrage til at lette det generationsskifte ved landbrugene, som i mange tilfælde var forbundet med økonomiske vanskeligheder. Sparekassens ledende medarbejdere har på møder eller ved anden personlig kontakt især med landboudgdommen fået et stærkt indtryk af, at de unge i stort tal er positivt indstillet. Den nye afdeling

havde pr. 31. marts 1958 på 1944 konti 4.930.000 kr., og tilvæksten har i det sidste år været meget betydelig.

I afdelingen for *børneopsparing* kunne sparerne som ovenfor s. 280 omtalt fortsætte til det fyldte 18. år, mens børn i den skolepligtige alder som regel deltog i skoleopsparingen på sparemærkebøger. Direktør *V. Larsen* var fra 1944 formand for Dansk Sparemærkekasse og tillige medlem af et fællesråd, der virkede for sparetankens udbredelse blandt skolebørn. Han havde sin store del af æren for, at det fra 1. januar 1950 lykkedes at sammenslutte de to skolespareformer, Dansk Sparemærkekasse og De danske Skolesparekasser, til eet selskab: Sparekassernes Skoleopsparing A/S. *V. Larsen* var til sin død i august 1951 det nye selskabs formand.

Sparemærkeafdelingen var i fremgang, og Bondestandens Sparekasse havde forbindelse med et voksende antal skoler. Indskudene blev større, efter at der ved juletid 1947 var indført 5-kroners kort og i august 1949 25-øres sparemærker ved siden af de 5-øres. Lærerne, der uddeler mærkerne, er en god støtte for børneopsparingen; de sørger også for, at bladet „Sparegrisen“ bliver omdelt blandt skolebørnene. Sparekassen havde pr. 31. marts 1958 forbindelse med 254 eller næsten 10 % af de skoler, der solgte sparemærker. Antallet af skoleopsparingskonti i Sparekassen var 18.614, og det indestående beløb ialt 1.705.000 kr. Den almindelige børneopsparing (indtil 18 år) omfattede 3.803 konti med 2.340.000 kr.

Præmieopsparingen, der indførtes i 1954, har givet sparekasser landet over lejlighed til at agitere for sparetanken („Skatten går ned, når De sparer op“), og den lange kamp for at få gennemført skattefradragregler, der begunstiger opsparingen, har i de senere år ført til heldige resultater. Af særlig interesse er *den pristalsregulerede aldersopsparing*.

I september 1956 gennemførte folketinget love om folkepension samt om pristalsreguleret aldersforsikring og aldersopsparing. Det var blandt sparekassefolk en udbredt opfattelse, at folkepensionen ville virke hæmmende på spareevnen og -lysten, som i forvejen var for lille i forhold til den opsparing, landet havde brug for. I gunstig retning virker det dog, at den nye lov giver ret lempelige regler for, hvor stor indtægt eller formue man kan have ved siden af folkepensionen. Hertil kommer, at loven om pristalsreguleret opsparing stimulerer

sparelysten ikke blot i kraft af selve formålet: at de opsparede midler beholder deres værdi, men fordi de er fradragsberettiget på selvangivelsen i indbetalingsåret.

For en gangs skyld var det aldeles indlysende, at det betalte sig at spare, og sparekasserne kunne glæde sig over, at skattereglerne for denne opsparing fik samme indhold som for opsparing i form af renteforsikringer. Men lovene om pristalsreguleret aldersforsikring og -opsparing blev en noget indviklet ordning, fordi der var så mange hensyn at tage. Fra sparekassernes side ville man have foretrukket en lov, hvorefter opsparingen ikke kunne medføre en nedsættelse i sparerens folkepension. Danmarks Sparekasseforening og Danske Bankers Fællesrepræsentation havde foreslået andre retningslinier. Loven blev imidlertid kædet sammen med folkepensionsloven på en sådan måde, at der aldrig vil kunne opnås *fuld* dyrtidsregulering af det opsparede beløb. Der var iøvrigt også delte meninger om detailpristallet som basis for pristalsreguleringen.

Den pristalsregulerede aldersopsparing var samfundets sene forsøg på at afbøde virkningerne af et mangeårigt misforhold. Men netop de ældre sparere, der sandsynligvis havde lidt de største tab under den langvarige inflation, fik heller ikke nu nogen chance, som følge af 52-års-grænsen. — Et par måneder før vedtagelsen af disse love gav formanden for Bondestandens Sparekasse, gdr. *Einar Nielsen*, Tvingbro, i sin beretning på generalforsamlingen et billede af forholdene, som de efter hans mening tegnede sig for aldrende landbrugere: „For et slægtled siden var det således, at et flittigt og sparsommeligt ægtepar gennem de 25—30 år, de drev en almindelig gård, kunne lægge så meget til side, at de kunne leve deraf, når de blev gamle. Det følte de som en meget stor betryggelse, og det var også en æressag at klare sig selv. Dette lader sig ikke gøre mere. Når vi ser bort fra undtagelser, så er det således, at vi, der står midt i arbejdet nu, må enten blive ved ejendommen, til vi segner, eller sætte vor lid til aldersrenten og folkepensionen. Det, at en stor befolkningsgruppe har måttet opgive et mål, der før kunne nås ved en stor opsparing gennem mange år, og i stedet er tilbøjelig til dagligt at tilkøbe sig de samme goder, som flere andre befolkningsgrupper længe har ejet, betyder et afgørende minus for opsparingen“.

Hvis denne opfattelse af udviklingen i nyere tid i det store og hele er rigtig, åbner den et mærkeligt socialt perspektiv. Gennem århundreder var det under fåleligt gode forhold almindeligt, at *gården* gav sine veltjente brugere underhold i alderdommen, også i fæstevæsenets dage. Set med andre stænders øjne var det en slags privilegium, som navnlig husmændene måtte savne. Er det udviklingens lov, at også „bønderne“ (gårdmændene) skal miste det, må dette ses i sammenhæng med den iagttagelse, at indtægtsudjævningen formindsker opsparingen, som bl. a. Thorkil Kristensen stærkt har fremhævet. De offentlige udgifter, hvad enten det er til aldersrente, til skoler, boligbyggeri eller andet, har også indvirket på motiverne til opsparing, som det forøvrigt har vist sig vanskeligt at få belyst med tal. Der synes heller ikke at være enighed om, hvad de stigende indtægter har betydet for opsparingen. Man kan næppe se bort fra, at indtægtsforøgelsen har været særlig betydelig i befolkningsgrupper, der ikke før i tiden har haft solide sparevaner. Spørgsmålet bliver så, om sparelysten kan vækkes, bl. a. gennem rimelige skattelettelser for opsparingen, eller om den offentlige opsparing i stigende grad skal tage sig af formål, som i tidligere tid var den enkeltes egen sag. I folkepensionens tidsalder vil den private opsparing utvivlsomt stadig have sin store betydning som supplerende indtægt i alderdommen.

Ved siden af de sædvanlige *låneformer* har adskillige nye fået betydning også for Bondestændens Sparekasse. I det foregående er ungdommens særlige lånemuligheder omtalt, deriblandt bosætningslån. Sparekassen har i de senere år ydet en del korte *lån til isolering* af huse, løbetiden er i reglen 3 år. — Ved siden af de ældre og i reglen større andelslån har der i 1950'erne været brug for mindre lån til *vaskekredse* til indkøb af fælles vaskemaskine, som medlemmerne (i reglen et fåtal af familier) på omgang kan benytte rundt om i hjemmene. Landbefolkningen har også i stor udstrækning oprettet *andelsfryserier*, såvel fællesanlæg i landsbyerne som frysebokse rundt om i hjemmene. I sidste tilfælde er det en hjemmefryseforening, der stifter andelslånet. Det drejer sig om korte lån, mest på 7—8 år.

I den allerseneste tid har oprettelsen af *Landboforeningernes Indkøbs- og Finansieringsforeninger* medvirket til en udvidelse af långivningen. I august 1957 besluttede forretningsudvalget på direktionens

indstilling, at der skulle ydes interessenterne i disse foreninger særligt gunstige vilkår, nemlig lån mod $5\frac{3}{4}$ % rente (et år senere nedsat til $5\frac{1}{4}$ % p. a.) og uden ekstra rente i de første terminer. Stiftelseskendelsen blev $1\frac{1}{2}$ % for lån med en afdragstid på højst 5 år. Ud på foråret 1958 var der oprettet en række indkøbs- og finansieringsforeninger, især i Sydsjælland, og nye er senere kommet til. Af foreningernes normalvedtægt fremgår det, at formålet er at skaffe medlemmerne de bedst mulige kreditforhold, bl. a. ved at garantere for optagne lån til indkøb af husdyr, redskaber og maskiner samt andre tekniske driftsmidler, der anvendes i landbruget og landhusholdningerne. Lånenes afdragstid skal ifølge normalkontrakten rette sig efter formål og sikkerhed, men højst være 5 år. Medlemmerne af de nye foreninger tegner sig for et garantibeløb på 3 % af ejendomsskyldværdien (det gælder både ejere og forpagtere), dog højst 4.500 kr. Landboforeningernes Indkøbs- og Finansieringsforeninger garanterer altså for medlemmernes lån, der dog normalt ikke må overstige 20 % af ejendomsskylden og i det højeste må udgøre 30.000 kr. — Bondestandens Sparekasse fik hurtigt forbindelse med de nye foreninger og kunne allerede i de første 10—11 måneder (indtil 1. februar 1959) afregne 159 lån til ialt ca. 1,1 mill. kr. Den nye låneform synes at skulle få stor betydning i forbindelse med en gammel landbosparekasse, der har sine kontorer overalt på Sjælland.

Sparekassens virksomhed 1945—58 i oversigt.

Efterkrigstiden bragte ikke et voldsomt tilbageslag, som mange havde frygtet, men blev i økonomisk henseende en ustabil periode. Landets økonomi kom ud for alvorlige kriser i 1946, omkring 1950, atter i 1954, og det vil være i frisk minde, hvorledes en alvorlig tilbagegang i valutastillingen i de sidste år har måttet overvindes. Et lille land med en stor udenrigshandel vil altid være meget udsat, når internationale forhold fremkalder konjunkturomslag, og den danske landbrugsseksport er trods alle omskiftelser stadig vort store aktiv.

Forbavsende længe var landbruget ubestridt vort største eksport-erhverv, i 1913 med 87 %, endnu i 1939 med 71 % af den samlede danske eksport målt i kroner. Men den egentlige landbrugsbefolkning gik tilbage i tal, landbrugsarealet formindskedes også, og selv om en

storslået mekanisering og rationalisering har forøget produktionen i mark og stald, er industriens fremstød dog forholdsvis stærkere. I 1951 udgjorde landbrugseksporten 57 % og i de senere år ikke meget over halvdelen af den samlede eksport. Medvirkende hertil var naturligtvis prisfaldet på vigtige landbrugsprodukter. Landbrugets store investeringer og forøgede driftsomkostninger i forbindelse med pengenes ringere købekraft gav ikke særlig gunstige betingelser for *opsparingen* i de kredse, Bondestandens Sparekasse fra gammel tid i første række henvendte sig til. Samtidig medførte kreditstramningen, som omtalt i det foregående, at det i perioder faldt vanskeligt at imødekomme de mange lånebegæringer, som investeringerne og det livlige boligbyggeri i by og på land fremkaldte. — Hvorledes har efterkrigstidens økonomi under disse forhold formet sig for den 100-årige sparekasse?

Nogle hovedposter fra regnskaberne gennem 13 år er i sig selv talende, men må dog kommenteres.

	Indlån mill. kr.	Udlån (heraf prioritetslån) mill. kr.	Obligationer mill. kr.
1945 31/3	304,3	110,7 (88,6)	189,5
1946 —	352,6	116,3 (90,7)	238,8
1947 —	378,8	124,7 (95,3)	262,9
1948 —	407,1	142,2 (105,3)	271,9
1949 —	422,3	170,5 (126,1)	250,9
1950 —	432,6	196,1 (139,9)	242,7
1951 —	440,3	247,2 (165,3)	188,0
1952 —	427,2	264,7 (169,2)	160,4
1953 —	430,7	270,8 (170,4)	159,1
1954 —	447,4	285,5 (177,3)	159,2
1955 —	434,5	296,5 (183,9)	140,3
1956 —	437,5	301,3 (186,2)	138,9
1957 —	455,5	314,3 (196,1)	131,4
1958 —	477,2	330,5 (210,6)	143,1

Sparernes tilgodehavende i Bondestandens Sparekasse udgjorde i 1958 som i 1945 godt 8 % af indskudskapitalen i samtlige ca. 500 danske sparekasser. Det betyder ikke, at udviklingen har fulgt nøjagtig den samme kurve. Frem til 1950 var indlånsstigningen noget større end i sparekasserne som helhed, men nedgangen 1951—52 var ikke typisk, og 1954—55 giver landbrugets vanskeligheder efter den dårlige høst 1954 sig tydelige udslag i den store landbosparekasse: en

tilbagegang på næsten 3 %, mens samtlige sparekasser under eet havde 2 % fremgang. I de seneste år har til gengæld indlånsstigningen været særlig stor i Bondestandens Sparekasse.

M. h. t. sparernes konti er der sket væsentlige forskydninger. Indskud på opsigelse udgjorde den 31. marts 1945 godt 58 %, men i 1958 78 %, idet der på 6 måneders opsigelse henstod næsten 64 %, et beløb på ca. 304 mill. kr. eller lige så meget som den samlede indlånskapital i 1945. Fordelingen mellem de to opsigelseskonti er siden 1951—52 stadig ændret til fordel for længste opsigelse, og i det sidste regnskabsår (1957—58) udgjorde indskud på 3 mdr.s opsigelse endog et mindre beløb end indskud på almindelige sparekonti. Den stærke tilvækst i sparernes indskud på længste opsigelse i forbindelse med den høje rente (siden 1951 $4\frac{1}{2}$ a 5 % p. a.) har bevirket, at de tilskrevne renter er steget fra 8,4 mill. kr. i regnskabsåret 1945—46 til 19 millioner i 1957—58. — Antallet af konti er 1945—58 vokset fra 150.000 til ca. 210.000, og opsparingen passerer vel snart den halve milliard.

Interessant er det at se, hvor jævnt indlånene fordeler sig over de sjællandske egne. Mindst er tilsyneladende opsparingen i Københavns amtsrådskreds, men her er de fleste kontorsteder nye og hovedkontoret i nærheden. I de øvrige sjællandske amter varierede indskudene pr. 31. marts 1958 kun fra ca. 2.000 kr. pr. konto i Præstø amt til ca. 2.250 kr. i såvel Roskilde som Sorø amt. Set i forhold til folkemængden i amterne (1955) viser der sig større forskelligheder. I Holbæk amt er der indsat 830 kr. pr. indbygger, i Præstø amt 724, mens Roskilde amt ikke når højere end til 539 og Sorø til 507 kr. Langt nede står Frederiksborg amt med kun 240 kr. pr. indbygger. Blandt kontorstederne ligger Næstved i spidsen med 24,6 mill. kr., nr. 2 er Roskilde med 19,8, tæt fulgt af Holbæk med 19,2 millioner. Man mærker sig, at kontorstederne i småbyer som Præstø og Store Heddinge kun ligger lidt under gennemsnittet for samtlige købstæder, hvad indlån angår; så meget betyder oplandet.

Udlånsvirksomheden var indtil 1948 kun jævnt stigende, derefter i livligere tempo, indtil den kulminerede i 1950—51 med en stigning på godt 25 % i forhold til det foregående år, et kraftigere ryk end for sparekasserne i almindelighed. De mange udlån i beboelsesejendomme har præget den store byggeperiode frem til 1951, i mindre grad også de senere år. Der blev i perioden 1945—58 ydet 7.700 nye lån i land-

brugsejendomme; totalsummen var ca. 100 mill. kr. Vedblivende udgør lån i landbrugsejendomme langt den overvejende part af samtlige prioritetslån. I pengerigelige år efter krigen er der tillige ydet et stort antal nye lån til beboelsesejendomme, navnlig i landdistrikterne, ialt ca. 8.400 lån med en samlet lånesum på godt 112 mill. kr. Løbetiden for disse lån er gennemgående kortere, og der er i de fleste regnskabsår siden 1950—51 afdraget mest på lån i beboelsesejendomme. Bondestandens Sparekasse havde dog i 1958 en lidt større procentdel af sine samlede midler anbragt i landbrugsejendomme, end det var tilfældet i 1945, nemlig 24,6 % mod 23,5 % 13 år tidligere. Det svarer til den almindelige udviklingslinie, idet sparekassernes andel i landbrugets samlede prioritetsgæld efter 1947 har været stigende; den var i 1955 17,2 %. Ligesom tidligere ligger Den sjællandske Bondestands Sparekasse på dette felt langt over gennemsnittet, skønt den som nævnt også har ydet sit bidrag til det nødvendige boligbyggeri på land og i by.

Sparekassen har samtidig kunnet yde meget betydelige *andels- og kommunelån*, i de 13 år ialt godt 2400 nye lån: 145½ mill. kr., heraf knapt 30 mill. kr. i det første femår. Fra 1950—51 er denne gruppe udlån opdelt i to, og man kan derfor se „udlån til andelselskaber, foreninger el. lign.“ dominere i det nævnte regnskabsår samt 1957—58. De andre år ligger derimod „udlån til kommuner, mod kommuners garanti el. lign.“ i spidsen med 63,9 mill. kr. fordelt på 492 nye lån i perioden 1950—58, mens 51,7 mill. kr. var andelslån (ialt 1241). Som i ældre tid finansierede Bondestandens Sparekasse oprettelse eller udvidelse af andelsmejerier og andre andelsforetagender i landbrugsproduktionens tjeneste. Men et stort moderne mejeri kan kræve 50—75 gange så stor anlægskapital som firsernes primitive andelsmejerier gennemgående gjorde. (Sparekassen har iøvrigt forbindelse med 107 mejerier). — Langt billigere at finansiere var de mange nye vaskerier og frysebokse, som i reglen også var andelsvirksomheder. Af meget forskellig størrelse er de lån, der skyldes Landboforeningernes Indkøbs- og Finansieringsforeninger, som er omtalt ovenfor. Kommunelånene kan være meget store. Moderne centralskoler er ikke billige, elektricitetsværker og vandværker heller ikke. På andelsbasis opføres også i vore dage forsamlingshuse og idrætslokaler.

Regnskaberne fra de første år efter krigen viser, at renter af udlån samt provision og kendelse af nye lån, indfrielse og ejerskifter kun

halvt dækkede sparernes tilskrevne renter. Indtil 1950 udgjorde renterne af *obligationer* mellem 60 og 50 % af Sparekassens indtægter, men i de senere år, da fondsbeholdningen var halveret, mindre end 25 %. I pengeregighedens år var det tvingende nødvendigt at øge obligationsbeholdningen for at opnå nogenlunde rimelige renteindtægter, og kortfristede obligationer var en god likviditetsreserve. Fremtrædende sparekassemænd har karakteriseret det som en mangel ved dansk pengevæsens konstruktion og funktionsevne, at likviditetsreserver blev baseret på obligationer med en løbetid på 30, 40 eller 50 år. Sparekasseloven syntes at forudsætte, at obligationer frit kunne belånes, skønt Nationalbankens pengepolitik ikke har kunnet give nogen garanti i så henseende. Imidlertid har de korte statsobligationer under og efter krigen spillet en betydelig rolle. De beløb sig i 1946 til ca. 1.900 mill. kr., men i 1950 — efter normale indfrielse — kun til ca. 1 milliard.

For Bondestændens Sparekasse som for andre sparekasser med store obligationsbeholdninger var kurssvingningerne en ulempe. Den årlige opgørelse i henhold til sparekasselovens § 12 (med anvendelse af indtil 10 års gennemsnitskurser som beregningsgrundlag) førte ofte til nedskrivninger af obligationsværdien, der formindskede det regnskabsmæssige overskud meget betydeligt. Henlæggelser til kursreguleringsfonden var nødvendige for at afbøde virkningerne af disse svingninger. Det direkte tab ved ekstraordinære salg af obligationer prægede naturligvis regnskabsårene 1950—51 og 51—52, men kun sidstnævnte år var overskudet minimalt, og siden 1952 har alle årsregnskaber vist et meget betydeligt overskud, 1957—58 det hidtil største, 4½ mill. kr., hvoraf ¾ million kunne overføres til *reservefonden*, som derved kom op på 22,9 mill. kr.

Driftsudgifterne er praktisk talt tredoblede siden 1945, men de ca. 13 % af årets indtægter, der medgår til dækning af driftsomkostningerne, er stadig nogle procent mindre end for samtlige sparekasser. Bondestændens Sparekasse har trods dyrtid og uundgåelige lønstigninger hævdet sit gamle ry for billig administration. Man mærker sig, at afskrivningen på Sparekassens ejendomme og inventar er mangedoblet. Som andetsteds omtalt er der i efterkrigstiden købt en naboejendom til hovedkontoret i København og foretaget adskillige køb og nyopførelser af bygninger til kontorsteder.

Tab på udlån forekommer yderst sjældent, og selv i vanskelige år for landbruget, f. eks. 1954—55, har restancerne ikke væsentligt overstegit 1 % af de samlede terminsydelser. Ved udgangen af regnskabsåret 1957—58 var det samlede antal lån og kassekreditter 25.619.

En regnskabspost, hvis tal blev mere end tredoblet i den 13-årige efterkrigsperiode, er kontoen til *almennyttige og velgørende formål*. I tidens løb har et meget stort antal humanitære, kulturelle og landbrugsfaglige institutioner modtaget støtte af Bondestandens Sparekasse. Det er betegnende for ledelsens indstilling, at man har ønsket en vis kontakt med de lokale foreninger eller virksomheder, der modtager tilskud, hvad enten det drejer sig om en landboforening eller husmandskreds, en landbrugsskole, højskole eller et stedligt ungdomsvalg, et bibliotek eller en forsorgsvirksomhed. Vejen går i reglen ikke over de store fællesorganisationer, men direkte til forening eller institution. Man bliver også mindet om, at sparekasserne selv har fået kulturelle opgaver. I de allerseneste år tegner Bondestandens Sparekasse sig for et ikke uvæsentligt bidrag til „Studiefond for Sparekassehøjskolen“.

I 100-året for stiftelsen af Bondestandens Sparekasse bevilgede tilsynsrådet, foruden en større sum til legatet for unge landmænd, meget betydelige beløb til landboforeninger og husmandsforeninger på Sjælland, til lærere og skoler, til særlige institutioner som Kofoeds Skole, Vartov, Bogens Højskole, Grundtvigs Mindestuer i Udby og mindeværelse for Otto Himmelstrup på kollegiet „Solbakken“ samt til Sydslesvigfonden af 1955.

Sparekassens ledelse i efterkrigstiden.

Ved genrejsningen af Den sjællandske Bondestands Sparekasse i 1909 indvalgte 9 mand i tilsynsrådet. De fleste var i deres bedste alder, og de fik en gennemsnitlig virketid på lidt over 18 år. Senere er der indvalgt 30 medlemmer, hvoraf 18 har afsluttet deres virksomhed (man må her se bort fra to mænd, der kun i kortere perioder har siddet i rådet som handelsministeriets repræsentant). De 18 har haft en gennemsnits-medlemsperiode på knapt 12 år, og ingen af de 10, der efter generalforsamlingen i 1958 udgjorde tilsynsrådet, havde på dette tidspunkt været medlem mere end 13 år. Der er altså siden 1945 fore-

gået en hurtigere fornyelse af rådet end i nogen tidligere periode, og der lever i 1958—59 adskillige forhenværende medlemmer.

I 1945 trak gårdejer *Hans Hansen*, Bavnehøjgård, sig tilbage efter at have været medlem af tilsynsrådet i 12 år og i 6 år dets sekretær. Han var en særpræget begavelse, hvis indsats i rådets arbejde gennem årene havde mødt megen anerkendelse. I hans sted indvalgte for Københavns amt gårdejer *Jobs. Hansen*, Herstedvester, der stadig er medlem af rådet og fra 1957 tillige sekretær. I 1945 nyvalgte endvidere gårdejer *Hans P. Jensen*, Fredsgårde, Snesev, der blev den afdøde næstformand *Gustav Lunds* efterfølger i Sorø amt. Til næstformand valgtes gårdejer og sognefoged *Herman Christensen*, Mørkøv, der som sekretær afløstes af gårdejer *Alfred Madsen*, Lundforlund.

Tilsynsrådets formand siden 1939, gårdejer *Hans Nielsen*, Kongsløvgård i Dageløkke, var i 1946 syg i længere tid, og få dage efter generalforsamlingen døde den afholdte formand, 71 år gammel. Hans Nielsen havde mange tillidsposter, og han var indenfor Bondestandens Sparekasse almindelig værdsat for sit imødekommende og hjælpsomme væsen. Hans omsorg for Sparekassen kom også til udtryk i hans venlige og naturlige interesse for dens medarbejdere. Ingen tidligere formand havde haft et så omfattende kendskab til Sparekassens funktionærer. Som tilsynsrådsformand viste Hans Nielsen under forhandlingerne i besættelsestiden en betydelig evne til at samle rådet om de nødvendige beslutninger, selv om disse ofte var præget af andres forslag og overvejelser.

På et ekstraordinært tilsynsrådsmøde den 11. juli 1946 valgtes *Herman Christensen* til formand, mens *Alfred Madsen* blev næstformand og gårdejer *Rs. Jensen*, Hyldestød, Strøby, sekretær. — Der skete også i de følgende år ændringer i tilsynsrådets sammensætning. Til nyt medlem for Frederiksborg amt valgtes på generalforsamlingen i 1947 gårdejer *L. P. Mortensen*, Spangegård, Oppesundby, et af de medlemmer, der gennem årene har ydet en meget betydelig indsats i rådets arbejde. Efter at *J. Smørum* i november 1947 var blevet indenrigsminister, udpegede handelsministeriet i sommeren 1948 husmand *Chr. Rasmussen*, Kirke Såby, til hans afløser. Rådet gav enstemmigt udtryk for sit ønske om at se Smørum vende tilbage, hvilket også skete i 1951. På generalforsamlingen i 1948 ønskede gårdejer *Henrik Jensen*,

Sageby, ikke at modtage genvalg. Han havde i 16 år været medlem af tilsynsrådet og i en række år formand for udvalget til gennemgang af Sparekassens aktiver. I hans sted indvalgte for Præstø amt gårdejer *Einar Nielsen*, Tvingbro, Allerslev.

I september 1949 døde *H. P. Jensen*, Fredsgårde. Indenfor tilsynsrådet blev hans virke kort, kun godt 4 år, men som suppleant for kontorbestyrelsen ved det store kontor i Ringsted havde han i mange år stået i Sparekassens tjeneste. Et år senere døde fhv. gårdejer *Kr. Poulsen*, Jenslev, der havde været medlem af rådet siden 1933 og fra 1948 formand for aktivudvalget. To erfarne og pligtopfyldende sjællandske bonderepræsentanter var gået bort og efterlod sig et godt minde blandt deres arbejdsfæller i styrelsen. Deres efterfølgere, der valgtes henholdsvis 1950 og 51, blev gårdejer *Johs. Møller*, Tygestrup (Sorø amt) og sognefoged *Jens O. Sørensen*, Snoldelev (Københavns amt).

Som andetsteds omtalt var tiden omkring 1950 pengepolitisk set vanskelige år, der krævede vigtige beslutninger i tilsynsrådet. Af nogen betydning var de vedtægtsændringer, der gennemførtes i 1950—51, og som bl. a. vedrørte visse ejendomsvurderinger (jfr. handelsministeriets cirkulære af 3. juli 1950). På generalforsamlingen i 1950 havde formanden *Herman Christensen* påpeget det uheldige i, at hele tilsynsrådet i henhold til vedtægterne skulle på valg næste år. Ikke mindst ved den nye ejendomsvurderings ikrafttræden var det af betydning, at der i tilsynsrådet sad mænd med nogle års erfaring. Han kunne derfor tænke sig vedtægterne ændret, således at kun 3 af tilsynsrådets medlemmer kom på valg ad gangen. Dirigenten, sognefoged *N. Geert-Jørgensen*, sluttede sig til forslaget, der i det hele fik en venlig modtagelse. 1951 vedtoges en tilføjelse til vedtægternes § 4: „Hvert år afgår 3 medlemmer, de første år efter lodtrækning. Afgår et medlem inden udløbet af sin valgperiode, indtræder det medlem, der vælges i stedet, i det afgående medlems valgperiode“.

I efteråret 1953 blev *Herman Christensen* alvorligt syg. Han nedlagde derefter sit hverv som formand, og på generalforsamlingen 1954 udtrådte han af tilsynsrådet. I mere end 20 år havde han været et virksomt medlem af rådet, en selvstændig og samtidig udpræget loyal medarbejder og leder. Ved sin afgang modtog han fra såvel direktionen som tilsynsrådet og dets forretningsudvalg en hyldest og tak „for lang og god gerning i Sparekassens tjeneste“. Til ny formand

valgte tilsynsrådet den 26. oktober 1953 *Einar Nielsen*, Tvingbro. Han havde i en periode været stedfortræder ved kontoret i Præstø.

Den nuværende formands gerning er naturligvis ikke historie på samme måde som forgængernes. Men også tiden efter 1953 har været begivenhedsrige år i Sparekassens historie og samtidig præget af de økonomiske vanskeligheder, som er skildret i det foregående. Einar Nielsen modtog formandshvervet i en noget yngre alder end forgængerne helt tilbage til 1909. En mindre ansvarsbevidst mand kunne derfor have taget anledning til at sprede kræfterne over flere opgaver, men Einar Nielsen har tværtimod samlet sig stærkt om dette ene, meget krævende hverv. Det er ikke blot adel, der forpligter. Og når Einar Nielsen i modsætning til sine forgængere selv aflægger beretning for generalforsamlingen, tør man vistnok i dette træk se et typisk udtryk for den saglige styrke, som 3. slægtled af andels- og højskolebønder utvivlsomt ejer i fuldere mål end den folkelige bevægelses igangsættere.

Indenfor tilsynsrådet har der også i de senere år fundet personskifter sted. Da *J. Smørum* i oktober 1953 blev landbrugsminister i det nye ministerium Hedtoft, afløstes han af formanden for De samvirkende sjællandske Husmandsforeninger, bolsmand *Peter Jørgensen*, Slagelse. I 1957 blev Smørum atter handelsministeriets repræsentant i tilsynsrådet. Generalforsamlingen 1954 nyvalgte i stedet for Herman Christensen gårdejer og sognefoged *Poul Christensen*, Mørkøv. — I 1956 ønskede gårdejer *P. Sørensen*, Ravnegård, Ruds Vedby, ikke at modtage genvalg. Han havde været medlem siden 1939 og fra 1950 formand for aktivudvalget. P. Sørensen var jøde af fødsel, og på usædvanlig mager sjællandsk jord havde han med en beundringsværdig arbejdsindsats skabt et fortrinligt landbrug; hans flid og sikre vurderingsevne kom også til sin ret i Sparekassens tjeneste. Han døde i april 1958. Som hans efterfølger nyvalgtes i 1956 gårdejer *Lars Sørensen*, Reerslev ved Ruds Vedby. — I juni 1957 fratrådte gårdejer *Rs. Jensen*, Strøby, på grund af alder og svagelighed. Han havde været medlem siden 1939 og var 1946—57 sekretær. Rs. Jensen var en særpræget mand med en skarp intelligens og en energisk vilje, når afgørelser skulle træffes. Sin slægtsgård og hjemstavn omfattede denne stevnsbo, som i ord og tanke hørte til „lunets sønner“, med en særlig varme, og tilsvarende var uden tvivl hans interesse for Sparekassens

ve og vel. — I stedet for Rs. Jensen indvalgte i 1957 gårdejer *Andreas Andersen*, Tomsgård, Klippinge.

I 1958 fratrådte gårdejer *Alfred Madsen*, Lundforlund, efter i 21 år at have været medlem af rådet og fra 1946 dets næstformand. Siden „mændene fra 1909“ gik bort, har ingen siddet længere i tilsynsrådet. Alfred Madsen er vel ikke den typiske landbruger, men han er en mand, der har læst meget og rejst meget, samtidig med at han gennem årene har bevaret en oplagt og usvækket sans for Sparekassens mange opgaver. Til hans efterfølger som næstformand valgte tilsynsrådet gårdejer *L. P. Mortensen*, Spangegård. Til nyt medlem af rådet valgte generalforsamlingen i 1958 gårdejer *Sigfred Frandsen*, Enggård, Gudum.

Tilsynsrådets virksomhed foregår ikke blot indenfor mødesalens fire vægge, med tyngdepunkt i forretningsudvalgets ugentlige møder. Af stor betydning er kontakten med kredsene rundt på Sjælland. Fra tidligere tid er der med 3 års mellemrum tillidsmandsmøder i hver kontorkreds, hvor et tilsynsrådsmedlem fra amtet er indleder og et medlem af direktionen orienterer m. h. t. Sparekassens virksomhed i sidste 3-årsperiode, navnlig udviklingen indenfor vedkommende kontor. Ofte bidrager spørgsmål, lejlighedsvis også kritik, fra deltagernes side til yderligere at belyse forhold, der har været bestemmende for ledelsens indstilling og afgørelser. — Også tilsynsrådets møder med repræsentanter og kontorfolk fra lidt større områder, f. eks. et halvt amt, samt møder med kontorbestyrere og -medhjælpere eller hovedkontorets personale bør nævnes. Af megen værdi er det uden tvivl, at nu og da 3—4 kontorbestyrere har lejlighed til at overvære et møde i forretningsudvalget. Disse og andre sammenkomster — der i hvert fald ved kaffebordet tillige har en selskabelig karakter — er en videreførelse af den naturlige samfølelse, som interessen for Sparekassens anliggender fra gammel tid har vedligeholdt. Viljen til bedre kontakt mellem medarbejderne har i en kompliceret tid skabt et sammenhold, der rækker ud over snævre økonomiske interesser og sikkert rummer noget af det fællesskab i beslutningen, som engang gjorde Jørgen Christensens lille flok pionerer og 50 år senere Johs. Feldthusens genrejsningsmænd så urokkelige i ord og handling.

I 1947 ønskede den ene af *revisorerne*, gårdejer *H. Clausager*, Høng, at trække sig tilbage. Han modtog formandens tak for en 6-årig

virksomhed til gavn for Sparekassen. I hans sted valgtes en anden fhv. folketingsmand, gårdejer *Marius Jensen*, Knabstrup, der senere år efter år er blevet genvalgt. Fra 1950 varetager Revisions- og Forvaltningsinstituttet A/S, København, den statsautoriserede revisors hverv.

Sidst på året 1948 døde fhv. sparekassedirektør *J. N. Gyrling*. Hans livsgerning blev med rette mindet som et udsnit af Sparekassens historie — fra de fattige år efter 1909, da den genrejste Bondestandens Sparekasse skulle arbejde sig ud af sin gæld, gennem en lang, frodig vækstperiode, indtil 1930ernes krise bragte nye vanskeligheder. Gyrling levede længe nok til at se den fornyede fremgang i pengeregighedens år under og efter krigen — en mærkelig kontrast til de pengeknappe tider, han i sin første og sidste direktørtid havde oplevet. Men genrejsningens fuldførte værk stod urokket. Det var direktør Gyrlings æresminde. Han havde fremfor nogen givet Bondestandens Sparekasse den tillid og anseelse tilbage, som den havde nydt i gamle Albertis dage. Der stod respekt om hans navn og personlighed. Hans kloge blik og karakterfulde træk taler til eftertiden gennem Hans Henningsens mesterlige gengivelse. Portrættet, der nu hænger i tilsynsrådets sal, blev malet i Gyrlings sidste år som direktør og var en gave fra hovedkontorets og kontorstedernes personale.

Sparekassen havde 1935—51 to administrerende direktører. Ældst af år var *V. Larsen*, der som kontorchef havde været Gyrlings medarbejder i mange år. V. Larsen gik som direktør ind til et lige så langt samarbejde med sin kollega H. Krog-Meyer. Denne var vel på generalforsamlingerne og i det hele overfor offentligheden i højere grad Sparekassens ordfører, men har som sådan lagt vægt på, at udtalelserne skulle dække begge direktørers opfattelse. At direktør Larsen var personligt tilbageholdende, betød ikke, at han nogen tid forsømte arbejdet med Sparekassen. Gennem 52 år var han knyttet til den, indadtil kendt af alle og selv fortrolig med alt, hvad der kunne være den til gavn. Medarbejdere på hovedkontoret og ude i kontorkredsene satte direktør Larsen overmåde højt og fik lejlighed til at vise det, da han i efteråret 1949 kunne fejre 50-års jubilæum som ansat i Bondestandens Sparekasse. Blandt gaverne var bidrag fra den store medarbejderkreds ved kontorstederne til et portræt af direktør V. Larsen, udført af maleren Martin Kaalund-Jørgensen. — Da direktør Larsen den 15. august 1951

Tilsynsråd og direktion 1956. 1. række fra venstre: Direktør H. Krog-Meyer, Alfred Madsen, Einar Nielsen, Rasmus Jensen, Peter Sørensen. 2. række fra venstre: Direktør J. Aarup, Poul Christensen, Jens O. Sørensen, L. P. Mortensen, Johs. Hansen, Johs. Møller, Peter Jørgensen

Personale ved hovedkontoret 1956. I

Personale ved hovedkontoret 1956. II

Personale ved hovedkontoret 1956. III

døde efter en operation, var savnet stort og dybtfølt. Hans mange venner og medarbejdere var, som Sparekassetidende skrev, „blevet en sand sparekassemand og en nobel personlighed fattigere“. Bondestandens Sparekasse lod kort efter oprette et mindelegat til velgørende formål indenfor den institution, der i så langt et tidsrum var V. Larsens virkeplads. Det bestyres af tilsynsrådet.

Allerede i 1950 havde styrelsen, i forbindelse med ansættelsen af en direktionssekretær, taget en nyordning af direktionsforholdene under overvejelse. Det var tilsynsrådets tanke, når direktør Larsen engang trak sig tilbage, da at ansætte i det mindste een underdirektør, der ud fra sin oprindelse og indstilling ville have gode betingelser for at få kontakt med landbrugets mænd og vinde deres tillid. Rådets forhandlinger nogen tid efter den 68-årige direktørs uventede bortgang resulterede i, at kontorchef *J. Aarup* blev optaget i direktionen som underdirektør, og det følgende års generalforsamling bekræftede dette valg.

Direktør *J. Aarup* er himmerlænding af fødsel, men har fra sine helt unge år haft ansættelse i Bondestandens Sparekasse. 1. verdenskrig var ikke afsluttet, da han som assistent blev ansat på hovedkontoret, hvor han i 1925 blev kasserer og fra 1940 kontorchef. Aarups saglige kvalifikationer var, som det blev sagt ved hans udnævnelse til direktør, almindelig kendt, og den kontakt med landbrugets mænd, som tilsynsrådet efterlyste i 1950, var og er intet problem for ham. Direktør *Aarup* hører til de åbne og imødekommende jydenaturer, for hvem intet sjællandsk synes at være fremmed. De mange års arbejde på det sted, hvor trådene fra den vidtforgrene virksomhed løber sammen, har givet ham en naturlig og sikker sans for, hvad man tør kalde „de gode, gamle traditioner“ indenfor Bondestandens Sparekasse, men vel at mærke tradition i levende forstand — en følelse af samhørighed, der præger omgangsformen og giver samarbejdet en hjerteligere tone, end det er almindeligt indenfor store institutioner.

Også direktør *H. Krog-Meyer* kan se tilbage på en lang årrække i Sparekassens tjeneste, tilmed på ledende post og i en periode med store økonomiske omskiftelser. Mere end 28 års indsats af en direktør, der ikke har let ved at spare sig selv, *må* give betydningsfulde resultater, men *Krog-Meyer* har altid villet se Sparekassens vækst og trivsel som en fællesopgave, til hvis løsning „ingen er den allerbedste“, som

et gammelt nordisk ord lyder. Her skal da kun anføres de ord, som den nuværende formand for år tilbage udtalte, men som utvivlsomt stadig ville få fuld tilslutning indenfor den gamle Sparekasses medarbejdere: „Der har i mange år ikke været nogen mand, vi dårligere kunne undvære“.

Indadtil står Krog-Meyer som den, der sammen med V. Larsen har løftet arven efter J. N. Gyrling, samtidig med at han udadtil har varetaget såvel sparekasse-organisatoriske som filantropiske tillidshverv. Som næstformand i Centralforeningen af Østifternes Sparekasser, som medlem af Fællesrepræsentationen for de danske Sparekasser og senere som medlem af repræsentantskabet for Danmarks Sparekasseforening har han energisk virket for sparesagen med mund og pen. Også hans indlæg i Sparekassetidende har gang på gang vist hans aktuelle sans for nye spare- og låneformer, tekniske forbedringer m. v. Samtidig har han i inflationens år utrætteligt hævdet sparernes ret og foreholdt politikerne deres ansvar for pengeværdiens forringelse — undertiden i ord, der *kunne* opfattes som politisk stillingtagen, hvad direktøren ved given lejlighed klart har afvist. Hovedlinien i den „politik“, Krog-Meyer er gået ind for gennem mere end 20 år, er ubestrideligt den samme. Ingen ledende sparekassemand har mere konsekvent fastholdt, at et lands regering har ikke blot pligt, men også evne til at bekæmpe en inflation, blot den har *viljen* til at bringe de fornødne ofre. Retfærdighed mod sparerne er for Krog-Meyer et spørgsmål om offentlig moral, men når han taler opsparingens sag overfor „sine egne“, lægger han ofte en velgørende humor for dagen. Midt under mekaniseringens store fremstød mindede han således landmændene om, at en rød sparekassebog (lang opsigelse!) kunne være lige så smuk at se på som en rødmalet traktor!

I 1957 valgtes *J. Aarup* til vicedirektør, og samtidig fik Sparekassen to nye underdirektører. Den ene, cand. jur. *Sv. Halfeld*, havde i en længere årrække haft ansættelse i Bikuben, da han i 1950 blev direktionssekretær i Bondestandens Sparekasse. Kontorchef blev han året efter og fik i tiden, der fulgte, et voksende arbejdsfelt indenfor lånefaget. Den lidt yngre direktør, cand. jur. *Steen Madsen* har lige siden 1936 været ansat ved hovedkontoret, hvor han i 1946 blev fuldmægtig og 1951 udnævntes til kontorchef. De nye opsparingsformer og ganske særlig ungdomsopsparing har i de senere år, ved udnyttelsen af de

muligheder de unges lønforhold giver, ført til et bemærkelsesværdigt fremstød også indenfor Steen Madsens fagområde.

En betydningsfuld institution, der længe havde været under forberedelse, en centralbank for sparekasserne, blev i 1948—49 ført ud i livet. *Fællesbanken for Danmarks Sparekasser*, ledet af direktør Svend Hansen, varetager bankmæssige forretninger på sparekassernes vegne og i deres interesse. Bondestandens Sparekasse har tegnet aktier i Fællesbankens aktiekapital. Direktør H. Krog-Meyer indvalgte iøvrigt i Fællesbankens repræsentantskab.

Også sparekasse-samarbejdet landene imellem stillede i efterkrigstiden voksende krav navnlig til de store sparekassers repræsentanter. Efter befrielsen fik kontakten med de andre nordiske lande større betydning end nogensinde og har gennem årene virket gensidigt styrkende og inspirerende. De internationale sparekongresser blev genoptaget, og her har Bondestandens Sparekasse ligesom tidligere været repræsenteret ved en af sine direktører. På hjemlig grund har Sparekassen ydet bidrag til en oplysningsvirksomhed, der er blevet bedre organiseret efter udnævnelsen af en skole- og ungdomskonsulent for sparesagen og oprettelsen af en sparekassehøjskole. Sparekassen har, som ovenfor antydnet, også deltaget i den udvidede møde- og kursusvirksomhed.

*Hovedkontoret og kontorstederne. Tillidsmændenes kreds.
Jubilæet 1956.*

De sidste 13—14 år har ikke blot betydet et stærkt forøget antal ekspeditioner ved hovedkontoret og kontorstederne, men også nyoprettelser, køb eller opførelse af adskillige nye bygninger samt udvidelser ved mange af kontorstederne. Deres tal overstiger nu 90, terminskontorer iberegnet.

Gang på gang har *hovedkontoret* på hjørnet af Vestervoldgade måttet udvide. Med henblik på den kommende udvikling købte Bondestandens Sparekasse i 1955 naboejendommen Ny Vestergade 13. Blandt de tidligere ejere af denne gamle bygning var 1864—74 grevinde Danner, der købte ejendommen kort efter Frederik VII.s død. Det nye køb kunne se ud som en historisk tanke: der var som bekendt nogen forbindelse mellem den borgerligfødte grevinde og bondestan-

den netop i tiden omkring oprettelsen af Den sjællandske Bondestands Sparekasse. Bondevennerne, der havde deres hovedstyrke på Sjælland, var det eneste parti, hvis tilhængere så med sympati på grevinde Danner, og som hun i flere henseender kunne støtte sig på. — Omkring midten af forrige århundrede lod husets daværende ejer førstesalslejligheden udsmykke. Her har tre af datidens ansete kunstnere, Constantin Hansen, P. C. Skovgaard og Georg Hilker, foretaget en udsmykning i pompejansk stil. Den er endnu bevaret, og bygningen er fredet i klasse B.

Sparekassens lokaler er siden ombygningen i 1939 (se ovenfor s. 277) påny under udvidelse, efter visse forandringer i den mellemliggende tid. Der er unægtelig sket en udvikling i de sidste 50 år. Efter genrejsningen i 1909 blev den gamle bygning grundigt istandsat, og i september 1910 var pressens repræsentanter indbudt til at tage sparekasse-lokalerne i øjesyn. De fandt dem „store, lyse og velindrettede, hyggelige, men uden overflødig elegance. Det elektriske lys skinner kraftigt på de gule vægge og de solide pulte af mexikansk birke-træ, og man har ved at erstatte skorstenene med moderne varmeanlæg indvundet stor plads. Nede i kælderen er foruden frokoststue og badeværelse for personalet (der består af 16 mand) indrettet solide brandfri rum til bøgerne og obligationsbeholdningen med alentykke mure og mægtige jerndøre“, skrev et sjællandsk dagblad.

I 1959 er personalet ikke 16 mand, men tæller 123 damer og herrer, der trods alle indførte forbedringer vil have lettere ved at godkende det hyggelige præg end just det indtryk af rummelighed, som journalisten af 1910 modtog. Alene indlån og kasse kræver 26 funktionærer, udlån 32 (lånevirksohmheden er jo i særlig grad koncentreret her) og checkafdelingen 19. Hertil kommer korrespondance, revision, bogholderi m. m. Det elektriske lys, der nu stråler mere afdæmpet og „indirekte“, lyser ned over tæstillede arbejdsborde og -pulte. Kun for sparere og andre kunder er der passende god plads i det gamle lokale, hvor *O. Stæbr-Nielsens* Gefion pløjer Sjælland ud, en smule for lavt over de besøgendes hoveder, mens *Ernst Triers* fremstilling af bondens fire årstider er midlertidigt ophængt på væggene til højre (malerierne er en gave fra personalet i anledning af 100-årsjubilæet).

Der er i efterkrigstiden foretaget forandringer for at skaffe bedre pladsforhold ved hovedkontoret, og for kort tid siden er det lykkedes

at frigøre så stor en del af de udlejede lokaler, at der kan blive tale om en virkelig udvidelse. Den ombygning, der for tiden finder sted, vil betyde en forbedring m. h. t. såvel den daglige ekspedition som lånefagets og direktionens lokaleforhold. En modernisering af arbejdsformerne er forlængst sket, navnlig ved indførelsen af maskinbogholderi, som direktionen allerede i 1947 stillede forslag om. Leveringsfristen for de nye, ret dyre maskiner var dengang meget lang, men reformen skred frem, og i dens spor er fulgt anvendelsen af et par hundrede tusinde kartotekskort, hvis farverige mønster vel må virke lige så oplivende indenfor sparekasse-verdenen som den kulørte teknik indenfor filmen.

Også ved *kontorstederne* er der siden 1945 sket store fremskridt og forandringer. Allerede dengang havde ca. halvdelen af kontorerne daglig ekspedition, adskillige både formiddag og eftermiddag, og i 1959 gælder dette endnu flere. 18 kontorer har åbent 3 a 4 dage om ugen, og et lignende antal mindre kontorer kun 1 eller 2 dage. Af de gamle terminskontorer blev Dalmose og Menstrup nedlagt kort efter krigen, men endnu er der 6, iberegnet Bellahøj, hvor der i de senere år har været kontor i dyrskuedagene. — Sparekassen købte eget hus i Kirke Hyllinge 1946 og overtog ved samme tid en hjørneejendom i Vordingborg. I Føllenslev købte Sparekassen i 1948 den lille ejendom, hvor der var kontorsted, og 1949 fik den hus i Ugerløse.

I 1950'erne er der til kontorbrug købt eller nyopført adskillige bygninger, og modernisering har fundet sted ved en lang række kontorsteder, bl. a. Hillerød, Roskilde, Slagelse, St. Heddinge og Svinninge, ligesom forbedringer er indført ved mange kontorer. Bondestandens Sparekasse købte i 1952 ejendom i Stenlille. I Tornemark, hvor der i 1946 var oprettet kontorsted, blev der i 1954 købt et hus, som senere er ombygget.

I hovedstadens nærhed, hvor gamle landsogne i hastigt tempo forvandles til mere bymæssige bebyggelser, har Bondestandens Sparekasse oprettet flere nye kontorer og købt eller nyopført adskillige huse. I 1952 fik den eget hus i Karlsrunder, 1954 blev et kontor oprettet i Vridsløselille, i 1956 vedtog tilsynsrådet at købe hus i Ballerup, og i Vallensbæk blev der købt grund og oprettet kontor i 1957; her er det hensigten at opføre en større bygning. Der blev i februar 1958 åbnet et nyt kontor i Skovlunde, og samme år købte Sparekassen et

hus ved hovedgaden i Måløv, hvor der den 1. januar 1959 kunne åbnes et nyt kontorsted. Endnu kan nævnes, at der 1956 er oprettet kontor ved Flyvestation Værløse og 1957 ved Solrød Strand.

Også i andre egne er der sket forandringer. Oppe ved Sjællands nakke opførte Sparekassen i 1955 et hus i Græsted, og siden 1949 har der i Gilleleje været ugentligt kontor (tidligere kun terminskontor). Ved Mørkøv blev der i 1955 oprettet et bikontor i Skamstrup forsamlingshus. I Yderby på Sjællands Odde er der i 1956 købt ny bygning. På Stevns fik man 1948 et kontorsted i Lyderslev (3 ugentlige kontordage), og fra 1952 er der onsdagskontor i Hellested og lørdagskontor i Klippinge. To nye kontorsteder er i efteråret 1958 oprettet i Kalvehave og Klarskov, det sidste et bikontor til Vordingborg. I Borup har Sparekassen i 1958 fået nyt hus, og i Fakse er en stor sparekasse-ejendom under bygning. — Det kan her nævnes, at Bondestandens Sparekasse i 1950 overtog Mern sognesparekasse, hvis reservefond skulle anvendes til legat m. v. til fordel for Mern sogn, efter sognesparekasse-styrelsens nærmere bestemmelse. Sparekassen har iøvrigt siden 1917 haft kontorsted i Mern.

Det er vistnok rigtigt, at selv ved hovedkontoret er der noget af provinsens hygge. Kontorets voksende personale er i højere grad „een familie“, end det er tilfældet i de fleste større institutioner. Omsorgen for den enkelte er vel næppe den samme som i Gyrings tid, men det regner blidt og jævnt med gratialer og med tilskud f. eks. til personalefester, hvad enten det er til den traditionelle fest på Sparekassens fødselsdag eller til en sommerudflugt (siden 1941 har personalet haft eget feriehus, „Bøgely“ ved Sletten). Man får det indtryk, som også svarer til forretningsgangen, at her er et stykke Sjælland flyttet ind på brostenene, lidt indeklemt måske, men alligevel sig selv.

Det er dog de mange kontorsteder, der giver Bondestandens Sparekasse dens særpræg. Det er lykkedes at modernisere den gamle kontorstedsordning netop så meget, at den stort set fungerer upåklageligt i en tidsalder, hvor kravet om „effektivitet“ lyder stadig mere pågående. I kontorkredsene vælger tillidsmændene som oftest „mænd af deres midte“ til bestyrer-, medhjælper- og suppleantposter, vælger som før repræsentanter med suppleant(er), holder de tilvante møder under ledelse af et tilsynsrådsmedlem fra amtet, og når en af Sparekassens direktører giver et udsyn over helheden og over den lokale situation,

føler de sig med rette som et selvstændigt led af den store samvirksomhed. En fremmed vil måske finde systemet en smule forældet og undre sig over, at der ikke oftere er brug for den faguddannede assistance, som hovedkontoret i begrænset omfang kan „låne ud“. Men den udenforstående må, hvis han trænger dybere i tingene, uvilkårligt beundre det gradvis udformede, men ganske fint afbalancerede lønningssystem med tilknyttet aldersfond, selvpensionering, ferieordning m. v., denne ejendommelige blanding af „regulativ“ og personligt hensyn, der har til naturlig forudsætning, at ledelsen er fortrolig med vilkårene ved kontorstederne rundt om på den store ø.

Kontorstedets dagligliv er afvekslende travlt og roligt, men dramatiske optrin *kan* forekomme. Det var tilfældet i Greve, hvor kontorbestyrer *Lars O. Larsen* og hans medhjælper *Jakob Nielsen* den 30. september 1949 afværgede et røverforsøg. En ung fyr, der omkring lukketid havde gjort sig ærinde ind på kontoret, kom lidt efter tilbage sammen med en kammerat. Han blev aggressiv og snappede et bundt pengesedler, men den 62-årige bestyrer greb ham om livet, og sammen med den 75-årige medhjælper fik han røveren i gulvet, mens en tredje behjertet mand satte foden for døren, så kammeraten, der var løbet foran, ikke kunne komme ham til hjælp. Et tryk på alarmklokken kaldte folk til, og fyren blev „svinebundet“, indtil den stedlige landpolitibetjent kunne tage affære. Den anden røver blev senere fanget. I Greve kontorsteds kassebog står efter dagens regnskab de knappe ord: „Udsat for røverisk overfald. Intet udbytte. *Lars O. Larsen*“.

Arbejdet på kontorstedet har for mange aldrende bestyrere og deres medhjælpere været ikke blot erhvervsbetonet, men en kilde til glæde og tilfredshed, måske af og til blandet med visse bekymringer, fordi de som gode sparekassefolk ikke er ligegyldige overfor konkurrencen fra bankernes side. — Det hænder, at en kontorbestyrer med pen i hånd giver udtryk for sine følelser. Ved sin fratræden skrev således en af de veltjente bestyrere: „Nu har jeg drejet nøglen om for sidste gang i kontorstedets pengeboks, jeg har gået den sidste runde omkring i kontoret for at se, om alt er i orden, og nu om et øjeblik lukker jeg døren sidste gang med kontorstedets nøgle. Det lyder måske sentimentalt, når jeg føler en vis vemod ved disse mine sidste handlinger, men da jeg har tilbragt den lykkeligste tid i mit liv her på kontoret i vor gamle sparekasse, da er det vel intet under, at jeg knuser en stille tåre“.

Han tilføjer, at to ting har været afgørende for hans bestyrergerning: den tillid og hensynsfuldhed, han har mødt hos Sparekassens ledelse og til den anden side det gode forhold til kundekredsen.

Ja, Bondestandens Sparekasse har ikke blot sine „kunder“, de nu ca. 27.000 låntagere og ca. 215.000 sparere, helt ned til de små med deres sparebøsser, der kan fås på kontorerne, og sparemærkerne fra skolen. Men den egentlige kerne er og bliver *tillidsmændene*, om ved 100 pr. kontorkreds, hvis man holder sig til gennemsnittet, men i praksis veks-lende fra ca. 50 til 4—500.

Bondestandens Sparekasse blev i sin tid stiftet af 47 tillidsmænd. I 1908 talte de ca. 950, hvoraf det store flertal opfyldte deres forpligtelser som garantier. Men i genrejsningens år sluttede henvend 7.000 tillidsmænd op om den gamle Sparekasse. I perioder var der lidt færre, men Sparekassens venner agiterede da for ny tilslutning, og navnlig i de senere år har tallet været stigende. Der var ved udgangen af marts 1958 ialt 9.080 garantier. Man kan så spørge, om kredsen af tillidsmænd, Sparekassens garantier, gennem tiderne har haft samme karakter som i dag, eller om dens sammensætning er ændret væsentligt?

Enhver kan overbevise sig om, at 40 af de 47 stiftere var gårdmænd (se Otto Christensens fremstilling ovenfor s. 35 f.), desuden var et par møllere, en dyrlæge og nogle større ejendomsbesiddere blandt de første tillidsmænd. Om tillidsmændene i 1908 hedder det i datidens blade, at det var „gårdmænd og atter gårdmænd“. Men da genrejsningen skulle forberedes, blev der, som andetsteds omtalt, fra visse sider slået til lyd for at tegne en ny garantikapital i andele på 200 eller højst 500 kr., således at også husmænd kunne være med. Det blev „mindst 500 kr.“, og de færreste tegnede sig for mere. Under disse forhold var det kun naturligt, at det store flertal af garantierne vedblivende var af gårdmandsstand (foruden gårdejere mange gårdforpagtere og -bestyrere). 500 kr. var mange penge for en husmand eller landsbyhåndværker, vel det meste af en årsindtægt i tiden før 1914.

I de første år efter genrejsningen blev der kun optaget få nye tillidsmænd, ser man af tilsynsrådets forhandlingsprotokoller. De fleste indtrådte i stedet for andre garantier, ofte nære slægtninge. Efter 1. verdenskrig blev der dog optaget mange nye tillidsmænd, der kunne fylde de efterhånden store huller i rækkerne. Selv i et krisear som 1932 meldte der sig ca. 100. Gennemgår man listerne over nye tillidsmænd, træf-

fer man kun få navne med uangivet erhverv, men ikke alle landmænd kan samles under de to betegnelser „gårdmænd“ (ejere, forpagtere og bestyrere af mindre eller mellemstore gårde) og „husmænd“, hvoraf de fleste benævnes bolsmænd eller parcellister. I nedenstående oversigt er „Andre landmænd“ overvejende forpagtere, og flertallet hører antagelig hjemme i gårdmandsgruppen, men kan vanskeligt udskilles fra forpagtere af storbrug. Handel og håndværk (industri) kan i praksis heller ikke klart adskilles, navnlig ikke på landet, og der må foruden de såkaldte „liberale erhverv“ (herunder forholdsvis mange lærere og konsulenter) tilføjes en ret stor blandet gruppe, „Andre“. I denne sidste finder man gennem hele perioden mange mejerister. — De nye tillidsmænd fordelte sig således:

	1911—16	1926	1936	1946	1956
Gårdmænd	82	109	250	170	243
Husmænd	11	23	38	42	92
Andre landmænd	3	5	26	24	82
Håndværk og handel	13	30	50	33	74
Liberale erhverv	8	4	23	16	39
Andre	8	12	44	46	65
Ubenævnt	5	2			
	130	185	431	331	595

Som bekendt er landbrugsbefolkningen i nyere tid gået tilbage i tal sammenlignet med de fleste andre erhverv. Ved folketællingen i 1911 udgjorde „gårdmænd og forpagtere“ (med familie) 15,6 % af befolkningen, „parcellister, bols- og husmænd“ knapt 12 %. I 1955 var gårdmændene kun ca. 10 % af befolkningen, og husmandsprocenten var gået omtrent tilsvarende ned, skønt antallet af landbrug i det meste af perioden har været stigende, takket være udstykningen. På denne baggrund må det ses, når kredsen af tillidsmænd viser en betydelig nedgang for det befolkningslag, der stod som stiftere af Bondestandens Sparekasse, og som i 1909 genrejste den. Blandt de nyoptagne tillidsmænd talte gårdbrugerne 1911—16 ca. 63 %, 1926 59, 1936 57 % og 1946 endnu godt halvdelen, men i 1956 kun ca. 41 %. Da den store garantskare jo imidlertid kun langsomt fornyes og der også blandt „andre landmænd“ findes et betydeligt antal gårdbrugere, må det anses for givet, at flertallet af tillidsmændene også i 1959 er gårdmænd, altså hvad man på gammelsjællandsk forstod ved „bønder“.

Der er en iøjnefaldende stigning i antallet af småbrugere. Bortset fra en forbigående nedgang i 1930'erne, vel som følge af landbrugs-krisen, er antallet af „husmænd, bolsmænd og parcellister“ gået frem fra 8½ til 15½ % af de nye tillidsmænd. Da en del gartnere, landhåndværkere, landpostbude m. fl. snarest må regnes til småbrugerne og en del „andre landmænd“ ligeledes, svarer det sidste procenttal antagelig nogenlunde til husmandsprocenten blandt samtlige garant-er. Iøvrigt er praktisk talt alle erhverv repræsenteret, og der er blandt „tillidsmændene“ ikke helt få *kvinder*. En tillidsmands enke bliver ofte garant, i andre tilfælde er en datter eller søster indtrådt i den afdødes sted. Men også fra de sjællandske byer er der efterhånden kommet en del selverhvervende kvinder til. Foruden de mange, der står som „gård-ejerske“, „husejerske“ eller kun som „fru“, møder man nu og da i tillidsmandslisterne en og anden forretningsdrivende, økonoma, syge-plejerske m. fl.

Man har bl. a. i Sparekassetidende diskuteret, hvorvidt sparekasser-nes tilsynsråd i højere grad bør afspejle erhvervsfordelingen i den be-folkning, der står bag dem. 1952—53 sad der i de danske sparekassers styrelse ca. 63 % gårdmænd og forpagtere, men kun 5,8 % husmænd og bolsmænd, godt 11 % håndværkere og handlende, 3,9 % embeds-mænd o. l. og forøvrigt mange i en blandet gruppe. Nu er der naturlig-vis rent praktiske (og erhvervsbetonede) årsager til, at husmændene indenfor sparekasserne — ligesom bl. a. indenfor andelsbevægelsen — er langt svagere repræsenteret end gårdmændene, og i hvert fald inden- for Bondestandens Sparekasse har dette ingen indflydelse på lånebevil-linger eller andre afgørelser. Men hvis vedblivende et voksende antal garant-er kommer fra forskellige erhverv og befolkningsgrupper, vil det vel efterhånden falde naturligt, at tilsynsrådene i nogen grad af- spejler denne udvikling.

1956 var hundredåret for stiftelsen af Bondestandens Sparekasse, og *jubilæet* blev i god tid forberedt af et nedsat udvalg. På en pressekon-ference den 11. oktober kunne den administrerende direktør påpege Sparekassens stærke vækst siden landbrugs-krisen i 30'erne. M. h. t. såvel indlån som udlån var den nr. 3 blandt landets sparekasser, men den største hvad *antallet* af lån angik. „Vi har lagt vægt på hellere at be- vilge mange små end få store lån“. Til andelsselskaber havde Bode-

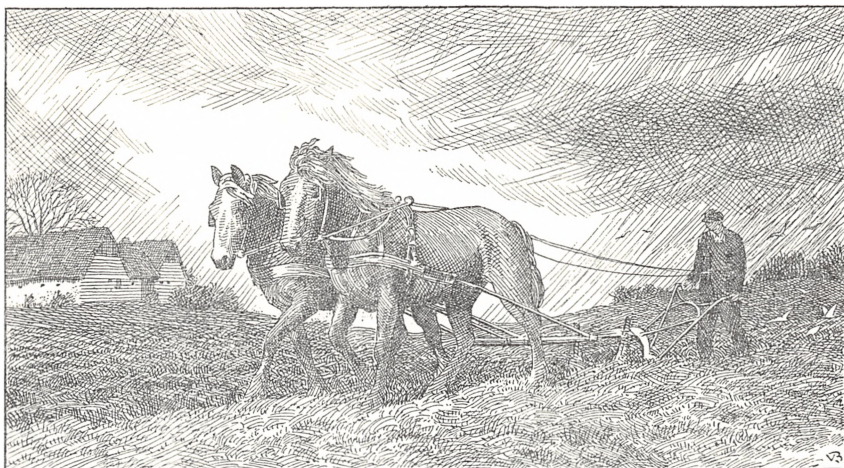
standens Sparekasse dog udlånt forholdsvis store beløb, alene i de foregående 10 år næsten 75 mill. kr. til andelsmejerier og -slagterier, brugsforeninger, mergelselskaber, kvægavlsforeninger, løsdriftstalde m. v. Gennem tiderne havde Sparekassen opfyldt dens stifters forventninger om, at den ville sikre sparerne en ordentlig rente og låntagerne lån på billige vilkår. En sådan renteregulering var af stor betydning.

Selve 100-årsdagen den 26. november 1956 blev fejret rundt om ved kontorstederne, når gratulanter mødte op. Kranse blev forinden nedlagt ved C. Alberti-støtten i Sorø, på hans og Jørgen Christensens grave samt på de afdøde formænds og direktørers grave. I hovedstaden var der reception i Ingeniørhusets restaurant.

Den egentlige *jubilæumsfest* blev afholdt søndag den 25. november på Restaurant Wivex. Her samledes i sluttet kreds tilsynsråd og direktion, kontorbestyrere og medhjælpere, personale fra hovedkontoret, revisorer, mange afgåede medarbejdere samt repræsentanter for de tidligere formænds og de afdøde direktørers familier og ganske enkelte andre, alle med damer. Blandt de henved 700 deltagere var også 4 af garantterne fra 1908, som modtog en særlig hyldest i formandens tale (13 var indbudt, men alder og svagelighed hindrede de fleste i at møde; een af dem var en 100-årig).

Ved bordene i de festligt smykkede lokaler kunne deltagerne lytte til „Et sekels gang“, et fest-recitativ arrangeret af Viggo Laustsen, og til festtaler vekslende med alvorlige og muntre sange. Formanden, gårdejer *Einar Nielsen*, Tvingbro, gik i sin tale tilbage til stiftelsesdagen og de 47 bønder, der dengang ejede Sparekassen, „men — som det er sagt — den ejede også dem, ejede deres hengivenhed og vilje, — ejede også deres økonomiske velfærd“. Det sidste fik de bønder at føle, som festede med A. Alberti 50 år senere. Men genrejsningsarbejdet lykkedes, et nederlag blev vendt til sejr, og Johs. Feldthusen fik sit ønske opfyldt: pletten blev afvasket, og Sparekassen voksede sig stærk ved *fortjent* tillid. — Det var betegnende for talernes og hele forsamlingens indstilling, at der ved festen blev talt åbent om det mørke afsnit i hundredårets historie, i rigtig erkendelse af at de tusinder af sjællandske landbohem, der led tabene og følte smerten, for størstedelen sluttede op om Feldthusen og hans værkfæller ved den nye start. Viljen til sammenhold og selvhævdelse var stadig levende, som i den første formands tid.

Blandt de smukke gaver, som Bondestandens Sparekasse modtog, var en enkelt lille og uanselig i det ydre, men af indre værd en festens gave fremfor nogen. Det var den „sparekassebog nr. 1“, som C. Alberti for 100 år siden overdrog til stifteren af Sparekassen. Nu var det Jørgen Christensens efterkommere, der i dagens anledning gav den tilbage til dens ophav, Den sjællandske Bondestands Sparekasse. I *det* øjeblik slog alles tanker bro over de hundrede år.

Der pløjes til udsæd

BONDESTANDENS SPAREKASSE

Den sjællandske Bondestands Sparekasse var ved starten et led i den selvstændighedskamp, som bønder på Sjælland har ført mere målbevidst end andre landsdeles bønder i det 19. århundrede. Det havde sine årsager længere tilbage i historien. Landbefolkningen øst for Storebælt var i ældre tider anderledes stillet end jyder og fynboer. Bønderne på den sjællandske øgruppe havde siden middelalderen været „vornede“, d. v. s. bundet til jorden og dens dyrkning på en måde, som fæstebønder i Jylland og på Fyn ikke kendte. Og næppe havde vornedskabet i det 18. århundrede sluppet sit tag i de yngre bønder på Sjælland (de, der var født efter 1699), før stavnsbåndet fra 1733 bandt dem påny, helt ned til de ganske unge, ja drengene med. En gammel ufrihed fortsatte her indtil stavnsbåndsløsningen i 1788. Vest for Storebælt varede bøndernes lovmæssige ufrihed kun disse 55 år. Derfor rådede der friere bondetraditioner i Jylland, ikke at tale om det mere velstående Fyn.

På Sjælland og de sydlige øer blev bondefrigørelsen indgangen til en helt ny tid. De sjællandske bønder havde mest at indhente, og det var i flere henseender på Gefions ø, fremskridtets plov nu pløjede de

bredeste furer. Det gjaldt oplysningsarbejdet. Den danske folkeskole begyndte på øerne i 1806, i det øvrige land først fra 1814. Da de rådgivende stænderforsamlinger indførtes i 1830'erne, var det i Roskilde reformkravene blev rejst med virkelig kraft. Her krævede især sjællandske bønder landboreformerne fortsat til gavn for både husmænd og gårdmænd. Bondebevægelsen kom på Sjælland til fuld udfoldelse i 1840'erne. Den ville først og fremmest værne fæsterne og helst ved at gøre dem til selvejere, hvad de fleste jyske bønder forlængst var blevet uden større besvær. Anderledes på den sjællandske øgruppe, hvor forholdsvis mange storgodsbesiddelser havde en sådan karakter, at de ikke uden særlig bevilling kunne sælge fæstegods til selveje.

Endnu efter 1850, under den fri forfatning, måtte sjællandske bønder føre en økonomisk frigørelseskamp, og her kommer Bondestandens Sparekasse ind i billedet. Der var brug for en sparekasse, der rådede over betydelig kapital, og hvis ledere uden bagtanke ville række bønderne en hjælpende hånd, yde dem lån mod pant i deres nyerhvervede ejendomme. Otto Christensen har i sit indledende afsnit skildret, hvorledes den mest afgørende hjælp først blev sikret, da bønder på Sjælland under *Jørgen Christensens* ledelse stiftede deres egen sparekasse.

Det lå i denne sparekasses idé og hensigt, at med selvejet som grundlag ville bondens fremtid være betrygget. Og stort set var tiden fra o. 1850 frem til midten af 1870'erne i merglingens og dræningens tegn en „gylden kornperiode“, hvor landbrugerne fra år til år kunne forøge deres indskud i Bondestandens Sparekasse. Så fulgte den økonomiske krise, der ramte landbruget hårdt, og politisk strid og mistillid medvirkede til, at Sparekassen oplevede trængselstider. Indlånskapitalen gik på få år ret stærkt ned, men Sparekassen var trods alt solid nok, og under en landbrugskrise, der varede århundredet ud, hævdede den sig bedre end de fleste. Indlånsrenten gik sent og langsomt ned og kun til $3\frac{1}{2}$ %. Konverteringsperioderne sidst i 1880'erne og atter 1895—96 blev klaret, og fra slutningen af *C. Albertis* lange formandstid ydede Sparekassen lån til opførelsen af de fleste andelsmejerier og halvdelen af de svineslagterier, der i andelsbevægelsens gennembrudstid blev oprettet på Sjælland.

I en tid, hvor de europæiske markedsproblemer står på dagsordenen, bør det huskes, at heller ikke andelssagens foregangsmænd havde sikkerhed for, at afsætningsforholdene ville blive tilfredsstillende. I for-

hold til nutidens investeringer i maskiner og andre forbedringer var andelsmejerier billige i starten, men bønderne havde efter flere års krise kun små midler. Uden den støtte, som Bondestandens Sparekasse ydede, var Sjælland måske næppe så hurtigt nået op på siden af Jylland, hvor andelsmejeribrug i de første år var mest udbredt. Men de forholdsvis lave omkostninger, de efterhånden mere stabile afsætningsforhold og det jævnt stigende prisniveau gav efter århundredskiftet landbrugerne en følelse af, at man var på den sikre vej til bondevelstand. Det store fremstød på verdensmarkedet, fremfor alt det engelske marked for smør, flæsk og æg, havde skabt et grundlag, som andelsbonden tillidsfuldt og fremskridtstroende byggede videre på.

Midt i fremgangen ramtes sjællandske bønder af en økonomisk katastrofe, der skyldtes en enkelt mands forbryderiske spillesyge og hensynsløse magtbegær. Det milliontab, Bondestandens Sparekasse led, var uhørt stort, det moralske nederlag endnu mere smerteligt, men ved genrejsningen blev der vundet *mere*, end de fleste dengang havde mulighed for at se. Først og fremmest den nye og bedre motiverede *tillid*, som bar den genrejste Bondestandens Sparekasse. Enigheden med hensyn til fremtiden fik større betydning end uenigheden om ansvaret for den svundne tid. De ledende mænd, direktionen iberegnet, blev valgt med større omtanke, og tillidsmændenes (garanternes) kreds blev meget stærkt udvidet. Det viste sig rigtigt, hvad en kyndig mand i anledning af en senere tids vanskeligheder bemærkede til en af direktørerne: at Alberti-katastrofen havde banket de sjællandske bønder godt sammen, trods smerterne. Bondestandens Sparekasse blev efter genrejsningen i endnu højere grad deres egen, og sammenholdet stod sin prøve.

En lykke for Sparekassen var det, at den fra 1910 i *J. N. Gyning* fik en administrerende direktør, der med sit anlæg for sparsommelighed passede ind i situationen, samtidig med at han vidste, hvad der krævedes af en moderne sparekasse. Amortisable lån indførtes, Sparekassen kom ud af sin gæld til staten, og under krigen fordobledes indlånskapitalen. På denne baggrund kunne Bondestandens Sparekasse for anden gang i sin historie yde støtte til fæstere, der blev selvejere, i første række arvefæstere i henhold til afviklingsloven af 1918. Sparekassen bidrog også med lån til landbrugets elektrificering og imødekom et voksende behov for kommunale lån, ligesom andelslån i stor udstrækning fortsatte.

Mellemløbet blev ikke en tilbagevenden til de stabile år lige før 1914. Fremgang blev fulgt af nye vanskeligheder. Den længe så stærkt reducerede krone var næppe nået i pari (1927), før det store konjunkturomslag ude i verden over England nåede Danmark, med krise og kronesænkning til følge. Det frie handelssamkvem og ubundne produktionsliv var til ende.

Da landets lovgivning i ulykkens dage 1908—09 tog sig af Bondestandens Sparekasse, følte det stort set som en venlig handling. Under den hårde landbrugskrise i 1930'erne kunne noget lignende siges om de love og „ordninger“, der under medvirken af erhvervsorganisationernes ledende mænd blev udformet af rigsdag og regering som midler til at bekæmpe krisen. Men enighed indenfor landbruget var der ikke, lige så lidt som de daværende sparekasseorganisationer kunne føle sig tilfredse med den rentesænkning, der blev spareernes del af byrden. Tiden førte med sig, at den „særpolitik“, som en stor sparekasse tidligere havde haft betingelser for at føre, nu fik snævrere grænser. Vigtige afgørelser måtte træffes i forhandling med bankernes fællesråd og kunne i næste omgang kuldcastes af rigsdags- og regeringsbeslutninger, der var præget af andre hensyn. Der blev i 1930'erne foreløbig sat bom for selv den mest selvstændigt ledede sparekasses rentepolitik, og næppe kunne restriktionerne lempes, før besættelsestidens helt unormale forhold lagde nye bånd på sparekasserne. De gamle tiders store handlingsfrihed var borte. Også i efterkrigstiden bandt de samfundsmæssige hensyn overordentlig stærkt, den offentlige økonomi angav retningslinierne for pengeinstitutternes virksomhed, ja bestemte på adskillige punkter dens detaljer.

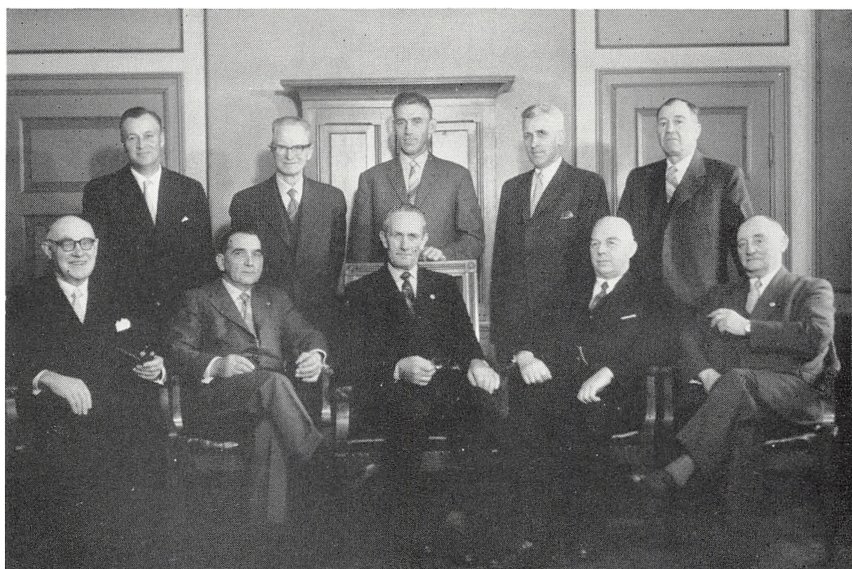
Da den første sparekasselov blev til i 1880, var to af mændene fra Bondestandens Sparekasse (C. Alberti og V. Hørup) med til at præge den. Den længe forberedte sparekasselov af 1919 udformedes på linie med en banklov samme år. Den var dog ikke blot et forsøg på at dele sol og vind lige mellem banker og sparekasser, men viste også god vilje til at styrke selvstyret indenfor sparekasserne. På dette punkt behøvede Bondestandens Sparekasse ingen retledning. Ikke for intet faldt denne lovs tilblivelsestid delvis sammen med 1915-grundlovens; det privilegerede styre skulle afskaffes, i visse sparekasser såvel som i landstinget. 1937-loven blev derimod til i en periode, hvor statens regulerende og kontrollerende indflydelse var styrket som følge af den økono-

Folketingsmand Otto Himmelstrup

Gårdejer Marius Jensen, Knabstrup

Tilsynsrådet 1958. 1. række fra venstre: J. Smørum, Johs. Hansen, Einar Nielsen, L. P. Mortensen, Jens O. Sorensen. 2. række fra venstre: Lars Sorensen, Johs. Møller, Sigfred Frandsen, Poul Christensen, A. Andersen

Interior fra Næstved kontor ca. 1925

Interior fra Næstved kontor 1959

miske krise. I mange gode sparekassefolks øjne var *det* at sætte en repræsentant for handelsministeriet ind i tilsynsrådet et uberettiget indgreb i selvstyret. Det tog sig ud som en mistænkeliggørelse af de valgte mænd indenfor sparekassernes ledelse. Men som så ofte i Danmark virkede praksis mere tiltalende end den grå teori. Det var jo dog naturligt, at enhver regering måtte være interesseret i, at handelsministeriets repræsentant var en mand med sans for en sparekasses opgaver og dens sunde trivsel.

Bondestandens Sparekasse har ikke skiftet „ansigt“ i nyere tid, men opgaverne er blevet flere og virkefeltet stærkt udvidet. Indflydelse har den stadig haft. I sparernes interesse holdt ledelsen i den alt for penge-
rigelige periode under og lige efter besættelsen indlånsrenten oppe — en målbevidst „politik“, der fik betydning indenfor hele det store sjællandske område. Nu som tidligere er der blandt dens sparere og lånere kun få store, men mange mindre eller mellemstore landbrugere. Sparekassens garantier kommer fra næsten alle samfundslag, men et stort flertal er landbrugere, og kunne man følge sparernes og låntagernes titusinder fra kontorstedets til hjemmets dør, ville man sikkert i de allerfleste tilfælde finde en stærk landbo-tilknytning.

Gennem 3 a 4 generationer har Den sjællandske Bondestands Sparekasse bestået. Det unge slægtled har ikke kendt dens bitre nederlag og styrkende genrejsning, næppe nok 1930ernes strenge år. Men også de yngre vil have praktiske forudsætninger for at forstå, hvad de ældre har lært af egen erfaring og skabt gennem vedholdende arbejde. Sparekassen som den står i dag, urokkeligt solid, er genrejst af mænd, der *ikke* sveg, men stod sammen som før, mange flere end før, og derfor bar sejren hjem.

NOTER OG HENVISNINGER

Om Bondestandens Sparekasse er der tidligere skrevet to bøger, nemlig *C. C. Alberti: Den sjællandske Bondestands Sparekasses første 25 Aar (1881)* og *Otto Christensen og J. V. Christensen: Den sjællandske Bondestands Sparekasse gennem 75 Aar (1931)*. Efter sidstnævnte festskrift er Otto Christensens afsnit genoptrykt ovenfor s. 17—88.

Som *hovedkilder* til den følgende fremstilling må nævnes Sparekassens forhandlingsprotokoller (indtil 1908 bestyrelsens, derefter tilsynsrådets indtil 1958) samt regnskaber og årsberetninger ca. 1880—1958. Hertil kommer en del breve og talrige cirkulærer til kontorstederne i perioden 1909—58. Af trykte kilder har Rigsdagstidende og en række sjællandske dagblade leveret materiale, især til belysning af sparekasselovens tilblivelse, P. A. Albertis forhold før 1908, selve Alberti-katastrofen og ikke mindst arbejdet for genrejsningen af Bondestandens Sparekasse 1908—09. De benyttede referater fra generalforsamlinger og tillidsmandsmøder skyldes navnlig Næstved Tidende, Ringsted Folketidende og Sorø Amtstidende. Af tidsskrifter må i første række nævnes Sparekassetidende, hvis talrige artikler og oversigter direkte eller indirekte har haft stor betydning for fremstillingen af sparekasseforhold i nyere tid, samt Økonomi og Politik (efter 1927).

Afhandlinger om andre sparekasser har på flere punkter givet oplysninger af værdi for denne skildring. Det gælder foruden jubilæumsskrifter om sjællandske sparekasser O. Blinkenberg Nielsen: *De danske Sognesparekasser 1865—1914 (1950)* samt Hans Jensen og Thorkil Kristensen: *Landbosparekassen i Aarhus 1862—1937 (1937)*. Blandt nyere værker kan endvidere nævnes C. V. Bramsnæs: *Bikuben i hundrede år (1957)*, Poul Winding: *Det danske kapitalmarked (1958, ligeledes udgivet af Bikuben)*, A. Axelsen Drejer og Svend Thorsen: *Andelsbanken indtil 1950 (1950)* samt Einar Cohn: *Privatbanken i København gennem hundrede Aar 1857—1957 (I—II 1957—58; skildringen af tiden efter 1900 er dog først fremkommet efter at denne fremstilling i det væsentlige var afsluttet)*.

Landbrugets udvikling, der i korte træk er omtalt som baggrund for Sparekassens historie, er udførligere skildret i værker som *Dansk Landbrug 1880—1938* (redigeret af Kjeld Bjerke, Hans Jensen og Karl Madsen) og *Det danske Landbrugs Historie V (A. Milthers' og F. Skrubbeltrangs afsnit)*. For den nyeste tid har landbrugstidsskrifter, *Det landøkonomiske Driftsbureaus publikationer* samt kvartaloversigter i *Økonomi og Politik* været orienterende.

Under mit arbejde med *Den sjællandske Bondestands Sparekasses historie* har tilsynsrådet og direktionen vist mig den største imødekommenhed, ligesom jeg er flere af Sparekassens medarbejdere tak skyldig. En særlig tak tilkommer kontorchef B. Petersen, hovedkontoret, der har ydet mig uvurderlig hjælp ved fremskaffelse af materiale til brug for denne fremstilling og ved talrige orienterende oplysninger. Bilagene skyldes for størstedelen B. Petersen.

Henvisningerne i det følgende er således affattet, at det første tal angiver *siden*, det andet *linien* (*n* betegner „for neden“). 8, 12 vil sige side 8, den 12. linie fra oven, 10, 4 *n*: side 10, den 4. linie fra neden.

8, 12: Jørgen Christensens liv er skildret i J. P. Jensen: *Sjællandske Bønder* (1919, s. 165—92). — 9, 16: Anton Nielsen: *Den danske Bonde* (1887), s. 116 f. — 10, 4 *n*: Kritik af sparekassernes virksomhed, se O. Blinkenberg Nielsen: *De danske Sognesparekasser 1865—1914*, s. 66 ff. — 11, *midt*: V. Falbe-Hansens skrift hed „Vore Sparekasser og deres Virkemaade“. — 11, 11 *n*: Sparekassekommissionens betænkning, se Blinkenberg Nielsen, anf. sted, s. 72 ff. — 12, 8: C. Albertis indlæg i debatten, *Folketingets Forhandlinger 1879—80*, spalte 647 ff. — 13, 9: V. Hørups ordførertale, *sammesteds*, sp. 659 ff. — 14, 5: Hørups udtalelser om sparekassetilsynet, se især *Folket. Forhandl. 1879—80*, sp. 3957 ff. og 4015 ff.

19 *ff.*: *Naturaløkonomi indenfor ældre tiders landbrug* er senere skildret i Sigurd Jensen: *Fra Patriarkalisme til Pengeøkonomi* (1950), hvor Den kongelige Creditkasse og Den almindelige Enkekasse omtales s. 35—42. — 22, 13: Når Otto Christensen i det følgende anfører priser i *kroner*, svarer det til Falbe-Hansens opgivelser i „*Stavnbaands-Løsningen og Landboreformerne*“ I—II, der udkom 1888—89, da kronens købekraft var ca. 10 gange så stor, som den er i 1959. — 23, 4: Odelsretten må her snarest opfattes som en forkøbsret til fæstejorden. — 25, 1 *n* til 26, 1: Også fæstere med 5 tdr. hartkorn var valgbar. — 26, 11: Otto Christensen anførte her i en fodnote, at almindelig værnepligt blev gennemført ved lov af 12. februar 1849. — 30, *midt*: Sparekassen på grevskabet Holsteinborg, se H. L. Bisgaard og Johs. Schjødt: *Danmarks Sparekasser i Udviklingen gennem 100 Aar* (1910). — 31, *midt*: Arbejderforeninger svarede nærmest til brugsforeninger, men kunne — som det vil ses — have mere omfattende formål.

35, 5 *n*: Th. Hasle var folketingsmand 1854—58 og landstingsmand 1863—89 (Venstre). — 36, 16: Rigsdagsmand Niels Petersen, rettere Pedersen. Det var ikke gårdmanden i Lyderslev, men derimod den sidstnævnte af stifterne, gmd. Niels Pedersen, Skuderløse, der blev rigsdagsmand (landstingsmand 1859—78). Af medstifterne var gmd. Hans Jensen, Kundby, folketingsmand februar—maj 1853 og atter 1866—76. Også Hans Hansen, Menstrup, der var tillidsmand fra 1856, nævnes som stifter. Han repræsenterede 1861—98 Fuglebjerg-kredsen. De var alle venstremænd. — 40, 5 *n*: Kontorsteder før 1881. Otto Christensen henviste (1931) i en fodnote til C. Albertis fortegnelse i „*Den sjællandske Bondestands Sparekasses første 25 Aar*“. — 41, 13: Kontorsted i Taarnmark (Tornermark) 1873—78. Her blev der i 1946 atter oprettet et k. — 41, *midt*: 32 kontorsteder i 1881; antallet var vistnok 34, i 1890 var der 41. — 42, 4: Jørgen Christensens slægt kunne ved 100-årsfesten i 1956 tilbagegive sparekassebog nr. 1 til Sparekassens ledelse, se s. 364. — 42, 9 *n*: Otto Christensen henviser her til C. Agerskov: Sparekassen for Roskilde og Omegn, s. 29, men han påpeger, at Bondestandens Sparekasse først oprettede kontorsted i Roskilde 1862. — 46, 9: „Sparekassens nuværende næstformand“, nemlig gårdejer Hans Hansen, Herslev (senere Høng), der beklædte stillingen 1915—39. — 50, 1: Formandens løn, der i firserne nåede op på 8.000 kr., kan næppe kaldes beskedent, hvis man f. eks. sammenligner den med datidens embedslønninger. — 51, 10: „Landbygningernes Forsikringssum“, d. v. s. de samlede forsikringssummer i Den alm. Brandforsikring for Landbygninger (af 1792). — 53, *midt*: Balth. Christensens økonomiske vanskeligheder skyldtes vel især, at han i sine to ægteskaber havde mange børn (ialt 24!), og indsamlinger blandt meningsfæller havde tidligere skadet ham politisk, skønt han var en grundhæderlig mand.

59, 14: Otto Christensen har i det tidligere festskrift: „ved Slutningen af 1877: 93¾“, antagelig en fejlskrivning. — 63, 3 *n*: O. C. holder sig i det følgende ret nøje til C. Albertis fremstilling i jubilæumsskriftet 1881. — 65, 3: H. P. Andersen, Gislinge, folketingsmand for Svinnige-kredsen 1876—80, se J. P. Jensen: *Den sjællandske Bonde Hans Peder Andersen fra Gislinge* (1919). — 68, 17 *n* og 69, 1 *n*: Bankierfirmaet Brødrene Westenholz i London blev gennem mange år drevet af A. Westenholz, der tidligt så

dansk landbrugseksports chancer på det engelske marked. — 69, 12: „Godsejerforeningen“ må vel være Grundejerforeningen af 1850, der gennem mange år kun havde haft ringe betydning. — 71, 1: Folketingsmand Ole Christensen, der 1869—90 repræsenterede Faksekredsen, var i flere år kontordagsbestyrer i Køge. — 72, *midt*: Jens Cl. Nielsen blev dog først kontordagsbestyrer i 1882, jfr. nedenfor 78, 5 n.

76, 6—3 n: Otto Christensen var selv festedeltager såvel i 1881 som i 1906, jfr. 77, 6 og referater fra 50-årsjubilæet. — 77, 8: Jens Jensen, Svinninge, er *ikke* nævnt som stifter ovenfor s. 35 f. — 81, *midt*: Om forholdet mellem C. Alberti og V. Hørup, se også nedenfor s. 97 f. og noten til 103, 7 n. — 83, *midt*: E. Schjøttz, der var københavner, havde efter sit valg i Mariager-kredsen 1882 straks sluttet sig til V. Hørup. — 85, 1: Tallene nederst s. 84 tyder dog på, at fæstespørgsmålet endnu i 1885 var af ikke ringe betydning på Sjælland.

90, 11: Dræningen på Sjælland, se J. B. Krarup og S. C. A. Tuxen: Beskrivelse af Landbrugets Udvikling i Danmark V, s. 126 f. — 91, 17 n: Antal andelsmejerier på Sjælland anført efter H. Hertel: Andelsbevægelsen i Danmark (1917), s. 137, og det ovenfor nævnte værk af Krarup og Tuxen V, s. 390. — 92, 7 n: Finansieringen af andelsmejerier, A. Axelsen Drejer anfører i „Den danske Andelsbank 1914—1925“, s. 16, hvad Hans Jensen, Vemmeløv, på en andelskongres i 1903 udtalte om C. Albertis afvisende holdning overfor det første andelsmejeri på Sjælland. Tallene viser dog, at långivningen tog sin begyndelse, endnu før sønnen i 1887 blev hans suppleant. — 94, 2: Mejeriets historie er skildret i et jubilæumsskrift: Andelsmejeriet „Langebjerg“ 1886—1936 (Sorø 1936). Frederik Jensen, Tjustrup, var iøvrigt 1877—95 revisor i Bondestandens Sparekasse, jfr. ovenfor s. 63. — 97, 2 n: Det drejer sig om den ovenfor s. 57, 10 omtalte svovlsyrefabrik i Kastrup. — 98, 15 n: Den danske Landmandsbank blev stiftet 1871. — 103, 12 n: C. Alberti havde dog trukket sig tilbage før folketingsvalget 21. januar 1890, hvor hmd. Poul Christensen, Ødemark, blev hans efterfølger. — 103, 7 n: Blandt mange smukke *mindeord* over C. Alberti er også V. Hørups artikel i Politiken 20. maj 1890 (optrykt i „V. Hørup i Skrift og Tale“ II, 1903). Den giver et meget levende billede af den travle, men præcise Gamle Alberti: „Som forretningsmand var han arbejdet selv“, også efter at sygdom havde mærket ham, og „det var et rørende syn at se den hårdt ramte gamle mand ved den gamle pult, stejl og hårdnakket, opsat på at gøre sit dagværk“. I folketinget var han en repræsentativ skikkelse med en urokelig værdighed, og „som højt betroet tillidsmand for den største del af Sjællands bønder var han altid en værdifuld og skattet mand i partiet, hvis mening vejede tungt“. Hørup kalder ham „en sindig fremskridtsmand“, nok gammeldags, men med „et frit og hurtigt blik for betydningen af det ny, der voksede op i demokratiet“. Han var noget for sig selv. „Og dertil en mand, hvis retsindighed er blevet et ordsprog, hvis trofasthed varede til døden, og ved hvis grav vi kun kan ønske, at der altid i Danmark må være ærlige hjerter og rene hænder til at fortsætte hans gerning“, slutter Hørup.

104, 2: Lars Jensens omtale af gamle og unge Alberti, Folketingets Forhandlinger 1908—09, sp. 5180 f. — 111, 6: Englands samlede smørekseport, d. v. s. indførslen til England, Wales, Skotland og Irland, jfr. oversigten i „Dansk Landbrug fra 1880 til 1938“, s. 349. — 116, 6: De anførte husdyrantal vedrører altså kun Sjælland. — 118, 6 n: 50-årsjubilæet omtales her på grundlag af Sorø Amtstidendes referat. — 119, 13 n: I adressen til P. A. Alberti udtalte ca. 800 tillidsmænd deres erkendtlighed for „den dygtige og samvittighedsfulde måde, hvorpå Sparekassen er blevet ledet“ (Sorø Amtstid. 28. novbr. 1906). — 121, 6: Fr. Borgbjergs taler mod Alberti okt. 1907, især Folket. Forhandl. 1907—08, sp. 286 ff., 570 ff. — 121, *midt*: Herman Triers udtalelse, sammesteds sp. 1251 (og 1274). — 122, *midt*: Citatet vedr. A. Alberti fra Sorø Amtstid. 9. sept. 1908. — 123, 8 til 124, 9: Fremstillingen følger navnlig Sorø Amtstidendes referat fra generalforsamlingen den 30. maj 1908. — 124, 11: P. A. Alberti og Privatbankens ledelse, se Einar Cohn: Privatbanken i Kjøbenhavn gennem hundrede Aar, II, s. 418—430, jfr. bilag L., s. 566—71. J. C. Christensen beklagede i okt. 1908, at Privatbanken ikke havde udstedt

en offentlig erklæring til landinspektør Stage om, at der ikke af banken var udfærdiget et bevis som af ham anført. — 124, 5 n til 125, 7 n: Ove Rodes artikler 14.—21. juli. På dette tidspunkt vidste Rode dog ikke, at J. C. Christensen som fungerende finansminister efter Vilh. Lassens død (april 1908) havde lånt Alberti 1½ mill. kr. — 128 ff.: Albertis bedragerier er belyst i J. Hassing Jørgensens (fortrolige) indberetning af 16. novbr. 1908, som V. M. Amdrup forsynede med et forord af 8. maj 1909 („Til Den sjællandske Bondestands Sparekasse“). Endvidere er benyttet de trykte udskrifter af Københavns Kriminal- og Politirets 7de kriminalkammers protokol. Se også henvisningen 124, 11. — 132, 5: V. Bindsevs pjeces hed „Statens Tilsyn med Sparekasserne“. — 132, 13 n: V. M. Amdrups erklæring, omtalte sted s. 1—8.

135, 5: Efterårsmødet på Roskilde højskole i sept. 1908. Ths. Bredsdorffs udtalelse her refereret efter Sorø Amtstidende. — 136, midt: Carl Hansen var folketingsmand (venstreløsgænger). — 136, 12 n til 137, 6: J. C. Christensens stilling, se Povl Engelstoft i „Den danske Rigsdag 1849—1949“ II, s. 228—31. — 139, midt: Liebst refereret efter J. V. Christensen i „Den sjæll. Bondestands Sparekasse 1856—1931“, s. 113. — 140, 10 n: C. Th. Zahles udtalelse, Folket. Forhandl. 1908—09, sp. 242. — 144, 8: Fhv. indenrigsminister L. Bramsen, Landstingets Forhandlinger 1908—09, sp. 162 ff., højesteretsadvokat H. N. Hansen, sammesteds sp. 170 ff. — 145, 12: L. V. Bircks udtalelser, 3. decbr. 1908, Folket. Forhandl. 1908—09, sp. 1843 ff. — 145, 5 n: N. Andreassen, smstds. sp. 1857 ff. — 149, 3: Indenrigsminister Kl. Berntsens forslag, Folket. Forhandl. 1908—09, sp. 4796 ff. — 150 midt: L. V. Bircks historiske tilbageblik, smstds. sp. 5076 f., jfr. ovenfor s. 12. — 152, midt: V. Falbe-Hansens tale citeres udførligere af J. V. Christensen i jubilæumsskriftet fra 1931, s. 122 f. — 153, 15: Loven af 8. maj 1909 indleder „Beretning om Virksomheden i Den sjællandske Bondestands Sparekasses Likvidations-Afdeling“, s. 5—7.

163, midt: Anvendelsen af landbrugsmaskiner, se Det danske Landbrugs Historie V, s. 502 f. — 168, 12: Udvidelse af kontordagene, „Forhandlingsprotocol for den sjællandske Bondestands Sparekasse i Storehedinge“, mødereferater 1910—13. — 169, 3: Forbindelsen med mejerierne, cirkulære nr. 25. — 170, 4: De følgende udtalelser faldt på generalforsamlingen 1913. — 171, midt: Likvidations-afdelingens ovenfor nævnte beretning (19. juni 1909 til 11. decbr. 1916) er her hovedkilden. — 172, midt: Højesteretsdommen af 6. jan. 1913, anførte beretning s. 12 f. — 172, 11 n: Privatbankens eventuelle erstatningspligt, anf. beretning s. 34 ff., jfr. E. Cohns ovennævnte værk om Privatbanken II, s. 414 f. — 173, midt: C. Th. Zahle, der fra okt. 1909 til juli 1910 var justitsminister, lod assessor Schou undersøge, hvorvidt forholdet mellem Privatbanken og Bondestandens Sparekasse gav „grund til at rette tiltale mod nogen“. Men Z. foretog sig intet, efter at han 26. febr. 1910 havde modtaget forhørsudskrifter, og hans efterfølger som justitsminister (F. Bülow) erklærede 20. sept. s. å., at der ikke var fundet grund til at rejse kriminel tiltale. E. Cohn, anf. sted, s. 416 f. — 173, 8 n: Forholdet til smørekseportforeningen, Likvidations-afdelingens beretning, s. 13—34. — 176, 1—3: Ordet „kommission“ forekommer i den omtalte beretning, s. 34. — 177, 14: Likvidationsregnskabet, se anf. beretning, s. 41—47.

184, midt: Indfrielse af kreditforeningslån m. v. Cirkulære af 28. sept. 1915, nr. 107. — 188 ff.: Forretningsgangen i lånesager, bilag til forhandlingsprotokollen novbr. 1917. — 191 f.: Forberedelsen af en ny sparekasselov, se Blinkenberg Nielsen: De danske Sognesparekasser 1865—1914, s. 149—58. — 192, 13 n: Christopher Hages forslag, Landstingets Forhandlinger 1918—19, sp. 1009 ff. — 193, 5—6 n: Sparekassen hedder: Bjerre og Hatting m. fl. Herreders Spare- og Laanekasse. J. Jensen (Klejs), anf. sted, sp. 7631. — 194, 10 n: Henvendelsen fra sparekassernes fællesrepræsentation er trykt i Rigsdagstidende B. — 195, 11: Folketingsudvalgets betænkning, Rigsdagstid. B, sp. 4547 ff. H. L. Bisgaards beregninger m. h. t. statens risiko (og sparekasseindskudenes størrelse) er bilag hertil.

200, 9 n: Thorkil Kristensen om sparekassernes fremgang, se „Landbosparekassen i

Aarhus 1862—1937", s. 135 f. — 201, 4 (i det nye afsnit): „reservebeholdningen", læs „reserveciften". — 201, 4 n til 202, 11: Citater fra cirkulære nr. 170, 18. jan. 1921. — 203, 5 n: Generalforsamlingen i Sorøegns Landboforening refereret i Ringsted Folketidende for 1. decbr. 1920. Gyrrings indlæg om Bondestandens Sparekasse og lånene, samme blad for 6. decbr.; hans udførlige udkast findes i Sparekassens arkiv. — 218, 7 n: Citat fra Ringsted Folketidende 27. juni 1928. — 222, 6: Ombygnings- og grundforbedringsprojekterne findes som bilag til tilsynsrådets forhandlingsprotokol. — 223, 12: Cirkulære nr. 208. — 223, 13 n: Cirkulære nr. 291, 2. aug. 1926. — 224, 10: Andelsbankens standning, se A. Axelsen Drejer: Den danske Andelsbank 1914—1925, s. 78—101. Bondestandens Sparekasse, cirkulære nr. 253 af 4. juni 1925.

226, 8 n: „Englandssangen" indgår i Johs. V. Jensens digtsamling „Paaskebadet", s. 22 f. — 228, 7 n: De følgende citater fra cirkulære nr. 403, 17. juli 1931. — 231, 12 n: Cirk. nr. 441, 28. sept. 1931. — 234, 2: Cirk. nr. 459. — 235, 1 og 14: Cirk. nr. 458 og 459 med bilag vedr. andelspenge. — 239, 9—16: Citaterne fra „Den danske Rigsdag 1849—1949" II, s. 527. — 239, 3 n: Den fortrolige skrivelse af 23. jan. 1933 er i Gyrrings stil, men undertegnet „Sparekassens Bestyrelse". Den er muligvis ikke udsendt til alle kontorbestyrelser. — 240, midt: Landbrugsordninger og andre kriselove, se Kjeld Philip: Den danske Kriselovgivning 1931—38 (1939). — 241, 1—10: Cirk. nr. 483, 3. maj 1933. — 242 ff.: Landbrugsordninger m. v., se Kjeld Philips bog og oversigter i „Dansk Landbrug 1880—1938", s. 267—302 (Kjeld Bjerke). Otto Himmelstrup har bl. a. behandlet konverteringspørgsmålet i „Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse" (1942), s. 287 ff. — 246, 4 n: Cirkulære nr. 498, 13. decbr. 1933.

256, midt: Sparekassen og valuta-aktionen, cirkulære nr. 529, 23. sept. 1935. — 257 f: Landbrugets gæld, tvangsauktioner m. v., se Kjeld Philips ovenfor nævnte bog, s. 21 ff. — 265 ff.: Sparekasseloven af 1937. Forelæggelsen, Landstingets Forhandlinger, sp. 584 ff., 1. behandling, sp. 672—704. — 266, 10 n: Hans Appel i Sparekassetidende 1937, s. 29 f. — 267, midt: Axel Bang, sammesteds, s. 57. — 267, 2 n: Gunnar Fog-Petersens udtalelser, Landstingets Forhandl., sp. 693 ff. — 268, 8 n: Krog-Meyer i Sparekassetidende 1937, s. 47 f. — 270, 2 samt 14 og 5 n: Otto Himmelstrups ordførelse: Folketingets Forhandlinger, sp. 6483—90, art. i Sparekassetidende 1937, s. 85 ff. (dateret 29. april). — 271, 3: J. A. Rahbek i Landst. Forhandl., sp. 683 f. — 281, midt: Forholdsregler ved 2. verdenskrigs udbrud, cirkulære nr. 608, 2. sept. 1939.

285, 13 n: Cirkulære nr. 621, 9. april 1940. — 288, 12: Indskud fra nye kunder, cirk. nr. 656, 18. april 1941. — 291, midt: Sparekassetidende 1942, s. 93 f. — 292, 10 n: Sammesteds 1943, s. 3 ff. — 298, midt: Sparekassetidende 1944, s. 95 f. — 298, 2 n: Sammesteds 1943, s. 308—13 (Thorkil Kristensens foredrag). — 299, 11: Sanering af de gamle sparepenge, Sparekassetidende 1945, s. 21 og 29. — 301, 1: K. Skovgaards art., Tidsskrift for Landøkonomi 1944, s. 14—51. — 301, 5: Thorkil Kristensens tale på møde i de jyske sparekassers centralforening juli 1944, Sparekassetidende 1944, s. 211 f. — 303, 1: De to sparekasser hedder: Spare- og Laanekassen for Frederikssund og Omegn, Frederiksborg Amts Spare- og Laanekasse. — 305 f.: Røverier i Køge og Hedehusene, indberetninger i Sparekassens arkiv, omtale i dagspressen.

309, 15: Eengangsskatten (og professorudvalgets betænkning) blev livligt diskuteret, således i Sparekassetidende 1944, s. 225 (Thorkil Kristensen), 1945, s. 223 f. (H. Krog-Meyer), 1946, s. 15—18 (A. Clausager) og s. 70 f. (J. Toftgaard). — 312, midt: Landbrugets prioritetsgæld, se Poul Winding: Det danske kapitalmarked I, s. 181 ff. — 313, 4 n: Otto Himmelstrup i Sparekassetidende 1947, s. 5. — 315, 8: Citat fra legatets vedtægter, § 3. — 315, 9 n: J. Toftgaard i Sparekassetidende 1948, s. 100. — 316, 1: H. Krog-Meyer sammesteds, s. 118 f. — 316 ff.: Marshall-hjælpen og landbrugets mekanisering, Økonomi og Politik 1948, s. 138—51; Sparekassetidende 1951, s. 139—47 (Carl Iversen) og 1952, s. 167 ff.; Statistisk Årbog 1946—57. — 321, 1: Artiklen „Pengepolitik ved årsskiftet" i Sparekassetidende 1949, s. 4 ff. (dateret 18. decbr. 1948). — 322, 3: Den nordsjællandske sparekassedirektør var C. F. Andersen, Frederiksborg

Amts Spare- og Laanekasse, Hillerød. — 322, *midt*: Citat fra Sparekassetidende 1950, s. 83. — 331, 2 *n*: Cirkulære nr. 1010, 29. decbr. 1954. — 332, 4 *n*: Formandens udtalelser her refereret efter Næstved Tidende 26. juni 1956.

336, 4 *n*: Bosætningslån, cirkulære nr. 980, 22. febr. 1954. — 337, *midt*: Ungdoms Spare- og Låneafdeling, cirk. nr. 1033, 27. aug. 1955, og nr. 1039, 29. okt. s. å. — 339, 10 *n*: Pristalsreguleret alderdomsopsparing, cirk. nr. 1070 (m. bilag), 30. marts 1957; Sparekassetidende 1956, s. 161 ff. — 340, 12 *n*: Udtalelserne efter Næstved Tidendes referat fra generalforsamlingen. — 341, 3 *n*: Landboforeningernes Indkøbs- og Finansieringsforeninger, cirkulære nr. 1077, 9. aug. 1957, og nr. 1093, 18. marts 1958 (som bilag bl. a. en normalvedtægt), samt underdirektør Sv. Halfelds mundtlige oplysninger. — 344 *midt*: Indlån i forskellige sjæll. egne; grundlaget er uddrag af kontorstedernes regnskaber ved kontorchef B. Petersen. — 352, 15 *n*: Om direktør V. Larsen bl. a. i Sparekassetidende 1949, s. 193, samt 1951, s. 186 (nekrolog). — 355, 5 *n*: Oplysninger om Ny Vestergade 13 ved grevinde Danners levnedsskildrer, dr. Robert Neiiendam (Sparekassens arkiv). — 356, 15: Citat fra Ringsted Folketidende 6. sept. 1910. — 356, 15 *n*: Meddelelser febr. 1959 ved personalechefen, underdirektør Steen Madsen. — 359, *midt*: Røveri-forsøget i Greve, cirkulære nr. 870, Roskilde Dagblad 1. okt. 1949. — 362, *midt*: Tilsynsrådenes sammensætning, oversigt i Sparekassetidende 1952, s. 233 f., H. Krog-Meyer sammesteds 1953, s. 12 f. — 363, 13 *n*: Formanden citerer Otto Christensen, se ovenfor s. 36. — 364, 3: Sparekassebog nr. 1 er omtalt s. 42.

NAVNEREGISTER

Registret omfatter s. 7—369, men ikke noter og bilag. M. h. t. tillidshverv i Bondestandens Sparekasses bestyrelse eller tilsynsråd og som revisorer henvises til bilagenes første sider. De i registret anførte ministre har — med en enkelt undtagelse — i længere perioder været rigsdagsmænd.

- Alberti, C. C.*, overretsprokurator, folketingsmand 8, 10, 12 ff., 28, 31, 33, 36 f., 41 f., 55, 57, 61 ff., 68 ff., 73—84, 87, 97—101, 103 ff., 113 f., 119, 135, 150, 273, 363 f., 366, 368.
- Alberti, P. A.*, HRSagf., minister 10, 55, 97 f., 100—108, 111, 114 f., 117—138, 141, 174 ff., 186, 218, 258, 363.
- Amdrup, V. M.*, ORSagf., direktør 132 f., 141, 155, 157, 159, 161, 184 f., 220, 251, 275, 277.
- Andersen, And.*, Herfølge, gdr. 214.
- Andersen, Andreas*, Klippinge, gdr. 351.
- Andersen, Hans*, Næsby ved Skoven, gdr. 230, 262.
- Andersen, H. P.*, Gislinge, gdr., folketingsmand 65.
- Andersen, J.*, Neble, gdr., amtsrådsmedlem 118.
- Andersen, Jens*, Stillinge, gmd. 35 f.
- Andersen, Lars*, Kundby, gdr. 157, 207, 247 f.
- Andersen, Lars*, Ølby, kontormedhjælper 305 f.
- Andersen, Niels*, Tune, gmd. 49.
- Andersen, O.*, Hastrup, gmd., amtsrådsmedlem 36, 55, 71.
- Andersen, P.*, Høsten, gmd. 36.
- Andersen, R.*, Tranderup, gdr., folketingsmand 151, 153, 171 ff., 186, 206.
- Andersen, S.*, Nordrup, gdr. 65.
- Andreassen, N.*, Næstved, redaktør, folketingsmand 145, 148, 183, 194 f.
- Appel, Hans*, Dalum, landbrugslærer 266 f.
- Arntzen, Ludvig*, HRSagf. 171 ff.
- Bache, C.*, fuldmægtig 147, 156.
- Bang, Axel*, ORSagf. 267.
- Berg, Christen*, skolelærer, folketingsmand 9, 96, 101.
- Berg, Sigurd*, redaktør, minister 120, 122, 137.
- Berntsen, Klaus*, konseilspræsident 137, 143, 148, 156, 158, 178, 191 f.
- Bertelsen, Jørgen*, landstingsmand 195.
- Bindslev, V.*, sparekasseinspektør 119 f., 132.
- Bing, H. M.*, kasserer 65 ff.
- Birck, L. V.*, professor, folketingsmand 145, 148, 150 f.
- Bisgaard, H. L.*, sparekasseinspektør 120, 128, 141, 195.
- Bojsen, Frede*, højskoleforstander, folketingsmand 9, 96, 108.
- Borchsenius, Otto*, redaktør 119.
- Bording, Kr.*, gdr., minister 239, 243.
- Borgbjerg, Fr.*, redaktør, minister 121 f.
- Borre, H. J.*, Nykøbing Sj., sagfører 123, 139, 143, 159, 218.
- Bramsen, L.*, direktør, minister 144 f., 152.
- Bramsnæs, C. V.*, nationalbankdirektør, minister 239, 293.
- Brandes, Edv.*, redaktør, landstingsmand 126, 152.
- Bransager, N. P.*, redaktør, folketingsmand 105, 121, 135.

- Bredsdorff, Ths.*, højskoleforstander 135.
Brun, Charles, minister 137.
Buhl, Vilb., statsminister 290, 307.
Byskov, J., seminarieforstander, minister 235.
- Callo, P. A.*, kreditforeningsdirektør 246 f.
Clausager, H., gdr., folketingsmand 302, 351.
Clausen, C. C., journalist 138.
Clausen, H., Jordløse, gdr. 36.
Christensen, Alfred, ORSagf., folketingsmand 107, 146 f., 171.
Christensen, Balthazar, overretsprokurator, folketingsmand 8, 27 f., 33, 53 f., 77 f., 84, 146.
Christensen, Herman, Mørkøv, gdr., sognefoged 248, 281 f., 286, 302, 324, 326, 329, 348 ff.
Christensen, I., Sønderød, gdr. 230.
Christensen, J. C., konseilspræsident 108, 113 f., 120 ff., 136 f.
Christensen, Jobs., Eskildstrup, gdr. 139.
Christensen, J. V., redaktør, landstingsmand 221, 232.
Christensen, Jørgen, Stillinge, gmd. 8, 33—37, 41 f., 44 ff., 52 f., 77 f., 119, 199, 351, 363 f., 366.
Christensen, Lars, Østerstillinge, gmd. 36.
Christensen, Ole, Søllerup, husejer, folketingsmand 71.
Christensen, Otto, Tune, landbrugslærer, forfatter 10, 17—88, 97, 101, 157, 232, 247, 366.
Christensen, Poul, Mørkøv, gdr., sognefoged 350.
Christensen, Poul, Ødemark, hmd., minister 109, 118, 145, 148, 150, 193.
Christian IX 97.
Christiansen, Axel, Esrom, gdr. 304.
Christiansen, N., Hedehusene, kontormedhjælper 306.
Christiansen, N. J., Staunstrup, smedemester 183, 188.
Christiansen, Ole, Krøjerup, gmd. 36.
Christiansen, P., Kalundborg, kontorbestyrer 78.
Christoffersen, Lars, Døjringe, gmd. 36.
- Dablgard, Bertel*, minister 239.
Dalsgaard, J. P., kreditforeningsdirektør, landstingsmand 150.
- Danner*, grevinde 355 f.
Deissau, Martin, direktør 186 ff., 206.
Deuntzer, J. H., konseilspræsident 113, 120, 146.
Dinesen, Lars, folketingsmand 58 f., 63 f., 67 ff., 80, 113, 151.
Drachmann, Holger, forfatter 77 f.
Dreusen, J. C., fabrikerje, politiker 26 f.
Dønnergaard, H. J., Ousager, gdr., folketingsmand 99, 102 f.
- Ellinger, H. O. G.*, professor, folketingsmand 146, 151.
Engelstoft, Poul, historiker 136.
Eriksen, Erik, statsminister 324, 330.
Estrup, J. B. S., konseilspræsident 56, 68, 95 f., 98, 105, 113.
- Falbe-Hansen, V.*, professor, landstingsmand 11, 152 f.
Feldthusen, Johannes, gdr., folketingsmand 78, 96, 135 f., 138, 142 f., 156—160, 165, 167 f., 170, 177, 182 f., 185 ff., 217, 274, 351, 363.
Fischer, J. C. H., minister 68.
Fog-Petersen, Gunnar, redaktør, gdr., landstingsmand 267 f., 270.
Foss, P. M. F., kasserer 117, 127.
Frandsen, H., Gudum, gdr., amtsrådsmedlem 65, 106, 138 f.
Frandsen, Julius, gdr., kontorbestyrer, rigsdagsmand 141, 230, 276.
Frandsen, Lars, Gudum, gdr. 176, 213 ff.
Frandsen, Sigfred, Gudum, gdr. 351.
Frederik VII 355.
Frederik VIII 118.
Frederiksen, H., Slimminge, gdr. 118.
Frederiksen, Jens, Havnlev, gmd. 36.
Frederiksen, Niels, parcellist, folketingsmand 239.
Frijs, Mogens, lensgreve, landstingsmand 122.
Frolund, Fred., skolebestyrer, rigsdagsmand 33, 37.
- Gedalia, G. A.*, baron, bankier 58.
Geert-Jørgensen, N., Snesere, gdr., sognefoged 349.
Gleerup, Asmund, lærer, politiker 24 ff.
Gravlund, Thorkild, forfatter 140.
Grøndahl, Anton, kontorchef 275.

- Gyring, J. N.*, sparekassedirektør 165 ff., 176, 181, 183, 189 f., 201—207, 211—216, 218 ff., 223 f., 228—242, 244, 248 ff., 274, 279, 352, 354, 358, 367.
- Hage, Christopher*, minister 114, 192, 194.
Hage, Jobs., Roskilde, overlærer 30.
Halfeld, Sv., underdirektør 354.
Hansen, Carl, Skive, redaktør, folketingsmand 136.
Hansen, Carl, assurancebestyrer, folketingsmand (Vordingborg) 149 f., 159, 177, 218.
Hansen, Christen, Kirkestillinge, gmd. 36.
Hansen, Constantin, maler 356.
Hansen, H., Bakkebølle, gdr. 65.
Hansen, H., Tågeby, gdr. 183.
Hansen, Hans, Høng, gdr. 46.
Hansen, Hans, Herslev, Høng, gdr. 46, 139, 157, 186, 217, 273.
Hansen, Hans, Sengeløse, gdr. 248, 275, 348.
Hansen, Hans, Menstrup, gdr., folketingsmand 52, 61, 69, 72, 76, 83, 98, 101.
Hansen, H. C., statsminister 320, 330, 334.
Hansen, H. N., højesteretsadvokat, rigsdagsmand 144 f., 152.
Hansen, I. A., assurancebestyrer, politiker 24, 28, 33, 36, 50, 58, 64, 83.
Hansen, Jens, Pedersborg, gmd. 36, 82.
Hansen, Jeppe, Sengeløse, gdr. 143.
Hansen, Jobs., Herstedvester, gdr. 330, 348.
Hansen, K., statskonsulent 247.
Hansen, Karl, husmandsfører 140.
Hansen, L., Bjælkerup, gmd. 36.
Hansen, N., Gundsøllille, gdr., landstingsmand 139, 143.
Hansen, Niels, Arløse, gmd. 36.
Hansen, Ole, Bringstrup, gdr., minister 105 f., 109 f., 114 f., 119 f., 124, 126, 136, 138 f., 141 f., 145 f., 156, 161, 218, 273.
Hansen, Peder, Lundby, husmand 24.
Hansen, R., Marke, møller 35 f.
Hansen, Svend, bankdirektør 355.
Harpoth, A., bankdirektør 65 ff.
Hasle, Th., Løve, proprietær, rigsdagsmand 35 ff., 55, 77 f.
Hass, Sophus, revisor 302.
- Hassing Jørgensen, J.*, bankdirektør, minister 128 f., 132 f., 141, 147, 157 ff., 185, 192, 271.
Hauch, H., forstander, minister 238 f., 257.
Hauge, C. N., minister 238 f.
Hedtoft, Hans, statsminister 320, 324, 330, 350.
Hegermann-Lindencrone, Cai, officer 28.
Henningsen, Hans, maler 352.
Henningsen, H. C., gdr., folketingsmand 195.
Henriques, Arthur, ORSagfører 175.
Hey, F. L., konsul, landstingsmand 171 ff.
Hilker, Georg, maler 356.
Himmelstrup, Otto, docent, folketingsmand 270, 295, 313, 347.
Holdgaard, Jens, husmandsfører, rigsdagsmand 238.
Holgersen, Holger, Magleby v. Skælskør, gdr. 215.
Holstein-Holsteinborg, F. A., lensgreve 30.
Holstein-Ledreborg, L., greve, konseilspræsident 114, 158.
Hækkerup, Lars, parcellist, rigsdagsmand 27.
Høgsbro, Sofus, højskoleforstander, folketingsmand 101.
Høgsbro, Svend, HRSagf., minister 141.
Hørup, Viggo, redaktør, minister 9 f., 13 f., 63, 73 f., 81, 83, 96 f., 101, 104 f., 108, 113 ff., 135, 150, 368.
- Iversen, Carl*, professor 309.
- Jacobsen, Chr.*, Vejleby, gdr., amtsrådsmedlem 143, 157.
Jacobsen, L., kroejer, amtsrådsmedlem 26.
Jakobsen, Peder, Julebæk, gdr. 218, 248.
Jensen, Anders, Nørre Hyllinge, gdr. 103, 118 f., 140 f.
Jensen, Chr., Haslev, urmager 110, 139.
Jensen, E. T., Holbæk, gdr. 139.
Jensen, Frederik, Tjustrup, gdr., sognefoged 63, 94.
Jensen, H., Vemmelev, gdr. 138.
Jensen, Hans, Kundby, gmd., folketingsmand 36, 45, 55, 61, 77, 83, 273.
Jensen, Hans, Sorø, redaktør 108, 136.
Jensen, Hans P., Sneslev, gdr. 313, 348 f.
Jensen, Henrik, Sageby, gdr. 248, 276, 348 f.
Jensen, Jens, Jørslev, gmd. 35 f., 77.

- Jensen, Jens*, Rejnstrup, gdr. 248, 275.
Jensen, Jens, Svinninge, gmd. 77.
Jensen, J. N., Munkebjergby, gdr. 215.
Jensen, J. P., Høng, lærer, lokalhistoriker 34, 41.
Jensen, Jobs. V., forfatter 93, 226.
Jensen, Lars, Arløse, gdr., folketingsmand 104.
Jensen, Lars, Smidstrup, gmd. 35 f., 77.
Jensen, Marius, Knabstrup, gdr., folketingsmand 325, 352.
Jensen, N., Brændholt, gdr., amtsrådsmedlem 65.
Jensen, Niels, Bjerre, gmd. 35 f., 65, 77.
Jensen, Niels, Svinninge, gmd. 36, 77.
Jensen, P., Frederiksborg Nyhuse, husejer 139.
Jensen, P., Fårevejle, kontorbestyrer 304.
Jensen, Peder, Estrup, gmd. 97, 106.
Jensen, Rasmus, Strøby, gdr., amtsrådsmedlem 275, 281, 287, 293 f., 312 f., 348, 350 f.
Jensen-Klejs, Jørgen, gdr., rigsdagsmand 193, 263.
Jensen-Sønderup, J., gdr., minister 192.
Johannsen, F., Houby, møller 36.
Johansen, Christen, Østerstillinge, gmd. 36.
Johansen, Lars, Karsholte, gdr. 139.
Jørgensen, Anders, Høng, højskoleforstander 140, 142.
Jørgensen, Jul., prokurist, revisor 159, 171, 218.
Jørgensen, N., Jersie, gdr. 55, 61, 69, 83 f., 98.
Jørgensen, Peter, Slagelse, bolsmand 331, 350.

Kampmann, Viggo, minister 330, 332, 334.
Kjærboel, Jobs., minister 265, 270.
Kold, Kr., skolemand 143.
Krag, J. O., minister 330.
Krag, O., kreditforeningsdirektør, minister 239.
Kristensen, Knud, statsminister 309, 320.
Kristensen, Thorkil, professor, minister 200 f., 298 f., 301, 309 f., 321 f., 324, 330, 332, 341.
Krog-Meyer, H., sparekassedirektør 246, 250 f., 260 ff., 267 ff., 285 f., 288—294, 298 f., 309 f., 314 ff., 321 f., 326, 332, 352 ff.
Kaalund-Jørgensen, Martin, maler 352.

Lange, Vilb., fabrikant, rigsdagsmand 151.
Larsen, Anders, Skudersløse, gmd. 36, 77.
Larsen, Hans, Lundby, gdr. 230 f.
Larsen, Hans, Østerstillinge, gmd. 36.
Larsen, Jens, Jersie, gdr. 84, 106, 110, 118.
Larsen, Jens, Skørpinge, gmd. 36.
Larsen, Jørgen, Lyngesø, gdr. 94.
Larsen, Lars O., Greve, kontorbestyrer 359.
Larsen, Niels, Knudstrup 44.
Larsen, N. J., redaktør, folketingsmand 74, 101, 109.
Larsen, V., sparekassedirektør 219, 232, 251, 267, 274 f., 288, 304 f., 325, 339, 352 ff.
Lassen, Vilhelm, minister 136.
Laustsen, Viggo, bankrevisor 363.
Lehmann, Orla, politiker 27.
Liebst, Peter, Hjelmsømagle, gmd. 139.
Lorenzen, Nis, Lilholt, gdr. 38.
Lund, Gustav, Bringstrup, gdr., sognefoged 218, 275, 302, 348.
Lunn, Villars, Knabstrup, ingeniør, forpagter 80.

Madsen, Alfred, Lundforlund, gdr. 275, 282, 285 f., 291, 324, 348, 351.
Madsen, H., Slangerup, proprietær 140.
Madsen, Niels, Hyllested, gmd. 36.
Madsen, Niels, Skellingsted, gdr. 110.
Madsen, Steen, underdirektør 354 f.
Madsen, Vilb., Skovlunde, gdr. 215.
Madsen, Lund, møller 188.
Madsen-Mygdal, N. P., landstingsmand 144.
Madsen-Mygdal, Th., statsminister 136, 198, 213, 239.
Maxen, Chr., Jordløse, gdr. 36.
Meincke-Madsen, M., direktør 299.
Moltke, A. W., konseilspræsident 28.
Mortensen, L. P., Oppesundby, gdr. 325 f., 330, 348, 351.
Munch, P., historiker, minister 191, 227, 238 f.
Møller, Vonsbæk, præst 38.
Møller, J. C., bogholder 117.
Møller, Jobs., Tygestrup, gdr., landvæsenkommissær 349.
Møller, Poul, revisor 218.

Neergaard, N., statsminister 100, 108, 127, 137, 142, 191, 199, 208.

- Nielsen, Anders*, Hellested, gmd. 36.
Nielsen, Anton, forfatter 9.
Nielsen, Axel, professor 309.
Nielsen, Cbr., Skuderløse, gdr., landstingsmand 65, 110.
Nielsen, Einar, Tvingbro, gdr. 325 f., 329, 332, 340, 349 f., 363.
Nielsen, Hans, Brandsmark, gmd. 36.
Nielsen, Hans, Bransagergård, gdr. 105, 111.
Nielsen, Hans, Dageløkke, gdr., amtsrådsmedlem 217, 274, 283, 291 f., 294, 306, 313, 348.
Nielsen, H. P., Bringstrup, gdr., sognefoged 157, 217.
Nielsen, Jakob, Greve, kontormedhjælper 359.
Nielsen, Jens Cl., Tømmerup, gdr. 72, 78, 139.
Nielsen, N. C., Roskilde, sagfører 218, 302.
Nielsen, P., Hvalsø, købmand 140.
Nielsen, R., Brøderup, gdr., folketingsmand 143, 157, 183, 186, 194, 217 f., 274.
Nielsen, Rasmus, Østerstillinge, gmd. 36.
Nielsen, Svend, nationalbankdirektør 326.
Nielsen, Zakarias, forfatter 34.
Nissen, Hans, Hammelev, gdr. 38.
Nonnegaard, Frydendal, lærer 100.
- Olsen, Emilius*, Kjærby, dyrlæge 36.
Olsen, P., Hedehusene, kontorbestyrer 306.
Olsen, Vald., Nykøbing F., forretningsfører, folketingsmand 148, 150.
Ostermann, I. A., Hillerød, overlærer 48.
Ovesen, A., Højstrup, forpagter 36.
- Paulsen, A. R.*, sparekassedirektør 271.
Paulsen, Fr., sparekassedirektør 159 ff., 165.
Pedersen, Anders, Jørslev, gmd. 35 f.
Pedersen, Hans, Bøgelunde, gmd. 36.
Pedersen, Hans, Tømmerup, gdr. 110.
Pedersen, Hans Cbr., Store Heddinge, gdr., amtsrådsmedlem 157, 186, 214 f., 217, 230, 233, 236, 273 f., 280.
Pedersen, J., Grandløse, gdr., amtsrådsmedlem 65.
Pedersen, J., Vrangstrup, gdr. 170, 185.
Pedersen, Jens, Smerup, gmd. 36.
Pedersen, Knud, gmd., folketingsmand 52.
Pedersen, L., Græsted, gdr. 118.
- Pedersen, Mads*, L. Vejlegård, gdr. 157, 186.
Pedersen, Niels, Kundby, gdr. 81 f.
Pedersen, Niels, Skuderløse, gmd., landstingsmand 36.
Pedersen, Ole, L. Rørbæk, gdr. 186.
Pedersen, Ole, Sadsø, gmd., folketingsmand 36, 77.
Pedersen, Peder, Havnlev, gmd. 36.
Pedersen, Peder M., Stenløse, gdr., amtsrevisor 186, 217.
Pedersen, Sigfred, Ørslev, gmd. 35 f., 77.
Petersen, Jøppe, Jordløse, gmd. 36.
Petersen, Niels, Lyderslev, gmd. 36.
Pontoppidan, Morten, præst 135.
Poulsen, Niels, Ørslev, gmd. 35 f.
Poulsen, Kristian, Jenslev, gdr. 248, 349.
- Rabbek, J. A.*, gdr., rigsdagsmand 266, 268, 271.
Rasmussen, Cbr., Kirke Såby, hmd. 324, 348.
Rasmussen, Hans, Næsby ved Skoven, gmd. 36.
Rasmussen, J., Snertinge, gdr., landstingsmand 55, 61, 74, 81, 83, 97 f., 106, 110, 118, 273.
Rasmussen, P., Krøjerup, gdr., landstingsmand 145.
Reventlow, C. D., statsminister 21.
Rode, Ove, redaktør, minister 124 f., 127.
Rotwitt, C. E., minister 101.
- Sabroe, Peter*, folketingsmand 121 f.
Sams, Poul Petersen, Svensbjerg, gdr. 37, 110, 119, 141.
Scavenius, Erik, statsminister 286, 290, 296.
Schjøttz, E., folketingsmand 83.
Schnack, C., Merløse, gdr. 65.
Schou, Michael, assessor 141.
Siggaard, N., bureauchef 163.
Sigurdsson, Jon, Island, politiker 78.
Skau, Laurids, gdr., amtsforvalter 38.
Skeel, E., minister 11.
Skovgaard, K., professor 301.
Skovgaard, P. C., maler 356.
Skaarup, Næsby ved Stranden, lærer 44 f.
Smith, O. F., Holbæk, sagfører 109.
Smørum, Jens, hmd., minister 275, 283, 288, 294, 313, 331, 348, 350.
Stage, H. P., Sorø, landinspektør 118, 123 ff., 183.

- Stauning, Th.*, statsminister 138, 208, 213, 227, 238 f., 257, 284, 286, 290.
- Stephansen, A.*, Holsteinsminde, forstander 37.
- Stilling-Andersen, J.*, grosserer 206 f., 222, 248.
- Siæbr-Nielsen, O.*, billedhugger 356.
- Sørensen, Fr.*, Mulstrup, gdr. 170.
- Sørensen, Hans*, Vibede, gmd. 35 f.
- Sørensen, Jens O.*, Snoldelev, gdr., sognefoged 330, 349.
- Sørensen, Lars*, Reerslev, gdr. 350.
- Sørensen, Niels*, Boeslunde, gdr., sognefoged 206, 248.
- Sørensen, Niels*, Havnlev, gmd. 36.
- Sørensen, P.*, Ruds Vedby, gdr. 275, 350.
- Sørensen, Peter*, Havrebjerg, gmd. 36.
- Sørensen, R.*, Pedersborg, gmd. 36.
- Sørensen, Rasmus*, Venslev, skolelærer 24.
- Thalbitzer, C. V.*, godsejer 26.
- Thøyring, H. C.*, fuldmægtig 117.
- Toftegaard, Jens*, sparekassedirektør 148, 310, 315.
- Torp-Pedersen, C.*, sparekassedirektør 287.
- Trier, Ernst*, maler 356.
- Trier, Herman*, rigsdagsmand 121 f., 137.
- Tscherning, cand. polit.* 107.
- Tscherning, A. F.*, minister 9, 27.
- Tvede, Jesper*, arkitekt 222.
- Ulrik, F.*, distriktslæge 31.
- Vedel, A. H.*, viceadmiral 296.
- Waldorff, Louis*, kontorchef 158, 171.
- Winding Pedersen, H.*, professor 309.
- Zable, C. Th.*, statsminister 138, 140, 173, 178, 191 f., 199.
- Zable, P. C.*, folketingsmand 78.
- Aadal, J.*, gdr., folketingsmand 145, 150.
- Aarup, J.*, sparekassedirektør 325, 353 f.

Bilag

MEDLEMMER AF BESTYRELSEN 1856–1909

<i>C. C. Alberti</i> , overretsprokurator, folketingsmand	1856–1890
formand 1856–1890.	
<i>Jørgen Christensen</i> , gårdejer i Kirke Stillinge	1856–1863
<i>Tb. Hasle</i> , proprietær, rigsdagsmand, Løvegård	1856–1875
<i>Hans Jensen</i> , gårdejer i Kundby	1856–1890
næstformand 1869–1875.	
<i>Ole Andersen</i> , gårdejer i Hastrup	1856–1872
<i>Hans Hansen</i> , gårdejer, folketingsmand, Menstrup	1864–1890
næstformand 1884–1890.	
<i>Niels Jørgensen</i> , gårdejer i Jersie	1872–1885
<i>P. A. Alberti</i> , højesteretssagfører, folketingsmand, minister	1875–1884
næstformand 1875–1884, suppleant for faderen	og 1890–1908
1887–1890, formand 1890–1908.	
<i>Jens Rasmussen</i> , gårdejer i Snertinge	1876–1908
næstformand 1890–1908.	
<i>Jens Larsen</i> , gårdejer i Jersie	1885–1905
<i>Hans Frandsen</i> , gårdejer i Gudum	1890–1896
<i>Ole Hansen</i> , gårdejer i Bringstrup, rigsdagsmand, minister	1890–1909
næstformand 1908–1909.	
<i>Poul Petersen Sams</i> , gårdejer i Svensbjerg	1896–1909
<i>Anders Jensen</i> , gårdejer i Nørre Hyllinge	1905–1909
<i>Julius Frandsen</i> , gårdejer i Nørre Tvede, rigsdagsmand	1908–1909

MEDLEMMER AF TILSYNSRÅDET EFTER 1909

<i>Jobs. Feldthusen</i> , R. af D., Dbm., gårdejer, Høve	1909–1915
formand 1909–1915.	
<i>Rs. Nielsen</i> , R. af D., gårdejer, folketingsmand, Brøderup	1909–1927
næstformand 1909–1915, formand 1915–1927.	
<i>M. Pedersen</i> , gårdejer, Lille Vejlegård	1909–1917
sekretær 1909–1917.	
<i>Lars Andersen</i> , gårdejer, Kundby	1909–1933
<i>Otto Christensen</i> , R. af D., landbrugslærer, Tune	1909–1932
<i>Hans Hansen</i> , fhv. gårdejer, skyldvurderingsformand, Høng ...	1909–1939
næstformand 1915–1939.	
<i>Chr. Jacobsen</i> , R. af D., gårdejer, Vejleby	1909–1917
<i>H. P. Nielsen</i> , R. af D., Dbm., gårdejer, sognefoged, Bringstrup	1909–1927
<i>H. Chr. Pedersen</i> , R. af D., Dbm., gårdejer, amtsrådsmedlem,	
»Nordgaard«, Store Heddinge	1909–1939
sekretær 1917–1927, formand 1927–1939.	
<i>Rs. Andersen</i> , gårdejer, folketingsmand, Tranderup	1915–1921
<i>Ole Petersen</i> , gårdejer, Ll. Rørbæk	1917–1918
<i>M. Dessau</i> , direktør, etatsråd, København	1917–1920
<i>P. M. Pedersen</i> , fhv. gårdejer, amtsrevisor, Stenløse	1918–1926
<i>J. Stilling-Andersen</i> , R. af D., grosserer, København	1920–1932
<i>Niels Sørensen</i> , fhv. gårdejer, sognefoged, Villa »Boslunde«,	
Skælskør	1921–1931
<i>Hans Nielsen</i> , gårdejer, amtsrådsmedlem, »Kongslevgård«,	
Dageløkke	1926–1946
sekretær 1927–1939, formand 1939–1946.	
<i>P. Jacobsen</i> , gårdejer, sognerådsformand, Julebæk	1927–1932
<i>Gustav Lund</i> , gårdejer, sognefoged, Bringstrup	1927–1945
næstformand 1939–1945.	
<i>Henrik Jensen</i> , gårdejer, Sageby pr. Mern	1932–1948
<i>Jens Jensen</i> , gårdejer, Kærgård, Rejnstrup, Fuglebjerg	1932–1936
<i>Herman Christensen</i> , Dbm., gårdejer, sognefoged, Mørkøv	1933–1954
næstformand 1945–1946, formand 1946–1953.	
<i>Hans Hansen</i> , gårdejer, Baunehøjgård, Sengeløse pr. Tåstrup ...	1933–1945
sekretær 1939–1945.	
<i>Kristian Poulsen</i> , gårdejer, Jenslev pr. Kr. Hyllinge	1933–1950
<i>Alfred Madsen</i> , gårdejer, Lundforlund, Slagelse	1937–1958
sekretær 1945–1946, næstformand 1946–1958.	

<i>J. Smørum</i> , fhv. minister, Måløv, 1937–1948, 1951–1953 og fra	1957
<i>Rs. Jensen</i> , gårdejer, amtsrådsmedlem, Strøby	1939–1957
sekretær 1946–1957.	
<i>P. Sørensen</i> , gårdejer, Ravnegård, Ruds Vedby	1939–1956
<i>Hans P. Jensen</i> , gårdejer, Fredsgårde pr. Snæslev	1945–1949
<i>Chr. Rasmussen</i> , husmand, Kr. Såby	1948–1951
<i>Jobs. Hansen</i> , gårdejer, Herstedvester pr. Tåstrup	1945
sekretær 1957.	
<i>L. P. Mortensen</i> , gårdejer, Spangegård, Oppesundby pr. Frede-	
rikssund	1947
næstformand 1958.	
<i>Einar Nielsen</i> , gårdejer, Præstø	1948
formand fra 1953.	
<i>Jobs. Møller</i> , Dbm., gårdejer, landvæsenskommissær, Tygestrup	
pr. Sorø	1950
<i>Jens O. Sørensen</i> , gårdejer, sognefoged, Snoldelev pr. Gadstrup	1951
<i>Peter Jørgensen</i> , bolsmand, Slagelse	1953–1957
<i>Poul Christensen</i> , gårdejer, sognefoged, Mørkøv	1954
<i>Lars Sørensen</i> , gårdejer, sognerådsformand, Reerslev pr. Ruds	
Vedby	1956
<i>Andreas Andersen</i> , gårdejer, Tomsgård, Klippinge	1957
<i>Sigfred Frandsen</i> , gårdejer, Enggård, Gudum pr. Slagelse	1958

DIREKTION

<i>V. M. Amdrup</i> , overretssagfører	1909–1937
<i>Fr. Paulsen</i>	1909–1910
<i>J. N. Gyrling</i>	1910–1935
<i>H. Krog-Meyer</i>	1931
<i>V. Larsen</i>	1935–1951
<i>J. Aarup</i>	1951

REVISORER

<i>I. A. Hansen</i> , assurancebestyrer, folketingsmand	1856–1877
<i>V. Hørup</i> , redaktør, folketingsmand, København	1877–1881
<i>Fr. Jensen</i> , gårdejer, Tjustrup	1877–1895
<i>N. J. Larsen</i> , redaktør, folketingsmand, København	1881–1896
<i>Poul Christensen</i> , husmand, folketingsmand, Ødemark	1895–1905
<i>O. F. Smith</i> , sagfører, Holbæk	1896–1905
<i>J. Andersen</i> , gårdejer, amtsrådsmedlem, Neble	1905–1908
<i>H. P. Stage</i> , landinspektør, Sorø	1905–1908
<i>H. J. Borre</i> , sagfører, Nykøbing Sj.	1909–1925
<i>Jul. Jørgensen</i> , statsaut. revisor, København	1909–1925
<i>Poul Møller</i> , statsaut. revisor, København	1925–1936
<i>N. C. Nielsen</i> , sagfører, Roskilde	1925–1941
<i>Sophus Hass</i> , statsaut. revisor, København	1936–1950
<i>H. Clausager</i> , gårdejer, fhv. folketingsmand, Høng	1941–1947
<i>Marius Jensen</i> , gårdejer, fhv. folketingsmand, Knabstrup	1947
<i>Revisions- og Forvaltnings-Institutet A/S</i> , København	1950

UDDRAG AF SPAREKASSENS REGNSKABER

31/3	Sparernes tilgode- havende (mill. kr.)	Udlån (mill. kr.)	Obligationer, aktier og skatkammerbev. (mill. kr.)
1916	43,6	32,9	6,9
1921	97,2	79,6	10,7
1926	132,8	113,6	17,1
1931	156,2	136,0	24,4
1936	135,7	129,4	10,8
1941	152,4	122,7	37,9
1946	352,6	116,3	238,8
1947	378,8	124,7	262,9
1948	407,1	142,2	271,9
1949	422,3	170,5	250,9
1950	432,6	196,1	242,7
1951	440,3	247,2	188,0
1952	427,2	264,7	160,4
1953	430,7	270,8	159,1
1954	447,4	285,5	159,2
1955	434,5	296,5	140,3
1956	437,5	301,3	138,9
1957	455,5	314,3	140,4
1958	477,2	330,5	146,6

UDDRAG AF SPAREKASSENS REGNSKABER

Sparernes tilgodehavende.

31.3	Alm. vilkår (mill. kr.)	Opsigelse (mill. kr.)	Checkkonto (mill. kr.)	Banker, sparekasser (mill. kr.)	Ialt (mill. kr.)	Kontantial
1916	41,1	—	2,5	—	43,6	44.743
1921	56,2	37,0	4,0	—	97,2	55.009
1926	50,0	77,7	5,1	—	132,8	75.498
1931	42,6	108,2	5,4	—	156,2	98.931
1936	31,4	98,4	5,9	—	135,7	114.377
1941	38,5	101,5	12,4	—	152,4	124.958
1946	98,3	215,7	38,6	—	352,6	162.474
1947	100,0	249,9	28,9	—	378,8	168.957
1948	100,4	278,4	28,3	—	407,1	176.386
1949	86,4	303,9	32,0	—	422,3	177.625
1950	79,8	322,3	30,5	—	432,6	180.259
1951	79,2	332,4	28,7	—	440,3	184.032
1952	73,7	319,6	26,6	7,3	427,2	192.586
1953	68,5	325,8	28,0	8,4	430,7	194.516
1954	72,7	338,1	30,0	6,6	447,4	195.100
1955	67,6	339,6	23,4	3,9	434,5	198.788
1956	68,8	341,3	23,1	4,3	437,5	201.510
1957	71,7	357,1	22,4	4,3	455,5	206.660
1958	77,7	372,3	23,3	3,9	477,2	209.790

UDDRAG AF SPAREKASSENS REGNSKABER

Udlån.

31/3	Landejendomme (mill. kr.)	Beboelsesejend. (mill. kr.)	Håndpant (mill. kr.)	Kaution (mill. kr.)	Andelslån (mill. kr.)	Kommunelån (mill. kr.)	Kasse Kredit (mill. kr.)	Ialt (mill. kr.)	Kontantial
1916	25,2	1,9	0,1	1,8	3,7	0,2	—	32,9	—
1921	55,7	4,0	0,3	2,0	12,5	3,7	1,4	79,6	—
1926	73,8	7,0	0,5	3,9	19,0	7,3	2,1	113,6	—
1931	94,2	11,1	0,5	4,2	16,7	6,7	2,6	136,0	16.477
1936	95,5	9,7	0,2	2,1	14,2	5,6	2,1	129,4	15.330
1941	90,7	8,6	0,6	2,1	12,8	5,5	2,4	122,7	14.948
1946	77,7	13,0	1,4	4,7	9,0	9,5	1,0	116,3	12.540
1947	78,4	16,9	1,9	6,4	9,8	9,5	1,8	124,7	12.791
1948	81,4	23,9	2,7	8,9	12,3	9,0	4,0	142,2	13.578
1949	87,3	38,8	2,9	11,3	14,3	10,4	5,5	170,5	15.254
1950	92,1	47,8	4,2	13,3	17,5	13,1	8,1	196,1	16.632
1951	98,1	67,2	4,3	13,9	33,3	20,6	9,8	247,2	18.011
1952	99,5	69,7	4,6	13,5	35,6	25,3	16,5	264,7	18.375
1953	100,4	70,0	4,3	13,4	37,4	27,6	17,7	270,8	18.793
1954	104,8	72,5	4,4	15,8	38,6	33,3	16,1	285,5	19.889
1955	109,3	74,6	4,7	17,4	38,6	33,3	18,6	296,5	21.198
1956	111,5	74,7	7,1	18,0	38,1	31,7	20,2	301,3	22.126
1957	118,6	77,5	5,1	19,7	37,8	33,8	21,8	314,3	23.687
1958	127,3	83,3	5,4	20,5	40,9	35,1	18,0	330,5	25.619

UDDRAG AF SPAREKASSENS REGNSKABER

Regnskabsår	Renter af udlån, fonds- beholdning og indlån i andre pengeinstitutter (mill. kr.)	Renter til sparerne (mill. kr.)	Driftsudgifter (mill. kr.)
1915/16	1,8	1,6	0,2
1920/21	4,4	4,1	0,4
1925/26	6,9	6,1	0,5
1930/31	7,6	6,7	0,6
1935/36	6,0	5,0	0,7
1940/41	7,1	5,7	0,9
1945/46	13,0	10,4	1,4
1946/47	14,2	11,7	1,6
1947/48	15,4	12,8	1,7
1948/49	16,3	13,8	1,9
1949/50	17,2	14,4	2,0
1950/51	18,6	15,0	2,2
1951/52	19,2	14,9	2,5
1952/53	19,7	15,3	2,5
1953/54	20,8	16,0	2,6
1954/55	22,4	17,4	3,0
1955/56	22,4	17,7	3,2
1956/57	23,6	18,4	3,8
1957/58	25,4	19,4	4,0

UDDRAG AF SPAREKASSENS REGNSKABER

Henlagt til konto til almennyttige og velgørende formål.

31/3	kroner	31/3	kroner
1938	10.000	1949	65.000
1939	10.000	1950	65.000
1940	10.000	1951	60.000
1941	12.000	1952	0
1942	15.000	1953	165.000
1943	20.000	1954	147.000
1944	30.000	1955	110.000
1945	40.000	1956	100.000
1946	60.000	1957	190.000
1947	50.000	1958	250.000
1948	60.000		

DRIFTSREGNSKAB

<i>Indtægt</i>	Kroner	Øre
Indvundne renter af indlån i pengeinstitutter	122.020	24
– renter af udlån	18.535.679	12
– renter af obligationer og skatkammerbeviser samt udbytte af aktier	6.710.515	19
Provision og kendelse af nye lån, indfrielse og ejerskifter	2.244.195	00
Nettoindtægter af sparekassens ejendomme	14.496	22
Andre indtægter	31.450	73
Gevinst ved udtrækning af obligationer	807.760	99
Kursvinding af obligationer og aktier	1.107.163	58
	29.573.281	07

1. APRIL 1957-31. MARTS 1958

<i>Udgift</i>	Kroner	Øre
Renter, beregnede spareerne for hele året	19.358.268	09
Renter til garantier	11.434	21
Driftsudgifter:		
a. Lønninger ved hovedkontoret kr. 1.843.803,19		
b. Lønninger ved kontorstederne - 954.217,06		
kr. 2.798.020,25		
c. Pensionsudgifter m. v. - 197.055,73		
d. Husleje i lejede lokaler - 79.593,99		
e. Kontorholdsudgifter ved hovedkontoret	- 674.253,16	
f. Kontorholdsudgifter ved kontorstederne	- 214.825,31	
g. Bidrag til sparekassetilsynet ... - 30.927,00		
h. Generalforsamlingen	- 30.802,80	
Afskrivning på sparekassens ejendomme	kr. 167.858,24	24
Afskrivning på sparekassens inventar	- 254.877,38	
	4.025.478	24
Kursvinding overført til kursreguleringsfonden	1.107.163	58
Fejltællinger o. l.	6.211	94
Udgifter til sparesagens fremme	83.547	09
Bidrag til sparekassernes hjælpefond	57.118	50
Årets overskud	4.501.323	80
der anvendes således:		
Konto til almennyttige og velgørende formål	kr. 250.000,00	
Overført til sparekassens legat - 200.000,00		
Overført til ny konto til forbedring og ombygning af sparekassens kontorer	- 800.000,00	
Overført til reservefonden ... - 3.251.323,80		
4.501.323,80		
	29.573.281	07

STATUSOPGØRELSE

<i>Aktiver</i>	Kroner	Øre
Kassebeholdning ved hovedkontoret kr. 2.773.502,77		
- - kontorstederne - 2.643.842,28	5.417.345	05
Indlån i andre pengeinstitutter	13.134.533	20
Skatkammerbeviser	3.500.000	00
Obligationer og aktier	143.146.394	15
Udlån :		
a. mod underpant i landbrugs- ejendomme kr. 127.321.117,21		
b. mod underpant i beboelses- ejendomme m. v. - 83.310.667,11		
c. mod håndpant - 5.405.227,50		
d. - selvskyldnerkaution - 20.474.217,86		
e. til andelsselskaber, foreninger el. lign. - 40.866.497,27		
f. til kommuner, mod kommu- ners garanti el. lign. - 35.058.126,61		
g. Kassekredit - 18.030.994,72	330.466.848	28
Sparekassens ejendom i København	575.000	00
Skyldvurdering kr. 1.000.000		
Sparekassens andre ejendomme	1.473.000	00
Skyldvurdering kr. 1.811.300		
Sparekassens inventar	50.000	00
Tilgodehavende, forfaldne renter af udlån kr. 176.522,85		
Tilgodehavende, ikke forfaldne ren- ter af udlån - 5.391.936,88		
Tilgodehavende renter af obligatio- ner - 1.801.699,80	7.370.159	53
Forskellige debitorer	5.723.899	94
Legatets aktiver	1.063.993	25
Garanternes forskrivninger	4.573.680	00
	516.494.853	40

DEN 31. MARTS 1958

	Kroner	Øre
<i>Passiver</i>		
Samtlige spareres tilgodehavende ifølge deres konti:		
på alm. sparekassekonti kr. 77.665.881,25		
- 3 mdr.s opsigelse	- 68.428.091,17	
- 6 - -	- 303.840.558,92	
- check-konti	- 23.278.377,63	
fra banker og sparekasser	- 3.948.912,80	
	477.161.821	77
Skyldige renter til garanter, for-		
faldne	- 35.468,89	
Skyldige renter til garanter, ikke		
forfaldne	- 43.102,96	
	78.571	85
Kreditsaldi på kassekredit	2.933.420	31
Forudbetalte renter af skatkammerbeviser	12.562	50
Forskellige kreditorer	3.485.699	74
Konto for noterede og traserede checks	736.542	06
Konto til almennyttige og velgørende formål	326.329	16
Sparekassens legat for unge landmænd	1.063.993	25
Garantikapitalen	4.814.400	00
Delcredere konto	100.000	00
Konto til forbedring og ombygning af sparekassens		
kontorer	800.000	00
Kursreguleringsfond	2.109.773	92
Reservefond	22.871.738	84
	516.494.853	40

SPAREKASSENS KONTORSTEDER

Asnæs	Hørve	Skamstrup
Ballerup	Jerslev	Skibby
Bellahøj (åbent dyrskuedagene)	Jyderup	Skovlunde
Borup	Jyllinge	Skuderløse
Dalby	Kalundborg	Skuldelev
Dianalund	Kalvehave	Skælskør
Faarevejle	Karise	Slagelse
Faxe	Karlslunde	Solrød
Frederikssund	Kirke-Eskildstrup	Solrød Strand
Frederiksværk	Kirke-Hyllinge	Sorø
Fuglebjerg	Kirke-Saaby	Stenlille
Føllenslev	Kirke-Sonnerup	Stenløse
Ganløse	Klarskov	Stensved
Gilleleje	Klippinge	Store-Fuglede
Glumsø	Kvistgaard	Store-Heddinge
Greve	Køge	Store-Merløse (Terminskontor)
Grevinge	Lou	Svebølle
Græsted	Lundby	Svinninge
Gundsøllille	Lyderslev	Svinø
Gundsømagle	Maaløv	Taastrup
Gørlev	Mern	Tappernøje
Haarlev	Mørkøv	Tikøb
Haslev	Nykøbing Sj.	Tornemark
Havdrup	Nyrup	Ubby
Hedehusene	(Terminskontor)	Ugerløse
Hellested	Næstved	Vallensbæk
Helsingø	Odden	Venslev
Hillerød	Præstø	Vinstrup
Holbæk	Ringsted	(Terminskontor)
Hyllinge	Roskilde	Vordingborg
Høng	Ruds Vedby	Vridsløselille
Hørsholm	Sandved	Værløse Flyveplads
	(Terminskontor)	

INDHOLD

<i>Forord</i>	5
<i>Indledning</i>	7
<i>Otto Christensen: Bondestandens Sparekasse indtil 1880erne</i>	17-88
- - : <i>Den historiske Baggrund</i>	19
- - : <i>Sparekassen stiftes</i>	33
- - : <i>Sparekassens Virksomhed</i>	39
- - : <i>Sparekassens Trængselsaar fra 1874</i>	56
- - : <i>Træk af Sparekassens Historie efter 1880</i>	75
Sparekassens 25-Aars Fest 75. Lovændringer 1883 78. Kamp udadtil og Uro indadtil 80. Nye Opgaver 85. Rentespørgsmaal i Konverteringstiden fra 1886 til 1888 86.	
<i>Landbrugskrise og andelstid</i>	89
Landbrugets produktionsomlægning. Krisen 89. Sparekassen støtter andelsbevægelsen 91. Politiske brydninger. Sparekassens ledelse og den nye økonomiske politik 95. C. Albertis sidste tid. Formandsskiftet 100. Bondestandens Sparekasse i 1890erne 104.	
<i>Fra systemskiftets år til Alberti-katastrofen</i>	113
Sparekassen i en økonomisk opgangstid 115. Angreb på Alberti og uro om Sparekassen 120. Albertis bedragerier. Sparekassens forhold til smøreksporforeningen og Privatbanken 127.	
<i>Nederlag og genrejsning</i>	134
Nederlaget — økonomisk og folkeligt 134. Genrejsningsarbejdet indledes 138. Moratorieloven 143. Loven af 8. maj 1909 om Bondestandens Sparekasse 148.	
<i>Den nye start. Femåret 1909-14</i>	155
Sparekassen genåbnes 155. Fred og fremgang. Årene før 1914 162. Likvidationsafdelingens virksomhed 171.	
<i>Under første verdenskrig. Sparekasseloven af 1919</i>	178
Krigen, landbruget og Bondestandens Sparekasse 178. Rentepolitik og andre problemer. Udvidelser 182. Den nye sparekasselov 191.	
<i>Et tiår med økonomisk bølgegang</i>	197
Vendepunktet efter 1920. Et tilbageblik 197. Vilkår for udlån. Rentespørgsmålet 201. Pengepolitik i de små landbrugskrisers tid 208. Styrelse og administration 217.	

<i>Den store landbrugskrise</i>	225
Verdenskrisen over Danmark (1930—31) 225. Krise til bunds. Sparekassen og rentenedsættelsen 233. Kanslergade-forliget. Maksimalrenten 238. Landbrugsordninger og konverteringspolitik 242. Personskifter indenfor tilsynsråd og direktion. Vedtægtsændringer 247.	
<i>Krisen på retur – Storkrigen truer</i>	255
Landbrugets stilling. L.S.-aktion og gældssanering 255. Landbrugskrisens sidste fase. Forbedret likviditet 260. Sparekasseloven af 1937. Vedtægtsændringer 265. Sparekassens ledelse. Forandringer ved kontorstederne. Nye sparereformer 273. Ved storkrigens udbrud. Valutastrid og rentepolitik 280.	
<i>Under besættelsen</i>	284
Ændrede vilkår. Pengerigeligheden 284. Sparekassen og de ledige penge. Rentepolitikken under diskussion 290. Krigens sidste tid. Låner og sparere. Oversigt over sparekassevirksomheden 1940—45 295. Sparekassens ledelse og medarbejdere 1940—45 301.	
<i>Efterkrigstiden</i>	307
Befrielsen. Saneringen og genopbygningens problemer. Sparekassens virksomhed 307. I Marshall-planens tegn. Mekaniseringen. Devaluering og valutakrise 316. Den økonomiske udvikling 1952—58. Kreditstramningen 327.	
<i>Opgaver og resultater. Ledere og medarbejdere</i>	336
Ungdommens spare- og lånemuligheder. Alderdomsopsparing 336. Sparekassens virksomhed 1945—58 i oversigt 342. Sparekassens ledelse i efterkrigstiden 347. Hovedkontoret og kontorstederne. Tillidsmændenes kreds. Jubilæet 1956 355.	
<i>Bondestandens Sparekasse</i>	365
<i>Noter og henvisninger</i>	371
<i>Navneregister</i>	377
<i>Bilag</i>	383

SPAREKASSENS KONTORBESTYRERE

I. C. Enevoldsen
Store Heddinge

Bernh. Richter
Vordingborg

Helge Hansen
Næstved

Hans Jørgensen
Køge

Rasmus Andersen (død 1958)
Haarlev

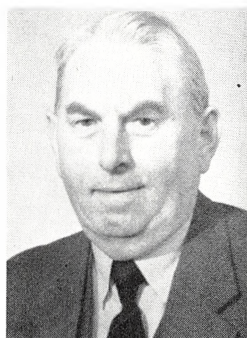
Chr. P. Christiansen (fratr. 1957)
Ringsted

**Knud Krühøffer
Ringssted**

**N. Fr. Nielsen (fratrådt 1957)
Holbæk**

**Rs. Rasmussen
Holbæk**

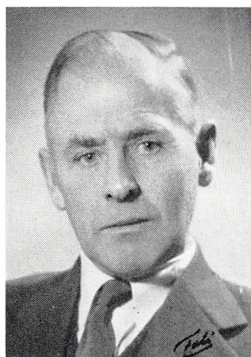
**Chr. Rasmussen
Svinninge**

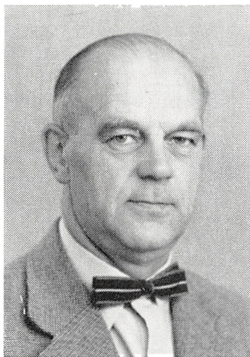
**Marius Olsen (fratrådt 1957)
Ruds Vedby**

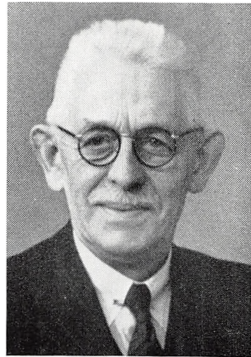
**Peder Nielsen
Ruds Vedby**

**Erik Larsen
Slagelse**

**Fr. Jensen
Sorø**

**Peder Pedersen (fratrådt 1957)
Kalundborg**

J. P. Hansen
Kalundborg

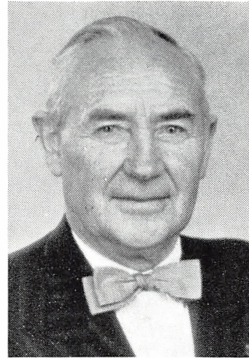
Poul Larsen
Venslev

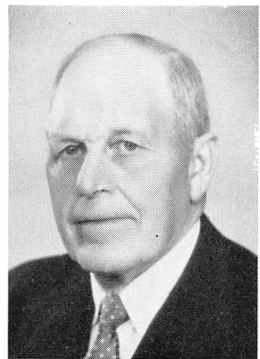
Alb. Madsen
Asnæs

Holger Lund
Skelskør

Hans Jakobsen (fratrådt 1957)
Nykøbing

Peter Sørensen
Nykøbing

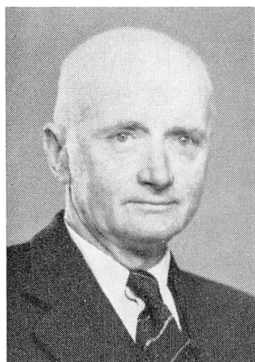
Vilh. Christiansen (fratr. 1957)
Roskilde

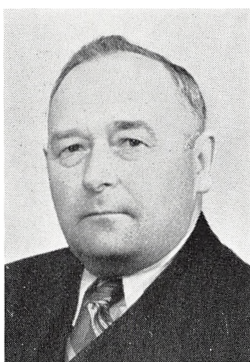
Dan Hansen
Roskilde

Vilh. Pedersen
Frederikssund

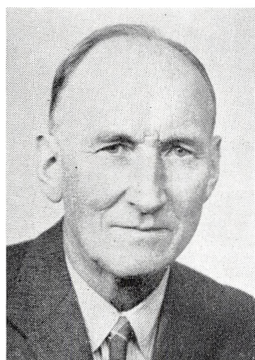
Peter Jensen (fratrådt 1958)
Glumso

Hans Rasmussen
Glumso

Johs. Nielsen
Ugerløse

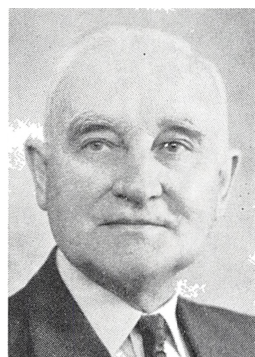
Aage Frandsen
Høng

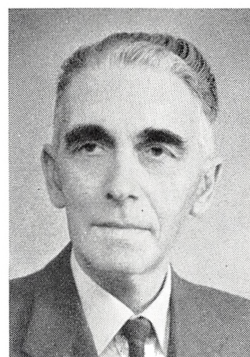
Johs. Nielsen
Hillerød

Chr. Olsen
Lundby

Ole Neerup (fratrådt 1958)
Præsto

Karl Nielsen
Præsto

Fr. Andersen
Dianalund

**Emil Rasmussen
Taastrup**

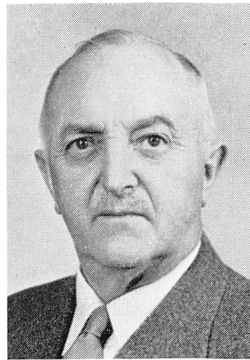
**P. Jensen
Mørkøv**

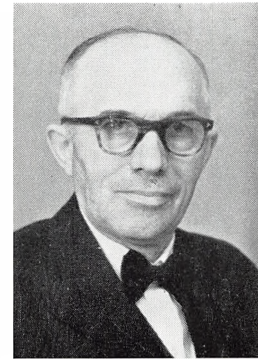
**Richard Andersen
Fuglebjerg**

**Jørgen Mortensen
Haslev**

**Alfr. Hermansen
Skuderløse**

**Chr. Jensen
Fakse**

**Holger Larsen
Gundsøllie**

**Rs. Jepsen (død 1957)
Dalby**

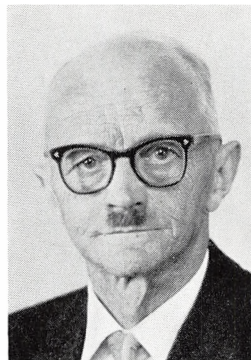
**Johs. S. Christophersen
Dalby**

Vilh. Kristensen
Frederiksværk

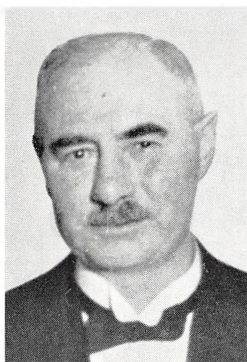
Fr. Baun
Helsingø

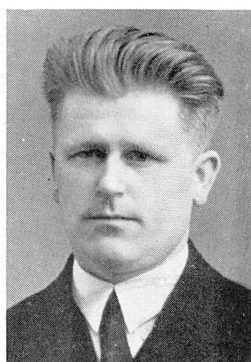
Olaf Hansen
Ganløse

Johs. Hansen
Græsted

Sv. Larsen (fratrådt 1957)?
Greve

Carl Chr. Nielsen
Greve

Sv. Enebo
Havdrup

Rs. Andersen
Skibby

Laur. Jensen
Karlslunde

Viggo Petersen
Overby, Yderby

Chr. Nielsen (fratrådt 1957)
Føllenslev

Arnold Jensen
Føllenslev

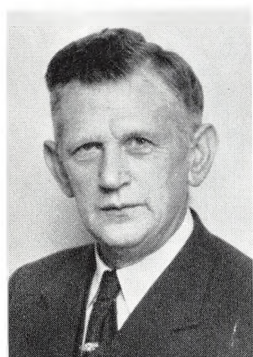
Chr. Geert Christoffersen
Jerslev, Ubbby, Fuglede

Jens Peter Jensen
Stenløse

Niels Kr. Sørensen (fratr. 1957)
Kr. Hillinge

Viggo Bentsen
Kr. Hillinge

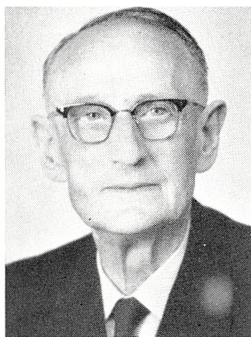
Johs. Nielsen
Jyderup

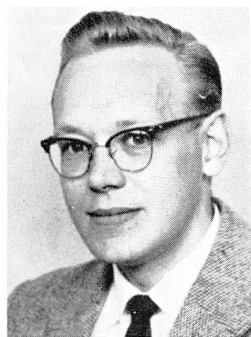
Alfred Petersen
Stenlille

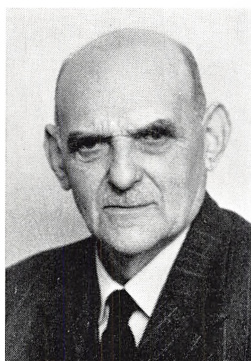
**Fr. Frandsen
Hørsholm**

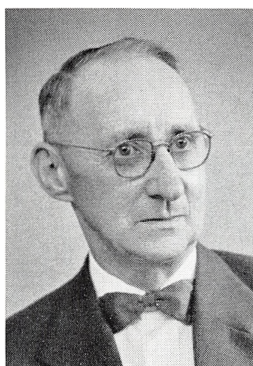
**Henning Jensen (fratrådt 1957)
Hedehusene**

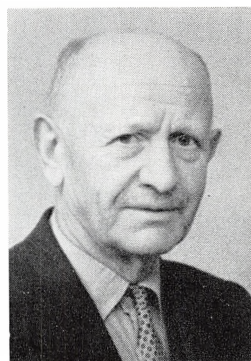
**Chr. Jacobsen
Hedehusene**

**Johs. Hansen
Hyllinge**

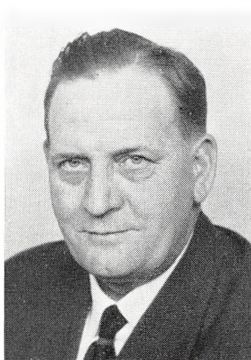
**Carl J. Larsen
Tappernøje**

**Harald Madsen
Svebølle**

**Vilh. Olsen
Skuldelev**

**Aksel Pedersen
Gundsømagle**

**A. Gundersen
Stensved, Kalvehave**

Ejnar Hansen
Tornemark

Lars J. Larsen (død 1958)
Lyderslev

E. Engel (fratrådt 1957)
Vridsløselille

L. Chr. Pedersen
Vridsløselille

Harald Hansen
Solrød Strand

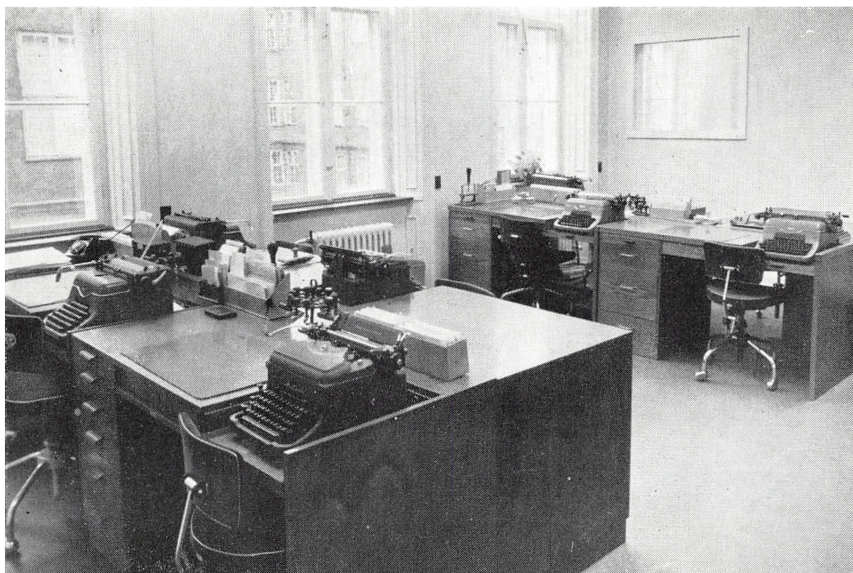
Jørgen Olsen
Skovlunde

Sparekassens hovedkontor i København

Hovedkontoret. Interiør. Ekspeditionslokalet

Hovedkontoret. Interiør 1. sal

Hovedkontoret. Interiør 1. sal

Græsted kontor. Bygningen opført i 1956-57

Fakse kontor. Bygningen opført i 1958-59

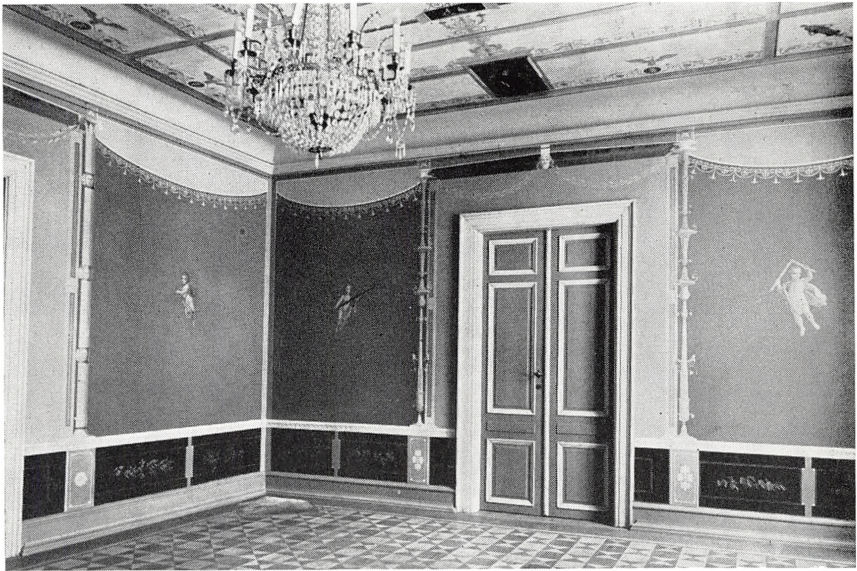
Dianalund kontor. Bygningen opført i 1942

Skovlunde kontor. Interiør

Ny Vestergade 13. Interiør fra grevinde Danners vinterbolig på 1. sal

Ny Vestergade 13. Interiør fra grevinde Danners vinterbolig på 1. sal

DIS-Danmark

1 0 7 8 5 8